Henri Troyat / ÇEHOV

Henri Troyat

ÇEHOV

(Yaşamı/Sanatı)

ADA YAYINLARI

Dizgi-Baskı : Tuba Matbaası, Haziran 1987

Henri Troyat

ÇEHOV

(Yaşamı/Sanatı)

Henry Troyat

ÇEHOV
YAŞAMI/SANATI

Çeviren :
VEDAT GÜNYOL

ADA YAYINLARI

Çehov'u çok seven
Peride Celâl'e

V. G.

I./AİLE ÇEMBERİ

Taganrog* lisesinin birinci sınıf öğrencisi, dokuzlarındaki Anton Çehov, bir mum ışığı altında, önünde açık duran Latince gramer üzerine dikkatini toplamaya çalışıyordu. Ama basılı sayfalardan sıyrılıp babasının, o korkunç Pol Egoroviç'in her zaman dua ettiği *büyük oda*'sına doğru uçuyordu ruhu her an. Bu kutsal odada, bir rahle üzerindeki dua kitabı ile, baştanbaşa ikonalarla kaplı duvar önünde, gece gündüz yanan cam renkli bir kandil vardı. İşin tuhafı, Egoroviç'in aşırı dindarlığı, ev içinde zorbalığını arttırıyordu. Hep Tanrı'nın isteklerine göre davrandığına, O'nunla ayrıcalıklı ilişkiler sürdürdüğüne inanarak, ailesine sıkı bir disiplin uyguluyordu. Onların önünde sesini yükselttiğinde, yumuşak ve donuk karısı Ojeni İvovlevna, oğulları Aleksandr, Nikola, Anton, İvan, Mişel ve kızı Maria** tirtir titriyordu. Şöyle bir görünmesi, hepsinde bir suçluluk duygusu uyandırmaya yetiyordu. En ufak bir aykırılık karşısında öfkeleniyor, lanetler yağdırıyor, elini kolunu sallayarak verip veriştiriyor, pat-küt vurup vuruşturuyordu. Sille tokat girla gidiyor, ciddi durumlarda da kollarını sıvayıp kırbaca sarılıyordu. Çehov: «Daha beş yaşıma basmamışken, babam beni eğitmeye, yani dövmeğe başlamıştı» diye yazıyor. «Her sabah uyanırken ilk düşün-

* Lise sınıfları Rusya'da 1 ile 8 arasında numaralanmıştı. İlk sınıf birinci, 8 sonuncuydu. Taganrog, Güney Rusya'da ilçe. Azov Denizi kıyılarında.

** Aleksandr 1855'te, Nikola 1858'de, Anton 1860'ta, İvan 1861'de, Maria 1863'te, Mişel de 1865'te doğdu.

cem, bugün dayak yiyecek miyim oluyordu.» Bir okul arkadaşı, evinde hiç dayak yemediğini söylediğinde, onu yalancılıkla suçlamıştı. Her dayaktan sonra küçük Anton, kendini kıyasıya döven babasının elini öpmek zorundaydı adet üzere. Aslında bu cezayı Pol Egoroviç hırçınlaşmadan, hemen hemen öfkelenmeden uygulúyordu çocuklarına. Onları kendi anlayışına göre seviyor, iyilikleri için kendini harcadığına inanıyordu. Büyük ilkelere tutkun, ahlâk ile sopayı birbirinden ayırmıyordu. Ona göre, beyinsiz yumurcakların kafasına kutsal gerçekleri sokmak için bağırıp çağırmak gerekiyordu. Hoyratlığını haklı göstermek için karısına: «Ben böyle yetiştim» diyordu, «görüyorsun, hiç de boşa gitmemiş.» Daha sonraları Çehov şöyle diyecekti üzülerek: «Büyük babamızı Beyler döverdi, herhangi bir görevli de çenesini darmadağın edebilirdi. Babamızı büyükbabamız döverdi; bizi de babamız. Neler neler geçmedi ki bize onlardan, ne sinirler, ne huylar!» Çehov: «Çocukluk nedir bilemedim çocukluğumda» diyor.

Kimi kez anneleri, kocasının katılığını yumuşatmak için araya girmeye kalkışıyordu. Ama, kişiliksiz olmanın, ardarda altı çocuk doğurmanın ezikliği içinde, o kendini beğenmiş aile babası ile boy ölçüşecek durumda değildi. Bir evet ya da hayır sözcüğü için tersleniyordu, sıradan bir hizmetçi gibi. «Zorbalık ve yalan anamızın gençliğini mahvetti, bunu unutmamanı istiyorum senden. Zorbalık ve yalan çocukluğumuzu öylesine berbat etti ki, ürküntüye kapılmadan ve iğrenmeden düşünemiyorum bunu. O günlerde babamın, akşam yemeğinde tuzu fazla kaçmış çorbayı bir sorun yaptığı ya da annemize aptal dediği zaman duyduğumuz nefret ve tiksintiyi anımsa... Cellat olmaktansa, kurban olmak daha iyi...»*

Anton annesini düşündüğü zaman, onu hep mutfakta iş görürken ya da dikiş makinasının önünde iki büklüm oturmuş görürdü. Yedirip içirecek, giydirip kuşatacak altı çocuğu yok muydu. Çocuklar giysilerini çokca yıpratı-

* 2 Ocak 1889 tarihli mektup.

yor ve kaşla göz arasında büyüyorlar diye üzülüyordu. Kafası hep giysilere ilişkin kaygılar içindeydi. Bir pardösünün boyunu uzatmak, bir pantolonu yamamak. Herşey ateş pahasınaydı. Zihninde hep kopek'leri birbirine ekliyordu. Ayrıca, ev işlerini beceremiyor diye, kocasının başına kakmasından korkuyordu.

Küçük Anton da, sabahtan akşama dek azarlanma saplantısı içinde yaşıyordu. Latince gramerinin üzerine eğilip, o günün gürültüsüz patırdısız geçmesine dua ediyordu. Ama, kapının ardında ayak sesleri yaklaşmaktaydı çoktan. Baba dört köşe omuzları, kara sakalı, çalı gibi gür kaşları ve üstten bakışlarıyla eve giriyordu hantal hantal. Üstünde kalın bir kış paltosu, ayaklarında deri çizmeleri vardı.

«Benim görülecek işlerim var. Çıkmam gerek. Sen de dükkana gideceksin Antoşa.* Orada herşeyi yoluna koy.» diyordu.

Anton, gözleri yaş içinde mırıldanıyordu:

«Dükkân soğuk. Okuldan çıktım çıkalı hep üşüyorum.»

«Onemi yok, sıkı giyin, üşümezsin!»

«Yarına çok dersim var.»

«Dükkânda çalışırsın. Yallah hadi git. İşleri yürüt orda. Çabuk ol. Oyalanma!»**

Anton, uysal uysal, kalemini masanın üstüne koyup, içi yünlü paltosunu giyiyor, ayaklarına deri çizmelerini geçiriyor ve Latince gramerini koltuğunun altına alarak, babasının ardında sokağın dondurucu karanlığına dalıyordu. Dükkân yakınlardaydı. Ukrayna köylüsü iki küçük çırak, Andriuşka ile Gavriyuşka, ısınmak için tepiniyor, soğuktan morarmış elleriyle yüzlerini ovuyorlardı. Patronu görünce hazırol durumuna geçtiler. Babası Anton'a tezgâhın arkasına geçmesini emretti, dükkânın koruyucu ikonası önünde birkaç kez ıstavroz çıkardıktan sonra, ağır adımlarla dışarı çıkıp küt diye kapattı kapıyı.

* Antoncuk.

** Bu karşılıklı konuşma ve onu izleyen sahne, Çehov'un ağabeyisi Aleksandr'ın **Anılar**'ından alınmıştır.

Anton gözyaşlarını sile sile ve sümüğünü çeke çeke bir sabun sandığına oturuyor ve tezgâhın üstünde Latince gramerini açıyordu. Ödevlerini yapmaya karar veriyordu cesurca. Ama, yazı kalemini mürekkep hokkasına batırmak istediği zaman, kalemin çelik ucu buz tabakasına rastlıyordu. İki küçük çırak, ısınmak için oldukları yerde tepiniyor, çene çalıyor, bıyık altından gülüyorlardı. Müşteriler giriyor, çıkıyor, tartışıyorlardı. Sesler, basık tavan altında yankılanıyordu. Bu hayhuy içinde ne çalışabiliyor ne de düş kurabiliyordu insan. Kemiklerine kadar donmuş olan Anton, bekleyişin saatlerce süreceğini biliyordu. Babası ahbaplarını görmeye ya da kiliseye dua etmeye gittiği zaman herşeyi unuturdu, oğlunun varlığını bile. Anton, elleri ceketinin yenlerine gömülü, ayak parmakları çizmeleri içinde büzüşmüş, yarın sınıfta kötü notlar alacağını düşünüyor ve yavaş yavaş uyuştuğunu duyuyordu.

Bu loş ve kirli paslı dükkânda herşey satılıyordu. Bakkaliye elbet. Ama aynı zamanda gazyağı, lamba, lamba fitilleri, çakılar, tütün, çivi ve ishal ilaçları. Raflarda çay kutularının yanıbaşında mum paketleri vardı. Yerde un çuvalları, ayçiçeği çuvallarına dayalı duruyordu. Tezgâhın üst bölümünde ipe geçirilmiş sucuklar ve ağdalı şekerler asılıydı. Sergilenen mallardan karışık bir koku yayılıyordu. Kahve gazyağı, pirinç de içyağı kokuyordu. Kapının üstündeki levhada yaldızlı harflerle şunlar yazılıydı: «Çay, şeker, kahve ve başkaca sömürge ürünleri —alınıp götürülebilir ya da burada içilebilir.» Bu son açıklama, müşterileri dükkânın bitişiğindeki küçük salonda votka içmeye çağırıyordu. Kimi gedikli müşteriler, bu tozlu, pis kokulu yeri bir çeşit kulüp yapmışlardı. Gece bastırınca, küçük içki sürahileri çevresinde biraraya geliyorlardı, yüzler ışıldıyor, diller çözülüyordu. Babasının yokluğunda Anton, votka getirmek için mahzene iniyor, müşterilere hizmet ediyor, hesabı yapıyor, paraları topluyordu. Rusya'da votka pahalı değildi. Birkaç kopekle kafayı bulabilirdi insan. İçkiciler, aralarında kaba şakalar yapıyorlardı. İç-

lerinden biri, biraz fazla açık-saçık bir fıkra patlatıyor, sonra da Anton'a her zaman: «Sen Antoşa, dinleme! Henüz çok küçüksün» diye bağırmayı boşlamıyordu. Ama küçük Anton, herşeyi duyuyor, herşeyi seziyor ve anlıyordu. Genç yaşına karşın, zavallılığın, çirkinliğin, tembelliğin ve aptallığın ayrıcalıklı seyircisi idi.

Dükkân, sabahın beşinden akşamın on birine kadar açıktı. Boş bir arazideki ayakyoluna gitmek için Anton, bir kilometreden fazla bir yolu göze almak zorundaydı. «Karanlıkta giderken, geceleri oraya sığınan bir serseri ile burun buruna geldiğim oluyordu. Ne korkular geçiriyorduk ikimiz de» diye yazacaktır, sonradan.

Sonunda, sokakta gözcülük eden çıraklardan biri «Baba geliyor!» diye bağırarak içeri girerdi. Anton ayağa kalkar, uyku çökmüş gözlerini dört açar ve yüreği sıkışarak azarlanmaya hazırlanırdı. Baba, sert bakışlarla dükkânı tarar, sonra hesap defterine eğilirdi. Anton'un soluğu kesilirdi. Bir toplam yanlışı varsa, hapı yutmuş demekti. Bitkin ve buz kesmiş olarak eve döndüğünde, annesi onu avuturdu. Kimi kez, ezile büzüle, bu işin belki de çocukcağızın gücünü aştığını söylerdi.

Pol Egoroviç: «Alışsın! Ben çalışıyorum, o da çalışsın. Çocukların babalarına yardım etmesi gerek» diye yanıt verirdi.

«Ama, bütün hafta bu dükkânda kaldı. Hiç değilse bırak da Pazar günü dinlensin!»

«Dinlenecek yerde, sokaklarda arsız çocuklarla aptalca şeyler yapıyor. Çocuklarımızdan biri dükkânda bulunmazsa, çıraklar önce bonbonları, sonra da paraları aşırırlar.»

Anton, gerek soğuk, gerek müşterilerin gel-giti yüzünden dükkânda ödevlerini yapamamaktan ve derslerine çalışamamaktan azıcık olsun yakınsa, babası: «Ben hergün İncil'den iki mezamir okumaya vakit buluyorum da, sen bir tek dersini bile öğrenemiyorsun!» diye azarlardı. En çok sevdiği söz: «Patronsuz, mallar ağlar!» idi. Bununla

birlikte kendisi de tezgâhın arkasına binde bir geçerdi. Oğulları, onun yerini almak için ne güne duruyordu?

Anton'un kafasında dükkânın korkunçluğu kiliseninkiyle iki kat oluyordu. Pol Egoroviç'in dine karşı öyle bir tutkusu vardı ki, zamanının çoğunu din kitapları okumaya ve vaaz dinlemeye ayırıyordu. Tapınma konusunda onu herşeyden çok çeken şey, Hıristiyanlığın temel ilkeleri değil, âyinleri, ağır ve gizemli güzelliği, yaldızlı ikonaların pırıltısı, ilâhilerin ezgisi, diz çökmeler, ıstavroz çıkarmalar, baş döndürücü günlük kokusuydu. Günün bellibaşlı kilise dualarına, kendisiyle birlikte katılmaya zorluyordu oğullarını.

Ortodoks kiliselerinde oturacak yer olmadığı için, çocuklar saatlerce şaşkın şaşkın ayakta dururlardı. Ama çok geçmeden, kiliseye sık sık gidiş yetersiz göründü. Sesi güzel ve kulağı çok duyarlı olan Pol Egoroviç, bir kilise korosu kurmayı koydu kafasına. Provalar, akşamın onundan gece yarısına kadar, dükkâna bitişik bir salonda yapılıyordu. Korocuların hemen hepsi paralı-pullu demircilerdi. Bu boğuk sesli başların, erkek baritonların etkisini dengelemek için, kaşla-göz arasında şef olan baba, çocuklarını da topluluğa soktu. Aleksandr'la Nikola'ya birinci ve ikinci soprano, Anton'a da kontralto rolleri verildi. Herkes, bir masanın çevresinde oturuyor hepbir ağızdan Tanrıya şükran ilahisini söylüyordu. Pol Egoroviç şöyle diyordu: «Manastırda, papaz çömezleri geceler boyunca ilahiler okurlar, bu yüzden sağlıkları da bozulmaz. Kilise ilahileri, çocukların göğsünü güçlendirir. Ben kendim, genç yaşımdan beri ilahiler okurum ve Tanrıya şükür, sapasağlamım. Tanrı uğruna insanın kendini sıkıntıya sokması hiç de fena değil!»

P. Egoroviç, kilise çevrelerindeki ilişkileri sayesinde, kendini gururdan şişindiren, çocuklarınıysa üzüntülere boğan birtakım anlaşmalar sağladı. Anton, sabahın kö-ründe, kardeşleriyle birlikte kilisede ilahi okumak zorunda oldukları pazar ve tatil günlerinden korkuyordu özellikle. Babaları, dinsel ayine ruhları ve bedenleriyle hazır-

lanmaya vakit bulsunlar diye, törenden iki üç saat önce uyandırırdı onları. Yorgun argın eve döndüklerinde, Pol Egoroviç, onları göstermelik bir ayin yapmaya zorlardı. Görkemli ve gülünç hali ile, ikonaların önünde, buhurdanlığı sallayıp durur, ve aile halkının kendisiyle birlikte ilahiler okumasını isterdi. Baba, ana, çocuklar hepbirden, dize gelip alınlarını yere vurur ve seslerini dinsel bir saygıyla birbirlerine çatarlardı. Bu, günün son ayinine dek vakit geçirmeyi sağlardı. Çanlar yeniden çalmaya başlayınca, herkes yeniden kilisenin yolunu tutardı. Bu işkencelerin sonucu olarak, Çehov, 9 Mart 1892'de Leontiev Çeglov'a şunları yazıyordu: «Ben din eğitimi gördüm, kilise korosunda ilahiler, Havariler'i ve kilise mezamirleri okudum. Düzenli olarak sabah dualarına katıldım, hatta kilisede hizmet ettim, çanları çaldım. Peki, ne çıktı bütün bunlardan? Şimdi düşündükçe, çocukluğum oldukça karanlık renklerle çıkıyor karşıma. Bugün benim hiç dinim yok. İki erkek kardeşimle ben, *Dualarım göklere yükselsin* ya da *Büyük Meleğin Sesi*'ni üçlü olarak okurduk kilisenin orta yerinde, herkes bize duyarlı duyarlı bakar, ana-babamıza imrenirdi. Ama o süre içinde, birer küçük kürek mahkumu imişiz gibi gelirdi bize. Çocukluğumuz, kardeşlerim ve benim için gerçek bir acı idi.»

Bununla birlikte Anton, darkafalılığına ve hoyrat davranışına karşın, babasında bir sanatçı beğenisi olduğunu kabul edecekti. Pol Egoroviç, yalnız kendi kendine keman çalmasını öğrenmekle yetinmemiş, aynı zamanda yağlıboya ile ikonalarda yapardı beceriksizce ve dinsel bir saygı ile.* «Yeteneklerimiz babamızdan, ruhumuz da anamızdan geçti bize» diyecektir Çehov.

Kutsal resimler önünde okunan dualara ve yakılan mumlara karşın, Pol Egoroviç'in ticaret yaşamı yavaş yavaş yıkıma doğru gidiyordu. Kaba davranışı, darkafalılığı, cimriliği müşterileri yıldırıyordu. Sonra, sattığı yiyecek

* Bu ikonaların bazısını Çehov saklamıştı saygı ve sevgiyle. Bunlar, Yalta'da Çehov müzesinde bulunmaktadır.

maddeleri de gerçekten çok kötüydü. Bir gün, bir yağ fıçısına bir sıçan düşmüştü. Pol Egoroviç, kirlenen yağı atmayı göze alamamıştı. Ama, her Hıristiyan için gerekli olan namusluluk ile insafsızca bir kazançtan yoksun kalma kaygısını nasıl uzlaştırmalıydı? Yüce Tanrıdan esinlenen Pol Egoroviç bir papaz çağırtarak, kirlenmiş yağ fıçısının üstünde, pislikleri arıtıcı dualar okumasını istedi. Bu işlemden sonra, vicdan rahatlığı ile, kutsanmış ürünü satışa çıkarmaya hakkı olacaktı. Bu tören, sıkı bir gizlilik içinde yürütüldü ama, durumu çarçabuk öğrenen konu komşu küplere bindi. Dualı yağ, alıcı bulamadı. Ondan sonra, dükkândaki bütün azıkların üstüne bir pislik kuşkusu çöktü. Sadece, vodka içenler kulüplerine bağlı kaldılar.

Aklını despotluk ve biçimsel sofulukla bozmuş olan Pol Egoroviç, varsın basit bir tüccar olsun, Taganrog'un ikinci sınıf esnaf derneği üyesiydi. Safca bir sevinçle derneğin rozetini çaprazlama takıyor, Pazar günleri de ipek silindir şapka ve beyaz gömlek giymeden sokağa çıkmıyordu. İçinden çıktığı çevreyi düşündükçe, yükselişinden gurur duyuyordu hakcası.

Babası Egor Mihailoviç Çeh (Anton'un dedesi) bir serfti. Kurnaz, çalışkan ve tutumlu. Efendisinin pancar şekeri rafinerisi yöneticiliğine getirilmeyi başarmıştı. Okuma yazmayı, hesap yapmayı öğrenmiş, çocuklarından da aynı çabayı göstermelerini istemişti. Biriktirdiği yüklü bir parayla 1841'de kendinin, karısının ve üç oğlunun özgürlüğünü satın almıştı, adam başına yedi yüz ruble ödeyerek.. Kızma gelince, kurtulmalığı ödeyecek parası kalmayınca, cömert efendisi kont Çertkov*, *prim olarak* bedavadan azat etmişti onu.

Özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz Egor Mihailoviç, dürüstlüğü ve sağlamlığı sayesinde Kontes Platov'un, Taganrog'la Rostov (Tuna kıyısında) arasındaki yurtluğunun kâhyası oldu. Artık ona, aşağılatarak, Çeh demiyorlar, Çe-

* Leo Tolstoy'un çömezi ve miras uygulayıcısının dedesi.

hov diyorlardı. Oğullarını bir yerlere yerleştirmek kaygısı içinde, Mişel'i ciltçi çırağı olarak Kaluga'ya, Mitrofan'ı Rostov'lu bir tüccarın yanına satıcı, Pol'ü de Taganrog belediye başkanı, toptancı tüccar, Kabilin'in yanına sayman olarak gönderdi. Bir büyük sorumluluk isteyen bu görevde Pol, işini köle ruhu ve yetkisi ile yerine getirdi. On yıl, az para ile, ezile horlana, iki büklüm çalıştı, kendi kendini yiyerek. 29 Ekim 1854'te kendisi gibi serf kökenli Öjeni İakovlevna Morozov ile evlendi. Morşask'ta kumaş tüccarı olan babası, Novoçerkask'a giderken koleraya yakalanarak ölmüştü. O günlerde, Rusya'nın bir ucunda, Vladimir yönetim merkezinde bir akraba evinde konuk olan karısı, ölüm haberini alınca, bir araba kiralayarak, çocuklarıyla birlikte, kocasının mezarını bulmak için, sonu gelmez ve tehlikeli bir yolculuğa çıktı. Öjeni, oğlu Anton'a, ovalar ve ormanlar arasında geçen yolculuğu, aştıkları yerlerin ıssız görkemini, zıvanasız serserilerle karşılaşmalarını, yol kesen haydutlardan korkup kapılarını kapattıkları hanlarda konakladıklarını bir bir anlatmayı seviyordu. Güneye doğru inildikçe, yorgunluk ve korkuya şiir karışıyordu yavaş yavaş. Aile, tedirginlikten kurtulunca, kimi kez açıkta yatıyordu, saydam bir gök altında. Sessizliği, cırcır böceklerinin cırlayışı, ya da bir gece kuşunun acı acı ötüşü bozuyordu. Anton, bütün ömrü boyunca, anasının olağanüstü öykülerini anımsayacaktı. Kimi şaşırtıcı olayları *Bozkır* adlı yapıtında, onları yaşamışcasına coşkuyla anlatacaktır. Morozov dedenin mezarı kayıplara karışmıştı. Dedenin dulu, çaresizlik içinde, iki kızıyla birlikte Taganrog'a yerleşti. İşte, Pol Egoroviç, karısı olacak kızla orada karşılaştı.

Birarada yaşamak kolay olmadı başlangıçta. Kırım Savaşı, Taganrog limanında bütün trafiği felce uğratıyordu. Çok geçmeden de, Fransız-İngiliz filolarınca bombalandı. Gebe olan Öjeni, kocasıyla birlikte, dış mahallelerde bir eve sığındı. Evlenmesinden on ay sonra, ilk çocuğu Aleksandr'ı doğurdu. Savaş bitince, karı-koca, çocukla kente gelip, Pol Egoroviç'ın babasının satın aldığı bir kulübeye

yerleşti. Sonunda, Pol Egoroviç, kopek üstüne kopek biriktirerek 1857'de düşünü gerçekleştirdi: kendi bakkal dükkânını açarak. Orada, Taganrog'un göbeğinde, Polizeistkaya sokağında Gnutov evinde 17 Ocak 1860'ta Anton Çehov dünyaya geldi.* Tek katlı, yeşil pancurlu, çatısı çinko kaplı küçücük bir yapıydı bu. Bu kendi halindeki ev, çok geçmeden dar gelince, aile, kent sınırlarındaki Monastirkaya sokağındaki Moisseiyev evine yerleşmeden önce iki kez ev değiştirdi.

Anton Çehov, çocukluğunun geçtiği bu evlerden üzücü bir anı saklamıştı kafasında. *Yaşamım*'da, şöyle yazacaktı: «Evlerin içi, perhizsiz günlerde lahana çorbası, perhizli günlerdeyse, ayçiçeği yağında kızartılmış mersinbalığı kokardı. Yemekler berbat, suları kirliydi. Bütün kentte, bir tek namuslu insana rastlamadım.» Kızkardeşine yazdığı bir mektupta da şöyle diyordu: «Taganrog'dayım.. Kent bende Herculanum ya da Pompei izlenimi bırakıyor... Bütün evler basık, duvarlar uzun süredir sıva yüzü görmemiş. Tavanlar boyasız, pancurlar kapalı. Polizeistkaya sokağından başlayarak yapış yapış çamurlar kuruyup kabarmakta.. Taganrog'un ne denli pis, bomboş, tembel, kara cahil, canısıkıcı olduğunu fark edebildim. Yalnışsız bir tek tabela yok. Sokaklar ıssız: Halinden hoşnut yoksul insanlar, uzun paltolu ve kasketli züppeler. Miskinlik, birkaç kopek ve belirsiz bir gelecek ile yetinme geleneği herkesin ruhuna işlemiş... Burada özellikle iğrenç olan, pancurların hep kapalı oluşudur.»**

Gazete yazarı Leikin'e gönderilen aynı tarihli bir başka mektupta, Anton düşüncesine açıklık getirecektir: «Dörtbir yanım öylesine Asya ki, gözlerime inanamıyorum. Altmış bin kişi, yemek içmekten, üremekten başka bir şey düşünmüyor. Yaşamla başka hiçbir ilişkileri yok. Her gitti-

* Bu ev bugün hâlâ var. Çehov sokağı, 47'de.
** 7 Nisan 1887 tarihli mektup.

ğin yerde kuliç*, yumurta, santorin** şarabından ve emzikteki çocuklardan başka bir şey yok. Ne bir gazete, ne bir kitap. Burada ne bir yurtsever var, ne iş adamı, ne şair hattâ ne doğru dürüst ekmekçi.»

Gerçekten de, o günlerde, Azak Denizinin kuzey-doğu kıyısında bulunan Taganrog, hemen hemen can çekişen bir kentti. Büyük Petro'nun yaptırdığı liman, bir zamanlar bir kalkınma dönemi yaşamıştı. Çoğu Yunanlı, birçok yabancı tüccar, tarım ürünlerinin dışsatımını ellerine geçirerek yerleşmişti oraya. Bunlar bir çeşit para aristokrasisi kurmuşlar ve yerli halk üstünde egemenlik sağlamışlardı. Yerli halksa, çarçabuk, küçük memur ve taşaron durumuna getirilmişti. Bu zengin senyörler arasında Valiano, Skaramanga, Kondoiaki, Mussuri, Sfaello adlarına rastlanıyordu ama, İvanov, Petrov adlarına rastlanmıyordu. Taganrog milyonerleri, zenginler mahallesinde birbirlerine gidip geliyor, debdebeli bir yaşam sürüyor, Paris kökenli giyim kuşamlarıyla caka satıyor, bölge tiyatrolarını paraca destekliyor, Yunan mezarlığında, kendileri ve aileleri için Paros ve Carrare mermerinden anıtlar yaptırıyorlardı. Çar Aleksandr I, orada gizemli bir biçimde ölünce***, kent ünleniyermişti. Sonraları liman kenti unutulup gitmişti. Koy'un toprakla doldurulması, büyük gemileri açıklarda demirlemeye zorlamıştı. Tuna üstündeki Rostov, yerleşim yerini genişletip modernleşince, bölgenin bütün ticaretini eline geçirmişti. Yüzyılın ortalarından beri Taganrog artık, Çehov'un uyuşukluğunu açığa vurduğu, ama hastalıklı büyüsünün etkisinde kaldığı, küçük bir hayalet kasabadan başka bir şey değildi. Hâlâ kasılıp duran yabancı zenginler yanında, günü gününe yoksulluk içinde yaşayan işçi, liman işçileri, dükkâncı, aç susuz memurlardan oluşmaktaydı Rus halkı. İlk ve son baharda, kaldırımsız sokaklar, çamurlu su

* Rusya'da geleneksel olarak paskalyada yapılan bir çeşit çörek.
** Yunan şarabı.
*** Bu ölümün uydurma olduğu söylenir. Güya tabuta bir asker ölüsü konmuş ve Çar Starets Fedor Kuzmiç adıyla Sibirya'ya kaçmış ve bir ermiş gibi yaşamış.

birikintileriyle doluyordu. Yoldan geçenler, ayak bileklerine kadar çamura batıyorlardı. Yazın ise, şose, tam tersine, azgın otlar altında kayboluyordu. Yalnız iki anayol az buçuk aydınlanıyordu. Bu yüzden halk, geceleyin, ellerinde fenerlerle dolaşıyordu. Arada bir genç kızın, bir Türk haremine gönderilmek üzere ortadan kaybolduğu söyleniyordu. Boş topraklarla kazıktan duvarlar arasında, kimi kez un çuvallarıyla yüklü, Belediye cezaevi mahkûmlarının çektiği bir arabanın geçtiği oluyordu. Aynı hükümlüler, başıboş köpekleri öldürmekle görevlendiriliyordu. Bunlar, ellerinde kancalar ve sopalarla, çarşıyı baştan başa tarıyorlardı. Kıyım, gelip geçenlerin gözleri önünde yapılıyordu. Su kıt ve kirliydi. Her cumartesi günü, bir tellal, omuzunda büyük bir süpürgeyle yollarda dolaşarak «Hamama, hamama, belediye hamamlarına» diye bar-bar bağırarak dolaşıyordu.

Ruslar'ın *sağır kent* dedikleri bu kentin derinlerine girmiş olan küçük Anton Çehov, tiksinti ile sevecenlik, kadere baş kaldırmayla boyun eğme arasında bocalayıp duruyordu. Bu yoksul toprak parçasını çok iyi biliyordu. Çevresinde, tıpkı ana-babası gibi, yıkık-dökük tahtalardan yapılmış, yazları serinlenmek için kapılarının önünde çerden çöpten bahçeciklerin bulunduğu evlerde oturan insanlardan başka bir şey göremiyordu. Bütün komşularının adlarını, garip alışkanlıklarını, köpeklerinin adlarını, kümeslerinde kaç tavuk bulunduğunu biliyordu. Mahallede her hastalık, her ölüm, her doğum, her yemek şöleni herkesi ilgilendiriyordu. Herkes birbirini kıskanıyor, gözlüyor, ama birbirini tutuyordu. İnsan, doğduğu, en ufak çakıl taşının belleğine çakılı olduğu yeri nasıl sevmezdi? Anton da, Rus taşrasının tatlı uyuşukluğuna kaptırmıştı kendini. Ama, aynı zamanda, artık daha iyi yarınlara bile inanmayan bu silik topluluğa bağlı olmanın acısını çekiyordu. Ne var ki, yaşına karşın, çılgınca bir umut gereksinimi duyuyordu. Daha o zamandan, geleceğinin Taganrog'da geçmeyeceğini kestiriyordu. Babasının dükkânında, un çuvalları ve sucuk hevenkleri arasında otururken, ana-

sının anlattığı yolculuğa benzer bir yolculuk düşlüyordu, uçsuz bucaksız Rusya'da, korkunç ve büyüleyici uzun bir yolculuk. Başka ufukları, başka yüzleri görmek için başını alıp kaçma fırsatı bulabilecek miydi? O zamanlar, okumaktan, boyun eğmekten ve iç çekmekten başka bir şey yapamıyordu.

Ticaretinin kötü sonuçlarından düşkırıklığına uğrayan Pol Egoroviç, günün birinde, oğullarının bakkallık koşullarını üstüne çıkmaları gerektiğine karar verdi. Zengin Yunan tüccarları Taganrog'a egemen olduklarına göre, onların dümen suyuna girilmeli, diyordu. Karısının çekine çekine öğütlediği gibi Anton'la Nikola'yı Rus okuluna verecek yerde, ticaret dilini öğrenecekleri bir Yunan okuluna yollamayı yeğledi, gözü doymaz bir çıkar hesabıyla. Bu dili öğrendikten sonra, herhangi bir dışalım-dışsatım bürosunda kolayca iş bulabilir ve yavaş yavaş en yüksek aşamaya varabilirlerdi.

Kiliseye bağlı Yunan okulunun öğretmeni, kızıl sakallı, dilbaz, geçmişi belirsiz Nikola Vuçina, babayı tasarısında yüreklendirdi. Hatta öylesine inandırıcı oldu ki, Pol Egoroviç, cimriliğine karşın, yıllık okul gideri olarak 25 rubleyi peşin peşin ödemeyi kabul etti. Böylece, Anton ve Nikola, ailenin umudunu yüklenerek, Vuçina'ya göre kentin seçkin tüccarlarını yetiştiren bu kuruma yollandılar.

Gerçekte, kül renginde, yıkık-dökük okul binası bir tek salondan oluşuyordu. On ile yirmi yaş arasında yetmiş Rum çocuğu tıkış-tıkış biraraya geliyordu burada. Öğrenciler, I, II, III vb. diye numaralanmış dizi dizi beş sıraya ayrılmıştı. Her sıra dizisi bir sınıfı karşılıyordu. Birinci dizinin öğrencileri, yüksek sesle *alfa, beta, gamma* ve *delta* deyip duruyorlardı. Beşinci dizinin, denizci kılıklı gürbüz öğrencileri, Yunanistan tarihini kekeliye kekeliye okuyorlardı. Vuçina, okulun tek öğretmeniydi. Bütün dersleri, aynı gü-

venle okutuyordu. Anton (yedi yaşında) ile Nikola'yı (Dokuz yaşında) «hazırlık sırası»na yerleştirip, her birine *Yeni Alfabe* başlıklı bir broşür vererek: «Yarın bana, her broşür için yirmi beş kopek getireceksiniz» dedi. Daha ilk anda, yeni gelenleri, aralarında bilinmeyen bir dil konuşan şamatacı yumurcak güruhu, sonra da, sıradan sıraya geçerek öğrencileri azarlayan, onlara ceza veren karmakarışık sakallı bu öğretmen ürküttü. Cezalar, ellere ve kafalara cetvelle vurmalar, diz çöktürmeler, öğle yemeğinden yoksun bırakmalardı. Öğretmen, azarlamalarına karşı, iki küçük Çehov'un *abecede*'yi benimsemediklerini görünce, onlarla uğraşmaktan çabucak vazgeçti. Tembel öğrenciler arasına atılan Anton'la Nikola, kollarını kavuşturup, sabahları dokuzdan on beşe kadar oturuyor, üzerlerine sel gibi boşalan anlamadıkları sözleri dinliyorlardı. Bakkal dükkânındakinden ya da kilisedekinden çok daha iyi durumdaydılar burda. Anton'un tek korkusu babasının, okuldaki başarısızlıklarını öğrenmesiydi. Ama, birkaç hafta sonra Pol Egoroviç, Vuçina'ya çocukları için ne düşündüğünü sorduğu zaman, beriki sevinç dolu bir güvenle, öğretiminin çoktan meyvalarını verdiğini söyledi. Sözlerini desteklemek için de, iki kardeşe yetkinlik belgeleri ya da *barbeion* (savaşım ödülü) verdi. Nikola'nın *barbeion*'unda *eusebes* (yani sofu) sıfatı yer alıyordu. Anton'sa *epimeles* (yani çalışkan) diye niteleniyordu.

Noel tatilinde Pol Egoroviç, Homeros'un dilinde oğullarının ne denli ilerlediklerini göstermek için, birkaç Yunanlı ahpabı evine buyur etti. Talihsizliğe bakın ki, ne *sofu* Nikola, ne de *çalışkan* Anton, Yunanca üç kelime söyleyebildi. Konukları önünde gülünç duruma düşen Pol Egoroviç, Olimpos tanrılarına özgü bir öfkeye kaptırdı kendini. Ama, ders ücretlerini önceden ödediği için, iki suçluyu, ders yılı sonuna dek kalmak üzere, Vuçina'nın okuluna gönderdi yeniden.

Ancak, 23 Ağustos 1868'de annesinin dileği üzerine Anton, metal düğmeli deniz mavisi üniformasını giyerek, Taganrog Rus lisesinin hazırlık sınıfına girdi. O dönemde An-

ton, solgun benizli, tombul, değirmi çehreli, gür saçlı, kestane renginde hulyalı kocaman gözlü bir çocuktu. Sıkılgan, gösterişsiz, çekingendi. Kimi kez, yerli yersiz sevinç kahkahaları atar ve çevresindeki gülünçlükleri yakalama eğilimiyle arkadaşlarının ağzını açıkta bırakırdı. Vuçina'nın küçücük okulundan sonra, Rus lisesi ona çok büyük göründü. Yer yer sıvası dökülmüş beyaz boyalı bu yapı, yeşil boyalı çinko çatısı ve uzun kirli koridorlarıyla bir kışlayı andırıyordu. Her sınıfın kapısında, lomboz biçiminde gözetmenlerin öğrencileri gözlemesine yarayan dikizleme delikleri vardı. Sekiz yıllık öğretim döneminde, Latince, Yunanca, Kilise Slavcası ve Rusça ağır basıyordu. Liseyi bitirdikten sonra öğrenciler, bir buçuk yüzyıl önce Büyük Petro'nun kurduğu on dört sınıflık eğitim kurumunun son sınıfına yazılır ve isterlerse, doğrudan doğruya üniversiteye kabul edilebilirlerdi.

Bu taşra gençliğini yetiştirmekle görevli öğretmenlerle gözeticiler düşük düzeyde kimselerdi. Sessiz sessiz yürüyerek ansızın ortaya çıktığı için kendisine *Bin ayak* adını taktıkları öğretim deneticisi Diakonov, ahlâklı olmaya çağırarak çocuklara eziyet ediyordu. Tarih ve coğrafya okutan Kramsakov, insanı çileden çıkaran kabalığıyla öğrencilere hakaret ediyordu. Latince dersleri veren Çek Urban ise, çocukları gizliden gizliye gözetliyor ve her yerde politik komplo kokusu alarak, polise ihbar mektupları yolluyordu. Başkaca öğretmenlere de kancayı takarak raporlar düzenliyordu. Raporlardan birinde şöyle yazıyordu: «Meslek arkadaşlarım eğitim kurulu toplantılarında sigara içiyorlar. Bulundukları odada, duvarları süsleyen ikonaya ya da imparator hazretlerinin portresine aldırış etmiyorlar.» Çehov, bu hödük ve aşağılık öğretmenleri düşünerek olsa gerek, *Kutudaki Adam*'da şunları yazacaktı: «Öğretmen mi, eğitimci misiniz? Hayır, sizler acınacak memurlarsınız. Sizin bilgi tapınağınız polis karakoludur. Kokusu da karakol kokusu zaten.»

Lisedeki tüm öğretim üyeleri içinde, din tarihi öğretmeni papaz Pokrovski'nin üstün bir yeri vardı Çehov'un

gözünde. Kültürlü, ince ve edebiyata tutkun olan Pokrovski, sınıfta Shakespeare'dan, Goethe'den, Puşkin'den söz ediyordu çekinmeden. Anton'un alaycı yeteneğini görerek ona, sevecenlikle *Çehonte* adını taktı, Molière, Swift ve Sçedrin'i okumasını öğütledi. Anton'un arkadaşları da, güldürücü öyküler anlatmadaki yorulmaz yeteneğini beğeniyorlardı. Ama Çehov, herkesi kahkahalara boğan bir şaka yaptığı zaman ortaya, arka planda kalıyordu. Aklına gülünç bir düşünce gelince, onu uygulamayı başkalarına bırakıyordu. Alaycılığı hafif, ışık saçan, kırıcılıktan uzaktı. Ayrıca kendi kendisiyle de alay etmesini biliyordu. Pokrovski'nin yüreklendirmesine karşın, notları hep sıfıra yakındı. Aslında, dükkândaki müşterilere hizmet etme ve kilisede ilahi okuma görevi, çalışmasına pek az zaman bırakıyordu.

Oğlunun eğitimini yetkinleştirmek amacıyla Pol Egoroviç, ona Chopet adlı bir bayandan Fransızca, solfej bilen bir banka memurundan da müzik dersleri aldırttı. Sonra, bu çeşitli derslerin pratik hiçbir yararı olmadığını anlayınca, onu on üç yaşında, terzilik öğrensin diye bir meslek okuluna yazdırdı. Anton'un kardeşleri Nikola ile İvan da, atölyede onun yanmdaydılar. Ama çok geçmeden, onlar *fazla gürültü patırdı yaptıkları ve ağır aksak ilerledikleri* gerekçesiyle işten atıldılar. Yalnız Anton, dikiş dikmeyi sürdürdü. Yeterince beceri elde ettiğine inanınca, Nikola'ya bir pantolon dikti. Ama bu pantolon öylesine dardı ki, aile içinde buna *makarna pantalon* adı takıldı.

Bakkal dükkânı, kilise, lise, biçki dikiş dersleri; bütün bu ödevlere karşın Anton, uzaktan uzağa, kentte dolaşmak için kaçamak yapma fırsatları buluyordu. Herşey onu eğlendirmek için bir bahaneydi: Kuyruğu havalarda, başıboş gezen bir köpek, bir tabutun arkasından ağlaya ağlaya giden bir aile, iskele hamallarının çekişmesi, günlük yaşamında bir sürü unutulmaz olay. Sık sık mezarlığa gidiyor, mezar taşları üzerindeki yazıları okuyup, toprağın altında yatan bu yüzlerce insanın yaşamını düşlüyordu. Bütün ömrünce gömütlükler ilgisini çekmişti. Anton, Taganrog ya-

kınlarındaki köy mezarlıklarını daha çekici buluyordu. Çünkü oralarda selvi yerine kiraz (vişne) ağaçları vardı. «Bunların, mezar kapak taşları üzerine dökülen meyvaların, bıraktığı izler kan damlalarını andırıyordu,» diye yazıyordu Anton; başka sefer, kardeşleriyle birlikte, dikenlerle kaplı, ekilmemiş bir tarlada, pusu kurup saka kuşları yakalıyor, sonra tanesini bir kopeğe satıyordu. Ya da küçük grup, Elizabet* parkına dalıyor ve orada Mayne Reid ve Fenimore Cooper'ün *Baş derisini yüzen* kızılderililerin anısına *Saç Avı* sergiliyorlardı. Ya da, Polizeiskaya sokağından inerek limana gidiyor, orada, birkaç adım ötedeki denize girmezlerse, oltayla balık avlıyorlardı saatlerce. Bir sabah denize atlarken Anton'un başı adamakıllı yarıldı ve yara izini bütün ömrünce taşıdı. Baba korkusu, töreleri, gizleri, özel dili olan bir çeşit klan düzeyinde birbirlerine kenetliyordu, Çehov kardeşleri, gruptakilerin hepsinde ince alay duygusu vardı, ama çoğu kez buna Anton örnek oluyordu. Ne denli hırpalanıyor ve hiçbir şeyden nasiplenmiyorlarsa da, bu çocukların gülmeye gereksinimleri vardı ve bu, onları umutsuzluktan kurtarıyordu.

Uzun yaz tatillerinde Taganrog, sıcaktan ve toz topraktan bunalıyordu. Çocuklar yalınayak, gömlekle dolaşıyorlardı. Bahçenin ortasında yaptıkları kulübelerde uyuyorlardı geceleri. Anton, kendi kulübesini yabani bir asmanın altında yapmıştı. Kötü şiirler çiziktiriyor ve «incirağacı altındaki Yusuf Peygamber» olduğunu söylüyordu. Bitişik evin küçük kızı Anton'dan öyle hoşlanıyordu ki, bahçe duvarına tebeşirle onun için içli bir dörtlük yazdı. Anton, iğneli bir dörtlükle ona yanıt verdi, duvarlara kargacık burgacık yazılar yazacağına, bebek oynamasını öğütleyerek. Onuru kırılan kız ona «mujik» deyince, tozlu kömür torbasını kızın kafasına indirdi. Böylece, bu ilk temiz sevgi bitiverdi. Anton, 22 Şubat 1892'de şöyle yazacaktı alayla: «Aşkın gizlerini on üç yaşında öğrendim.»**

* Çar I. Aleksandr'ın karısının adından.
** Tikonov'a mektuptan.

Sabahları erken erken annesi Anton'u alışverişe yollardı. Anton, sorumluluğunun bilincinde, yapmacık bir suratla pazara gidiyor, eli cebinde, alışveriş parasını sıkı sıkı tutuyordu avucunun içinde. Kardeşi Mişel, ökçeleri üstünde tıp tıp yürüyordu. Bir gün, bir kaz satın aldı Anton ve «akşam yemeğinde kaz yiyeceklerini» dünya âlem bilsin diye, hayvancağızı bağırtmak için sarsa sarsa, cimdikleye cimdikleye perişan etti.

Pazar günleri, Çehov ailesi kimi kez, Mitrofan amcada öğle yemeği yerdi. O da, Taganrog'a yerleşerek bakkal dükkânı açmıştı. Dükkânın yeri, kardeşininkinden daha iyiydi. Dükkân daha bir çeki-düzen içindeydi ve satılan mallar daha iyiydi. Amcanın işi de tıkırında gidiyordu. Kendisi aşırı sofuydu. Konuşmalarını Kutsal kitaptan alıntılarla süslerdi. Ama, Pol Egoroviç'in tersine, yalnız sözlerinde iyi bir Hıristiyan olmakla yetinmiyordu. Dayak cezasına karşıydı. Karısına karşı saygılı davranıyor, çocuklarının üstüne titriyordu. Erkek ve kız yeğenlerine çok iyi davranıyordu. Anton için, amcaya her gidiş bir bayramdı. Onu seviyor ve şakalaşıyordu onunla. Bir gün yalvaran gözlerle avuç açan bir dilenci kıyafetinde kapısını çalmak geldi aklına. Mitrofan, üzgün haline kanarak ona üç kopek verdi. Uzun süre, aile içinde bu zararsız aldatmacaya gülüp duruldu.

Ama, büyük tatilde, çocukların, kimi kez dedelerinin yanında geçirdikleri günlerin yanında, bu önemsiz eğlenceler solda sıfır kalırdı. Dedeleri, Taganrog'dan yirmi bir buçuk kilometre uzaklıkta, Donetz bozkırında Kniajayna köyünde, kontes Platov'un yönetim vekiliydi. Birçok gün sürecek olan bu yolculuk için bir köylü telegası kiralanıyordu. Yaysız, dört tekerlekli, sağlam bir arabaydı bu. Arabanın tabanı, doğrudan doğruya dingiller üzerindeydi.. Babanın tenbihleri ve hayır dualarıyla —ki o, şükürler olsun Taganrog'da kalıp dükkânı ile uğraşacaktı— ana, beş oğlu ve bir kızı güle oynaya, itişe-kakışa arabanın korkulukları arasına yığışıyorlardı. Tekerlekler dönmeye başlar baş-

lamaz, bir coşkudur alıyordu herkesi. Telega ağır ağır ilerliyordu, sarsıla gıcırdaya, bir toz bulutu içinde. Yakıcı güneş altında ova göz alabildiğine uzayıp gidiyordu, en ufak bir esintinin harelediği kuru ot okyanusu halinde. Binlerce küçük sinek, yakıcı havada titreşiyordu. Anton, anasının kendisine anlattığı bir yolculuğu düşünüyordu önüne geçilmez bir itiyle. Bir mezarı bulmak için çıkılan bir yolculuktu bu. Bu öykünün anısı, onun kişisel izlenimlerini kesintiye uğratıyordu. Anton farkında olmadan, gelecekteki başyapıtı *Bozkırda*'nın imgelerini, kokularını, uğultularını biriktiriyordu kafasında. «Bir düşsel ülke, eskiden kendimi evimde hissettiğim bir ülke. Her köşesini tanıyordum çünkü.»* Uzun aralıklarla duruyorlar, yol kenarında piknik yapıyorlar, bir küçük su birikintisinde yıkanıyorlar, güle oynaya bir kuru ot yığınında yuvarlanıyor, geceleri bir handa ya da yıldızlar altında, bir çalı çırpı ateşi çevresinde geçiriyorlardı. Anton, gözleri alevlere takılmış, yukarıdaki tertemiz gökyüzüne, ot ve duman kokusuna, derin sessizliğe, kendini çevreleyen, paltolarına bürünmüş sevgili varlıklara karşı yüreğinin sevinçli bir minnet duygusuyla dolup taştığını hissediyordu.

Kniajaya'da, büyük baba Egor Mihailoviç torunlarını sevecenlik ve cömertlikle karşılıyordu. Bomboş büyük bir yapıya yerleşen çoluk çocuğun elleri altında, koşmak, ağaçlara tırmanmak ve göle dalmak için, uçsuz-bucaksız bir bahçe vardı. Bu oyunlar sırasında Nikola, Tanrı bilir nereden bulup çıkardığı eski bir silindir şapkayı başından çıkarmıyordu. Ama Anton, ne yapıp yapıp onu başından çıkarttı ve şapka, acınası bir biçimde bir su birikintisine gömülüp kaldı. Kniajaya cennetinde, çalışma bile bir eğlenceydi. Büyükbabanın buyruğu üzerine, genç Çehov'lar, ekin kaldırma işlerinde çalıştılar çoğu kez. Anton, bütün bir gün, oynayıp zıplamayı bırakarak, buharla işleyen harman makinasını gözetmek ve harmanlanan danelerin hesabını tutmak zorunda kaldığını anımsayacaktır sonradan.

* Pleşçeiyev'a yazdığı 1888 tarihli mektup.

On beş yıl sonra, *Yeni Zamanlar* gazetesinin yayımcısı Suvorin'e şunları yazacaktı Anton: «Kırbaç şaklamaları ve makinanın solumaları, bir topaçın en hızlı dönüşündeki gibi sessiz solumalar, araba tekerleklerinin gıcırtısı, öküzlerin tembel tembel yürüyüşleri, duman bulutları, elli kadar adamın terler içindeki kararmış suratları, bütün bunlar, *Pater duası* gibi belleğime çakılmış kalmış.»*

1873 sonbaharında Kniajaya'dan döndükten az sonra Anton, bütün ömrünce yaşamını etkileyen bir sarsıntı geçirdi: Tiyatroyla ilk karşılaşma. Anton, yüz kez Petrovskaya sokağındaki küçük belediye tiyatrosunun önünden geçmiş ama bir kez olsun içeriye girme isteğini duymamıştı. Ama, on üç yaşında, Offenbach'ın *Güzel Helena* adlı güldürücü operasını seyretme fırsatı buldu ve bu gösteri onu allak-bullak etti. Gökyüzünü simgeleyen, eğik kıvrımlı mavi kumaş sırıtıyordu, sütunlar mukavvadandı, berbat giysiler içinde sıkışıp kalan oyuncular kötü oynuyordu. Ne var ki, gösterinin bütünü, çocuğun ruhunda bir büyü etkisi yapıyordu. Anton bir düş dünyasına aldatıcı görünüşler, sahte parlaklıklar, yapmacıklar, ikili kişilikler dünyasına giriyor ve bütün bunlar başını döndürüyordu. *Kafa derisi avı*'nı, saka kuşu yakalamayı, mezarlıklara gitmeyi unutarak, bütün varlığıyla yeni tutkusuna bıraktı kendini. Aynı hayranlıkla *Hamlet*'i, Gogol'ün *Müfettiş*'ini, Griboiyedev'in *Akıldan Belâ*'sını, *Tom Amcanın Kulübesi* adlı romanın uyarlamasını, Fransızcadan kopya edilen melodramları, vodvilleri seyretti. Tiyatroya hayranlığı öylesine büyüktü ki, onu doyurmak için hileye başvurması gerekiyordu. Gerçekte, öğrenci, okul müdürünün izni olmadan tiyatroya gidemezdi. Anton'la arkadaşlarından bazıları —ki bunlar arasında, sonradan oyuncu olan Vişnevski ve André Drossi vardı— babalarının paltolarını giyip mavi camlı gözlükler takarak, güçlükleri atlattılar. Bu kılıklarıyla, olduklarından daha yaşlı görünüyorlar ve lise öğrencilerinin bu baştan çıkarıcı yere girmesini önlemekle görevli deneticinin önünden, tirtir titreyerek geçiyorlardı.

* 8 Ağustos 1888 tarihli mektup.

En üst balkonda en iyi yeri tutabilmek için, oyun başlamadan iki saat önce gişeye gidiyordu Anton. Oraya giderken, göreceği oyun üstüne hiçbir şey bilmiyordu: dram, komedi, opera, operet, hepsi iyi idi onun için. Tiyatro salonunun uçurumu kenarında oturup, bu toz, düzgün ve kola kokusunu sevgiyle ciğerlerine çekiyor ve yüreği çarpa çarpa, büyülü perdenin kalkmasını bekliyordu. En üst balkon, yavaş yavaş, yüksek sesle konuşan, kaba kaba gülen ve ay çiçeği çekirdeği yiyen, gürültücü ve çapaçul seyircilerle doluyordu. Sonra, balkonun pahalı yerlerine ve partere, ileri gelenler, varlıklı Rum armatörler, gönençli tüccarlar, süslü-püslü eşleriyle yerleşiyorlardı. Sahneye doğru mutlu bir sabırsızlık mırıltısı yükseliyordu. Bütün bu çeşit çeşit insanın aynı oyunu alkışlamaya geldiği düşüncesi, oyuncuların seyirciler üstünde ne denli inanılmaz bir güce sahip olduklarını açıklıyordu Anton'a. Oyuncu yaşamı, olağanüstülüğü, abartıcılığı, yalanı, dolanıyla, ailesinin duragan ve iç karartıcı yaşamına kıyasla, coşturucu geliyordu ona. Kendisi de ip cambazı olma istekleri duyuyordu. Hiçbir şey onu, makyaj yapmak, başkalarının kılığına girmek, kaçamak bakışlarla gözlemlediği şu bu kimsenin tiklerini, ses perdelerini abartarak taklit etmek kadar eğlendirmiyordu.

Kendisi gibi güldürü yetenekleri olan erkek ve kız kardeşleriyle, iyi niyetli akraba, dost ve komşuların oluşturduğu seyirciler önünde oynamak üzere kendi tiyatro topluluğunu kurdu. Bir akşam, dişçi kılığına girerek, yüzünü gözünü buruşturup, elindeki kerpetenle, dikkafalı huysuz bir hastanın dişini çekmeye yelteniyor, ya da tiridi çıkmış bir papaz pozunda, bir piskopos önünde sınava çektiriyordu kendini. Ama bu sahne, papazlarla alay edilmesine izin vermeyecek olan babasının bulunmadığı bir zamanda oynanıyordu ancak. Ya da, kilisede bir töreni yöneten, savaşçı bir hava içinde, bir Kazak müfrezesinin geçişini izleyen, Taganrog belediye başkanını taklit ediyordu. Sonraları, tutkusu artınca, gerçek tiyatro oyunlarına el attı. Ensesini dikleştirip, karnını yastıklarla şişirip, göğsünü mukavva-

dan madalyalarla süsleyerek, *Müfettiş*'in yöneticisini öyle maskaralıklarla sergiledi ki, seyirciler gülmekten bir hal oldular. Az sonra Anton, daha bir başarı ile, Grigoriev'in *Arabacı ya da Suvari Birlikleri Subayının Şeytanlıkları*'nda, çenesi düşük yaşlı bir kadını canlandırdı. Gençlik arkadaşı André Drossi: «Anton Pavloviç'in her sahneye girişinde kopan coşkun kahkahaları düşünemezsiniz. Rolünü ustaca oynadığını kabul etmek gerek» diyordu.

André Drossi'nin sevimli ve tuzu kuru akrabalarının evinde Çehov topluluğu, oyunlarını daha bir seve seve sergiliyordu. Salon, renk renk, ateş kuşlarıyla süslü bir perde ile ikiye bölünmüştü. Perdenin bir yanında, sahne, öte yanında, sıra sıra iskemlelerle dolu bir parter vardı. Çocuklara ayrılmış bir dolapta, sahne takımları, düzgün kutuları, perukalar duruyordu. Çok geçmeden, başarılarından yüreklenen Anton, kendinin yazdığı, yurttaşlarının küçük kusurlarını alaya alan kısa güldürüleri sahnelemeye kalkıştı. Bu küçük tablolar, okul defterine yazılıyordu. Bunlardan hiçbiri elimize geçmiş değil. Yazar, bunları sergiledikten sonra, defterleri yırtıyordu.

Bu ara, Çehov ailesi Kontorskaya* sokağında, Pol Egoroviç'in babasından armağan olarak elde ettiği arsada yaptırdığı yeni bir eve taşındı. Ama, kılı-kırk-yaran hesaplara karşın, ailenin biriktirdiği bütün paralar bu işe harcandı ve Pol Egoroviç, işleri bitirmek için, 1874'te, yörenin yardım sandığından beş yüz ruble ödünç almak zorunda kaldı. Ne koparabilirsek kârdır denen o kıtlık günlerinde, evin bir bölümünü bir ticaret mahkemesinde çalışan Gabriel Parfentiyeviç Selivanov adındaki küçük bir memura kiraladılar. Bu adamın, 1875 Haziran'ında, zengin bir kızla evlenen ve kırsal bölgede mülk sahibi olan kardeşinin, tatilini geçirmesi için yaptığı çağrı üzerine yola çıkan Anton, kızgın güneş altında durup buz gibi soğuk bir nehirde yıkandı. Bir konaklamada geçen acılı bir geceden sonra, zorlu bir peritonite yakalanan Anton, Taganrog'a götürüldü

* Bu sokağın adı, sonradan Elizavetinskaya oldu.

gerisin geriye. Bu hastalık, onun bütün yaşamında acısını çektiği basura yakalanmasma yol açtı. Lisenin tabibi Dr. Strempf öylesine sevecenlik ve özveriyle baktı ki ona, Anton da doktor olmaya karar verdi. Onun doğal gönül yüceliği, gelecekte, onun da, benzerlerinin acılarını dindirebilmek düşüncesine kapılmasını sağladı. Ne var ki doktorluk mesleği uzun yıllar isterdi. Okuldaki durumu da öylesine kötüydü ki, beşinci sınıfta kalabilirdi. Ayrıca ev de, sürekli kafa çalışmasına elverişli değildi.

Babalarının zorbalığına başkaldıran büyük kardeşleri Nikola ile Aleksandr, başlarını alıp çekip gitmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. Kararsız ve hoyrat yaradılışlı olan Aleksandr, on dokuz yaşında ailesinden ayrıldı ve lise müdürünün evine yerleşti, çocuklarının öğretmeni olarak. Pol Egoroviç, bu dikbaşlılık olayını kendisine karşı işlenmiş bir hakaret saydı ve oğluna sitem dolu bir mektup yazdı: «Seni bütün kalpleriyle seven ve seni yetiştirmek için paralarını, sağlıklarını esirgemeyen babanı ve ananı böylesine erkenden unutmana üzüldüm. Bundan böyle senden bir tek şey istiyorum: Huyunu suyunu değiştir, bize ve kendine karşı iyi ol!» Aleksandr, bu azarlamalara kulak asmadı ve sınavlarını çok iyi vererek, anasına babasına danışmadan, matematik öğrenimi yapmak için Moskova'da üniversiteye gitmeye karar verdi. On altısındaki Nikola, henüz okulunu bitirmemiş olmasına karşın, onunla birlikte gitmeyi koydu kafasına. Yağlıboya resme eğilimi vardı. Moskova Güzel Sanatlar Okuluna yazılmak istiyordu. İki dikbaşlı kardeş, 1875 Ağustosunda Taganrog'dan ayrıldı, Pol Egoroviç'i, bunca cüret karşısında yıkıp bitirerek.

Sevdiği ve hayran olduğu iki kardeşinden yoksun kalan Anton, babasının zorbaca baskısının acısını taşıdı yüreğinde. Evin boğucu havasına karşı gelmek için, el yazısıyla, tek sayfalık *Kekeme* adını verdiği bir gazete kaleme aldı. Burada, Taganrog yaşamının tipik sahnelerini anlatıyordu canlı canlı. Gazete birden başarı kazandı. Lise öğrencileri, her sayının çıkmasını sabırsızlıkla bekler oldular. Gazete okulda, elden ele geçtikten sonra, Moskova'ya

gönderildi, Aleksandr'la Nikola gördü onu. Aleksandr'ın yargısı kesindi. Eylül sayısı için ana-babasına şunları yazıyordu: «*Kekeme* yazarına söyleyin, gazetesi eskilerinden daha ilginç değil. Tuzu eksik.» Bu katı değerlendirme, Anton'un gazetecilik eylemini sürdürmesi bakımından cesaret kırıcı oldu.

Hem Anton'un gitgide daha az güler olmuştu yüzü. Para kavgası, ailenin günlük saplantısı olmaktaydı. Her türlü sağduyuya karşın yönetilen bakkal dükkânının verimi düşmekteydi. Pol Egoroviç, evin yapımı için ödünç aldığı paranın faizlerini ödeyemiyordu. Oğlu Aleksandr'a: «Kazancım gün geçtikçe azalıyor. Kara kara düşünüyorum, cesaretim kırılıyor. Annen ve ben ne yapacağımızı bilemiyoruz. Ah, para, para! İnsanın namusuyla kazanması ne güç!» diye yazıyordu. Bu sızlanmalara, Aleksandr yanıt olarak, kardeşinin ve kendisinin daha da acınılası olduğunu, çünkü, aç ve paçavralar içinde olduklarını yazıyordu.

Pol Egoroviç'in korktuğu başına gelmişti. İflasın eşiğinde, okul giderlerinden kurtulmak için, çocuklarını evde alakoymak zorunda kalıyordu. «Antoşa ve Vanka (İvan), bir haftadır okula gitmiyorlar,» diye yazıyordu anneleri iki büyük oğluna, Moskova'ya. «Okul bizden para istiyor. Bizimse verecek paramız yok. Dün, 9 Ekim'de, Pol Egoroviç okula gidip müdürle görüştü. Vanka için para ödenmemesini kabul ettiler. Ama, Antoşa hep evde kalıyor ve onunla Maşa (Maria) için kırk iki ruble ödememiz gerekiyor. Bunlara üzülmeyeyim de ne yapayım?»

Ama, iki büyük evlat kendilerine acındırmak istemiyorlardı. Aleksandr, matematik doktorasını elde etmek için ölesiye çabalıyor, ders notlarını kopya ederek, yorula didine, kendinin ve kardeşinin gereksinimini karşılıyordu. Yağlıboyaya tutkun olan Nikola, kendilerini büyük yoksunluktan kurtaracak bir mucize bekliyordu ve yeni yaşantılarının güçlüklerine karşın, Taganrog'dan kaçmış olmalarına üzülmüyordu. Aleksandr, babasına şöyle yazıyordu: «İnsan üzüntülü olunca, kötü kötü düşüncelere saplanın-

ca, dostca bir avuntu, kiliseye git diye öğütler yerine, bir sıcak söz bekliyor.»

Pol Egoroviç, çok geçmeden, düşe kalka, resmen iflas ettiğini açıklamak zorunda kaldı. Ama, borçları yüzünden hapislere düşmekten korktuğu için, 3 Nisan 1876'da, tanınma korkusuyla Taganrog garına gitmedi, komşu bir kent' ten trene binip Moskova'nın yolunu tuttu. Onca sosyal başarılar düşledikten sonra, üçüncü mevkide, tek başına, alçalmış, boşalmış, lekelenmiş buldu kendini, büyülemek istediği bir kentten, bir hırsız gibi kaçarak. Taganrog'da bıraktığı çocukları, karısı ne düşüneceklerdi onun için? İki büyük oğlu, Moskova'da ne gözle karşılayacaklardı onu? O, sık sık yukarılardan azarlayan ve bugün artık saçları kırlaşmış, elli yaşına gelmiş ve yaşamboyu bir baltaya sap olamamış bir babaydı?

Bu düşkünlük karşısında Anton'un yüreği daralıyordu. Babasını kıyasıya kınamakla birlikte, bu duruma düşmesine üzülüyordu. Yaradılıştan talihsizleri, başarıya ulaşmış palavracılara yeğ tutuyordu. Taganrog'da kalan çocuklar arasında, anasını yalnız o destekliyor ve koruyordu. Bu kıyım altında ezilen ana, evi satmak ya da ipotek etmek için Anton'u bir tefeciye yolladı. Ama, tefeci hiçbir şeyle ilgilenmedi. Bunun üzerine ana, geçici bir yardım elde etmek için ailenin çeşitli üyelerine başvurdu. Hepsi de sırt çevirdi. O sevimli Mitrofan bile, bir kopek veremeyecek denli paraca sıkıntı içinde olduğunu ileri sürdü. Bütün bu olup bitenler üzerine, kiracı Selivanov araya girdi, eli yüreğinde, gözü gökyüzü kadar pırıl pırıl. Ailenin dostu değil miydi? Pol Egoroviç'in davasının görüleceği mahkemede görevli olan Selivanov, her şeyi iki üç celsede çözümleyeceğini ileri sürüyordu. Gerçekten de, Yardım Sandığından alınan beş yüz rubleyi ödeyerek, bir seri hile ile, kendini Çehov evinin sahibi olarak gösterdi. Mahkeme, ayrıca, vadesi dolan faizler için, evdeki eşyaların açık artırma ile satılmasına karar verdi.

Yirmi iki yıllık evlilikten sonra, evsiz barksız ve eşyasız kalan Ojeni İakovlevna, 23 Temmuz 1876'da, meteliksiz

kocasıyla buluşmak için Moskova'ya gitti. Yanma Mişel ile Maria'yı aldı. İvan, teyzesi Morozov'un Taganrog'daki evinde birkaç aylığına kalacaktı, Moskova'ya gitmeden önce. Hem, Rusya'da, başkalarının evinde kalmak öyle ürkünç bir şey değildi. Orada, konukseverlik çeşit çeşit ve herkese açıktı. İnsan nerede yatacağını bilemezse de, sizi karşılayacak bir dost bulunurdu her zaman. Ve eğer bu dost, başka dostlarda kalmak için yola çıkarsa, doğal olarak onunla birlikte gidilirdi. Onun için, Rus evleri, az çok ailenin yakınları, gerekli asalaklar, sevimli tabak yalayıcıları ile dolup taşardı, klanın örgüsüne işlenmişti sonuna dek.

Selivanov'a geçen baba evinde, Anton'dan başka kimse kalmadı. Kendini fazla beğenen ve övüngen yeni ev sahibi Selivanov, Anton'a bir köşe (bir oda bile değil) ve sofrada bir tabak sunuyordu. Bunların karşılığında, Anton, Selivanov'un, askeri okula girme sınavına hazırlanan yeğeni Piyer Kravtsov'a ders verecekti. «Sen bana gereklisin, ben de sana» diyordu Selivanov, sinsi bir gülümsemeyle. Anton, ana-babasının evini barkını elinden alan Selivanov'un konukseverliğini reddetmek isterdi. Ne var ki, öylesine yoksuldu ki, gururlu görünmeye hakkı yoktu. Gururunu susturup, bütün hakaretleri kabul ediyor ve öğrenimini mutlu bir biçimde bitirmek umuduyla yaşıyordu artık. Herşey yolunda giderse, üç yılda, diploması cebinde, Moskova'ya gidebilirdi koşa koşa. O güne dek, yalnız kendisine güvenmesi gerekti.

III. / MOSKOVA BÜYÜSÜ

Aile ocağının dağılmasından sonra, Anton kendini insanlardan daha bir uzak, daha bir güçsüz buldu. Kuşkusuz, daha önce kendini ezen bütün angaryalardan kurtulmuştu: dükkândaki malları gözetme, müşterilere hizmet etme, kilise korosunda ilahi okuma ve babasının zorbaca acaipliklerine boyun eğme diye bir şey yoktu artık. Ama, bu yeni özgürlüğün acı bir karşılığı vardı onun için: On altı yaşında, geçimini sağlamak zorundaydı. Birkaç ruble kazanmak için özel dersler veriyor ve kentte, bir öğrenciden bir başkasına koşuyordu, kışın, yırtık-pırtık paltosu içinde titreyerek. Şosonu olmadığı için, çamura bulanan yıpranmış ayakkabılarından utanıyor ve ders süresince, masanın altında saklıyordu onları. Kimi kez, öğrencilerin duyarlı ana-babaları, ısınsın diye ona şekerli çay sunuyorlardı. Anton, gençlik günlerinde «sürekli diş ağrısı gibi» yoksulluk çektiğini söyleyecektir olgunluk çağında. Yoksulluğa alışmışken, kendinden daha yoksul bir arkadaş buldu: yiyeceği içeceği olmayan, İsaak Srulev adında canlı ve zeki bir Yahudi arkadaş. Anton, hiç duraksamadan, çok uzaklarda oturan bir öğrencisini ona devretti. İkisi birden, ayda ellerine geçen üç ruble gibi bir ücreti kardeşçe paylaşıyorlardı.

Anton'un annesi, Taganrog'dan ayrılmadan bir gün önce, arkasında bıraktığı antika eşyalarını (bir komodin, kırık sandalyeler, köpek koşum takımları, eski tencereler) satmak ve parayı cebinden de birkaç kuruş ekleyerek Moskova'ya yollamakla görevlendirmişti onu. Ama Anton, bu

istekleri yerine getirmekte gecikiyordu. Annesi de noktasız virgülsüz, yanlış yunluş imlalı mektuplarında başına kakıyordu Anton'un. Zavallı kadını en çok üzen şey, oğlunun Taganrog'dan yazdığı şakacı mektuplardı. En kötü mutsuzlukta, bu şakanın bir onurlu yanı olduğunu anlamıyordu. 25 Kasım 1876'da şöyle yazıyordu: «Senden alay ve kelime oyunlarıyla dolu iki mektup aldık. Bizimse, o anda yemek yemek ve aydınlanmak için sadece dört kopeğimiz vardı. Bize para yollamanı bekliyorduk. Bize inanmaman çok acı. Maşa'nın kürkü, benim de ayakkabım yok. Evden çıkmıyoruz. Biraz para kazanmak için bir dikiş makinam bile yok. Ama sen, hâlâ, bize kısa zamanda para gönderip göndermeyeceğini söylemiyorsun. Gerçek bir yıkım bu. Tanrı aşkına çabuk yaz bize, çabuk para gönder bana.. Beni üzüntüden öldürme.» Aleksandr da şöyle yazıyordu: «İşler kötü gidiyor. Paramızı yedik bitirdik. Yeni bir şey yok. Hep eski hikâyeler. Rehine verecek bir şeyimiz kalmadı.»

Anton ise hiç yakınmıyordu. Yolu güllerle döşeliydi sanki. Gencecik deneyiminin yükseklerinden, yakınlarına ruhsal denge konusunda ders bile veriyordu. Küçük kardeşi Mişel'e şunları yazıyordu: «Mektubunda bir şey hoşuma gitmedi. Niçin, *önemsiz* ve hiçbir şey olmayan küçük kardeşin diye niteliyorsun kendini? Senin hiçliğin nerede, bilmelisin onu. Senin hiçliğin insanlar önünde değil, Tanrı'nın, istersen, aklın, güzelliğin, doğanın önünde. İnsanların önünde, insan kendi onurunun bilincinde olmalı. Sen, dürüst bir insansın değil mi? Namuslu insan olarak, kendine saygı duy ve bil ki, namuslu insan hiçbir zaman hiç değildir. *Küçülmek* ile *bir hiç olma duygusunu** birbirine karıştırma.»

İçindeki coşku, gönül cömertliği ve sevecenlik Anton'u, kendisinden on yaş büyük olan ve hiç yüzünü görmediği kuzeni Mişel Çehov'un dostluğunu aramaya itti. Ateşli ve güvenli bir mektuplaşma başladı aralarında. Anton, Mişel Çehov'a bir kardeş, «ikinci derecede bir *bruder*» gözüyle

* 8 Nisan 1879 tarihli mektup.

bakıyor, resmini istiyor ve yaşamı üzerine her şeyi öğrenmeye can atıyordu. «Yaz bana, sigara içiyor musun, içmiyor musun. İlla da bilmek istiyorum bunları.»* Anton, onu aynı zamanda, annesine göz-kulak olmakla da görevlendiriyordu: «Beden ve ruhca yıkılmış olan annemi avutmayı sürdür ne olursun. Annem, sende yalnız bir yeğen değil, ondan daha çok şeyler buldu. Öyle bir yaradılıştaki o, üçüncü bir kişiden gelen her manevi destek, üzerinde güçlü ve iyi etki yapar. Benim için, şu kötülüklerle dolu dünyada annem kadar değerli hiçbir şey yok. İşte, bunun için üzüntüden yarı ölmüş olan annemi avutarak ben acizlerini büyük minnet altında bırakırsın.»** Birkaç hafta sonra da, Mişel Çehov'a şunları yazıyordu: «Babamla anam, bu dünyada kendilerinden hiçbir şey esirgemeyeceğim tek varlıklardır. Eğer, çok yüksek bir düzeye ulaşırsam, bu, onların, bu yiğit insanların eseri olacaktır. Çocuklarına besledikleri sonsuz sevgi, her türlü övgünün üstündedir ve çok çetin bir yaşam yüzünden doğan bütün kusurlarını bağışlatır.»***

Ana-babasına karşı duyduğu birçok kırgınlığa karşın, Anton, onları yargılama hakkını bulmuyordu kendinde. Aile içinde geçen birkaç saatin anısı yüzü suyu hürmetine, her şeyi bağışlıyordu onlara. Moskova'ya gitmek için acele etmesinde, onlara kavuşmak isteği de vardı. Yine, Mişel'e: «Bizde, Taganrog'da yeni bir şey yok. Öldürücü bir sıcak» diye yazacaktı.

Karnı aç ve kafası binbir tedirginlik içinde, derslerini canla-başla sürdürüyordu düzenli olarak. Küçük sınıflarda tembel ve dikkatsiz iken, büyük sınıflarda ciddileşiyordu. Lisede notları aydan aya iyileşiyordu. Tıp okulunun kapılarını kendine açacak olan diploma alma isteği bir saplantı oluyordu onun için. Pazar ve tatil günlerinde, yeni açılan belediye kitaplığına atıyordu kendini. Orada, gelişi gü-

* 8 Şubat 1877 tarihli mektup.
** 10 Mayıs 1877 tarihli mektup.
*** 29 Temmuz 1877 tarihli mektup.

zel Beechert Stow'u, Schopenhauer'i, Humboldt'u, Victor Hugo'yu, Cervantes'i, Gonçarov'u, Turgeniyev'i, Belinski'yi okudu... Basılı sayfaların kokusu ruhunu coşturuyordu. Kimi kez öğle yemeğini yemeyi bile unutuyordu. Kardeşlerini, uzaktan ders verircesine, ruhlarını yükseltmeye isteklendiriyordu. Küçük kardeşi Mişel, *Tom Amcanın Kulübesi*'ni çok sevdiğini yazınca, Anton ona sert bir yanıt verdi: «Demek, madam Beechert Stow senin gözlerini yaşarttı? Ben, yapıtı eskiden okumuştum. Bilgi edinmek için, altı yıl önce yine okudum, sonra da, biz ölümlülerin tıka-basa kuş üzümü yediğimiz zaman duyduğumuz o tatsız duyguya kaptırdım kendimi. *Don Kişot*'u oku (bütün yapıtları, yedi ya da sekiz bölüm). Nerdeyse Shakespeare düzeyinde.»* Schopenhouer'in felsefesi Anton üzerinde öylesine etkili oluyordu ki, kimi kez, kendini kötümserliğin eşiğinde buluyor ve her şeyden elini eteğini çekmiş oluyordu. Taganrog'daki yaşamı öylesine üzücüydü çünkü. İç karartıcı düşünceleriyle savaşmak amacıyla, Anton, Moskova ve Saint-Petersburg'un *Ağustosböceği* ve *Çalar Saat* adlı mizah gazetelerini okumaya dalıyordu. Okuma odasında, arkadaşı André Drossi'in yanıbaşında, bu iğneli yazı ve fıkralara öylesine gülüyordu ki, yanlarındakiler rahatsız olup onu susturmak istiyorlardı.

André Drossi'nin Marina adında bir kızkardeşi vardı. Anton, onun, o genç kızlara özgü cilvelerinden hoşlanıyordu. Onunla belediye parkında geziniyor, şekerler alıyordu ona. Marina da, buna karşılık, odasına girmesine izin veriyordu Anton'a. Ama cilveleşme daha ileri gitmedi. Ne var ki, Anton, dostu Suvorin'e, yeni yetmelik çağında, unutulmaz cinsel zevk anları yaşadığını anlatacaktır. Bir gün, bir kuyunun dibini seyrederken, on dört yaşında bir köylü, su çekmek için yanaşıyor.. Kız öylesine güzeldi ki, Anton onu öpmeye kalkıyor. Kız, savunuya geçecek yerde, kendini onun okşamalarına bırakıyor. Acemice sarılıp koklaşmalarında nereye kadar götürdüler işi? Oldum bittim utangaç olan Anton, bu konuda daha fazla bir şey istemiyor-

* 7-8 Nisan 1879 tarihli mektup.

du. Küçük kardeşi Mişel'e, Taganrog'da birçok temiz, *güzel ve neşeli* aşklar yaşadığını anlatıyordu. Büyük kardeşi Aleksandr, sevgi konusundaki umutlarını ve düşkırıklıklarını öğrenince, şunları yazıyordu ona: «Kızları çok beğenmen gerekmez. Arkalarından koşmak da gerekli değil.» Gerçekte, Anton'un aşk atılımları, her türlü cinsel düşkünlük dışında, hayranlık ve sevecenlikle doluydu. Çarçabuk duygulanıyordu içinden. Belki de, henüz hiçbir cinsel birleşme isteği duymuyordu.

1877 Paskalya tatili dolayısıyla Aleksandr, Anton'a Moskova'ya gelmesi için tren bileti yolladı. Anton, bu uzun yolculuğa (bin iki yüz kilometreden fazla) korkulu bir sevinçle çıktı. Oraya vardığında ne bulacaktı? Gerçek, düşüncelerini çok aşmıştı. Çehov'lar, bir tek dayalı döşeli odada oturuyorlardı. Yere serili, bir tek büyük şilteleri vardı sadece. Bütün aile, geceleri, yan yana şilteye uzanıyordu. Nikola ile bir ressam arkadaşı, sobayı yakmak için, odun aşırıyorlardı, yük arabalarından. Eski-püskü bir erkek paltosunu üstüne geçiren anneleri, dikiş işlerini görmek için gün doğmadan ayaklanıyordu. Eskiden bir şantiyede işçi olarak çalışmış olan babaları, yine işsizdi. Güya onurlu bir iş peşinde, aslındaysa dostlarla içki içmek için koşuşturup duruyordu kentte. On dört yaşındaki yumuşak başlı Maria idi ortalığı süpüren, yemek pişiren, çamaşırları yıkayan. Parasızlık yüzünden okula gönderemiyorlardı onu. Ev işleri dışında, on ya da yirmi kopeğe yün şallar örüyordu. İki büyük oğul da, eve biraz para getiriyordu. Ders veriyorlar ders notlarını çoğaltıyor ve resimli küçük gazetelerde çalışıyorlardı. Ama, Aleksandr, baştan çıkarttığı, kocasından yeni ayrılmış bir kadına bakmak zorundaydı. Nikola'ya gelince, Güzel Sanatlar Akademisinde resme çalışacak yerde, çoğu kez meyhanelerde kafayı çekiyordu. Aile, bütün ağırlığıyla çökmekte ve kaderciliğe gömülmekteydi. Bu çöküşe kıyasla, Taganrog'daki yaşam, bir rahatlık ve kolaylık örneği gibiydi.

Moskova'ya geldiğinde Anton'u en çok şaşırtan şey, babasının tutumu oldu. Pol Egoroviç'in iflası, güvenini

sarsmıştı. Aldığı çetin derse karşın, Tanrıdan esinlenen zorbalığını sürdürüyordu. Fırsatını buldukça, yüksek sesle vaizler okuyordu. Metinleri, bitişikteki kilise kayyumlarından satın alıyordu. Bu dinsel metinleri okurken, çocuklarından biri sözünü kesmeye kalkıştı mı, «Susun, dinsiz imansızlar!» diye bağırıyordu. Okunduktan sonra, vaaz metni bir çiviye asılıyordu, numarası ve tarihiyle: «Fiyatı, bir gümüş kopek. Şükürler olsun Tanrıya!» Pol Egoroviç, aynı zamanda, ikonaların altına, kendi el yazısıyla kaleme aldığı ve şu başlığı taşıyan iç yönetmeliği asmıştı: «Moskova'da yaşayan Pol Çehov ailesi üyelerinin zamanlarını kullanma yönetmeliği.» Aleksandr ve Anton dışında, çocuklardan herbiri bu yönetmelikte, hangi saatte kalkmaları, yatmaları, yemek yemeleri, kiliseye gitmeleri gerektiğini okumak zorundaydı (Dua, her gün saat yedide ve bayram günleri kilisede ayin, altı buçukta ve dokuzda). Baba buyrultusunun altında şunlar yazılıydı: «Bu ödevleri yerine getirmeyenler, önce fena halde azarlanacaklar, sonra da cezalandırılacaklardır: dayak sırasında bağırıp çağırmak yasaktır.» Bunların altında şu imza vardı: «Aile babası Pol Çehov.»

Ceza, önce, yataktan sekiz dakika geç kalktığı için, on iki yaşındaki Mişel'e uygulandı. Bundan az sonra, on altısına basmış olan İvan dayak yerken öyle yaygara kopardı ki, komşular karşı çıktı.

Pol Egoroviç, «büyük kentlerde insanlar, aile disiplininin gerekli olduğunu Taganrog'dan daha az anlıyorlar» diyordu acı acı. Kendisinin kınanacak hiçbir şeyi olmadığı kanısındaydı. Kendi aylaklığını haklı göstermek için, kayıtsız görünmeye çalışıyor ve kutsal kitaplara özgü bir tatlılıkla şunları söylüyordu. «Gökte uçan kuşlara bakın. Onlar ne ekin ekerler, ne de biçerler. Anbarlarına da bir şey koymazlar... ama Tanrı onları besler!» Sonra, yine bayağılaşarak, sesini yükselte yükselte şunları söylüyordu: «Baba ve ana yiyip içmek zorundadırlar:»* Ömrü boyunca çocukları

* Çehov, mektuplarında, çoğu kez, babasının bu sözünü yineler alayla.

için yeterince bir şeyler yaptığını düşünerek, karşılığında, çalışamaz durumdayken, yaşamlarının sonuna dek, saygı içinde bakılmak vaadi istiyordu onlardan. Bu, diyordu, bir aile dayanışması sorunudur. Ve kendini, bu mutlu övünülesi aylaklık durumuna hazırlamak amacıyla içiyordu. Kimi akşamlar, çatı katı, babanın birkaç arkadaşı için, bir toplantı salonu oluveriyordu. Masada, şişelerin biri gidiyor biri geliyordu: vodka ve Kırım şarabı. Konuklar kafayı bulunca, yaşamın anlamı, ruhun ölmezliği ya da Tanrının varlığına ilişkin kanıtlar üzerinde, «Ruslara özgü» felsefe yapmaya başlıyorlardı. Sonra, koro halinde kilise ilahileri okuyorlar ve dilleri yapış yapış, gözleri yaşlı, ayrılıyorlardı birbirlerinden. Anton'un, ana babasının düşkünlüğü karşısında büyük üzüntüsü, yalnız kendisinin, çalışarak ve severek onları kurtarabileceği düşüncesini güçlendiriyordu. Bu kalkındırma girişiminde, kararsız, hoyrat ve miskin olan büyük kardeşlerinin ona hiçbir yardımı olmayacaktı. Anton, adeti üzre, onları kınamıyor, oldukları gibi kabul ediyor ve şanssızlıklarına hayıflanıyordu.

Üzüntüsünü yenmek için, küçük kardeşi Mişel ile Moskova'da dolaşıyordu. Taganrog'u özleyen ailenin öbür üyelerine inat, büyük kenti görmek onu coşturuyordu Her şey hoşuna gidiyordu burada: Avrupalılar gibi giyinmiş bayların, parlak üniformalı subayların, şık bayanların, başları puşulu köylü kadınların, yamalı abaları içinde sakallı müjiklerin dirsek dirseğe gelip geçtiği, cıvıl cıvıl, gürültülü caddeler; müşterilere seslenen, pazarlık eden arabacılar, tatlı renklere boyanmış derlitoplu evlerin önyüzleri, lüks mağazaların vitrinleri... Anton *Kızıl Meydan*'a gelince, arkalarında yığılı çan kulelerini, kubbeleri ve altın haçların olağanüstü biçimde yükseldiği Kremlin'in duvarlarını görüp hayran kaldı. Meydanın dibindeki St-Basile kilisesi gözüne çarptı. Bir masanın kenarına yığılmış alacalı bulacalı, anlamsız, güleç oyuncaklara benziyordu. Anton, Bolşoy tiyatrosunun görkemli önyüzü karşısında düşlere daldı, Moskova nehrine doğru inen dar sokaklara daldı. Ke-

sintisiz mektuplaştığı amca oğlu Mişel Çehov'la buluşunca, ona güvenmekte yanılmadığını anladı. Mişel Çehov, sevecen, ölçülü, kültürlü bir delikanlıydı. Kentin ileri gelen tüccarlarından birinin yanında, geleceği parlak bir işi vardı ve amcasının ailesine çok bağlılık gösteriyordu. Anton'un tiyatro tutkusunu bildiği için, boyuna tiyatroya götürüyordu onu.»

Büyük kentin havasını ciğerlerine çektikten sonra Taganrog'a dönünce, taşraya özgü hazlarla yetinemeyeceğini anladı Anton. Moskova'yı düşündükçe «başı dönüyordu.» Kuzeni Mişel'e şunları yazıyordu: «Yakınlarda Taganrog tiyatrosuna gittim ve onu Moskova tiyatrosuyla karşılaştırdım. Büyük fark! Lisedeki öğrenimimi bir bitirirsem, Moskova'ya doğru yıldırım hızıyla uçacağım. O kenti öylesine seviyorum.»* Yaz tatilinde Moskova'ya gitmesini bir tek neden engelliyordu: «Maliye bakanı sana nedenini açıklayacaktır» diye acı acı alay ediyordu. Ayrıca ana-babasının yoksulluğu üzerine temcit pilavı gibi yinelediği sızlanmalarından bıkabileceğinden korkarak, ticaretle servet yapmayı ciddi olarak düşündüğü konusunda güvence veriyordu Mişel'e. «Daha bir süre bu duruma katlanmamız gerektiğini sanıyorum. Zengin olacağım bu kesin, iki kere iki dört eder gibi. Başım tavana değecek kadar büyüyeceğim. O zaman, seni beyaz ekmek ve bal ile besleyeceğim, sana en iyi şaraplar sunacağım, saygımıza ve sevgimize karşılık vererek gösterdiğin kardeşçe bağlılık için. Sen, birçok bakımdan nefis bir insansın, yağcılık yapmadan söylüyorum bunu sana bir kardeş gibi. Yüz yıldan fazla yaşarsın inşallah!»**

Para babası olma konusundaki bu garip özlemi, bir mektup yazıncaya kadar sürdü sadece. Anton, tıp öğrenimine yeniden kaptırdı gönlünü çarçabuk. Ders yorgunluğunu gidermek için, Taganrog'un birkaç verst uzağındaki bir yere gidiyordu. Çok eskiden, kent halkını, deniz kıyı-

* 4 Kasım 1886 tarihli mektup.

** 9 Haziran 1886 tarihli mektup.

sındaki kulübeye sığınmaya zorlayan veba salgınının anısına *Karantina* deniyordu buraya. Şimdilerde birkaç villa yapılmıştı orada. Gençler, sıcak mevsim boyunca orada toplaşıyorlardı. Su kıyısında yükselen sütunlu bir küçük pavyonda, Anton sınıf arkadaşlarıyla buluşuyordu. Bunların çoğu politika delisiydi. Kimileri, Herzen'in bozucu yazılarını okumuştu. Yaşlarına özgü coşkuyla, Çar Aleksandr II yönetimini eleştiriyor ve kurulu düzeni devirmeyi düşlüyorlardı. Son zamanların terörist komploları, dipten bir dalganın Rusya üzerine yayılacağını düşündürüyordu onlara. Liberal muhalefet modaydı Anton için, her zamanki gibi, başını öne eğerek dinliyor, tartışmalara katılmıyordu. Arkadaşlarının tersine, yetkisini aşan sorunlar üzerinde tartışma hakkı görmüyordu kendinde. Her durumda, aktör olmaktansa, seyirci olmayı yeğliyordu yaşamında.

Karantina palavralarını dinleyecek yerde, tatil günlerini, öğrencisi Piyer Kravtsov'un, Don bozkırındaki ana babasının çiftliğinde geçirmeyi yeğliyordu. Eskiden, kontes Platov'un malikânesinde, büyükbabasının yanında geçirdiği o büyüleyici doğaya yakın bir yaşam üslubu buluyordu burada. Sararan ovanın uçsuz bucaklığında, önce, tam bir özgürlük duygusuna kaptırıyordu kendini. Ama sonra, zamanla, bu ıssız, bu dümdüz, gözleri oyalayacak ormandan, tepelerden yoksun alan, tekdüzeliğiyle bunaltıcı oluyordu. Bereket, çiftlikte oyalanacak yüzlerce iş vardı. Piyer Kravtsov'un önerisi üzerine Anton, ata binmesini, silah kullanmasını ve avlanmasını öğrendi. Aç bırakılan köpekler, aç kurtlar gibiydiler av peşinde. Kümes hayvanları için bile, acımasızlık kuraldı. Yemek için bir tavuk gerekti mi, uzaktan bir kurşunla, tam isabet yere seriyorlardı tavuğu. Ustalık alıştırmasıydı bu. Bir başka ustalık alıştırması da yakalanan yabani atların evcilleştirilmesiydi. Anton gözünü dört açıyor, her şeyle ilgileniyor, yaşam için izlenimler yerleştiriyordu kafasına.

Daha o günlerde, yazın yaşamına atılmayı düşünüyordu. Ama henüz para kazanma aracı olarak tasarlamıyordu bunu. 1877 Kasımından başlayarak ağabeyisine birkaç *ki-*

vır zıvır yazı gönderdi. Ağabeyisi de onları gazetelere verdi. Ama nafile. Ertesi yıl ona, *Tavuk Niçin Gıdaklar* adlı bir vodvil, *Kurnaza Yarı Kurnaz* adlı yergili bir güldürü ve at hırsızları, tren baskınları, kız kaçırmalarla dolu, *Babasız* adlı bir dram yolladı. Her zaman sert olan Aleksandr, dramın, her ne kadar safcaysa da, bağışlanmaz bir yapıt olduğunu ileri sürdü. Güldürüye gelince, aralarında oyun yazarı Soloviev'in bulunduğu bir dost toplantısında okununca daha elverişli bir tepki gösterildiğini yazdı Aleksandr yazara: «Biçem çok iyi, zekice. Ne var ki, yaşam gözlemi az ve deneyim diye bir şey yok. Zamanla *qui sait** usta bir yazar** çıkar ortaya» diyordu kâhinler.

O ara, *usta yazar*, sınavlarına hazırlanmaktaydı. Annesi, 29 Şubat 1879'da Anton'a şunları yazıyordu: «Taganrog'daki öğrenimini çabuk bitirmeye bak ve lütfen çabuk gel yanımıza. Sabırsızlıkla bekliyorum seni. Eğer bana saygın varsa, Tıp okuluna girmeye çalış en iyi meslektir bu. Şunu bil ki, Antoşa, çalışırsan, Moskova'da her zaman para kazanırsın... Buraya geldiğinde, her şeyin benim için yoluna gireceğini düşünmekten alamıyorum kendimi.»

Dört ay sonra Anton, lise bitirme sınavlarına giriyordu İlk sınav Rusçadandı. Konu: «Anarşiden daha kötü bir yıkım yoktur.» Bu nazik konu üzerinde üç saat durdu Anton uzun uzun. Sonuç doyurucu oldu: beş üzerinden dört. Öbür derslerdeki notlar da onun gibiydi. Anton, elde etmek için can attığı Çarlık Kartalı damgasını taşıyan diplomaya kavuştu: «Davranış çok iyi, titizlik çok iyi, özen çok iyi, yazılı ödevlerde çok iyi.»

Anton'un sevincine sınır yoktu. Kendini Taganrog'a bağlayan tüm anılara karşın, darkafalılığın, can sıkıntısının egemen olduğu bu kentten ayrılmakta acele ediyordu. Moskova, onu parıltısıyla kendine çekiyordu. Orada üniversiteye gidecek, yazılar yazacak, yeni dostlar edinecek, tiyatrolara gidecekti. Tabloda tek gölge: babasının zorba-

* Metinde Fransızca, kimbilir anlamında.

** Bu gençlik yapıtlarının elyazmaları kaybolmuştur.

lığıydı. Ama, sonunda onunla da uzlaşacaktı. Taganrog'da tek başına yaşayarak, yaşının üstünde bir bilgelik kazanmıştı. Ciddi, mesafeli, alçakgönüllü, uyanıktı ve her şeyden önce, eylem ve düşünce bağımsızlığını korumaya önem veriyordu. «Moskova! Moskova! Moskova!» Sonradan *Üç kızkardeş*'in kişilerine mâledeceği bu umut çığlığı, doğduğu kentten kaçmadan önce birkaç kez dürtüştürmüştü onu. Anton, bütün sınavlarını vermesine karşın, uzun başvurmalardan sonra, belediyeden, öğrenimini sürdürmesini sağlayacak (ayda yirmi beş rublelik) bir burs elde edebilmek için, yaz mevsiminin bir bölümünü Taganrog'da geçirmek zorunda kaldı. Ayrıca, kendisi gibi Moskova'da tıp okumak isteyen Saveliev ve Zembulatov adlı iki sınıf arkadaşını, kendilerini *olağanüstü bir biçimde* besleyecek olan annesinin pansiyoneri olmaya razı etti.

Sonunda bütün işler yoluna konunca Anton, iki arkadaşıyla birlikte, 6 Ağustos 1879'da Moskova trenine bindi. Belediyenin, yer değiştirmek isteyen her Rusa olduğu gibi Anton'a verdiği resmi izin kağıdında şu bilgiler vardı: «Yaş: 19, Boy: iki arşın dokuz verşoks*, saçlar ve kaşlar: açık kestane, gözler: kestane rengi, burun ağız çene: orta, yüz: uzun, ten: açık, özel nitelik: saçların altında alında yara izi.»

Anton, Moskova'ya gelince, gardan bir faytona bindi ve arabacıya ana-babasının yeni adresini verdi. Yol arkadaşları Saveliev ve Zembulatov, Anton'a ana-babasıyla kucaklaşmak ve yerleşmek fırsatı vermek için, biraz sonra gideceklerdi yanına. Anton, aile ocağının kapısı önünde arabadan indiğinde, kapı önünde oturmuş güneşlenen küçük kardeşi Mişel ile burun buruna geldi. Çocuk önce tanıyamadı onu. Öylesine değişmişti çünkü. Tombul yanaklı delikanlı, ince çizgili, solgun, zarif koskoca bir genç adam olmuştu. Üstünde dapdar bir kentli giysi, başında da, kafasına küçük gelen değirmi bir şapka vardı. Saçları uzamıştı. Hafif bir bıyık dudaklarını gölgelendiriyordu. De-

* Aşağı yukarı 1,81 metre.

rin ve tatlı bakışlı bir İsa'ya benziyordu. Ama, bu İsa'nın alaylı bir gülümsemesi vardı. Kiminle alay ediyordu? Kendisiyle ya da başkalarıyla mı? Hafif yumuşacık bir sesle «Mişel Pavloviç nasılsın?» dedi. Mişel, ancak o zaman kardeşinin karşısında olduğunu farketti. Bir zafer çığlığı attı: «Anton burada!», sonra bikoşu eve attı kendini.

Bütün aile, sevinç gözyaşları içinde, gelen yolcunun üzerine atıldı. Kucaklaşmalar, haykırışmalar ve ikonalar önünde ıstavroz çıkarmalardan sonra ana, Mişel'i, o günlerde, nehrin öbür yakasında, zengin dokuma tüccarı Gavrilov'un deposunda kâtip olarak çalışan babaya telgraf çekmeye yolladı. Şehir içi telgrafların kelimesi bir kopekti. Az sonra, babanın varması ile, Çehov kabilesi biraraya geldi. Ojeni İakovlevna'nın kızkardeşi olduğu için ailenin barındırdığı, beklenmedik bir anda yangın çıkabilir korkusuyla, lastik ayakkabılarıyla yatan tatlı Feodossia bile oradaydı. Yeni iki kiracı da çıka geldi: Ufak-tefek, etine dolgun, çalışarak geleceğini sağlamaktan çok, zengin bir evlilik yapma düşüncesine daha çok önem veren Zembulatov; kendi halinde, ağırbaşlı güzel görünüşlü Saveliev. Basık tavan altında herkes, aynı zamanda hem konuşuyor, hem gülüyordu. Yeniden biraraya gelmeyi kutlamak için şarap ve vodka içildi. Baba, Kutsal kitaptan alıntılarla girdi araya. Masaya geçtiklerinde, konuklar öylesine neşeli idiler ki, ağzına kadar dolu birkaç bardağı yuvarlarken, yeni yaşamında kendini bekleyen kaygıları unuttu.

IV. / YENİ BİR KLAN ŞEFİ

İlk sevinç geçince, Anton, yaşaması istenilen yerleri büyük üzüntüyle denetledi. Çehov'lar, Taganrog'dan ayrılalı beri on iki daire değiştirmişlerdi. Bu kez, genelevler mahallesinde Graşevka sokağında Ermiş Nikola kilisesine bağlı bir evin zemin katına konmuşlardı. Bu karanlık, kümes gibi yerde, iplerde kurutulan çamaşır, acımsı ve sağlıksız bir nem oluşturuyordu. Işık ve hava deliklerinden, gelip geçenlerin ayakları görünüyordu yalnız. Dışarıya bakınca, yıkık-dökük evlerin önyüzleri, iğrenç dükkânlar, kapı sundurmalarına dayanmış orospularla dolu görünüm çarpıyordu insanı. Burada her şey, yoksulluk ve ahlaksızlıkla doluydu. Ama, acı çeken insanoğlunun, gelecekteki yazarı için ne bulunmaz gözlem alanıydı bu?

Bu havasız mahzene on kişi tıkışmıştı. Tıp okuluna giden, *bir bakire kadar yumuşak*, Korobov adlı bir delikanlı, birden, o iki pansiyonere katıldı. Pol Egoroviç baba, o sıralarda, kentin öbür ucunda, işverenin yanında kalıyor ve eve yalnız Pazar günleri geliyordu. Eline ayda otuz ruble gibi çok az bir para geçiyor ve ailenin giderlerine pek az katkıda bulunuyordu. Aleksandr, babası gibi, başka yerde kalıyordu. Parlak ve bulanık, kararsız ve palavracı, kültürlü ve bir garip idi. Gazetelerde pek de başarılı olmayan yazılar yazıyordu. Başarısızlığının bilincinde, düşkırıklığını içkiyle unutmaya çalışıyordu. Zayıf, cömert, müziğe ve resme olağanüstü yeteneği olan Nikola ise, bütün yeteneklerini berbat ediyordu, uyuşuk bir tembellik ve onu, bunalımdan bunalıma, en aşağılık alçalmalara sürükleyen kökleşmiş bir ayyaşlıkla. Öğleden önceleri yataktan binde

bir kalkıyor, yüzünü gözünü yıkamayı unutuyor, arada bir yağlıboya resmini satıyor, resim dersleri vererek birkaç kuruş kazanıyordu. Ağabeylerinin tersine öğretmen olmak isteyen, sessiz, dar görüşlü, çalışkan, düş gücünden yoksun bir çocuktu Nikola. Anton için alayla: «Ailenin en efendi, en sağlam üyelerinden biri» diyordu. Anton, hiç kuşkusuz, o ışıl ışıl, cin çekici Mişel'i yeğliyordu. Maria'ya gelince, o da, canlı duyarlığı ve zekasıyla, Anton'u kendine hayran ediyordu. Anton, onunla Mişel'in, ne bahasına olursa olsun, öğrenimlerini tamamlamalarına karar verdi. Dahası: Aleksandr'a öyküneceğine ve ailenin büyük yoksulluğundan kaçmak için, kendi hesabına bir yere yerleşeceğine, bu yıkılmışlık ve miskinlik dünyasının ortasında yer almayı çok doğal buldu, yakınlarını kurtarmaya çalışmak için. Yirmi beş kopeklik kendi bursu, kiracıların verdikleri aylık altmış ruble, babanın katkısı, şuradan buradan çöplenerek toplanan birkaç kopek, iyi kullanılırsa, kabilenin geçimini sağlamaya yeterdi ona göre. Artık daha seyrek görünen babanın yokluğunda, ev işlerinin köleliğine alışmış olan anneleri, aile yönetimini eline almaya cesaret edemiyordu. Onun için Anton, işleri kendi üstüne aldı sessiz sedasız ve yetkiyle. Pol Egoroviç bu duruma üzüldü biraz. Bu girişken evlat karşısında, ayrıcalıkları elinden alınmıştı sanki. Her hafta eve geldiğinde, alınacak kararları için kendine başvurulmuyordu artık. Önce surat astı, ama sonra boyun eğdi. Hem Anton, ona hep büyük saygı gösteriyordu.

Sevecenlikle didinip duran on dokuz yaşındaki bu yeni aile başkanının yönetiminde, bu yoksul evin iklimi değişti. Artık duvara yönetmelik asılmıyor, dayak atılmıyor, histerik bağırıp çağırmalar duyulmuyordu. İnandırmayı yıldırıya yeğleyen Anton, davranışlarıyla herkese örnek oluyordu. Filan filan günlerde ev işlerini kendisinin, öbür günlerde de sıra ile erkek ve kızkardeşlerinin üstleneceğini bildirdi. Şaşkınlaşıp kalan Mişel'e, kılığına kıyafetine özen göstermesini, yalan söylememesini, her fırsatta hak güder olmasını öğütledi tatlılıkla. Sessiz üstünlüğü, baş-

langıçta kuşkuya düşenleri bile kabul ettirdi kendine. Aleksandr alayla ona «Antoşa Baba» adını taktı. Aile içinde bir sorun çıktı mı, «Anton ne der buna?», «Antoşa ne düşünür?» alışıla gelen sorulardı. Yakınlarında ahlâk temizliği ve çaba gösterme eğilimi yaratmak Anton'un saplantısıydı. Uzun tıp öğrenimine başlamaya hazırlanırken, erkek kardeşleriyle kızkardeşinin okul giderlerini ödeme yollarını arıyordu. Aleksandr'ın yeteneğini destekleyip geliştirmeyi, babasını onur kırıcı işlerden kurtarmayı, yıpratıcı ev işlerini anasının üstünden almayı düşünüyordu. Onları bataktan kurtarmak için hiçbir özveri ona ağır görünmüyordu. Moskova'ya geldikten bir ay sonra, ailenin, on üçüncü kez bir başka yere taşınmasına önayak oldu. Pılı-pırtılarını toplayan Çehov'lar, karanlık ve nemli bodrum katından ayrılıp, adı kötüye çıkmış olan aynı sokakta, daha geniş, ikinci kattaki bir daireye taşındılar. Anton, orada Nikola ve Mişel ile aynı odayı paylaşıyordu. Işığa doğru ilk adımdı bu. Mişel şöyle yazıyordu: «Anton, Taganrog'dan zamanında ayrılıp aramıza katılmasaydı, ailenin başına kimbilir neler gelecekti?» Ayrıca: «Aynı zamanda, herkesin birleşmesiydi bu, bir odak çevresinde: Anton'da.» diye ekleyecekti.

Gerçekten de, birkaç hafta içinde durum iyileşti. Uzun süredir, Mişel ile Maria evin içinde avare avare dolaşmakla yetinirken, biri lisenin, öbürü de Raievski Kız Enstitüsünün yolunu tuttu, öğretmen olmak için yeniden başladı öğrenime. Anton da Moskova Üniversitesine gidip, tıbbiyenin birinci sınıfına yazıldı.

Anton, üniversiteyi, bilgi güneşiyle aydınlanmış bir çeşit Yunan tapmağı gibi düşünüyordu. Ama, kasvetli, çirkin ve yıkık-dökük bir sürü yapı görünce şaşkına döndü. Kayıt işlerine ayrılmış, alçak tavanlı küçük odada, kötü kötü tütünler içen, bağıra çağıra tartışan, uzun saçlı, hırpani kılıklı öğretmenler itişip kakışıyordu. Düzensizlikten ve terbiyesizlikten nefret eden Anton, onlara yanaşmak istemiyordu hiç. İlk derslere girdiği zaman, düşkırıklığı daha da arttı. «Biraz sonra, elden geldiğince çarçabuk unutmak

üzere, her şeyi, öğrenciler gibi, geveliyoruz» diye yazacaktı. Bu düşkırıklığına karşın, derslerini özenle izliyordu. Profesörlerin çoğu ünlü bilginlerdi. Onları dinlerken, ne denli cahil olduğunu anlıyordu Anton. Seçtiği mesleği uygulamak için, acaba, bir gün yeterince bilgi edinebilir miyim diye soruyordu kendi kendine. Doktorların çıkar gözetmezliği rolüne sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte, şimdi, bu mesleğin özelliği olan güvenlik ve onurluluğu düşünür olmuştu. Artık kira ödemek ya da, bir çift çizme alabilmek için ufak-tefek işleri kabul etmek zorunda kalmamak, ailenin kötü durumundan yüzü kızarmamak, kendinin bir evi olmak.

Üniversite arkadaşları da, çabucak elde edilecek bir başarı istiyorlardı. Ama, onlar Çar'ın baskı politikasını eleştirerek aşağılayıcı durumlarının öcünü alıyorlardı. Derneklerde, kahvelerde palavra sıkıyorlar, komplo hazırlıyor, kışkırtıcı yergiler kaleme alıyorlardı. Taganrog lisesinde olduğu gibi, Anton, bu taşkınlarla işbirliğine girmiyordu. Her zamanki gibi nazik ve mesafeliydi. Üniversiteye, kendini hastalara adamak için girdiğini düşünüyordu, yoksa rejimi devirmek için değil. Ona göre insan, aynı zamanda doktor ve devrimci olamazdı. Ayrıca, öğrencilerin kışkırtıcılığı, boş ve yapmacık görünüyordu ona. Kuru kalabalıktan, herkesteki eleştiri kafasının, yığınların gürültü patırtısı içinde güme gittiği o dirsek dirseğe tepkilerden nefret ediyordu, içten gelen bir güdüyle. Herhangi arkadaş topluluğunun baskısına boyun eğmeyecek denli bireyci olduğu için, kimseyle ilişki kurmadı ve hiçbir manifestoya imza atmadı. 1 Mart 1881'de, bir *teroristin* bombasıyla, Çar Aleksandr II'nin delikdeşik edilerek öldürülmesi onu şaşkına döndürdü. Kaba güç düşmanı olan Anton, serfleri özgürlüğe kavuşturan, mahkemelerde jurilik kurduran, bedensel işkenceleri kaldıran ve Rusya'ya bir anayasa getirmeye söz veren liberal bir hükümdarı, sapık bir grubun neden ortadan kaldırmak istediğini anlayamıyordu. Kuşkusuz, devrimcilerin öldürmek istedikleri bir insan değil, bir simgeydi. Ama, bu girişim kendilerinin aleyhine dönüyor-

du. Ölen çarın yerine geçen oğlu Aleksandr III, aşırı bir baskı politikası başlattı hemen. Anayasa tasarısı rafa kaldırıldı, arama taramalar, tutuklamalar arttı. Çarı öldürenler idam edildi. Sansür güçlendi. Polis, üniversite öğrencilerini daha yakından izlemeye başladı. Anton'un, bir an şaşkınlığa uğrayan arkadaşları, iktidara karşı öfke dolu protestolarına çabucak başladılar yeniden. Anton, onları anlamaya çalışmakla birlikte, soğuk duruyor, sesini çıkarmıyordu. Dostu Naradin, onun için şöyle diyecektir: «80 yıllarının derneklerine gitmiyordu. Lavrov'u, Mihailovski'yi, Bakunin'i okurken coşmuyor, Rusya'daki terörist eylem ile ilgili hiçbir tartışmaya katılmıyordu. Kendi içine kapanmıştı.» Bir başka dostu, Rossolimo da *Anılar*'ında şunları yazacaktı: «Anton, üniversitede yapılan mitinglere kimi kez gidiyorsa da, seyirci olarak gidiyordu özellikle. İkinci ders yılında (1880-1881), 1 Mart 1881 olayından (Aleksandr II'nin öldürülmesi olayından) önceki ve sonraki kargaşalıklar sırasında, ilgisiz olmamakla birlikte, pek de aktif devrimci olmayan çoğu öğrencilerin yanında yer aldı.»

Anton, küçük insanların yoksulluğuna duyarsız değildi. Onlara olan anlayışı ve acıması büyüktü. Ama, Rus insanının, yakınıp sızlanmadan önce, çalışarak, koşullarının üstüne çıkmak zorunda olduğu kanısındaydı. Eğitimle ve herkesin istemi sayesinde, toplumsal ilerlemenin gerçekleşebileceğine inanıyordu. Gördüğü tıp öğrenimi onda, bilimin ahlâkı yükseltici gücü olduğu düşüncesini pekiştiriyordu.

Biraz para kazanmak için, çeşitli mizah dergilerine öyküler gönderip duruyordu Anton. Yazılışları müdürlerinin isteklerine göre, bu öyküler kısa ve güldürücü olmalıydı. Bir çırpıda kotarılan nükteli fıkralar, skeçler, öyküler olacaktı bunlar. Hepsi de güldürünün alışıla gelen kişilerini sahneye koyacaktı: Boynuzlu kocaları, hoppa kadınları, rüşvet yiyen memurları, kaçak çalışan tüccarları, çakır-keyf subayları, beceriksiz dişçileri, kız kurtlarını... Aleksandr'ın dürtüsüyle Anton, kurala boyun eğdi. Yazıları, birçok kez geri çevrildi. Anton, haftalık *Ağustosböceği* dergisinin 13

Ocak 1880 tarihli sayısının «Mektup Kutusu» başlıklı sütununda, yeni yazmaya başlayan yazarlara ayrılan notlar arasında, kendisini ilgilendiren şu haberi okudu: «Hiç de fena değil. Gönderdiğinizi yayımlayacağız. Gelecekteki yazılarınız için hayır dualar..» Az sonra, müdürlükten, satırı beş kopekten* kendisine para ödeneceğini bildiren bir mektup aldı. Ama, Anton'un yazısını gazetede beyaz üstüne siyah olarak basıldığını görmesi için iki ay beklemesi gerekti: *Don'un sahibi Stefan Viladimiroviç'in Komşusu Bilgin doktor Frederich'e Mektubu. İmza* «...V.» idi. Yalnız o kadar. Hiçbir edebiyatçı böbürlenmesi yoktu Anton'da. Onu asıl sevindiren, kalemiyle, fazla çaba harcamadan, birkaç kuruş kazanmaktı. Bütün aile, bu başarıyı, Anton'un ilk kazancıyla büyük bir pasta çevresinde kutladı. Daha yirmi yaşında, doktor olmayı kafasına koyan Anton, gerçek mesleğinin yeni başladığının farkında değildi.

Bu mutlu başlangıcın dürtüsüyle, Anton artık boş zamanlarının büyük bölümünü yazı yazmaya ayırdı. Yazılarında, kendini başyazara beğendirmek kaygısı ağır basıyordu. Kısa ve güldürücü olması gereken anlatılarına az para veriyorlardı. Ay sonlarının sıkıntısını azaltmak için çok yazı yayınlatmak gerekiyordu. Anton, yorulmak nedir bilmeden, *Ağustosböceği'ne* güldürücü yazılar yolluyor ve kaygılar içinde, sonucu bekliyordu. 1880'de dokuz, 1881'de on üç öykü yayınlatmayı başardı. 1883'te, öykü, makale ya da röportaj olarak yüz yirmi dokuz rakamına ulaşacaktı. Yazma kolaylığı büyülüyordu onu. Eğlendirirken eğleniyordu. Ne var ki, «saçmalamaları»nı kendi gerçek adıyla imzalamayı düşünmüyordu. Birçok takma ad kullandı: *Dalaksız adam, Kardeşimin kardeşi, Ulysse, Antoşa* ya da daha sık olarak, çocukluğunda, din tarihi öğretmeni papaz Pokrovski'nin taktığı *Antoşa Çehonte* adlarını. Bununla birlikte, *Ağustosböceği*, kimi kez yeni yazarına acımasız davranıyordu. Birçok yazısı, «Mektup kutusu» sütunundaki kırıcı eleştirilerle reddedildi: «Birkaç nükteli söz-

* XIX. yüzyıl sonunda, bir ruble, o dönemin 2,70 frangı değerindeydi.

cük, tatsız tuzsuz boş lafları bağışlatamaz.» ya da «*Potre* yayımlanmayacak. Bizim için değil o. Kuşkusuz siz, onu bir başka dergi için yazmış olmalısınız.» Ya da, «Bir Çinlinin ağzından çekip çıkardığı beyaz şerit gibi çok uzun ve renksiz.» 1888 sonlarında, Anton'un *Ağustosböceği*'ne yolladığı son yazı şöyle değerlendirildi: «Çiçeklenmiyor, soluyorsunuz. Çok yazık. Gerçekte, insan kendi ürününe eleştirel duyusunu işletmeden bir şey yazamaz.» Hakarete uğrayan Anton, *Ağustosböceği*'nin çatık kaşlı müdürlüğüne artık hiçbir yazı yollamamaya karar verdi. Bu haftalık derginin yazarlarından Soymonov, buna üzüldü: «*Ağustosböceği*'nin aptal yazı kurulu, Antoşa Çehonte adlı birinin anlatısını geri çevirdi. Oysa, bugüne dek onun değerinde hiçbir şey yayımlanmadı sütunlarında»* diye yazıyordu.

İnsanın bu mizah dergilerinde bir yazısını çıkartması güçse de, yazısının parasını alması daha da güçtü. Mişel, kardeşinin parasını almak için yazıişlerine uğradığı her iki seferde bir, direktörün arka kapıdan sıvıştığını gizleyerek, kasaların o ara bomboş olduğunu söyleyerek, para yerine tiyatro bileti sunuyorlardı.

Tıp okulunda birinci sınıf sınavlarını verdikten sonra (bütün derslerde, anatomi dışında, iyi notlar almıştı), Anton Temmuz 1880'de Moskova'dan ayrılarak, büyük tatili, kiracıları olan arkadaşı Zembulatov'ların evinde geçirmeye gitti. Tıbba olan yeteneğini kanıtlamak için, odasına bir kafatası koydu ve arkadaşının genç kardeşini, kendisine fare ve kurbağa sağlamakla görevlendirdi. İki üniversite öğrencisi, bu hayvanları bahçede, köylülerin ürkek bakışları altında, kesip biçiyorlardı.

Moskova'ya döndükten sonra Anton, birden tiyatroya yöneldi. Kış boyunca, uzun ve karmaşık, dört perdelik bir oyun yazdı coşkular içinde. Oyununa ad koymadı. Onu kardeşi Mişel'e kopya ettirdi ve Malyi tiyatrosu oyuncularından ünlü aktris Maria Ermolova'ya götürdü. Olacak oldu, oyun geri çevrildi. Çok üzülen Anton, elyazmasını yok

* Geri çevrilen anlatılar bize ulaşmış değil.

etti. Ama, 1920'de yazarın arşivleri arasında elyazısıyla bir çırpıda bulunan oyun *Platonov** adı ile ortaya çıkarıldı.

Melodramatik, karmakarışık, laflara boğulmuş olan bu gençlik ürünü, Çehov'un işlediği temaların tohumunu taşımaktadır. Daha ilk repliklerde biçem verilmiş: «Hiç... Tatlı tatlı canı sıkılıyor insanın. İnsan sıkılıyor sevgili Nikola... Yapılacak bir şey yok.. Can sıkıntısı... Kara kara düşünceler... Ne olacağım, bilmiyorum...» Bir kır evi, taşraya özgü büyük can sıkıntısı, boyuna esneyerek daha iyi bir yaşam düşleyen ama, uyuşukluktan kurtulmak için hiçbir şey yapmayan aylak insanlar ve karşılarında, gerçekçi, açıkgözlü, üstünlük sağlamak için her şeye başvurmaya hazır yeni yeni insanlar; parasızlık, borçları ödemek için satılmak üzere olan güzel bahçesiyle aile ocağı, oluk oluk vodka, sarhoşluk sersemliği, boş ve gürültülü söylevler, sevgiden yoksun güzel kadınların iç çekişleri... Baş kişi Platonov'a gelince, çevresindeki kadınlar üzerinde, gemleyemediği büyülü bir etki yapmaktadır. Yaşam sıkıntısı içinde kendini yiyip bitirirken, inanmadığı birtakım duygusal ilişkilerle vakit geçiriyordu. Saplantısı, rastladığı her kadının yaşamına burnunu sokmaktı. Kadınlarda, coşturucu bir birlik aramıyor, onları da kendini de ruhca ve bedence yok etme olanağı arıyordu. İğrenç bir çanak yalayıcı, yıkıcı ve umutsuz bir çapkın, kurbanlarından birinin deyimiyle «görülmemiş pis herifin teki»dir o. Bir pişmanlık anında şöyle demektedir: «Günahsız, güçsüz kadınları yok etmek, ezmek... Başka türlü mü yaptım sanki... Bilmiyorum nasıl, İspanyollara özgü vahşice tutkulara kaptırınca kendimi pişmanlık da duymazdım... Ama, öyle Ruslara özgü aptallıkla değil... Karnım açtı, üşüyordum, bitkindim, aylak aylak dolaşmaktan... Beni barındırdılar, giysiler verdiler, sevecenliğe boğdular beni... İşte, bütün bun-

* Oyun Fransa'da, Pol Quentin'in uyarlamasıyla oynandı. Oyunun temsili yedi saatten fazla sürdü. Sonradan değişik adlarla Almanya, Birleşik Amerika ve İngiltere'de oynandı. Sovyet Rusya'da ancak 1959'da ilk kez oynandı.

ları böyle ödedim.» Bu zoraki kadın avcısı, Çehov'un öbür oyunlarında da görünecektir. İkinci derecedeki kişilerde de. Galeri dolmuştur. Çehov, daha sonra karşılıklı konuşmaları hafifletecek, etkileri yumuşatacak, niyetlerini haddeden geçirecek, paletini ışıldatacaktır. Ama, kötümserliğe itilen bu insanların yüzleri hâlâ karikatürümsüdür. Her ne olursa olsun, canlandırma yeteneği, özgün kişiler yaratma ve dram soluğu yerli yerindeydi.

Malyi tiyatrosunun oyununu geri çevirmesi, Anton'u, bir süre, tiyatrodan uzaklaşmaya ve mizah dergilerine yeniden yazı yazmaya yöneltti. *Ağustosböceği* ile bozuştuğu için başka haftalık dergilerle, *Çalar Saat* ve *Seyirci* ile anlaştı. Bu dergiler, yazının satırına altı kopek veriyorlardı. İkide bir düşünce değiştiren bir adam olan Anton, komik öykülerden tefrika romana, tefrika romandan da polis romanına geçiyordu. 1882'de, *Çalarsaat*'in başyazarı ile bahse giriştikten sonra, bu dergide, ünlü Macar yazarı Mor Jokai'yı taklit ederek yazdığı *Gereksiz Yengi* adlı romanını tefrika etti. Roman, bölüm bölüm, sekiz sayıda yayımlandı. Taklit öylesine ustalıklıydı ki, saf okuyucular, müdürlüğe yazarak, seçimini kutladılar. Bu mektuplardan birinde şöyle deniyordu: «Aman ne ilginç! Aynı yazarın başka yapıtlarını yayınlamaz mısınız? Peki, yazarın asıl adı niçin verilmiyor. Sakın bu, Mor Jokai olmasın?»

Az çok uzun, az çok başarılı olan bu anlatıların yanında, Çehov, Moskova yaşamı üstüne yazılar çırpıştırıyordu. Muhabir ve dedikodu yazarı olarak, bu bilgileri, mahkeme salonlarından, yazarların gittiği kahvelerden ya da tiyatro kulislerinden devşiriyordu. Yirmi iki yaşında, Rus toplumunun bütün katmanları üstüne bilgisi vardı. Kafası, sağda solda gözlemlediği ve canlandırılmak için sadece kaleminin çağrısını bekleyen özgün tiplerle dolup taşıyordu. Ama Çehov, aynı zamanda, titiz bir eleştiriciydi de. Geri çevrilen ama, hep tiyatroya tutkun bir oyun yazarı olarak, oyuncuların rollerinde ve sahneye konuluşta sadeliği ve içtenliği öğütlüyordu. 1881 sonlarında Sarah Bernhardt'ın

Moskova'ya gelişinin kopardığı coşku fırtınasına sinirlenen Çehov, onu *Kamelyalı Kadın* ve *Adrienne Lecouvreur*' de seyretmek için Bolşoy Tiyatrosuna gitti ve izlenimlerini iki yazıyla *Seyirci*'de belirtti. Yazılardan birinde onun için: «Dünyada her şeyden çok reklamı seviyor» diye yazdı sertce. İkincisindeyse şunları: «Sarah Bernhardt'ın her iç çekişi, gözyaşları, acıları, bütün oyunu, akıllıca ve kusursuzca öğrenilmiş bir dersten başka bir şey değil.. Canlandırdığı kadın tiplerini kendisi gibi olağanüstü yapıyor. Oyununda gördüğümüz parıltı, yetenek değil, çok büyük bir çalışmadır.. Öyle anlar oldu ki, onu seyrederken neredeyse ağlayacak denli duygulanıyorduk. Ama, gözyaşlarımız akmıyordu, çünkü bütün büyüyü, yapmacıklar silip götürüyordu.» Anton, fırsatını bulunca, Rus oyuncularına da, Fransız oyuncular kadar sert davranıyordu. Ünlü oyuncu İvanov-Kozelski'yi *Hamlet* rolünde izledikten sonra, *Moskova* gazetesine şunları yazdı: «Duygularını sahnede doğru dürüst aktarmak yetmez. Bir oyuncu olmak da. Bir oyuncunun geniş bir düşünsel eğitimi olmalı. *Hamlet*'i oynamak için, kültürlü olmak zahmetine katlanmak gerekir.»

Çehov'un kardeşleri Aleksandr'la Nikola da, mizah dergilerinde çalışıyorlardı, biri yazılışleri sekreterliği, öbürü de ressamlık yaparak. Çehov, onların heveslendirmesiyle, gürültücü, alaycı, dizginsiz, içkiye dayalı bir berduş yaşamına girdi. Uzak durmakla birlikte, hırçın ve ölçüsüz yazarların arasında bulunmaktan hoşlanıyordu. En sevdiklerinden biri, hırpani kılıklı, zırzop, ateşli ve üstün zekâlı şair Liodor Palmin'di. Seve seve baktığı bir sürü uyuz köpekle çevriliydi. Yaşlı dadısıyla, kümeş gibi bir yerde oturuyordu. Akşam bastırınca da, masanın altına kayıncaya dek içiyorlardı. Birkaç bardak vodkayı kafasına diktikten sonra, bu insan müsveddesi kendinden geçiyor, coşa-taşa yeni yeni düşünceler atıyordu ortaya cömertçe. Geniş bir kültürü vardı. Birçok dil biliyordu, yabancı klasikleri Ruscaya çeviriyor ve liberal düşünceler ileri sürüyordu. Bu da, hükümetin ona kuşkuyla bakmasına yol açıyordu. Çehov

şöyle yazıyordu: «Konuşmasına doyamıyor insan. Kuşkusuz, onunla konuşmak için çok içmek gerekiyor ama, üç dört saatlik konuşmada, ne bir yalan, ne bayağı bir tümce duymayacağına güvenebilir insan. Bu da ölçülü olmaya değer doğrusu.»*

Bu kalabalık içinde dikkate değer bir başka kaçık Vladimir Guiliarovski idi. *Yeni Ruslar*'ın yazarı olan bu bodur, atlet yapılı, güneş yanığı yüzlü, gümbür gümbür konuşan insan, demir gibi kasları, güçlü belleği ve kâğıt oyunlarındaki şeytanca el becerisiyle övünüyordu. Bir evet, bir hayır için, çevresindekilere kaslarını tutturuyor, herküllüğünün kanıtı olarak da bir iskemleyi parçalıyordu. Otuzüç işde çalışmıştı: Volga'da kayık çekiciliği, yük istifçiliği, fabrika işçiliği, sirk cambazlığı, at terbiyecisi olarak.. Kafası cinsel fıkralarla doluydu. Bunları devlere özgü kahkahalar atarak anlatıyordu. Kentte herkesi tanıdığı için, İngiliz kulüplerinde olduğu kadar, Hitrov çarşısının gece sığınaklarında da senli-benli davranıyordu. Gazetesine, bölgedeki yaşamın yankıları, skeçler, röportajlar ve şiirlerle katkıda bulunuyordu. Meslek arkadaşları onu «gazeteciler kralı» diye anıyorlardı. Çehov'a kanı kaynadığı için, onu Moskova'nın yeraltı yaşamına soktu, ona çoğu kez geçimini sağlayacak yazılar için fikir verdi.

Grupta, Papudoglo adında, nefis üslupçu ama, alkolün yarı yarıya yıktığı ve erken ölüme aday biri de, Taganrog lisesinin eski öğrencisi, kalemi ile kendi halinde yaşayan ve Tolstoy'u ağzından düşürmeyen Serguienko vardı. Öte yandan, Nikola da eve, susuz içki içen ve sanat geleneği ve yeniliği üzerine ateşli tartışmalar yapan, hırpani kılıklı ressamlar getiriyordu. 1880 sonlarında, Anton'a, utangaç ve ateşli bir Yahudi gencini tanıttı. Bu, o zaman, 19 yaşında, geleceğin büyük peyjazcısı İsaac Levitan'dı. Bu esinli konuklara, Mişel ile Maria'nın, tartışmalara karışan ve hayhuyu arttıran arkadaşları da katıldı.

Bu ara aile, yeniden başka yere taşınmıştı. Srentenka

* 1 Şubat 1886 tarihli mektup.

mahallesinde daha geniş bir katta oturuyorlardı. Kapı boyuna açıktı. Bu da, devinimi ve yeni yüzleri seven Çehov'un hoşuna gidiyordu. Onun çevresinde, sosyete oyunlarına girişildi. Nikola piyano çalıyor, bir başkası balalaykayı tıngırdatıyordu. Sonra herkes halk türküleri çağırıyor ve boğazları kuruyunca alkol şişelerini kafalarına dikiyorlardı. Bununla birlikte, bu gürültü patırdıdan rahatsız olan Çehov, çalışmak için sessiz bir yeri olmamasından yakınıyordu: «En dayanılmaz koşullarda çalışıyorum. Bitişik odada, bizi görmeğe gelen bir akrabanın yumurcağı zırlamakta; bir başka odada, babam yüksek sesle anneme *Gerçek Melek**'i okuyor. Birisi müzik kutusunu kurmuş. *Güzel Helena*'yı duyuyorum. Kırlara koşmak geliyor içimden. Ama, saat sabahın biri. Kafası işleyen bir insan için bundan daha yıpratıcı bir hava bulmak güç. Yatağımda, konuğumuz olan bir akraba yatıyor. İkide birde gelip, hekim ağzıyla laflar ediyor: 'Şu yumurcağın herhalde koliti var. Bir daha çocuk yapmak mı, tövbeler olsun.'»**

Çoğu kez, bu boş laflar ve müzikle geçen akşamlar, içki alemleriyle son buluyordu. Bir akşam, Aleksandr, eve zil-zurna sarhoş geldi, sendeleye sendeleye, yüzünü gözünü buruşturarak. Annesinin ve kızkardeşinin önünde sunturlu küfürler savurdu ve Anton'un suratını darmadağın edeceğini söyledi. Buna gücenen Anton, hemencecik ona açıklayıcı bir mektup yazdı: «Sen benim için yüzbin kere sevdiğim bir varlıksın ama, ilke olarak, bana hakaret etmeni hoş karşılamıyorum.. Sarhoş olmak, başkalarının kafasına... hakkına sahip olma anlamına gelmez. Savaş alanını terk ettiğimde, beni ürkütmek için söylediğin *kardeş* sözcüğünü söz dağarcığımdan silmeye hazırım her zaman, cesaretim olmadığından değil tabii, şu dünyada her şeye hazır olmak gerektiği için, hiçbir şeyden korkmuyorum ve kardeşlerime benim gibi olmalarını öğütlemiyorum.»***

Aleksandr, ayılınca, Anton'dan özür diledi ve olay çar-

* Lesskov'un, eski dini bütünleri dile getiren öyküsü.

** Leikin'e yazdığı 21 ya da 24 Ağustos 1883 tarihli mektup.

*** Mart 1881 tarihli mektup.

çabuk unutuldu. Çehov, yakınlarından birine uzun süre kin beslemeyecek denli ailesine derin bir sevgiyle bağlıydı. O günlerde kardeşi Nikola, onu Aleksandr kadar kaygılandırıyordu. Büyük yetenekli gülmece ressamı olan Nikola, çoğu kez Anton'un öykülerini resimliyordu. Gazetecilikte kendine parlak bir meslek edinebilirdi, ne var ki, saptanan tarihte krokisini teslim etme konusunda güvenilemezdi ona. Zaman kavramından habersiz, ancak rastgele çalışan, en ivedi siparişleri unutan Nikola, kimi kez, günlerce ortadan kaybolur, ayaktakımı arasında kafayı çekerdi. Sonra, gece eve döner, şuraya buraya kusar, giysileriyle divanın üzerine yığılır kalır, yorganı başına çekerdi. Öyle ki, ayağındaki delik ve çamurlu çoraplarından başka birşey görünmezdi. Onu candan seven Çehov, başına kakmıyor ama, bunca yeteneğin böylesi gevşeklikle berbat olmasına üzülüyordu. Ona şöyle yazacaktı: «Yapılacak şey, durmadan, gece gündüz çalışmak, okumak, öğrenmek ve irade sahibi olmaktır. Her saatin değeri var. Kır şu vodka sürahisini!»*

İki ağabeyisinin yavaş yavaş kötüleşmeleri karşısında, her zamandan çok, onlarda yiğitçe onur duygusunu diriltme gereksinimi duyuyordu. Bunun için de, beylik ahlak öğütlerine sarılıp ders verme söz konusu olamaz diye düşünüyordu. Kendi kişiliği, davranışı ile hiçbir şeyin kaybolmadığını göstermek gerekti. Metafizik ve dinsel kurgulardan hoşlanmayan Çehov, onu bu durumdan kurtarmak için Tanrıya yakarıyordu. Onun savaşımı yeryüzünde olacaktı. Kendini yetkinleştirmeye ve ailesini eğitmeye and içen Anton, amacına varmak için sevgisine, sabrına ve iradesine güveniyordu yalnız. Bundan birkaç yıl sonra, dostu Suvorin'e şunları yazacaktı: «Soylu sınıf yazarlarının doğuştan ve bedavadan elde ettikleri hakkı, soylu olmayan yazarlar, gençlikleriyle satın almak zorundadırlar. Serf olan eski bir dükkân sahibinin, kilisede yırlayıcı; lise, sonra da

* Mart 1886 tarihli mektup.

üniversite öğrencisi olan oğlunun yaşam öyküsünü kaleme almayı deneyin hele! Büyüklere saygı düzeni içinde, papazların ellerini öpe öpe büyümüş olan bu genç adam, başkalarının düşüncelerine saygı, her ekmek parçasına minnet duymaktadır. Çoğu kez kırbaçlanmakta, kente lastiksiz ayakkabılarla ders vermeye gitmektedir... Tanrıya karşı iki yüzlüdür, buna zorlandığı için değil, kendisinin hiçbir şey olmadığının bilincine erdiği için. Anlatın bakalım, bu genç adamın, içindeki kölelikten nasıl damla damla kurtulmaya çalıştığını, nasıl bir sabah uyanınca, damarlarında akan kanın artık bir köle kanı değil, gerçek bir insan kanı olduğunun farkına vardığını...»*

Çehov, kardeşlerini *birer gerçek insan* olduklarına inandırmak istiyordu. Görünüşün tersine, bu bilinmezcinin, geleceğe coşkun bir inancı vardı. Bu kuşkucu adam, merdivenin en alt basamağında da olsa, her bireyin, neredeyse tanrısal özünlü değerine inanıyordu.

* 7 Ocak 1889 tarihli mektup.

Bilge ve hırçın İvan, Moskova yakınlarındaki Voskressensk köyünde, papazlara bağlı bir okulda öğretmenlik bulmuştu sonunda. Orada, oldukça büyük bir eve yerleşmişti. Boş vakti de çoktu. Çehov, 1882'de, Tıp üçüncü sınıf sınavlarını yüzünün akıyla verince, yaz tatilini kardeşinin yanında geçirmeye karar verdi. Bütün aile de ona eşlik etti.

Voskressensk'te Çehov, zamanını, balık tutma, mantar toplama ile bir başka avlanma, daha yararlı bir avlanma arasında geçiriyordu: fıkra avı, karakter avı. Gözü açık, burnu koku peşinde, kafa tetikte, postahaneleri, yaldızlı semaver tabelalı kabareleri, sulh yargıçlarının tozlu odalarını, mujiklerin duman altı olmuş izbelerini, köyde yaşayan ikinci sınıf soyluların küçük sütunlu evlerini, hatta, küçük bir kasabadaki topçu garnizonu subaylarının yemekhanelerini sık sık geziyordu. Koşulları ne olursa olsun, sık sık görüştüğü insanlar, bu büyük kentli genç adamın, uzun saçlı, geniş kenarlı siyah şapkalı, nazik davranışlı geleceğin doktorunun gösterdiği ilgiden gururlanıyorlardı. Karşılarına çıkıp kendilerine sorular soran bu yeni adamın, iciğine ciciğine kadar her şeylerini öğrenmek istediğinden kuşkuları yoktu. Anton, Moskova'da, yakınlarına, küçük bir öykü konusu için on, tam bir taslak için de yirmi kopek ödeyebileceğini bildirmişti. Kardeşi Mişel, birçok kez bu fırsattan yararlanmıştı. Voskressensk'te Çehov, rastgele, düşünceler, yüzler, gülünç durumlar ekliyordu dağarcığına. Moskova'ya dönünce, çeşitli gazeteler için bu köy izlenimlerini kullandı.

Yeniden yılmaksızın çalışmaya başladığı dersleri dışında, ailesini geçindirmek için para kazanmak gereksinimi, gitgide daha bir saplantı halini alıyordu. Eline kalemi aldığı zaman bile, parasal kaygılar, sanatsal düşüncelerine üstün geliyordu. Üniversite arkadaşlarıyla profesörler onun yazarlık çabalarını biliyorlardı. Birkaç acemi dışında, hiç kimse, çeşitli gazetelerde mizah yazıları yayınlayan bu Çehonte ile, tatlı, sessiz ve ağırbaşlı tıp öğrencisi arasında bir yakınlık kurmayı aklından geçirmiyordu. Bununla birlikte, Anton, adını gizli tutmaktan memnunsa da, yazılarına az para vermelerine ifrit oluyordu. O günlerde, Moskova'nın kısa ömürlü ve cimri küçük dergileriyle ilişkisini kesip, büyük basına kapağı atmayı tasarlıyordu. Orada, belli zamanlarda, insana parasını kuruşu kuruşuna veriyorlar, diye düşünüyordu.

1882 Ekim ayının soğuk bir gününde Anton, kardeşi Mişel'le Moskova sokaklarında dolaşırken bir araba durdu yanıbaşlarında. Arabada, Çehov'un kaçık dostu şair Palmin ile koca göbekli, kara sakallı, *Işıltılar* adlı, ünlü haftalık mizah dergisinin başyazarı Leikin vardı. Leikin, birkaç dakika önce, dergisine yetenekli, aza kanar, yardımcılar aradığını Palmin'e açıklamıştı. Yolda giden iki kişiyi göstererek bağırmıştı Palmin: «İşte, size yetenekli iki kardeş! Biri yazıyor, biri resim yapıyor.» Leikin, arabadan inerek, Anton'la Nikola'ya kendini tanıttı. Eskiden Taganrog belediye kitaplığında güldürü öykülerini okurken çok güldüğü bu gözde yazarın kendine gösterdiği ilgi Anton'un koltuklarını kabarttı. Bunu söyledi ona ve bu iltifat, birbirlerine yakınlık duymalarına yetti. Hava çok soğuk olduğundan, yaya kaldırımı üzerinde başlayan konuşma, yakınlardaki bir meyhanenin sıcak ve gürültülü havasında sürdürüldü. Karşısında, sosis yerken bira içen Leikin'in sakalına ve kulaklarını oynatışına bayıldı. *Işıltı* yöneticisinin kaba yüzü oynuyordu sosisleri çiğnerken. Sonunda, Leikin bir puro yaktı, yüzü gözü duman içinde, isteklerini dile getirdi: Ona kısa, ilginç, hafif ve eğlenceli öyküler gerekti. Başlıca kural: sansürü işkillendirmemek, dolayısıyla da, za-

manın katılığı üstüne, okuyucuyu, göz açıcı düşüncelere sürükleyebilecek her konudan kaçınmak. Ücret, satır başına sekiz kopek olacaktı. Bu, öykü başına dört ya da beş ruble demekti. Moskova'da yayınlanan önemsiz dergilerin uyguladığı tarifeden çok üstün olan bu tarife Çehov'u öylesine coşturdu ki, sevincini güç belâ gizledi. Üstelik, Leikin, Nikola'nın desenlerini de yayımlamayı düşünmekteydi. İş, karara bağlanınca, Çehov *Işıltılar*'a en iyi ürünlerini yollamaya söz verdi.

Sözünü de tuttu coşa taşa. İlk yazısını gönderdiğinde, derginin yöneticisinden şu yanıtı aldı: «Ne yazık ki, çok uzun. Yapısı çok çok iyi. Uzun süredir katkılarınızı bekliyoruz. Daha kısa yazın. Daha bol para alacaksınız.» Çehov, sarsılıp yüksünmeden, Petersburg'a, yazılarını bir başka paketle gönderdi ve 20 Kasım 1882'de, *Işıltı* sütunlarında Çehonte imzasıyla kendi yazısını okudu.

O andan sonra, öyküleri birbirini izledi gittikçe artan bir hızla. Anton, Leikin'in dürtüsüyle, çok geçmeden, *Moskova'daki Yaşam Üstüne Notlar* başlığı altında, düzenli fıkralar yazmayı kabul etti. Burada, sokakta, hastahanede, mahkemelerde, limanlarda, tiyatro kulislerindeki sahneleri kaleme alıyor, kibar çevrelerdeki dedikoduları, edebiyat, müzik ve sanat yaşamının yankılarını dile getiriyordu. Bu nankör görev onu çılgına çeviriyor ama, ailesinin parasal gereksinimleri, titiz olmasına olanak tanımıyordu. Aleksandr'a şöyle yazıyordu: «Bana imrenme kardeşim. Ayda elime geçen yüz ruble harcanıp gidiyor ve ben, o yırtık pırtık paltomu değiştirecek durumda değilim. Sağa sola fatura ödüyorum, hiçbir şey kalmıyor elimde. Aile, tek başına, elli rubleyi yutuveriyor. Tek başıma yaşayacak olsam, zengin bir insan sayılırdım.»*

Bu para sorunları artık bütün mektuplarında yer alıyordu. Ailesi, adetâ boynuna takılmış bir taş gibiydi. Ama, Anton, onsuz yaşamayı düşünemiyordu. Birkaç yıl sonra, içini şöyle dökecekti: «Paraya büyük önem veriyordum. Pa-

* 13 Mayıs 1883 tarihli mektup.

ranın rezilcesine baş rol oynadığı bir çevrede doğmak, büyümek, eğitilmek, yazı yazmaya başlamak beni yoldan çıkarmıştı.»*

Yazı yazmaya mahkûm bir kimse olarak, kolaylıklara, gevezeliklere, her çeşit konulara batıp boğulma tehlikesi içindeydi her an. Anton, bunun bilincindeydi ve kimi kez, Leikin'in tüccarca isteklerine baş kaldırıyordu. Onu her şeyden çok sinirlendiren şey, yazılarının yüz satırı aşmama zorunluluğuydu. *Işıltı* dergisini çıkaran baylara göre, hiçbir konu daha fazlasını kaldıramazdı. Çehov, derginin yöneticisine şunları yazıyordu: «Ben de, hiçbir şeye benzemez görünen kısa yazıların ateşli savunucusuyum ve kendim bir mizah dergisi çıkarsam, lafı uzatan uzayıp giden her şeyi kesip budardım... Ama aynı zamanda, *şuradan şuraya kadar* gibi kısıtlayıcı sınırlamalar beni hayli rahatsız eder... Elimde bir konu var. Oturup yazmaya koyuluyorum, *yüz satır, daha fazlası olmaz* düşüncesi, daha ilk satırdan başlayarak elimi kolumu bağlıyor. Elimden geldiğince kısaltıyor, süzgeçten geçiriyor, kesip buduyorum. Kimi kez de, yazarlık içgüdüm böyle yapmamı istiyor. Konunun (daha kötüsü) biçimin zararına kısalttıktan ve süzgeçten geçirdikten sonra saymaya başlıyorum. Yüz, yüz yirmi, yüz kırk (*Pırıltılar*'a daha fazlasını hiçbir zaman yazmadım) diye sayıyorum, korkular giriyor içime ve hiçbir şey yollamıyorum.. Bu nedenle dileğim şu: hakkımı yüz-yirmi satıra çıkarın.»**

Yüz satırlık katı çerçeve ile birlikte, güldürücü olma zorunluluğu Anton'un belini büküyordu. Anton, aşağıdan alarak, öykülerinde yer yer hüzünlü bir şeyler katmasına izin vermesini Leikin'den rica ediyordu dirençle: «hafif ve kısa öyküler, istenildiği kadar cici de olsa, kolay okunmaya engel değildir. Doğrusunu isterseniz, nükte avına çıkmak kolay değildir. Öyle günler olur ki, insan şaklabanlık-

* 29 Ağustos 1888 tarihli mektup.
** 12 Ocak 1883 tarihli mektup.

lar peşine düşer, size bulantı verecek yavanlıklar yumurtlar. O zaman, ister istemez ciddilik alanına girilir.»*

Kendini naza çektikten sonra Leikin, haftalık dergisi için, daha ağırbaşlı birkaç öyküyü kabul etti. Gülünç esinli öykülere alışık olan okuyucularının tepkisinden korkuyordu. Ama hiç tepki gösteren olmadı. Hattâ, dokusunu değiştirdiği zaman bile, Çehonte denilen yazar, okuyucularını büyülemesini biliyordu. Çok sınırlı da olsa, Çehov'un başarısı, kimi meslek arkadaşlarının düşmanlığını çekti üstüne. Anton, ağabeyi Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Biz gazetecilerin bir hastalığı var: kıskançlık. Başarınıza sevinecek yerde, sizi kıskanıyor ve zehirlerini kusuyorlar üstünüze.»** Bu, Anton'un mektuplarında bindebir dile getirdiği yakınmalardan biridir.

Ağabeyisi Aleksandr, bu ağırbaşlılıktan, bu ahlâksal onurdan bütün bütün yoksundu. Taganrog'da, Gümrük İdaresi'nde bir görev elde ederek, Moskova'dan ayrılmıştı, beraberinde, kocasının boşamaya yanaşmadığı bir evli kadını, aşık olduğu bir kadını götürerek. Metresi ve onun oğlu ile taşraya yerleşir yerleşmez, acı mektuplarla Çehov'u tedirgin ediyordu. Çehov, usanmaz bir sabırla, uzaklardan, bu sürekli doyumsuz adamı, aklını kullanmaya çağırıyordu: «Mektubunda, baştan sona, sızlanıp duruyorsun» diye yazıyor ve Nikola'ya çatmasını kınıyordu. Oysa, içki çukuruna batmış olan Nikola'nın sevecenliğe ve acımaya gereksinimi vardı: «Güzel ve güçlü bir Rus yeteneği heba olup gidiyor. Bir iki yıl sonra, bizim sanatçımız, bütün şarkısını söyleniş olacak.» Öte yandan Çehov, büyük oğlunun evli bir kadınla ilişkisinden üzüntü duyuyor diye Aleksandr'ın babasını eleştirmesine dayanamıyordu. Ona şöyle yazıyordu: «Babandan ne bekliyorsun diye soruyorum kendi kendime. O, tütüne ve serbest ilişkiye karşıdır. Sense onu değiştirmek istiyorsun... Eski dindarlara pabuç bırakmayan kayalardan biridir o... Herkes, istediği kimse ile ya-

* 17 Mayıs'tan sonraki mektup (1883)
** 20 Şubat 1883 tarihli mektup.

şamak ve gönlünce yaşamak hakkına sahiptir. Bir kadınla birlikte yaşaman nedir sence? Yuvan, sıcaklığın, üzüntün, sevincin, şiirindir senin ve sen bu şiire karşı, çalınmış bir karpuzmuş gibi davranıyorsun, herkese kuşkuyla bakıyorsun (insanların ne düşündüğü ve ne dediği ile uğraşıyorsun), olay yaratıyor, sızlanıyor, homurdanıyorsun... Bu konuda ne benim, ne Nikola'nın, ne de babanın neler düşündüğümüzü öğrenmene gerek yok. Bunların ne önemi var senin için? Yaşamını sürdür, hepsi bu!»*

Anton'un kendisi de «kendi yaşamını» en gizli istekleriyle anlaşa uzlaşa sürdüreceğine inanıyordu: geçim kapısı olarak gazetecilik, meslek olarak tıpla. Kardeşi Aleksandr'a şöyle açıyordu içini: «Tanınıyorum. Benimle ilgili eleştirileri okudum. Tıp öğrenimim gittikçe ilerliyor. Hastalara bakmasını biliyorum ama, henüz bunu bildiğime inanmaya cesaret edemiyorum. Bilmediğim hiçbir hastalık yok. Yakında sınavlar başlayacak. Beşinci sınıfa geçersem, bunun anlamı şu olacak: *finita la commedia.*»** Birkaç ay sonra, yine Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Gazeteciyim ben, çok yazıyorum çünkü. Ama gazeteci olarak ölmeyeceğim. Yazmayı sürdürürsem eğer bu, çok farklı olarak, bir yarıkta saklı kalacak.» Anton, geleceğinin kaleme değil, stetoskopa bağlı olduğuna kesinkes inanıyor ve şunları yazıyordu: «Tıbba balıklama dalacağım, tek kurtuluş şansım bu benim, her ne kadar doktor olarak kendime güvenmiyorsam da.»***

Gerçekte, tıp öğrenimine büyük ilgi duyuyordu Anton, hastahanelere gidiyor, ameliyatlara katılıyor ve yoksul dostlarına parasız bakıyordu. Örneğin, yazar Papudoglo'ya özveri ile baktı. Yazar da, ölürken, ona teşekkür makamında, önemli kitap kolleksiyonunu bıraktı. Çehov, kardeşi Aleksandr'a şunları yazacaktı: «Beyin iltihabına kurban

* 20 Şubat 1883 tarihli mektup.

** Şubat 3-6 arası 1883 tarihli mektup. Komedi ya da oyun bitti anlamında.

*** 13 Mayıs 1883 tarihli mektup.

gitti. Yirmi doktora başvurmuştu. Bu yirmi doktor içinde hastalığını yalnız ben kestirdim.. Tanrı rahmet eylesin. Toprağı bol olsun! Onu içki öldürdü.»*

Doktorluğa olan sevgisinin etkisinde Çehov, çeşitli hayvan türlerinde cinsellik ilişkilerini inceleyen bilimsel bir kitap yazmayı bile düşündü: *Cinsel Güç Tarihi.* Ama, çok geçmeden tasarısından vazgeçti. Sınav korkusu onu kıvrandırıyordu. Aynı mektupta, Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Hemen her şeyi tâ başından öğrenmek gerek. Sınavlar dışında (ki, henüz gölgesi vardı) görevlerim arasında kadavraları kesip biçmek, pratik çalışmalarda bulunmak, hastahanelere gidip gelmek var. Çalışıyorum ve güçsüzlüğümün bilincindeyim. Belleğim işlemeyecek kadar kötü durumda. Yaşlandım, tembellik ve edebiyat... Sınavlardan birinden çakmaktan korkuyorum.»**

Bilim ve edebiyat çalışmalarını bırakıp dinlenmek için, seve isteye, Voskressenks'e döndü. Orada, komşu Çiniko hastahanesini yöneten Dr. Arhanguelski ile tanıştı, onun yanında başarıyla hastalara baktı. Doktorun evine yerleşen Çehov, onunla ve aynı hastahanede staj gören genç öğrencilerle çene çalarak geçiriyordu akşamlarını. Politikadan, edebiyattan konuşuluyor, Turgeniyev'den, Saltikov Sçedrin'den parçalar, Nekrassov'dan şiirler okunuyor, koro halinde halk türküleri çağrılıyordu. Zaman öylesine çabuk geçiyordu ki, Çehov, *Işıltı*'ya olan borcunu unutuyordu. Leikin'e pek az yazı gönderebildiği için, özür dilemek amacıyla şunları yazıyordu ona: «Yaz mevsimi, insanın herhangi bir şey yapmasına elverişli bir mevsim değil. Yalnız şairler, uzlaştırabiliyorlar mehtaplar ve aşklarıyla çiziktirmelerini. Aşık olabiliyorlar, şiir de yazabiliyorlar aynı zamanda. Biz, dünyazıcılar içinse, iş başka.»***

Bu gizli kapaklı duygusal serüvenle ilgili imaların sonu gelmedi. Çehov, her zamanki gibi, gönül işlerini gizli

* 15-20 Ekim 1883 tarihli mektup.
** Aynı mektup.
*** 1-2 Ağustos 1883 tarihli mektup.

tutuyor, ya da şaka yoluyla dile getiriyordu. Denildiğine göre, çevresindeki bir balerinle ve Lentovski tiyatrosu oyuncularından bir Fransız kadınla ilişkisi olmuş. Kendisi de, Moskova'nın ünlü şarkılı kahvesine, *varyete salonu*na sık sık gitmekten hoşlandığını açık açık söylüyordu. Orada, eğlenti düşkünü subaylara, hafif meşrep kızlara rastlıyordu. Bu kızlar onu hem güldürüyor, hem de içkiye sürüklüyorlardı. Çehov, Leikin'e şunları yazıyordu: «Bütün geceyi, genç kızlarla kâğıt oynamakla geçirdim. Ayin saatine kadar vodka içerek oyun oynadım (vodkayı zaman zaman, yalnız canım sıkıldığında içerim). Kafam dumanlı.»*

Hiç kuşkusuz, kendini çapkınlığa kaptırıyorsa da, bir tutku değildi bu onun için. Kadınlar onun için, bir merak ve şaka konusuydu. Dostu Savelyev'in karısına şunları yazıyordu şaka yollu: «Haziran sonunda Taganrog'a geleceğim, bana vaad ettiğiniz nişanlıyı bulma umuduyla. Koşullarım şunlar: Güzellik, incelik ve ne yazık ki! yirmi bin rublelik küçük bir sorun. Günümüzde gençler korkunç çıkarcı oldu.»**

Ortanın altında birşeycikler çiziktiren ucuz bir yazardan başka birşey olmadığını söylemekle birlikte Çehov, en iyi öykülerini bir kitapta toplamayı düşünüyordu. Sonunda, kendi hesabına altı öyküsünü yayımladı. *Melpomen Öyküleri* adlı doksan altı sayfalık bir kitapçık. Yapıtın fiyatı doksan kopekti ve Çehonte imzasını taşıyordu. Taganrog gümrüğündeki işinden ayrılıp Moskova'ya dönen Aleksandr yapıtı kitapçılara dağıtma görevini üstlendi. Ama, yapıtın adına bakan kitapçılar (Rusça *Skazki*** peri masalları geliyor) kitabı çocuk yapıtları rafına koydular. Gelgeç müşteriler ilgilenmedi onlarla. Satılmayan kitaplar tomar tomar yazara geri yollandı. Aleksandr, şunları yazdı kardeşine alaylı alaylı: «Antoşa, Rusya'

* 25 Aralık 1883 tarihli mektup.
** 24 Şubat 1884 tarihli mektup.
*** Rusça adı: Skazki Melpomeny.

da senden söz edildiğini duyabilmek, kuzeyin, batının ve denizlerin öbür yanındakilerin gözyaşlarına tanık olabilmek için çok geçmeden ölüver. Ünün artacak. Ama bu ara, senin kitabını istemeye istemeye satın alıyorlar.»

Çehov'un edebiyat ve ticaret alanındaki bu başarısızlığını, aynı günlerde, tıbbiyenin son sınavlarında kazandığı başarı giderdi geniş ölçüde. Toplumsal düzeydeki bu yükselişten koltukları kabaran Çehov, 25 Haziran 1884'te Leikin'e: «Şimdi Yeni Kudüs'te oturuyorum. Güvenlik içinde yaşıyorum. Çünkü, doktorluk belgemi elimle yoklayabiliyorum cebimde.» diye yazıyor, mektubunu da «Doktor ve ilçe tabibi A.Çehov» diye imzalıyordu.

Çehov, o yaz Voskressensk yakındaki Çiniko hastahanesine döndüğünde, hastalara bakmaya başladı. İlk aldığı ücretler, onun için beklenmedik ücretlerdi: beş ruble, bir genç kızın dişini yarım yamalak tedavi ettiği için, bir ruble, bir papazı ishalden kurtardığı için, üç ruble de, bölgeye yazlığa gelen Moskovalı bir aktristin kaprisli mide ağrılarını dindirdiği için. Leikin'e şunları yazıyordu: «Yeni mesleğimin bu başarısı, beni öylesine coşturdu ki, bütün bu rubleleri biriktirip, meyhaneye gidiyor, vodka, bira ve başka ilaçlar alıp içiyorum.»*

Voskressensk yakınlarında birisi ölmüştü. Çehov, cesedin otopsisine yardım etme izni elde etti. Otopsi, köyler arası bir yol kenarında, bir meşe ağacı altında, açıkta yapıldı. Çehov, Leikin'e şunları yazıyordu: «Çarşaf altında, kırmızı gömleği, yepyeni donuyla ceset.. Çarşafın üstünde bir peşkir ve küçük bir ikona. *Dessiatski*'den** su istiyoruz. İki adım ötede, bir gölcükte su var. Ama, kimse kova vermek istemiyor. Gölcüğü kirletirmişiz.»*** Bu sahne Çehov'a *Ceset* adlı öyküyü esinletiyor. Bu öykünün başlıca kişileri, öldüren ya da öldürülen değil, geceleyin ormanda ölüyü beklemekle görevlendirilen iki köylü olacaktır.

* 23 Ağustos 1884 tarihli mektup.

** Köylüler arasından jandarmalık yapmak için seçilenler.

*** 27 Haziran 1884 tarihli mektup.

Zvenigorod kırsal bölge hastahanesi başhekimi iki haftalık izin alınca Çehov onun yerini doldurmak istedi. Deneyimsiz bir genç doktor için tehlikeli bir atılımdı bu. Gerçekte, küçük bir çocuğa yapılan çok kolay bir ameliyat, az kalsın bir yıkıma dönüşecekti. Küçük hasta debeleniyor, öyle çığlıklar atıyordu ki, Çehov soğukkanlılığını yitirerek, Çiniko'daki bir doktor arkadaşını yardıma çağırdı. Doktor, onun yerine, ameliyatı kolayca yaptı. Bunun dışında Çehov'un hastahanedeki çalışması mide bulandırıcı bir tekdüzelik içinde geçiyordu. Her gün 30-40 hastaya bakıyordu. İltihaplı yaralar, ishaller, akciğer nezlesi, solucanlar ve bütün bu bedensel bozukluklar yetmiyormuş gibi bir de köylülerin pisliği, bilgisizliği ve sarhoşluğu. Tolstoy'un erdemlerinden söz ettiği o temiz yüreği esinli, topraktan gelen o derin bilgeliğe sahip mujik neredeydi? İki vizite arasında Çehov, muayene odasının penceresinden, polis şefinin evine düşen yoğun yağmuru seyrediyordu. Taşranın yoksulluğu ve bayalığı karşısında, kendini avutmak için geniş bir tasarı düşlüyordu: *Rusya'da Tıp Tarihi*. Bir tez olarak tasarlanan bu yapıt, ona bilimsel çevrelerde ün kazandıracaktı. Bu sorunla ilgili yüz kadar yapıt okuyup notlar aldıktan sonra, buluşunun ve duyarlığının, aslında hiçbir katkısı olamayacağı bu girişimden soğudu.

Voskressensk'e dönünce, kendini Zvenigorod'dakinden daha mutlu bulmadı. Hava berbat ve kendi deyimiyle «difterili» olmuştu. Çehov, 3 Eylül 1884'te Moskova'ya döndü ve kapısının üstüne *Anton Çehov, tıp doktoru* yazısı kazılmış bakır bir levha koydurdu. Gitgide daha çok sevdiği ve «sonsuza dek onunum» dediği bu kentte, gazete çalışmalarına ve hasta muayenelerine kaptırdı kendini, sele kaptırırcasına. Hesapları ortaya dökünce, para kazanmak bakımından, hekimliğin kendisi ve ailesi için, yazarlıktan daha güvenilir bir yol olduğu sonucuna vardı. Moskova'ya yerleştikten bir buçuk ay sonra, Voskressensk'deki kardeşi İvan'a şunları yazıyordu: «Moskova'da bir iş bulmanı isterdim. Senin maaşınla benim küçük gelirlerim tanrılar gibi yaşamamıza yeter. Senin herhangi başkan yardımcından

daha çok kazanıyorum. Ama, yine de param yok, doğru dürüst yiyeceğim, çalışmak için oturacak bir köşem yok. Nikola ile birlikte yaşayamam. İstemediğimden değil, o reddettiği için... Şimdilerde bir kopeğim var. Gelecek ayın birinde, Petersburg'dan gelecek parayı bekliyorum yüreğim sıkışa sıkışa. Elime altmış ruble geçmesi gerek, ama gelmesiyle gitmesi bir olacak.. Hiçbir yerlere gitmiyor, çalışıyorum.»*

7 Aralık 1884'te, yazı yetiştirmek ve parasız hastalara bakma yolundaki tüketici savaşım ortasında, birden bir uyarıyla karşı karşıya kaldı, hafiften alıyormuş gibi görünerek: kuru bir öksürük, ağızda acı bir tat, kan tükürmeler. Dostu, gazeteci Suvorin'e «verem değil» dedi hemen. 10 Aralıkta da Leikin'e şunları yazdı: «Üç gündür boğazımdan kan boşanıyor. Yazı yazmamı engelliyor bu, Petersburg'a gitmeme de engel olacak. Doğrusunu isterseniz beklemiyordum bunu. Üç gündür tükrüklerim beyaz değil. Doktor arkadaşların boyuna tıkıştırdıkları ilaçların ne zaman iyi geleceğini söyleyemem. Genel durumum fena sayılmaz. Bütün bunlar, kuşkusuz bir damar çatlamasından ileri geliyor.» Hastalarını düşünerek şunları ekliyordu: «İşe bakın ki, hastalarımın evlerine gidemeyeceğim. Ne yapacağımı bilemiyorum.. Onları bir başka doktora bırakırsam yazık olur. Ne de olsa, benim için onlar belirli bir geliri temsil etmektedirler.»

İyileşir iyileşmez, muayenelerine yeniden başladı Çehov. Verem olduğuna inanmamakla birlikte, sıcak bir iklime, Kırım'a ya da yabancı ülkelere gidip sağlığına özen gösterme olanaklarını düşünüyordu. Sonradan, bu akla yatkın karar bile gereksiz göründü ona. Amcası Mitrofan Çehov'a şunları yazıyordu: «Doktorluğum şöyle böyle sürüp gidiyor. Hastalara bakıyorum. Her gün, faytonlara bir ruble harcamam gerekiyor. Çok dostum, dolayısıyla da çok hastam var. Bunların yarısına hiç pahasına bakıyorum. Öbür yarısı, vizite başına 5 ya da 3 ruble ödüyor. Doğal ki,

* 1884 Ekiminin ikinci yarısında yazılmış bir mektup.

henüz para biriktiremedim, yakınlarda da biriktiremeyeceğim. Ne var ki güzel güzel yaşıyorum. Hiçbir şeyim de eksik değil. Yaşarsam ve sağlığım yerinde olursa, ailemin yaşamı güvence altında demektir.»*

Para durumu günden güne iyileştiği için Çehov, çok geçmeden birkaç ev eşyasıyla bir piyano satın aldı, iki hizmetçi tuttu ve *küçük müzik geceleri* düzenledi. Bu burjuva rahatlığı, bu sessiz onurlanış, onca yoksulluk ve alçalış yıllarından sonra, sevindiriyordu onu. Doğumundan beri içinde taşıdığı *köle* ruhunu, yirmi beş yaşında alt ettiğini düşünüyordu. Kan tükürdüğü oluyorsa da, hiç değilse, özgür bir insanın kanıydı bu. «Borcum yok, borca gereksinimim de yok», diye yazıyordu Mitrofan amcaya, «Daha geçenlerde, yiyeceklerimi (et ve öbür yiyecekler) bir deftere yazdırıp veresiye alıyordum, şimdiyse bundan vazgeçtim, her şeyi peşin ödüyorum.»**

Kuşkusuz, bu mektupta, taşralı amcayı duygulandırmaya yönelik ısmarlama bir iyimserlik vardı. Ama, kuşku yok ki, Çehov, yalnız kendi çabasına borçlu olduğu maddesel bir başarıdan koltukları kabarıyordu. Şimdilik, aklı fikri, rahatlık ve saygınlık kazanmaktaydı. Edebiyata küçük kapıdan giren Çehov, Dostoyevski, Turgeniev, Tolstoy gibi büyük Rus yazarlarının ünü altında eziliyordu. Dostoyevski 1881'de, Turgeniev 1883'te ölmüştü. Tolstoy yaşıyorsa da, peygamberliğe soyunmak için, sınıfından yüz çevirmiş görünüyordu. Ne var ki, yapıtları bütün zihinlerde yer tutmuştu ve yükselen kuşakların onlarla yarışmasında yılgınlık yaratıyordu. Bu ünlü öncülerden daha iyisi yapılabilir miydi? Önceleri Çehov, böylesi bir sorun bile atmıyordu ortaya. Günü gününe bir çırpıda yazdığı için, zamanının ahlâk, din ya da toplum sorunlarından hiçbirine dokunmuyor, okuyucularına hiçbir mesaj iletmiyordu. Tek kaygısı, onları eğlendirmek ya da düş kurmaya itmekti. Böylece, 1880-1884 arasında, çeşitli takma adlarla, Moskova ve Pe-

* 31 Aralık 1885 tarihli mektup.
** Aynı mektup.

tersburg'un türlü mizah dergilerinde 300 yazı yayınladı. Bir yığın alaylı öykü arasında, *Albion'un Kızı, Bir Memurun Ölümü, Şişman ve Zayıf, Süsleme, Cerrahlık, Bukalemun, Asil Olarak Atanma Sınavı, Uygun Önlemler* gibi birkaç öykü, en küçük uyarıya tepki gösteren bir alay, ince bir psikolojiyle çıkıyordu ortaya. Bu öykülerin özgünlüğü karşısında Leikin şaşırıp kalıyordu. Bununla birlikte, her bir yazısı üzerinde, Işıltı (Parıltı) nın yöneticisi, 'dokunaklı ya da tehlikeli yerleri, kimseye sormadan keserek, önceden sansür uyguluyordu. «Paskalya arifesini, çan kulelerindeki kilise bekçileriyle birlikte betimlemeniz hiç de fena değil» diye yazıyordu Çehov'a, «Onun için yazınızın birinci bölümünü dizgiye verdim ama, paskalya ilahileri, ziyaretleri ve sarhoşluklarla ilgili ne varsa, bağışlayın, hepsini çıkarıp attım.» Ayrıca şunları yazıyordu: «O sizin ıvır zıvır dediğiniz şeyler çok hoş. Ama, korkarım, onlardan biri sansür potasından yakayı sıyıramayacak. Üstümüze fena abanıyorlar şu son zamanlarda, eziyor, boğuyorlar bizi»*

Gerçekte, bu ilk *temizleme*den sonra, resmi sansür, koca mavi kalemiyle işe karışıyordu. Bu yurttaşlık ruhunun bekçisi, en zararsız tümcelerin ardında, Çara, orduya, dine, aile ahlâkına karşı uygunsuz anıştırmalar buluyordu. Çehov'un birçok öyküsü böylece makaslandı ya da geri çevrildi. Aleksandr III dönemiyle Rusya, sertlik ve kuşku çağına girmişti. Dinişleri kurulunun genel başkanı, Çarın yakın danışmanı Konstantin Pobiyedonostsev'ın etkisi altında, ülkenin bütün düşünsel yaşamı dondurulmuştu.

Bununla birlikte Çehov, bu durumla oldukça iyi bir uyum sağlıyordu. Yaradılıştan baş kaldırıcı değil, insan doğasının kuşkucu ve yumuşak bir gözlemcisiydi. Kendisi de farkında olmadan, öyküden öyküye, çağdaş Rus dünyasının kocaman bir tablosunu çiziyordu, inceden inceye, alçakgönülle, dürüstlükle. Kent ve köylerin günlük yaşamında gülünç alışkanlığı gözlemlediği kişileri, yontulmamış, kaba-saba mujikleri, toprak kölelerinin özgürlüklerine ka-

* 11 Nisan 1884 tarihli mektup.

vuşmasıyla yarı yarıya yıkıma uğramış köy soylularını, büyük ve saf düşüncelerle sarhoş üniversite öğrencilerini, düşkırıklığına uğramış profesörleri, talihsiz doktorları, hesap defterlerine sımsıkı sarılan dükkâncıları, toplumun ufaklık parası bozulmuş memurlarını yanyana bulabiliriz bu tabloda. Çehov, bu acınası yaratıkların karakterlerine uygun terslikler yaratıyordu. Ard arda bir sürü gözlemlerle, bu tekdüzeliğin sakladığı baş döndürücü gizemi sezinletiyordu. «Gündelik»in saçmalığı, tezini desteklemek için yazarın araya girmesine gerek olmadan, okuyucunun gözüne çarpıyordu. Ne suçlama, ne de savunma. Çırılçıplak gerçek. Fotoğraf gerçeği. Bu şaşılası portre galerisinde, en şaşırtıcı olan şey, yazarın, hiçbir zaman öyküden öyküye kendini yinelememesiydi. Şaka ve alay dağarcığı tükenmez görünüyordu. Leikin: «Daha çok yazmanız gerek!» diye yüreklendiriyordu onu. Sanatının bilincine vardıkça, Çehov biçime daha çok önem veriyordu. İşin hep kolayına kaçan *Işıltı* (Parıltı) nın yöneticisi bundan yakınıyordu: «Çoğu zamanınızı ne alıyor, söyleyeyim size: Niçin öyküleriniz üzerinde tekrar tekrar çalışıyorsunuz? Günümüzde hiç kimse böyle bir şey yapmıyor.» Çehov, bu çıkışmaya kulak asmayıp, biçemine özen göstermeyi sürdürüyor, onun yalın, akıcı, yapmacıksız olmasını istiyordu. Yazarın unutularak, kişilerden başka düşünülmemesi için. Öne atılmaya karşı hep aynı tiksinti. Aralık 1881'de Çehov'a *Novorossiisk Telgrafı* adlı derginin bir sayısı geldi. Dergide *Melpome Öyküleri* övülüyordu: «Bu anlatılar kısa. Kolay ve çabuk okunuyor, istemeye istemeye gülümseyerek. Bunlar Dickens'e özgü bir alayla yazılmışlar. Tuhaf şeyler. İnsanın içini burkuyor.» Yazının altındaki imza İago. Bu takma adın arkasında, Çehov'un eski sınıf arkadaşı o iyi insan Sergeyienko saklıydı. Övgüdeki dostluğu hesaba kattı ve en ufak bir üzüntü duymadan kendini edebiyata verişi hemen olacak değildi.

Birçok başvurudan sonra İvan, Moskova'da daha paralı bir iş, bir ilkokul müdürlüğü görevini üstlenerek Voskressensk'ten ayrılabildi. Çehov'un çoktandır dilediği bu aile yaklaşmasının bir karşılığı vardı: Kendisi ve ailesi için, artık, yazları Voskressensk'teki evden yararlanılamaz olması. Oysa, güzel günlerin sökün etmesiyle, kırları çekiyordu içi Çehov'un. Bir bakkalın oğlu, meteliğe kurşun atan küçük bir gazeteci olan Çehov, başarı düşüncesini, Turgeniev ve Tolstoy'un betimlediği büyük Rus malikâneleri düşüncesiyle birleştiriyordu. Daha önceleri Moskova dolaylarında geçirdiği günler, iştihasını açmıştı. Bu kez, gözüpek davranarak, Voskressensk'e üç verst uzaklıkta Babkino'da bir villa kiraladı. Villa, dostu Kissilev ailesinin bahçesinin içindeydi. İvan, onların çocuklarını okutmuştu. Çehov, kira işini gerçekleştirmek için *Çalar Saat* gazetesi'nden yüz ruble borç almak zorunda kaldı.

6 Mayıs 1885'te, Çehov, ailesiyle birlikte, iki arabaya yüklenen valizler, sandıklar, pılı-pırtı çıkınları, kitaplar, kâğıtlar, reçel kavanozları, tencereler ve hepsinin üstünde bir semaverle, gece yarısı, uykuya dalmış olan Kisselev'lerin büyük kapısından geçip, bahçenin öbür ucunda, kendisine ayrılan evden daha büyük bir evin önünde yere ayak bastı. Kapılar açıldı. Lambalar yakıldı. Çehov'un gözleri kamaştı. Kardeşi Mişel'e şunları yazacaktı: «Geniş odalar. Gereğinden çok eşya. Her şey çok sevimli, rahat ve yumuşacık. Kibrit kutuları, sigara tablaları, sigara kutuları, iki de lavabo.. Sevimli ev sahipleri oraya neler neler koymamışlar ki. Moskova yakınlarında böyle bir ev, en azından

beşyüz ruble dolaylarındadır. Pencereden karaağaçları, ırmağı görmek ne sevindirici şey!. Bülbül şakımalarını dinliyor ve kulaklarıma inanamıyorum..*

Ertesi gün Çehov, İstra'nın sarp kıyısındaki yurtluğu coşa taşa gezdi: İngilizlere özgü tarzda düzenlenmiş büyük park, çiçek tarhları, büyük ağaçlıklar, çimenlikler, balıklı göletler... Bu tatlı tembellik cennetinde, karı koca Kisselev'le iki büyük çocukları Aleksandra (Saşa) ve Serj günlerini gün ediyorlardı. Bayan Kisselev, cap-canlı, güler yüzlü bir kadındı. Küçüklerin çok beğendiği öyküler yazıyordu. Ev sahiplerinin çevresinde, çeşitli görevleri olan bir sürü uşak vardı. Konuklar, ard arda, durmadan masalara oturuyorlardı. Savurgan ve hiçbir şeyi umursamayan Kisselev'ler, yarınlarını düşünmeden, paralarının kalanını harcıyorlardı. Çehov, bir ailenin çöküşünü *Vişne Bahçesi*'nde anlatırken onları anımsayacaktı.

O sıralar, Çehov, ev sahiplerinin gönül okşayıcı neşesinden çok etkileniyordu. Ama, gün boyunca kendini tembelliğe kaptırma eğilimine karşın, onların yanıbaşında sayfiyede olma zevkini ödeyebilmek için sıkı çalışması gerekti. Saat yedide kalkıp, bütün öğleden önceyi, eski bir dikiş makinası masasının önünde oturarak yazıyordu. Ama yine de sık sık kalemini bırakmak zorunda kalıyordu. Çünkü, Babkino'da bir doktorun bulunduğunu duyan çevre köylüleri muayene olmaya geliyorlardı. Çehov, Leikin'e: «Burada hastalar akın akın geliyor ve beni tedirgin ediyorlar. Yazın yüzlercesine baktım ve toplam olarak bin ruble kazandım»** diye yazıyordu.

Öğleden sonraları Çehov, oltayla balık avlıyor, çöten kullanıyor ve tuttuğu balıklara hayran kalıyordu... «Koskoca gelincik balığı.. Boylu boslu tatlısu levreği.. yirmi dokuz sazan balığı.. Bugün balık çorbası, fırında balık ve jöle balık yiyeceğiz.»*** Bayan Kisselev, çoğu kez, balık avında

* 10 Mayıs 1885 tarihli mektup.
** 14 Eylül 1885 tarihli mektup.
*** Mişel Çehov'a 10 Mayıs 1885 tarihli mektup.

ona eşlik ediyordu. Oltasını suya daldırırken, Çehov'la edebiyat üstüne konuşuyordu. Öyküleri için konu aradığını bildiği için, Çehov'a, eski Fransızca gazetelerden küçük fıkralar anlatıyordu. Balık avı partilerinden eve döndükte, Çehov oturup akşama kadar yazı yazıyordu. *Işıltı*'ya Moskova yaşamının küçük yansımalarını sağlamayalı, St. Petersburg gazetesine vermek üzere, boyutu kısıtlanmayan yazılar üzerinde çalışmak için boş vakti vardı. Saat sekizde yenen akşam yemeğinden sonra Kisselev'lerin salonunda buluşuluyor, içki içiliyor, dereden tepeden konuşuluyor, Whist ve satranç oynanıyor ama, çoğu kez müzik yapılıyordu yine. Bayan Kisselev çok güzel şarkı söylüyor, kâhya kadın da nefis piyano çalıyordu. Çehov, özellikle Chopin'in *Nocturne*'lerini çok seviyordu. Yatma zamanı, kâhya kadın kapanış müziği olarak Beethoven'in Ayışığı Sonatı'nı çalıyordu. Bayan Kisselev ışıkları söndürüyordu. Çehov, tekbaşına, karanlıkta taraçada oturuyordu. Sessiz bir mutluluk içini ferahlatıyordu. Son notalar, gecede, tesbih taneleri gibi dökülürken, birbirlerinden sessizce ayrılıyorlar ve herkes kendi evine gidiyordu.

Babkino'ya yerleştikten birkaç gün sonra Çehov, dostu ressam İsaac Levitan'ın, yakın bir köyde, nörastenik bir intihar bunalımı içinde, saklandığını öğrendi. Hemen gidip, onu köşesinden koparıp, öğütler vererek villanın bir ek yapısına yerleştirdi. «Levitan bir çeşit psikozun pençesinde kıvranıyor» diye yazıyordu Leikin'e. «Kendini asmak istiyordu. Onu evime aldım. Gezdiriyorum onu. Şimdiden durumunun iyiye gittiğini sanıyorum. Bizi çevreleyen doğa çok güzel. Yiyesim geliyor onu.»*

Tarlalarda ve ormanlarda uzun uzun gezintilerin ertesinde, Levitan yaşamın tadını buluyordu yeniden. Çehov, ressamla ilişkisinde, açık hava görünümlerini daha iyi gözlemeyi öğreniyordu. En ufak bir çalılık, en ufak bir su bi-

* 9 Mayıs 1885 tarihli mektup.

rikintisi, bir tutam ot, coşturuyordu onu. Bunları kafasında taşıyordu, sabırla kotarılan bir hazinenin öğeleri gibi. Gördüklerinin, yaşadıklarının hepsi, yazıya dökülecekti.

Bununla birlikte, Levitan'ın iyileşmesi, durup dururken sarsıntılar geçiriyordu. Sevincin doruğuna henüz varmışken, üzüntünün kirine pasına gömülüyordu yeniden. Genç, azıcık alımlı bir kadınla karşılaşmaya görsün, aşık oluveriyordu ona, ertesi günü bir başkasıyla onu unutmak pahasına da olsa. Dağınık ve bukleli kara saçları, kocaman burnu, şeytansı bir kaş altında ateş gibi parıldayan gözleriyle güzel sayılmazdı ama, acaipliğini eleştiren kadınların bile hoşuna gidiyordu. Babkino'da, Çehov'un kızkardeşi Maria'yı gözleriyle yiyordu. Maria yirmi bir yaşına henüz basmıştı. Neşeli, aynı zamanda düşçü ve gerçekçi olan Maria, yağlıboya resme çalışıyor ve öğretmen olmak için Raiyevski Kız Enstitüsündeki öğrenimini sürdürüyordu. Levitan'ın karamsar havası, ressam yeteneği, ateşli konuşmaları genç kızı etkiliyordu. Onu anlayamayacak denli iğrenç bir toplumda yitmiş romantik bir kahraman gözüyle bakıyordu ona. Bir sabah, Levitan onunla birlikte Babkino ormanında sessiz sessiz yürüyüp şundan bundan konuşurlarken, Levitan birden Maria'nın önünde diz çöktü, onu sevdiğini, onunla evlenmek istediğini söyledi. Allak-bullak olan ve ne yapacağını bilemez olan Maria, eve doğru koştu, odasına kapandı ve bütün gün ağlayarak orada kaldı. Akşam yemekte görünmedi. O zaman Çehov odasına giderek onu tatlılıkla konuşturdu. Maria, Levitan'ın kendisine ilanı-aşk ettiğini, bu durumda ne yapacağını bilemediğini anlattı. Çehov, sakin sakin, düşünmesini salık verdi ona. «Elbette evlenebilirsin onunla,» dedi, «ama şunu bil ki, ona Balzac çağı kadınlar gerekli, senin gibi genç kızlar değil.» Kardeşinin *Balzac çağı* sözüyle ne demek istediğini doğru dürüst anlamamakla birlikte, Levitan gibi kararsız bir adamla yaşamını birleştirmesinden kaygı duyduğunu anladı. O zaman, kendisiyle evlenmek isteyen adamın cesaretini kırmaya karar verdi. «Levitan'a hiçbir yanıt vermedim, bir hafta boyunca başıboş dolaşıp durdu, içi kapkaranlık.

Ben evden, hatta odamdan dışarı çıkmaktan kaçındım.. Romanımız bitti böylece. Ama, kısacık ömrü boyunca, çok iyi dost olarak kaldık.»* diye yazacaktır.

Yaz ilerledikçe, Çehov yeniden parasal kaygılara düştü. Ne Babkino'daki borçlarını, ne de ailenin Moskova'ya dönüş giderlerini ödeyecek parası vardı. İsteklerinden usanç getiren gazete direktörleri, sonunda, borçlarını ödediler. 1885 Eylülünün sonunda, Anton'la ailesi cumbur cemaat Moskova'ya döndü. Çehov, ayağının tozuyla yazarlık ve doktorluk çalışmalarına başladı. Ama, bu *cehennem gibi sıkıcı* sokaklarda, Babkino kırlarının çekiciliğini düşünüp duruyordu. «Zavallı ruhumda, olta kamışı, tatlısu levreği, balık sepeti ve yeşil bir çayırlık ortasındaki solucanların anısından başka bir şey yok» diye yazıyordu bayan Kisselev'e, «yazın geçip gitmesine öyle alışamadım ki, sabahları uyanırken, bir şeyler aldık mı almadık mı diye soruyorum kendi kendime.»**

Ne var ki, o büyülü günlerde, Çehov'un sağlığı hiç de iyileşmemişti. Moskova'ya döner dönmez, apartman değiştirdi. Bu kez, bütün aile, Moskova nehrinin öte kıyısında, Çehov'un Leikin'e «Gerçek bir taşra, temiz, sessiz ve ucuz.. biraz da tuhaf»*** diye yazdığı bir mahalleye yerleşti.

Taşınmalardan sonra Leikin, kendi hesabına Çehov'u, on beş gün Petersburg'da geçirmeye çağırdı. Çehov, o güne kadar başkente gitme fırsatını bulamamıştı. Bu öneriyi sevinçle karşıladı. Yeni bir pantolonla bir pardösü satın aldı ve 10 Aralık 1885'te trene binerek o sisler kentine, yönetim ve yüksek edebiyat ünlülerinin kentine doğru yola çıktı. Gerçekten de, günün ünlü kişileri orada oturuyorlardı: Saltikov Sçedrin, Grigoroviç, Lesskov, Upenski, Pleçeyev...; Puşkin, Gogol, Dostoyevski, Nekrassov gibi büyüklerin gölgeleri dolaşıyordu orda.. Çehov, Leikin'in evine götüren arabanın kapısına eğilmiş, geniş, ağaçlı dümdüz

* Maria Çehov: **Uzak bir geçmişin anıları.**
** 1 ya da 2 Ekim 1885 tarihli mektup.
*** 12 Ekim 1885 tarihli mektup.

yollara, İtalyan tarzı, badem yeşili ya da sarı aşı boyalı evlerin önyüzlerine, bu soğuğa, alacalı bulacalı, karmakarışık köyümsü Moskova kentine, sevdiği şeylerin karşıtı olan bu görkemli güzelliğe hayran oluyordu. Buraya gelirken, *ıvırzıvır* diye nitelediği öykülerinin, kendine gerçek bir yazar ünü kazandırmış olduğunu bilmiyordu. Onun için, Leikin'in tanıştırdığı yazarlarca coşkuyla karşılanınca şaşırıp kaldı. «Hepsi de beni evlerine çağırıyor, övüp göklere çıkarıyorlardı. Kendi hesabıma, bugüne dek savsaklamaca ve gelişigüzel yazmış olduğumdan utanıyorum. Beni okuduklarını bilseydim, hiçbir zaman ısmarlama yazı yazmazdım.»* diye yazacaktı Aleksandr'a. On beş gün sonra *Parıltı* yazarı ve sekreteri Bilibin'e şunları söylüyordu: «Önceleri, öykülerimi okuduklarını ve yargıladıklarını bilmiyordum. Bazlama yermiş gibi, rahat yazıyordum. Şimdiyse, yazarken korkular geçiriyorum.»**

Çehov, Petersburg'da, basının kıralı ve aynı zamanda dönemin en büyük günlük gazetesi *Yeni Zamanlar*'ın kurucusu ve direktörü Aleksis Suvorin'le tanıştı. Suvorin, *Avcı* adlı öyküsünü okuduktan sonra, satırı 12 kopeğe gazetesinde yazı yazmayı önerdi Çehov'a. Bu öneri Çehov'u öylesine sevindirdi ki, Suvorin daha ilk anda ona kültürlü, enerjik ve mert bir insan gibi göründü. Kuşkusuz, kararlı hükümet yanlısı gazeteciye, liberaller utanmaz bir oportünist gözüyle bakıyorlardı. Ne var ki, Çehov, politik tutkular dışında kalmaya kararlıydı kesin olarak.

Moskova'ya döner dönmez, Çehov, *Yeni Zamanlar*'a *Requiem* adlı bir öykü yolladı. Öykü hemen yayımlandı. Çehov, Suvorin'e: «Çalışmalarım için koltuk kabartıcı düşüncenize teşekkür ederim. Sizin gibi deneyimli ve yetenekli bir insanın iyi dilekli ilgisinden ne denli yararlanıp esinlendiğimi takdir edebilirsiniz.»***

Bununla birlikte, bu yaratıcı atılım, çok geçmeden kent-

* 4 Ocak 1886 tarihli mektup.
** 19 Ocak 1886 tarihli mektup.
*** 21 Şubat 1886 tarihli mektup.

te başgösteren tifüs salgınıyla savaşma zorunluğu karşısında hafifledi. İşleri başlarından aşkın doktorlar, sağa sola koşuşturuyor ve geceleri ancak birkaç saat uyuyabiliyorlardı. Zayıf, nahif yapılı Çehov, her şeyden çok, hastalığa tutulmaktan korkuyordu. Bilibin'e: «Yazıp duruyorum, bir yandan da hastalara bakıyorum. Moskova'da tifüs ortalığı kasıp kavuruyor. Ben, özellikle bu hastalıktan korkuyorum. Bu pisliğe yakalanırsam, öyle geliyor ki bana, kurtulamam. Hastalığa yakalanma tehlikesi var her yerde.» diye yazıyordu.* Hastaları ona boş vakit bıraktıklarında bile, beyaz kâğıt üzerinde zihnini toparlamakta güçlük çekiyordu. Oturduğu evin üst katını, bağırtılar, çalgılar ve kapkacak şangırtıları içinde, düğünler, cenaze yemekleri, çeşitli loncalar için şölenler düzenleyen bir lokantacı tutmuştu. Çaresiz kalan Çehov, Bilibin'e dert yanıyordu: «Tepemde bir düğün orkestrası çalıyor. Hangi eşekler evleniyor ve atlar gibi tepiniyor bilmiyorum.»**

Leikin'e de şunları yazıyordu: «Şu son zamanlarda, öylesine yorgun ve şaşkınım, öylesine sersemlemişim ki, başım dönüyor. Oturduğum evde, sonu gelmez bir hayhuy, bağırtı çağırtılar, müzik gırla gidiyor. Çalışma odam buz gibi. Hastalar çıka geliyor.»*** Bu hayhuya karşın, Çehov, kolay birtakım güldürü öyküleri arasında, gazetelere, ince alay ve sevecenlik başyapıtları veriyordu: *Avcı, Kötü Adam, Prişebiyev Çavuş* ve özellikle *Hüzün* gibi. Bu sonuncu öykü, oğlunu yitiren, acısını müşterilerine boşuna açan, onların ilgisizliği karşısında, ahıra koyduğu kısrağına dert yanan yaşlı bir fayton sürücüsünün öyküsüdür. «Diyelim senin bir tayın var. Onun anasısın sen. Ne var ki, yine diyelim bu küçük tay birden ölüveriyor. Üzücü değil mi bu, ha?» Yaşlı arabacı ona seslenirken, «at yulafını çiğniyor, dinliyor ve sahibinin ellerine boşaltıyor soluğunu.»

Bütün bu öyküler, *Parıltılar, St. Petersburg Gazetesi,*

* 28 Şubat 1886 tarihli mektup.
** 14 Şubat 1886 tarihli mektup.
*** 20 Şubat 1886 tarihli mektup.

Yeni Zamanlar okurlarını allak-bullak ediyordu. Ama Çehov hâlâ kuşkuluydu. Suvorin'in, ona takma adını bırakıp, yapıtlarına kendi gerçek imzasını atma öğüdünde bulunduğunu anlamıyordu. Bilibin de, *Alacalıbulacalı Öyküler* için aynı öneride bulunduktan sonra, Çehov ona şunları söyledi: «Aile adımı ve armalarımı tıbba verdim, tabuta girinceye kadar da onu bırakmayacağım. Edebiyata gelince, er ya da geç ayrılacağım ondan... Çehov adının, okuyuculara neden Çehonte adından daha hoş görüneceğini anlamıyorum.»*

Aslında, yaradılıştan utangaç olan Çehov, maskesini çıkarmaktan ve kalabalığa doğru, yüzü açık ilerlemekten kaçınıyordu. Adını dünyaya bir yem olarak sunarsa, küfürler ve övgüler yağacak gibi geliyordu ona. Daha kötüsü, kendini tehlikeye atarken, ailesini de atmış olacaktı. Hakkı var mıydı buna? Hem sonra, kendi deyimiyle «ciddi bir uğraş olan tıp ve bir oyun olan edebiyat, ayrı adlarla yürütülmeliydi.»**

Bilibin'e, edebiyat sahnesinde uzun süre kalamayacağını bildirdikten birkaç hafta sonra, Petersburg'dan, bir mektup aldı, gözlerini yaşartacak kadar coşturucu bir mektup. Petersburg'da, ayaküstü rastladığı çok ünlü ve çok saygın Grigoroviç coşkun bir incelikle hayranlığını bildiriyordu ona. Kırk yıl önceleri, aynı Grigoroviç, Dostoyevski'nin de dehasının doğuşunu selamlamıştı. Bu örnek, onurların doruğuna ulaşmış olan bu yaşlı yazarın beğenisine bütün değerini veriyordu: «Her ne kadar, takma ad kullanma zorunluğunu duyacak denli kendine değer vermeyen bir adamla karşı karşıya olmama içimden öfkelendimse de, Çehonte imzasını taşıyan ne varsa hepsini okudum.. Gerçek bir yeteneğiniz var, sizi, yeni kuşak yazarlarının çok üstüne çıkaran bir yetenek... Yeteneğinizden söz ediyorsam, kişisel inancımdan ötürü söz ediyorum. Yaşım altmış beşi aştı, edebiyata öylesine sevgi besliyor, bu alanda-

* 14 Şubat 1886 tarihli mektup, **Edebi Kalıt**'ta yayınlandı.
** Aynı mektup.

ki ilerlemeleri coşkuyla kolluyor, yeni bir şey keşfedince de öylesine seviniyorum ki, gördüğünüz gibi, kendimi tutamıyor ve iki elimi uzatıyorum size.» Bu beğeniye, şanlı bir büyüğün, ardıllarının en yeteneklisine iyi dilekli öğütleri ekleniyordu: «Çabuk çabuk yazmayı bırakın. Para durumunuzu bilmiyorum. İyi değilse eğer, eskiden bizim için olduğu gibi aç kalmak ve izlenimlerinizi, olgunlaşmış, tamamlanmış, öyle bir çırpıda değil, esinin mutlu saatlerinde yapılan bir çalışmaya saklamak daha iyi olur sizin için.. Bu koşullar altında yazılan bir tek yapıt, iyi de olsa, çeşitli gazetelere dağılmış öykülerden yüz kez daha değerli olur.» Ayrıca Grigoroviç, genç meslekdaşına, yazılarındaki birtakım «müstehcen» etkiler için çatıyordu. Bir küçük memurun «çarpık çurpuk tırnaklı kirli ayakları»ndan ya da «göbeğinden» söz edecek denli gerçekçiliği ileri götürmek gerekli mi? Sözün kısası Grigoroviç'e göre, Çehov'un *Alacalıbulacalı Öyküler*'i, kendi gerçek adıyla yayınlanmalıydı. Mektup şu sözlerle bitiyordu: «Size, üstadınız olarak değil, yaşlı yüreğimin tüm saflığıyla yazıyorum.»*

Hemen hemen klasik olan *Anton Goremyka* ve *Köy* yazarının bu uzun iletisini on kez okuyan Çehov, hiçbir zaman açıkça formüle dökmeyi göze alamadığı bu dileği yerine getirmenin garip baskısını duydu.. Grigoroviç sanki ona elini uzatarak, küçük bir seçkinler grubunu, bir sürü gazeteci taslaklarından ayıran ideal çizgiyi aşmasına yardım ediyordu. Çehov, hemen, kendisini başkalarından bunca kibarlıkla ayırd eden kimseye minnet ve alçakgönüllülükle yanıt verdi: «Mektubunuz, o benim iyi ve sevinç dolu habercim, yıldırım çarpmışa döndürdü beni.. Nerdeyse ağlayasım geldi. Gençliğime nasıl güleryüz gösterdinizse, Tanrı da yaşlılığınızı dingin eylesin! Size, doğrusunu isterseniz, minnetimi ispatlamak için ne diyeceğimi, ne yapacağımı bilmiyorum.. Saygı göstermem gereken bir yeteneğim varsa eğer, bugüne dek ona hiç saygı göstermediğimi açıkça söylüyorum temiz yüreğiniz önünde. Moskova'da,

* 25 Mart 1886 tarihli mektup.

yirmi kadarı yazar olan yüzlerce ahpabım var ama, bir tekinin bile beni okuduğunu ya da bana sanatçı gözüyle baktığını anımsamıyorum... Bir gazeteden bir başkasına sürtüp durduğum beş yıl içinde, öykülerimin yetersizliği üstüne görüşlerinin etkisinde kaldım ve çalışmayı küçümsemeye alıştım... Ve gelişi güzel çiziktirdim. İlk neden bu. İkinci nedense, ben doktorum ve tepeden tırnağa tıbba daldım. Üzerinde bir günden çok çalıştığım bir öykümü anımsamıyorum, beğendiğiniz *Avcı*'yı da bir kaplıca otelinde yazdım... Ve işte, şimdi birden, sizden bir mektup geldi. Kıyaslamamı bağışlayın, mektubunuz üzerimde, bir valinin yirmi dört saat içinde kenti terk etme buyruğunun etkisini yaptı. Demek istiyorum ki, saplandığım alışkanlık çukurundan bir an önce çıkmak gereksinimini duydum birden.» Çehov, mektubunda kitabının çoktan basıldığını, ona kendi gerçek imzasını atmak için iş işten geçtiğini anlatıyordu. Hem, bu kitabın hoşuna gitmediğini, bunun, sansürün ve gazete direktörlerinin bir sürü salçamsı öğrenci çalışmaları olduğunu söylüyordu. «Beni birçok kimsenin okuduğunu ve benim çalışmalarımı izlediğinizi bilseydim, bu kitabı yayınlamazdım.» Çehov, bundan sonra, her ne olursa olsun, aşırı bir «töredışılık»tan kaçınacağına ve yazın, boş vakitlerini onurlu ve ciddi işlere harcayacağına and içiyordu. Grigoroviç'ten bir resmini istiyor ve şu sözlerle bitiriyordu mektubunu: «Tüm umudum gelecekte. Sadece yirmi altı yaşındayım. Zaman çarçabuk akıp gidiyorsa da, bir şeyler yapmayı başarabilirim belki.»*

Grigoroviç'in mektubuna çok sevinen Çehov, onu anababasına, dostlarına gösterdi. Kimi yerlerini de Mitrofan amca için kopya etti. Ama, onların önünde, kendini beğenmiş görünmek istemiyordu. Bunun üzerine, bir böbürlenme ve çocukça bir tutumla olayı Bilibin'e aktardı: «Beklenmedik bir biçimde, ansızın, gökten düşercesine, bir mektup geldi bana Grigoroviç'ten. Yazısı güç okunuyor, içi geçmiş. İhtiyar, önemli bir şeyler yazmamı ve acele işleri bı-

* 28 Mart 1886 tarihli mektup.

rakmamı istiyor benden direterek. Gerçek bir yeteneğim olduğunu söylüyor (mektubunda bunun altı çizilmiştir). Bana coşku ile ve buyurganca yazıyor. Grigoroviç'in abarttığını bilmekle birlikte, çok sevindim tabii»* Çehov, şimdilerde, birçok saygın kişinin, dehasına inandığı başkente dönmeyi düşlüyordu. Aleksandr'a «orada ben son modayım» diye yazıyordu. Ama, her zamanki gibi yolculuk için gerekli parayı biraraya getiremiyordu. Ayrıca, yeni kan tükürmeler onu yıpratıyordu. Hastalığının ne olduğundan kuşkulanmakla birlikte, resmen açıklanmasına yanaşmıyordu. Yürek darlığı içinde beklemeyi yeğliyordu. Leikin'e şunları yazıyordu: «Doktor arkadaşların beni inceden inceye muayene etmelerinden korkuyorum. Birden bir uzun soluma ya da kesinti bulabilirler.. Ben hastalığın akciğerden çok boğazdan geldiğini sanıyorum.. Ateşim de yok.»** Çehov, kendini iyi hisseder etmez, trene binip Petersburg'a gitti.

Orada, 25 Nisanla 10 Mayıs arasında, iki hafta, günlerini dostluk, sosyete yaşamı ve pohpohlanmalar içinde geçirdi. Grigoroviç'le Bilibin, onu övüp göklere çıkartıyorlardı. Suvorin'e gelince, genç yazarın *Requiem, Büyücü Kadın* ve *Agafia* adlı üç uzun öyküsünü yayımlamış olmakla, edebiyat dünyasında, onun koruyucusu gözüyle bakıyordu kendine. Bu varlıklı, nükteci ve etkili adamın olağanüstü otoritesini kabul etmekle birlikte, Çehov, onun büyük senyörümsü davranışlarını gülünç buluyordu. Kardeşi Mişel'e şunları yazıyordu: «Beni çok dostça karşıladı, elini bile uzattı bana. «Diret genç adam!» dedi bana, «sizden memnunum. Ama kiliseye daha sık gidin ve vodka içmeyin! Hohlayın bakayım!» Hohladım. Soluğumda koku almayınca döndü ve «garson» diye seslendi. Bir yamak seğirtti ve bana, tabaksız yandan çarklı bir bardak çay getirdi. Sonra, saygıdeğer bay Suvorin para verdi bana ve «Para biriktirmek gerek. Pantolonunuzu yukarı çekin!» dedi.***

* 4 Nisan 1886 tarihli mektup.

** 6 Nisan 1886 tarihli mektup.

*** 25 Nisan 1886 tarihli mektup.

Aynı mektupta Çehov, kardeşi Mişel'e *Yeni Zamanlar*'da çıkan yazılarının telif hakkını postayla adresine göndermekle yükümlü bir işçi kıza tutulduğunu açıklıyordu. Onu yine görmeyi düşlüyordu. Hem, Çehov, genç kadınlara düşkün olduğunu rahatça söylüyordu. Kızkardeşi Maria'nın dostları, Çehov'un çevresinde, kendi deyimiyle «Seyredilmesi, solunması ve takılması» hoş «bir genç kız demeti» oluşturuyordu. Arada bir, onlardan biriyle evlenmeyi bile kuruyordu. Ocak ayında, hep Maria'nın aracılığıyla, genç ve zengin bir kızla Dunia Efros'la tanıştı. Dunia, zekâsı ve canlılığıyla Çehov'u kendine çekti hemen. Çehov, bir akşam kızı evine götürürken, düşünmeden, ona evlenme önerisinde bulundu. Bilibin'e «Küçük tavadan ateşe atlamak istiyorum» diye yazıyordu, alaylı alaylı. On beş günlük bir düşünüp taşınmadan sonra, kararsız genç kızın karşısına çıkıp isteğini yineledi Çehov. Kızın Yahudi olması, sorunu güçleştiriyordu. Çünkü, Ortodoks bir Rus erkeği ile evlenmek için, ilke olarak, kızın din değiştirmesi gerekiyordu. İki genç arasında tartışma, çok geçmeden kavgaya dönüştü. Çehov, nişanlısı gözüyle baktığı kızın saldırgan karakteri karşısında dehşete düştü. Bilibin'e şunları yazıyordu: «Bu konuda daha önce de dalaştık. Yarın barışır, bir haftaya varmaz, yeniden bozuşuruz... Kız, dinin bir sorun olmasına kızarak, masamdaki kalemleri kırdı, fotoğrafları yırttı.. Bu, onun ne karakterde olduğunu gösteriyor. Korkunç bir şırfıntı. Bir ya da iki yıllık evlilikten sonra ayrılırım ondan.»*

Bir süre sonra, bu azgın bakireyle, son olarak, bağlarını kopardığını yine Bilibin'e bildirdi: «Hep bekârım. Sonunda, nişanlımdan ayrıldım. Hem bağları koparan o oldu. Ama, tabanca almadım ve günlük tutmaya başlamadım!»** Daha sonra: «Size artık ondan söz etmeyeceğim. Evlenme bakımından henüz olgun olmadığımı söylemekte

* 1 Şubat 1886 tarihli mektup, **Edebî Kalıt**'ta yayınlandı.

** 14 Şubat 1886, **Edebî Kalıt**'ta yayınlanan mektup.

haklısınız belki. Sizden bir yaş küçük olmama karşın, biraz kuş beyinliyim. Hâlâ okulda olduğumu düşlüyor ve hocanın, ezberlemediğim bir dersi soracağını düşünerek dehşete kapılıyorum. Hiç kuşku yok: Bir çocuktan başka bir şey değilim.»*

Demek, evde karı yok, yalnızlık da yok. Çehov, Petersburg'dan dönüşünde, evde karşılaştığı gürültü ve gelgitten sızlanmakla birlikte, çevresinde, dostların ve rahatsız edici kişilerin bulunmasına gereksinimi olduğunu açıkça söylüyor. Suvorin'e: «konuksuz yaşayamıyorum hiç. Yalnız olduğum zaman, ne nedir bilmiyorum, Okyanusun ortasında çaruk çuruk bir kayıktaymışım gibi geliyor bana.»** diye yazıyordu.

Çehov, o yaz, Babkino'da, Kisselev'leri, Levitan'ı ve yurtluğun her zamanki konuklarını buldu yine. Onlarla, sosyete oyunlarına, komikliklere, çılgınca gülüşmelerle sona eren maskaralıklara kaptırdı kendini. Bu birlik beraberlikte, tek çatlak ses, satışa yeni çıkarılan *Alacalıbulacalı Öyküler*'in basında üstün körü karşılanışı oldu. *Yenilikler*'in eleştirmeni bu öyküleri bir *delinin saçmalamaları* olarak değerlendiriyordu. *Kuzey Postası*'nın eleştirmeniyse, «Çehonte'nin kitabı, genç bir yeteneğin intihar trajedisini sergiliyor» diye yazıyor ve yazarı «bir kazık duvarının altında yokolup giden, sıkılmış bir limon»a benzetiyordu. Birkaç ay önce Çehov'u ırgalamayacak olan bu saldırılar onu yaralıyordu, Grigoroviç ve Suvorin gibi insanların kendini beğendiklerini bildiği için. Kendisiyle ilgili olarak yayınlanan en ufak yazılardan ötürü, onlara karşı utanıyordu. Alınganlığı, basur krizleri ve dayanılmaz diş ağrıları ile daha bir artmıştı. Ağustos ayının sonunda, bakımını sağlamak için Moskova'ya döndü.

Bu vakitsiz dönüş, yeniden ev değiştirmesine denk düştü.

Bu kez, Çehov, bir apartman dairesi değil, Moskova'

* 11 Mart 1886 tarihli mektup. **Edebi Kalıt**'ta yayınlandı.
** 9 Haziran 1889 tarihli mektup.

nın merkezinde, kibar Sadovaya-Kudrinskaya sokağında bir ev kiraladı. İki katlı yapı, kırmızı boyalıydı ve önyüzünde iki çıkma vardı. Çehov'un deyimiyle «iki gözlü çekmece»ye benziyordu. Kirası, yılda altı yüz elli rubleydi. Kendi olanaklarını aşan bu kirayı ödemek için Çehov, saatini Emniyet Sandığı'na bıraktı ve Leikin'den borç aldı.

Çehov, hiçbir zaman böylesine güzel yerleşmemişti. Hastalarını da kabul ettiği çalışma odası zemin katındaydı. Mişel'in, hizmetçinin ve aşçının odaları da zemin katındaydı. Kızkardeşiyle anası birinci kattaydılar. Yemek odası, salon da bu kattaydı, kiralık piyano ve akvaryumla. Çehov, odasının duvarlarına birçok resim asmıştı ve dostu Papudoglo'nun ölümünde kendisine bıraktığı kitapları da raflara dizmişti.*

Bu fazladan rahatlığa karşın, Çehov'un, yaşlandıkça sinirli ve sulugöz olan annesi geleceğin daha karanlık olacağından ve Anton'un elde ettiği başarının onu kendinden uzaklaştırdığından yakınıyordu. «Antoşa, artık benim değil gibi geliyor bana» diye, konuklar önünde, sızlanıp duruyordu. Ailece hepsinin mutluluğu için, Çehov'un, zengin bir tüccarın kızıyla evlenmesini istiyordu. Buna karşılık, başka bir yerde oturan ve sık sık eve gelen baba ise, ün kazanmakta olan oğlu ile iftihar ediyor, onunla daha bir uyuşumlu görünüyordu. Anton'a hayrandı ve dine yan çizişini başına kakmaktan çekiniyordu.

Çehov ailesi, *çekmeceli dolap*'a taşınınca, gürültücü konuklarını ağırlamak alışkanlığını değiştirmedi. Her akşam çeşit çeşit konuklar, kapısını kimseye kapamayan Çehov'un çevresine üşüşüyorlardı. Nikola ve Levitan'ın genç ressam arkadaşları, acemi gazeteciler, yazarlıkları onanmış kişiler, ceplerinde yazılarıyla gelen heveslıler ve Maria'nın getirdiği o kaçınılmaz *güzel kızlar demeti* vardı orada. Bütün bu insanlar yerli yersiz konuşuyorlardı, bir semaverin çevresinde, coşkun bir sanat havası içinde. Bu toplantılardan birinde, yazar Korolenko, çalışmaları üze-

* Sadovaya-Kudrinskaya sokağındaki ev 1954'te Çehov müzesi oldu.

rinde sorular sorunca Çehov, yanıt olarak, çiziktirmelerinin kendisi için basit bir eğlence olduğunu söyledi. «Öykülerimi nasıl yazdığımı bilmek istiyorsunuz, değil mi?». dedi. «İşte!» Masanın üstüne şöyle bir baktı, gözüne ilişen ilk nesneyi, bir kül tablasını alarak Korolenko'nun önüne koydu ve şöyle dedi: «Yarın, bu bir öykü olacak! Adı da kültablası.» Korolenko şöyle yazacaktı: «Gözleri parıldıyordu muzip muzip. Kül tablasının üstünde, sanki henüz biçimlenmemiş ama esinini ince alaydan alan, buğulu görüntüler, durumlar, birtakım çözümler kaynaşmaya başlıyordu. Şimdi, bu konuşmayı, semaverin yanında oturan yaşlı Çehov ananın bulunduğu küçük salonu, kız ve erkek kardeşlerinin sevgi dolu gülümsemelerini, birbirlerine kenetli bütün bu çevreyi bu çevre ortasında, yaşama neşe ile bakan güzel ve nitelikli genç adamı anımsayınca, bana öyle geliyor ki, Çehov ailesinin yaşamında son mutlu dönemdi bu.»* Çoğu kez, sanatçılar arasında, gece geç vakitlere kadar; dereden tepeden konuşup tartışmalar sürüyor, koro halinde şarkılar, komiklikler ve gülüşmelerle sona eriyordu. Bir akşam, bu neşeli çevreye, iri yarı, şık, düzenli, yaşlı bir yazar, Grigoroviç çıkageldi, kırçıl, kabarık favorileriyle. Önce, bu ebedi Panton heykeli karşısında put kesilen genç adamlar, sonra şakalarına ve gürültülerine başladılar yeniden. Grigoroviç, hemen onlara ayak uydurmaya başladı, genç kızlara kur yapacak denli cesaretlendi. Petersburg'a döndüğünde, Suvorin'in karısına şunları yazacaktı: «Azizem, Çehov'un evinde olup bitenleri bir bilseniz! Curcuna, Azizem, gerçek curcuna!»

Kimi kez, Çehov, bir meyhanede küfelik durumda olduğu söylenen kardeşi Nikola'yı alıp eve getiriyordu. Aşırı ölçüde alkolik olan Nikola, serseri yaşamı sürdürüyor, artık saçlarını taramıyor ve orospuların peşinde koşuyordu. Anton, ona özen gösteriyor, öğütler veriyor ama, o kös dinliyordu: «İnan ki, kardeşin olarak seni anlıyor ve seviyorum bütün varlığımla» diye yazıyordu Çehov ona, «bütün

* Korolenko'nun **Anılar**'ı.

yeteneklerini, niteliklerini biliyorum. Sen iliklerine kadar iyi, cömert, bencillikten uzak, içten bir insansın.. Tanrı sana başkalarında bulunmayan bir şey bağışlamış: yetenek. Bu, seni milyonlarca insanın üstüne çıkarmakta.» Çehov, ayrıca, kardeşinden, bu yeteneğe saygı göstermesini, aylaklığı, kadınları, şarabı ve boşuna çırpınmaları feda etmesini istiyordu. Çehov'a göre: «gerçek sanatçılar, elbiseleriyle yatmaya, bir duvar deliğinde tahtakurularının dolaşmasına kayıtsızca bakmaya, kirli havayı ciğerlerine çekmeye, tükrükle kaplı bir döşemede yürümeye, gaz ocağında yemek pişirmeye gelemezler. Onlar, elden geldiğince, cinsel güdüleri alt etmeye ve soylulaştırmaya çalışırlar.. Bir kadından istedikleri, yalnız yatak ve hayvansal ter değil.. tazelik, sevimlilik, insanca duygular ve orospu değil anne olma hakkıdır.. Onlar, patlayıncaya kadar vodka içmezler, burunlarını dolaplara sokmazlar, çünkü domuz olmadıklarını bilirler...»* Kısacası, Çehov'un kardeşinden istediği şey, kendi deyimiyle *efendi* olmasıydı. Pek inandıracağını ummamakla birlikte ona yazdığı bir mektup, Çehov bakımından bir inanç açıklamasıydı. Çehov, yirmi altı yaşında stoacı bir ahlak oluşturmuştu: Kendine egemen olma, onur ve yetingenlik ahlakı. Her şeyde ölçülülüğü birinci plana alarak, çok içki ve sigara içmemeye, kilosunu korumak için sütlü bir rejime katlanmaya zorluyordu kendini. Ona göre çalışma, bir sanatçı için, aşırılık eğilimlerine karşı en güvenilir korunma yoluydu.

Bu ayyaş Nikola'ya sözünü dinletme olanağı yoksa da, Aleksandr'ı uyuşukluğundan çekip kurtarmadan umudunu kesmiyordu. Aleksandr, tümden yola gelmişti bile ve Çehov'un görüşüne göre *efendi* olmak üzereydi. Anton, ona *Yeni Zamanlar*'da gazetecilik ve düzelticilik işi bulmuştu. Aleksandr, Petersburg'da yaşıyordu. Anton'un başarısına hayrandı ve ona imreniyordu. Başkentte onun komisyoncusu olmuştu. Böylece, Anton'un yazılarının parasını almak için gazeteleri tedirgin ediyor, yayımcılara ve

* Mart 1886 tarihli mektup.

meslekdaşlarına mesajlar iletip, kitapların satışını denetliyordu. Aynı zamanda yazı da yazıyordu. Çehov da ona, kısa süre önce Grigoroviç'ten kendisine söylediklerinden esinlenerek öğütler veriyordu: «Tanrı aşkına, boşuna harcama kendini, kafan işlemezken, kaleminin gemini elden bırakma... içine etmemek için, her satırda uyanık ol!»* Çehov, aynı zamanda, mesleğin püf noktalarını da gösteriyordu: «Doğa betimlemelerinde en küçük ayrıntılara yapışmalı ve onları öyle biraraya getirmeli ki, okunduktan sonra, insan gözünü kapayınca, bir tablo oluştursunlar.. Psikolojik alanda da yine ayrıntılar. Beylik sözlerden Tanrı korusun seni! En iyisi, başkasının ruhsal durumlarını eşelemekten kaçınmaktır. Bu durumları, onun eylemlerinden çıkarılacak biçimde düzenlemeli.»** Bu öğütlerde, Çehov'un tüm sanatının ana çizgileri yer alıyordu. Bununla birlikte Çehov, aynı kardeşine, gerçek yazgısının, bir yazar yazgısı olmadığını söyleyip duruyordu: «Yasal karım olan tıp dışında, bir de metresim var: edebiyat. Ama ondan söz etmiyorum. Çünkü, yasadışı yaşayanlar, yasa dışında yok olup giderler.»***

Aslında, *metres*'i onu *yasal eş*'inden daha çok doyuruyordu. Ünü gitgide artıyordu. Lokantalarda, kimi kişilerin kendini *parmakla gösterdiklerini* söylüyordu. Son moda lokantalardan birinde, ömründe ilk kez istiridye yediğini gururla anlatıyordu bayan Kisselev'e: «Pek güzel değil! Hem, beyaz şarapla limonu kaldırırsanız, tamamıyla mide bulandırıcı.»****

1886 Eylülünün sonlarına doğru Çehov, kızkardeşini Petersburg'a götürdü, ona başkenti göstermek ve ününün yankılarından onu yararlandırmak için. Hayranlarının karşılaması bir kez daha aştı umutlarını. Bayan Kisselev'e, övgülerin aşırılığından yakınıyordu: «Yazık, üç kez yazık!

* 6 Nisan 1886 tarihli mektup.
** 10 Mayıs 1886 tarihli mektup.
*** 17 Ocak 1887 tarihli mektup.
**** 21 Eylül 1886 tarihli mektup.

Ben de, Nana gibi, Petersburg'da moda olmaktayım. Ciddi bir insan olan Korolenko, gazete direktörlerince daha yeni yeni tanınırken, bütün Petersburg, benim zırvalarımı okuyor... Göğüs kabartıcı bir şey bu! Ama benim edebiyatçı duyarlığım için bir hakaret bu. Küçük salon köpekleri önünde kendilerinden geçen okuyucular hesabına utanıyorum, çünkü onlar filleri tanımıyorlar. Şuna inanıyorum ki, ciddi olarak çalışmaya başladığım zaman, kimse bana dikkat etmeyecektir.»*

Gerçekten bütün dergiler Çehonte'den söz ediyorlardı. *Rus Hazinesi* adlı dergideki bir yazısında, seçkin eleştirmen Obolenski, Çehov'u Korolenko'dan üstün görüyordu. Çehov, Moskova'ya gelir gelmez Aleksandr'dan, kendisi için çok gururlandırıcı sözler edildiğini bildiren bir mektup aldı: «İnsanlar, önümde, sende tanrısal bir kıvılcım olduğuna inanmış gibi konuşuyorlar ve senden, tamıtamına ne olduğunu bilmeden birşeyler bekliyorlar.»**

Çehov, 1887'nin Martında, Aleksandr'm tifüse tutulduğunu öğrenir öğrenmez hemen Petersburg'a gitmek üzere trene bindi. Yolda tek zevki, sevimli, tatlı Anna'yı *(Anna Karenina)* okumak oldu. Petersburg'a vardığında, Aleksandr'ın sapa-sağlam olduğunu gördü. «Bir an bunalım geçirmiş, korkuya kapılınca, kendini hasta sanarak bana telgraf çekmiş» diye yazıyordu Çehov, bayan Kisselev'e. Ama, Aleksandr'ın karısı gerçekten hastalığa yakalanmıştı. Çehov, ona elinden geldiğince baktı, iyileştirdi onu. Tıkabasa dolu hastahaneleri, kiliselerde yaslı insanlar ve sokaklarda cenaze alaylarıyla, Petersburg devinimsizlik, sessizlik içine düşmüştü çepeçevre. Çehov, Grigoroviç'i görmeye gitti. O da rahatsızdı. Çehov'a sarıldı, başını omuzuna koyup ağladı ve heyecandan az daha kalbi duracaktı. Bu iç karartıcı günlerde, bir tek ferahlık: Çehov'un Suvorin'le, akşamın dokuzundan sabahın birine dek süren konuşmasıydı. *Yeni Zamanlar*'ın başyazarı Çehov'a öykülerini ki-

* 13 Aralık 1886 tarihli mektup.
** 10 Mart 1887 tarihli mektup.

taplaştırmayı önerdi ve ona gelecekteki öyküleri için 300 ruble avans verdi.

Bu beklenmedik para, bir süre önce, güneye gitmeyi düşünen Çehov'u çok sevindirdi. Artık hiçbir şey onlarla gitmesine engel değildi. Moskova'ya berbat bir nezleyle dönünce, hemen günlük işlerini yoluna koymaya çalıştı, birkaç öykü çiziktirdi *(Tifo, Yaşamın sıkıntıları, Giz..)*, kitabını oluşturacak on altı öykünün listesini yaptı, yazıları Suvorin'e yolladı ve suçlu bir mutluluk duygusu içinde, ailesini Moskova'da bırakarak, çocukluk anılarını yaşamak için Taganrog'a gitti bikoşu.

Sekiz yıllık bir ayrılıktan sonra, doğduğu kente varınca hem duygulandı, hem de üzüldü. Moskova ve Petersburg'un canlılığına alışmış olduğu için, burada insanlar, büyük kentlerdekinden daha yoğun bir hava içinde ağır ağır deviniyorlar gibi geldi ona. Herkes, bir başka yüzyılda ve aşağılık çıkarlar için, yavaşlatılmış bir yaşam sürüyordu sanki. Amcası Mitrofan'ın sıcak konukseverliğinden duygulanmakla birlikte Çehov, yengesinin gevezeliğine, hizmetçi kızların pasaklılığına, leğendeki pis kokan suya, kırmızı pikeli eski bir pufla örtü altında uyuduğu o çok küçük karyolaya dayanamıyordu. Evin ağır yemekleri midesini bozuyordu. İshal olmuştu ve geceleri «kazık duvarlarının yanıbaşındaki açık helaya» koşması gerekiyordu.* Haydutlar helalarda saklanıyorlardı. Öyle ki, oralara gitmek «zehir içmekten daha tehlikeli» idi. «Gece gündüz oraya koşuyordum. Gece, gerçek bir işkenceydi: karanlık, rüzgâr, gıcırdaya gıcırdaya, güçlükle açılan kapılar, karanlık avluda sürüne sürüne yürümek, kaygı verici sessizlik ve gazete kâğıdının yokluğu...» Şöyle ekliyordu Çehov: «oturağı insan ancak düşünde görebilirdi. Taganrog'da bu lükse yalnız iki kişi sahipti: muhafız gücü komutanı ve Alferaki (kentin zengin Rumlarından biri). Geri kalanların hepsi, ya yataklarına işemek ya da dünyanın öbür ucuna gitmek zorundaydılar.» İshali dışında Çehov'un bronşiti,

* 7-19 Nisan 1887 tarihli mektup.

sol bacağında flebiti ve her zamanki gibi, basuru vardı. Gündüzleri dışarı çıktığı zaman, her sokak köşesinde, kendini eskiden tanıyan insanlara rastlıyordu Çehov. Hepsi de onu evlerine çağırıyor, soruları ve yorumlarıyla kafasını şişiriyorlardı. Paskalya günleri dolayısıyla, kilisedeki dinsel törenlere katıldı, buhur kokuları ve titrek mum ışıkları içinde, acı ve özlemle, kilise korosundaki küçük çocuğun anılarını yeniden yaşadı. Hiç kuşkusuz, Taganrog'da her şey onu rahatsız ediyor, incitiyor ve alıkoyacağına uzaklaştırıyordu. Bu uzun ve zahmetli yolculuğa niçin çıktığını soruyordu kendi kendine. Ne var ki, bozkırı yeniden görmeden Moskova'ya dönmek istemiyordu.

Bozkır, hiç değilse, onu hiç düşkırıklığına uğratmadı. Yanık otlarla kaplı, kimi kez bir atmacanın süzüldüğü uçsuz bucaksız bir gök altındaki bu dümdüz ve çıplak alan ona karmaşık bir sevinç ve üzünç duygusu veriyordu. Özgürlüğe kavuşan ruh boşluğa uçuyor, ama beden onu izleyemiyordu. Novoçerkask'ta Çehov, iki gün boyunca, gürültülü müzik, çılgın danslar ve kardeşçe içki alemleri içinde, gerçek bir kazak düğününe katıldı. «Öylesine esriktim ki, şişeleri genç kız, genç kızları da şişe gibi görüyordum»* diye yazacaktır kızkardeşine. Gelinle güveyi onun önünde dudak dudağa öpüşüyorlardı neşeli bir emişme içinde. «Bütün bu öpüşmeler, ağzıma çok şekerli üzüm tadı veriyor ve sol baldırımda bir kasılmaya yol açıyordu, bunların yüzünden sol bacağımdaki flebit azıttı.»** diye ekliyordu. Taşralı güzel kızlar, bal çanağına üşüşür gibi fır dönüyorlardı Çehov'un dört bir yanında. Bu kızlardan biri, ona davranışlarındaki serbestliği göstermek için, hep yelpazesiyle koluna, *yaramaz çocuk* diyerek vuruyordu.

Çehov, Kravtsov'larda da konuk oldu. Eskiden, oğulları Piyer'in hocası olarak evlerinde kalmıştı. Ama rahat yatıp kalkamamasına, sarmısaklı çorbayla beslenmesine, gerçek bir kıyım olan av partilerine çağrılmasına karşın, yine de

* 25 Nisan 1887 tarihli mektup.
** Aynı tarihli mektup.

köylü konukseverliğinden memnundu. Bozkırın büyülü yakınlığı, yerleşimin rahatsızlığını bağışlatmaya yetiyordu.

Kravtsov'ların evinden, ünlü Donetz kıyısındaki Kutsal Dağlar manastırına gitti. On beş bin hacı, Ermiş Nikola'yı kutlamak için orada toplanmıştı. Çehov, başını sokacak bir yer, bomboş bir hücre buldu kendine, tül kadar ince bir minderle. Nehir boyunca ilerleyen bir Hac alayına katıldı ve zamanının geri kalanını, çoğu yaşlı kadınlardan oluşan dindarların gidip gelmelerini, ahvahlarını ve yakarışlarını dinlemekle geçirdi. «Dünyada bunca yaşlı kadın bulunduğunu bilmiyordum. Yoksa çoktan beynime bir kurşun sıkardım.» diye yazıyordu kızkardeşine.*

Dönüşte Çehov, dinlenip nefes almak için Taganrog'da durdu ve oradan Moskova trenine bindi, ama üçüncü mevkie. Çünkü, meteliği kalmamıştı. Leikin'e şunları yazıyordu: «Bir sürü izlenim ve gereç edindim ve bu yolculuk için bir buçuk ay kaybettiğime pişman değilim.. Moskova'ya meteliksiz döneceğim.»**

Çehov, Moskova'ya geldiğinin ertesi günü, Babkino'ya gitti. Önceki yılların neşe ve esinini bulamadı orda. Ev iyi ısınmıyordu, hava can sıkıcıydı ve Çehov'un keyfi kaçıyordu günden güne. Leikin'e şunları yazıyordu: «Uzun süredir bir şeyler yazamadım. Ama bu, kaynak kurudu demek değil.. Üç haftadır, kendimi üzüntülere kaptırıyorum alçakça. Burnumu dışarı çıkarmaktan çekiniyorum, kalem elimden düşüyor, kısacası sinir. Sizin inanmadığınız şey. Öyle bir ruhsal durumdaydım ki, hiç mi hiç çalışamıyordum.»*** İki gün sonra, Çehov, bayan Kisselev'e şunları yazacaktı: «Yeni düşünceler yok. Eskilerine gelince, kafamda birbirine karışıyor ve beş gün güneş altında kalan yeşil balık avı çantamın dibindeki solucanlara benziyor.»

Çehov'un ruhsal sıkıntısı, *Alacakaranlık* adlı yeni öykü kitabının başarısıyla da geçmedi hiç. «Bu kitap üstüne ya-

* 11 Mayıs 1887 tarihli mektup.
** 14 Mayıs 1887 tarihli mektup.
*** 11 Eylül 1887 tarihli mektup.

zılanları okuyorum,» diye yazıyordu aynı mektupta, «beni övüyorlar mı, ruhumun yitmesine mi hayıflanıyorlar, anlaması olanaksız. Yetenek, yetenek! Tanrım yatıştır yazarın ruhunu! İşte, eleştirilerin anlamı bu. Bunların dışında, *Alacakaranlık* fena gitmiyor.»

Bütün dünya sevinçlerinin boşluğu karşısındaki bu birden patlak veren düşkırıklığını, bir yıl önce, bayan Kisselev'e yazdığı bir başka mektupta dile getirmişti: «Yaşam, herkes için bir rezillik. Ciddi olarak bunu düşündüğüm zaman, ölümden korkan insanlar mantıklı değiller gibi geliyor bana. Düşünebildiğimce yaşam, ardarda gelen ve birbirine karışan iğrençlik, kavga döğüş ve bayağılıktan başka bir şey değil bence... İnsan, mutlu kişilere rastlamadan boğuntu içinde sürünüp duruyor.»*

Bu düşünce yakasını bırakmadığı için, Çehov, birden yazı yoluyla kurtulmayı koydu aklına. Niçin bir piyes yazmasındı? Tiyatro, nicedir kendine çekiyordu. Geçen ilkbahar süresince, Korş Tiyatrosu müdürü Korş, iki kez, piyes yazmasını istemişti ondan. Çehov, önce bu öneriye hiç önem vermemişti. Hatta bayan Kisselev'e şöyle yazmıştı: «Piyes yazacak değilim kuşkusuz. Tiyatro ve seyircilerle hiçbir alışverişim yok.. Hepsinin canı cehenneme.»** Ama, bu düşünce yolunu kazıyordu engellerin arasından. Üç hafta sonra Çehov, romancı Yéjov'a: «Piyesim bitti» diye yazıyordu. Kardeşi Aleksandr'a da çalışmasını ne denli rahatlıkla bitirdiğini anlatıyordu: «Piyesimi farkına bile varmadan yazdım, Korş'la yaptığım bir konuşma sonunda. Gidip yattım, bir konu düşündüm, sonra yazmaya başladım.. On beş, daha doğrusu on günümü aldı bu... Piyesimin değeri üzerinde bir şey söylemeyeceğim. Çok kısa oldu diye kuşkudayım. Herkesin hoşuna gitti. Korş, dram kurallarına aykırı hiçbir kusur bulamadı. Bu da, yargıçlarımın eşsizliğini gösteriyor. Entrik karmaşık ama, aptalca değil. Her perdeyi, öykülerimdeki gibi bitiriyorum: bütün sahneler, tatlı tatlı, dingin dingin geçiyor ama, sonunda, seyirciyi

* 29 Eylül 1886 tarihli mektup.

** 13 Eylül 1887 tarihli mektup.

çarpılmışa döndürüyorum. Gerçekten güçlü ve göze çarpan kimi yerler üzerinde enerjimi topladım; buna karşılık, bu ayrı sahneleri birbirine birleştiren sahnecikler gevşek, anlamsız ve bayağı. Her şeye karşın memnunum sonunda; çünkü, piyes kötü bile olsa, yazınsal değeri olan bir tip yarattım, Davidov yeteneğinde bir insanın oynayabileceği ve hakkını verebileceği bir rol oluşturdum.»*

Bu piyes *İvanov*'du. Çehov'a göre, İvanov, hükümetin baskı politikası karşısında aydınların şaşkınlığını ve Rusya'da toplumsal durumun bozuluşunu simgelemektedir. Yüce yürekli düşlerini, gerçeğin istekleriyle uzlaştıramayan bu olumsuz kişi, kendini bir çıban gibi kemiren suçluluk ve bulantı verici bir yılgınlık duyuyordu. İnsancı tasarıların dumanlı esrikliği içinde yitmiş bir mülk sahibi olan İvanov, yıkıma doğru giden yurtluğuyla ilgilenmiyordu. Karısı Sara da (Anna Petrovna) ağır hastaydı. Köylü komşusunun kızı Saşa İvanov'a abayı yakmıştı ve bunu ona söylemekten çekinmiyordu. Laf olurmuş filan aldırmadan, onu, içine gömüldüğü hırçınlıktan kurtaracak güçte olduğuna inanıyordu.. Bunca saflık karşısında duygulanan İvanov, kızın kendisine hayran olmasına ses çıkarmıyor ve «geçe gündüz vicdan azabı çekiyor, kendimi suçlu hissediyorum ama, nedenini soruyorum kendi kendime» diye ahvah ediyordu. Sonunda karısı ölüyor ve çok geçmeden, şakakları kırlaşmış dul adamın taptaze Saşa ile evleneceği haberi yayılıyordu ortalığa. Ama, düğün günü, herkesin önünde Dr. Lvov'un ona pis herif demesi üzerine, genç kız, birden evlenmekten vazgeçiyor ve tabancayla canına kıyıyordu.

Piyesin melodramatik örgüsü içinde, üç karakter var, iyiden iyiye işlenmiş: Uyumsuz, kendinden ve dünyadan ölesiye bıkkın İvanov; yalnız aşk gücüyle bu ölgün adamı, gömüldüğü bataklıktan kurtarma düşüncesiyle coşkulara kapılan küçük Saşa; namuslu, dürüst ama biraz dar kafalı, sorunları çözümleyeceğini sanarak ağırlaştıran Dr. Lvov.

* 10-12 Ekim 1887 tarihli mektup.

Böylece, acımasız bir alayla dolu *Platonov*'un tersine, *İvanov*, gerçekçi, geleneksel karakterlerin çatışması üzerine kurulu bir piyes izlenimi bırakıyordu. Oysa, daha sonraları, Çehov'un tiyatrosu, ara-renkler, anıştırmalar, sessizliklerle dolu bir çevre tiyatrosu olacaktı. Orada, renkler belirgindi, durumlar çiğ bir ışık altında sergileniyor, yaşamın ıvır-zıvır şeyleri sahnenin girdi çıktısında siliniyordu. Her şeye egemen olan, durmadan işleyen zamanın yıpratmaları değil, İvanov'un kişiliğiydi, düşleri içine gömülü, gerçek bir tutkuya kapılamayan, bindebir geliveren coşku nöbetleri de, sağlıksız bir durgunluk ve yetersizlikle sonuçlanan bir çeşit Rus Hamlet'i.

Hiç kuşkusuz, Çehov, bu istemeye istemeye ayartıcı duruma gelen İvanov tipini betimlemek için, kardeşleri Aleksandr ve Nikola'nın karakterlerinden esinlenmişti. Ama, ona kendi kişiliğinin kimi özelliklerini de vermişti. Şunu da unutmamalı ki, piyes yazarın nörastemi nöbeti geçirdiği bir dönemde yazılmıştı. İvanov'un kimi konuşmaları, Çehov'un kişisel tiksintilerini dile getiriyordu. Bununla birlikte, Çehov'da onur duygusu, çalışma tutkusu, her zaman düşkırıklığına üstün gelmekteydi. Çehov'un İvanov'a özel bir sevgisi, hemen hemen ailesel bir sevgisi vardı. Bu yıpranmış, bu kırgın, bu yararsız İvanov'u herkesin sevmesini istiyordu. Suvrin'e şunları yazıyordu: «İvanov, oyunda, kopuk, gereksiz bir adam, doktor da saygın bir insan olarak görünüyorsa, Sarah ile Saşa'nın İvanov'u niçin sevdikleri anlaşılmıyorsa, o zaman başarılamamış demektir.»*

Çehov, Suvorin'e, hiç yoktan mutsuz olan İvanov'un niçin her çeşit hoşgörüyü hak ettiğini, niçin Lvov'un aslında erdemli bir aptal olduğunu ve İvanov'a abayı yakan Saşa'nın, özellikle onu yok olup gitmekten alıkoyarak kutsal bir görevi yerine getirme güdümünde olduğunu açıklıyordu.

Bir toplulukta okunduktan sonra Korş piyesi olduğu gibi kabul etti. Çehov, hesaplar yapıyordu bile. Anlaşma

* 30 Kasım 1887 tarihli mektup.

gereği, gelirin yüzde sekizini alırsa, bu, altı bin ruble ediyordu. Bu olasılık karşısında coşkuya gelen Çehov saatlerini, oynanış ve sahneye koyma konusunda, başrolü oynayacak olan Davidov'la tartışarak geçiriyordu. Öte yandan, her ticari başarıya gerekli olan reklamı düşünerek, kardeşi Aleksandr'a, aşağıdaki notu *Yeni Zamanlar*'a koydurması için mektup yazdı: «A. P. Çehov, *İvanov* adlı dört perdelik bir piyes yazmış bulunuyor. Moskova'da bir edebiyat çevresinde (ya da buna benzer bir şey) okunup büyük bir etki yaptı. Konu yeni, karakterler çok belirgin.»*

Ne var ki, Çehov, daha ilk provalarda güvenini yitirdi. Birden ona öyle geldi ki, bu toplu girişimde yazarın yeri yoktu, oyuncular metni elinden alıyorlardı. Topluluğun müdürü, tek başına bütün haklara sahipti. Yapılacağına söz verilen on provadan sadece dördü gerçekleştirildi. Tiyatro salonunda sessiz sessiz oturan Çehov, oyuncuların replikle-rini suflörün yardımıyla, o da kekeleye kekeleye söylemelerini işitmekten üzüntü duyuyordu. Hiçbiri, replikle-rin anlamını kavramışa benzemiyordu. Kendini beğenmiş ve anlayışsız oyuncular, rollerini yaşayacak yerde, oynuyorlardı. Çehov, sıkıla ezile, şu bu kişinin ruh durumunu açıklamaya kalkıştığı zaman da, kimse dinlemiyordu onu. Çehov, kardeşi Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Özgün olmak istedim, piyesime ne bir rezil koydum ne de bir melek (ama soytarılardan yakamı kurtaramadım), ne kimseyi kınadım, ne de haklı çıkardım. Başarabildim mi? Bilmiyorum. Korş' la oyuncular, oyunun tutacağına inanıyorlar. Bense pek güvenli değilim. Oyuncular hiçbir şey anlamıyorlar, aptallık üstüne aptallık yapıyorlar. Kendilerine uymayan rolleri üstleniyorlar. Bana gelince, ben savaşıyorum.. Bilseydim, bu işe burnumu sokmazdım.»**

Moskova'da ilk temsil, 9 Kasım 1887'de verildi. Afişte piyes, Çehonte değil, Çehov imzasını taşıyordu. Sinir gerginliğiyle geçen haftalardan sonra, Çehov perde kalkmadan

* 6-8 Ekim 1887 tarihli mektup.
** 24 Ekim 1887 tarihli mektup.

önce kendini dingin hissettiğine şaşırdı. Bütün aile, yürek darlığından yarı ölü durumda bir locaya tıkışmışlardı. Çehov ise, sahnenin yanıbaşında, kuliste, zindana benzeyen bir köşede duruyordu. Oyuncular, korkular içinde, onun önünde dolaşıyor ve kötü sonucu önlemek için ıstavroz çıkarıyorlardı. Sonunda perde açıldı tiyatro salonunun dipsiz kuyusuna. Seyirci kalabalığı kımıl kımıldı.

Birinci perde normal geçti, her ne kadar oyuncu Kisselevski, belleğindeki delikleri örtmek için, üzülesi bir biçimde, tuluata kaçtıysa da. İkinci perdede, rollerini bilmeyen, geveleyip duran ikinci derecedeki oyuncular daha da yanlışlar yaptılar ama, seyircilerin hiçbiri farkına varmadı bunun. Üçüncü perdenin sonunda seyirciler alkış tuttular ve yazarı sahneye çağırdılar. Savaş kazanılmış mıydı? Çehov, buna inanmak üzereydi. Yüreği çarpa çarpa, işin sonunu bekledi. Ne yazık ki dördüncü perde her şeyi berbat etti. Bir ara fırsatını bulup içki içen oyuncular, sahnede soytarılık yapıyordu. *Zil zurna sarhoş* olan Kisselevski kem-küm ediyor, abartılara kaçıyor, yüzünü gözünü buruşturuyordu. İvanov'un yaşamına kıyması, kimi seyircileri sarstı, başkalarını da güldürdü. Salonda hayhuy gitgide yaygınlaşıyordu. Islıklar alkışlara, laf atmalar bravolara karşılık veriyordu. Polis, kimi bozguncuları dışarı atmak için araya girmek zorunda kaldı. Bu çılgınlık seli karşısında Çehov'un büyük korkulara düşen kızkardeşi bayılacak oldu. Çehov'un dostlarından biri, yürek çarpıntıları içinde «koşarak tiyatrodan ayrıldı.» Bir başkası, başını elleri arasına alarak «Şimdi ne yapacağım» diye sızlandı durdu. Çehov, gürültü patırdı içinde, soğukkanlılığını koruyordu, bütün bu olup bitenler kendisini ilgilendirmiyormuş gibi. Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Sonunda, yorgunluk ve küskünlük duygusu içindeyim. Tiyatro adamları, alkış ve ıslık karışımı böylesi bir taşkınlık görmediklerini ve başka hiçbir yerde piyesimle ilgili tartışma gibisini duymadıklarını söylüyorlar.»* ve kardeşine *başarısızlığı-*

* 20 Kasım 1887 tarihli mektup.

nı alaya alarak, «Schiller Shakespeareviç Goethe»* imzasıyla bir başka mektup yolladı.

Moskova Haberleri'nin eleştirmeni şunları yazıyordu: «Piyeste, yazarın deneyimsizliğinden ve bilgisizliğinden gelen birçok yanlış var. İvanov'un karakteri açıklanır diye bekledim sonuna kadar. Hiçbir açıklama olmadı..» *Moskova Defteri*'nin eleştirmeni, *İvanov*'un «küstahça hayasız, bir aptallık» olduğunu söylüyordu. İvanov'un sonraki iki temsili daha dingin bir hava içinde geçti. Sonra, oyun afişten kaldırıldı.

Çehov, bu başarısızlığı filozofça karşıladı. Ne piyesin gelişmesine zamanından önce son veren Korş'a ne düşüncesine ihanet eden oyunculara kızıyordu, ne de kişilerine ilgi duymayan seyircilere. Fırtına dindikten sonra, Çehov, kendini tuhafcasına rahatlamış buluyordu. Sanki bu acı sarsıntı, ona dengesini geri getirmişti. Gönül rahatlığı içinde çalışma masasının başına oturdu ve gazeteler için, Çehonte imzasıyla öyküler yazmaya başladı.

* 24 Kasım 1887 tarihli mektup.

İvanov'un başarısızlığa uğramasının, kendini sahne aldatısından kurtardığını kesin olarak söylemesine karşın, Çehov, bunca üzüntüye mâlolan, bunca umutla bağlandığı piyesinden kopamıyordu. Son iki öykü kitabının, *Alacalı Öyküler ve Alacakaranlık*'ın az satılmasından düşkırıklığına uğrayan Çehov, Moskova'da tutmayan *İvanov*'un, ola ki Petersburg'da sahneye konması halinde, hatırı sayılır paralar elde edebilirim belki diye düşünüyordu kendi kendine. Yine de, bu işe sarılacak bir tiyatro direktörü bulmak gerekti. Onun için, Çehov, 29 Kasım 1887'de başkente gitti.

Giderlerini kısmak için, Aleksandr'ın isteği üzerine Çehov onun evine konuk oldu. Orada nevri döndü. Öfkesi burnunda, tembel ve dikkafalı olan Aleksandr bir kadın arkadaşıyla çatı katında oturuyordu. Kadın hastaydı. Aleksandr da zamanını her şeyden ve herkesten yakınmakla geçiriyordu. Çehov, kardeşi Mişel'e: «Kir pas, pis kokular, gözyaşları, yalanlar. Çıldırmak ve bulaşık bezi gibi kirlenmek için, evinde bir hafta kalmak yeter»* diye yazıyordu.

Bu iğrenç eviçi, bu bayağı yaygaralarla, Çehov'un hemen her akşam çağrıldığı toplantıların ışıkları, kibar davranışlar ve zekice konuşmalar arasında ne çelişki! Çehov, Petersburg'a gitmeden önce, talihsiz İvanov'un birer kopyasını dostlarına göndermişti. Piyes, çoktan, elden ele dolaşmaktaydı. Mucize! Onu okuyanların hepsi coşkuyla söz ediyorlardı ondan. Çehov, Mişel'e şunları yazıyordu: «Suvorin, piyesimi Korş'a verdiğim için ateş püskürüyor. Ona ba-

* 3 Aralık 1887 tarihli mektup.

kılırsa, ne Korş topluluğu, ne de Moskova seyircileri İvanov'u anlayamazlar. Herkes piyesi benim sahneye koymamı bekliyordu ve başarılı olacağına inanıyordu.»*

Bu övgülere çok sevinen Çehov, Petersburg'un kuşkusuz eşsiz bir kent olduğunu ve orada kendini «göğün birinci katında» hissettiğini ekliyordu sözlerine. Çehov, piyesini bir edebiyat çevresinde okudu ve alkışlar karşısında başını yere eğdi, *Avrupa Postası*'nda kendisi için yayınlanan bir yazının tadını çıkardı övüne övüne, onuruna düzenlenen akşam yemeklerine katıldı, ünlü ressam Repin'le tanıştı, Leontiev Çeglov'la akşam yemeği yedi, onun aracılığıyla yaşlı şair Pleççeiyev'la tanıştı. Bu şair, otuz sekiz yıl önce Petraçevski'nin devrim gurubu üyesi olarak tutuklanmış ve Dostoyevski ile son dakikada Çar Nikola I tarafından bağışlanmadan önce, idam mangası karşısında, yan yana bulunmuş, sonra Sibirya'ya kürek mahkûmu olarak gönderilmişti. Çehov'u Petersburg'da yeniden gören Korolenko, onda garip bir aydın inceliğiyle köylü saflığı karışımını buldu. «Çehov'un mavi**, ışıltılı ve derin bakışlı gözleri, aynı zamanda düşünce ve hemen hemen çocuksu bir saflıkla parıldıyordu. Davranışlarının, tutumunun ve konuşmasının sadeliği, bütün öykülerindeki gibi, kişiliğinde de ağır basıyordu. Genel olarak, yaşamaktan mutluluk duyan bir insan izlenimi verdi bana.»***

Aslında Çehov, ailesinden, para sıkıntısından, yalnızlıktan kaynaklanan kaygılarını unuttuğu dostlar çevresinde «yaşamaktan mutluluk» duyuyordu, ancak zaman zaman. Çehov, Petersburg'da bir tiyatroya önermeden önce *İvanov* üzerinde çalışmaya karar vererek Moskova'ya döndü. Ama, çok geçmeden, bir başka tasarı bütün dikkatini üzerine çekti. 1 Ocak 1888'de düşüncesi, aylardır, belki de yıllardır kafasında gelişen, önemli bir öyküye başladı: *Bozkır*. Don nehri ovalarındaki son gezisi, onda çocukluğu-

* 3 Aralık 1887 tarihli mektup.
** Aslında mavi yankılı kahverengiydi.
*** Korolenko'nun **Anılar**'ı.

nun renkli anılarını canlandırmıştı. Öykü, kaynaktan başlayıp akıp gidecekti sadece. Tam o sıralar saygın *Pleççeiyev Kuzey Postası*'na oturaklı bir yazı için Çehov'u sıkıştırıyordu. Öte yandan, Grigoroviç de, Nice'den mektup yazarak, küçük öykülerden vazgeçip roman yazmasını istiyordu bir kez daha. Hatta ona çok dokunaklı saydığı bir konuyu bile öneriyordu: Aşırı yoksulluğun intihara sürüklediği on yedi yaşında bir delikanlının çektiği işkenceler. Çehov, verdiği yanıtta, bunun kuşkusuz çok nefis bir konu olduğunu ama, çoktan bambaşka bir tarz öyküye başladığını yazdı: Bozkırın *ansiklopedisi* olacak uzun bir yolculuğun anısına.

Çehov, kusursuz olmasını istediği bu yapıta durup dinlenmeden çalışıyordu her gün. *Petersburg Gazetesi* için, duyarlık ve sadelik içinde coşturucu bir öykü yazma amacıyla birkaç saat çalışmasını durdurdu üzülerek. Öykünün adı *Uyumak İçin*'di. Sonra yeni bir iştahla *Bozkır*'a döndü. Birkaç sayfalık öyküler çırpıştırmayı alışkanlık haline getirdiği için, bıkmadan ve okuyucuyu bıktırmadan, bozkırın binbir görünümünü bir çocuğun keşfetmesini anlatma güçlüğü çekiyordu. Bir eylem ve serüven yokluğu, sorunu güçleştiriyordu. Beklenmedik olaylar yerine, ilginç yüzler ve yerler koymak, betimlemelere psikolojik bir açınlamanın coşturucu değerini katmak gerekiyordu. Çehov, Korolenko'ya şunları yazıyordu: «Tema iyi, seve seve yazıyorum. Ama, uzun bir metin yazmaya alışık olmadığım için, fazla yazarım diye korkuyorum ve tam tersi bir aşırılığa düşüyorum: her sayfa, ayrı, küçük bir öykü gibi yoğun oluyor, tablolar birbirini maskeleyerek, üstüste, birbirini sıkıştırarak genel etkiyi zedeliyorlar, okuyucu bu yüzden usanç getirip içine tükürecek.»* Çeglov'a da şunları yazacaktı: «Beni çileden çıkaran, anlatımda hiçbir romansılık olmaması. Kadınsız bir öykü, buharsız buhar makinası gibidir.»** Bununla birlikte, çalışması ilerledikçe, kendine gü-

* 9 Ocak 1888 tarihli mektup.

** 22 Ocak 1888 tarihli mektup.

venir oluyordu. Böylece, *Bozkır*'ı «ağzının tadını bilen bir kimsenin çulluğun tadını çıkarırcasına, duya duya ve acelesiz» yazdığını söylüyordu Çehov. Daha da ileri giderek Pleççeiyev'e şunları yazıyordu:. «*Bozkır*'ımı yazmak için birçok güç, enerji ve fosfor harcadım: kendimden her şeyi söke söke, gerilim içinde, ha babam ha çalışıyordum. Bu da beni korkunç yordu. Başarılı oldum mu olmadım mı, bilmiyorum. Her ne olursa olsun, bu benim başyapıtım. Daha iyisini yapmak elimden gelmez.»*

Bir ayda tamamlanan öyküyü Çehov, gözünün yaşına bakmadan içten düşüncesini söylemesi ricasıyla Pleççeiyev'e yolladı hemen: «Tanrı aşkına nezaket göstermeyin azizim, gerekiyorsa, öykümün kötü ve can sıkıcı olduğunu söyleyin. Doğruyu öğrenmeye can atıyorum.» Mektup şöyle bitiyordu: «Bütün varlığıyla size bağlı çömeziniz.»**

Beş gün sonra Çehov, Pleççeiyev'den ateşli bir yanıt aldı: «Yeni öykünüzü yutarcasına okudum. Okumaya başlayınca da, kurtaramadım kendimi ondan, Korolenko da benim gibi. Öylesine olağanüstü, şiir yüklü, insanı kapıp kavrayan bir öykü! Haber vereyim size, parlak, çok parlak bir geleceğiniz olacak.»

Çehov, bu övgülerden öylesine duyarlandı ki, *Bozkır*'ı kendine, daha önceki yapıtlarından çok daha yakın buldu. Onu çocukluk anılarıyla beslemişti. Kendine yakın bulduğu folklorik imgelerin, yabancısı olanları coşturabilmesine şaşıyordu. *Kuzey Postası* direktörünün, aşağı yukarı bir ayda yazdığı bir öykü için bin ruble vermesi de şaşırtıyordu onu. Bütün dostlarının önünde övünüyordu bununla.

Bozkır, Kuzey Postası'nın Mart sayısında yayımlandı. Okuyucularla eleştirmenlerin tepkisi ilk ağızda çok ateşli oldu. Lesskov, dehadan söz ediyor. Saltikov Şçedrin ve Ostrovski övgü üstüne övgü yağdırıyor, *Yeni Zamanlar*'ın eleştirmeni Burenin, yazarı Gogol ve Tolstoy'la bir tutuyor, genç ve gözde yazar Garşin, öyküyü edebiyat toplantıların-

* 4 Şubat 1888 tarihli mektup.
** 3 Şubat 1888 tarihli mektup.

da okuyor ve şöyle diyordu: «Rusya'da birinci sınıf bir yazar çıkıyor ortaya.. Sanki bir çıban deşildi ve şimdi ben kendimi daha iyi hissediyorum.»

Hemen hemen oybirliğiyle duyulan bu hayranlık Çehov'un, okula yazılmak üzere bir tüccar olan amcasının iki tekerlekli arabasıyla bozkırdan geçen dokuz yaşındaki bir çocuğun, İgor'un yapyalın yolculuk öyküsüne okuyucuların ilgisini çekerek kazandığı başarıyla kanıtlanıyordu. Bu uzun yolculuğun beklenmedik olayları, hem anasından ayrıldığına üzülen, hem kendini bekleyen yeni yaşamdan kaygılanan ve görünümlerin görkemine hayran olan küçük İgor'un kişiliğine bağlı birçok öykü oluşturmaktadır. Tekerleklerin her dönüşünde, bu dingin doğanın büyüsüne kaptırmaktadır kendini küçük İgor. Sabahın şebneminde bu doğanın uyanışı, öğle üzerinin titrek sıcağındaki uyuşukluğu, fırtınanın birden patlayışı, gecenin tatlı tatlı yatışıp sessizliğe bürünmesi ile tanışıyor. Tanımadık insanlarla ayaküstü rastlaşmalar, ufak-tefek olaylar, kısa konuşmalar, bu çölden ağır ağır geçişin tekdüzeliğini kesiyor. Hepsi de uzun yolculuğa alışık olan köylülerin, arabacıların, tüccarların izdüşümleri, belirli yerlerde ortaya çıkarak küçük İgor'u düşlerinden çekip alıyor. İster hancı Moise'le kardeşi Salomon olsun, ister papaz Kristof, Kuzmiçov amca, Varlamov olsun, ister Bozkırın para babası, açıkgöz ve hoyrat köylü Dimov olsun, hepsi de çarpıcı renkler, büyüleyici bir gerçeklik içindeler. Pleççeiyev'e göre, Dimov tek başına bir piyes konusu olabilir. Çehov bu öneriyi şöyle yanıtlıyor: «Şu haylazın teki Dimov'un yaradılışındaki insanlar, sapkınlık, serserilik, yerleşik bir yaşam için değil, doğrudan doğruya devrim için yaratılmışlardır. Ne var ki, Rusya'da hiçbir zaman devrim olmayacaktır ve Dimov içe içe ya canına kıyacak, ya da hapishaneyi boylayacaktır. Fazla bir adam o.»*

Gökyüzüne ve otlara karşı gelip geçen bir sürü insan ortasında utangaç, duyarlı ve üzünçlü küçük İgor belir-

* 9 Şubat 1888 tarihli mektup.

mektedir. Gördüğü, duyduğu her şey belleğine kazınıyor, ruhu zenginleşiyordu doğduğu evden uzaklaşırken, başkalarının dünyasını buluyordu. Bozkır, birkaç günde onun yaşam okulu oluyordu. Yolculuğun sonunda, öğrenim süresince kendinin olacak eve gitmek için yol arkadaşlarından ayrılması gerektiğinde, gözyaşlarından boğulacak gibi oluyordu. Bütün geçmişini yüreğinden söküp atıyorlarmış gibi geliyordu ona: «Yorgun argın kendini bir sıranın üstüne attı ve acı gözyaşlarıyla, kendiliğinden başlayan yeni ve bilinmeyen bir yaşamı selâmladı. Neye benziyordu bu yaşam?»

Bozkır'ın biçemi öylesine yalın, öylesine gerçek ki, okunması bitince, tıpkı Puşkin'in kimi sayfaları gibi, öyküyü başka sözcüklerle betimleme olanaksız gibidir. Sınıflandırılamayan yapıt, tümüyle düz şiir ve bozkır doğasıyla tanışma gezisidir.

Çehov, küçük İgor'un serüvenlerinin uzantısını yazmak niyetindeydi. Ne var ki, bu tehlikeli işe girişmekten korkuyordu. Çocukluğun ötesinde İgor'a eşlik ederek, *Bozkır*'a değerini veren o saf büyüyü yok etmiş ve dolayısıyle ilk okunuşun bırakacağı o tatlı anıya zarar vermiş olmaz mıydı?

Çehov, sonunda tasarısından vazgeçti. Kendisi için alışılmadık uzunlukta olan bu öykü üzerindeki çalışması, kendi deyimiyle kurutmuştu onu. Artık bir tek isteği vardı: «Uzanıp yatmak ve tavana tükürmek.» Bununla birlikte, *Ayı* adlı bir perdelik bir piyes yazarak oyalandı. Ardından, ünlülüğün çağrısına kapılarak, 3 Martta, Petersburg'a gitti.

Orada, artık kardeşi Aleksandr'ın evinde değil Suvorin'in lüks katında kaldı. İçinde kuyruklu bir piyano, bir armonika ve *döner bir şezlong* bulunan dayalı döşeli iki oda ile, kentte istediği yere kendini götürmeye her zaman hazır bir araba verilmişti emrine, bir de uşak. Çehov, kardeşi Mişel'e onun için şunları yazıyordu: «O, benden daha iyi giyimli. Kibar bir görünüşü var. İsteklerimi kestirmeye çalışarak, çevremde, ayaklarının ucuna basa-basa fır

dönüşü tuhafıma gidiyor.»* Ev sahiplerinin peşine takılıp, moda mağazalarına gidiyor, şampanyalı akşam yemekleri yiyor, abartmalı övgüler dinliyor, hem mutlu hem bıkkın, hem övünçlü hem utançlı, bayan Kisselev'e şunları yazıyordu Çehov: «Rezil herifin tekiyim gibi geliyor bana.»**

Onun için en üzücü şey, bayan Suvorin'in tatsız tuzsuz, geveze, çal-çene sözlerini dinlemekti. Çehov'a, insanlardan nefret ettiğini, 120 rubleye bir ceket satın aldığını anlatıyor ya da baş ağrılarından söz ediyordu gelişi güzel. Çehov da, zorlama bir nezaketle yanıtlar veriyordu ona. Buna karşılık, Suvorin'in arkadaşlığını gitgide daha beğeniyordu. İkisi, *Alacakaranlık*'ın ve yeni öykü kitabının yayını için kolayca anlaştılar. Suvorin, sevdiği yazarın geleceğine olan güvenini göstermek için, ona kızını vermeyi bile önerdi ciddi ciddi. «Şimdilik, kızın eli masanın altında gezinmekte» diye yazıyordu Anton, Aleksandr'a. Çehov, birkaç yıl içinde bu kızla evlenirse —babasının dediğine bakılırsa— *Yeni Zamanlar*, gelirinin yarısından yararlanabilecekti. Çehov, öneriyi gülerek karşıladı. Ama, gerçekte, çalımına ve utanmazlığına karşın, Çehov'a çok sevimli geliyordu. Ondaki yaşama coşkusu, Çehov'a canlılık veriyordu. Kafaca anlaşmaları, yavaş yavaş, dostluğa dönüşüyordu. Çehov'dan 26 yaş büyük olan Suvorin, para pul konusundaki başarıları ve deneyimleriyle ağır basıyordu. Hem, ikisi de halk kökenliydiler. Suvorin'in dedesi toprak kölesiydi. Babası da, Borodino'da, sıradan bir asker olarak savaşa katılmıştı. Suvorin'in kendisi de, ilkokulu bitirdikten sonra, köy öğretmeni olmuştu. Sonra gazeteciliğe atılmıştı. İlk yazıları çok liberal içerikliydi. Ama, para, şan, şeref kazanmak ve güçlenmek için hükümete yaltaklanmak gerektiğini anlamakta gecikmemişti. 1876'da, başkentin küçük bir günlük gazetesi olan *Yeni Zamanlar*'ı ucuza satın alınca, kurulu düzenin savunucusu olmuştu sıkılmadan. Bu yüz seksen derecelik dönüş, ona öncü aydınların nefreti-

* 15 Mart 1888 tarihli mektup.
** 25 Mart 1888 tarihli mektup.

ne mâlolmuş ve resmi makamların koruyuculuğuna yol açmıştı. Şöyle on yıl kadar bir süre içinde, *Yeni Zamanlar* Rusya'nın en büyük gazetesi olmuştu. Çok geçmeden Suvorin, kendi yayınevini açmış ve Çar yönetiminden, Rus şömendüfer hatları üzerindeki bütün gazete kulübelerinin ayrıcalığını elde etmişti. Mülti-milyoner olunca, çok gösterişli bir yaşam sürüyor ve karısının, ayakkabıları eskimesin diye köye yalınayak gittiğini övüne övüne ahımsatıyordu. Bu büyük zenginliği, içten duygularına sürekli ihanet ederek ödüyordu. *Yeni Zamanlar*'da övdüğü zorbalığın hoyratlığını ve aptallığını günlüğüne yazıyordu. Kendi kendidini yetiştirmiş, işlek zekâsı, yetenekli gazeteci ve dram yazarı olan Suvorin, her şeyden önce, tüm idealizmi reddediyor, insanları sözlerine değil, davranışlarına göre yargılıyor, sanat ve edebiyata tutku ile bağlanan benzerlerinin yol açtığı düşkırıklıklarıyla avunuyordu.

Çehov, Moskova'ya dönünce, bunca cömertlikle kendini evinde konuk eden Suvorin'lere selamlarını ve teşekkürlerini bildirmekle Aleksandr'ı görevlendirdi: «Petersburg'da, büyük yazar olarak çok övüldüm ve şampanyalar içtim bol bol. Bana orada Potemkin adını taktılar, her ne kadar yanıbaşımda Katerina yoksa da. Bana esin perilerinin gözdesi gözüyle bakıyorlardı kuşkusuz.»*

Bu yüksek sosyetede daldan dala koştuktan sonra, *çekmeceli dolap*taki aile yaşamına dayanamıyordu. Evinde sekiz kişi vardı. Bunlardan biri, eve yeniden alman, odadan odaya yarı çıplak sendeleye sendeleye gezinen sarhoş Nikola'ydı. İvan da eve geliyor, Anton'un dört bir yanında, saat üçten gecenin geç saatlerine kadar tepiniyordu. Baba da, koca sakalıyla her akşam oraya geliyor, kehanetler savuruyordu. Çehov, Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Hepsi de sevimli ve neşeli ama, bencil, kendini beğenmiş, korkunç geveze, ayaklarıyla gürültü patırdı yapmaya alışık ve üstüne üstlük, meteliksiz. Başım dönüyor.»** Le-

* 25 Mart 1888 tarihli mektup.
** 26 Nisan 1888 tarihli mektup.

ontiev-Çeglov'a da: «Paranız olmayınca sizi bağışlayan bir karınız var. Ama, benim öyle bir evim var ki, ayda belirli miktar ruble kazanmazsam yıkılacak ve bir değirmen taşı gibi omuzlarıma çökecek.»* diye yazıyordu.

Çehov, *klan* dediği ailesinin boğucu havasından kaçıp kurtulmak için, bir dostun, İvanenko'nun önerisi üzerine, Ukrayna'da, Lintvaryev'lerin yurtluğunda, Luka köyü yakınlarında, Pisol kıyılarında, bir villa kiraladı. Daha oraları görmeden, acele edip Suvorin'le Pleççeiyev'i çağırdı. Bu düşünceyi ortaya atınca, işi hafiften alıp yükümlülük altına girmiş olmaktan korktu. Ama, 7 Mayıs 1888'de Luka'ya varınca, içi çok rahat etti. Kendisine ayrılan küçük ev oldukça geniş, temiz ve iyi döşenmişti. Eski bahçe kır kokuları saçıyor, kırların sessizliği insanın başını döndürüyordu. Irmaktan başka, üç verst uzunlukta, çok balıklı bir gölcük vardı. Çevreye gelince, Rus romantikliğinin kalıtına uyuyordu «kendi haline bırakılmış bahçeleri, güzel kadınların, toprak köleliğinden kalma hemen hemen can çekişen uşakların ve en klasik aşklar düşleyen genç kızların ruhlarının dolaştığı, çok hüzün verici ve çok şiirsel eski evlerle.»**

Çok geçimli ve sıcakkanlı olan Çehov, yurtluğun sahipleri Lintvaryev'lerle çarçabuk dost oldu. Onlar, yarı yıkıma uğramış, servetlerinin arta kalanıyla yaşayan ve kültür, konukseverlik ve çelebilik geleneğini güleryüzle savunan, kırsal kesime yerleşmiş nazik bir soylu sınıftandılar. Dul olan ve Schopenhauer'i Almancasından okuyan anne, nitelikli genç bir yazarı yurtluğa kabul etmekten çok mutlu sayıyordu kendini. Kızların, doktor olan en büyüğü Zenait'e mujikler ermiş gözüyle bakıyorlardı. Beynindeki bir ur yüzünden gözleri hiç görmüyor, baş ağrıları çekiyordu. İnmeliydi ve yakında öleceğinden olağanlıkla söz ediyordu. Yine doktor olan ikinci kız Helena, tatlı, çirkin ama cömert bir yaratıktı. Aile yaşamını seviyordu. Ama,

* 18 Nisan 1888 tarihli mektup.
** 30 Mayıs Suvorin'e mektup (1888)

Çehov'a bakılırsa, «Hiçbir dakika mutlu olmamaya mahkûmdu.» Son olarak, *erkek çocuk gibi yaratılmış, kemik yığını, kaslı, güneş yanığı, cırtlak, Ukrayna kültürüne tutkun* en küçük kız Nataşa, kendi parasıyla bir okul yaptırmış, orada genç köylülere Kirilov'un halk Ruscasına çevrilmiş masallarını öğretiyordu. Bunun dışında, «Marx'ın *Das Kapital*'ini*» okumuş olmasına karşın sıradan bir evlenme özlemindeydi aptalca. Ayrıca, iki de erkek çocuk vardı: Büyüğü Pol, üniversiteden atılmış, alçak gönüllü, sessiz, görünürde yaşamından hoşnut bir insandı. Oysa en genç İgor, Tolstoy'un Hıristiyan öğretilerine göre yaşamak istiyordu.

Eski törelere bağlı bu güzel ruhlu insanlardan oluşan bu aileye hayran olan Çehov, aynı zamanda ilişki kurduğu, neşelerine, şakalarına ve hazır cevaplılıklarına bayıldığı Ukrayna köylülerinin de büyüsüne kaptırdı kendini. Çehov, gezip tozuyor, ırmakta yıkanıyor, bölgedeki pazar yerlerinde, kalabalık arasında gelişi güzel dolaşıyordu. Komşu yurtluklara uğruyor, müzikli akşam toplantılarına katılıyor, genç kızlara kur yapıyor, uzunlevrek ve tatlısu ıstakozları avlıyordu.

O yaz kendini görmeye gelen dostları arasında, Lintvaryev'in kızlarını en çok ilgilendiren yaşlı Pleççeiyev oldu. Kızlar ona çiçek sunuyor, kayıkla dolaşmaya çağırıyor ve romanslar okuyorlardı. Pleççeiyev, onlara teşekkür etmek için, gözlerinden yaşlar getirecek denli duygulandırarak, şiirler okuyordu. Çehov şöyle yazıyordu: «O, Petersburg'da nasılsa, burada da tamı tamına öyle, yani, eski olduğu ve mucizeler yaratmış başka ikonaların yanında asılı olduğu için önünde dualar edilen bir ikona.»**

Karısı ölen Aleksandr da, Anton'un çağrısı üzerine, çocuklarıyla birlikte Luka'ya geldi. Orada, üzüntüsünü vodkayla unutmaya çalıştı. Helena'ya kur yaptı, onunla evlenmeyi bile düşündü. Çehov, onun kafasından bu düşün-

* 30 Mayıs 1888 tarihli Suvorin'e mektuptan.
** Aynı mektup.

ceyi atmak için aklakarayı seçti. Hem bilinçsiz Aleksandr, bir başka ilişki kurma yolundaydı. Natali Golden adında bir kadınla. Onun evli olan kızkardeşi, Nikola ile yaşıyordu. Aleksandr, sonunda çekip gitti, herkese derin bir nefes aldırarak.

Çehov da, Luka'nın çekiciliğine karşın, Lintvaryev'lerle ipleri koparmaya hazırlanıyordu. İçini kemiren hastalık, doktor ve çevre değiştirmeye zorluyordu onu. Yitip gitmeden önce, bütün dünyayı görmekte acelesi varmış, dinlenme, ışık ve sağlık bulunmadığı yerde arıyormuş gibi onu.

10 Temmuz 1888'de, Çehov ansızın, Kırım'da Suvorin'in deniz kenarındaki görkemli villası olan Feodossia'ya gitti. Orada, iki hafta mutlu bir tembellik yaşadı. Saat on bir de kalkıyor, sabahın üçünde yatıyor, nefis şaraplar içiyor tıkabasa, güzel yemekler yiyordu. Bu yüzden de, bir yazar olduğunu unutur gibi oluyordu. Şöyle açıyordu içini kızkardeşine: «Bir tek satır yazmadım, bir tek kopek kazanmadım. Benim o rezil miskinliğim daha bir iki hafta sürerse, meteliğim olmayacak ve Çehov ailesi, kışı Luka'da geçirmek zorunda kalacak.»*

Sıcak kavurucuydu.. Serinlemek için Çehov, günde birkaç kez, bu «*koyu mavi, bir bakirenin saçları kadar yumuşak,*»** ışıl ışıl denizde yıkanıyordu. Onu Petersburg'da rahatsız eden *ev sahibesi* şimdi eğlendiriyordu. Bir *kanarya kadar geveze* olan, bayan Suvorin, her saat başı kılık değiştiriyor, sabahleyin gülüyor, öğleden sonra çigan şarkıları söylüyor, akşamları da ıssız plajda tek başına oturup ağlıyordu. Suvorin'e gelince, koruduğu kimse ile çeşitli konular üstünde yorucu konuşmalar yapıyordu. Çehov, Leontiev-Çeglov'a şunları yazıyordu: «Yavaş yavaş gevezelik makinasına dönüşüyorum. Bütün sorunları çözümledik ve yeniden bir sürü soruna şöyle bir değinip geçtik. Konuşuyor, konuşuyoruz ve sonunda dil ve sestelleri iltihabından öleceğiz kuşkusuz.» Sonra da şunları ekliyordu: «Suvo-

* 22 Temmuz 1888 tarihli mektup.

** Leontiev Çeglov'a yazdığı 18 Temmuz 1888 tarihli mektup.

rin, büyük bir insan. Sanat bakımından, çulluk avındaki av köpeği gibidir, yani, şeytansı bir koku alma niteliği var, bütün tutkular ateşinde yanan.. Onun davranış tarzını, çoğu sansürcülerin bilmediği içtenliğini anlayınca onunla hoşbeş etmek hemen hemen büyük bir zevk olmaktadır.»*

Suvorin, konuğunu Eylüle kadar istiyordu ama, Çehov artık yerinde duramaz olmuştu: Yapılacak en akıllıca iş, Luka'ya dönmek ve yeniden çalışmaya başlamaktır, diyordu Çehov. Bununla birlikte, büyük bir sapma oldu. Çehov, Suvorin'in oğlu Aleksis ile, Kafkasya'ya uzanan bir geziye çıktı. Feodossia'dan buharlı bir gemiyle yola çıkarak, yeni Athos manastırını, Sukumi'yi, Batum'u, Tiflis ve Bakü'yü gezdi. Bu sonuncu kent, petrol kuyuları, ayaklar altında vıcık vıcık saçılan nefte bulanmış çamuru ile büyük tiksinti uyandırdı içinde.

Ağustos başlarında Çehov, yeniden Luka'da, sevgili Lintvaryev'lerin arasına katıldı. Ukrayna kızlarının yine büyüsüne kapılarak, bölgede bir çiftlik satın almayı ve orada küçük bir yazarlar kolonisi kurmayı tasarladı. Ama, parayı nerden bulmalıydı? Bu ara, yapılacak en akıllıca şey, Moskova'ya dönmekti. Pleççeiyev'e şunları yazıyordu: «Buradan ayrılmak ne kadar gücüme gidiyor! Şu rezil Pisol ırmağı da, sanki mahsus, günden güne güzelleşiyor. Hava nefis. Tarlalarda, buğdayları biçip kaldırıyorlar... Moskova, o soğuğu, o kötü tiyatro oyunları, lokantaları ve Ruslara özgü düşünceleriyle dehşete düşürüyor beni... Elimden geldiğince, kışı bu kentten uzakta geçireceğim seve seve.»**

Çehov, 2 Eylülde, Sadovayya-Kudrinskaya sokağındaki o *çekmeceli dolapa* dönmeye karar verdi. Gezginlikle geçen tatilleri, sağlığını güçlendirecek yerde, sarsmıştı. Moskova'ya döner dönmez, yeni kanamalar başladı. Her zamanki gibi, rahatsızlığını pek önemsemez görünüyordu. Ona bakılırsa, hastalığı verem olsaydı, çoktan ölmüş ve

* 18 Temmuz 1888 tarihli mektup.

** 13 Ağustos 1888 tarihli mektup.

tükürmekle birlikte, hastalığın başka hiçbir belirtisi yoktu: «Bütün bunlar yalnız kan gördüğüm zaman kaygılandırıyor beni» diye yazıyordu Suvorin'e, «ağızdan gelen kanda, yangın alevindeki gibi uğursuz bir şeyler var. Kan kusmayınca tedirgin olmuyorum ve edebiyat dünyası için yeni bir kayıp olacağını sanmıyorum.»* Bir doktorun ağzından çıkan bu garip sözler, gerçek karşısındaki korkuyu mu dile getiriyordu, yoksa önüne geçilmeze boyun eğmeyi mi? Kuşkusuz Çehov, kendine kalan az buçuk yaşama süresinin tadını daha iyi çıkarmak için, hasta olduğuna inanmak istemiyordu. Kendine bile açıklamadan, şu dünya yüzünde benzeri bir mutluluğu ancak böylesi bir yalanla elde edebileceğini biliyordu. Çalışmanın, dostluğun ve başarının tadını yitirmemek için, kendi durumunu görmezlikten gelmeyi yeğliyordu.

Her zamanki gibi, didişken, hep avuç açan ailesi Çehov'un ilerlemesini engelliyordu. Düzenli bir işi olmayan Nikola, kimlik kağıdı olmadan yaşıyor ve asker kaçağı olarak polisçe aranıyordu. Kardeşinin askere alınmasını önlemek için, yüksek mevkideki dostlarına başvurması gerekiyordu Çehov'un. Aleksandr ise, Suvorin'le bozmuştu. *Yeni Zamanlar*'da *Al. Çehov* imzasıyla entipüften bir öykü yayınlatmıştı. Bu imza, nicedir ünlü olan kardeşiyle karıştırılmaya yol açabilirdi. Bu davranışa kızan Suvorin, Aleksandr'a oldukça sert bir mektup yazmış, saygı göstermesi gereken bir imzayı gaspetmek ve kirletmekle suçlamıştı onu. Bu durumun başlıca kurbanı olan Anton, kızabilirdi. Oysa, sadece kavgayı yatıştırmaya çalıştı ve ağabeyinin aşırı alınganlığını yatıştırmak için ona şunları yazdı üzülerek: «Gelip çatacak ölüm saatinden kaçınamayız. Uzun süre yaşayacak da değiliz. Onun için, yazılarıma, adıma ya da edebiyat alanındaki yanılgılarıma önem vermiyorum. Senin de öyle olmanı salık veririm. Nazik sorunlara yaklaşımda, Suvorin tarzında, ne denli sadelik ge-

* 14 Ekim 1888 tarihli mektup.

tirirsek, aramızda o denli az sürtüşme olur. *An. Çehov* ya da *Al. Çehov* aynı şey değil mi?»*

Kısa bir süre sonra, kafayı çeken Aleksandr, *Yeni Zamanlar*'ın yazı kurulu üyelerine ağır hakarette bulundu. Suçlu kardeşinin gazetedeki yerini kaybetmesinden korkan Çehov, olaydan duyduğu üzüntüyü bildirmek ve nedenlerini açıklamak için Suvorin'e mektup yazdı: «Kardeşime ne yapabiliriz? Ayık olduğu zaman, akıllı, pısırık, duyarlı, ama sarhoş olduğu zaman dayanılmaz bir insandır.. Alkolle zehirlendiğine kuşku yok. Zehirlenme nedir? Morfin düşkünlüğü, otuzbir, aşırı cinsel istek vb. gibi. Bir psikozdur o. Ben ve öğretmen kardeşim (İvan), tek başımıza içki içeriz. Şaraptan hiç anlamayız, gönlümüzce içeriz, ama başımız yerinde uyanırız.. Oysa Aleksandr ve artist Nikola, iki üç kadehte akıllarını kaçırırlar... Bildiğim kadarıyla, Aleksandr nedensiz içmiyor. Mutsuz ve yılgın olduğu zaman sarhoş olur. Ona, diplomatça ve yumuşak bir azar mektubu yollayacağım. Mektuplarım etkiler onu.»**

Bu ailesiyle ilgili dertler ortasında, sevindirici bir haber Çehov'u mutlu etti. Çehov, *Kuzey Postası*'na, *Bayram Günü* adlı «biraz iddialı» öyküsünü yollamış ve *İvanov* üzerinde yeniden çalışmaktaydı ki, 7 Ekim 1888'de, Petersburg Bilimler Akademisinin edebiyat bölümünün, oy birliğiyle *Alacakaranlık*'ta adlı öykü kitabına Puşkin ödülünü verdiğini öğrendi şaşırarak. Birkaç haftadır, pek de inanmadan bu ödüle umut bağlamıştı. Ödülü alırken, *aşık bir insan* gibi coşkun bir keyif duydu. Bütün aile, başarı rüzgarının etkisinde coşup taşıyordu. Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Babamla annem korkunç aptalca laflar ediyorlar ve anlatılamayacak denli mutlular. Kızkardeşim... dostlarına koşuyor, haberi dört bir yana yayıyor... Öylesine talihliyim ki, kuşkulu gözlerle şaşı şaşı bakmaya başlıyorum göğe Bir an önce masanın altına saklanacağım ve orada rahat edeceğim sesimi çıkarmadan.. Beş yüz rublelik ödülü,

* 24 Eylül 1888 tarihli mektup.
** 10 Ekim 1888 tarihli mektup.

bir çiftlik satın almak için bir kenara koyacağım.»* Mektubuna ayrıca şunları ekliyordu: «Bütün yayınladıklarım ve bana bu ödülü kazandıran her şey, insanların belleğinde on yıl sürmez, yaşamaz.» Şansının yaratıcısı olduğuna kesinkes inandığı, Akademi üyesi Grigoroviç'e de, teşekkür etmek için, iltifatlara boğulan bir çömez coşkusuyla bir mektup yazıyordu. Mektubunda, yakında büyük bir roman üzerinde çalışacağına söz veriyor, ama öbürlerinden daha çok bu yapıtın, zamanın sorunlarına yansız bir bakış getireceğini söylüyordu. «Benim hiçbir zaman kesin politik, dinsel ve filozof tutumum olmadı. Her ay değişiyorum, onun için, kişilerimin nasıl sevdiklerini, evlenip çocuk yaptıklarını, nasıl öldüklerini ve nasıl konuştuklarını dile getirmekle yetinmem gerekiyor.»**

Puşkin ödülünü kazandıktan sonra katıldığı törenlere, verilen söylevlere karşın Çehov, doktor muyum, yazar mıyım diye soruyordu hep kendi kendine. Yasal karısı tıp ile, metresi edebiyat arasında sevdiği karşılaştırmayı yineleyerek Suvorin'e şunları yazıyordu: «Biri canımı sıktı mı, öbürü ile yatıyorum. Belki bir kargaşadır bu, ama tekdüze değil.»***

Gerçekte genç yazarlar dünyası, onu tiksindiriyordu, klanları, dolap ve düzenleri, tekelciliği, dalkavukluğu ve ikbal avcılığıyla. Meslek arkadaşlarının, bir övgü yazısı koparmak için her şeyi yapmaya hazır olmalarını kınıyordu Üne nasıl da bu denli susamış olunurdu? Oysa kendisi sekiz yıllık çiziktirmelerden sonra, niçin yazdığını hiç mi hiç bilemiyordu. Çevresinde kinci guruplar oluşturanların tersine o, bağımsız, ve alçakgönüllü olmak istiyordu. Leontiev-Çeglov'a şunları yazıyordu: «Sıradan insanlar olalım, herkese karşı aynı tutumu benimseyelim. O zaman, yapay bir dayanışmaya gerek kalmaz.»**** Pleşçeiyev'e de daha bir üstüne basa basa şunları yazıyordu: «Yazılarımın satır ara-

* 10 Ekim 1888 tarihli mektup.
** 9 Ekim 1888 tarihli mektup.
*** 11 Eylül 1888 tarihli mektup.
**** 3 Mayıs 1888 tarihli mektup.

larını okuyarak, bende illa da bir liberal ya da tutucu görmek isteyenlerden korkuyorum. Ne liberalizm, ne tutucu ya da ne evrimci, ne papaz ne de dünyaya kayıtsız bir varlık. Özgür bir sanatçı olmak istiyorum, o kadar. Tanrının bana bunlardan biri olmak gücünü vermediğine hayıflanıyorum... İkiyüzlülük, aptallık ve alıkıran-başkesenlik tüccar dükkânlarında ve tutukevlerinde ağır basıyor. Bütün bunları bilim ve yazın çevrelerinde, gençler arasında da görüyorum. Markalara ya da etiketlere peşin yargı gözüyle bakıyorum.. Benim ermişlerin ermişi..., şiddete ve yalana karşı özgürlüktür bu.»*

Sanatçının bu tam bağımsızlığını Çehov, yalnız meslek arkadaşlarına, eleştirmenlere, okuyuculara karşı savunmuyor, bunu öykü, roman, piyes kişilerine de uygulamak istiyordu. Bir Puşkin'i, *inanç değiştirmeden önceki* Tolstoy'u örnek alarak, ortaya, çözümler getirmeden birtakım sorunlar atabileceğine inanıyordu. Bir yapıtta saklı bir ahlâk dersi olmamalıydı. Mesaj da olmayacaktı. Hiçbir şey ispatlamadan, yaşamı sergilemek. Bu, şu demekti ki, kişiler yazarın hizmetinde değil, yazar kişilerin hizmetinde olmalıdır. Onların varlığıyla kendi varlığı arasında yazarın, bir seçim yapma cesareti göstermesi gerekti. Yazar, kişileri anlatmak, yargılamak, suçlamak, kınamak ya da bağışlamak için araya girerse çizmeden yukarı çıkmış olur. Yazar, kişilerinin önünde kendini ne denli silerse, onlar, yazardan sonra yaşama şansını elde etmiş olurlar: «Bence romancılar, Tanrı, kötümserlik vb. gibi sorunları çözümlemek zorunda değildirler» diye yazıyordu Suvorin'e, «Romancının işi insanların nasıl ve hangi koşullar altında Tanrı'dan, ya da kötümserlikten söz ettiklerini ya da bunu düşündüklerini göstermektir. Bir sanatçı, kişilerinin ne yargıcı olmalı ne de söylediklerini yargılamalı, sadece yansız bir tanık olmalı... Değer biçmek jüriye, yani okuyuculara düşer. Benim işim, yetenekli olmak, önemli olanla olmayanı ayırt etmek, kişilerini aydınlatmasını bilmek ve on-

* 4 Ekim 1888 tarihli mektup.

ların dilini konuşmaktır.»* Daha sonraları Çehov, yine aynı Suvorin'e yükleniyordu: «Bir sanatçının anlamadığı bir şeyle savaşması kötü bir şeydir. Uzmanlık isteyen sorunlar için uzmanlar vardır. Onların işi, kırsal topluluklardan, kapitalizmin geleceğinden, ayyaşlığın, saldırganlığın, kadın hastalıklarının tehlikeleri üzerinde durmaktır. Ama, sanatçı yalnız anladığı şeyleri ele almalıdır.»**

Bir öykünün işlenişindeki bu nesnellik kaygısı Çehov'un, bir betimlemenin ayrıntılarında ya da bir diyalogun repliklerinde bir seçme zorunluğu olduğunu söylemesine engel olmuyordu. Kendini gerçekçi diye tanıtmasına karşın, üstüste binen hafif tuşlardan, havada kalan önerilerden, uçucu simgelerden izlenimci bir sanata doğru ilerliyordu. Meslek arkadaşı Lazarév-Gruzinski'ye, beylik biçemden kaçınmasını öğütlüyordu: «Yazılarınızda, atak ve sert görünen ne varsa, hepsini düzeltip güzelleştirmeye hakkınız yok. Yeteneğinize gem vuruyorsunuz. Bu yüzden de özgün olamıyorsunuz. Kadınları öyle betimlemelisiniz ki, okuyucu, sizi kravatsız ve yeleğinizin düğmeleri çözük sansın. Doğa betimlemeleri için de aynı şey. Kendinizi serbest bırakın.»***

Kendini serbest bırakmak, politik ya da felsefi laf salatasını reddetmek, çeşitli edebiyat okullarını baskın kabul etmemek, tek başına alçakgönüllülükle, seçilen yolda ilerlemek. Bütün bunlar, Çehov'a göre, gerçek yazarın amentüsü olmalıydı. Bu ölçülülük, bu yan tutmazlığı *Bayram Günü* adlı öyküsü konusunda Pleççeiyev'e yazdığı bir mektupta da ileri sürüyordu: «Beni oburluk, sarhoşluk, hafiflik, soğuklukla suçlayabilirler sanıyorum ama, böyle görünmek ya da görünmemek isteği ile değil.. Ben hiçbir zaman saklamadım kendimi.»****

Romancı için güdümsüzlük savını savunurken Çehov, tiyatro adamı olduğunu, burada da güdümsüzlüğü altın

* 30 Mayıs 1888 tarihli mektup
** 27 Ekim 1888 tarihli mektup.
*** 20 Ekim 1888 tarihli mektup.
**** 30 Ekim 1888 tarihli mektup.

kural saymayı unutmuyordu. Tiyatrodan nefret ettiğini söylüyordu ama, onun büyüsünden kendini kurtaramıyordu. «Tiyatroyu bakkalların elinden kurtarıp edebiyat adamlarının eline vermek için var gücümüzle savaşmalıyız, yoksa hapı yutar.»* diyordu, Suvorin'e. Leontiev-Çeglov'a da şunları söylüyordu: «Çağdaş tiyatro kızamık gibidir, kentlerin kötü hastalığı. Bu hastalığı süpürüp atmalı. Ama onu sevmek de sağlığa zararlıdır.»** Bu kesin sözler, sürekli tiyatrolara gitmesini, akşamları oyuncularla geçirmesini, *Ayı*, *En Büyük Yapıtı*, *Evlenme Teklifi* gibi küçük güldürücü oyunlar yazmasını engellemiyordu. Aynı zamanda *İvanov*'unu da yeniden tezgâha almıştı değiştire değiştire, anlamını belirlemeye çalışarak. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Şimdilerde benim *İvanov* çok daha anlaşılır oldu.»***

Çehov'a göre, gözden geçirilip düzene konan küçük Saşa'sı, yepyeni bir kişiydi, *erkekleri yıkım saatlerinde seven* kadınlardan. İvanov'a gelince, kuşkusuz açıktan açığa iftiralara uğradığı, küfür edildiği için değil, *yolun sonuna vardığı* için canına kıyıyordu. Hem, Çehov, İvanov karakterinin, tipik bir Rus karakteri olduğu düşüncesindeydi. «Coşkunluk, suçluluk duygusu, bezginlik yalnız Ruslara özgüdür» diyordu Suvorin'e. «Almanlar coşmazlar hiç. Onun için Almanya'da bezgin ya da yorgun, gereksiz adama rastlanmaz... Fransızların coşkunluğu kendini korur aynı düzeyde; hiçbir zaman ne yükselir ne alçalır birden. Onun için, Fransız, en ileri yaşına dek normal davranır.»****

Böylece gözden geçirilen piyes Petersburg'da Aleksandrinski Tiyatrosunun programına alındı. 1888 Ocak ayından başlayarak Çehov, provalarda bulunmak üzere başkente, dostu Suvorin'in evine gitti. Ve hemen, kuşkulara, bunalımlara ve öfkelere kaptırdı kendini. Bir kez daha, oyuncular yanlış oynuyorlar gibi geldi kendine. İvan'ı can-

* 3 Kasım 1888 tarihli mektup.
** 7 Kasım 1888 tarihli mektup.
*** 19 Aralık 1888 tarihli mektup.
**** 30 Aralık 1888 tarihli mektup.

landıracak olan Davidov, son dakikada yapılan değişikliklerden yakınıyor, rolünden vazgeçmekle yıldırıyordu onu. Umutsuzluğa düşen Çehov, ona kişisinin özelliklerini anlatmakla tüketiyordu kendini. İkisi, günde on kez kavga ediyor, sonra barışıyorlardı. Bu kendini beğenmiş oyuncunun karşısında Çehov, işin kötüye varacağını düşünüyordu. İlk temsilden önce, kardeşi Mişel'e, işin daha başından kaybedildiğini yazıyordu.

Oysa, 31 Ocak 1889'da, beklenen başarısızlık yerine, seyircilerde gürültülü bir hayranlık uyandırdı. Oyunun sonunda Çehov, dizleri tutmaz durumda, yüreği çarpa çarpa, oyuncuların ortasında, kendisini alkış tufanına tutan seyircileri selamladı. Ertesi gün onuruna bir şölen düzenlendi. Şölenin düzenleyicisi, bardağını kaldırarak Çehov'u ölümsüz Griboiyedev'le kıyasladı. Beklemediği bu büyük başarıdan ürken Çehov, acele acele Moskova'ya döndü. «Bir deliğe girip saklanmak istiyorum» diyordu. «Alkışlar, başarı, bütün bunlar öylesine kafa şişirici, öylesine az doyurucu ki, sonunda yoruluyorum, kaçmak, bir an önce kaçmak geliyor içimden.»* diye yazıyordu, Leontiev-Çeglov'a.

Evine döner dönmez, gazeteleri baştan başa gözden geçirdi yureği çarpa çarpa. Basın genel olarak, *İvanov*'u beğenen seyircilere hak veriyordu. Yalnız solcu eleştirmenler —Mihailovski, Korolenko, Uspenski— yazarı, piyesinde hiçbir toplumsal mesaj getirmediği için kınıyorlardı. Bu suçlama Çehov'u rahatsız edecek yerde, sanatı politikadan uzak tutma gerektiği düşüncesinde güçlendirdi. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Küçük basın ne kadar da hırpalıyor İvanov'umu. Benim kişim, İvanov değil de bir general sanki.»** Çehov, ayrıca, seyircilerinden birçok mektup alıyordu, çağın duyarlığına yanıt veren gerçek kişiler yarattığı için kutluyorlardı onu. Ünlü Lesskov da, *Günce*'sinde şöyle yazıyordu: «Zekice bir piyes, büyük dramatik yetenek.»

Oyunun başarısı Petersburg'da günden güne yaygınla-

* 18 Şubat 1889 tarihli mektup.

** 6 Şubat 1889 tarihli mektup.

şıyordu. Tiyatro salonu her akşam hınca hınç doluyordu. Modaya uymak için *İvanov*'u görmek gerekliydi. Bir zaman önce, aynı oyunun Moskova'daki başarısızlığının acısı çıkıyordu, hem de nasıl! Çehov, bayan Kisselev'e: «Benim *İvanov*'un, çok büyük ve şaşılası başarısı sürüp gidiyor. Şu anda, Petersburg'da günün iki kahramanı var: Semiradski'nin *Çıplak Phryne*'si* ve giyinik olan ben. İkimiz de coşku yaratıyoruz.»**

Bununla birlikte, bütün bu boş parıltıdan yorulan Çehov, kentten kaçıp, kendini en sevdiği spora, balık avına verebileceği kırsal bir yere gitmeyi düşlüyordu: «Kuru otlara uzanmak ya da oltamın ucundaki sırığın kımıl kımıl titrediğini görmek, gazete yazıları ve seyirci alkışlarından çok başka türlü duygulandırır beni»*** diye yazıyordu Leontiev-Çeglov'a. Mektuplarında düşkırıklığı ve acılık gitgide yineleniyordu. Suvorin'e soruyordu: «Kimin için, ne için yazıyorum? Seyirciler için mi? Ama seyircileri görmüyorum, bir *domovoi*'den,**** daha az inanıyorum onlara. Seyirci, yontulmamış, eğitilmemiş. En iyi öğeleri bile içtenlikli değil... Onlara gerekli miyim, değil miyim? Bunu anlayacak yetenekten yoksunum... Sonuç olarak, yaşamım canımı sıkıyor. Kimi zaman her şeyden tiksinir oluyorum. Hiç gelmemişti bu başıma. Aptalca, sonu gelmez gevezelikler, ziyaretler, yardım isteyenler, bir muayene için sadaka gibi verilen iki üç ruble, bana bir köpek bile vermeyen hastalar için araba parası, kısacası başıbozukluk öyle ki, kendimi dinleyecek olsam, başımı alır kaçarım evden. Borç para alıyorlar benden, geri vermiyorlar, kitaplarımı aşırıyorlar. Kimse benim zamanıma değer vermiyor. Zavallı bir aşktan başka eksiğim yok benim.»*****

* O dönemde Petersburg Güzel Sanatlar Akademisi'nde sergilenen tablosu.

** 17 Şubat 1889 tarihli mektup.

*** 18 Şubat 1888 tarihli mektup.

**** Rus folklorunda ev perisi.

***** 23 Aralık 1888 tarihli mektup.

Bu *zavallı aşk*'ın peşine düşmek için Çehov'un içinde bir dürtü bile yoktu. Kızkardeşi Maria'nın eve getirdiği kız arkadaşlarının çevresinde dört döner görünmesine karşın, onlara şakacıktan kur yapıyordu sadece. Böylece Çehov, Lika dedikleri güzel Lidya Mizinova'nın büyüsüne kaptırdı kendini. On sekiz yaşında, etli butlu, parlak tenli, sarı saçlı, ışıl ışıl gri gözlü bir kızdı bu. Maria'nın coğrafya ve tarih dersleri verdiği okulda yardımcı öğretmendi. Çehov, yeteneği, düzgün yüzü, tatlı gülümsemesiyle büyülüyordu onu, ama, kız ne denli ilgi gösterirse, ona karşı edilgin ve alaycı davranıyordu. Maria'nın bir başka ilgi çekici arkadaşı da, matematikçi Olga Kundassova'ydı. Biraz hantal ve erkeğimsi olmakla birlikte sevimli bir kızdı. Modaya yüz vermiyor, her zaman, hep aynı beyaz yakalı siyah elbise giyiyor, beline geniş bir kayış kemer takıyordu sımsıkı. Astronomiye tutkundu. Çehov ona *astronomi* adını takmıştı. Coşkulu, tutkulu ve içtenlikliydi. Çehov'a, arkadaşlıktan öte bir şeyler duyduğunu yarım yamalak anlatmaya çalışıyordu. Ama, Çehov hemen kabına çekiliyordu. Kadınlar onu korkutuyordu adeta. Kızlardan birine bağlanıp sayısız kaygılarını çoğaltmaktan çekiniyordu daha doğrusu.

Moskova'da ve Petersburg'da, çirkin iftiralar ediliyordu kendisi için. Dedikoducular, Suvorin'e satıldığını, bu otokrasi destekçisinin kızıyla evleneceğine söz verdiğini —kız, daha on yaşında yoktu— ve *Yeni Zamanlar*'ın yazı kuruluna gireceğini ima ediyorlardı. Bu dedikodulardan kaygıya düşen Pleççeiyev, böylesine açıkça iktidara bağlı bir gazeteyle her türlü anlaşmanın kendisini sonsuza dek gericilerin safına sokacağı yolunda uyardı Çehov'u. Başka uyarılar da, liberal dostlarından geldi. Çehov, Leontiev'e şöyle diyordu: «Dedikodular, mektubunuzda sözünü ettiğiniz için değil, herkesin bu konuda yazı yazması, tepemi attırıyor. Üniversite öğrencileri, benim bir milyoner kızla evleneceğimi dillerine dolamışlar. Ne ahlâksızlık!»*

Üstüne üstlük, ailesi rahat bırakmıyordu Çehov'u. O

* 16 Mart 1888 tarihli mektup.

kabına sığmayan otuz üç yaşındaki Aleksandr, yola gelmeye yanaşmıyordu. Çehov, Aralık ayında Petersburg'a son gidişinde, kardeşinin yarı sarhoş, hizmetçi kadının önünde donla dolaşmasını, çocukların önünde de, karısına pis pis küfür etmesini görüp dehşete düşmüştü. Moskova'ya döner dönmez ona şunları yazdı: «Namuslu ve iyi bir insanın kadınlara böyle davranması yakışıkalmaz. Hangi göksel ya da yersel güç, onları köle yapma hakkını verdi sana? Onları, durmadan en aşağılık hakaretlere uğratmak, bağırıp çağırmak, başa kakmak, yemeklerde şımarıklık etmek, yaşamınızın kürek mahkûmluğu olduğunu durmadan söylemek, çalışmayı cehennem azabı saymak kaba bir zorbalık değil mi?... Kadınların ve çocukların güçsüzlüğüne saygılı olmak, yaşamın düzyazısı tüketildiyse, hiç değilse şiirine saygılı olmak gerek... Çocuklar kutsal ve temiz yaratıklardır... Onların önünde edebe aykırı davranmaya hakkımız yok... Despotça sevmektense, hiç sevmemek daha iyi.»*

Nikola'dan yana kaygılar, hâlâ çok ciddiydi. Bu sevimli ayyaşın sağlığı, uzun süredir aileyi kaygılandırıyordu. 1889 Martında, durumu birden kötüleşti. Hastalığı zararsız tifoydu ama, akciğeri etkiliyordu. Çehov, kardeşine canlabaşla baktı, tifosunu iyi ettiyse de, ayrıca verem olduğunu gördü. Meslek arkadaşlarına danışması, sadece tanısının doğru olduğunu ortaya çıkardı. Bir dinlenme rejiminin, hastalığın ilerlemesini geciktireceğini umarak Nikola ile birlikte, Nisan sonlarına doğru, Lintvaryev'lerden bir kez daha kiraladığı Luka villasına gitti. Orada, kırsal dünyanın ilkbaharında, çiçeğe durmuş elma ve kiraz ağaçları, bülbül ve guguk kuşu sesleri, sevgili dostların coşkun neşesi ile karşılaşmanın mutluluğunu buldu.

Ama, sevinci uzun sürmedi. Nikola, günden güne daha güçsüz düşüyor, ateşler içinde yanıyordu. Uzanıp yatamayacak duruma geldiği için, bir koltukta uyumak zorundaydı. Onun mum gibi eridiğini gören Çehov, kendi duru-

* 2 Ocak 1889 tarihli mektup.

munu düşünüyordu. Bu öfkesi burnunda ve kaprisli, can çekişen insan karşısında, iç karartıcı bir önsezi bütün ağırlığıyla yükleniyordu üstüne. Çehov, kendi sonunun bir önbelirtisi karşısında değil miydi? Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Nikola'nın hastalığı kronik akciğer veremi. Çaresiz bir hastalık. Sorun şöyle konulmalı ortaya: Hastalık ne kadar sürecek? Ya da ne zaman iyileşecek?»* Suvorin'e de: «Benim ressam hiç iyileşmeyecek... Tek sorun, hastalığın ne kadar süreceğidir»** diye yazıyordu.

Kardeşinin başucuna sımsıkı bağlı kalan Çehov, iç sıkıntısını, okuyarak unutmaya çalışıyordu. Gonçarov'un *Oblomov*'u onu düşkırıklığına uğratıyor, Gogol, taşkınlığıyla *kendinden geçiriyordu* onu, Paul Bourget'nin *Çömez*'i de, ona akıllıca, ilginç ama yanlış ve dokunçalı görünüyordu. *Materyalist akıma karşı bu kasıtlı haçlı seferini* anlamıyordu. Suvorin'e şunları yazıyordu: «İnsanın materyalist akımı izlemesini yasaklamak, ona gerçeği izlemeyi yasaklamak demektir. Madde dışında, ne deneyim, ne bilgi, dolayısıyla da ne gerçek vardır. Bir kadavrayı kesip biçerken, en keskin spiritüalist bile, ister istemez, kendi kendine *bütün bunlarda ruh nerede?* diye sorar.»***

Nikola son gücünü yitirince, daha bir sevecen, daha bir yazgısına boyun eğer olmuştu. Çehov, bütün varlığıyla ona acırken bile, ondan bir adım uzak kalamamanın sıkıntısını çekiyordu. Hava değiştirmeyi, kirli çamaşırları, tükrük hokkasını unutmayı, başını alıp kaçmayı, Odessa'ya ya da Fransa'ya gitmeyi düşünüyordu, bir suçluluk duygusu içinde. «Paris'e kaçmak ve insanlara Eyfel kulesinden bakmakla mutlu olacağım. Ama, ne yazık ki, burada ayaklarımdan bileklerimden bağlıyım ve bir adım uzaklaşmaya hakkım yok.»**** diye yazıyordu yazar Tikhonov'a.

Temmuz ortalarında Aleksandr, Luka'ya Çehov'un yanına geldi. Ondan önce de, İvan gelmişti. Böylece nöbet de-

* 8 Mayıs 1889 tarihli mektup.
** 14 Mayıs 1889 tarihli mektup.
*** 7 Mayıs 1889 tarihli mektup.
**** 31 Mayıs 1889 tarihli mektup.

giştirme sağlanmıştı. Çehov, tatil yapmayı hak ettiğini hissetti. Dostları Smagin'leri görme niyeti ile Poltava'ya gitmek üzere yola çıktı. Onların evinde dört beş gün kalmayı düşünüyordu. Yolda, fırtına ve yağmur bastırdı. Sanki Tanrı, görev yerinden kaçtığı için onu cezalandırmak istiyordu. Oraya vardığının ertesi gününde, bir köylü ona kentten, ıpıslak bir telgraf getirdi: «Kolia* öldü». Her ne kadar bu haberi bekliyor idiyse de, üzüntüden bitkin hale geldi. Sağanak altında, hemen en yakın tren istasyonuna koştu. Soğuk ve fırtınada geri dönüş korkunç oldu. Küçük Romni garında, akşamın yedisinden sabahın ikisine dek aktarma için beklemek zorunda kaldı. Bir parkta oturdu, bitkin ve eli ayağı buz kesmiş olarak. Park duvarının arkasında aktörler, bir melodramın provasını yapıyorlardı.

Çehov, Luka'ya gidince, akrabalarını acıdan yıkılmış buldu. Aleksandr, babasına şunları yazıyordu: «Ruhumuz ezik, gözyaşlarında boğuluyoruz. Herkes hıçkırıyor. Yalnız Anton ağlamıyor. Kötü bir belirti bu.»** Çehov'sa Pleççeiyev'e yazdığı mektupta: «Bizim aile henüz ölümü tanımamıştı: ilk kez görüyordu bir tabutu.»*** diyordu.

Yorgunluğuna karşın, bütün gömme işlerini Çehov üstlendi. Nikola'nın tabutu eller üstünde, Luka'nın küçük kilisesine götürüldü, sonra da kent mezarlığına taşınarak gömüldü *tatlı ot kokuları içinde*. Çehov, kardeşinin yakın dostu Diukovski'ye «Eğer geçmişte kabahatleri olmuşsa, çektiği acılarla ödedi onları»**** diye yazıyordu.

Dörtbir yanını saran boşluk içinde Çehov, hem utanılası bir ferahlama, hem öldüresi bir üzüntü duyuyordu. «Oylesine kötü bir ruhsal durumdayım ki, yazdan da, villadan da, Pisol ırmağından da tiksiniyorum»***** diyordu Leikin'e.

Bununla birlikte, böylesi büyük bir yas havasına giren

* Nikola'nın küçültülmüş biçimi.
** 19 Haziran 1889 tarihli mektup.
*** 26 Haziran 1889 tarihli mektup.
**** 24 Haziran 1889 tarihli mektup.
***** 13 Ağustos 1889 tarihli mektup.

ailesini bırakıp gitmekte, içten içe tedirginlik duyuyordu. Bu yüzden, yola çıkmak için 2 Hazirana kadar bekledi. Şaşkınlık içinde nereye gittiğini doğru dürüst bilemiyordu: Kafkasya'ya mı, Fransa'ya mı, belki Suvorin'in çağırdığı Viyana'ya mı? Malyi Tiyatrosu topluluğuyla turnede olan aktör Lenski'nin çağrısı üzerine Odessa'ya gitti Çehov. Bu kaygısız ve delifişek oyuncularla bir arada olmak acısını dindirmeye yardımcı oldu. Oyuncularla birlikte Kuzey Otelinde kalıyor, her gün denize giriyor, sabahın ikisine dek dostlarıyla tartışıyordu. Aktrist Karatiguina, onun gibi, gri elbiseli, nazik davranışlı titiz bir insanın, dangul dungul bir köylü gibi ayçiçeği çekirdeği yemesine şaşıyordu. Çehov, on gün sonra, başlangıçta hoşuna giden bu sevimli kuş kafesinin boşboğazlığından usanç getirdi ve Yalta'ya gitmeye karar verdi. Malyi topluluğu ona vapura kadar eşlik etti ve iki kravat armağan etti.

Yalta'ya varır varmaz Çehov, buraya niçin geldiğini bilemedi. Bunaltıcı bir sıcak vardı. Münasebetsiz insanlar kapısını aşındırıyordu, sokakta kadınlar tebdil geziyor gibiydiler ve *kaymaklı dondurma kokusu* salıyorlardı ortalığa. Çehov, Pleççeiyev'e şunları yazıyordu: «Sabahları yıkanıyorum, gündüzleri sıcaktan bunalıyorum, akşamları şarap içiyorum, geceleri de uyuyorum. Deniz nefis. Bitki örtüsü acınası durumda.. Halk arasında çok hasta var. Her gün çekip gitmeye hazırlanıyorum ama, gitmiyorum.. Vicdanımı rahatsız ediyor beni. Evde, her şey kötüye giderken, eğlence düşkünü gibi davranmaktan utanıyorum.»*

Çehov, sıcağa ve alabildiğine uzanan mavi denizin büyüsüne karşın, Yalta'da, *Sıradan Bir Öykü* adlı garip ve umut kırıcı öyküsünün büyük bölümünü yazacak zamanı buldu. 5 Eylülde Moskova'ya döndü. 13 Eylülde, Tikhonov'a çalışmasının şöyle böyle tamamlandığını bildirdi. «Bu, öylesine yorucu bir şey ki, insanı öldürebilir,» diyordu Tikhonov'a, «sayfa sayısı ile değil, içindekiler bakımından yorucu ve ağır. Sakar ve cansıkıcı bir şey. Burada

* 3 Ağustos 1889 tarihli mektup.

yeni bir konuyu ele alıyorum.» Bu *yeni konu, Güney Postası* başyazarına dediği gibi «Bütün yaz boyunca, yakamı kurtaramadığım iğrenç bir anlayıştan esinleniyor.». Bununla birlikte, bir başkasına, Suvorin'e, başkişisinin düşüncelerini paylaşmadığını yazıyordu aynı kanıyla: «Size kahve sunarlarsa, onu bira yerine almayın. Size bir profesörün düşüncelerini yansıtıyorsam, onlarda Çehov'un düşüncelerini aramayın ne olursunuz.» diye yazıyordu... «Tüm öyküde, kendime mâlettiğim bir tek düşünce var: profesörün damadının, şu rezil Gneker'in kafasında doğan bir düşünce: *moruk aklını oynatmış!* düşüncesi. Gerisi düşsel.»*

Sıradan Bir Öykü'nün konusu, gerçekten, *düşsel*'dir. Yakın olan sonunu önceden kestiren, şanlara şereflere boğulmuş ve yorgun düşmüş olan yaşlı profesör Nikola Stepanoviç, geçmişteki çabalarının dökümünü yapar: Bütün yaşamının, bilim aşkının, karısına kızına, vasisi olduğu Katia'ya karşı davranışlarının, meslek arkadaşları ve öğrencileri üstüne düşüncelerinin, çırpınışlarının, çalışmalarının, görünüşteki başarısının, bütün bunların tümden *anlamsız* olduğunu görür. Bu düşünsel iflas gerçeği karşısında, artık yakınlarının varlığına katlanamaz olur, en sevdiği Katia'dan bile kopar. ve Harkov'da, bir otelde ölümü beklemeye gider...

Çehov'un bütün bu savlarına karşın, yaşlı profesörün bu yürek darlığı, bu yalnızlığı, o dönemdeki şaşkınlığı ile büyük bir benzerlik var. Çehov da, ideal yokluğunun acısını çekiyor, başarının boşluğunu fark ediyor, ölümü, bir bilinmezcinin soğukkanlı dinginliği ile karşılıyordu Kardeşi Nikola'nın vakitsiz ölümü, onu Tanrıya yaklaştıracak yerde, mutlakın bilinemeyeceğine ve insan yazgısının kapkara bir boşlukta sonuçlanacağına inandıracaktı onu.

Edebiyat çevrelerinde, kimileri *Sıradan Bir Öykü* konusunda, Tolstoy'un üç yıl önce yayınlanan *İvan İlyiç'in Ölümü* ile karşılaştırmalar yaptılar, Çehov'un aleyhinde. Aslında, iki öykü de, bir insanın ölümle karşılaşmasını an-

* 17 Ekim 1889 tarihli mektup.

latıyordu. Ama Tolstoy'daki bu ölümle karşılaşma, doğaüstü bir ışık umuduna kavuşmadan önce başkişiyi dehşete düşürmüştü. Çehov'daysa, kendini bekleyen karanlığın kesinliği karşısında, yaşlı profesör hiçbir biçimde yatışmıyordu. Böylece, bir kez daha, kuşkucu Çehov, inançlı Tolstoy'a karşıt düşüyordu. Birincisi, yaşamı onurlu ve dingin bir inançsızlıkla sürdürüyor, acı çeken ve din'le aydınlanan ikincisi ise *insan, ruhunu kurtarmak istiyorsa, hiçbir dünya sevincine yüz vermemeli,* diyordu.

Çehov'un önceden sezdiği gibi, *Sıradan Bir Öykü,* için eleştiriler sert oldu. Bununla birlikte, o güne dek Çehov'un sanatına az duyarlı olan, çok seçkin Mihailovski, ona övgüler yağdırıyordu: «Öykü böylesine güzel, böylesine yaşama benziyorsa, yazar kendi acılarını ona koyduğu içindir» diye yazıyordu. Pleççeiyev'e gelince, Çehov'a şöyle sesleniyordu: «Bugüne dek, böylesine güçlü, böylesine derin bir ürün vermediniz bu yapıtınız gibi. Yaşlı bilginin havası çok güzel verilmiş, kendi kişiliğinizin sezildiği birkaç öznel simgeler, bütüne zarar vermiyor.»*

Bu *Sıradan Bir Öykü*'ye okuyucuların ilk tepkisini gözlerken Çehov, bir piyes yazmaya hazırlanıyordu: *Orman Perisi.* Başlangıçta onu Suvorin'le birlikte kaleme alacaklardı ama, Suvorin'in işi başından aşkın olduğu için, Çehov tek başına çalışmaya karar verdi. *İvanov*'da yaptığının tersine bu kez, beklenmedik olaylardan kaçınmak, dış eylem yerine iç eylemi koyarak, seyircileri, sahne oyunlarıyla değil, ruhsal durumlarla avucunun içine almak, yaşamı tekdüzeliği ve yalınlığıyla göstermek istiyordu. Kısacası, sıradan bir öykü ile kâğıt üstünde gösterdiği hüneri sahnede yenilemek istiyordu.

5 Ekim 1889'da tamamlanan piyesi hemen sansüre, sonra da Petersburg'da Aleksandrinski Tiyatrosu edebi kuruluna sundu. Kurul, piyesi «hiçbir etkileyici olay, hiçbir durum ve ilginç kişi bulunmadığı» gerekçesiyle geri çevirdi. Lenski, yazara şu öğütte bulunuyordu: «Size sadece

* 27 Eylül 1889 tarihli mektup.

bir şey söyleyeceğim: öykü yazınız. Siz tiyatroyu ve dram biçimini çok hor görüyorsunuz. Bir piyes yazamayacak denli çok az değer veriyorsunuz bunlara. Bu, öykü ve romandan çok daha güç bir anlatım biçimidir. Bağışlayın beni, kazandığınız başarıyla, tiyatroyu sıfırdan başlayıp okuyup sevemeyecek denli şımartılmışsınız nerdeyse.» Piyesi okuyan, oyun yazarı Nemiroviç-Dançenko da, taşı gediğine oturtuyordu: «Lenski'nin hakkı var. Sahnenin gereklerini hiç bilmiyorsunuz. Bana gelince, sizde küçümseme değil, sadece bilgi eksikliği görüyorum.»

Bu yargı karşısında şaşkına dönen Çehov, yine de çevresine hoş görünmeye çalıştı. Lenski'ye, mektubu için teşekkür etti ve *Düğün* gibi bir perdelik küçük piyesler dışında artık tiyatro için bir şey yazmayacağını bildirdi. Ama, bu aldırmaz görünüş altında, onurunda açılan derin bir yarayı saklıyordu. Edebi Kurulun kararını, *Orman Perisi*'ni değil kendini yargılaması gereken bir savaş divanının kararına benzetiyordu.*

Çehov'un, özellikle tepesini attıran şey, Petersburg'da çıkan söylentilerdi. Bunlara göre, *Orman Perisi*'nin başkişisi yaşlı profesör Serebriakov, Suvorin'in karikatürüydü. Çehov, dostu Suvorin'e, bu zehirli dedikodulara inanmamasını rica etti: «Çayınıza arsenik katsam ve sizi 3.** şubenin casusu diye ihbar etsem, bu adamlar, kimbilir nasıl da kına yakarlar oralarına? Böyle dedikoduların sınırı yoktur. Bütün bunlar, sadece saçma-sapan şeylerdir. Ama, bunlar olmazsa, şu hayli iğrenç yaşamın tadına da doyum olmazdı.»***

Orman Perisi'nin değerine artık inanmaz olan Çehov, Nemiroviç-Dançenko'nun öğütlerine uyarak piyesi üstünde yeniden çalışmaya başladı ve onu Moskova'daki Abramov Tiyatrosuna verdi, sonunda piyes kabul edildi. 27 Aralık 1889'da ilk temsilden sonra, eleştirmenler, bütün dram ya-

* Suvorin'e 13 Ekim 1889 tarihli mektup.
** Gizli Polis Örgütü.
*** 17 Ekim 1889 tarihli mektup.

salarına karşı çıkan bu oyuna ver-yansın ettiler. Çehov, durumu kabul ederek, piyesini çekmeceye koydu ve hiç yayınlamamaya karar verdi. Daha sonraki yıllarda yeniden ele aldı ve ondan esinlenerek, başyapıtlarından biri olan *Vanya Dayı*'yı yazdı.

Nikola'nın ölümü, *Sıradan Bir Öykü*'yü basının kötü karşılaması, *Orman Perisi*'nin başarısızlığı, Çehov'un ruhsal direnişinin başlangıcı oldu. Kuşkusuz yeni dostluklara, özellikle, kompzitör Piyer Çaykovski'nin dostluğuna borçlu olduğu anlar yaşıyordu ama, genel olarak, kötümserliğe ve insanlardan kaçmaya yöneliyordu. Çağdaşlarının çoğu onu düşkırıklığına uğratıyordu, en başta da Tolstoy. Sanatçıya hayran olmakla birlikte, onun izinden gitmeye yanaşmıyordu. Yaşlı ustanın son romanı, *Kroyçer Sonat*, ona sahte bir savaşımın sergilenişi gibi geliyordu. Pleççeiyev'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: «Bir nokta var ki, yazarı bağışlayamayız. O da Tolstoy'un, bilmediği şeylerden çekinmeden söz etmesi ve bilmemeyi inatla sürdürmesidir. Frengi, sosyal sigorta, kadınların çiftleşmeye karşı tiksintileri v.b. ile ilgili yargıları yalnız tartışılabilir değil, dahası, uzmanlarca yazılan iki üç broşürü, uzun ömrü boyunca okuma zahmetine katlanmamış cahil bir insanı ele veriyor.»*

Gerçekte, bilimsel eğitimden geçmiş bir yazar olarak Tolstoy'un bilime yüksekten bakmasını hoş karşılamıyordu Çehov. Aynı şeyi Dostoyevski için de duyuyor ve Suvorin'e şunları yazıyordu: «İyi ama, ağzı kalabalık ve gösteriş meraklısı. Kendini çok beğenmişlik var işin içinde.»** Bununla birlikte, Tolstoy'dan da Dostoyevski'den de uzaklaşıyordu. Öte yakanın, ne dediği anlaşılmaz liberallerine yakınlık duymuyordu artık. Akla saygı duymakla birlikte, aydınlara güvenmiyordu. «Bu soylu, bu uyuşuk, bu soğuk aydınlar sınıfı, uyuşukluk içinde felsefe yapan ama paralarına uygun bir ölçü bulamayan, yurtseverliği olmayan, çöküntüye uğramış, renksiz, küçücük bir bardağın sarhoş

* 15 Şubat 1890 tarihli mektup.

** 5 Mart 1889 tarihli mektup.

etmeye yettiği, elli kopeklik genelevlerin kapısını aşındıran, söyüp-sayan, her şeyi inkâr eden (çünkü, tembel bir kafa için inkar etmek, onaylamaktan kolaydır), evlenmeye ve çocuk yetiştirmeye yanaşmayan bu aydınlar sınıfı!.. Laçka ruhlar, laçka kaslar, kımıltısızlık, kararsız düşünceler...»*

Hem Çehov da, kendinden memnun değildi ayrıca. Yine Suvorin'e, 4 Mayıs 1889'da şunları yazıyordu: «Dünyada tasasız olmak gerek. Yalnız tasasız insanlar herşeyi apaçık görmeye, adaletli olmaya ve çalışmaya yeteneklidirler... Bendeki alev, hep aynı biçimde, uyuşuk uyuşuk yanmakta, çatırdısız çuturdusuz, ikide bir harlanmadan. Bunun içindir ki, bir gecede ne üç dört sayfa yazdığım oluyor, ne de uyuyamayacak denli kendimi çalışmaya kaptırdığımda, yatağa girmediğim. Yine onun içindir ki, ne apaçık aptallıklar yapıyorum, ne de dikkat çekici işler... Tutkum yok benim.» Bu son tümceyi Çehov sık sık yineleyecektir. Birkaç ay sonra, yine Suvorin'e, yaşamının karamsar bir saptamasını yapacaktır: «Beş yıl süreyle bir köşeye çekilmek ve tutkuyla kılı-kırk yaran ve güç bir çalışmaya zorlamak istiyorum kendimi. Her şeyi yeni baştan öğrenmem gerek. Çünkü, yazar olarak, tam bir cahilim ben, ayda beş sayfa değil, her beş ayda bir sayfa yazmalıyım özene bezene.»** Şunları da yazacaktı: «Ocakta otuz yaşına gireceğim. Merhaba yaşlı yalnızlığım! Merhaba gereksiz yaşamım!»***

Bu sis pus ortasında, bir kıvılcım parladı birden. Bir raslantıyla Çehov, kardeşi Mişel'in, ceza hukuku derslerinde tuttuğu notları okuyunca, şunları mırıldandı kendi kendine: «Karar verilinceye kadar bütün dikkatimiz katilin üstünde toplanıyor ama, hapishaneye gönderilir gönderilmez, tümden unutuveriyoruz onu. Peki, hapishanede neler oluyor?» O andan başlayarak bu düşünce artık yakasını bırakmadı. Onun yeri burası değildi. Bu dedikodu ve sahte ışıltılar dünyasıyla bağlarını koparmalıydı. Sibirya'nın

* 27 Aralık 1889 tarihli mektup.
** 18 Aralık 1889 tarihli mektup.
*** 7 Aralık 1889 tarihli mektup.

ta derinlerine koşmalıydı. Kıskanç edebiyatçıların yapmacık davranışlarını unutup acı ile yüzyüze gelmek; Pasifikte Sahalin adasındaki kürek mahkûmlarının acısı ile. Bu gezi, gücünü ne denli aşar görünüyorsa, o denli çekiyordu onu kendine. Artık, yaşamında büyük bir amacı vardı. Sonunda, ilgi ve gururla düşünebiliyordu geleceği!

Bütün dostlarınca Çehov'un adaya gitme tasarısı bir çılgınlıktı. Nasıl olur, diyorlardı, sağlığı bunca elverişsiz ve sanatı yaşamının başlıca nedeni yapmış olan bir adam, bu gereksiz ve tüketici yolculuğu göze alabilir? Çehov, onların gözünde kendini haklı çıkarmak için kimi kez edebiyat çevrelerinin temelsiz çalkantısından duyduğu tiksintiyi ileri sürüyor, kimi kez ufuk değiştirmenin bedensel gereksinimini, kimi kez bir yazar için Rus gerçeğini bütün korkunçluğu içinde görme gereğini, kimi kez Sibirya'da kürek mahkûmlarının yaşamı üzerine bilimsel bir ilgi duyduğunu dile getiriyordu. Kuşkusuz, böylesi farklı nedenler, kararını pekiştirmek için birbirine ekleniyordu. Ama, bazı yakınları, dünyanın bir ucuna acaba duygusal bir düşkırıklığını unutmak için mi kaçıyor diye soruyorlardı kendi kendilerine. Buna hiç değilse bir kadın inanıyordu. Bu kadının adı Lidya Avilova'ydı. Çehov'un ölümünden kırk üç yıl sonra yayınladığı bir anı kitabında,* onun kendisine deli gibi aşık olduğunu ve Sahalin'e umutsuzluğundan gittiğini ileri sürüyordu. Bu yazdıklarına Lidya hiçbir kanıt gösteremiyor ama geçmişe ilişkin coşkular getiriyordu. Lidya, Çehov'a rastladığında yirmi yaşında bir genç kadındı, oldukça güzel, ince yapılı ve sarışın. Bir memur kocası ve bir bebeği** vardı. Coşkun bir düş gücü ile kolay

* Lidya Avilova'nın Anıları, Sovyetler Birliği'nde 1947'de: **A. P. Çehov Yaşamımda** adıyla yayınlandı.

** İki çocuk daha doğacaktı.

yazabiliyordu. Yavan öyküleriyle yazarlar dünyasına girmeyi düşlüyordu. Çehov'la, bir salonda ilk görüşmesinde «ruhunda bir şeylerin patladığını» duymuştu. Aynı şey Çehov'da olmamıştı kuşkusuz. Çehov, ertesi yıl Petersburg'a döndüğünde onu aramadı. Lidya Avilova, Çehov'a yazdı ama, Çehov mektubuna yanıt vermedi. Üç yıl sonra, Çehov hoyratça özür diledi: «Bir gün sizden bir mektup almıştım. Onda, bilmem hangi öyküm üstüne bir soru yöneltiyordunuz bana. O günler sizi az tanıdığım ve evli bir kadın olarak adınızı unuttuğum için, mektubu attım ve yanıtlamak için pulu cebime koydum. Bütün sorular, özellikle kadınlardan gelen sorular için böyle yapıyorum genel olarak.»*

Gerçekte, bu kaçma isteğinin temelinde bir düşkırıklığı varsa da, bu bir aşkın düşkırıklığı değil, ruhsal ve edebi bir düşkırıklığıydı. Yaşamından ve sanatından hoşnut olmayan Çehov, günlük yaşamının değişmezliğinden kopmak, başkalarından kaçarken kendinden kaçmak, büyük bir sarsıntıyla canlanmak gereğini duyuyordu. İçinde bulunduğu bezginlik ve herşeyi küçümseme aşamasında, ona bir şok tedavisi gerekti. Onu hâlâ bu geziden vazgeçirmeye çalışan Suvorin'e şunları yazıyordu: «Gezimin ne edebiyata, ne de bilime değerli bir katkıda bulunacağına kesin olarak inanmaya gidiyorum... Sadece yüz, yüz yirmi sayfa yazmak ve böylece, biliyorsunuz, bir domuz gibi davrandığım tıbba olan borcumun küçük bir bölümünü ödemek istiyorum... Altı aylık bir bedensel ve düşünsel çabayı temsil edecek olan bu gezi bana gerekli: Ben Ukraynalıyım ve şimdiden kendimi tembelliğe bırakmaya başladım bile. İnsanın kendini yenmesi gerek. Bu gezi belki bir saçmalıktır, inatçılıktır, kapristir. Ama, düşünün bir ve bana giderek neler yitirdiğimi söyleyin... Örneğin, bana yazıyorsunuz, Sahalin Adası kimin umurunda, kimseyi ilgilendirmiyor diye. Doğru mu bu? Sahalin, oraya milyonlarca insanı sürmeyen ve ona milyonlar harcamayan bir toplum için yararsız ve önemsiz olabilir... Eskiden Avustu-

* 19 Mart 1892 tarihli mektup.

ralya ve Gayenne'den sonra Sahalin, suçluların oluşturduğu bir koloniyi inceleme olanağı sağlayan tek yerdi. Sahalin, dayanılmaz acılar yeridir, özgür olsun olmasın yalnız insanın dayanabileceği gibi bir yer... Duygusal olmadığıma üzgünüm, yoksa Türklerin Mekke'ye gitmesi gibi, Sahalin türünden yerlere hacca gider gibi gitmeliyiz derdim size... Bugün bütün kültürlü Avrupalılar kimlerin sorumlu olduğunu biliyor: zindancıların değil, içimizden her birinin. Peki bu bizi ilgilendirmeyecek mi?... Hayır, inanın ki Sahalin gerekli ve ilginçtir. Bir tek şey var, üzülecek: O da, benden nitelikli, toplumun ilgisini çekmeye daha yetkili birinin değil de, benim oraya gitmemdir. Çünkü ben, orada yalnız önemsiz şeyler aramaya gidiyorum.»*

Sahalin adasındaki kürek mahkûmlarının yaşamını yolu yordamıyla incelemeye karar verince Çehov, sorunu işleyen bütün yapıtlara başvurmaya koyuldu. Maria ile arkadaşları Rumiyantsev kitaplığında, istediği yapıtların kimi yerlerini, kendisi için, kopya etmeği üstlendiler. Aleksandr da, Petersburg'un eski gazete kolleksiyonlarında yaptı aynı şeyi. Raporlar ve istatistiklerle kafası dolan Çehov, artık bir yazar değil, bir coğrafyacı, jeoloji uzmanı, etnolog olduğunu ve yeni bir hastalığa *Mania Sahalinoza*'ya tutulduğunu söylüyordu.

Bu ara, Çaykovski'ye sunduğu yedinci öykü kitabı *Silik İnsanlar*'ı yayınladı ve Suvorin'e, gazetesi için oldukça uzun *Şeytanlar* (sonrada *Hırsızlar* adını verdiği) öyküsünü yolladı. Bu öyküde, hile ve küstahlıkta eşsiz iki at hırsızının, aptal, saf ve ağzı kalabalık bir doktor yardımcısını nasıl dolandırdıkları anlatılıyordu. Suvorin'in, hırsızları yeterince kınamadığını dostlarının başına kakması üzerine Çehov, bir yazar için kişilerine karşı tarafsız olma zorunluğunu yeniden savundu: «İyilik ve kötülüğe karşı aldırışsızlık, ideal yokluğu vb. diye kınıyorsunuz nesnelliğimi. At hırsızlarını anlatırken şöyle dememi istiyorsunuz: At çalmak kötü bir şeydir. Ama, herkes biliyor bunu çoktan, be-

* 9 Mart 1890 tarihli mektup.

nim söylememe gerek yok. Yargıcı kurul üyeleri söylesin onu. Benim işim, onları oldukları gibi anlatmaktır. Ben şöyle diyorum: Siz at hırsızlarıyla ilgileniyorsunuz; öyleyse, bilin ki, onlar yoksul değil, karnı tok insanlardır. Bir çeşit ibadettir yaptıkları. At hırsızlığı basit haydutluk değil, bir tutkudur. Kuşkusuz, sanatla ders vermeyi birleştirmek güzel şeydir. Ama, benim için çok güç, hatta olanaksızdır, teknik ile ilgili düşünceler dolayısıyla. Yedi yüz satırda, at hırsızlarını anlatmak için, gerçekte, hep onlar gibi konuşmak ve düşünmek, onlar gibi duymak zorundayım. Araya özel notlar sokarsam, kişilere su katılmış olur ve öykü, kısa bir öykünün zorunlu yoğunluğundan yoksun kalır. Yazdığım zaman, kendimi okuyucuya bırakıyorum, öyküde ister istemez eksik olan öznel öğeleri ekler umuduyla.»*

Bu yaratıcı nesnellikten yana savunmayı inandırıcı bulmuş olsun ya da olmasın Suvorin, eleştirdiği bir geziye hazırlanmasında Çehov'a yardım etti. Ona *Yeni Zamanlar*'ın basın ateşeliği kartını sağladı, yönetimde etkili dostlarına salık verdi onu, ve Çehov hazırlık başvuruları için Petersburg'a gidince, onu evinde konuk etti. Bu fırsatta Çehov'un rastladığı en önemli kişi, ulusal hapishaneler müdürü Galkin-Vraski oldu. Bu zat, onu çok dostça karşıladı, tasarısına ilgi duyar göründü ama, ne bir öğütte bulundu, ne de bir tanıtma verdi. Dahası, Çehov yanından ayrılır ayrılmaz, Sahalin hapishaneleri müdürüne, Çehov'un siyasi mahkûmlara sorular sormasına izin vermemesi için mektup yazdı.

Çehov, Moskova'ya döndüğünde, kent öğrenci gösterileriyle sarsılmaktaydı: Gençler, üniversitenin tam bağımsızlığını, Yahudilerin, sayıca kısıtlama yapılmaksızın üniversiteye kabul edilmelerini ve polis gözetiminin kaldırılmasını istiyorlardı. Coşkulu mitingler, kazaklarla çarpışmalar, keyfi tutuklamalar oldu. Çehov olayları ilgiyle izliyordu ama, kargaşalık çıkaranlara yakınlık duymadan. Yüksek öğrenimini yaptığı dönemde olduğu gibi, gençliğin

* 1 Nisan 1890 tarihli mektup.

ödevi kendini yetiştirmekti ona göre. Yoksa politik işlere karışmak değil.

Yolculuğa çıkma tarihi yaklaşırken —Eylül başlarında Sibirya'nın nehirleri donduğu zaman gitmek istiyordu— yaşamının ve yapıtlarının en acımasız dökümünü yaptı. Yazarın işi okuyucusuna ahlâk dersi vermek değildir diye yineleyerek, kendisinin de başkaları gibi sıradan bir insan olduğunu, bu yeteneklerin başında da, içinde benzerlerine karşı düşmanlık duygusu bulunmadığını söylüyordu: «Vicdanım rahat olarak diyebilirim ki, ömrümde ne söz, ne davranış ne düşünceyle, ne yazılarımda, ne vodvillerimde insanoğlunun ne karısına, ne kölesine, ne öküzüne ne de sürüsündeki bir hayvana göz dikmiş değilim», diye yazıyordu Leontiev-Çeglov'a, «İkiyüzlülük etmedim, güçlülere yaltaklanmadım ne de lütûflarına ermek istedim. Kimseye şantaj yapmadım, kimseye yük olmadım. Doğrudur, haylazca yaşadım ama, bütün bunlar yalnız beni ilgilendirir ve şunları düşünme hakkı verir bana: ahlak konusunda ne bu ne şu anlamda ortadan şaşmam. Ne yüce işler, ne rezillikler. Çoğu insanlar gibiyim ben.»*

İçini daha yeni yeni dökmüşken Çehov, *Rus Düşüncesi*'nde Lavrov'un kendisine *ilkesiz bir yazar* diye çatan sert bir yazısını okudu. Genellikle eleştirilerini karşılık vermeden kabullenen Çehov küplere binip sertçe karşı çıktı Lavrov'a: «Eleştirilere genellikle karşılık verilmez. Ne var ki, bu durumda bir eleştiri değil söz konusu olan, düpedüz bir iftira. Kuşkusuz bu iftiraya yanıt vermezdim, yakında, belki de, bir daha dönmeyeceğim Rusya'dan ayrılmak zorunda olmasaydım. İşte bu yüzden size yanıt vermekten kendimi alamıyorum. Hiçbir zaman ilkesiz bir yazar, ya da aynı anlama gelen namussuz bir adam olmadım... Değersizlikleri dolayısıyla yok edeceğim birçok öyküm varsa da, bugün utanç duyacağım bir tek sözcüğüm yoktur... Oldum bittim, dört duvar arasında kendi köşemde yaşadım.. Edebiyat gecelerine, küçük büyük toplantılara katılmama-

* 22 Mart 1890 tarihli mektup.

yı inatla reddettim hep.. Dostlarım bende, bir edebiyatçıdan çok bir doktor görsünler diye elimden geleni yaptım; kısacası, kendi halinde bir yazar oldum. Pek doğal ki, suçlamanızdan sonra, artık aramızda ne mesleksel ne de basit nezaket ilişkileri söz konusu olabilir.»*

Çehov, böylece içini döküp rahatladıktan sonra, yolculuk hazırlıklarına döndü. Başına gelecek tehlikelerden kaygı duyan yakınlarına, gülerek bir tek şeyin kendini tasalandırdığını söylüyordu: birkaç gündür başlayan diş ağrıları. Bununla birlikte, herhangi bir kaza durumunu düşünerek önlemler aldı ve Suvorin'e şunları yazdı: «Eğer boğulursam ya da buna benzer bir belaya uğrarsam, bilin ki, neyim var neyim yok hepsi gelecekte kızkardeşimindir. O, benim borçlarımı öder.»** Sonra, kardeşi Mişel'in armağanı ağır bir deri bavula yeni satın aldığı ve kendisini Sibirya taygasının kusursuz kâşifi yapacak olan donanımı yerleştirdi: Koyun derisinden kürklü bir ceket, su geçirmez deriden bir subay paltosu, bir çift çizme, bir tabanca, kendi deyimiyle *sucuk doğramaya ve kaplan avlamaya yarayan* bir bıçak. Kendi isteği üzerine, Suvorin ona, *Yeni Zamanlar* için göndereceği *yolculuk izlenimleri*'nin telif ücreti olarak beş yüz ruble avans verdi.

Yolculuk, 21 Nisan 1890'da yapılacaktı. O akşam bütün aile ve birkaç dost, Çehov'u Moskova'nın garlarından birine, İaroslavi garına götürdüler. Bekleme salonunda, ayrılmanın üzüntü ve sıkıntısını maskelemek için herkes sinirli sinirli konuşuyordu. Dr. Kuvçinnikov, yolcuya konyak dolu bir matara verdi ve Pasifiğe varmadan ağzına bir damla bile koymayacağına and içirdi. Anton'un annesi ve kızkardeşi, dört gözü dört çeşme ağlıyorlardı. Sevimli Lidya Mizinova, zoraki gülümsüyordu. Çehov, sabahleyin, şu alaylı sunuyla fotoğrafını vermişti ona: «Beni Sahalin'e kaçırtan eşsiz yaratığa.» Son anda, İvan, Levitan ve hep gizliden gizliye yazara aşık olan coşkun astronom Olga Kun-

* 10 Nisan 1890 tarihli mektup.
** 15 Nisan 1890 tarihli mektup.

dassova, Çehov'la birlikte vagona binmeye ve ona, Moskova'dan 66 verst uzaktaki Sergiyevo'ya kadar eşlik etmeye karar verdiler. Çehov'un izleyeceği yol şöyleydi: Moskova' dan İyaroslavl'a trenle; oradan Perm'e Volga ve Kama üzerinden vapurla; Perm'den Tiyumen'e yine trenle; Tiyumen' den Baykal Gölüne dört tekerlekli arabayla; ondan ötesine, Pasifik'e dek kimi kez vapurla, kimi kez arabayla gidilecekti.. Toplam olarak on bin verst tutuyordu yol. Bunun dört bini, berbat köy arabalarıyla yapılacaktı. En sağlam yolcunun bile kemiklerini kıracak şeydi bunlar.

Kendini İyaroslavl'dan Perm'e götüren vapurda, Çehov, önce kendini bir bütünlük, bir dinginlik duygusu içinde buldu. Bu tekdüze görünümler karşısında ne sevinç, ne üzüntü duyuyordu. «Ruhum, bir çeşit jelatine sarılmış sanki» diyordu. Kızkardeşine şunları yazıyordu: «Buz gibi rüzgâr çıkıp da, nehrin taşması sonucu şimdi kahve bulaşığı rengini alan suların yüzünü kırıştırdığı zaman içime soğukla birlikte, can sıkıntısı ve yürek darlığı çöküyor. Kıyıdan yükselen akordeon sesleri hüzün verici. Karşılaştığımız mavnalarda, yırtık pırtık abalar içinde kımıltısız insan siluetleri sonsuz bir acıda donmuş gibiler. Kama kıyılarındaki evler kül renginde. Sanki orada oturanlar, bulut, can sıkıntısı, ıslak kazık duvarları, sokaklarda çamur üretiyorlar ve sanki tek uğraşları bunlardır.»*

Bununla birlikte Çehov, vapurda *Alacakaranlıkta*'yı okuyan bir yolcunun —savcı yardımcısının— yapıt üzerinde arkadaşlarıyla tartışmasını dinleyerek oyalandı. İyekarinburg'a trenle gitti ve dinlenmek, *öksürüklü ve basurlu varlığını* sağıtmak için bir otele indi. Kendini iyi hisseder etmez, trene binip 3 Mayısta Tiyumen'e vardı. Sibirya ovasını işte orada buldu. Tren daha uzaklara gitmiyordu.**

Tomsk'a gitmek için, Çehov, yaşlı bir arabacının sürdüğü iki atlı üstü kapalı bir araba kiralamak zorunda kaldı. «Bu kafese kapatılmış, teller arasından dünyaya bakan

* 29 Nisan 1890 tarihli mektup.

** O günlerde Transiberyen demir hattı yapılmamıştı.

ve hiçbir şey düşünmeyen bir saka kuşu gibiyim» diyordu. Buz gibi soğuk bir rüzgâr yanaklarını yakıyordu. Yeni kürklü paltosuna karşın soğuktan titriyordu. Bacakları üşümesin diye üst üste iki pantolon giymişti. Her sarsıntı boğürlerine yansıyordu. Yine kızkardeşine şunları yazıyordu: «Araba yürü Allah yürüyor işte. Kilometre (verst) taşları, küçük göller, küçük kayınağacı ormanlarını geçip gidiyoruz. Tencerelerini sırtlarına vurmuş serserilerle karşılaştık. Bu adamlar Sibirya'nın ana yolunda, hiç engele rastlamadan dolaşıp duruyorlar. Kimi kez zavallı yaşlı bir kadını boğazlıyorlar, etekliğini çorap yapmak için alarak; kimi kez kullanmak için kilometre taşının demirini söküp alıyorlar; kimi kez yolda rastladıkları bir dilencinin kafasını parçalıyorlar.»* Arabanın sarsıntısından bitkin duruma düşen, çingırakların tekdüze şıngırtısından kulakları adeta sağırlaşan Çehov, sonuna dek dayanabilip dayanamayacağını soruyordu kendi kendine. İşkence sürecekti, genel olarak on gün. Çehov'un sırtı üç gün sonunda öylesine ağrır olmuştu ki, arabadan indiğinde, ne dik durabiliyor ne uzanabiliyordu.

Bununla birlikte, bu korkunç disipline gitgide alıştı, basur ağrıları, hafif kan tükürmeleri durdu. Bir sabah, dar bir yolda, büyük bir posta arabasıyla çarpıştılar. Çehov yere yuvarlandı, bütün eşyaları da üstüne döküldü. Ayağa kalkınca, yarasız beresiz kurtulduğuna şaştı. Ama, arabasının kolları kopmuştu. İki arabacı, bu ıssız yerde birbirlerine küfürler savuruyordu. Sonunda, arabayı kayışlarla üstünkörü onardılar ve Çehov, ilerideki konaklama yerine doğru yeniden yollandı iyi kötü.

Sibirya'nın şiddetli yağmurları yağmaya başladı, İrtiş Irmağı taştı, yolu su altında bırakarak. Arada bir, yolcu ile arabacısı arabadan inmek ve çamur gölleri içinde atları sürmek zorunda kaldılar.

Konakladıkları köylerde Çehov, halkın olağanüstü çeşitliliğine şaşıyordu: Rus göçmenler, Ukraynalılar, Tatar-

* 14-17 Mayıs 1890 tarihli mektup.

lar, Polonyalılar, cezalarını çektikten sonra köylü olan Yahudiler. Irk farklarına karşın, hepsi de anlaşa uzlaşa ve güzelce yaşıyorlardı. Hatta, Uralların ötesindekilerden daha uygarca davranışları vardı. «Geceleyin, herkesin uyuduğu bir eve girildiğinde, ne hayvan kokusu, ne Rus kokusu duyuluyor. Bana bir kaşık uzatan yaşlı bir kadın, kıçına sürerek temizledi onu, burası doğru. Ama, size, örtü koymadan çay sunmuyorlar. İnsanlar geğirmiyor ve önünüzde başlarındaki bitleri ayıklamıyorlar. Size su ya da süt verdiklerinde parmaklarını bardağa sokmuyorlar»* diye yazıyordu kızkardeşine.

Bununla birlikte Çehov, tiksinç yiyeceklerden çok çekiyordu. En korktuğu, Kaz çorbasıydı, içinde yaban kaz eti parçacıklarıyla soğanların yüzdüğü yağsız bir çeşit çorba. Yine şöyle yazıyordu: «Bir seferinde bana etli çorba pişirmelerini ve tatlısu levreği kızartmalarını istedim. Çok tuzlu, içinde et yerine kayış parçaları bulunan bir çorba ile pulları temizlenmemiş levrekler koydular önüme.»** Çehov, bölgenin çayına ya da tablet çayına da katlanamıyordu: «Bu, adaçayı ve hamamböceği tadı veren bir şey. Rengine gelince, çay değil bu, yatak çarşafı suyu».***

İri taneli soğuk bir yağmur Çehov'a, 15 Mayısta yorgun argın vardığı Tomsk'a kadar eşlik etti. Çehov, orada birkaç gün dinlendi ve *Yeni Zamanlar* için *Görülenler* sütununa beş küçük yazı yazdı. Kent ona çok can sıkıcı, içkiye batmış, güzel kadınlardan yoksun göründü. Bölge aydınlarıyla karşılaşmaktan kaçındı ama, komiser yardımcısının kendisine bir el yazması kitap vermesine ve genelevleri dolaşma önerisine engel olamadı. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Bu genelevlerden yeni döndüm. Mide bulandırıcı. Vakit, sabahın ikisi.»**** Çehov, bu konaklamadan yararlanarak takım taklavatını düzenledi. Mişel'in arma-

* 14-17 Mayıs 1890 tarihli mektup.
** Aynı mektup.
*** Aynı mektup.
**** 20 Mayıs 1890 tarihli mektup.

ğanı bavul delinmişti. Onu, büyük, yumuşak bir deri bavulla değiştirdi. Kiralık arabadan usanıp, 130 rubleye, gezisinin sonunda satmak niyetiyle, hafif bir araba satın aldı.

Bu yeni arabayla, 1500 verst uzaktaki İrkutsk'a gitmek üzere, 21 Mayısta Tomsk'tan ayrıldı. Kendi özel arabalarında, iki teğmenle bir askeri doktor ona eşlik ediyordu. Yol, çamur deryasına dönmüştü. Tekerlekler toprağa batıyordu, *ağdalı bir reçele batar gibi.* Dingiller ve araba kolları sarsıntılara zor dayanıyordu. Her konaklamada, onarımlar ateş pahasına mâloluyordu. «Gereğinden çok para ödüyor, yapılmaması gerekeni yapıyor, söylenmemesi gerekeni söylüyor ve hep gerçekleşmeyen şeyleri bekliyorum»* diye yazıyordu, Çehov kızkardeşine. Kimi kez, yol kenarında, rüzgârın ortasında, arabasının onarılmasını sabırla beklemesi ya da bir sonraki konaklama yerine yaya gitmesi gerekiyordu. Gidilecek yere, bacakları titreye titreye ve elbiseleri çamur içinde varınca, kendini berbat bir yatağa atıyor, yorgunluktan ve açık havadan sarhoş, uykuya dalıyordu.

Kransnoiyarsk'tan sonra, Sibirya'nın sık ve uçsuz bucaksız ormanlarına (tayga) giriliyordu. Arabanın bir tepe doruğuna her çıkışında Çehov, ormanın bitmesini bekliyor ve ardarda gelen köknar, karaçam ve ufka kadar öbek öbek, çelimsiz kayın ağacı ormanlarını görüyordu. Çehov, *Sibirya Notları*'nda: «İnsan bu canavarlar dünyasından hiçbir zaman kurtulamayacak gibi bir duyguya kapılıyor» diye yazıyordu.** Soğuk ve yağmurun ardından, çok geçmeden, boğucu bir hava ve toz toprak geliyordu. Bu toz, ağza, buruna, boyuna, elbiselerin ceplerine kadar giriyordu. Ama Çehov, mihneti kendine zevk ediyordu: «Bunca şey yaşadım ve gördüm. Bütün bunlar çok çok ilginç ve benim için yeni, yazar açısından değil, insan açısından» diyordu Leikin'e, «Ormanlar, konak yerleri, arabacılar, yabansı do-

* 28 Mayıs 1890 tarihli mektup.

** Haziran ve Temmuz 1890'da **Yeni Zamanlar**'da yayımlandı.

ğa, av hayvanları, yolun berbat koşullarının yol açtığı acılar, dinlenmenin verdiği tat, bütün bunlar, birarada öylesine hoş ki, anlatamam.»*

Sonunda, İrkutsk'a 4 Haziranda varınca, yeniden uygarlığın rahatlığına daldırdı kendini Çehov zevkle. Bir buhar banyosu, rahat bir yatakta uyumak, temiz giysiler, tiyatrosu, ince kumlu ağaçlı yolları, müzik kulübeleri ile insanı karşılayan bir kentte gezinmek... Çehov, hemen, yakınlarına serüvenlerinden haber vermek ve onların haberini almak için mektuplar yazdı. Acaba annesi, söz verdiği üzere, sakat bacağına baktırıyor muydu? Mişel'in aşkları ne durumdaydı? Feodossia hala ve oğlu nasıldılar? Çehov, Nikola'nın ölüm yıldönümü için 17 Haziranda dinsel âyin yapılmasını ve ailece, 29 Haziranda babasının soyadı bayramının gereğince kutlanmasını istiyordu. Sonra, güzel Lidya Mizinova'yı anımsayarak, ona aşık olması gerektiğini, çünkü geçen gece onu düşünde gördüğünü söylüyordu şaka yollu. Hem o, *giyinmesini, şarkı söylemesini ve gülmesini* bilmeyen Sibirya'nın kadınlarına kıyasla bir *kraliçe* idi. Annesine: «Sibirya'nın kadınları dondurulmuş balıklara benziyorlar. Onlara kur yapmak için, bir mors ya da fok balığı olmak gerekir»** diye yazıyordu.

Çehov, iler-tutar yanı kalmayan arabasını yok pahasına sattıktan sonra İrkutsk'a, üç subayın arabasıyla gitti. Onların varlığı, Çehov'u rahatsız etmekte gecikmedi. Cahil ve kendini beğenmiş kişilerdi. Şarkı söylüyor, yerli yersiz tartışıyorlardı, küstahca. Çehov'a, yol arkadaşlarının aptallığını, görünümün güzelliği unutturuyordu yalnız. 86 verst genişliğinde, gerçek bir içdeniz olan Baykal Gölünün görünümü, Çehov'u hayranlıktan şaşkına döndürdü. «Bir ayna... kıyılar yüksek, sarp, kayalık, ormanlarla kaplı. Kafkasya'yı andırıyorlar..»*** Ne yazık ki, vapurun gelmesini üç gün beklemek gerekiyordu. Çehov, düzene konmuş bir

* 5 Haziran 1890 tarihli mektup.
** 7 Haziran 1890 tarihli mektup.
*** Kızkardeşine 13 Haziran 1890 tarihli mektup.

saman ambarında yatıyor, bulgur çorbasıyla besleniyor ve üç subayın palavraları karşısında şaşkına dönüyor, tahtakuruları ve hamamböceklerinden ürküyordu. Kızkardeşine: «Benim için yatmak artık bir şey ifade etmiyor. Her gün, ceketimi, yünü dışta kalmak üzere yere seriyor, başımın altına dürülü paltomu ve yastığımı koyuyor, pantolonum ve yeleğimle, bu tümsekler üzerinde yatıyorum. Ey uygarlık, neredesin?»* diye yazıyordu.

At taşıyan küçük çarklı bir vapurun güvertesinde gölü boydan boya geçti Çehov. Küpeşteye yaslanmıştı. Koyu renkli su, saydamlığı, uçurumsu derinliği, dipteki kayalar, gizemli bir bitki örtüsünü gözleri önüne seriyor ve onu büyülüyordu. Bu kısa vapur yolculuğundan sonra, birbirini izleyen ormanlar, ovalar ve tepelerle, yeniden kara yoluna dönüldü. Araba hızlı hızlı gidiyordu engelsiz, pürüzsüz. At değiştirmek için, konaklamalarda az bekleniyordu. Dolgun bahşişler, arabacıları hızlı gitmeye özendiriyordu. 20 Haziranda Stretensk'e varıldı, *Ermak* vapurunun yola çıkmasından bir saat önce. Yolculuğun arabayla en yorucu bölümü sona ermişti. Çehov annesine şunları yazıyordu: «Tanrı, herkese böylesine iyi koşullarda yolculuk yapmasını nasip etsin. Bir tek kez bile hastalanmadım. Beraberimde götürdüğüm bir sürü eşya arasında sadece, bir çakı, bir valiz kayışı ve bir fenol şişesi yitirdim... Ana yolda arabayla gitmeye öyle alıştım ki, şimdi bir tuhaf hissediyorum kendimi. Artık arabada olmadığıma ve çıngırak sesleri duymadığıma inanamıyorum. Yattığım zaman ayaklarımı alabildiğine uzatabilmeme ve yüzüm-gözüm toz toprak içinde kalmamasına şaşıyorum.»**

Çehov, tek başına yolculuk edebileceğine güvendiği için *Ermak* vapurunda birinci mevki bileti almıştı. Hem, kendinden yüz elli ruble borç alan ve geri vermekten söz etmeyen geveze üç subaydan bıkmıştı. Kabinesine çekilince, *Yeni Zamanlar* için yazı yazmayı umuyordu. Ne var ki,

* Kızkardeşine 13 Haziran 1890 tarihli mektup.
** 20 Haziran 1890 tarihli mektup.

vapur *sıtmaya tutulmuş gibi* sarsılıyordu. Her türlü çalışmayı bıraktı ve yavaş yavaş gözlerinin önünde kayan görünümleri hayran hayran seyretmekle yetindi. Pleççeiyev'e şunları yazıyordu: «Nefis bir memleket bu. Sibirya'nın şiiri Baykal'dan başlıyor denebilir. Baykal'a kadarsa hep nesir.»* Vapur Şilka'dan sonra Amur'a varınca Çehov'un coşkusu doruğuna vardı. Gözlerinde dürbün, dalgıç ve balıkçıl kuşlarıyla dolu, yabansı kıyıları tarıyordu. Konaklanan iskelelerde, karaya iniyordu, nehrin gerek Rus, gerek Çin yakasındaki köylerini gezmek için. Dünya gezegeninin bu kaybolmuş köşesinde, son zamanlarda bulunan altın, herkesin tek düşündüğü şeydi. Sürgünler, köylüler, hatta papaz bile altın madeni bulmaktan başka şey düşünmüyorlardı. Çehov, bu ateşli araştırıcıların, kumarda inanılmayacak paralar kazanıp hemen kaybettiklerini, yalnız şampanya içtiklerini söylüyordu. Burada tam bir özgürlük egemendi. Hiç kimse dinsel perhize aldırış etmiyor, kadınlar sigara içiyor, gammazlardan çekinmeden açık açık konuşuyorlardı. Amur'da yüzen vapurlardan birinin kaptanı, vapurunda yolculuk eden kaçak bir kürek mahkûmunu hükümet makamlarına teslim etmezdi. Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Amur ırmağına tutkunum. Bu kıyılarda pekâla iki yıl yaşayabilirim. Güzel, geniş ve sıcak. İsviçre ve Fransa hiçbir zaman bir özgürlük coşkusu tanımadılar. Sürgünlerin en sıradanı bile Amur ırmağı üzerinde, Rusya'daki bir generalden daha serbestçe nefes alabilir.»**

İki kez vapur değiştirdikten sonra, 9 Temmuzda Tartari Boğazından geçerken, Çehov, Sahalin kıyılarını *hayranlık ve övünçle* gördü uzaktan. İki gün sonra vapur, adanın başkenti ve cezaevlerinin merkezi Aleksandrovsk'ın önünde demir atıyordu. Çehov, limanda, birtakım kürek mahkûmlarıyla aynı zamanda karaya çıktı. Bir meslek arkadaşı doktorun evinde yer buldu. Aşağı yukarı üç bin nü-

* 20 Haziran 1890 tarihli mektup.
** 27 Haziran 1890 tarihli mektup.

fusu olan kent, donuk, temiz ve sessizdi. Sokaklarda çalışmaya giden ve geri dönen hükümlülerin zincir şakırtıları duyuluyordu zaman zaman. Sahalin'de beş mahkûm kolonisi vardı. Bir mahkûm cezasını çektikten sonra, adada kolon olarak kalmak zorundaydı. Sürgün edilen kocalarıyla birlikte gelen birtakım kadınlar da adada oturuyordu. Bütün bunları, Çehov'u iyi dilekle karşılayan Aleksandrovsk'ın asker valisi anlattı ona. Hatta araştırmalarında yardım etmeye ve cezaevlerinin merkez arşivlerini açmaya bile söz verdi. Bu elverişli durum, birkaç gün sonra, Amur bölgesi genel valisi Baron Korff'ca da desteklendi. Baron, Çehov'un bütün bölgede serbestçe dolaşmasına, resmi belgelere başvurmasına, siyasi mahkûmlar dışında, öbür mahkûmlara sorular sormasına izin verdi. *Zavallılar* dediği mahkûmlara karşı insancıl duygular beslemekle övünerek, onların adadaki yaşamının «Rusya'dakinden, hatta Avrupa'dakinden az güç olduğunu» söylüyordu. «Hiç kimse, günün birinde haklarına yeniden kavuşma umudundan yoksun değildir. Ömürboyu ceza yoktur. Ömürboyu kürek mahkumluğu sadece yirmi yıldır. Kürek cezası da zahmetli değildir» diyordu.

Bu iyimser sözlere karşın, Çehov soruşturmasını bir turist gibi değil, bir bilim adamı gibi yürütmeye karar verdi. Bunun için de, önce bütün sürgünlerin sayımını yapmak istiyordu. Bu da, istatistik veriler toplama bahanesiyle, en katılaşmış canilerle ilişkiye girme olanağı sağlayacaktı ona. Bu amaçla, cezaevi matbaasında, on üç noktalık sorular bastırdı ve kimsenin yardımı olmaksızın hemen işe başladı. Sabah beşte kalkıp, kimi kez tek başına, kimi kez tabancalı bir gardiyanla birlikte, bütün cezaevlerini, barakaları, adanın bütün isbalarını gezdi, maden ocaklarına indi; yüzüne bön bön bakan alfabesiz hödüklere, ters ters bakan katillere, dalgacı ve kuşkulu hırsızlara, ayak bilekleri zincirli geri zekâlılara sorular sordu. Tatlı sözler ve doğrudan yaklaşması ile çarçabuk güvenlerini kazandı. Birkaç dakika sonra, ona, bir dostla konuşur gibi yanıt veriyorlardı. Böylece Çehov, kendi eliyle iki bin ka-

dar fiş doldurdu.* Bu günlük araştırmalar onu çok yoruyordu. Kirpikleri spazmlı kırpışma içindeydi. Ama, dinlenmeye yanaşmıyordu. İşi ilerledikçe, Baron Korff'ın söylediklerinin tersine, Sahalin'in bir gaddarlık ve yalan dünyası olduğuna inanıyordu. Vali Kononoviç, bedensel işkencelerin kesinkes düşmanı geçiniyordu. Oysa, *evinin iki üç yüz metre ötesinde, her allahın günü kırbaçlama cezası uygulanıyordu.* Bunu bilmemesi olacak şey miydi?

Bukağılı, el arabalarına zincirle bağlı kimi zindan hükümlüsü, kömür madeni ocaklarında yüzükoyun çalışmak zorundaydılar. Aleksandrovsk hastahanelerinde, en basit ilâçlar bulunmuyordu ve hastalar düpedüz döşemede ya da tahta üstünde yatıyorlardı. Kiliseye gitmek hükümlülere yasaktı. Bu kokuşmuş döküntüler üzerinde, hoyratlıklarına, haksızlıklarına ses çıkarılamayan gardiyanlar egemenliklerini sürdürüyorlardı. Cezaevi görevlilerinin her hakkı vardı, hükümlülerinse hiç. Bu yüzden, hükümlülerin çoğu insan olmanın onur duygusunu yitirmişti. Birbirlerinin parasını eşyasını çalıyor, acımasız gözeticilerin önünde köpekleşiyor, yarışırcasına birbirlerini gammazlıyor, vodka ile kafayı buluyor, geceleri, mum ışığı altında kumar oynuyorlardı. «kâğıt oyunu, bir salgın gibi, bütün cezaevlerini kaplamış» diye yazacaktı Çehov, «Cezaevleri büyük kumarhane olmuşlar, koloniler ve askeri birlikler de onların şubeleri.»**

Bu cehennemin son sınırına dek inmek isteğiyle Çehov, bir kırbaçlama sahnesinde bulunmak istedi. Doksan kırbaç vuruşuna dayanıp dayanamayacağına karar vermek üzere doktorun suçluyu muayene edişini seyrederken tiksintiden hasta oldu adeta. Hükümlünün arkadaşları, sadık bir merakla işkence yerinde toplaşmışlardı. Cellat yardımcıları, ağır ağır ve yolu yordamıyla, hükümlüyü işkence sehpasına bağlıyorlardı. Görevli, soğukkanlılıkla, kamçı vu-

* Bu fişler, Moskova'da Lenin Kitaplığında korunmaktadır.
** Çehov: **Sahalin Adası**, Bölüm XXI

ruşlarını sayıyor, kurbanlık hükümlüyse, acıdan uluyor, çıplak gövdesi titriyor ve şişmiş et külçesine dönüşüyordu.

Çehov şöyle yazacaktır: «Cellat, kenarda duruyor ve kayışı enlemesine bütün gövdeye inecek biçimde vuruyor. Her beş vuruşta yer değiştiriyor ve hükümlüye yarım dakikalık soluk alma zamanı bırakıyor. Beş ya da altı vuruştan sonra, sırtı kamçı izleriyle dolu, kıpkızıl, mosmor; her yeni kanamada, etler şahrem şahrem oluyor. İniltiler ve hıçkırıklar arasında *Yüce soylu Efendimiz!* sesleri duyuluyor. *Yüce soylu Efendimiz! Merhamet Yüce soylu Efendimiz!*. Birden, işkenceye uğrayanın boynu garip bir biçimde uzuyor, birden bir kusma sesi duyuluyor. Hiçbir şey söyleyemiyor, sadece böğürüyor ve hırıltı sesleri çıkarıyor.»* Kamçılama bitmeden hayli önce Çehov, bulantılar içinde kaçıp kendini sokağa atıyor ama, uzaklardan bile vuruşları sayan görevlinin tekdüze sesini duyar gibi oluyor: 24... 25... Bundan sonra Çehov, Suvorin'e şunları yazıyor: «Üç dört gece, düşümde hep celladı ve tüyler ürpertici işkence sehpasını gördüm.»**

Daha az şaşırtıcı acılar, Çehov'un duyarlığını sınava çekiyordu. Sahalin'de kürek mahkumu kadınlar (mahkumların yüzde onundan biraz fazla) ve mahpus kocalarıyla buluşmaya gelen serbest kadınlar da yaşıyordu. Hepsi de, yaşayabilmek için orospuluk yapıyor. Zindancılar, en genç ve alımlılarını kendilerine ayırıyor, öbürlerini de hükümlülere bırakıyorlardı. Genç kızların, annelerince zengin kolonlara ya da gözetimcilere satılması gündelik işlerdendi. Çehov, şunları yazacaktı: «İsteğin çokluğu dolayısıyla, ne yaşlılık, ne çirkinlik orospuluğa engel oluyordu, ne de en had derecedeki frengi. Aleksandrovsk sokaklarında on altı yaşında bir kadına rastladım. Dediklerine göre, orospuluğa dokuz yaşında başlamış... Aleksandrovski'nin banliyösünde, serbest bir kadın, yalnız kendi kızlarının çalıştığı bir ev işletiyor.»***

* Çehov: **Sahalin Adası**, Bölüm XXI
** 11 Eylül 1890 tarihli mektup.
*** **Sahalin Adası**, Bölüm XXI

Adanın, sıska, yolunu şaşırmış, eğitim görmemiş, palas pareler içindeki çocuklarının çoğu baştan çıkmış küçüklerdi. Kimileri, ana-babalarının kim olduğunu hiç mi hiç bilmiyordu. Bir gün, bir İsbaya giren Çehov, orada on yaşlarında, yalınayak, çilli bir çocuk gördü, omuzları, sanki kendini dayaktan korumak istiyormuşçasına çökük bir çocuk. Çehov, onu ürkütmemeye çalışarak, babasının adını sordu ona.

«Bilmiyorum» diye yanıtladı çocuk.

«Nasıl olur? Babanla birlikte yaşıyorsun ve adını bilmiyorsun. Ne ayıp!»

«Benim gerçek babam değil o.»

«Ne demek, gerçek babam değil?»

«Hayır, o, annemin sevgilisi.»

«Annen evli mi? Yoksa dul mu?»

«Dul. Kocası yüzünden geldi buraya.»

«Ne demek oluyor, kocası yüzünden?»

«Annem onu öldürdü.»

«Babanı anımsamıyor musun?»

«Hayır, ben piçim. Annem beni *Kara* cezaevinde doğurdu.»*

Çehov, 11 Eylülde adanın güneyine gitti son olarak ve Suvorin'e, soruşturmanın sonucundan övünç duyduğunu bildirdi: «Sahalin'in bir tek hükümlüsü, bir tek kolonu yok ki, benimle konuşmuş olmasın.» Sonra şunları ekledi: «Dünya ile aramda on bin verst olduğunu düşündükçe, bir çeşit duyumsamazlık çöküyor içime. Yüz yıl sonra dönecekmişim gibi geliyor bana.»** Bu bezginlikten, bu yılgınlıktan annesine de söz ediyordu: «Canım sıkılıyor. Sahalin'den de bıktım. Üç aydır, kürek mahkumlarından, zindandan, kırbaçtan, hükümlülerden başka şey konuşamayan insanlar görüyorum sadece. İç karartıcı yaşam!»***

Sonunda yolculuk! 13 Ekimde Çehov, Asya kıyılarını

* **Sahalin Adası**, Bölüm XVII

** 11 Eylül 1890 tarihli mektup.

*** 6 Ekim 1890 tarihli mektup.

döne dolaşa, onu Odesa'ya götürecek olan *Petersburg* vapuruna bindi. Deniz yoluyla dönüş, aşağı yukarı iki ay sürecekti. Sibirya yolculuğuna kıyasla bu, Çehov için turistik bir gezi oldu. Bir an, Rusya'ya, Birleşik Amerika yolundan dönmeyi düşündüyse de, yol giderlerinin fazlalığı yüzünden vazgeçti bundan. Japonya'dan da vazgeçti, kendini *yeşil gözlerle* pusuda bekleyen kolera yüzünden. Hong-Kong ve nefis körfez, onu çok etkiledi. Ne var ki, kenti gezerken, Rusyalı yol arkadaşlarının *siz yerlileri sömürüyorsunuz* diye kınamalarından rahatsız oldu. Suvorin'e şunları yazacaktı: «Ben, kendim apayrı düşünüyorum. Evet, İngilizler Çinlileri, Hint askerlerini, Hintlileri sömürüyorlar ama, karşılığında onlara yol, su kemerleri, müzeleri, Hıristiyanlığı veriyorlar. Biz de onları sömürüyoruz, ama ne veriyoruz karşılığında?»* Çehov, limanda yelkenlilerin omnibüslerin karınca gibi kaynaşmasına, tepe yamaçlarına tırmanan demir yoluna hayran oldu. Çekçeklerle dolaştı, insanların çektiği bu arabalarda olmaktan biraz utanarak. Sonra, birçok çin biblosu satın aldı.

Hong-Kong'dan ayrıldıktan sonra, *Petersburg* öylesine zorlu bir tayfuna tutuldu ki, ha battı ha batacak gibiydi. Kaptan, sulara gömülme halinde, beynine sıkmak için tabancasını elinde bulundurmasını öğütledi. Çünkü, deniz köpek balıklarıyla dolup taşmaktaydı. Bir mucize olarak, vapur çatırdıya yuvarlana, fırtınadan sapasağlam kurtuldu. Çehov, deniz tutmasına bile yakalanmadığını övünçle not edecektir. Buna karşılık, adet üzere suya atılan iki yolcunun cenaze töreninde yüreği ağzına geldi. Şöyle yazıyordu: «Bezlere sarılı bir cesedin sulara gömülmeden önce döne döne düşüşünü görünce ve su dibinin birkaç verst derin olduğunu bilince, insanı bir korkudur alıyor. Kendinin de ölebileceğini ve denize atılabileceğini düşünüyor insan, nedensiz»** Bu olay Çehov'un düşgücünü kamçıladı ve *Gussev* adlı bir öykü yazdı. Denizde ölen öykü kahramanı da gemiden atılıyor ve yavaş yavaş sulara gömülüyordu, ardından obur bir köpekbalığını sürükleyerek...

* 9 Aralık 1890 tarihli mektup.

** Aynı mektup.

Singapur, Çehov'a *insanın gözünü yaşartacak denli* hazin göründüyse de, Seylan'da bir dünya cenneti bulmuş gibi oldu. Orada hurma ağaçları, filler, kobra yılanları, mucizeler yaratan Hintli gözbağcılar, özellikle de, tenleri tunç renginde, gizemli gülüşlü güzel kadınlar vardı. Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Çocuklarım olursa, onlara böbürlenerek şunları söyleyebilirim: Köpoğlular, yaşamımda kara gözlü bir Hintli kadınla ilişkim oldu. Nerede? Mehtaplı bir gecede, bir Hindistan cevizi ormanında.» Çehov, bu sevda serüvenini övüne övüne kardeşi Aleksandr'a da yazdı. Aleksandr ona şöyle yanıt verdi: «Dünya çevresindeki yolculuğunda adsız karına ve edindiğin çocuklara merhaba! Seylan'ın bir yerlerinde bir Çehov var demek.» Çehov, bir kadın götüremediği için, birden bir içtepiye kaptırarak kendini, Rusya iklimine alıştırmak amacıyla üç mangust (Firavun faresi) satın aldı.

Seylan'dan sonra hiçbir yere uğramadan on üç gün süren yolculuk, ona yüz gün kadar uzun geldi. Tek zevki, gemicilerin neşeli bakışları önünde, geminin yamacında yüzmek oldu. Sina Dağının ve İstanbul'un görünümü onu adamakıllı sarstı. Ama yabansarlıktan usanmıştı. Yüreği, kafası ve midesi, tez elden Rusya'ya dönmesini istiyordu.

Sonunda, Odessa'da Rus toprağına ayak bastı 1 Aralık 1890'da. Hemen Moskova trenine bindi. Telgrafla daha önce haber saldığı için, annesiyle Mişel, kendisini karşılamaya geldiler Tula'ya. Anton'u garın büfesinde buldular, yol arkadaşlarıyla. Meraklı bir kalabalık, masalarına konulan yemekleri paylaşan mangustları görmek için dört bir yanlarını sarıyordu. Öpüşüp sarılmalar ve sevinç gözyaşlarından sonra Çehovlar, Moskova trenine bindiler. Moskova'dan sonra Çehovlar, Moskova trenine değil, Malaya-Dmitrovka sokağına yöneldiler. Aile, ekonomik kaygıyla, sonbaharda bir kez daha ev değiştirmişti.

Yedi ayı aşkın yorucu bir yolculuktan sonra, Çehov, sonunda akrabaları, dostları ve kitapları arasında güvenli bir sığınağa kavuşmanın mutluluğu içindeydi. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Yaşasın! Sonunda yeniden çalışma

masamda, evimde, aile ocağındayım, dualar ediyor ve size yazıyorum... Şimdi evi hiç bırakmamışım gibi güzel bir duygu içindeyim. Sapasağlam, turp gibiyim.»* Bu rahatlık duygusu, ülkeye, yurttaşlarına bir mesajla gelmiş olma düşüncesiyle daha bir güçleniyordu. O ki, daha dün, bir yazarın, yurttaşlarına ders vermemesi gerektiğini söylüyordu, işte şimdi, bir an önce, söyleyerek kurtulmak istediği önemli bir gerçeği taşımakta olduğunu hissediyordu: «Dünya güzel, yalnız bizler, biz insanlar kötüyüz» diyordu. Sahalin'le ilgili belgeler öylesine çoktu ki, şaka ederek, kâğıtlarını dosyalayacak herhangi bir genç kızla evlenebilirim diye yakınlarına gözdağı veriyordu. Onun gördüklerini görünce edebiyat kavgaları ne kadar da saçma geliyordu insana! Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Yolculuğumdan önce, *Kroyçer Sonat* bana çok önemli bir olay gibi geliyordu, ama şimdi saçma ve gülünç geliyor. Yolculuğum ya beni olgunlaştırdı ya da ben aklımı kaçırdım.»**

Çehov, Sahalinde geçirdiği günlerin öyküsünü hemen yazmayı, cezaevi yönetiminin kötü işleyişini, hükümlülerin aşağılanmasını, kadınlarla çocukların alçaltıcı yaşam koşullarını dile getirmek istiyordu sıcağı sıcağına. Ne var ki, yeni yerleştiği, bir avlu köşesindeki küçük ve gürültülü konut, çalışmasına elverişli değildi. Dostlar, gazeteciler, meraklılar kapısını aşındırıyordu. Ayrıca, mangustlar aşırı ölçüde azıtıp kedileri, köpekleri didikleyip duruyorlardı. Yiyecek kobra bulamayınca da, giysilere, ayakkabılara, yiyeceklere, mürekkep hokkalarına, çiçek saksılarına, eldivenlere, şapkalara, kadın başlıklarına saldırıyorlardı gelişigüzel. Çehov, Leontiev-Çeglov'a şunları yazıyordu: «Kedi yavrusu büyüklüğündeler, çok keyifli ve kurnaz... Birisine rastladılar mı, ceplerine tırmanıyorlar, içindekileri görmek için. Odada tek başlarına kalınca da, ağlaşıp duruyorlar.»***

* 9 Aralık 1890
** 17 Aralık 1890 tarihli mektup.
*** 10 Aralık 1890 tarihli mektup.

Çok geçmeden, mangustlar evi öylesine altüst ettiler ki, Çehov, ikisini hayvanat bahçesine verdi, üçüncüsünü alıkoydu, acaipliklerinin hakkından geleceğini umarak. Ama, onunla uğraşacak vakti yoktu. Evin para durumu daha da kötüydü. Durumu düzeltmek için, yolculukta yazdığı *Gussev* adlı öyküyü acele acele düzeltip, *Yeni Zamanlar*'a götürmek zorunda kaldı. Sonra, Sahalin'le ilgili röportajını başka zamana bırakarak, ıkıla sıkıla uzun öyküsü *Düello*'ya başladı. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Günlük ekmeğimi kazanmak için çalışma zorunluğu, Sahalin'le uğraşmamı engelliyor.»

Bu yazarlık kaygılarına, hep daha ivedi kaygılar, sağlık kaygıları ekleniyordu. Uzun yolculuğu boyunca, bir ölçüde iyi olmakla birlikte, Moskova'ya gelir gelmez, baş ağrıları, öksürük nöbetleri, genel bir halsizlik ve yürek çarpıntıları sökün etti. Yine, her zamanki, sırdaşı Suvorin'e: «Şeytan bilir, bir şeyler oluyor bende. Her an yüreğim duruyor ve birkaç saniye atmaz oluyor»* diye yazıyordu.

Çehov, aynı zamanda hırçınlaşıyordu. Dostları onu yoruyor, münasebetsizleri ısırası geliyordu. Ne altıncı derecede görevli üniformasıyla öğünen kardeşi Mişel'e katlanabiliyordu, ne de memurluk alanındaki bu önemsiz başarı karşısında anababasının duygulanmalarına.

1891 yılının ilk gününden başlayarak, yerinde duramaz oldu Çehov. 8 Ocakta, yeniden Petersburg'a, Suvorin'in evine gitti. Ama, orada da tanımadığı kişiler, yolculuğuyla ilgili sorular sormak için onu kıskaca aldılar. Çehov, kızkardeşine şunları yazıyordu: «Daha bir satır yazar yazmaz, kapı çalınıyor, benimle Sahalin üstüne konuşmak isteyen birileri giriyor içeriye. Bir yıkım!»** Şölenlerden akşam yemeklerine koşan Çehov, «Beş perde ve sekiz tabloda oynayan bir dansöz kadar yorgun» olduğunu söylüyordu. Bütün bu çağrıları kabul etmesi, cezaevlerindeki zavallı çocuklar

* 24 Aralık 1890 tarihli mektup.
** 16 Ocak 1891 tarihli mektup.

lehine bir kamuoyu yaratmak içindi. Sahalin'e gönderilmek üzere okul kitapları toplama konusunda çağrılılara güveniyordu. Resmi makamların aldırışsızlığına karşın, iki bin kitap toplandı ve dünyanın öbür ucundaki alfabesiz çocuklara yollandı sandıklar içinde.

Çehov'un hayranlarına, yürekli bir gezi gibi görünen Sahalin yolculuğu, kendilerini onun rakibi sayan kimi gazeteci ve yazarlarda, bıyık altından gülmelere yol açıyordu. Zindanları gezerek Dostoyevski'yi taklit etmek ve kürek mahkumlarının sırtından kendine reklam yapmakla suçluyorlardı Çehov'u kendi aralarında. Başkente geldiği ilk günlerden başlayarak Çehov, kutlamaların ve gülücüklerin ardında saklı bu kıskançça kini farketti. Kızkardeşine şunları yazıyordu: «Dört bir yanım, benim için anlaşılmaz ve belirsiz, kalın bir düşmanlık havasında. Beni akşam yemeklerine çağırıyorlar, bayağı övgülere boğuyorlar. Ama, aynı zamanda hepsi beni yemeye hazır. Niçin? Yalnız şeytan bilir nedenini. Kafama bir kurşun sıksam, dostlarımın ve hayranlarımın onda dokuzuna büyük bir doyum sağlayabilirim.»*

Bu ara, *Yeni Zamanlar*'da Burenin imzasıyla bir yazı çıktı. Burenin, Çehov'u, Korolenko ve Uspenski gibi, gelişecek yerde *solmaya başlayan* yazarlar arasına koyuyordu. Burenin şunları da söylüyordu: «Çehov gibi orta yetenekli yazarlar, kendilerini çevreleyen yaşama doğrudan bakacak yerde, Tanrı bilir nereye, Sibirya'ya, Sibirya'nın ötelerine, Vladivostok'a, Sahalin'e koşuyorlar!» Başkaları da, kulaktan kulağa şunu demek istiyorlardı: «Çehov, Sahalin'e gittiyse, esini suyunu çektiği ve umutsuzca başka konular aradığı için gitti.» Aynı zamanda, Çehov'un başarısını, tümüyle, *Yeni Zamanlar* patronunun, para yatırarak hazırladığını söylüyorlardı. Leontiev-Çeglov, *Günce*'sinde, kötü niyetli genç meslekdaşlarının şu görüşüne yer veriyordu: «Çehov, Suvorin'in kapatması bir kadındır.»

Kendini saran dedikodulardan haberi olan Çehov, en

* 14 Ocak 1891 tarihli mektup.

iyi dostuna sevgi ve saygısını korumaktan geri kalmıyordu. Suvorin, ona birlikte büyük bir Avrupa gezisine çıkmayı önerdiğinde, Çehov, bunu coşkuyla kabul etti. «Gidiyoruz! Nereye, ne zaman isterseniz kabulüm. Ruhum coşkudan uçuyor. Gitmemek aptallık olur. Çünkü, böyle bir fırsatı ne zaman bulabilirim ki!»* diye yazıyordu Suvorin'e. Bu çocukça coşku karşısında, kızkardeşi, üzüle üzüle, adeta inlercesine: «Antoşa, bir türlü yerinde duramıyorsun!» diye iç çekiyordu.

Çehov, yeni ufuklar bulmaya seyirtmeden önce, bütün Petersburg'un yeteneğini övdüğü ünlü oyuncu Duse'yi, Shakespeare'ın *Antonis ve Kleopatra*'sında görmek istedi. Kızkardeşine: «İtalyanca bilmiyorum ama, öyle güzel oynadı ki, her sözcüğünü anlıyormuşum gibi geldi bana» diye yazıyordu.** Ertesi gün, 17 Martta, Suvorin ve oğlu Aleksis ile yabancı ülkelere gitmek üzere yola çıktı.

Birkaç ay önce, Sibirya'dan, tekerlek izleri içinden kırık dökük bir arabayla geçen Çehov, şimdi, *aynalı, geniş pencereli ve halı döşeli* yataklı vagonla yolculuk yapıyordu. Tekerlek üstündeki bu dayalı döşeli *odacıkta* kendini şümendüfer Nana'sının ruhu içinde hissediyordu. Viyana'ya varınca, duyduğu haz, hayranlığa dönüştü. Her şey ona, zarif ve kibar göründü. Lüks mağazalar insanı en çılgın düşlere çağırıyordu. Büyük kiliselerin öylesine ince bir mimarisi vardı ki *danteladan dokunmuş* gibiydiler. Silindir şapkalı fayton sürücüleri — Rusya için inanılmayacak şey — müşteri beklerken gazete okuyorlardı. Her sokakta bir kitapçı dükkânı vardı. Çehov, kızkardeşine şunları yazıyordu: «İnsanı şaşırtan şu: burada insan her şeyi okuyabiliyor ve serbestçe konuşabiliyor.»***

Çehov, ailesi için hediyeler ve kendine de birkaç kravat satın aldıktan sonra, Suvorin'le birlikte Venedik'e doğru yola çıktı. Bauer oteline yerleşince, bu müze-kent, bu za-

* 5 Mart 1891 tarihli mektup.
** 16 Mart 1891 tarihli mektup.
*** 20 Mart 1891 tarihli mektup.

rif, bu sular içindeki tatlı kente bayıldı, başka çağdan kalma yapıları, girintili çıkıntılı dar sokakları, kanalların durgun suları üzerinde sessiz sessiz akıp giden uzun gondollarıyla. «Ömrümde Venedik'ten daha güzel bir kent görmedim» diye yazıyordu kardeşi İvan'a. «Burada herşey, pırıltı ve yaşama sevinci... Baskılar altındaki zavallı bir Rus için bu güzellik, zenginlik ve özgürlük dünyasında aklını yitirmemek güçtür. İnsanın canı, ömürboyu hep burada kalmak ve kiliseye girip org dinleyince de, Katolik olmak istiyor.»* O günlerde Venedik'te bulunan genç yazar Merejkovski de, aynı sevince kaptırmıştı kendini. Ama o, özellikle kentin mimarisine ve sanat koleksiyonlarına duyarlıydı. Çehov da, aynı zamanda, dazlak kafalı bir rehberin yüzü, menekşe satıcısının bağırışı, gün batımında bir mandolin sesi, çanların bitmez tükenmez çınlamaları ya da San-Marco Meydanı'nda güvercinlerin toplaşması gibi önemsiz ayrıntılara da ilgi duyuyordu. Çehov'un Venedik'e olan hayranlığı ilk yağmurlarla birlikte azaldı «*Venezia bella* (güzel), *bella* olmaktan çıktı» diye yazıyordu kızkardeşine, «bütün bu sulardan ortaya, bir hüzün ve can sıkıntısı çıkıyor. Güneşli bir yere kaçmak istiyor insan.»**

İtalya'daki — Bolonya, Floransa, Roma, Napoli — yolculuğunun sonu, ona sevinçten çok düşkırıklığı getirdi. Dikkatli bir turist olarak, görülmesi gerekli dedikleri her yeri geziyordu ama, olağanüstü şeylerin bolluğu karşısında, iştahı yavaş yavaş kaçmaya başlıyordu. Anıtlar ve müzeler arasında koşuşturmaktan yorulmuştu. Ayakları ve sırtı ağrıyordu. Günün bitiminde, bir *Baedeker* (rehber) yutmuş da, midesinde kalmış gibi geliyordu ona. Roma'da borç ve bulgur çorbasını özler oldu. Ebedi kentin büyüsüne kapılmaktan uzak, kentin Harkov'u anımsattığını söylüyordu. Napoli'ye kadar uzanınca, koya hayran kaldı ve sokakların pisliğinden yakındı. Bununla birlikte, bir bütün olarak, İtalya ona tanrıların lutfuna uğramış bir ülke gibi göründü. Kızkardeşine şunları yazıyordu: «Görünümlerin

* 24 Mart 1891 tarihli mektup.
** 26 Mart 1891 tarihli mektup.

güzelliği ve iklimin yumuşaklığı dışında İtalya, sanatın gerçekten her şeye egemen olduğu tek ülkedir ve bu kanı insanı yüreklendiriyor.»*

Çehov'u durmadan kaygılandıran şey, yolculuğun pahalıya mâlolmasıydı. Tek başına olsaydı, dört yüz ruble ile işin içinden çıkabileceğini söylüyordu. Oysa, Suvorin, onu *bir duka ya da bir kardinal* gibi yaşamaya sürüklüyor, en iyi otellerde yatırıp en pahalı lokantalara götürüyordu. Özet olarak, yayımcısına ve dostuna karşı borcu, en azından bin rubleye yükseliyordu. Bu parayı ödemek için, bir kez daha, çalışmasına güvenebilirdi.

Suvorin'lerin gitmek istedikleri bir sonraki memleket Fransa'ydı. Önce Monte-Carlo'da konakladılar. Kentin havası Çehov'un hoşuna gitmedi. Herkes, bu kayalık yerde, yalnız para, kumar ve gösteriş için yaşıyordu. Hava bile bu tutkuyla kirlenmişe benziyordu. Bununla birlikte Çehov, gazinoya gitti ve ruletin büyüsüne kapılarak beş yüz frank kaybetti. Kardeşi Mişel şunları yazıyordu: «Sen bana, kuşkusuz ne ayıp diyeceksin! Biz ki çok yoksuluz ve kalkıp rulet oynuyoruz. Çok doğru, size beni gırtlaklama izni veriyorum. Ama, kendimden oldukça memnunum. Hiç değilse, bundan böyle torunlarıma, rulet oynadım, bu oyunun sağladığı duyguları biliyorum, diyebileceğim.»**

Bu kumar oyunlarına birden tutuluşu kumar tapınağını suçlamasına engel olmuyordu. «Lüksü ve zenginliği seviyorum,» diye yazıyordu aynı mektupta, «ama, rulet bana görkemli bir aptesane izlenimi verdi. Havada, haya ve edebi zedeleyen ve doğayı, Ay'ı denizin sesini bayağılaştıran bir şeyler var.»

Yosma diye nitelendirdiği Monte-Carlo'dan ürken Çehov, *uygarlığın ocağı* Paris'in büyüsüne kaptırdı kendini daha ilkten. Ama, ilk karşılaşma oldukça katı oldu. Sokaklarda dolaşırken, bir işçi gösterisi içinde buldu kendini, 1 Mayıs dolayısıyla. Polisce tartaklandı. Bu hafif çekişme, baş-

* 1 Nisan 1891 tarihli mektup.
** 15 Nisan 1891 tarihli mektup.

kentteki gezi programını değiştirmedi hiç. Sergide, başıboş dolaştı. Çok, çok yüksek olan Eiffel kulesine bayıldı. Grévin Müzesinin balmumundan mankenleri önünde eğleşti ve Millet Meclisinin çalkantılı bir oturumunda bulundu. O gün, içişleri bakanı, kıyasıya sorguya çekildi, Fourmies'deki 1 Mayısın ciddi olayları konusunda. Bu olaylar sırasında, askerler grevcilere silah çekmiş, dokuz kişi ölmüş altmış kişi de yaralanmıştı. Bir Rus için, ulusun sıradan temsilcilerinin böylesine şiddetle hükümeti eleştirmesi şaşırtıcı bir şeydi. Hiç kuşkusuz, Fransa 1789 Devrimini henüz içine sindirmiş değildi.

Çehov, Moskova'ya dönmeden önce resim salonunu görmek istedi ve Rus ressamlarının Fransız ressamlarından çok üstün olduğunu ileri sürdü: «Dün gördüğüm peyjazcılara kıyasla, Levitan bir kraldır.»* Ne var ki, Çehov kelebek gözlüğünü kırmıştı ve miyopluğu yüzünden tabloları gereğince değerlendiremiyordu. Yine kızkardeşine: «Gözlüksüz, gerçek bir kurbanlığım» diye yazıyor ve kardeşi Mişel'e de, evde bıraktığı bir başka gözlüğü onartmasını rica ediyordu. Hem Çehov'u her şeyden çok ilgilendiren müzeler değil, kaynaşan, gürültülü ve neşeli binbir sokak görünümleri, yaya kaldırımları üzerinde, küçük masalarda, *kendilerini evlerinde hisseden* sayısız Fransızın oturduğu kahve teraslarıydı. Rusya'da olup bitenlerin tersine, burada pek az üniformalıya rastlanıyordu. Bundan da, garip bir özgürlük ve neredeyse, bir düzensizlik izlenimi doğuyordu. Çehov, «Hayran olunacak bir halk» diyordu. Rus kolonisinin birkaç üyesi, Paris gecelerini göstermek istediler ona. Çehov, bu sözde neşeli gezilerden düşkırıklığıyla döndü. Kızkardeşine şunları yazıyordu: «Boğa yılanlarını gövdelerine saran adamlar, bacaklarını tavana kaldıran kadınlar, trapezciler, arslanlar, şarkılı kahveler, akşam yemekleri, öğle yemekleri, bütün bunlar tiksindirmeye başladı beni.»**

* Kızkardeşine 21 Nisan 1891 tarihli mektup.

** 24 Nisan 1891 tarihli mektup.

Çehov, uzun süreden beri, paskalya bayramlarını ailesinden uzakta geçiriyordu ilk kez. Elçiliğin, Ortodoks kilisesinde, bu münasebetle kutlanan dinsel tören, Moskova sokaklarındaki canlılığın, Kremlin çanlarının, paskalya şekerlemeleriyle süslü masaların, *İsa dirildi* sözleriyle, tanınmayan kişilerle yapılan karşılıklı öpüşmelerin yerini alamazdı. Ama, Suvorin, valizlerini hazırlaması gerektiğini anlıyordu. 27 Nisan'da, Çehov, kardeşi İvan'a «Bugün Rusya'ya doğru yola çıkıyorum. Yolculuktan bıktım. Canım çalışmak istiyor» diye yazıyor ve Fransızca olarak «Ton Anton» (senin Anton) diye imzalıyordu.

Çehov, Moskova'ya 2 Mayıs 1891'de vardı. Yabancı ülkelerde, aşağı yukarı altı hafta geçirdikten sonra, Sahalin'de köleliğin iğrençliğini, Batıda da uygarlığın özünü görmüştü. Bir evlat coşkusuyla kavuştuğu Rusya, onun gözünde, bu iki uc arasmda yer alıyordu.

IX. / TOPRAK SAHİPLİĞİ

Yuvaya döndüğünün ertesi günü, Çehov, daha valizlerini açmadan, ailesiyle birlikte, yerleşmek üzere, Moskova yakınlarında Aleksin'de kiraladığı bir villaya gitti. Onun yokluğunda kardeşi Mişel bu yazlık evini seçmişti: dört odalı bir evdi bu, Oka ırmağına ve şümendüfer köprüsüne bakan. Daha baştan, Çehov *sıkıntı ve üzüntü izlenimi* veren bu evde kendini sıkışıp kalmış hissetti. İki hafta sonra, buradan çekip gitmeye karar verdi ve aile, oradan birkaç verst uzakta, geniş, zarif ve gösterişli bir eve taşındı. Ev sahibi, birinci katı yeni kiracılara verdi. Odalar genişti, salon işlemeli sütunlarla süslüydü. Müzikçileri için de mahfeli vardı. Romantik ve bakımsız bahçede, göz alabildiğine ıhlamur ağaçlarıyla süslü yollar, balıklı bir havuz, bir yel değirmeni, hatta *yaşlı akrabaların* dua edebilecekleri küçük bir kilise vardı. Kısaca, gerek dinlenmek, gerek çalışmak için düşlenecek bir sığınaktı burası.

Ne var ki, Çehov, her zamanki gibi, para kazanmak zorundaydı. Avrupa'ya yaptığı yolculukta, Suvorin'e çok borçlanmıştı. Kızkardeşi Maria, erkek kardeşleri Mişel ve İvan, o günlerde hayatlarını kazanmaktaysalar da, yeni çocuğu* doğduktan sonra dara düştüğünden söz eden kardeşi Aleksandr'a ve Gavrilov'lardaki işini bırakıp ailesiyle birlikte oturmaya gelen babasına yardım etmek zorundaydı. Çehov, aile kasasını doldurmak için üç işle cebelleşmeye karar verdi. Pazartesi, Sah ve Çarşamba günleri, doğdukları toprak-

* Moskova Sanat Tiyatrosunun büyük oyuncusu olacak olan Mişel Çehov.

lara geri dönme umudundan yoksun kürek mahkumlarının ahlak duygusunu ve gerçek kavramını yitirdiklerini ispatlamak için, Sahalin'le ilgili incelemesine çalışacaktı, Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleri, uzun öyküsü *Düello*'yu yazmayı sürdürecek, Pazar günleri de, vakit geçirmek için, kısa öyküler çırpıştıracaktı.

Çehov, gün ağarınca — 4 ya da 5'te — yataktan kalkıyor, kahvesini pişiriyor, sonra, masada değil, pencere dayanağında çalışmaya başlıyordu. Saat 11'de mantar toplamaya ya da balık avlamaya gidiyordu. Saat 13'te yenilen öğle yemeğinden sonra, şöyle bir şekerleme yapıyor ve uyanır uyanmazda kaleme sarılıyordu. Vicdan ezinci içinde kıvrana kıvrana, *Sahalin Adası*'ndan çok *Düello*'yu daha bir coşkuyla yazdığını saklamıyordu. Çoğu kez aldatmacaya saparak, önce röportajına ayırdığı bütün gününü öyküsüne harcıyordu. Röportajı, duraklaya kesile, acılar ve kararsızlıklar içinde ilerliyordu ancak. Çehov, Suvorin'e: «*Sahalin*'i yazıyorum, sıkılıyor, sıkılıyorum» diye yazıyor* ama, kırk sekiz saat sonra: «kimi anlar kuşkuya düşüyorum ve içine tükürmek geliyor içimden» diye ekliyordu.

Sabah ve öğleleri, binbir sıkıntıyla yazısını yazdıktan sonra, akşam yemeğinde ailesini ve dostlarını bulup yeniden rahatlığa kavuşuyordu. Sofradan kalkınca, herkes salonda toplanıyor, her şeyden ve havadan sudan konuşuluyordu, Ruslara özgü saat kaygısı olmadan. Her zamanki gibi, ev tıklım tıklımdı. Bu geveze topluluk içinde Çehov, bir sürü ıstakozla birlikte bir fileye konmuş bir ıstakoz gibi hissediyordu kendini. Bu toplulukta, bol kahkahalar atan Nataşa Lintvaryev, örümceklerle ilgili bir inceleme kaleme alan, kalıtım ve doğal ayıklama üzerinde nefes kesercesine konuşan zoolog Wagner, Kisselev'ler, ressam Levitan, özellikle de Lidya Mizinova bulunuyordu. Son iki yıl içinde, bu çekici genç kız, küçük klanın (ailenin) senli-benli dostu olmuştu. Çehov'dan on yaş küçük olan Lika, ona çekingen bir sevgi besliyor ve her gün, kendine aşkını ilan etmesini

* 28 Ağustos 1891 tarihli mektup.

bekliyordu. Çehov'sa, onu çok çekici bulmakla birlikte, ilişkilerinde sevecen ve alaycı ağabey gibi davranıyordu. Çehov, ona takılırken, tazeliği, çekiciliği, hüzünlü garipsiliği ile üzerinde yaptığı etkiden kurtulmaya çalışıyordu, kendi kendine bile açıklayamadan. Sıkıntısını çektiği çalışması için gerekli olan iç yalnızlığını var gücüyle korumaya çabalıyordu. Mürekkeple kalem yaşamını doldururken, istenen bile olsa, bir kadın neyineydi? Gölgesinde gelişip serpilen bu gizli aşktan gurur duymakla birlikte, onu ne yüreklendirmek istiyordu, ne de düşkırıklığına uğratmak. Lika'ya tatlı ve alaylı pusulalar yazıyordu. Ona tuhaf adlar takıyor, genç kızları kıtır kıtır yiyen Levitan'dan uzak durmasını öğütlüyor, gereğinden çok hamur işi yemekler yemesini, sigara içmesini, kendini uyuşukluğa ve derbederliğe koyvermesini eleştiriyordu. Ona: «Benim altından, sedefteh, İskop ipliğinden Likacığım» diye yazıyordu «hıçkıra hıçkıra ağladığınızda, sol omuzumu gözyaşlarınızla (lekeyi benzinle temizledim), ıslattığınızda, ekmeğinizi etinizi parça parça yediğinizde, bizler açgözlü bakışlarımızla yüzünüzü ve ensenizi seyretmiştik. Ah, Lika, Lika, korkunç güzel!.»* Ayrıca, «sizi çılgınca seviyorum, bir kaplan gibi ve size evlenme öneriyorum.»**

Bu, onu yazı yazma konusunda, her zamandan çok özgür bırakmaya kararlı bir öneriydi. Bekârlığa kesin olarak baş koyan Çehov, kendi çatısı altında belirtilen istekleri uyandıran Lika'nın varlığına karşın, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Evlenmek niyetinde değilim. Çalışma odasında büyük bir masa başında oturan dazlak kafalı bir ihtiyar olmak istiyorum.»***

Bugimovo akşamlarına canlılık getirmek için, Çehov'un yaptığı bir araçla rulet oynanıyordu. Bu araç krupiye işini görüyordu. Aynı zamanda tiyatro oyunları, canlı tablolar da sergileniyordu. Çocuklar mangusta bayılıyorlardı.

* 17 Mayıs 1891 tarihli mektup.
** Haziran-Temmuz 1891 tarihli mektup.
*** 10 Mayıs 1891 tarihli mektup.

Bir gün, mangustun ormanda kaybolduğunu sandılar. Bütün aile çok üzüldü. Ama, hayvan ortaya çıkınca herkes bayram etti. Her zamanki gibi, çevredeki mujikler, Tanrının gönderdiği doktora muayene olmaya geliyorlardı. Arabasından düşüp ağır yaralanan bir köylü kadın, öleceğim diye inliyor, aynı zamanda da kocasına yulafları gecikmeden dövmesini rica ediyordu. Ona: «şimdilik görülecek daha ciddi şeyler varken, yulafı unutmasını söylüyorum, o bana 'Yulafımız o kadar güzelki!' diye yanıt veriyordu. İmrendim şu işi başından aşkın köylü kadına. Bu insanlar için kolay.»*

Bu mektupla birlikte Çehov, sonunda tamamladığı *Düello*'nun elyazmasını yolladı. Sahalin'le ilgili röportaja gelince, hâlâ yarıda kalmıştı. Yazar için de bu, kürek mahkumluğuydu. Suvorin'e şöyle yazıyordu: «Pantolonum iyi biçilmemiş, gerekli olanı yazmıyormuşum, hastalarıma gerekli ilaçları vermiyormuşum gibi geliyor bana. Bu, belki de bir psikozdur.» Mektubunda ayrıca: «Halılar, bir şömine, tunç yontular ve kültürlü konuşmalar istiyor canım. Ne yazık! Hiçbir zaman bir Tolstoy olamayacağım. Kadınlarda, her şeyden çok güzelliği seviyorum, insanlık tarihinde de, halılar, yaylı arabalar ve düşünce inceliğiyle dile gelen uygarlığı.»** diye yazıyordu.

Çehov, Bugimovo'da kendine katlanamaz olmuştu artık. Sonbaharın yaklaştığını duyarak, göçmen turnalarla birlikte, başını alıp gitmek geliyordu içinden. Nereye gitmek? Kırım'a mı, Norveç'e mi, Amerika'ya mı?

Eylül başlarında, yine Moskova'da, Malaya-Dmitrovka sokağındaki aile ocağındaydı. Kırsal bölgede doğayla ve köylülerle haşırneşir olması, sisler içinde çene yoran Rus aydınlarına karşı daha bir rahatsızlık duymasına yol açmıştı. Önce, öfkesi Tolstoy'a yüklendi. *Kroyçer Sonat*'ın önsözünü daha yeni okumuştu Suvorin'e şunları yazıyordu: «Bu dünya büyüklerinin felsefelerinin canı cehenneme! Bütün

* 18 Ağustos 1891 tarihli mektup.
** 30 Ağustos 1891 tarihli mektup.

bu seçkin bilgeler, generaller kadar zorba, nezaketsiz ve ve kabadırlar. Diyojen, başına hiçbir şey gelmeyeceğini bildiği için, insanların sakalına tükürüyordu. Tolstoy, doktorlara kopuk gözüyle bakıyordu ve büyük sorunlar üstündeki bilgisizliğini ortaya koyuyordu. Çünkü, o da, polis karakoluna götürülemeyecek, gazetelerde kendisine saldırılamayacak bir Diyojen'di. Böylece, bu dünya büyüklerinin felsefelerinin canı cehenneme!»*

Ama, çok geçmeden Çehov, İanayya Poliana'daki köşesinden Rusya'ya egemen olan peygamber sakallı yaşlı yazarın gönül yüceliği ve otoritesi önünde eğilmek zorunda kaldı. Olağanüstü bir kuraklık yılından sonra, ülkede kıtlık başgöstermişti. Tarım kesiminde kargaşalıktan korkan hükümet, basında telaş yaratıcı yazılara sansür koydu ve yalnız Kızılhaç'la kiliseye, yıkıma uğrayanlara yardım etme yetkisi verildiği için, para toplamayı yasakladı. Tolstoy, hemen kollarını sıvadı. Her türlü cezadan bağışıklık sağlayan o çok büyük saygınlığına dayanarak, yardım üstüne yardım çağrısında bulunuyordu; halka, para topluyor, yıkıma uğrayan bölgeleri dolaşıyor, kızlarının da yardımıyla, yüzlerce çorba dağıtım yerleri kuruyordu. Köşesine çekilmiş bir yazarın, resmi makamların gözü önünde sürdürdüğü yardım kampanyası karşısında ağzı açıkta kalan Çehov, şunları yazacaktı: «Tolstoy! Ah şu Tolstoy! Şu günlerde bir insan değil, üstün insan, bir jüpiter!»**

Çehov'un kendisi de, bir doktor olarak, binlerce aç köylünün yardımına koşmak istiyordu. Niini-Novogorod'da *zemstvo* başkanı, eski ahpabı Egorov'la ilişki kurmuştu bile. Ama, ağır bir griple birlikte tutulduğu zatürrie onu haftalarca yatağa çiviledi. Çok yavaş iyileşme dönemi bir sürü yasla hüzne büründü: halası Feodossia'nın, şair Palmin'in, sevgili Zenayit Lintvaryev'in ölümü... Feodossia, ailesinin hastalığına kurban gitmişti: verem... Çehov, kendi durumu üstünde kuruntuya düşmüyordu artık. Ama, her çe-

* 8 Eylül 1891 tarihli mektup.

** Suvorin'e 11 Ara'ık 1891 tarihli mektup.

şit sıkı tedaviye, sürekli rejim yapmaya yanaşmıyordu. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Öyle sanıyorum ki, sağlığım hiçbir zaman eski durumuna gelmeyecek. Hem, Şükürler olsun Tanrıya! Sağlığıma ilişkin özenler, kaygılar bir çeşit iğrenme uyandırıyor bende. Maden suyu içeceğim, kinin yutacağım ama, göğsümü muayene ettirmeyeceğim.»*

Çehov, ayağa kalkar kalkmaz, kendi deyimiyle suratı, *suda boğulmuş bir surat*'a benzemekle birlikte, kurtarma planını gerçekleştirmek için, Egorov'a yardım etmeye başladı. Köylerden at satın almak, kış boyunca onları beslemek, ilkbaharla birlikte, gelecek hasadı kolaylaştırmak için köylülere geri vermekti söz konusu olan. Bu iş için büyük para konması gerekiyordu. Gerekli parayı toplamak için Çehov, gazetelerde ilanlar yayınladı ve bağışta bulunabilecek kimseleri görmeye gitti. Mimar Çehtel'e: «Hanım patronlar gibi numaralar yapıyorum»** diye yazıyordu. Ufak tefek paralar gelmeye başladı. Çehov, bunların hesabını tutuyordu titizce. Birkaç ruble toplanınca —okyanusta bir damla— onları Nijni-Novgorod'daki dostuna yolluyordu.

Çehov düşkırıklığına uğrayınca, daha dolgun bağış toplayabilmek umuduyla, Ocak sonunda, Petersburg'a gitti. Daha oraya ayak basarbasmaz, çağrı yağmuruna tutuldu, yüksek sosyetelilerin yemeklerine katıldı, oralarda, ahbaplık edilir mi edilmez mi diye karar veremediği birkaç doktor arkadaşla karşılaştı. Yılbaşında, *Saint Petersburg Gazetesi*'nin yirmi beşinci yıldönümü dolayısıyla Kudekov' larda verilen akşam yemeğinde, Lidya Avilova'yla karşılaştı. Genç kadına bakılırsa, ilk görüşmeleri üzerinden üç yıl geçmesine karşın, sohbetleri, hemen romantik bir havaya girdi. Ona göre, bir olasılık üstünde konuşmuşlar duygusallıkla. Çehov'a pek az mâledilebilecek bir olasılıktı bu: Güya bir önceki yaşamda rastlaşmışlar, yüzyıllar arasından birbirlerine doğru yürümüşler, bugünün yüzyüzeliğine dek. Ama, Lidya Avilova, bu aşk ilanını peşin para olarak kabullen-

* 18 Kasım 1891 tarihli mektup.
** 14 Aralık 1891 tarihli mektup.

mişti. Genç kadın Çehov'u kocasına tanıştırırken, iki adamın birbirini soğuk bir nezaketle selamladığını görmüşmüş güya. Çehov'a yazı yazdığını söyleyince de, Çehov, yazılarını okuyacağına söz vermişmiş, nezaketle. Elli yıl sonra, Lidya Avilova'nın «*Yaşamımda A.P. Çehov*» adlı kitabında bu ilişkiye «On yıl sürmüş olmasına karşın, hiç kimsenin hiçbir zaman bilmediği bir aşk öyküsü» diyebilmesi olacak şey değil.

Çehov, kendini bir *aşk öyküsüne* bağlı duymaktan öylesine uzaktı ki, Petersburg'da kaldığı süre içinde, bu ateşli genç kadını aramak bile istemedi. Buna karşılık, Ukrayna'da Maria Zankovetskaya adlı çok güzel bir aktrisle ilgilendi. Ona, kendisi için bir piyes yazacağına söz verdi ve geceyi onunla şampanya içerek geçirdi ve onu başkentin yakınlarındaki bir yerde buz üstünde kızakla kaymaya götürdü.

E, peki, bu eğlenceler ortasında kıtlık güme mi gidiyordu? Çehov, görünüşün tersine, unutmuyordu bunu. Moskova'ya döner dönmez, dostu Egorov'u bulmak ve köylülere yapılacak yeni yardım önerilerini gözden geçirmek üzere Nijni-Novgorod'a gitti. Bu zavallılara kendini adayarak, Sahalin'deki kürek mahkumlarından yana eylemini sürdürüyormuş gibi garip bir duyguya kapılıyordu. Orada olduğu gibi, burada da, insan onurunu yükseltmeye çalışıyordu. Çok keskin soğuğa karşın, yıkıma uğramış köyleri kızakla gezmeye başladı. Bu yolculuklarından birinde, bir kar fırtınasına tutuldu ve az kalsın yolunu kaybediyordu. «Çok korktum» diye yazıyordu. Oralarda durum yürekler acısıydı. Kuşkusuz, olaylardan şaşkına dönen resmi makamlar, özel girişimlere karşı çıkmıyorlardı artık. Ama, Çehov'un tüm çabalarına karşın, bağışçılar gitgide seyrekleşiyordu. Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Moskova ve Petersburg'taki insanlar, laf ürettikleri kadar bir şeyler yapsaydılar, Nijni-Novgorod'da hiç kıtlık olmazdı..»* Karlar altındaki kırsal yörede zigzaklar yaparak sekiz gün dolaştıktan

* 22 Ocak 1892 tarihli mektup.

sonra, Çehov, adamakıllı üşütüp, sırtında keskin ağrılarla, Moskova'ya dönmek zorunda kaldı, kendine bakmak için.

Çehov eve dönünce, mangustun, evde büyük zararlar yapmış olduğunu gördü ve belirsiz bir suçluluk duygusuyla, ortalığı altüst eden hayvancığı, Moskova Hayvanat Bahçesine, iki soydaşının yanına bıraktı. Biraz nefes alıp, birkaç mektup yazdıktan sonra, 2 Şubat 1892'de Çehov, bu kez Suvorin'le birlikte Voronej bölgesine gitti. Orada yardımlar, Nijni-Novgorod'ınkinden daha etkiliydi ama, Suvorin'in varlığı, bu geziye rahatsız edici resmi bir nitelik veriyordu. Onemli bir kişi, hükümetin güvencesinden yararlanan, *Yeni Zamanlar*'ın başyazarı olan Suvorin, bölge otoritelerini etkiliyordu. Onun varlığı dolayısıyla şölenler, yemekler düzenlendi. Çehov, bunlara katıldı, öfkeden kudura kudura. Çehov, bir yanda köylerde mujikler açlıktan ölürken, zengince donanmış bir masa çevresindeki bu toplantılara dayanamıyordu. Dostu, ona yönetici rolünde, gülünç, yeteneksiz, düzensiz görünüyordu.

On gün sonunda Çehov, zamanını gevezeliklerle geçirmiş olma duygusuna dayanamayıp Moskova'ya döndü. Kendisinin yarı başarısızlığıyla kıyaslanınca, Tolstoy'un, kıtlığa karşı savaşımındaki başarısı, örnek olmaktan da öte görünüyordu. İanayya Poliana'nın yaşlı ütopyacısı, pratik kafalı doktorlardan daha iyi örgütlemişti yardımlarını. Gerçekte, akıp giden yıllarda Çehov, kendine gitgide daha az doktor gözüyle bakıyordu. Yazar olarak, sanatına uygun bir çevresi, bir yaşam biçimi olmadığına inanıyordu. Suvorin'e: «Doktorsam eğer, bana hastalar ve hastahane gerek, yok edebiyat adamıysam, Malaya-Dmitrovka'da bir mangustla* değil, insanlar arasında yaşamam gerek. Azıcık bile olsa, biraz sosyal ve politik yaşama gereksinim var. Ama, dört duvar arasındaki bu doğasız, insansız, sağlıksız ve iştahsız yaşam, yaşam değil.»**

* Mangustun Moskova Hayvanat Bahçesine verilmesinden önceki mektup.

** 19 Ekim 1891 tarihli mektup.

Çehov'a göre bir tek devası vardı bunun: bir ev satın almak. O zaman, ilk önce giderleri azaltabilirdi. Çünkü herkes kırsal kesimde yaşamın daha ucuz olduğunu bilir. İkinci olarak, Çehov açık havada sağlığına yeniden kavuşur, üçüncü olarak, kentin boş çalkantısından kurtulur, son olarak da, uzun soluklu bir yapıta adayabilirdi kendini. Hem, bir köye kapansa da, kışları, dostlarla buluşmak ve son tiyatro oyunlarını seyretmek için Petersburg'a gitmekten kimse alıkoyamazdı onu. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Eğer yılda iki bin rubleden fazla harcamazsam —ki bu ancak kırsal kesimde olasıdır— giren çıkan para kaygısından tümden kurtulmuş olurum. O zaman çalışır ve okurum. Kısası, senin anlayacağın yan gel de yat.»*

Ukrayna'yı çok sevdiği için Çehov, dostu Smagin'den Pisol ırmağı bölgesinde kendine bir mülk bulmasını istedi. Smagin'in üstüste bildirdiği iki çiftliği elinden kaçırdı, sahibinin birden ortadan kaybolması yüzünden... Sabırsızlıktan çılgına dönen Çehov, gazetelerde ilanları izlemeye başladı. Bu ilanların birinde, Ukrayna'da değil, Moskova'nın 24 verst uzağında bir mülk öneriliyordu. Öncü olarak hemen yola çıkarılan Mişel'le Maria oraya vardılar. Kırları örten kar, oraların durumunu açık-seçik görmeyi engelliyor idiyse de, daha çok elverişli bir kanıyla döndüler. Buna çok sevinen Çehov, oraya gitmeden önce, pazarlığa başladı. Oraya ancak on beş gün sonra vardı ve izlenimi çok iyi oldu. Bu kez, bir çiftlik değildi söz konusu olan. Trenle Moskova'ya iki buçuk saatlik uzaklıkta, küçük Milhovo köyü yakınlarında geniş bir yurtluktu. Aşağı yukarı 125 hektarlık bir yerdi burası. Yarısı, bakımsız bir koruluktu, büyük bir park, bir meyva bahçesi, *önemsiz bir dere* ve iki gölcük ile. Ev, bir dereceye kadar yeniydi ama, pek kullanışlı değildi, aptesanesi de yoktu. Ek yapılar, iyi durumda görünüyordu. Yazarın çalışmak için seçtiği oda, parka bakan üç pencereyle aydınlanmaktaydı. Çehov, Aleksandr için yurtlukla birlikte satılan şeylerin listesini yaptı: Üç at, bir

* 22 Kasım 1891 tarihli mektup.

piyano, bir inek, dört kaz, iki köpek, tüyleri dökülmüş on tavuk, el arabaları, kızaklar... Satıcı, iyi yönetilirse, yurtluğun yılda on üç bin ruble gelir sağlayabileceğini söylüyordu. Bu, Çehov'un en rastgele düşlerinde ele aldığı rakamların çok üstündeydi. Hep aynı sorun: insanın yaşamak için kaleminden başka kaynağı yoksa, nerden bulsun parayı? Bir kez daha, Suvorin, imdada yetişti. *Yeni Zamanlar Bankası*, satış işleminin sonuçlanması için gerekli olan ilk dört bin rubleyi avans olarak verdi. Ayrıca Çehov, beş yılda ödenmesi gereken bir ipotek yükümlülüğü kabul etti. Bu para işlerini yoluna koymak için Çehov, noterler, bankacılar, sigorta şirketleri ve *asalak kurumlarla* tartışmak zorunda kaldı. Bu duygusuz bürokratlar karşısında Çehov, *pratik yetiden yoksun ve anlamadığı şeylere burnunu sokan bir aptal* gibi hissediyordu kendini. Bu yüzden, alış fiyatının üstüne çeşitli giderler için bin ruble ödemek zorunda kalışına öfkeleniyordu. Ama, bütün kâğıtlar imzalanınca, derin bir nefes aldı. Suvorin'e: «Artık Moskova'da apartman dairem olmadığı için ne kadar mutluyum! Ömrümde hiç bilmediğim bir rahatlık bu!» diye yazıyordu.*

Çehov, 4 Martta, ana babası, kızkardeşi ve küçük kardeşi Mişel'le birlikte yola koyuldu: Barınağına bir sürü sandık, valiz, çıkın ve çok sayıda ilaç götürüyordu. Melihovo'da, park ve tarlalar hâlâ karla kaplıydı. Uzun süre kendi haline bırakılmış olan evin yeni sahiplerini kabul ederken *aptalca ve saf bir havası* vardı. Ama, çatır çatır yanacak denli ısıtıldıktan ve silinip süpürüldükten sonra, Çehov'a, sanki yıllardan beri kendisininmiş gibi güler yüzlü göründü. Bütün aile, güle oynaya taşınma işine katıldı. Buraya geldiğinin ertesi günü Çehov, kardeşi İvan'a yazarak bir süpürge, atların kaşağılanması için bir fırça, on kilo çivi, on kilo çavdar ekmeği ve beş Fransız somunu göndermesini rica etti. Ertesi günü Suvorin'e şunları yazıyordu: «Üç büyük pencereli odamda, masamın başında keyfime diyecek yok. Günde beş kez dışarı çıkıyorum, kü-

* 3 Mart 1892 tarihli mektup.

çük göle kar atarak gönül eğlendiriyorum. Çatılardan sular damlıyor... Şu ana kadar keyfim yerinde. Bir sürü iş. Şurada burada döşeme tahtalarını temizliyor, yıkıyor, boyuyor, değiştiriyoruz özenle, mutfağı ek yapılara taşıyoruz. İşim olmasaydı, bütün gün dışarılarda olurdum.»*

Çehov, çekiç sesleri, duvar kaplamaları, eşyaların yerleştirilmesi ile dolu bu neşeli hayhuy içinde, Lidya'dan şaşırtıcı bir mektup aldı. Lidya Avilova, daha önce öykülerini yollamış, Çehov da, düşüncesini öğrenmek isteyen heveslilerin çoğuna yaptığı gibi, ona iki kez, iyi yürekle yanıt vermişti, öykülerin kimi yerini eleştirip, kimi yerini överek. Ama, bu kez, genç kadın için artık edebiyat değildi söz konusu olan.. Petersburg'da dolaşan ve kocasının kulağına kadar gelen bir söylentiden söz ediyordu Lidya, öfkeden yüreği kalka kalka. Bu söylentiye göre, Çehov'la karşılaştığı son akşam —ki üç aydan önceydi— güya Çehov bir lokantada kafayı çekmiş ve dostlarına Lidya'yı çelmek, onu boşanmaya zorlamak, sonra da onunla evlenmek istediğini söylemişti. Çehov'un mektuba yanıtı sert oldu. Bu sevimli histerik kadının *adını lekelediğini* başına kakmasını kabul edemezdi. Ona şunları yazıyordu: «Nedir bu ipe-sapa gelmez sözler? Kendimi haklı göstermeye çalışmayı onuruma yediremem. Ayrıca, savunmamı hangi noktalara dayatmam konusunda, suçlamaların çok belirsiz. Anladığım kadarıyla, bir dedikodudur söz konusu olan, değil mi? Bana, iftiracılara olduğu kadar en ufak güveniniz yoksa, Petersburg'da, insanlar üstüne uydurulan alçakça dedikodulara inanmanızı isteyeceğim sizden. Olmazsa, bunların hepsine inanın, onları parça parça değil toptan alın; benim beş milyon için evlenmeme, en iyi dostlarımın karılarıyla olan aşklarıma falan da inanın! Ne olursa olsun, Tanrı sizi korusun. Dedikodulara karşı kendimi savunmam. Bu, bir Yahudiden ödünç para istemek gibi bir şey olur. O da gereksiz. Benim için ne isterseniz, onu düşünün!»**

Kin tutmasını bilmeyen Çehov, aynı mektubun başın-

* 6 Mart 1892 tarihli mektup.
** 19 Mart 1892 tarihli mektup.

da, bu fırtınalı genç kadına, kendi sanat anlayışını tanımlayan birkaç yazın öğüdü veriyordu: «Zavallı, talihsiz insanları anlatırken ve okuyucuyu içlendirmek isterken, daha soğuk olmaya çalışın: Bu, başkasının çaresizliğine bir çeşit arka plan sağlar ve bu çaresizlik bu plan üzerinde daha bir belirginlik kazanır. Sizin öykülerinizde kişiler ağlıyor, siz de onlarla birlikte göğüs geçiriyorsunuz. Evet, soğuk olun!»

Ateş üstündeki bir tencere dolusu suyun kaynamamasını salık vermek gibi bir şeydi bu. Bereket, Petersburg'un dedikoduları, karların erimesiyle yeşil otların tutam tutam meydana çıktığı, küçük derelerin ırmağa doğru kendilerine yol açtıkları, ilk tomurcuklar arasında dallara sığırcıkların üşüştüğü o Melihovo ilkbaharının çekiciliğine karşı koyamıyordu. Ama, apaçık gerçeğe karşın, Çehov, eski düşünün gerçekleştiğine bir türlü inanamıyordu: Otuz iki yaşındaydı, bir toprak kölesinin torunu, toprak sahibi olmuştu. Tolstoy gibi! Ve bu toprakları, bu koruları, ve taşları ana babasına değil, kalemine borçluydu. En acaibinden en kendi halindeki kişileriydi bunları kendine veren. Bu beceri dolayısıyla, kimi kez, yaşamının tümüyle boşa gitmediğini düşünüyordu. Kendini, şan şereften çok toprağa bağlı şu çileli ve sade Romalı Quinctius Cincinnatus'a benzetiyordu gülerek: Kardeşi Aleksandr'a şunları yazıyordu, böbürlene böbürlene: «Kendi mülkümüzde yaşıyoruz. Modern bir Cincinnatus gibi, iflahım kesile kesile, ekmeğimi alnımın terine banıp yiyorum. Annem bugün, perhizli perhizli, kendi arabasıyla kiliseye gitti... Babam, hep felsefe yumurtlayıp duruyor... Bütün Taganrog kökenli insanlar gibi, bir tek iş yapmak geliyor elinden: lambaları yakmak. Ama, mujiklerle sert konuşuyor. Saat beşte, hiçbir yere gitmeyeceğimin ve kimselerin gelmeyeceğinin bilincinde, uyanıyorum. Sığırcıkların, tarlakuşlarının, baştankaraların ötüşünü dinliyorum.»* İmza: «senin Cincinnatus»un.

* 21 Mart 1892 tarihli mektup.

Yeni toprak sahipliğine alışırken, yazınsal çalışmaları biraz yavaşlamıştı. Köylü dünyasını yansıtan *Dedikoducu Kadınlar* adlı öyküsünü bir çırpıda coşkuyla yazdıktan sonra, *Yeni Zamanlar*'da, uzun öyküsü *Düello*'yu yayınlatmıştı. Bu öykü üstündeki çalışma ona *bir kilo* sinire mâlolmuştu. Çerçeve olarak, sıradan bir su kentini seçmişti, kişi olarak da ayrı yaradılışta iki insan: zayıf ve gevşek Layevski, bir baltaya sap olamamış aydın, *Moskova'lı Hamlet* ve ona bir asalak gözüyle bakan, manevi iflasını çağa ve topluma yüklemesini kınayan* genç zoolog Von Koren. Layevski'nin lapalığına ve ikiyüzlülüğüne olan nefretiyle, onu düelloya zorlayacak denli kışkırtıyor. Düello yerine gelince, iki adam birbirlerine ateş ediyor. Ama kurşunlar boşa gidiyor. Bununla birlikte, karşılaşmaları yararsız olmuyor. İkisi de, ölümle burun buruna gelince, karakterlerinde derin bir değişime uğruyorlar. Layevski, daha onurlu yaşamaya karar veriyor, Von Koren de, benzerleriyle ilgili yargılarında daha az katı oluyor. Ayrılmadan önce, öldürmek istediği adamı görmeye bile gidiyor ve ona şunları söylüyor: «Beni kötü belleme, Layevski... Doğrusu, sevinerek görüyorum ki, sizin hakkınızda yanılmışım. Ama, insan dümdüz yolda bile tökezleyebilir...» Layevski de, kayığın uzaklaştığını görünce şöyle düşünüyor: «İnsanlar, gerçeği araştırırken, iki adım ileri, bir adım geri gidiyorlar. Acılar, yanılmalar ve can sıkıntısı onları geriletiyor. Ama, gerçeğe susamışlık ve direngen bir iyi niyet onları hep ileri itiyor. Hem, kimbilir, belki de, sonunda bütün gerçeği bulacaklardır.»

Görünüşte iyimser olan bu bitişe karşın Düello, acı ve sert bir öykü gibi çıkıyor ortaya. Layevski'nin kişiliği aracılığıyla Çehov, bir kez daha, birtakım aydın topluluğuyla hesaplaşıyor. Boşlukta yuvarlanan bu seçkin insanlardan, hiçbir yere götürmeyen tumturaklı söylevlerden iğreniyordu. Böylesi bir yürekle böylesi kalabalık ağızla nasıl bir-

* Hiç kuşku yok ki, Von Koren'in kimi sözlerini Çehov'a ilham eden, onun zoolog Wagner'le yapmış olduğu konuşmalardır.

loşabilir insan? Çehov'un kültürlü geçinenlere karşı öfkesi öyle keskindi ki, küstahlığa varan hiçliklerini herkese göstermek için bir yazı yazdı ve onu takma bir adla basması için Suvorin'e yolladı. *Moskova'ya* başlıklı ve *hırçın* imzalı bu yazıda, göbeklerine hayran, ve geveledikleri büyük düşüncelerini uygulayamayan aydınlara çatıyordu. Bu beş para etmez ve kendini beğenmiş insanların sözcüsü, süregen düşkırıklıklarını anımsatarak şöyle diyordu: «Yorganımın altında, bir bu yana bir o yana dönüyorum, gözüme uyku girmiyor ve durmaksızın kendi kendime niçin böyle bir sıkıntıdan harap oluyorum?» Ve tanınmamış birisinin şu öğüdünü aktarıyor: «Öyleyse bir telefon teli alın ve önünüze çıkan ilk telefon direğine kendinizi asın!»

Bu nihilizmin devası, Tolstoy'un İncil doğrultusundaki öğretisi miydi? Hayır, diyor Çehov, deva; bilime inanma, bireylerin ruhca ve maddece ilerlemesine olan umut. Bu ilerleme, kültürlü insanı mujik düzeyine indirerek değil, mujiği kültürlü insan düzeyine çıkararak elde edilir. Cinsel isteklerden uzak durmayı, tütünden alkolden kaçınmayı öğütlemek, doktorlara lanet yağdırmak, sanat yapıtlarını aforoz etmek saçmaydı, dünyayı tarımla ve cahillikle yeniden canlandırmak, bilginlerin olağanüstü buluşlarına sırtını çevirmek de saçmaydı. Gelecek, laboratuvarlarda oluşturulacaktı, yoksa isbalarda değil. Karartmacılığın savunuculuğunu yapan Tolstoy, bütün insanlığı içeren yaşam atılımını yadsıyordu. Gönence ve ışığa doğru doğal devinimi frenliyordu. Gerçekte, sıradan insanların bu savunucusu, kendini beğenmiş çılgının biriydi. Kesin konuşuyor, verip veriştiriyor, suçluyor, bağışlıyordu. Bu dediği dedik tutum, benzerlerini yargılama hakkını kendine tanımayan Çehov'u şaşkına döndürüyordu. Birkaç yıl önce, Leontiev Çeglov'a şunları söylemişti: «Biz şarlatanlık yapmaya kalkışmayacağız ve çok kesin olarak, bu dünyada, insan hiçbir şey anlayamaz diyeceğiz.. Yalnız budalalar ve şarlatanlar her şeyi biliyor ve anlıyor.»*

* 9 Haziran 1888 tarihli mektup.

Utopya'ya karşı bu sağduyu baş kaldırışı, Çehov'un Tolstoy'a saygılı bir sevgi beslemesine engel olmuyordu. *Savaş ve Barış*'ı yeniden okuyunca, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Her gece uyanıyor, *Savaş ve Barış*'ı okuyorum. Merakım, ilk okuduğum zamanki kadar büyük ve şaşkınlığım o kadar safca. Şaşılası ölçüde güzel!»* Gerçekte, Tolstoy'a, bir romancı olarak ne kadar hayran kalıyorsa, bir düşünür olarak o ölçüde reddediyordu onu. Tolstoy, edebiyattan uzaklaşarak yalnız yeteneğine değil, onu Rusya'nın en büyük yazarı sayan Çehov'a da ihanet ediyordu, sanki. Oysa Tolstoy, İanayya Poliana'da, Proudhon'dan sonra «mülkiyet hırsızlıktır» diyor ve geniş yurtluk sahibi olmanın ezincini, cehennem ezincini çekerken, Çehov, yeni elde ettiği topraklar ortasında sevinçten uçuyor ve çetin bir çalışma yaşamından sonra, bir kapitalist olarak utancından hoşlandığını gülerek açıklıyordu. Birincisi çağının akışına ters gidiyordu dolu dizgin, ikincisi ise, alçakgönüllülükle su üstünde kalmaya ve tanıklık etmeye çalışıyordu.

* 25 Ekim 1891 tarihli mektup.

Her zaman olduğu gibi, Çehov'da, gözü kapalı coşkunun yerini açık seçiklik aldı. Daha ilk güzel günlerden başlayarak, kendi deyimiyle, *dükalığın* eksikleri çarptı gözüne. Tek katı ve on odasıyla ev, dört bir yanından çatırdıyordu. Tahtakurularıyla karafatmalar kaynaşıp duruyorlardı. Her sabah, kapanlara tutulmuş bir sürü kocaman sıçanlar bulunuyordu. Onları öldürmeyecek denli duygusal olan Çehov, eline geçenleri alıp yakınlardaki bir koruluğa götürüyordu, ve bu kötü rastlantının onlara ders olacağını ve ertesi günü geri dönmeyeceklerini umarak. Evin içini rahatça düzenlemek için, marangozlar, boyacılar, duvarcılar tutuldu. Verilen buyruğa göre, işçiler damı ve döşemeleri onardılar, odaları boyadılar, halılarla kapladılar, çini sobaları alçıladılar, yeni bir kuyu açtılar, sundurmaları ve kazık duvarlarını yükselttiler, hava akımını önlemek için de, çalışma odasının girişine iki kanatlı bir kapı yerleştirdiler. Son olarak da, modern bir hela yaptılar. Bütün aile, yurtluğun derlenip toparlanmasına katıldı: Anne ev işleri ile uğraşıyor, baba ağaçlıklı yolun otlarını yoluyor, Maria sebze bahçesine bakıyor, Mişel, tarla işlerini yürütüyor, Anton da, kendini meyva bahçesine ve çiçeklere adıyordu. Seksen elma, altmış kiraz ağacı, karaağaç, leylak ve gül fidanları dikti. Çiçekler, gözleri hayranlık ve minnete boğuyordu Kendisi gibi eli sakar bir aydın, doğanın açılıp serpilmesine, az da olsa, katılabildiği için sevinçten uçuyordu: «Doğada şaşırtıcı, duygulandırıcı bir şeyler var. Bunların tadı ve yeniliği, kır yaşamının bütün sıkın-

tılarını unutturuyor.. Her gün, bir öncekinden daha hoş bir sürpriz getiriyor. Sığırcıklar geldi. Her yerden sular fışkırıyor ve şırıldıyor. Karların eridiği yerlerde otlar yeşerdi bile.. İlkbaharı görünce, öbür dünyada bir cennet olmasını istiyorum, tutkuyla»* diye yazıyordu Suvorin'e.

Tarlada çalışan iki köylüden başka şimdi evde bir aşçı kadınla bir oda hizmetçisi vardı. Çehov bu, «bir lord yaşamıdır» diyordu. Anası babası, erkek ve kız kardeşleri, kendilerine sunulan bu sığınakta, kendilerini tam hisseli sahip sayıyorlardı. Her oda, oturanın kişiliğini yansıtıyordu: Babanın keşişlere özgü hücresi, ikonalar, kocaman kocaman din kitapları günlük kokularıyla; ananın aydınlık ve havadar odası kolalı perdeleri, büyük çamaşır sepeti ve dikiş makinasıyla; Maria'nın bakirelik odası, dar yatağı, çiçek vazoları ve Çehov'un kendine bakan kocaman portresiyle; Çehov'un çalışma odası, pırıl pırıl yüksek pencereleri, dinlenmek için geniş divanı, tıka-basa kitapla yüklü rafları, üstü kâğıt dolu masasıyla... Ananın başlıca düşüncesi, yazar oğluna, gizliden gizliye güzel yemekler hazırlamaktı. Babada, Anton'a kabilenin başkanı gözüyle bakıyordu. Ama, ikinci plana atılmış olmak da ağırına gidiyordu. Çehov da, doğal hoşgörüsüne karşın, Pol Egoroviç'in, çocukluğunda çok acısını çektiği o dar kafalı zorbalığını unutamıyordu. Annesinin tatlı ve tuhaf alışkanlıklarına üzülürken, babasınınkiler tepesini attırıyordu. Ömründe hiçbir şeyde başarılı olamayan bu adamın, ileri yaşında, kendine önemli bir kişi süsü vermesine, üstünlük taslamasına, azarlamalarına, eşsiz bir aptallıkla kesin konuşmasını sürdürmesine şaşıyordu. Pol Egoroviç bir, *seyir defteri* tutuyor, oraya kıvrık bir dille çağrılıların geliş gidişlerini, ısı değişikliklerini ciddi ciddi geçiriyordu. Kocadıkça daha bir dine sarılır olmuştu. Kilisedeki hiçbir duayı kaçırmıyor, odasında yüksek sesle dua ediyor, mezamirler okuyor ve bayram günlerinde, elinde bir buhurdanlık, dolaşıyordu. Anton'un bütün kardeşlerinin şimdi doğru dürüst

* 17 Mart 1892 tarihli mektup.

bir işi vardı. İvan, öğretim dalında çok başarılıydı. Mişel devlet görevlisiydi, Aleksandr da, gazetecilik mesleğini sürdürerek, küçük bir yurtluk satın almaya kalkışacak bir duruma gelmişti. Yaz tatilinde, çoğu kez hafta sonları, Melihovo'ya geliyorlardı. Çehov, onları seviyorsa da, sevgisinin en hasını kızkardeşine ayırıyordu. Ayağında ağır çizmeler, başında beyaz bir atkı Maria, tarlalarda dört kişi gibi çalışıyor ve kıskanç bir özenle, yazarın dinginliğini sağlıyordu. Çehov'a karşı, özveriye kaçan mutlak ve sofuca bir hayranlığı vardı. Kuşkusuz, ona olan sevgisi değil miydi, ona evlenmeyi düşündürmeyen? Yaşamında bir büyük adam varken, salt duygusal bir doyum için ona ihanet etmeyi düşünemiyordu. Çehov da, aynı yasaklamaya çarptırılmıştı. Kızkardeşini düşünmesi, başka kadınlar arasına giriyordu hep. Maria varken, bir kadına ne gereksinimi vardı? Hafif flörtler, tatil sevdaları, evet. Ama daha uzağa gitmemeliydi özellikle. Maria, alttan alta, bu bekarlık jimnastiğini alkışlıyordu. Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Şimdi, benden söz edelim. Evlenemem. Hem, aklımdan geçen bir kadın yok. Ama, boş verin bütün bunlara! Bir kadınla kendimi sıkıntıya sokmaya gelemem. Ne var ki, sevdalanmak kötü bir şey değil.»*

Kardeşinin geleceğinden kaygılanan Aleksandr, bir mektupta, olumsuz tutumunu kınadı: «Bir manastır papazı gibi yaşıyorsun. Parlak anlar iz bırakmadan geçip gider ve sana kala kala, hayvanat bahçesine gidip, mangustunla bekarlığın sevinçleri üstüne konuşmak kalacak.» Ve Anton'la kızkardeşi arasında gördüğü anlaşılmaz ilişkileri eleştirerek şunu ekliyordu: «Bir şeye inanıyorum: Maria'yla ilişkilerin yanlış. Senin ateşli bir tonla söylediğin bir söz onu sana bağladı demektir. Maria senden korkuyor ve yalnız en soylu, en övgüye değer ne varsa, hepsini sende görüyor.»

Garip olay, onu bu noktada haklı çıkardı. 1892 boyun-

* 18 Ekim 1892 tarihli mektup.

ca, Melihovo'ya uğrayan kimseler arasında, Çehov'ların Lintvaryev'lerde kaldıkları günlerde tanıştıkları Aleksandr Smagin adında çok çekici bir adam geldi. Maria'ya çekine çekine kur yaptıktan sonra, birden abayı yakarak evlenme önerdi ona. Kendi başına karar veremeyen Maria, şaşkınlık içinde, birisinden akıl almayı düşündü. Kimden? Tabii, babasından değil! Ne de annesinden! Ama Anton'dan. Ailenin bilge kişisiydi o. Cesaretini toplayıp, onu çalışma odasında görmeye gitti ve ona açık açık: «Anton, evlenmek niyetindeyim» dedi. Çehov, kuşkusuz, evleneceği erkeğin kim olduğunu biliyordu. Onun için soru sormadı. Ama, yüzü asıldı. Bu sessizlik Maria'yı korkuttu. *Anılar*'ında şöyle yazacaktı: «Hiç yanıt vermedi bana. O zaman farkına vardım ki, haber hoşuna gitmedi. Çünkü, hep susuyordu. Ama, ne diyebilirdi ki? Bir başka yuvaya gidip, kendime bir yuva kurmak için evden ayrılmamın kendisi için acı olacağını söylemek istemediğini anladım.» Kardeşinin ağzından bir sözcük alamayan Maria ne yapacağını bilemez durumda odasına döndü, ağlamaya başladı. Ertesi günler, Çehov konuya değinmekten kaçındı. Maria, *Anılar*'ında şunları da anlatacaktır: «Çok düşündüm. Kardeşime olan sevgim, beni ona perçinleyen bağlar, kararıma üstün geldi. Ona üzüntü verecek, yaşamının alışıla gelen akışını bozacak ve her zaman ona sağlamaya çalıştığım yaratıcı çalışma koşullarından yoksun bırakacak hiçbir şey yapamazdım. Smagin'e önerisini kabul etmediğimi söyledim. Bu da onu çok üzdü.»

İş böyle çözümlenince Çehov derin bir nefes aldı. Çok korkmuştu. O güne dek, günlük yaşamının dengesinde kızkardeşinin önemini hiç düşünmemişti. Kuşkusuz, bu dengenin bir parçasıydı o. Çehov onu kaybedecek olursa, kişisel dünyası tuzla buz olup havaya uçardı. Bu, Çehov için bir kıskançlık refleksi değildi. Daha çok, korunma içgüdüsünün bencil bir oyunuydu. Mutlu olması için Maria'nın kendi yamacında, ağırbaşlı, çalışkan, sevgi dolu kalması, hiç kimsenin evlenmek için gelip onu kardeşlik ye-

teneğinden alıkoymaması gerekiyordu. İki kardeş birbirleri için yaratılmışlardı. Sevgi ve saygı bütünlüğünün tadını çıkarmaları için kimselere gereksinimleri yoktu, acınası ten baskılarından habersiz bir çift oluşturuyorlardı. Çehov, biraz vicdan ezinci içinde, aslında çok iyi bir evlenme önerisini yirmi yedi yaşında geri çeviren genç kızın sözde tepkileri karşısında şaşırdığını ileri sürdü kendi kendine. Gerçekte bu, kendisi gibi kızkardeşinin de bekarlıktan hoşlandığına inanmak işine geliyordu. Birkaç hafta sonra, Suvorin'in karşısında bu ikinci yorumu savundu: «Kızkardeşim evlenmedi. Ama, roman mektuplarla sürüyor galiba. Bir şey anlamıyorum bundan. Bir kez daha öneriyi geri çevirdi. Az bulunur bir kız ve gerçekten evlenmek istemiyor.»*

Çoğu konukların gözünden kaçmıştı Maria ile Smagin'in zavallı aşkı. Evde, öylesine insan akını vardı ki, birine ya da öbürüne dikkat etmek olanaksızdı.: Çehov'la Maria'nın tanıdıkları, komşular, meraklılar, bölgenin doktorları, çoluk çocuklarıyla uzak akrabalar dolduruyordu evi. Her köşeye şilteler seriliyordu, derme-çatma. Konuklar odalarda dörder dörder yatıyordu. Çehov, Suvorin'e şöyle yazıyordu: «Ah, ne denli yorgunum bilseniz! Öyle yorgunum ki, sinirlerim sinirlerim gergin durumda. Konuklar, konuklar, konuklar... Buralardan geçen her aydın gelip evimde ısınmayı, kimi kez de yatmayı ödev sayıyor... Kuşkusuz, konukseverlik hoş bir şey, ama insan, ölçü nedir bilmeli. Güya, konuklar yüzünden kaçtım Moskova'dan!»**

Bununla birlikte, önemsiz kişilerin akını yanında, kimi kez birkaç dost da geliyordu: Güzel Lidya Mizinova, çağıl çağıl gülüşleriyle genç şair Çiçepkin-Kupernik, ruhsal durumuyla ressam Levitan. Melihovo'nun Rusya'ya özgü görünümlerinin büyüsüne kapılan Levitan, ince hüzün izleri taşıyan birçok resim yaptı. Bir gün, yazarla birlikte, ormanda kuş avlarken, bir çulluğu yaraladı. Kuşu öldürmeye

* 18 Ekim 1892 tarihli mektup.
** 8 Aralık 1892 tarihli mektup.

eli varmadığı için, Çehov'dan, kendi yerine, onu öldürmesini istedi. Kuşun kocaman kara gözleri, şaşkın şaşkın, kendini vuran adama bakıyordu. Levitan, suçluluk duygusu içinde yüzünü buruşturup yalvarıyordu, gözlerini kırpıştırarak: «Tüfeğinin dipçiğiyle ez kafasını!» diye. Çehov önce yapamam dedi, ama ressam diretince, boyun eğdi ve kuşu öldürdü. Suvorin'e şunları yazıyordu Çehov: «Böylece, dünyadan çok güzel ve tatlı bir yaratık eksik oldu ve iki aptal, eve dönüp yemek masasına oturdu.»*

Çehov, Levitan'la yaptığı gezintilerde ona *Kuzey* gazetesine yolladığı *Ağustosböceği* adlı uzun öyküsünden söz etmemişti. Öyküyü Çehov'a, dostu Levitan'ın, Moskova'lı bir doktorun karısı Sofiya Kuvçinnokova ile olan ilişkisi esinlemişti. Elbette ki, kişilerin yaşları ve beden yapıları, modellerinkine uymuyordu. Ama, yazarın ipucu vermeme çabalarına karşın, benzerlik apaçıktı. *Ağustosböceği*'nin kadın kişisi, gerçekte olduğu gibi, güzel Olga, çok bilge, çok çalışkan kocası Dr. Dimov'un yanında canı sıkılan genç bir yüksek sosyete kadınıydı. Sanatçılarla sık sık görüşüp tanışarak, kendinde resme eğilimler buluyordu. Volga üzerinde, ressam Yiyabovski ile yapılan bir gezide, kendini kaybederek, onun metresi olmuştu. Gerçekte, bir deha ile sıradan adamı aldattığını sanıyordu. Yalnız kocasının ölümünden sonradır ki, kendini tanıyan ve beğenenlerin büyük üzüntüsü karşısında, ne denli yanıldığını anlıyordu. Psikolojik ölçülülük ve incelikteki bu nefis öyküde Çehov, bir kez daha, başarıların yalancı parlaklığı karşısına, gölgelerde çalışan bilim adamının alçakgönüllüğünü ve onurunu çıkarıyordu.

Büyük okuyucu kitlesi *Ağustosböceği*'ni çok beğendiyse de, sanat çevreleri verip veriştirdiler. Ressam Riyabovski'de kendini tanıyan Levitan, Çehov'la bütün ilişkilerini kesti, hatta onu düelloya zorlamayı bile düşündü. Gerçek Ağustosböceği, kendini utanılası biçimde karikatürleştiren adamı görmek istemiyordu bundan böyle. Öyküsünü

* 8 Nisan 1892 tarihli mektup.

süslemek için, tanıdığı kimi insanların özel yaşamlarından yararlandığının bilincinde olmakla birlikte Çehov, bu bağırtı çağırtıların nedenini anlamazlıktan geliyordu. Lidya Avilova'ya şunları yazıyordu: «Kırk iki yaşlarındaki bir kadın dostum, *Ağustosböceği*'nin yirmi yaşlarındaki baş kişisinde bulmuş kendini, düşünebiliyor musunuz? Şimdilerde bütün Moskova beni kara çalmakla suçluyor. Buna başlıca kanıt olarak da, durumların, dış görünüşleriyle aynı olması gösteriliyor. Bayan, resim de yapıyor. Kocası doktor. Kendisi de bir ressamın metresi.»*

Dostuyla bozuşmasmdan çok etkilenen Çehov, kendini suçlu bulmuyordu yine de. Ona göre, bir yazarın, yapıtını, yaşamın sağladığı öğelerle beslemesi, hakkı, hatta ödevidir. Gerçek ile gerçek olmayan arasındaki bu etkileşim sürekliliği olmazsa edebiyat, ona göre, kuruluktan ölebilir. Hem, Levitan'a olan dostluğu birden bozulduysa, daha dalgalı, daha yumuşak bir başka dostluk kendine avuntu veriyordu. Melihovo'ya sık sık gelen güzel Lika, Çehov'un yaşamına girmişti. Lika'ya yazdığı mektuplarda her zamanki alaylarının altında, şimdi daha içten bir duygu yer alıyordu: «Sizi bekliyorum. Çölde bir bedevi nasıl su düşü görürse, ben de sizin gelişinizi düşlüyorum.» ya da «Sizsiz canım sıkılıyor. Sizinle konuşabilmek için beş ruble veririm» ya da «Beni düşkırıklığına uğratmayın, Tanrı aşkına gelin!» diye yazıyordu.

Lika'ya karşı bu tazelenip duran ilgi Maria'nın gözünden kaçmıyordu. Kardeşinin hoşlandığı bir oyunun evrelerini ilgiyle izliyordu. Çehov, kimi kez kıza doğru bir adım atıyor, kimi kez, korkuya kapılmış gibi, gölgeye çekiliyordu. İlkbahar başlarında Lika'ya, umudunu kırmak için şunları yazıyordu: «Ne yazık ki, bugüne bugün yaşlı bir adamım, aşkım bir güneş değil, ne bana mutluluk getiriyor, ne de sevdiğim şu kuşa. Lika, bunca coşkuyla sevdiğim sen değilsin. Sende, geçmişteki acılarımı ve yitirilmiş gençli-

* 29 Nisan 1892 tarihli mektup.

ğimi seviyorum.»* Ama, iki gün sonra ağız değiştiriyordu: «Bana yazın, iki satırcık bile olsa. Bizi vakitsiz bir unutulmaya bırakmayın. Hiç değilse, belleğinizde bizim için bir yer ayırıyormuş gibi görünün. Aldatın bizi, Lika. Yalan, ilgisizlikten daha iyidir... Baştanbaşa, bütün kalbimle, mezara, kendimi unutuncaya, şaşkına dönünceye ve öfkeden kuduruncaya dek sizinim.»

Çehov'un çağrısına karşılık olarak Lika, Melihovo'ya geldi ve hemen, fısıldaşmalı açıklamalar, acı anlaşmazlıkları izleyen ayartmacalar başladı. Bu ikircikli durum Lika'yı altüst ediyor ve Çehov bunun tadını çıkarır göründüğü ölçüde de öfkeleniyordu. Çehov, kendi ruh durumunu özetleyerek —duygusal ilişki zevki ve evlenme korkusu— Lika'ya 28 Haziran 1892'de şunları yazıyordu: «Soylu ve namuslu Lika, mektuplarımın beni hiçbir biçimde bağımlamadığını yazdınız yazalı rahat bir nefes aldım ve işte size, şimdi uzun bir mektup yazıyorum, herhangi halanızın bu satırları görünce, sizin gibi bir canavarla beni evlendirmeye kalkacağından korkmadan. Ben kendim sizi tez elden rahatlatmaya çalışıyorum: Mektuplarınız benim gözümde birer belge değil, sadece güzel kokulu birer çiçektir. Böylece, özgürsünüz. Benden uzaklara kaçın! Sonra hayır, ne olursa olsun. Bırakın, başım kokularınızla sarhoş olsun ve boynuma taktığınız kemendi daha bir sıkmak için yardım edin bana..., Aptalca şeyler yazıyorum galiba. Yırtın bu mektubu. Kimselere göstermeyin onu.. Haydi, hoşça kalın, yüreğimde saklı mısır başağı. Pudra kutunuzu öpüyorum bir hödük gibi ve sizin her gün gördüğüm eski ayakkabılarınıza imreniyorum.»

Bununla birlikte, ne Lika ile şakalaşmalar, ne cansıkıcı kişilerin gelip gitmeleri, Çehov'u uzun süre çalışma odasına kapanmaktan alıkoyamıyordu. Çehov, Melihovo'da, çalışarak tatil yapıyor gibiydi. O yaz, birçok öyküsünü bitirdi: *Karım, Komşular*, özellikle de, *6. Koğuş*. Bu sonuncu

* 27 Mart 1892 tarihli mektup.

öykü bir taşra hastahanesinde geçiyor ve Çehov'u doktorluk uğraşlarına döndürüyordu.

Yazın alanındaki başarılarına karşın, Çehov hiçbir zaman doktorlukla ilgisini kesmemişti. Kentte olduğu kadar kırsal kesimde de, hastalar peşini bırakmıyorlardı. Hemen her gün, mujikler, işçiler, çocuklarıyla köylü kadınlar, 25 verst ötelerden döne dolaşa danışmaya geliyordu. Çehov, onları sabah sabah kabul ediyor, sistemli ve iyi yürekle uğraşıyor, herbiri için fiş dolduruyor ve Moskova'dan getirttiği ilaçları bedava dağıtıyordu. Ona para verenler binde birdi. Tanyeri ağarır ağarmaz, yoksul bir sürü insan avluda sıraya giriyordu. Daha yarı uykudaki ev, bir dispansere benziyordu. Melihovo'da Çehov'un doktor olarak ünü öylesine çarçabuk yayıldı ki, Haziran 1892'de, bu bölgeyi kolera sardığında, Bölge sağlık kurumu, salgının yayılmasını engellemek için, gerekli bütün önlemleri almaya çağırdı onu. Çehov çağrıyı hemen kabul etti, sorunla ilgili en yeni yapıtları okudu ve kendi bölgesine bağlı yirmi beş köyde, hastaları uzak tutmak için barakalar ve dört işlik kurdurdu. Giderleri ödeyecek para olmadığı için, dostlara, komşulara, zengin sanayicilere başvurdu, önlerinde *dilencilerin söz ustalığı*'nı kullandı. Çehov, külüstür bir arabayla yollarda koşuşturuyor, yorgun argın, köylere iniyor, salgına karşı korunmaları kuşkulu olan köylere bilgi veriyor, üstelik, tifüs, difteri ve kızıla tutulmuş hastalara özen gösteriyordu.. Çehov, birkaç hafta içinde, bin kadar hastaya baktı. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Ruhum yoruldu. Sıkılıyorum. İnsanın, kendi kendinin olmaması, yalnız ishalleri düşünmesi, gece yarısı bir köpek havlayıp da kapının vurulması, *'Beni aramaya mı geldiler?'* düşüncesi, külüstür bir beygir sırtında bilinmeyen yollara düşmesi, kolera üstüne yazılan yayınlardan başka bir şey okumaması, koleranın gelmesini beklemesi, aynı zamanda da, bu hastalığa ve ona tutulanlara kayıtsız olması, canım Efendim, kimseciklerin yutamayacağı yağsız bir çorba.»* Yine Suvorin'e, bir başka mektupta da şunları yazıyordu: «Köylüler kaba

* 16 Ağustos 1892 tarihli mektup.

saba, kir pas içinde, güvensiz. Ne var ki, çabamızın boşuna gitmeyeceği düşüncesi, bütün bunları hemen hemen yok ediyor. Ben, bölgenin bütün doktorlarının en sefiliyim. Atlarım, koşumlarım berbat. Yolları bilmiyorum, geceleri hiçbir şey görmüyorum. Param yok. Çarçabuk yoruluyorum. Özellikle de, yazı yazmam gerektiğini unutamıyorum ve canım yazmak ve koleraya tükürmek istiyor.»*

Tükürmek istiyorum demesine karşın, tüküremedi koleranın üstüne. Çehov'un çabalarıyla, bölge hastalıktan kurtuldu. Çehov, bundan hiçbir gurur duymadı. Kuşkuculuğu, kendinden hoşnut olmasını engelliyordu. Bununla birlikte, bölgenin resmi makamlarıyla birlikte yaptığı çalışmalar, küçük memur ve küçük mülk sahipleri arasında, birçok iyi niyetli insan bulunduğunu görmesini sağladı. Taşrada, kültürlü ve cömert bir sınıf vardı ve büyük kentlerin iğrenç aydınlar topluluğundan ayrı tutulması gerekti bunların. Halk arasında, politik nitelikte kargaşa yaratmak için, salgın hastalıktan yararlananlara gelince, Çehov, onları suçlamak için yeterince ağır sözler bulamıyordu. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Sosyalistlerimizin kolerayı kendi amaçları için sömürdükleri doğruysa, onlardan nefret etmeye başlayacağım. Hayırlı davaların hizmetindeki iğrenç araçlar, bu davaları da iğrenç duruma sokarlar... Halka niçin yalan söylemeli? Politikacı olsaydım, geleceğe hizmet etmek için, bugünü gözden düşürmeye karar veremezdim hiçbir zaman, alçakça bir ufacık yalan karşılığında kilolarca mutluluk vaat etseler bile.»**

Her zamanki gibi, kış yaklaşınca, Çehov'un neşesi kaçıyordu. Çıplak ve karla kaplı tarlalar, yaprakları dökülmüş ağaçlar, paçavralara bürünmüş mujikler, Çehov'un iç karartısını arttırıyordu. Moskova'ya yapılan kısa yolculuklardan sonra, Suvorin'in Petersburg'daki evinde oyalanmaya çalıştı. Suvorin hastalanınca, Çehov, korkunç bir yazgıdan korkarak Leontiev-Çeglov'a şunları yazıyordu:

* 1 Ağustos 1892 tarihli mektup.
** Aynı mektup.

«Benim için bu öyle bir kayıp ki, on yaş ihtiyarladım gibi geliyor bana.»* Birkaç ay sonra, Suvorin'e şunları yazacaktı: «İnsanın içini dökmek gereksinimi duyduğu bu nedensiz sıkıntı dönemlerinde, ancak size dökebiliyorum içimi.»** Bununla birlikte, 1892 yılı sonlarından başlayarak, *Yeni Zamanlar* ile çalışmasına son verip, daha liberal eğilimli Rus Düşüncesi adlı dergide öykülerini yayınlamaya karar verdi. Yazarın bir gazeteden bir başkasına geçişi, elbette ki, Suvorin'e koymuştu ama, iki adam arasındaki dostluk, bu geçiş olayına katlanmıştı.

Çehov, 29 Ocak 1893'te Melihovo'ya dönünce, soğuğa, beyazlığa ve sessizliğe gömüldü umutsuzca. Ona öyle geliyordu ki, güneş de, yeşillikler de geri gelmeyecekti. «Kışın, kırsal bölgede, yapacak şey o kadar az ki, kafa çalışması olmasa, insan sonunda ya bir pisboğaz ya da sarhoş olup çıkar» diye yazıyordu Suvorin'e, «kar yığınlarının tekdüzeliği, çıplak ağaçlar, uzun geceler, ay ışığı, ölüm sessizliği, gece gündüz genç yaşlı hatuncuklar, bütün bunlar insanı tembelliğe, karaciğerin büyümesine sürüklüyor.»***

Her zamanki gibi, Çehov uzaklara kaçmak istiyordu: Hindistan'a, Japonya'ya, Güney Afrika'ya, Mader'e ve niçin olmasın Sahalin'e... Petersburg'da Tolstoy'un oğlu Leo Lvoviç'la tanışmıştı ve ilkbaharda, evrensel bir sergi için, birlikte Chicago'ya gitmeyi kararlaştırmışlardı. Ama, Çehov, harcanacak paraların çokluğu karşısında geriledi. Hem, sağlığı, bu yeni sefere atılmasına olanak veremezdi. Öksürüğü artıyordu. Kardeşi Mişel'in onu kan tükürürken yakalaması üzerine, Çehov ona sert bir dille şunları söylemişti: «Hiç önemli değil bu. Maria'ya ya da anneme bundan söz etme!» Her türlü tedaviyi geri çevirme adetine bağlı kalarak, kendini haklı çıkarmak için, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Korkunç olan, insanın korkmamasıdır. Buna kar-

* 30 Ekim 1892 tarihli mektup.
** 7 Ağustos 1893 tarihli mektup.
*** 22 Kasım 1892 tarihli mektup.

şılık, sizde korku uyandıran şey korkunç değil... Korkmadığım bir hastalıktan öleceğimi biliyorum. Korkuyorsam, ölmeyeceğim demektir bu.»*

Verem ve yürek çarpıntıları dışında Çehov, Aleksandr'la Suvorin'den başkasına sözünü etmeyi göze alamadığı *rezil ve aşağılık* bir hastalığın pençesindeydi. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Frengi değil, daha beteri: basur. Acılar, kaşıntılar, tansiyon. Oturup kalkmak, yürümek olanaksız ve bütün vücutta öylesine bir tahriş ki, insanın kendini asacağı geliyor.»** Bu acılar hırçınlaştırıyordu Çehov'u. Babasının boş gevezeliklerine, anasının da bitmez tükenmez yakınmalarına, evin değişmez günlük yaşamına, gitgide daha az dayanır olmuştu. Evlenmek üzere olan Mişel, son dakikada nişanını bozmuştu ve görülmemiş bir dram yaşadığını sanıyordu. İvan, *uzun burunlu, tatlı bir genç kızla*, küçük bir aristokratla evlenme hazırlığı içindeydi. Aleksandr'ın çocukları çok gürültü yapıyorlardı Okuma bile, Çehov'u sıkıntı ve bitkinlikten korumaya yetmiyordu. Turgenyev'in yapıtlarına dalmıştı. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Çok güzel ama, Tolstoy'dan ne kadar da çelimsiz. Bence, Tolstoy yaşlanmayacak. Dili yaşlanacak ama, kendisi hep genç kalacak.»*** Turgenyev'in bütün romanları içinde *Babalar ve Oğullar deha* ürünü görünüyordu ona. Ama, bu yazarın, *yapmacıkları ve sahtelikleri çekilmez olan* kadın kişilerinden nefret ediyordu. «İnsan Tolstoy'un *Anna Karenina*'sını düşününce, Turgenyev'in, o ayartıcı omuzlarıyla bütün kadınları silinip gidiyor.»**** diye ekliyordu.

Çehov, yapraklarını yüzlerce kez karıştırdığı kitaplar arasında oturup, geziler, rastlaşmalar, sevdalı akşam yemekleri düşlüyor ve Suvorin'e içini döküyordu: «Vur patlasın çal oynasın bir yaşam ister misiniz? Ben istiyorum

* 24 Ağustos 1893 tarihli mektup.
** 26 Nisan 1893 tarihli mektup.
*** 13 Şubat 1893 tarihli mektup.
**** 24 Şubat 1893 tarihli mektup.

çılgıncasına. Deniz çok çekiyor beni. Yalta'da ya da Feodossia'da bir hafta geçirmek benim için büyük bir keyif olacak. İnsan kendi evinde iyi, rahat. Ama, vapurda olmak yüz kez daha iyi bence. Özgürlük ve para istiyor canım. Bir geminin güvertesinde şarap içmek, edebiyattan konuşmak ve akşamları da kadınlar!»*

Bununla birlikte, güneşli kaçamaklardan söz ederken, bir yandan da kendini, evlat ödeviyle, aile yuvasına bağlı hissediyordu. Dar kafalı, sınırlı alışkanlıkları olan ana-babasıyla ortak düşünceleri olmamakla birlikte, kopamıyordu onlardan. Ağabeyisi Aleksandr, birkaç gün Melihovo'da kaldıktan sonra, başını alıp gitmeye özendirmek için Çehov'a şunları yazıyordu: «Bırak her şeyi, kırda köyde yaşama düşlerini, Melihovo'ya olan sevgini, oraya duygu ve çalışmanla koyduğun her şeyi. Melihovo, dünyada tek değil. Aliyantrimantran'ın,** mumları kemiren sıçanlar gibi, senin ruhunu kemirmesine kendini bırakmanın anlamı var mı?»

Bu yüreklendirmelere karşın Çehov, Melihovo'da kaldı ailesinin yanında. Ayrıca, güzel mevsimin gelişiyle birlikte, iç dünyası aydınlandı. Yeni ağaçlar, yeni güller dikti ve üç yıldan beri üzerinde zorlana sıkıla çalıştığı *Sahalin Adası*'nı yazmaya koyuldu yeniden. Koleranın yeniden geri tepmesi bile gözünü yıldırmadı. Bir önceki yılda olduğu gibi, mujiklerin imdadına koşmak için, gücünün son sınırına dek kendini harcadı. Bir köyden eve dönerken, avluda, kendini başka bir yere götürmek için bekleyen bir köylü kadın bulduğu oluyordu. Yazınsal çalışmalarını doktorluk ödevleri baltalıyordu. Ne var ki, nefret etmekle birlikte, bu ödevlerden kaçmaya yanaşmıyordu. Bereket, bu kez de salgın, bölgede kurban vermeden geçip gitti.

Yazla birlikte, neşeli konuklar sökün etmeye başladı. Gezintiler, gönül avcılığı ve sosyete oyunları yeniden başladı, Melihovo'nun gölgeliklerinde. Şimdi Çehov'un peşin-

* 28 Temmuz 1893 tarihli mektup.

** Çehov kardeşlerin babalarına taktıkları ad.

de, Bromür ve Kinin adı verilen kısa bacaklı iki köpek cirit atıyordu. Leikin'in armağanıydı bunlar. Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu. «görünüşleri iğrenç. Bacakları eğri, gövdeleri uzun. Ama olağanüstü zekâları var.»* Her zamanki gibi, akşam yemeğinde, yemeklerini konuklara beğendirme telaşına düşüyor, babaysa İncil'den özdeyişler okuyor ve Çehov yarı sıkkın, yarı keyifli, konuşmaların düzeyini yükseltmeye çalışıyordu. Sonra, sigara içmek, gevezelik etmek ve müzik dinlemek için salona geçiliyordu. Lika, piyano eşliğinde şarkı söylüyor ve eve yeni gelen, yüzü gözü düzgün yazar Potepenko, keman çalıyor ve sıcak bariton sesiyle Çaykovski ve Glinka romanslarını kılı-kırk yararak seslendiriyordu.

Bu kalabalık ortasında Çehov, herkese hoş görünüyor ama, kimseye teslim etmiyordu kendini. Her zaman benliğinin bir parçası beklentiler içinde kalıyordu. Aynı zamanda içten ve dalgın tutumunu gözleyen Potapenko, böylesi bir adamla içli dışlı dost olunabilir mi diye soruyordu kendi kendine. Kuşkusuz Çehov, çevresinde konuşulanlara çok ilgili görünüyorsa da, masası üzerinde bıraktığı yazısını düşünmekten geri kalmıyordu. Birden gözleri sislere gömülüyor ve kafasından geçen bir tümceyi kâğıda geçirmek için toplantıyı bırakıyordu. Dostları arasına dönünce: «Az önce dokuz kopek kazandım» diyerek özür diliyordu. Ya da, örneğin, marksçılıkla ilgili bir konuşmayı keserek, dalgın dalgın soruyordu: «Siz hiç bir harayı gezdiniz mi?» diye. Sonra hafif yüzü kızararak, tartışmaya dönüyordu. Genellikle kendinden az söz ediyor, ön plana geçmekten çekiniyordu, sanki bir engelle karşılaşmış ve yaşamın akıp geçmesine seyirci kalıyormuş gibi. Her türlü durumda, aktör olmaktan çok seyirci olmayı yeğliyordu.

Bu, özellikle aşk için geçerliydi. Böylece, güzel kadınlarla bir arada olmaya can atıyorsa da, onlardan biriyle ciddi ilişkiye girmekten kaçınıyordu. Kimi kez alaylı, kimi

* 28 Haziran 1893 tarihli mektup.

kez ateşli mektuplar yağdırdığı güzel Lika, ne yapacağını bilemiyordu. 1893 yazında, Melihovo'ya gitmeye karar veremiyordu. Çehov ona: «Gelin, sevgili kumral saçlım. Gevezelik ederiz, çekişiriz, barışırız. Güzel Lika, evimizde görünüverin ve şarkı söyleyin... Birilerine aşıksanız ve beni unutmuşsanız eğer, hiç değilse, alay etmeyin benimle.» diye yazıyordu.*

Lika geldi, gerçekten ve Çehov'un o sevimli konuşmalarının ardında, hep kendisiyle evlenmeme konusundaki soğuk ve akıllıca niyetin çarçabuk farkına vardı. Onu özsaygısında incitmek amacıyla, Potapenko'ya bile bile kışkırtıcı davrandı. Ama, Çehov, hiç kıskançlık belirtisi göstermedi. Potapenko, piyano çalan Lika'ya eşlik ederek şarkı söylerken, Çehov onları gülümseyerek seyretti, bu çifti görmekten özellikle hoşlanıyormuş gibi.

Lika, Moskova'ya dönünce, mutsuz, eli böğründe, düzensiz bir yaşama koyuverdi kendini. Çehov'a: «Mumu iki ucundan yakıyorum. Onu elden geldiğince çabuk yakmak için bana yardıma gelin. Çünkü ne kadar çabuk yanarsa o kadar iyi» diye yazıyordu. Ayrıca şunları da yazıyordu: «Bu kendi kendini yakma işinde beni durduracak bir tek adam var bu dünyada. Ama, bu adam benimle hiç ilgilenmiyor. Hem, iş işten geçti.. Terk ettiğiniz kadını unutmayın.» Son olarak da: «Sizin için ne duyduğumu çok iyi biliyorsunuz. Bunu size yazmaktan utanmıyorum. Bana karşı tutumunuzun, yukarıdan bakan, ilgisiz bir tutum olduğunu biliyorum. En büyük isteğim, içinde bulunduğum bu umutsuz durumdan kurtulmaktır. Ama, tek başıma bunu başarmam çok güç. Yalvarırım size, yardım edin bana, gelip sizi görmemi istemeyin benden ve beni görmeye çalışmayın, ne olursunuz!» Ve Çehov'un, uzaktan da olsa, üzerinde yarattığı büyüden kurtulmak için Potapenko'nun metresi oldu Lika. Zaten o sonbaharda, Çehov, Moskova'da rastladığı, yılan gibi kıvrak, cilveli ve biraz kısık sesli Lidya

* 13 Ağustos 1893 tarihli mektup.

İavorskaya adında genç bir aktrise yöneliyordu bütün varlığıyla, Çehov, onu yapmacık ama, baştanbaşa şaşırtıcı buluyordu. Yalınlıktan başka hiçbir şeyden hoşlanmayan Çehov, onda yapay ne varsa hepsine kaptırmış hissediyordu kendini. Çok geçmeden, ilişkileri, Moskova'nın edebiyat çevrelerinde masallaştı. Çehov, yeni sevgilisi için bir oyun yazmaya söz verdi. Kadın ona, şu tatlı sözlerle biten mektuplar yolluyordu: «Sizi kucaklıyorum ve seviyorum sizi. Sizin Lidya.»

Lika, rakibesinin, kendini Çehov'un kalbinden silmekte gecikmeyeceğini anladı çarçabuk. Çehov, Moskova'ya her gelişinde Lidya ile buluşuyordu. Lidya, Çehov'u sevinçle karşılayan küçük kadın gurubundandı. Bütün bu genç kadınlar, az çok yazara tutkun olan bu kadınlar. birbirlerini tanıyor ve nefis bir dostluk görünüşü altında, birbirlerinden nefret ediyorlardı. Lika, yüzüstü bırakılmış bir sevgilinin acımasız kurnazlığıyla Çehov'a şunları yazıyordu: «Madam İavorskaya akşamı bizimle geçirdi. Bize, Çehov'un sevimli olduğunu ve onunla, her ne pahasına olursa olsun, evlenmek istediğini söyledi... Yardım istedi benden. Ben de, sizin karşılıklı mutluluğunuz için elimden gelen her şeyi yapmaya söz verdim. Birkaç sözcükle, İavorskaya'yı sevdiğinizi söyleyin... Tabii, bana yazın, ona değil. Allaha ısmarladık ruhumun celladı, yazın bana ne olursunuz!»*

Çehov bu oyuna gelmedi ve birkaç gün sonra, beş satırlık bir pusula ile yanıt verdi Lika'ya «Sevgili muhabbet tellalım» diyerek. Ama, aktrise ilişkin hiçbir bilgi vermedi. Bunca kızışmış kadının, kendisine göz dikmesi hoşuna gitmiyor değildi. Bunlar, kendi deyimiyle «deniz filosunu» oluşturuyorlardı ve kendisi de filonun amirali idi. Bu kadınlar, 1893'te Toulon'a giden Rus filosu amiralinin adını takarak *Avelan* diyorlardı ona. Çehov, Moskova'ya gittiği zamanlar, beş numaralı odanın değişmezcesine kendine ayrıldığı Grand Hotel'e iniyordu. Hayranları onu

* 7 Kasım 1893 tarihli mektup.

burada görmeye geliyordu. Guruba katılan başkaları da oluyordu. Konuşuluyor ve gün ağarıncaya dek içki içiliyordu. Çehov, Suvorin'e: «Hiç bu denli özgür hissetmemiştim kendimi. Ve genç kızlar, genç kızlar!...»* diye yazıyordu. Bununla birlikte kadın şair Çiçepkin-Kupernik, bu toplantılarda Çehov'un, çocuklarla oynayan bir ergin gibi, hep dalgın göründüğünü söylüyordu. Çehov, onunla ve Lidya ile resim çektirdi. Resmini iki kırıtkan genç kadın arasında hırçın suratlı görünce, bu görüntüye *Ermiş Antuvan ve Şeytan* adının verilmesini önerdi. Zaten Çehov, *cinsel içgüdü aşkın temelidir* diyordu. Ona göre, tensel başarılarla övünmek gerekmezdi. Büyük bir olasılıkla, kendisi de bu konuda savurgan değildi. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Bütün düşünürler kırk yaşında iktidarsız olmuşlardır. Oysa, doksanındaki vahşilerin doksan karısı vardı.»** Gerek düşüncesizlikten gerek iyi yürekli muziplikten olacak, Lika'yla Potapenko'yu yılbaşı için Melihovo'ya çağırdı.

O günlerde, *Sahalin Adası* adlı yapıtı *Rus Düşüncesi* dergisinde bölüm bölüm çıkmaya başlamıştı. Çehov, sonunda, bu nankör işten kurtulmuş olduğuna seviniyordu. Suvorin'e: «Topladığım bilgilere borcumu ödedim ve kürek mahkumlarının bu sert kaputunu, sonunda yazı dolabıma asabilmiş olmanın sevinci içindeyim. Kalsın orada!»*** diye yazıyordu.

Çehov artık, kendi kuşağının birinci sınıf düzyazı ustası olarak tanınıyordu. Eleştirmenler onu, zamanının törelerini gözlemleyen bir yazar olarak övüyorlardı. Bütün gazete ve dergiler, yeni bir öyküsünü almak için eteklerine yapışıyorlardı. Kitaplarının yeni baskıları, birbirini izliyordu hızlı bir tempoyla. Yapıtları Fransızca'ya, İngilizce'ye, Almanca'ya... çevriliyordu. Bu nedenle okuyucular, *Sahalin Adası*'nın üstüne atıldılar açgözlülükle. Çoğu düşkı-

* 11 Kasım 1893 tarihli mektup.
** Aynı mektup.
*** 2 Ocak 1894 tarihli mektup.

rıklığına uğradı. Bunlar Çehov'dan, Dostoyevski'nin *Ölü Evinden Anılar* adlı yapıtının bir benzerini, baş döndürücü, dizginsiz, dramatik bir yapıt bekliyorlardı. Yazarın kürek mahkumları arasında geçirdiği günlerde, yansız ve sakınımlı bir ilişki buluyorlardı yapıtmda. Bununla birlikte, bazılarının çok kuru bulduğu bu röportaj, resmi makamların dikkatini çekti ve hükümet, olayın geçtiği yere, bir soruşturma komisyonu gönderdi hemen. Bunun sonucu olarak, kürek mahkumlarının yaşamını yumuşatmak için reformlar yapılması emredildi. Çehov, *boşuna didinip yorulmamışım* diyebilirdi kendine.

Sahalin Adası, okuyucuların ilgisizliğine kurban gittiyse de, bir önceki yılda yayımlanan *Altı Numaralı Koğuş* için öyle olmadı. Çehov'un, belki de bu karamsar yapıtının geçtiği yer, bir taşra hastahanesinde, akıl hastalarına ayrılmış iğrenç bir pavyondur. Kurumun müdürü, gevşek ve güçsüz Dr. Raguin, çoktandır düşlere, vodkaya ve hıyar turşusuna kaptırmıştır kendini. Kendi üzerine kapanmış, çevresinde egemen olan ahlak bozukluğuna, zorbalığa, pisliğe, bile bile göz yummuş bir insandır. Dış yaşamına karşı, iç yaşamıyla avunmaktadır. Terk edilmiş bu zavallılar'ın yıkımı karşısında, boyuna *Neye yarar?* demekten başka birşey bilmemektedir. Bu ara, Nikita adlı zorba bir gardiyan düzeni sağlamakta, hastaları döverek duruma egemen olmaktadır. Kuşkusuz, Raguin, bir an kendini toparlayıp davranışa geçmeyi düşünür. Ama, iş işten geçmiştir. Davranışlarındaki tuhaflıklar yüzünden deli damgasını yer ve *Altı Numaralı Koğuş*'a kapatılır. Orada korkunç Nikita'nın yumrukları tepesine biner. Açığa vurabileceği iğrençlikleri, gevşekliği yüzünden kabullenerek işlediği suçun bilincine vardıktan sonra ölür Raguin.

Yapıtta, aynı zamanda gerçeklik ve bir sürü tuhaflıklar vardı, okurlar, bu öyküye ne anlam verilmesi gerektiğini soruyorlardı kendi kendilerine. Kimilerine göre, yüzeysel ve gerici, kötülüğe kötülükle karşılık vermeme yolundaki Tolstoy öğretisinin gizli kapaklı bir eleştirisiydi. Kimileri-

ne göreyse de, rejime karşı bir yergi söz konusuydu: *Altı Numaralı Koğuş*, Rusya'yı, prangaya vurulan düşünceyi simgeliyor, Nikita, Çar iktidarını, düşkırıklığına uğrayan doktor da, kendilerini koyuvermiş Rus aydınlarını dile getiriyordu. Ağzına sıkı Çehov'a gelince, o, öyküsünün gizli anlamını açıklamaya yanaşmadı. Ona göre, yazarın rolü, bir yapıtı sunmaktı, yoksa onu yorumlamak değil.

Ne olursa olsun, *Altı Numaralı Koğuş*'un başarısı büyük oldu. Bununla birlikte, Suvorin'e göre, öykü *uyarıcı alkol*'den yoksundu. Ne demek istiyordu bununla? Çehov, ona alçakgönüllülükle yanıt verdi: «Ölümsüz ya da sadece iyi dediğimiz, bizi sarhoş eden yazarların çok önemli ortak bir nitelikleri var: Bir şeylere doğru yürürler, peşlerinden gitmeye çağırırlar bizi. Onların bir amacı olduğunu, yalnız kafanızla değil, bütün varlığınızla hissedersiniz... Çaplarına göre, kimilerinin yakın amaçları vardır: Kölelik, yurdun kurtuluşu, politika, güzellik ya da vodka... Başkalarıysa daha uzak amaç peşindedirler: Tanrı, öbür dünya, insanlığın mutluluğu. En iyileri gerçekçidir, yaşamı olduğu gibi dile getirirler ama, her satır, tıpkı bir likör gibi amacın bilincine işlemiş olduğu için, yaşamı yalnız olduğu gibi değil, aynı zamanda olması gerektiği gibi duyarsınız ve bu, sizi kapıp kavrar. Ya, bizler? Yaşamı, olduğu gibi betimliyoruz. Onun dışında hiçbir şey. Kamçılayın bizi isterseniz, daha fazlasını yapamayız. Ne ivedi, ne de uzak amaçlarımız var. Ruhumuz bir çöl sanki. Politikamız yok, devrime inanmıyoruz, Tanrısızız, hayaletlerden korkmuyoruz. Bana gelince, ben kendim hiçbir şeyden korkmuyorum, ölümden ve kör olmaktan bile. Hiçbir şey istemeyen, hiçbir şey ummayan ve hiçbir şeyden korkmayan sanatçı olamaz.»*

Kendini bir sanatçı saymaması, kimseyi aldatmadı. Bir başka öykü, *Tanınmayan Birinin Öyküsü*, okuyucuların yorumlarına yol açtı yine. Çehov, bu öyküyü beş yıl önce yazmaya başlamıştı ama, sansürün katılığından çekinerek, çekmecesine koymuştu onu. Korkularına karşın, metin ta-

* 25 Kasım 1892 tarihli mektup.

kıntısız sınavdan geçti ve 1893'te *Rus Düşüncesi*'nde yayınlandı. Birinci kişi ağzından yazılan öykü, bir devrimci teröristin iç dökmesidir. Terörist, bir devlet görevlisinin oda hizmetçisi olur. Niyeti, yüksek devlet adamı olan babasını öldürmektir. Öykü özellikle, yüksek sosyeteden utanmaz. Orlov ile güçsüz ve ateşli Zina gibi, bellibaşlı kişilerin ruhsal portreleriyle değerlenmektedir. Günler geçtikçe, teröristin öldürme çabası, patronun metresi Zina'ya duyduğu aşk yüzünden baltalanır. Solcu bir idealistin su koyverişi, liberal eleştirmenleri kızdırdı: İnançlarını sonuna dek götürmeyi göze alamayan bir adamı, başkişi seçmesini kınadılar.

Çehov'un sonradan yayınladığı *Kara Keşiş* adlı öykü, okuyuculara da şaşırtıcı geldi. Ama, bambaşka nedenlerden. Çehov, bu öyküyü bir rüyanın bunaltıcı etkisi altında yazmıştı. Melihovo'da, bir öğle sonrasında, Mişel dışında herkesin şekerleme yaptığı sırada, Çehov, yüzü allak bullak, odasından hışım gibi çıktı ve kardeşine şunları söyledi: «Korkunç bir düş gördüm. Bir kara keşiş göründü bana.» Gördüğü şey aklını karıştırmıştı. Yazı yazarak ondan kurtulmak istedi. Birkaç gün sonra, bu öyküde doğaüstü bir alana el atıyordu ilk kez. Kafasında *Kara Keşiş*, bir nevrozun incelenmesiydi. Pek de yetenekli olmayan, çalışa çalışa sinirleri bozulmuş olan Kovrin adlı bir filozof, bir gün bir çeşit sanrı bunalımında, tarlalar üstünde uçan kapkara bir keşiş görür. Bu görünüş, kendisinin, Tanrının sevgili kulu ve ebedi gerçeğe adanmış bir insan olduğuna inandırır onu. Ayrıca hayalet, dehasının kendini öbür insanların üstünde bir yere koyduğunu söyler ona. Kovrin de, bundan sevinç dolu bir gurur duyar. Ne var ki, yeni karısının ve kayınbabasının zorlamaları üzerine, kendini tedavi ettirerek, normal duruma gelir yeniden. Ne yazık ki, saplantısından uzak düşünce, çok geçmeden, sıradan insanların düzeyine düşmüş olmanın acısını çekmeye başlar ve şöyle der: «Aklımı kaçırıyordum, büyüklük hastalığına tutulmuştum. Ama, neşeli, canlı, hatta mutluydum. Alımlıydım ve kişiliğim vardı. Şimdi, daha mantıklı, daha ağırbaşlı oldum. Ama herkes gibiyim, yani niteliksiz. Yaşamaktan

bıkkınlık geldi.» Kendini tedaviye zorlayanlara öfkelenip, düşüne kavuşmak için, karısını bırakır. Ve randevuya bağlı olan papaz yine görünür. Ama, aynı anda, verem olan Kovrin, kan tükürüp ölür.

Bu tuhaf öyküye kimileri, fantasmagorik edebiyatın başyapıtı gözüyle baktılar, kimilerince de, evrensel yasayı ve gerçeklerin gizini tekellerinde tuttuklarını ileri süren aydınlara karşı bir taşlama gibi geldi. Bir dostu Çehov'a, o iltifatta cimri olan Tolstoy'un, öyküyü okuyunca, coşkuya gelip: «Çok sevimli, ah çok sevimli!» diye bağırdığını anlattı. Bu değerlendirme dünyanın hayran olduğu bir hocadan, ödevine iyi bir not almış gibi sevindirdi Çehov'u. Ama, gerçekteyse, Çehov, İanayya Poliana'daki ustanın öğretisine, gitgide daha düşman oluyordu. Çehov, yıllarca, yaşlı yazarın ahlâk kuralı olan, yoksullara sevgi, adalet isteği, şiddet düşmanlığını benimsediyse de, bugün, atalardan kalma erdemlerle bezeli *ermiş Rus mujiği* savı önünde coşmuyordu artık. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Damarlarımda mujik kanı dolaşıyor ve mujiklerin erdemlerine hayranlıkla dolduramazlar içimi. Çocukluğumdan beri ilerlemeye inandım, ve buna inanmamak elimden gelmez.. Tolstoy felsefesinin bende büyük etkisi oldu. Altı-yedi yıl yaşamımı yönetti. Beni etkileyen, nicedir bildiğim temel ilkeler değil, Tolstoy'un dini dile getirme tarzı, sağduyu ve bir çeşit hipnotik güçtü. Şimdi, içimde, birtakım şeyler karşı çıkıyor bunlara. Akıl ve adalet bana diyorlar ki, insan için, cinsel perhizden ve et yemezlikten daha çok sevgi vardır elektrikte ve buharda. Savaş bir kötülüktür, adalet sistemi berbattır ama, bu yüzden, kenevir kabuğundan yapılmış ayakkabılarla dolaşmam ve bir işçi karısıyla soba üstünde yatmam gerekmez vb. Ama, sorun bu değil, bir şeyden yana olmak ya da olmamak değil söz konusu. Gerçek şu ki, Tolstoy benden uzaklaştı, artık içimde yeri yok onun: *Evinizi bomboş bırakıyorum* diyerek çıktı içimden. Şimdi, hiç kiracı yok içimde. Özgürüm.»*

* 27 Mart 1894 tarihli mektup.

Kara Keşiş'ten sonra, *Rus Düşüncesi*, Çehov'un bir başka öyküsünü, çok değişik bir çeşnideki *Bir Kadınlar Ülkesi*'ni yayımladı. Başkişi Anna, mirasçı olarak, babasının fabrikasına konunca, yirmi altı yaşında, parasının ve sosyal durumunun tutsağı olduğunu görüyor. İşçilerinden Pimenov'la evlenmeyi düşündüyse de, içinde yaşamak zorunda olduğu çevrenin baskısı altında, vazgeçiyor bundan. «Pimenov üstüne ve basit bir işçiyle evlenmesi üstüne düşündüğü ve söylediği her şeyin aptallık, bir gelgeç heves olduğunu açık açık anladı. Pimenov'la ilgili düşleri, kuşkusuz dürüst, yüce ve soyluydu. Ama, aynı zamanda Lisseviç ve Kirilin'in, Pimenov'da ve bütün işçilerden kendine daha yakın olduğunu hissediyordu.»

Yine, sert gerçek karşısında, saf idealin bir başarısızlık öyküsü daha. Çehov'un kötümserliği, bir yapıtından bir başkasına belirginleşiyordu. Hep daha bir kaygı verici olan sağlık durumu, rahat bir nefes almasını engelliyor, tanyeri ağarırken sona eren öksürük nöbetleri de, saatlerce bitkin düşürüyordu onu. Şubat 1894 ortalarına doğru, sıcak bir iklimde dinlenmek amacıyla, Kırım'a gitmeye karar verdi birden. 5 Martta, günlük güneşlik içinde Yalta'ya vardı. Denize bakan kat kat beyaz villalara, yüksek servilere, değişmeyen mavi gökyüzüne kavuştu yeniden mutluluk içinde. Rossia oteline yerleşince, bir piyes yazmak için oraya kapanmayı umuyordu. Ama, dostlar, gazeteciler ve oralardan geçen aktörlerle oyalanıp durdu. Onlarla çene çalarken, yitirdiği zamana acınıyordu. Çehov, Malta'da kaldığı günlerin başında, Berlin'de kalan Potapenko ile buluşmak ve şan dersleri almak amacıyla oraya gitmek isteyen Lika'dan ipe sapa gelmez bir mektup aldı, Çehov'un kendisini ikinci kez geri teptiğini, ne yapacağını bilmediğini ve ölmek istediğini bildiren bir mektup. Deneyimlerle katılaşan Çehov, bu yakınmayı ciddiye almadı ve alaycı bir tutumla şöyle bir yanıt verdi ona: «Mektubunuzda, çok geçmeden öleceğinizi söyleyerek beni korkutmanıza ve sizi geri teptim diye bana takılmanıza karşın, yine de te-

şekkürler! Ölmeyeceğinizi ve sizi kimsenin geri tepmediğini çok iyi biliyorum.» Ondan sonra, Lika'ya, *Faust'u* sahnelemek isteyen bir amatör topluluğa yardım ettiğini, bir bayan öğretmenle kızarmış kuzu yediğini, bu *bayanlar*'dan yaka silktiğini, idealinin *tombul bir genç kız* sevmek olduğunu anlatıyor ve sevimli Likacığından büyük bir şarkıcı olup da para kazanınca, çalışmadan yaşayabilmesi için kendisiyle evlenmesini rica ediyordu. Mektubunda, onunla yeniden buluşmak için Rusya'ya çabuk dönmesi dileğinde bulunuyordu: «Potapenko ile anlaşın. O da, gelecek yaz Rusya'ya dönecek. Onunla yolculuk yaparsanız, size daha az pahalıya mâlolur yolculuk. Bırakın alsın biletinizi ve parasını vermeyi de aklınızdan çıkarın: Bunda, siz ilk olmayacaksınız.»*

Çehov'un kendisi de, çekip gitmeye hazırlanıyordu zaten. Güzel havalara ve deniz havasına karşın, sağlığı düzelmemişti. 3 Nisan 1894'te, Melihovo'ya doğru yola çıktı. Orada, bir kez daha, ilkbaharda Rus kır kesiminin büyüsüne kaptırdı kendini. Bahçeye, robdöşambrla çıkıyor, küçük göl kenarında düşlere dalıyor, çiçekler dikiyor, yeni yollar çiziyor, ardında Bromür'le Kinin'i koştura koştura, atla dolaşıyordu. Yeni biçilen otlar başını döndürüyordu. Leontiev-Çeglov'a şunları yazıyordu: «İnsanın, çıplak bir kadının kolları arasında olduğunu düşünmesi için, bu kuru ot yığını yanında iki saat kalması yeterli.»** Suvorin'e de: «Doğada yaşamak, hiçbir şey yapmamak, mutluluğun temel koşuludur bence.» diye yazıyordu.***

Çehov, vişne bahçesinin arkasında, kendine tahtadan küçük bir kulübe yaptırdı. Gideri: 125 ruble. İki oda ve bir ambar. Bu, bir «bebek evi» dir diyordu. Konuklarla dolup taşan asıl bina fazla gürültülü olunca, çalışmak için buraya çekiliyordu Çehov. «Sıcak yuva» dediği bu kulübede yazdı *Martı*'yı.

* 27 Mart 1894 tarihli mektup.
** 5 Temmuz 1894 tarihli mektup.
*** 9 Mayıs 1894 tarihli mektup.

Ama, dayanılmaz bir güç, onu başka yere çekmeye başlamıştı bile. Eski manastırları ve mezarları gezebilecekleri Volga kıyılarına, Feodossia'ya ya da İsviçre'ye birlikte gitmeyi önerdi Suvorin'e: «Bir önsezi beni acele etmeye itiyor. Belki bir önsezi değil bu, yaşamın böylesine tekdüze ve donuk geçtiğini görmenin üzüntüsü sadece. Ruhun protestcsu denebilir buna.»* Neresi olursa olsun, kabulüydü. Suvorin nazlanınca, Çehov, bu arada yabancı ülkelerden, Lika'sız dönen Potapenko'ya döndü. Hem, bu baştan çıkartıcı adam, kurbanından pek söz etmeye yanaşmıyordu. Çehov da, onu söyletmeye zorlamıyordu. Neşe ve hazla buldular birbirlerini ve Volga'nın aşağılarına inmek niyetiyle. Rusya içinde bir geziye çıktılar. Ne var ki, Nijni-Novgorod'da, panayırın gürültüsüne, Tolstoy hayranı, geveze ve övüngen Sergueiyenko'ya rastladılar. Onun varlığı, Çehov'un yeni şeyler bulma zevkini berbat etti. Boğuluyormuş gibi olan Çehov, bavullarını alıp gara döndü.

Melihovo'ya varınca, amcası Mitrofan'ın ağır hasta olduğunu öğrendi. Heyecana kapıldı hemen: «Gidip görmem, tedavi etmem, avutmam gerek onu ve ailesini». Yeniden bir yere gitmek için bir bahane çıktığına sevinerek, Taganrog'a giden trene bindi.

Ama, doğduğu kenti görür görmez, geldiğine pişman oldu. Ailesinin insanlarıyla ortak hiçbir şey yoktu. Bölge gazeteleri *ünlü yazarın* geldiğini yazınca, meraklılar kapısını çalmaya başladılar. Çehov, altı gün amcasının başucunda kaldıktan ve onu kurtarmak için elinden hiçbir şey gelmeyeceğini anladıktan sonra, Feodossia'ya kaçtı. Orada, Suvorin, o prenslere özgü villasında karşıladı onu. Ama, Çehov orada da kendini iyi hissetmedi. Deniz çalkantılıydı, kapıların altından soğuk bir rüzgâr ıslık çala çala giriyordu. Koca evde soba yoktu. Çehov, soğuktan donmuş, tirtir titreyerek, ciğerleri sökülecekmiş gibi öksürüyordu. Suvorin'le dostça konuşmaları bile sıkıntısını gideremiyordu. Kısa süre sonra, vapura binip Yalta'ya gitti. Orada

* 11 Temmuz 1894 tarihli mektup.

amcası Mitrofan'ın öldüğünü öğrendi. «Ölen amcamı bütün canımla seviyordum ve saygım vardı ona»* diye yazıyordu yeğeni Jorj'a. Bu iyi ve sofu adamı düşününce, uyuşuk Taganrog kentindeki o zavallı çocukluğu gözlerinin önüne geliyor ve aşılan yolu hesaplıyordu üzüle üzüle. Yer değiştirme isteği, yapıştı yeniden yakasına bir sıtma gibi. Çabuk, çabuk, uzaklara gitmek! Çehov, Yalta'dan Odessa'ya, oradan da yabancı ülkelere gitti: Adriyatik kıyılarında, deniz banyosu istasyonu Abbazia'ya. Bu son yolculuğun acaipliğini düşünerek, ailesine söz etmedi bundan, her zamanki sır arkadaşı Maria'ya bile. Arkada bıraktığı herkese karşı suçlu hissediyordu kendini. Bu kez Suvorin eşlik ediyordu ona bu çılgınca serüveninde. 18 Eylülde Viyana'ya varınca Çehov, Lika'ya bir mektup yazdı: «Benim yabancı ülkelerde olduğumu Rusya'da kimseye söylemeyin, ne olursunuz. Bir hırsız gibi, gizlice yollara düştüm. Maria benim Feodossia'da olduğumu sanıyor. Yabancı ülkelerde olduğumu öğrenirlerse, güçlerine gider. Çünkü, yaptığım birçok gezi, nicedir, kimsenin hoşuna gitmiyordu. Kendimi hiç de iyi hissetmiyorum. Hemen sürekli öksürüyorum. Kuşkusuz, sağlığımı elimden kaçırdım, sizi kaçırdığım gibi.»**

Üç gün sonra, Abbazia'dan, yine Lika'ya, kötü havaların kendisini bu uğursuz yerden kovduğunu ve Nice'de güneşe kavuşabileceğini umduğunu yazıyordu. Yolculuğunda, Trieste'de, Venedik'te, Milano'da ve Cenova'da konakladı. Milano'dan, pişmanlık içinde, kaçışını bildirmek için, kızkardeşine uzun bir mektup yazdı sonunda. Merak ediyordu: Ailesinin, gereksinimlerini karşılayacak kadar parası var mıydı? Bir turist olarak, izlenimlerini şöyle özetliyordu: Viyana'da, *kulaklıklı bir jokey* kasketi, Venedik'te *cennet renkleri*'ne batmış bir cam parçası ve üç ipek kravat satın almıştı şeytana uyup. Milano'da, *Suç ve Ceza*'nın, İtalyan oyuncuların Rus oyuncularından daha iyi oynadı-

* 9 Eylül 1894 tarihli mektup.
** 18 Eylül 1894 tarihli mektup.

ğı bir tiyatro uyarlamasını seyretmiş ve bir ölü yakma fırınını gezmişti. Son olarak, Cenova'nın mezarlığında gezinmek niyetindeydi. Suvorin, gezi arkadaşının yeraltı gömütlerine düşkünlüğüne şaşırıyordu. Çehov, ölümün önemli olmadığını ileri sürmekle birlikte, onu düşünmekten geri kalmıyordu.

Çehov, Nice'e 2 Ekimde vardığında, Lika'nın İsviçre'den yolladığı ve adres değiştirmelere karşın kendini bulan birçok mektubuyla karşılaştı. Lika, utanç mutanç duymadan, aşktaki düşkırıklıklarını anlatıyordu ona. Çehov'un kendisini geri çevirmesinden sonra, Potapenko'ya teslim olmuş ve onunla birlikte Paris'e gitmişti. Ne var ki, sevgilisi ondan bıkmakta gecikmemiş ve karısının yanına dönmüştü. Barışan karı koca, İtalya'ya gitmiş, bir çocuk bekleyen Lika da, yapayalnız ve umarsız, İsviçre'de kalmıştı. Çehov'a şunları yazıyordu: «Şurası apaçık ki, ben bir mahkumum ve sevdiklerim beni önemsemeyecekler. İşte, bunun için bugün sizinle konuşmayı çok istiyorum. Çok mutsuzum. Eski Lika'dan hiçbir iz kalmadı. Ne kadar düşünebiliyorsam da, tümüyle sizin kabahatiniz diyemem doğrusu.» Ertesi gün, Lika'dan, gelip kendisini görmesi için yeni bir mektup geldi Çehov'a: «Sizin eski Lika'nızın, sizi düşkırıklığına uğratmasından korkmuyorsanız, gelin! Ondan pek az şey kaldı... Evet, bu altı ay gerçekten yaşamımı değiştirdi. Ama, bana taş atacağınızı sanmıyorum. Bana öyle geliyor ki, siz, hep insanlara, kusurlarına, güçsüzlüklerine ilgisizdiniz.»

Potapenko'nun davranışına öfkelenen Çehov, kızkardeşine, bu adamın bir *alçak* olduğunu yazdı. Ama, Lika'nın imdadına koşmaya yanaşmadı. Mektuplarına verdiği yanıtlarda biraz soğuktu: «Ne yazık ki, İsviçre'ye gelemeyeceğim. Paris'e gidecek olan Suvorin'le beraberim. Nice'de beş ya da yedi, Paris'te de iki ya da üç gün kalacağım. Sonra, Melihovo'ya döneceğim.. İnsanlara karşı ilgisiz olduğumu söylememeliydiniz.. Kendinizi üzüntüye kaptırmayın, neşeli olun ve kendinize bakın.»*

* 2 Ekim 1894 tarihli mektup.

Çehov, Berlin, Paris ve Moskova'dan geçtikten sonra, 19 Ekim'de, Melihovo'ya döndü yeniden. Lika'nın yazgısıyla ilgilenmediğini düşününce, vicdan ezinci duyuyordu kuşkusuz. Ama, bir yandan da, kendini, benzerlerine karşı *ilgisizlik*'le suçlamasına içerliyordu. Öte yandan da, Lika'yı yeniden görürse, bir acıma duygusuna kapılmaktan ve artık sevmediği sulu göz bir kadınla yeniden buluşmaktan çekiniyordu. Her türlü duygusal yıkıntıları kurtarmaya yanaşmayan Çehov, Lika'ya artık yazmaz oldu ve kızkardeşine ondan söz etmekten kaçındı. Ne var ki, Maria, bu zavallı kadınla mektuplaşıyordu. Böylece, ardarda, Lika'nın bir kız çocuğu dünyaya getirdiğini, Potapenko'yu Paris'te gördüğünü ve yakında Rusya'ya döneceğini öğrendi.

Aralık ayı sonunda, Lika yeniden Çehov'un yakasına yapıştı: «Nerdeyse iki ay oluyor Paris'teyim ve sizden bir tek kelime almadım. Bana dargın olabilir misiniz? Sizsiz, kendimi tümüyle yitmiş ve atılmış hissediyorum. Melihovo'da olmak, divanınızda oturmak, sizinle on dakika konuşmak, yemek yemek, kısaca, bütün bu yıl hiç var olmamış, Rusya'dan hiç ayrılmamışım ve her şey eskisi gibiymişcesine yaşamak için ömrümün yarısını verirdim.

Bu kez de, Çehov, kendine yabancı ülkelerden gelen bu zavallı çağrıya yanıt vermedi. Dahası, bu *alçak* Potapenko'ya duyduğu kızgınlığı unutarak, onunla ard niyetsiz ilişki kurdu yeniden. Zavallı Lika, bütün cephelerde kaybediyordu. Maria, kardeşinin soğuk tutumunu anlamaya çalışarak, *Anılar*'ında şunları yazacaktı: «Kafasından neler geçtiğini bilmiyorum ama, bana öyle geliyor ki, Lika'ya olan duygularını yenmeye çalışıyordu. Yaradılışının kimi yanları kardeşime yabancı geliyordu: Yürekli değildi ve bohem yaşamını çok seviyordu.»

Doğrusu, Lika'nın büyüleyici gücü ne olursa olsun, Çehov'u zararsız bir zendostluk ötesinde bir yere sürükleme şansı yoktu. Az şehvetli bir mizaçta olan Çehov, tensel isteklerine egemen olabiliyordu kolayca. Onu aşkta ilgilendiren şey başlangıçlardı. Onun için aşk, kendi kendine ye-

ten bir çeşit oyundu. Bir içtenlik anında Suvorin'e Büyük Katerina'ya kıyasla serüvenlerinin devede kulak olduğunu söylüyor ve birçok ilişkilerinde de, «bir savaş gemisinin yanındaki bir ceviz kabuğu gibiyim»* diyordu.

Lika konusundaki rakibi uçarı Potapenko, Çehov'u yaşamın tadını çıkarmaktan alıkoyan şeyin, ölçülülüğü olduğunu söylüyordu. *Anılar*'ında şunları yazacaktı: «Özel bir yaşamı olmasından kaçındı. Bunun, yaradandan birçok güç ve dikkat kaçırdığına inanıyordu.»

Rusya'ya döndükten az sonra Lika'nın çocuğu öldü. Sızlanmalarından çekinen Potapenko, ondan uzaklaşmayı ve ailesiyle birlikte gidip Petersburg'a yerleşmeyi daha akıllıca buldu. Çehov'a gelince, bütün oyuncularını tanıdığı bu dramdan bir piyes çıkarıp çıkaramayacağını sordu kendi kendine. Kuşkusuz yaşı ilerledikçe, yaşam ona yazmak için bir bahane gibi görünüyordu. Rastladığı insanlar, karşılaştığı olaylar, gizemli bir simya ile, sayfalarda söz dizisine dönüşüyordu.

* 21 Ocak 1895 tarihli mektup.

XI./M A R T I

1895 Aralığının soğuk bir gecesinde, Çehov'lar Melihovo'da sofradan kalkmak üzereyken, dışarıda köpekler havlamaya başladı. Kapıya vuruldu. Maria açmaya gitti. Elinde tuttuğu lambanın ışığında, şaire Tatyana Çiçepkin-Kopernik pırıl pırıl, ardında da kırış-kırış, süklüm-püklüm Levitan göründüler. *Ağustosböceği*'nde, kendisini hayasız ve sefih bir adam olarak tanıtmasını bağışlamayan ressam, iki yıldan fazladır, Çehov'la görüşmek istemiyordu. Ama, Tatyana Çiçepkin-Kopernik, üsteleye üsteleye, bu kavgayı unutmasını sağlamış ve Levitan'ı, yarı dargın, yarı mutlu, Melihovo'ya gitmeye razı etmişti. Çehov, çok duygulanarak, onu karşılamış ve bir sessizlik anından sonra, elini uzatmıştı ona. Geçmişten söz etmemeye çalıştılar, sessiz bir anlaşmayla. Tanıklara bakılırsa, birtakım beylik konuşmalardan sonra, Levitan'ın güzel kara gözleri yaşlıydı, Çehov'unkilerse, taptaze neşe ve parıltılar içindeydi. Moskova'ya dönünce, Levitan, yeniden kavuştuğu dostuna şunları yazıyordu: «Benim için çok değerli olan, gerçekte hep öyle kalan insana yeniden kavuştum.»

Birkaç gün sonra, Moskova'da Çehov, ressamla atölyesinde buluştu. Daha önceleri Levitan'ın tablolarına hayran olan Çehov, şimdi yapay bir şeyler buluyordu onlarda. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Artık gençce değil, ustaca resim yapıyor. Galiba kadınlar onu tüketti. Bu sevimli yaratıklar aşk verirler ama, erkekten pek az şey alırlar: sadece gençliğini. Bir görüntü resmi yapmak için coşku ve kendinden geçme gerekir, insan doyuma varmışsa, kendin-

den geçemez. Bir görüntü ressamı olsaydım, hemen hemen bir keşiş gibi yaşardım, bir kadmla yılda bir kez yatar, günde de bir kez yemek yerdim.»*

Çehov bu çileli disiplini kendisi için düşünüyordu: «Manastırlara dinsizler alınsaydı ve insan dua etmeyebilseydi, keşiş olurdum.»** diye yazacaktı Suvorin'e, bir yıl sonra. Yaşamla yazma işini nasıl uzlaştırmalı? Günlerin süsünü püsünü, kalem çalışmalarına kurban etmek gerekmez mi? Bu sorun, yazın yaşamına atıldığı ilk günden beri tedirgin etmekteydi Çehov'u. Henüz yeni bitirdiği *Üç Yıl* adlı uzun öyküde, bir tüccar ailesinin, Moskova'daki kokuşmuş yaşamın etkisinde, alçalışını anlatıyordu. Pek hoşnut olmadığı ama, düzeltip genişletemediği öyküsünü, olduğu gibi *Rus Düşüncesi*'ne verdi. Sansür metnin üstüne yüklendi, dinle ilişkili birçok sayfayı çıkarttı. Çehov, Suvorin'e «Bu, insanda özgürce kendini dile getirme isteğini ortadan kaldırıyor. Yazarken, boğazınızda sanki bir kemik varmış duygusundan kurtaramıyorsunuz kendinizi.»*** diye yazıyordu.

Bu *kemik*'e karşın, Çehov yazma uğraşını yavaşlatmayı düşünmüyordu. Konusuz kaldığı olmuyordu. Ama, bölgenin dört bir yanında, gidip, evlerinde görmesi gereken hastalar vardı. Ayrıca Talej yakınındaki okulu desteklemek görevini de üstlenmişti. Bu ara, Serpuhov mahkemesinin önce jüri üyeliğine, sonra da başkanlığına getirilmişti. Bu da, birtakım ek ödevler yüklüyordu ona. Yeni yeni yazı yazmaya başlayanlar, okuması dileğiyle yazılarını yolluyorlardı. Son olarak da, doğduğu kentin kitaplığını zenginleştirmeyi aklına koymuş, yayımcılardan parasız elde ettiği ya da kendi parasıyla satın aldığı kitapları paket paket yolluyordu Taganrog'a.

Çehov'un kendisini böyle dağıttığına üzülen ve evlenerek kendini düzene sokmasını öğütleyen Suvorin'e açık açık şunları yazıyordu Çehov: «Çok güzel, evlenirim ister-

* 19 Ocak 1895 tarihli mektup.
** 1 Aralık 1895 tarihli mektup.
*** 19 Ocak 1895 tarihli mektup.

seniz, ama, işte koşullarım: Her şey eskisi gibi kalmalı yani, kadın Moskova'da yaşamalı, ben de kırsal kesimde. Onu görmeğe gitmeliyim. Her allahın günü, sabahtan akşama dek sürüp gidecek bu mutluluğa gelemem. Çok iyi koca olacağıma söz veriyorum. Bana öyle bir kadın verin ki, Ay gibi, her gün göğümde görünmesin. Hem, evlenirsem daha iyi yazamayabilirim»* Birkaç gün sonra da, yine Suvorin'e şunları yazacaktı: «Benim düzensizliğimle uzlaşamayacak ve beni rahatsız edecek bir kadından ve alışıla gelen ev işlerinden korkuyorum. Ama, belki de bu, yaşam okyanusuna dalmaktan ve çapkınlığın dayanıksız sandalında sallanıp durmaktan daha iyidir. Şimdilerde artık metreslerden hoşlanmaz oldum.»**

Çehov, kadınlarla ilgilenmediğini söylerken, kadınlar onun peşini bırakmıyorlardı, kuyruk sallaya sallaya. Bunların en girişkeni, kuşkusuz Lidya Avilova'ydı. 1894 yılı boyunca Çehov, ona bir kez olsun mektup yazmamasına karşın, Lidya, onun kendisine açıklanamaz bir düşkünlüğü olduğuna inanmaktaydı hep. Çehov, 1895 Şubatında Petersburg'dan geçerken Lidya onu, kocasının yokluğunda, başbaşa bir akşam yemeğine çağırdı. Çarpıntılar içinde Çehov'un yolunu beklerken, bir karı koca çıka geldi birden. Konuklar, Lidya'nın hazırladığı yemekleri bir güzel yediler ve anlamsız konuşmalarıyla serseme çevirdiler onu. Sonunda Çehov gelince, çağrısız konuklar onu kaparak soru ve yorum yağmuruna tuttular. Lidya, sonunda konukları savunca, bütün dış güzelliğini kullanarak Çehov'a saldırıya geçti. *Anılar*'ında, yarım yüzyıllık bir uzaklıktan, Çehov'un bu fırsatta, kendisine karşı, yıllanmış aşkını dile getirdiğini ileri sürecektir. Çehov, güya ona şöyle demiş: «İlk karşılaşmamızı anımsıyor musunuz? Biliyor musunuz ki, size gerçekten aşıktım. Çok ciddiydi bu. Sizi seviyordum. Dünyada, başka hiçbir kadını, sizi sevdiğim gibi sevemezdim gibi geliyor bana. Güzel ve yürek hoplatıcıydınız genç-

* 23 Mart 1895 tarihli mektup.
** 10 Kasım 1895 tarihli mektup.

liğinizde. Yürek hoplatıcı tazeliğiniz, gözkamaştırıcı bir çekiciliğiniz vardı!.. Ama, biliyordum, bıraktığım ya da benimle bağlarını koparan kadınlara benzemiyordunuz. Size duyulan aşk temiz ve kutsal olmalıdır ve yaşam boyu sürmelidir. Size dokunmaktan korkuyor, sizi incitmekten çekiniyordum...»

Ne var ki, bu tutkulu görüşmenin ertesi gününde Çehov'un Lidya'ya yazdığı mektup, incelikten öylesine uzaktı ki, anı yazarının savlarını yalanlıyordu: «Evinizde çok sıkıldığımı söylerken yanılgıya düşüyorsunuz. Canım sıkılmadı, ama oldukça bunalmıştım, çünkü konuklarınızın sizi çok rahatsız ettiklerini yüzünüzden okuyordum.»* Ertesi gün Çehov'dan Lidya'ya daha da kuru bir mektup: Çehov, kendine bıraktığı öykülerini Lidya'ya yolluyordu şu katı değerlendirmeyle: «Kısacası, yeteneğiniz var, ama sıkıcı oluyorsunuz ve kabaca söylemek gerekirse, gevşemişsiniz ve şimdiden silik yazarlar grubuna girmiş bulunuyorsunuz. Diliniz, yaşlıların dili kadar yapmacıklı.»** Çehov, mektubu *içtenlikle, sizin Çehov* diye imzalıyordu. Mektuba, Çehov'un son kitabı *Öyküler ve Anlatılar* eklenmişti, pek de sevimli olmayan bir sunuyla: «Yazardan L.A.Avilova'ya.»

Hemen ardından Çehov, güya yıllardan beri gizliden gizliye sevdiği kadını görmeye yanaşmadan Moskova'ya gitti. Kaçışını nasıl yorumlayacağını bilemeyen Lidya Avilova, şiirsel bir yoldan ardına düşmeye karar verdi ve bir mücevherciden, en sevdiği yazarına, saat kösteğine takılacak bir madalyon ısmarladı. Kitap biçimindeki bu madalyonun bir yüzüne «A.Çehov'un *Öyküler ve Anlatılar*'ı», öbür yüzüne de «sayfa 267, satır 6 ve 7» diye kazdırttı. Bu, *Komşular* adlı öyküye bir *yollama* idi: «Bir yaşamıma gereksinim duyarsan, gel ve al onu.» Lidya Avilova, madalyonu Çehov'a verilmek üzere, kardeşiyle *Rus Düşüncesi*'ne yolladı ve sabırsızlıkla Çehov'un tepkisini bekledi. Ama, Çehov, armağanı aldığını bildiren bir yanıt bile vermedi.

* 14 Şubat 1895 tarihli mektup.
** 15 Şubat 1895 tarihli mektup.

Onurunda yaralanan Lidya, Moskova'ya gitti ve Çehov'a, gelip kendisini bulması için, Melihovo adresine bir mektup yolladı. Bu kez de, mektubu boşlukta kaldı. Çehov, yakasını ondan kurtarmak için, *Rus Düşüncesi* yazarları aracılığıyla, Taganrog'da olduğunu bildirdi.

Oysa Çehov, Melihovo'daydı ve sayfiye evine kapanmış, ilkbaharın ön belirtilerini gözlüyordu. Kar, uyuşukluk ve yalnızlık aylarından sonra, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Tarla kuşları tarlalarda, ardık kuşları koruluklarda ötüşüyorlar. Hava yumuşak ve neşe dolu.»*

Her zamanki gibi, ilk güzel günlerde, konuklar akın etti. Çok geçmeden bütün aile Anton'un *dukalığı*'nda toplandı. İaroslavl'da görevli olan Mişel, belediyede yüksek bir mevkie getirilmişti. İvan'ın, eğitici olarak, ünü Moskova'nın okul çevrelerinde yayılmıştı. Maria, Raiyevski Enstitüsünde öğretmenlik yapıyor ve köylülere bakmak için, kardeşine yardım etmek amacıyla tıp derslerini izliyordu. Aleksandr'a gelince o, *Yeni Zamanlar*'daki durumunu sağlamlaştırmış, Sedoi takma adıyla öykülerini başarıyla yayınlatıyor ve Anton'a, övüne övüne, bankada bir hesap açtırdığını ve tatilleri geçirmek için bir villa kiralamayı bile düşündüğünü yazıyordu.

Lika, o yaz, üç kez Melihovo'ya geldi ama, Çehov'u ayartmaya kalkmadı. Şaşkın çapkınlık yıllarından sonra, ilişkileri açık bir arkadaşlığa dönüşmüştü. Çehov, karşılıklı duygularında böyle bir saydamlıktan sevinç duyuyordu. Şu ahlaksız Potapenko'ya da en ufak bir kin beslemiyordu. Ona, artık Lika'nın aşağılık ayartıcısı değil, neşeli, her zaman yardıma hazır ve ahbaplığı hiç de sıkıcı olmayan bir insan gözüyle bakıyordu. Bir başka dostu, Levitan, kırklarındaki *Ağustosböceği*'nden bıkmış, sağlam yaşta ve çok varlıklı Anna Turtçaninova adında bir kadınla trajik aşklar yaşıyordu. Bu kadın, 1895 Temmuzunda, Gorka'daki mülkünde kendisiyle birlikte yaşayan ressamın, yaşamına

* 18 Nisan 1895 tarihli mektup.

kıymaya kalkışırken, kendini yaraladığını yazıyordu Çehov'a. Bu başarısız intihardan sonra, zavallı adam öyle bitkin bir duruma düşmüş ki, yalnız Çehov'un varlığı onu kurtarabilirmiş. Ama kadın, Levitan'ın bu duruma düşme nedeninin, aşkını paylaşamayan ana kız arasındaki kıyasıya kavgalar olduğunu belirtmiyordu. Dostluktan başka şeye önem vermeyen Çehov, Novogorod eyaletindeki Gorka'ya doğru yola çıktı hemen. Orada, ölü benizli, gözü morarmış, başı sıyrılmıştı. İki kadın arasında kalmış olan bu adamın moralini yükseltmeye çalıştı beş gün boyunca. Kuşkusuz başardı da bunu, çünkü, Melihovo'ya döner dönmez Levitan'dan bir mektup aldı: «Nedendir bilmiyorum ama, burada geçirdiğin şu birkaç gün benim için yaz ayının en yatıştırıcı günleri oldu.»

Görevini yerine getirdikten sonra Çehov, sayfiyede dinlenebilirdi. Gel gör ki, aradan iki hafta geçmiş geçmemişti ki, yeniden yollara koyulmaya karar verdi. Ama, bu kez bir kurtarma değil, birini görmekti amaç: Tolstoy'u, İanayya Poliana'daki malikânesinde görmek. Hemen bütün Rus yazarları ve birçok yabancı yazar, bu merak ve saygı başvurusuna girişiyorlardı. O güne dek, *Savaş ve Barış* ve *Anna Karenina* yazarına hayran olmakla birlikte Çehov, ruhsal ilerlemeyi göklere çıkarmak için teknik ilerlemeyi yadsımakta inat eden korkunç peygamberin önünde eğilmeyi reddetmişti. Tolstoycu Gorbunov'un üstelemeleri kararsızlığını yendi ve Çehov da, hayranların akınına kaptırdı kendini.

8 Ağustos 1895'te, İanayya Poliana'ya varır varmaz, kendisini götüren kayın ağaçlı yolda karşı karşıya geldi yaşlı yazarla. Tolstoy'un üstünde beyaz bezden bir iş gömleği vardı. Omuzunda bir havlu, nehirde yüzmeye hazırlanıyordu. Çehov'dan kendisine eşlik etmesini istedi. İkisi de soyundular ve boyunlarına kadar suya daldılar. Suda çırpına çırpına, anadan doğma olarak, ilk konuşmalarını yaptılar. Bu sadelik Çehov'u büyüledi birden. Karşısında Rus yazınının bir anıtı olduğunu nerdeyse unutuvermişti.

Sonra, Tula yolu üzerinde yürümeye başladılar. Tolstoy, yetmiş yedi yaşına karşın, kullandığı bisikletin yararlarından söz etti. Akşam, Gorbunov, aileyle konuklara, Tolstoy'un yeni bitirdiği *Yeniden Doğuş*'un ilk taslağından parçalar okudu yüksek sesle. Ama, ev sahibinin sıcak karşılamasının verdiği güvenle Çehov, duruşma sahnesine hayran olduysa da, Katia'nın iki yıl kürek cezasına çarptırılmasının gerçeğe uygun olmadığını, çünkü Rus mahkemelerinin böylesi kısa süreli cezalar vermediklerini söylemeyi göze aldı. Tolstoy eleştiriyi kabul etti ve yanlışı düzeltti.

Bu ilk buluşmadan sonra, İanayya Poliana ustası, oğlu Leo'ya, Çehov'dan söz ederken şunları yazıyordu: «Baştan başa yetenekli, çok iyi bir insan kuşkusuz. Ama, bugüne dek, yaşam üstüne kesin bir görüşü yok gibi.»* Çehov'a gelince o, Tolstoy'un son romanındaki kişilerin, açıkça kendisinin sözcüsü olmalarına hayıflanıyordu. Bununla birlikte, Tolstoy'da olağanüstü manevi yapılı bir insan görüyordu. «Leo Nikolaiyeviç'le konuşurken insan, tümüyle onun etkisi altında duyar kendini. Onun kadar çekici ve —sözgelimi— uyumla yaratılmış bir insana rastlamadım. Hemen hemen dört dörtlük bir adam bu.»** Çehov, Suvorin'e şunları söylüyordu: «Bir buçuk gün Tolstoy'un evinde kaldım. İzlenimim olağanüstü. Evimdeymişim gibi rahat hissediyordum kendimi. Ve Leo Nikolaiyeviç'le konuşmalarımız çok serbestti.»*** Birkaç gün sonra Çehov, yine Suvorin'e: «Tölstoy'un kızları çok sevimli.. Babalarına hayranlar ve gözü kapalı inanıyorlar ona. Bu, Tolstoy'un büyük bir gücü temsil ettiğini gösteriyor. Çünkü, içten ve kusursuz bir insan olmasaydı, herkesten önce kızları kuşkuyla bakarlardı ona: Gerçekte, kızlar, kurnaz kuşlar gibidir, tuzağa düşürülemezler... İnsan, bir nişanlı kızı, bir metresi istediği kadar aldatabilir ama, seven bir kadının gözünde,

* 4 Eylül 1895 tarihli mektup.

** Çehov'un, Şçetinin'in **Edebiyat Mahşeri**'nde (Tarih Postası, 1911) geçen sözü.

*** 21 Ekim 1895 tarihli mektup.

bir eşek bile bir filozof geçinebilir. Ama, genç kızların gözündeyse, başka bir iştir bu.»* diye yazıyordu.

Tolstoy'la bu buluşma, Çehov'un edebiyatta *bağımsızlık*'ın zorunluğu ve yazarın kişileri karşısındaki yansızlığı ile ilgili düşüncesini hiç mi hiç değiştirmedi. Ama, *Karı, Açıksaçık Anna, Beyaz Alın, Bir Cinayet, Ariane* gibi birkaç öyküden sonra Çehov, yeniden tiyatronun çekiciliğine kaptırdı kendini. 21 Ekim 1895'te Suvorin'e niyetini bildiriyordu sevinçle: «Düşünün hele: bir piyes yazıyorum! Kasım sonlarında bitiremeyeceğim her halde. Sahne kurallarına fena halde aykırı düşmekteysem de, zevkle yazıyorum. Bu, üç kadın, altı erkek rolü olan dört perdelik bir komedi; bir göl görünümü, birçok edebiyat tartışmaları, az eylem beş dirhemlik aşk.» Birkaç hafta sonra, piyese bir ad takıyordu: *Martı*. İlk repliği yazdıktan daha bir ay geçmeden yazar Helena Şavrova'ya şu haberi veriyordu: «Piyesimi bitirdim... Özel bir yanı yok. Genel olarak, ortanın altında bir dram yazarıyım, diyebilirim.»** Bu küçümseyici değerlendirme, metne dönüp onu canla-başla düzeltmesine engel olmuyordu. Ayrıca, Çehov'un, başından aşkın, övünülecek çeşitli yükümlülükleri vardı: Bir okulun yapımını hazırlıyor, planları, gider listelerini inceliyor, *Cerrahlık Yıllığı* adlı tıp dergisini batmaktan kurtarmak için sağa sola mektuplar yolluyor, geçim sıkıntısında olanların yardımına koşmak için paralar topluyor ve eskiden olduğu gibi hastalara parasız bakıyordu. *Sanki birileri arkasından itiyormuş gibi* sarsıla duraklaya çalışarak, sonunda metnini açıklığa kavuşturdu ve *Remington yazı makinası*'nda iki nüsha olarak daktilo etti. Nüshalardan birini, şu sözlerle Suvorin'e gönderdi: «Piyesime *forte* olarak başladım, *pianissimo* olarak, bütün dram sanatı kurallarına sırt çevirerek bitirdim onu... Piyes doyurmuyor beni, hoşnut değilim. Daha yeni doğan piyesimi okuduktan sonra, bir

* 26 Ekim 1895 tarihli mektup.
** 18 Kasım 1895 tarihli mektup.

dram yazarı olmadığımın farkına vardım yeniden... Onu kimselere okutmayın!»*

Çehov, bu kez de, doğal eğilimine uyarak, yapıtının temel öğelerini, dostlarının yaşamından almıştı. İnsan, enkazlardan azçok bir şeyler aşırmadan, gerçek vurgusu ile nasıl yazabilir? Kuşkusuz, *Martı*'nın konusu, Lika ile Potapenko'nun acınası serüveninden esinlenmişti. Kadın kahraman, Lika yerine Nina'ydı, kara sevdalı ve tutkulu. Yazar Trigorin (yani Potapenko) ayartıyor onu, sonra da bırakıyor. Nina'nın, ondan olan çocuğu körpecik yaşta ölüyor. Ama, piyesin önemi, oldukça bayağı entrikalarından çok, inceliklerle dolu diyalogların tonunda, araştırmalarda, sessiz geçen uzantılardaydı. Olayın yerini, psikolojik ortam alıyordu. Duyarlık, davranışlarda, çığlıklarda değil, yüreklerin gizindeydi. Artık, seyircilerin nefesini kesen, olaylar değil, duyguların sessiz gelişmesiydi. Kısaca, yazar, sarsmayı değil, büyülemeyi amaçlıyordu.

Martı'nın, dostlar önünde ilk okunuşundan başlayarak, piyes ile Lika öyküsü arasındaki benzerliği herkes farketti. Ayrıca, Potapenko'nun asıl karısıyla, piyesin bir başka kişisi olan aktris Arkadina arasında da benzerlik buldular. Aktris İavorskaya'nın Moskova'daki dairesinde, ikinci okunuşta, dinleyiciler aynı düşünceyi paylaştılar. Nemiroviç-Dançenko, metni okuyunca, benzerliğin apaçık ve tedirgin edici olduğunu söyledi. Suvorin de, bu tersliği belirtince, Çehov, acı acı şöyle yanıt verdi ona: «Benim piyesim *(Martı)* daha sahnelenmeden başarısız damgasını yedi. Burada, Potapenko'yu betimlediğim doğruysa, onu sahnelemek ya da yayınlamak olanaksızlaşır elbette.»**

Çehov'un dostlarını rahatsız eden, yalnız konunun Lika ve Potapenko'ya bağlanışı değildi. Yazara olan hayranlıklarına karşın, onlara, Çehov yanlış bir şey yapmış gibi geliyordu. Onlara göre, seyircilerin iç tartışmaya ilgi göstermeleri istenemezdi. Tiyatroda, doğrudan doğruya entrik

* 21 Aralık 1895 tarihli mektup.

** 16 Aralık 1895 tarihli mektup.

olmayan her şey yararsızdı. Ve burada, insanlar, bir şeyler yapacak yerde, iç dünyalarını konuşturuyorlardı... Bu eleştirilerden incinen Çehov, Suvorin'e şöyle yazıyordu: «Dram yazarı olmak için yaradılmamışım, talihim yok. Ama, üzülmüyorum. Çünkü her zaman öykü yazmayı sürdürebilirim. Bu alanda, kendimi evimde hissediyorum. Bir piyes yazdığım zamansa, sanki birisi enseme tokat atıyormuş gibi, keyfim kaçıyor.»*

Tiksintisini alt etmek ve piyesi 1896'nın ilk haftalarında yeniden tezgâha koymak için, büyük bir istem çabası göstermesi gerekti. Hatta, piyesi baştan başa kaleme aldı yeniden ve dürüstlük kaygısıyla, piyesin bu ikinci biçimini, başlıca ilgililerden birisine Potapenko'ya gönderdi. Beriki söyleyecek bir şey bulamadı. Yeniden örnek bir koca olan Potapenko, Lika ile uzakta kalmış ilişkiye pek ilgi göstermiyordu. Çehov, Ocak ayında Petersburg'a gidince Potapenko ve karısı, onu, Suvorin'in son zamanlarda edindiği tiyatroya Tatyana Çiçepkin-Kopernik'in Edmond Rostand'dan çevirdiği *Uzaktaki Prenses* adlı oyuna götürdüler. Çehov, kızkardeşine: «Her gün Potapenko'lara gidiyorum. Yaşama sevinciyle dolup taşıyor Potapenko. Karısı da öyle» diye yazıyordu.**

Çehov, İngiltere Oteli'nde kalıyordu. Birçok dostla görüşüyor, edebiyatçıların yemeklerine gidiyor ve başkentin çalkantısından şaşkına dönmüş, orada kalış süresini uzatmayı düşünüyordu. Ama, kardeşi Mişel'in *tatlı, içi dışı bir ve çok iyi yemek yapmasını bilen bir kadın*'la olan düğününde bulunmak üzere, 22 Ocakta, Melihovo'ya dönmek zorunda kaldı ister istemez.

Nikah töreninde bulunduktan sonra, Petersburg'a döndü. Orada, 27 Ocakta. Suvorin'in tiyatrosunda verilen maskeli baloya katıldı. Lidya da oraya gelmişti. Yüzünü, kara, yarım bir maskeyle gizlemiş ve üzerine bir domino geçirmişti. Güya Çehov, ona yanaşmış ve aşkından söz etmiş-

* 13 Aralık 1895 tarihli mektup.

** 9 Ocak 1896 tarihli mektup.

ti. Çehov, kuşkusuz onu tanıdıysa da, bir başkasına benzetiyormuş gibi davrandı. Lidya, ona armağanı alıp almadığını sorduğunda, bu soruya, yakında başkentte oynanacak olan *Martı* piyesinde yanıt vereceğini söylemekle yetindi.

Çehov, Petersburg'dan ayrıldıktan sonra Moskova'ya döndü ve Suvorin'le birlikte, Tolstoy'u görmeye gitti. Yaşlı yazarı, *dekadanlar* dediği yeni sosyalist Rus şairlerine karşı öfkeler içinde buldu. Karısı da öfkeli görünüyordu, ama onun öfkesi, dinsel konular ressamı Gay'a karşıydı. Bununla birlikte, evin iki kızı sessiz sessiz iskambil oynuyorlardı. Bu söz fırtınası içinde, onların durumu Çehov'a nedense iç açıcı göründü.

Çehov, kentte epeyce vakit kaybettikten sonra, köyde yeniden çalışmaya başladı. Ama bu çalışma yalnız edebiyatla ilgili değildi. Mülkünü güzelleştirme konusunda memnun olmayan Çehov, bir yolun onarımı, bir posta ve telgraf bürosunun açılması, bir köprünün yeniden yapılması, komşu köy kilisesinin onarımı Talej'de yeni bir okul yapımı gibi konularda idareyle cebelleşiyordu. Çok önemsemediği bu son tasarı için gerekli parayı toplamak amacıyla konserler, amatör tiyatro gösterileri düzenlemekle uğraştı, eksik paraları kendi cebinden tamamladı, planları kendisi çizdi, araç gereçleri satın aldı. Dülgerlerle duvarcıların çalışmalarını denetledi. 1896 Ağustosunda okul binası tamamlanmıştı. Açılış günü, üç papaz duvarları kutsadı ve köylüler Çehov'a bir ikona ile Rus konukseverliğinin simgesi olan tuz dolu iki gümüş tuzluk ve somunlar verdiler.

Çehov, okullar yaptırarak, kitaplıklar kurdurarak, hasta köylülerin yardımına koşarak yurduna daha iyi hizmet edeceği kanısındaydı, boyuna yeni Çar Nikola II'nin girişimlerini eleştirmek yerine; o Çar ki, genç yaşına karşın, babası Aleksandr III'ünkinden daha liberal bir politika uygulamaya yatkın görünmüyordu. Çehov, Haziranda Moskova'dayken, Hodinka'daki ölülerin mezarlarını görmeye gitmiş ve bu geziyi, o günlerde tuttuğu özel anı defterine kaydetmişti. İyi örgütlenmemiş asayiş görevinin hatası yü-

zünden binden fazla kişi taç giyme bayramında, ezilerek ölmüştü. Bu konuda, halk arasında, bunun imparator ve impa.atoriçe için uğursuz kötü bir belirti olduğu söylentileri dolaşıyordu. Oysa, akılcı olan Çehov, yazgı belirtisi diye bir şeylere inanmıyordu.

Çehov, yazgıları birbirine ters düşen iki sevdalının portresiyle açıklık kazanan *Asmakatlı Ev* adlı kısa bir öyküyü *Rus Düşüncesi*'ne verdikten sonra, *Yaşamım* adlı uzun bir öyküye koşmuştu kendini. Bu öyküde, Taganrog'daki gençlik anıları ve okul yapımındaki deneyimleri yer alıyordu. Ama bu, aslında, bir oğulun, acımasız ve dar kafalı burjuva babasına başkaldırışının öyküsüydü. Nefret ettiği toplumsal bir çevreyle bağlarını koparan genç adam, sıradan bir işçi, duvar boyacısı olmak istiyordu. Bütün çabalarına karşın halkla bütünleşemeyeceğini görerek, bu başarısızlığın, ayrıcalıklı sınıf arkadaşlarının sözde başarılarından çok daha iyi olduğu bilincine varıyordu. *Niva* dergisinde yayınlanan öykü, Tolstoy'culuğa karşı bir suçlama gibi yorumlandı. Aslında, kitleyle kaynaşma öğretisinin, taşra yaşamının dertleri için ideal bir deva olmadığını ileri sürmekle birlikte Çehov, hiçbir yedek çözüm önermiyordu. Her zaman kuşkucu olan Çehov, anlattığı öyküye filozofça sonuçlar getirmek istemiyordu. Olayları sergilemekle yetinerek, kişilerini, binlerce acı içinden, kendilerine denge sağlayacak gerçeği araştırmaya bırakıyordu.

Martı'nın başlıca kişileri için de aynı nesnellik geçerliydi. Orada da yazar, kişilerinin arkasında kayboluyordu. Piyesi hiçe indirecek kesintilerden korkarak, yetkilileri pohpohlayarak kandırması için, kendine bağlı Potapenko'ya başvurdu. Önemsiz bazı ayrıntılarda düzeltmelerden sonra, Petersburg sansürcüsü, 20 Ağustos 1896'da onayını verdi. Çehov, Feodossia'da Suvorin'in evinde birkaç günlüğüne kaldığı sırada, 8 Eylülde, yine Potapenko, telgrafla *Martı*'nın Petersburg'da Aleksandrinski tiyatrosunca kabul edildiğini ve rol bölümünün çok parlak olacağını, ilk temsilin de 17 Ekimde yapılacağını bildirdi.

Bu ilk başarıdan yüreklenen Çehov, yine de, seyircile-

rin piyesine güleryüz göstereceğinden kuşkulanmıyor değildi. Piyesin şiirsel havasını beğenenler bile, çok duruk olduğunu söyleyip kınıyorlardı onu. Çehov, niyetinin yaşamı, gülünçlüğü ve coşkunluğu, bayağılığı ve kederleri, adiliği ve gizemiyle bir arada dile getirmek istediğini söyleyerek savunuyordu kendini.

7 Ekimde Çehov Petersburg'a gitti ve oraya vardığının ertesi günü, bir provada hazır bulunmak için, Aleksandrinski tiyatrosunun loş salonunda oturdu. Gördüğü, işittiği şeyler çok üzdü onu. Sonraki günler, şaşkınlığı daha da arttı. Geceleri karabasan yapışıyordu yakasına. «Düşümde, sevmediğim bir kadınla beni evlendirdiklerini ve gazetelerde bana hakaretler yağdırdıklarını görüyorum»* diye yazıyordu, Melihovo'daki komşularından birine. Tiyatronun sahneleme işini sağlayan, müdürü Karpov, oyunun inceliklerini anlamıyordu. Kötü yönetilen oyuncular, yazarın ölçülülüğe olan düşkünlüğünü zedeleyen konuşmalar yapıyorlardı tumturaklı tumturaklı. Sinir küpüne dönen Çehov, sık sık onları susturuyor ve daha doğal olmaları için yalvarıyordu onlara: «Önemli olan, dostlarım, yapmacılık tümden gereksizdir, gerçekten gereksiz. Çok basittir bütün bunlar. Kişiler basit ve sıradan insanlardır.» Çağrısına kulaklarını tıkayan oyuncular, mesleklerini bildiklerini ileri sürüyor ve tumturaklı konuşmalarıyla şişinip duruyorlardı. Bu provalardan birinde, tiyatrodan çıkarken Çehov, Potapenko'ya şunları söylüyordu: «Hiçbir sonuç çıkmayacak bundan. Can sıkıcı, önemsiz, kimseyi ilgilendirmez bu. Oyuncular ilgi duymuyorlar, seyirciler de ilgi duymayacaklardır demektir bu.» Kızkardeşi Maria'ya da şunları yazıyordu: «Petersburg'da can sıkıntısı ağır basıyor... İnsanlar öfkeli, aşağılık, sahte. Dışarıda hava bir güneşli, bir sisli... Oyun, gürültüsüz ve üzünçlü geçecek. Genelde, pek fazla kırgın değilim.»** Ve kızkardeşine, oyunun ilk tem-

* Semenkoviç'e Ekim 1896 tarihli mektup.

** 12 Ekim 1896 tarihli mektup.

siline gelmesini salık veriyordu. Evinde kaldığı Suvorin, anı defterinde, konuğunun kan tükürdüğünü yazıyordu.

12 Ekimde, ilk temsilden beş gün önce, başlıca kadın rolünü üstlenmiş olan Mariya Savina, birden, Nina'nın kendi kişiliğine uygun gelmediğine ve kendi yerine bir başka oyuncu bulmak gerektiğine karar verdi. Genel şaşkınlık içinde, genç aktris Vera Kommissaryevskaya, hazırlığı olmadan, onun rolünü almayı kabul etti. Ve birden, bu kocaman koyu gözlü, çocuk yüzlü, tatlı sesli bu küçük, çelimsiz insan Nina'yı öylesine canlandırdı ki, bütün topluluk sarsıldı. Hayran kalan Potapenko, yeni aktrisin görünmesiyle *sahnenin ışıl ışıl olduğunu* söylüyordu. Çehov da, kardeşi Mişel'e: «Kommissaryevskaya hayran olunacak denli güzel oynuyor» diye yazıyordu.

Ne yazık ki, hemen ertesi gün, oyuncular kendi yapmacık tutumlarına döndüler. Onları düzeltme umudunu yitiren Çehov, oyununu afişten indirmekten söz etti. Ama bu aşırı çözüm yolunun yaratacağı sıkıntıları düşününce vazgeçti bundan. 17 Ekim sabahı, temsilin ilk günü kızkardeşini karşılamaya gitti gara. Maria, Lika'yla birlikte gece treniyle geliyordu. Çehov, onlara yorgun ve hasta göründü. Öksürük nöbetleri içindeydi. Çehov, Maria'ya: «Oyuncular rollerini bilmiyorlar. Hiçbir şey anlamış değiller. Korkunç biçimde oynuyorlar. Yalnız Kommissaryevskaya iyi. Oyun başarısızlığa uğrayacak. Boşu boşuna gelmiş olacaksın.» diyordu.

Martı'da, bir grup insan, bir göl kıyısında, bir köy evinde buluşmuşlar, yazgılarının boğuculuğundan kurtulma yollarını tartışıyorlar. Aktris Arkadina, yaşlanma korkusuna kaptırmıştır kendini. Kardeşi Sorin, daha bir dolu dolu yaşamak istiyor. Erişkin edebiyatçı Trigorin, yazıdan başka tutkular tanıma sevdasında. Genç meslek arkadaşı Treplev, yeni bir sanat biçimi bulma ve onu kabul ettirme hevesinde. Taze ve ateşli küçük Nina, büyük bir aktris olmayı düşlüyor ve *gerçek başarıyı, yankılar uyandıracak başarıyı* tatmak istiyor. Bu başarma kaygısı öylesine canlıdır ki onda, Treplev'in aşkını küçümser ve mesleğinde ken-

disine kolaylık sağlayacağını umduğu ünlü Trigorin'e yanaşır. Umutsuzluğa kapılan genç yazar (Treplev) canına kıymaya kalkışır, ama beceremez. Nina'nın, o şansına lanet ettiği Trigorin'le çekip gittiğini görür. Aradan iki yıl geçer, son perdede, oyunun kişileri, günlük yaşamın engellerine çarpıp başarısızlığa uğradıklarını kabul etmek zorunda kalırlar. *Eski bir sigara tiryakisi gibi bir köşede küflenip havasız kalmaktan korkan* Sorin, artık felce uğramış ve gözü açılmış bir adamdır sadece. Gizliden gizliye Treplev'i seven Maşa, sıradan bir ilkokul öğretmeniyle evlenmiş ve yanılgılarını unutmak için kendini içkiye vermiştir. Trigorin, kendini düşkırıklığına uğratan içtenliksiz bir edebiyata kaptırmıştır kendini çoktan. Yazarın yüzüstü bıraktığı Nina'ya gelince, ondan olan çocuğunu yitirmiştir. Tiyatroda hiçbir başarı kazanamayınca, küçük bir gezgin tiyatro topluluğuna katılmıştır. Düşlediği geniş yol, bir keçi yolu boyutlarına inmiştir. Ama, yine de kendini yenilmiş saymaya yanaşmamaktadır. Onu yeniden gören Treplev, onu hep sevdiğini söylerse de, Nina onu reddedince, yaşamına kıyar ve bu kez işi başarır.

Bütün oyun, insan yaşamının saçmalığına tanıklık etmektedir. Yazara göre, hiçbir büyük tasarı yoktur ki, er geç başarısızlığa uğramasın. Düş ile gerçeği birbirinden ayıran uçurumun üstüne bir köprü atmak için insanüstü bir enerji gerekir. Dördüncü perde de yaşlı Dorin, Treplev'e bir öykü konusu önerir: *İsteyen Adam.* «Eskiden, genç iken, yazar olmak istiyordum. Olamadım... Evlenmek istedim, evlenemedim. Hep kentte oturmak istedim. İşte, şimdi ömrümü köyde yitirmekteyim.» der. Tasasız bir avcının vurduğu bir martıdan daha iyi (kuşkusuz, Levitan'ın yaraladığı ve Çehov'un öldürdüğü çulluğun anımsanması), özetliyor bu tümce, yapıtın ana temasını. Bu boğuk çevrede devinen bütün kişiler, aşkta ve sanatta uğradıkları bozgunun bir çeşit önsezisini paylaşmaktadırlar. Hepsi tutkularının düşünde yaşıyor, sözünü ediyorlar ama, yaşamıyorlar onları. Çehov, kendi yaratıcı iç sıkıntısının, belir-

li yönlerini piyesteki iki yazara, Trigorin'le Treplev'e aktarıyor. Unlü Trigorin, başarılarından hoşnut olması gerekirken olamıyor, yazmak onun için bir çeşit alışkanlık durumuna gelmiştir. Bunu, yaşlanmaktan kaynaklanan bir kusur sayıp üzülmektedir. Çehov, onun ağzından, yürek paralayıcı bir dille şunları söylüyor: «Ne saçma şey şu yaşam!... Kuyruklu bir piyanoya benzeyen bir bulutun geçip gittiğini görüyorum. Kendi kendime şöyle diyorum: Öykülerimden birinde, kuyruklu piyanoya benzeyen bu bulut tan söz etmeliyim.. Tümcelerinizin herbirini, tümcelerimin herbirini kolluyorum ve bir gün işime yarar diye yazarlığımın yemek dolabına koyuyorum kaşla-göz arasında... Hep böyle oluyor, kendimi dinlemeye vakit bulamıyorum ve yaşamımı yutuyormuşum gibi geliyor bana. Yazı yazarken, mutluyum.. Ama yazı yayınlanır yayınlanmaz, artık hiçbir şeye katlanamaz oluyorum ve o an, bu değil, bir yanlıgıdır bu, diyorum, bunu yazmamam gerekirdi. Canım sıkılıyor, iğreniyorum. Yazılarımı okuyorlar ve şöyle diyorlar: *Evet, güzel, çok yetenekli ama, Tolstoy'un tırnağı olamaz,* ya da: *Çok iyi ama, Turgeniyev'in Babalar ve Çocuklar'ı kadar değil.* Tabuta girinceye dek böyle gidecek bu. Oldüğümde, beni tanımış olan insanlar, mezarımın önünden geçerken: *Trigorin yatıyor burda. İyi bir yazardı ama Turgeniyev kadar iyi yazamıyordu* diyecekler.»

Buna karşın, Çehov'un canlandırdığı ikinci kişi, Treplev, büyüğünü (Trigorin'i) gerçekçiliğin cılkı çıkmış yöntemlerine göre yazmakla suçluyor. Ona göre, sanatın bir kuşaktan bir kuşağa, kendini yenilemesi gerek. Ama, kendisi edebiyatta bir tufan yaratmayı düşünürken, bütün çabalarına karşın, suçladığı bir gelenekle bağlarını koparamadığını kabul etmek zorundadır. Canına kıymadan önce şunları söylüyor acına sızlana: «Yeni biçimlerden çok söz ettim ama, beylik yazına kaydığımı görüyorum işte... Yerin dibindeymişim gibi üşüyüp duruyorum. Bütün yazdıklarım kuru, katı ve kapkara..» Yine: «Niçin yazdığımı, yazılarıma kimin gereksinimi olduğunu bilmiyorum. Bir düş

ve simge karmaşası içinde yalpalıyorum. İnancım yok ve neye eğilimim olduğunu da bilmiyorum.» diye yazıyordu. Bu satırlar, Çehov'un Suvorin'e yazdığı bir mektuptan alınmış olabilir. Bunlar süregelen yılgınlığın yansımasıydı.

Martı'nın ilk temsilinden birkaç saat önce, bu yılgınlık öyle boyutlara varmıştı ki, Çehov gitmeye karar veremiyordu. Oyun, seyircilerin çok sevdiği komedi aktristi Levkeiyeva'ın yararına oynanıyordu.* Levkeiyeva, *Martı*'dan sonra sergilenecek üç perdelik bir oyunda oynayacaktı. Ama, gülmeye susamış birçok seyirci onun için gelmişti. Perde Çehov'un düşcül ve bıkkın kişileri üzerine açılınca, salondaki seyirciler döndü, kasılıp dona kaldılar. Buraya günah çıkarmaya gelmemişlerdi. Vera Kommissaryevskaya, Nina'nın, *İnsanlar, arslanlar, kartallar, keklikler, boynuzlu geyikler, dilsiz balıklar* diye başlayan monoloğuna girişince, kahkahalar, ardından da yuhalar ve ıslıklar doldurdu salonu. Birinci perdenin sonunda, ölgün alkışlar, kin dolu bağırtılar arasında işitilmez oldu. İkinci perdede, gürültü patırdı kulakları sağır edecek ölçüye ulaştı. Seyirciler, en dokunaklı yerlerde alabildiğine gülüyor, sırtlarını sahneye dönüp birbirleriyle konuşuyorlardı. Afallamış, inme inmiş gibi donup kalan oyuncular rollerini unutuyor, boşlukta oynuyorlardı. Perde arasında, dinlenme yerinde, çok ünlü bir meslek arkadaşlarının başarısızlığı karşısında keyiflenen yazarlar ve gazeteciler, zehir saçan konuşmalara dalmışlardı: *İşporta işi sembolizm!, Niçin öykü yazmakla yetinmez?* diye. Rus sahnesinde, *böylesine başarısız bir piyes görülmemiştir* deniyordu sözbirliği edercesine. İkinci perdenin sonunda, dehşete kapılan Çehov, tiyatro salonundan ayrılıp Levkeiyeva'nın locasına sığındı.

Son iki perde, başarısızlığı hızlandırmaktan başka işe yaramadı. Temsilin hemen sonunda, Çehov, paltosunun ya-

* Rusya'da, bir piyesin ilk temsilinin, tanınmış bir oyuncu yararına verilmesi bir gelenekti. Çoğu kez, 17 Ekim 1896'da olduğu gibi, aynı suarede iki piyes sergileniyordu.

kasını kaldırıp, bir hırsız gibi sırtını kamburlaştırarak tiyatrodan kaçtı. Holde, kalabalığın arasından geçerken, öfkeli küçük bir bayın, bağıra bağıra şöyle konuştuğunu duydu: «Tiyatro yöneticilerini anlamıyorum. Böyle bir oyunu sahnelemek bir hakarettir.» Çehov, tek başına Romanov lokantasına gidip yemek yedi. Sonra, Petersburg'un karlı sokaklarında, yorgunluktan bitkin düşünceye kadar, dolaşıp durdu.

Bu arada, kızkardeşi ve Lika dehşete kapılarak, oyundan sonra buluşmaya söz verdiği otel odalarında beklediler onu. Dakikalar geçerken, iki kadın üzüntülere boğuluyordu. Kaçağı bulmak için, kentin dolaşmadık yerini bırakmayan Aleksandr, elleri böğründe geri döndü ve kardeşine verilmek üzere şu pusulayı yazdı: «Olağanüstü, iyinin iyisi bir piyes bu, derin psikoloji ve düşünceyle dolu, insanı duygulandıran bir oyun.»

Sabahın saat birinde Çehov ortalarda görünmeyince, Maria kardeşinin Suvorin'in ayrı bir dairesinde kaldığı evine gitti. Ama, Anton orada da yoktu. Maria, sinirleri gergin olarak, bayan Suvorin'in yüksek sosyete ağzıyla kafa şişiren çal-çene konuşmalarını ve oyunun *oynanır* duruma getirilmesi için gerekli değişiklikleri kesin bir tonla dile getiren Suvorin'i dinlemek zorunda kaldı.

Sonunda, sabahın ikisinde, Çehov evine döndü. Suvorin, Maria'nın orada olduğunu söyledi. Çehov, konuşamayacak denli yorgun olduğunu ileri sürerek onunla görüşemeyeceğim dedi. Suvorin, bu ara ne yaptığını sorunca da, homurdana homurdana şu yanıtı verdi ona: «Sokaklarda sürttüm. Bir yerlerde oturdum. Bu temsili bir türlü unutamıyordum işte. Yüz yıl yaşasam, başka tiyatro oyunu yazmayacağım. Bu alanda başarısızlığa uğrayacağım sadece.»*

Hemen ertesi gün, Moskova'ya uzanmak üzere tek başına trene binmeye hazırlandı. Yola çıkmadan önce, kimseyle görüşmek istemedi. Dostları kadar düşmanlarından da kaçarken, aceleyle Maria'ya şu mektubu yazdı yine de:

* Suvorin'in **Günce**'sinden.

«Dünkü olaylar beni şaşırtmadı ve ölçüsüz üzüntülere boğ-madı. Provalarda hazırlanmıştım buna ve kendimi çok fena hissetmiyorum.» Bir başka mektupta da Mişel'e şunları yazıyordu: «Piyes gümbür gümbür çöktü. Tiyatro salonunda şaşkınlık ve utanç dolu gergin bir hava dolanıyordu başımızda. Oyuncular çok kötü ve aptal aptal oynuyorlardı. Alınacak ders: Bir daha piyes yazmamalıyım.» Üçüncü bir mektupta da Suvorin'e: «Dün akşamı hiç unutmayacağım, ama yine de iyi uyudum ve şimdi oldukça neşeyle gidiyorum. Artık *hiçbir zaman* ne piyes yazacağım ne de oynatacağım.»* diye yazıyor ve, *Martı*'yı içine alması gereken kitabın baskısını durdurmasını istiyordu ondan.

Potapenko, Çehov'u tren istasyonuna götürdü. Trene binmeyi beklerken, Çehov biraz zorlama şakalar yaptı ve zehir saçan bir eleştiriyle karşılaşma korkusundan, gazete almadı. Potapenko: «Gözlerinden üzüntü okunuyordu» diyecektir sonradan. *Martı*'nın mutsuz yazarının başına gelen kötü serüven öylesine içine oturmuştu ki, bavullarını vagonda unuttu. Ertesi gün, şümendüfer müdürlüğü onları ulaştırdı kendisine.

Çehov, kızkardeşine yazdığı mektupta, sayfanın altına şunları ekledi: «Melihovo'ya gelirken, Lika'yı da beraberinde getir.» Maria naza çekmedi kendini ve iki kadın, büyük bir ruh hastasına bakmaya hazır hastabakıcı gibi, köy evine geldiler. Ama, Çehov daha ilkten taşı gediğine oturttu: «Temsil üstüne artık söz etmek yok!» diye. Bu konuda onlar kendi aralarında konuşmakla yetindiler. Gerçek martı olan Lika, Potapenko'yla olan hazin deneyiminin sahneye aktarılmasından rahatsız olabilirdi. Ama, yazar, onun kişiliğini öylesine cömertçe idealleştirmişti ki güzelleştirilmiş portresi karşısında duygulandı. Yazarla olan ilişkisinin bütün bayalığı kaybolmuş, kala kala, yaşama göğüs gerebilmek için son derece incelikler içinde çırpınan coşkulu, incinmiş bir yaratık görünümü kalmıştı kendisinden. Temsilden birkaç hafta sonra Lika, Çehov'a şunları yazdı: «Evet,

* 18 Ekim 1896 tarihli mektup.

burada herkes, *Martı*'nın benim yaşamımdan esinlendiği ve ayrıca belli bir kişiye kıyasıya azarlar yağdırdığınızı söylüyor.»

İlk temsil akşamı bir başka kadın, Lidya Avilova, sahnede olup bitenleri coşkuyla izlemişti. Çehov'un dokuz ay önce, kendisine verdiği sözü unutmamıştı: Piyesi seyrederken, Çehov'un kendini maskeli baloda tanıyıp tanımadığını keşfetmesi gerekti. Konuşmalar akıp gidiyordu, içini kemiren soruna hiçbir yanıt getirmeden. Üçüncü perdede, Nina'nın Trigorin'e bir madalyon verdiğini gördü. Madalyona, yazarın adının baş harfleri ve yapıtlarından birinin adıyla «sayfa 121, satır 11 ve 12» harfleri kazınmıştı. Ne var ki, Lidya'nın Çehov'a verdiği madalyona kazdırdığı rakamlar değildi. Kafası karışan Lidya, artık oyuncuların söylediklerini duymuyor, yalnız kendi tasasından başka şey düşünmüyordu. Öfkeli öfkeli eve dönünce, Çehov'un yapıtlarında bu konuşmaya uygun düşen alıntıları bulmak için, kocasının yatmasını beklemek zorunda kaldı. Belirtilen satırların anlamı yoktu. Düşkırıklığına uğrayıp yatağa girdi ama uyuyamadı. Birden bir ışık çaktı kafasında: Ya bu alıntı, Çehov'a yolladığı kendi öykü kitabından aktarıldıysa?.. Yorganını bir yana atarak kitaplığa koştu ve yapıtın 121. sayfasını açıp 11 ve 12. satırları okudu: «Genç kadınlar için maskeli baloya gitmek uygun düşmez.» Önce sarsıldı, sonra koltukları kabararak kendi kendine «Her şeyi sezmiş, her şeyi biliyor!» dedi sonunda. Oysa, burada kuşkusuz, Çehov için, davayı reddetme söz konusuydu, alaylı bir biçimde. Çehov, her zamanki gibi, bir kadını aşk isteklerinden caydırmaya çalışıyordu, ilişkilerini ince alaya boğarak. Bu madalyona öylesine önem vermiyordu ki, onu *Martı*'nın hayran olunası oyuncusu Vera Kommissaryevskaya'ya armağan olarak verdi. Oyuncu, o zaman, Çehov'un kendisine ateşli duygular besleyip beslemediğini sordu kendi kendine. Ama Çehov, Lika'dan aynı türden bir madalyon sunmasını da istedi. Madalyonda şunlar yer alacaktı: «Rus dram yazarları derneği üyelerinin piyes kataloğu,

1890, sayfa 73, satır 1» Lika, kataloğun belirtilen sayfasına bakınca, orada bir komedinin adına rastladı: *Çılgın Ignaha* ya da *Beklenmedik bir Çılgınlık*. Bu, Ignace Potapenko'ya doğrudan bir anıştırmaydı. Sonunda Lika ve Lidya gibi, Vera Kommissaryevskaya da, Çehov'da tutkulu bir insan görmek istiyordu. Oysa Çehov, kadınların güzel, sevimli ve güleryüzlü olmasını isteyerek, onları solumakla yetiniyor ve onlara karşı sevecenlik ve ölçülü olmaktan başka bir duygu beslemiyordu.

Martı'nın başarısızlığı Çehov'u ruhca ve bedence sarsmıştı. Günlerin geçip gitmesine karşın, kendini böylesine adadığı bir yapıt karşısında, gülüşmeler, ıslıklarla çınlayan bir salon görünümünü kafasından silip atamıyordu. Suvorin kendisini, bir mektubunda, başarısızlıktan sonra kaçtığı için, *korkaklık*'la suçlayınca, ona öfkeli öfkeli şöyle bir yanıt verdi: «Korksaydım eğer, redaksiyon odalarına, oyunculara koşar, sinirli sinirli, hoşgörü dilenir, telaş içinde, piyesimde birtakım gereksiz düzeltmeler yapar, iki üç hafta Petersburg'da kalır, *Martı*'yı seyrederdim soğuk terler döküp, yanıp yakınarak. Evlenme önerisinde bulunup da geri çevrilen ve çekip gitmekten başka yapacağı kalmayan bir adam gibi davrandım soğukkanlı ve uslu akıllı... Evde hintyağı içtim ve soğuk suyla yıkandım. Şimdi yeni bir oyun yazmaya hazırım».*

Bu sözlerde, gururlu bir meydan okuma vardı. Gerçekte, sert eleştiriler, yaralamıştı onu, acılara boğarak. Yalnız Suvorin, *Yeni Zamanlar*'da, oyunun özgünlüğünü övdü. Aynı zamanda, *Petersburg Gazetesi*'nde Lidya'nın baş harfleriyle imzalı lehte küçük bir yazı yayınlandı. Ama, bütün öbür gazeteler, *Martı*'nın tüylerini yoluyorlardı, neşeli bir yırtıcılıkla. Birisi oyunu *tümden saçma* buluyor, birisi *karman çormanlık ve düzensizlikle* suçluyordu onu, bir başkası da *perdelerin herbiri, umarsız, sıkıcı, sahte ve anlaşılmaz insanlar ve çevreleriyle dolu* diye yazıyordu.

* 22 Ekim 1896 tarihli mektup.

Tolstoy da aynı düşüncedeydi. Suvorin'in önünde, *Martı*'nın İbsen'den öykündüğünü ileri sürüyordu: «Yazar burada birbirinden ilintisiz öğeleri toplamış ama, hangi amaçla bilinmez... Çehov büyük yeteneği olan bir Rus yazarıdır. Ama, *Martı* çok kötü bir piyestir.»*

Bununla birlikte, kırıcı dedikoduculara, yıkıcı basına karşın, birkaç gün sonra, 21 Ekimdeki ikinci temsil tam bir başarı kazandı. Suvorin'in önerileri üzerine, metinde ufak-tefek değişiklikler yapılmıştı ve seyirciler, birinci temsildeki gibi vodvil amatörleri değildiler ve bu ciddi ve ince oyunu coşkuyla karşıladılar. Bu görüş değişikliğinden duygulanan Vera Kommissaryevskaya, Çehov'a şunları yazıyordu: «Tiyatrodan dönüyorum. Kazandık. Başarı tamdır. Oybirliğiyle. Şimdi sizi görmeyi ne kadar isterdim, herkesin *yazar* diye bağırmasını duymanız için.» Potapenko da şu telgrafı çekiyordu: «Büyük başarı. Her perdeden sonra alkış tufanı. Dördüncü perdeden sonra birçok alkış ve alkış. Oyuncular, size sevinçlerini aktarmamı istediler benden.»

Birçok dost mektubu Çehov'un masasına geliyordu, onu kutlayan, Petersburg'a gelip başarısına katılmak isteyen mektuplar. Çehov'u en çok duygulandıran övgü sözü, ünlü hukukçu ve ince psikolog Koni'ninki oldu. Şöyle yazıyordu Koni: «Martı, konusu, düşünce yeniliği, olağan durumların düşünülüp tartışılmış gözlemleriyle sıra dışı bir oyundur. Bu, sahneye aktarılan yaşamın ta kendisi, trajik birleşmeler, şaşırtıcı dil ustalığı ve sessiz acılarıyla herkesin ulaşacağı ve hiç kimsenin, içindeki acı alayı anlamadığı günlük yaşamdır bu.»** Çehov, yanıt olarak, bu mektubun kendisini canlandırdığını yazıyordu: «Çünkü bütün eleştirmen topluluğundan çok size güveniyorum»*** diyordu. Ama, gerçekte yara iyileşecek yerde azıyordu. Günler geçtikçe, Çehov, ilk temsil akşamı, piyesine ve kendisine

* Suvorin'in **Günce**'si.

** 7 Kasım 1896 tarihli mektup.

*** 11 Kasım 1896 tarihli mektup.

karşı tam bir komplo hazırlandığına inanıyordu. Dost bildiği çoğu kimse, piyesine karşı, düşmanlarıyla iğrenilesi bir sevinç coşkusu içinde birlik kurmuşlardı. Güvendiği birkaç yakını dışında, bütün gazeteciler, yazarlar, onu yerden yere çalmak için sözbirliği etmişlerdi. Kasım ayında, *Görgü Tanığı* adlı dergide çıkan bir yazı, onun bu düşüncesini desteklemişti. O dergide şunlar yazılıydı: «Bunda, yazar ve oyunculara karşı bir çeşit alay vardı. Seyircilerin bir bölümü, kin dolu bir sevinç içindeydiler. Salonun yarısını Çehov'un düşmanları doldurmuştu denebilir... En kötüler, çiziktiriciler grubundandı. Onlar tiyatroya, kişisel bir hesaplaşma amacıyla gelmişlerdi.» Çehov, *Martı*'nın yayınlanmasını kabul etti istemeye istemeye. Suvorin'e, ruh durumunu yorumlarken şunları yazıyordu: «Bu aptalca duygudan kendimi seve seve kurtarabilirim ama yapamıyorum. Nedeni, piyesin başarısızlığa uğraması değil. Daha önceki piyeslerimin çoğu, aynı akibete uğradı ve bundan hiçbir zaman kaygıya düşmedim. 17 Ekimde başarısızlığa uğrayan piyesim değil, bendim. Daha birinci perdede bir olay beni şaşırttı: 17 Ekime dek, yüreğimi dostça açtığım, birlikte güle oynaya yemek yediğim ve hatırları için kimileriyle (örneğin Yasinski ile) ilişkimi kestiğim bu adamlar, garip ve korkunç bir ifadeyle çıkıyorlardı karşıma... Şimdi, her zamanki gibi serinkanlıyım ama, olup bitenleri unutamıyorum, beni döven birisini unutamayacağım gibi».*

Bu kötü deneyim, Çehov'un yazarlara karşı güvensizliğini arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Aydınlar çevresiyle bağlarını koparmak için, orduya yazılmayı bile düşündü bir an. Ocak 1896'da, yakın doğu konusunda Rusya ile İngiltere arasında bir çatışma olasılığından söz edildiğini duyunca, Suvorin'e şunları yazdı: «İlkbaharda bir savaş çıkarsa, katılacağım. Bir buçuk yıldan iki yıla kadar kişisel yaşamımda öyle olaylar geçti ki... Vronski** gibi

* 14 Aralık 1896 tarihli mektup.

** Metresi Anna Karanina'nın intiharından sonra sevgilisinin Sırp-Türk savaşına katılmasını anıştırıyor.

cepheye gitmekten başka bir şey kalmadı bana. Savaşmak için değil, kuşkusuz, hastalara bakmak için...»*

Savaş çıkmadı ama, Çehov, Melihovo'da korkunç bir sürgün yaşamına itildi, *Mujikler* adlı uzun bir öykü yazmaya başladı, Rus köylüsünü acımasız bir ışık altında göstererek. Köylü sınıfının kusurlarını açığa vurmakla birlikte, civar köylere adıyordu kendini hesapsız kitapsız. Anı defterinde şöyle yazıyordu: «Herbirimiz, arkamızda bir okul, bir kuyu ya da ona benzer bir şeyler bırakırsak ne güzel olur. Öyle ki, yaşamımız iz bırakmadan kaymaz sonsuzluğa.»

O kış, Çehov komşu Novoselski köyünde yeni bir okul binası yaptırma işine girişti. Talej okulunda olduğu gibi, para topladı, cebinden para koyarak mimarlığa soyundu. Masasının üstünde, elyazmaları ile kesin çizgili planlar yanyana duruyordu. Ayrıca hükümet kararnamesi gereğince yapılacak nüfus sayımına katıldı. 10 Ocak 1897'den 3 Şubata kadar, bölgedeki isbaları dolaştı, kafasını çok alçak kapı kirişlerine çarpa çarpa. Bundan başka, buyruğunda çalışan 15 sayımcıyı denetlemek ve son raporu yazmak zorundaydı. Masasının gözlerinde yüzlerce fiş birikmekteydi. Bu iş bitince, güncesine şu kısa notu yazdı: «Sayım için bana madalya verdiler.»

Ama, Çehov'u en çok coşturan tasarı, Moskova'da bir *halk sarayı* kurmaktı. Bu düşüncenin elebaşıları, tiyatrosu, kitaplığı, müzesi, okuma ve toplantı salonlarıyla bir kültür merkezi kurmak istiyorlardı. Ona öyle geliyordu ki, eski humanist öğretimin somutlaşmasıydı bu. Çehov, Moskova'ya gitti ve planları görmek istedi. Ne yazık ki, bu isteğin bedeli öylesine yüksekti ki, büyük üzüntüsüne karşın, bu düşünceden vazgeçmesi gerekti.

Bununla birlikte, 19 Şubat 1897'de serflerin özgürlüğe kavuşmasının yıldönümünü kutlamak için Continental'de

* 2 Aralık 1896 tarihli mektup.

düzenlenen görkemli bir akşam yemeğine katılmayı kabul etti. Otele dönünce, güncesine şunları yazdı: «Cansıkıcı ve gülünç. Yemek yemek, şampanya içmek, sesini yükselterek gevezelik etmek ve halkın bilinçlenmesi, ulusal duygu, özgürlük vb. konularda söylevler çekmek. Beri yanda fraklı serfler, tamıtamına eskinin serfleri gibi, bir tören düzeyinde, bir masa çevresinde oturuyorlar ve dışarıda arabacılar soğukta bekliyorlar. Kutsal Ruh'a madik atmaktır bu.»

On altı günlük şölenler, yemekler ve ziyafetlerden sonra Çehov, Melihovo'ya döndü ve *Mujikler* adlı öyküsünü yazmaya koyuldu. Yorgun, çok yorgundu. Yeniden kan tükürüyordu. Ama, hasta olduğunu kabul etmiyordu hep Bir ay sonra, Petersburg'a birlikte gitmeyi öneren Suvorin'le buluşmak üzere Moskova trenine bindi.

Çehov, 21 Martta Moskova'ya varınca, Grand Hotel'e indi Akşam, Suvorin'le birlikte Ermitage lokantasında bir masaya yerleşti. Yemek yemeye hazırlanırken, Çehov'un birden kanlar boşaldı ağzından. Kan öylesine akıyordu ki, buzla bile durdurulamadı. Çok ölçülü olan Çehov, bu durumdan utandı. Suvorin onu, kendi oteline, Slavianski Bazar oteline götürdü ve doktor Obolenski'yi çağırdı. Ertesi sabah Çehov, Grand Hotel'e dönmekte diretti. Çünkü, yazacak birçok mektup ve görüşeceği birçok insan vardı. Ama, kanamalar yeniden başlayınca Dr. Obolenski onu verem hastalıkları uzmanı Dr. Ostroumov'un kliniğine götürdü. Çehov, lokantada skandal yarattığı için utanıyor ve durumunun ağır olmadığını söyleyip duruyordu. Suvorin, onu klinikte gördükten sonra, güncesine şunları yazıyordu: «Hasta, her zamanki gibi gülüyor, şakalar yapıyordu, bir büyük kaba kan tükürürken.» Suvorin, onu oyalamak için Moskova nehrinde buzların çözülmeye başladığını haber verdi Bu sözler üzerine Çehov'un yüzü kardı, içine bir şeyler doğmuş gibi. Suvorin, birkaç gün önce, dostunun kendisine şunu anlattığını içi burkularak anımsadı: «Bir

köylü verem olursa şöyle der: Yapacak hiçbir şey yok. İlkbahar da, karların erimesiyle çekip gideceğim.»

Çehov'un kliniğe kaldırıldığını öğrenen yorulmak bilmeyen Lidya Avilova, Moskova'dan geçerken koşup geldi ve onu üç dakika görme izni aldı. Ama, onu konuşturmasına izin vermediler. Ama, Lidya, onunla açık yüreklilikle konuşmayı başardığını ileri sürecektir. Lidya, ertesi gün yeniden geldi ve ona çiçek getirdi. O gün, Maria da, kardeşinin başucunda oturma izni aldı. *Anılar*'ında; «Anton Pavloviç, sırtüstü uzanmıştı. Konuşması yasaklanmıştı. Ona günaydın dedikten sonra, heyecanımı saklamak için, masaya doğru gittim ve bir akciğer şeması gördüm. Mavi kalemle çizilmişti. Ama üst bölümleri kırmızıydı. O bölümlerin hastalıklı olduğunu anladım» diye yazacaktır.

İki gün sonra, Çehov yatağında bitkin yatarken, birden Tolstoy kendini görmeye geldi. Doktorlar ve hastabakıcılar, bunca ünlü bir kişinin içeri girmesini engellemeyi göze alamadılar. Onu gören hasta, böylesine yukarıdan gelen bir ilgi karşısında duygulandı utana sıkıla. Yaşlı yazar, meslekdaşının yattığı dar acık yatağın yanındaki bir muşamba koltuğa oturdu ve bir klinikte bulunduğunu, günleri belki de sayılı olan bir adamın yanında oturduğunu görkemle unutarak, ruhun ölmezliği üstüne ateşli bir tartışmaya girişti. Çehov, dostu Menşikov'a, alaylı alaylı şunları yazacaktı: «Çok ilginç bir konuşmamız oldu, özellikle konuşmaktan çok dinleyen benim için. O, (Tolstoy) öyle sanıyor ki, biz hepimiz —insanlar ve hayvanlar— özü ve amacı bizim için bir olarak kalan bir ilkenin —akıl ya da aşk— bağında yaşamımızı sürdüreceğiz.» Çehov için bu ölmezlik düşü bir *jelatin kütle*'yi düşündürüyordu. Tolstoy a, duyulur duyulmaz bir sesle, böylesi bir yaşamı istemediğini söyledi ve bu söz Tolstoy'u rahatsız etti.

Bundan sonra, hasta bitkin olduğundan konuşamayınca, yaşlı usta, bitmez tükenmez bir başka konuya geçti: kendi sanat görüşüne. Çehov'a, bir süre için *Diriliş*'i bir yana bıraktığını ve sanat üzerine bir kitap yazmaya hazırlık

olarak altmış kadar estetik yapıtı okuduğunu söyledi ve kitabının tezini açıkladı hemen. Ona göre, sanat, ahlakın ya da dinin hizmetinde olursa doğruluk kazanabilirdi ancak. Çehov, bütün gücünü toplayarak, ona karşı çıkmaya kalkışırken, Tolstoy sesini yükselterek, çağdaş sanatın kokuşmaya mahkum olduğunu ve onu düpedüz yasaklamak gerektiğini söyledi. Bu dediği dedik, bu sakallı konuşkan peygamberin önünde Çehov savaşmaktan vazgeçti. Ama, birkaç gün sonra, meslek arkadaşı Ertel'e şunları yazdı: «Onun (Tolstoy'un) düşündüğü yeni bir şey değil: her çağda, bütün bilgeler bu şarkıyı söylemişlerdir. Yaşlılarca, hep dünyanın sonu gelmiştir. Hepsi de, ahlakın aşağılara düştüğünü, sanatın yozlaştığını, bayağılaştığını, insanların yozlaştığını vb. söylemek eğilimindedirler. Tolstoy kitabında, sanatın son aşamasına vardığını, bir çıkmaza girdiğini ve ancak geriye çark ederek bu çıkmazdan kurtulabileceğini ispatlamak istiyor.»*

Bu kesip biçici, düşler içinde yüzen adam gittikten sonra Çehov, dinginliğe kavuşamadı. İyi uyuyamadı. Şafakla birlikte, yeni kanama geçirdi.

Kliniğe girdi gireli, durumu üstünde hiçbir kuruntusu kalmamıştı. Doktorlar, yaygın bir akciğer veremi tanısını koyduklarında Çehov, kız ve erkek kardeşlerinden, gerçeği ana ve babalarından saklamalarını istedi. Akciğerlerinin yıpranmasına karşın, önünde hâlâ birkaç güzel yıl olduğuna kendini inandırmak istiyordu. Ama Dr. Ostroumov, onun yaşamında köklü bir değişiklik yapmasını salık verdi. Kırsal kesimde oturması, sağlığına özen göstermesi, bol bol yiyip içmesi, özellikle de doktorluk yapmaması gerekti. Çehov, Suvorin'e şöyle yazıyordu: «Benim için bu, hem bir rahatlama, hem de büyük bir yoksunluk. Bölgedeki bütün sorumluluklarımı yok sayacağım, bir robdöşambr satın alacağım, güneşte ısınacak ve oburcasına yiyeceğim. Çok konuşma, yüzme vb. yasaklar da kondu bana. Az az kan geliyor boyuna.»**

* 17 Nisan 1897 tarihli mektup.

** 1 Nisan 1897 tarihli mektup.

Hastalığının haberi kentte yayılınca, birçok dost onu görmeye geliyor ve gevezelikleriyle yoruyorlardı. «Evlenmem gerek», diye yazıyordu yine Suvorin'e, «Belki hırçın bir kadın, beni görmeye gelenlerin sayısını yarıya indirebilir. Dün bütün gün, durmaksızın geldiler. Gerçekten büyük bir yıkımdı bu. İkişer ikişer geliyorlar ve herbiri, bana *konuşma* derken bir sürü soru yöneltiyordu.»*

Masanın üstünde, çiçek demetleri yanında havyar kutuları ve tavsiye peşinde acemi yazarların gönderdiği şampanya şişeleri duruyordu. Çehov, kendisine gönderilen el yazmalarını dikkatle okuyor, mektupları yanıtlamaya çalışıyordu. Moskova'lı bir genç kadın, birkaç öykü yollamıştı. Çehov, onları gözden geçirdi ve sertçe eleştirdi. Genç kadın Çehov'a klinik adresine yazdı: *daha cesurca ve ruh yüceliği* beklediğini söyleyerek. Çehov, ona sabırla yanıt verdi, yatakta uzanmış durumda mektup yazmakta güçlük çektiğini gözönüne getirmesini söyleyerek.

Sonunda, doktorlar Çehov'un ayağa kalkmasına izin verdiler. Çehov, kliniğin koridorlarında, bahçede küçük adımlarla dolaşıyordu. Bir gün, yakınlardaki Novodiyeviçi manastırının mezarlığına kadar uzandı ve dört yıl önce oraya gömülen dostu Pleççeiyev'in mezarı başında saygı duruşunda bulundu. «Ölüm düşüncesi, içimizde korkudan daha büyük bir şeyler yaratıyor. Sizi mezarlığa götürüyorlar, dönüp çay içiyorsunuz ve iki yüzlü konuşmalar yapıyorsunuz» diyordu Suvorin'e. Suvorin, bu sözleri günlüğüne geçiriyordu. Çehov, yarı sakat bir yaşamı olacağını biliyordu artık. Gelecek, onu kaygılandırıyordu, gerek kendisi gerek akrabaları için. Dinlenmeye mahkum olunca, ailesinin gereksinimlerini karşılamak için, yazmak gücünü bulabilecek miydi hâlâ kendinde? Suvorin, şaka olarak sonunda tembelliğin tadını çıkaracağını söyleyince şöyle yanıtladı onu: «Tembellikten nefret ederim, ruhsal güçsüzlük ve gevşeklikten nefret ettiğim gibi.»** Çehov, geçirdiği bu-

* 7 Nisan 1897 tarihli mektup.

** Aynı tarihli mektup.

nalımın, yaratıcı yetilerine zarar vermediğini kendi kendine ispatlamak için, bir an önce çalışmaya koyulmak istiyordu.

Ancak, 10 Nisanda, doktorlar Çehov'un klinikten ayrılmasına izin verdiler. Çehov, ertesi gün, kardeşi İvan'la birlikte Melihovo'ya gitti. Ana-babasına, ilkbaharda serin güneş altında ürperen kırlara, kağıtlarına ve kitaplarına kavuştu sevinçle, Maria, yöre köylülerine haber salarak tedavi için kardeşine bel bağlamamalarını istedi. Çehov da, uzun yürüyüşlerden, bahçe işlerinden vazgeçti ve günde, bir tek gül fidanı budamak ve serçelere kenevir tohumu serpmekle yetindi. Ne var ki, bunların dışında, alışageldiği yükümlülüklerden kopmayı göze alamadı. Böyle, kızkardeşinin uyarılarına karşın, Taganrog kitaplığına kitap balyaları göndermeyi, Novosselki okulunun yapımını düzenlemeyi, geçici konukları karşılamayı, öğretmenleri sınava sokmayı, dostlara, yazarlara ve bir şeyler soranlara çok sayıda mektup yollamayı sürdürdü.

Bu günlük sıkıntılara, şimdi de *Rus Düşüncesi*'nde yayınlanan son öyküsü *Mujikler*'in yarattığı kaygı ekleniyordu. Rus köylülerinin bu ödün vermez betimlenmesinden dehşete düşen sansürcüler, metni hayli budamışlardı. Öykü bu durumuyla, cüreti karşısında okuyucuyu şaşırttı. Konu, kentli bir genç kadının, Olga'nın, köy dünyasını keşfetmesiydi. Bir Moskova otelinde, sonradan garson olarak çalışan bir köylü çocuğuyla evlenmiş olan Olga, onu, çok hasta durumda, doğduğu köye götürür. Çevresinde gördükleri, yoksulluğa, kör inançlara, pisliğe, bilgisizliğe, kabalığa, acımasızlığa, tembelliğe batmış insanlar, kendi ülkesinden başka bir ülkedeymiş izlenimi verir ona. Orada, sineklerin kaynaştığı aynı konutta, on ya da on iki insan yaşıyor, suya banılan kara ekmekle besleniyorlar, kadınlar hayvan gibi dövülüyor, insan ancak vodkayla kafayı bularak kaçabiliyor umutsuzluktan. Yumuşak ve alın yazısına boyun eğmiş insanlar bu hayvanca halk cehenneminde ezilmeye

mahkumdurlar. Kocasının ölümünden sonra Olga, Moskova'ya döner ve küçük kızıyla yollarda dilenir.

Yayınlanır yayınlanmaz *Mujikler* yazınsal bir olay olarak ağırlığını duyurdu. Basında, yapıt konusunda sert polemikler patlak verdi. Ama, genellikle, eleştiriler övgülü oldu. *Kuzey Postası*'nda şu satırlara rastlanıyordu: «*Mujikler*'in başarısı, bize Turgenyev ya da Dostoyevski'nin yeni bir romanının yayınlandığı dönemi anımsatıyor.» Çehov birçok coşkulu mektup aldı. Bunlar arasında Leikin'inki şöyleydi: «*Mujikler*'i okudum. Ne güzel, ne güzel! Bir gecede okudum hepsini, sonra uzun süre uyku tutmadı gözlerim.» Oyun yazarı ve emprezaryo, Çehov'un dostu, Sumbatov - Iujin, daha da ileri giderek şunları yazıyordu: «Bütün dünyada nice yıldan beri yayınlanan en büyük yapıtlardan biri... Her birinde, gerçeğin korkunçluğu, dayanılmaz bir güç, Shakespeare'ın doğal betimleri var. Bence sen bir yazar değil, doğanın ta kendisisin... *Mujikler*'de filan filan gün havanın nasıl olduğunu, güneşin konumunu, bayırın ırmağa nasıl indiğini seziyorum. Hiçbir şey betimlenmese de, görüyorum her şeyi.»*

Halkçı ve Tolstoycu olan başka eleştirmenler, Çehov'u, Rus köylüsü imgesini keyfince karartmakla suçluyorlardı. Çehov, beş yıl günü gününe, doktor olarak, mujiklerle birarada olduktan sonra, alçalmalarına, herkesten çok tanık olduğunu söyleyip yanıt verebilirdi onlara. Ama, kendi kuralına göre, yapıtlarından herhangi biri çevresindeki tartışmalara katılmaktan kaçınıyordu. Hem, bu katı töre tablosu karşısında rezalet diye bağıranların bile, vicdanları rahat değildi. *Mujikler*'in başarısıyla Çehov, Martı'nın başarısızlığının öcünü alıyordu açıkça. Aleksandr, halkın onu hiçbir zaman bu denli sevmediği konusunda güvence vermek istiyordu Çehov'a.

Bu halk sevgisi Çehov'u hem rahatlatıyor, hem de kaygılandırıyordu. Kısa süreli bir parlamadan sonra, gölgeye

* Mayıs 1897 tarihli mektup.

düşmekten korkuyordu. Kuşkusuz, birçok öykü ve piyes tasarıları vardı. Ama, hastalığı onu takattan düşürmüştü. Beyaz bir sayfa önünde, uzun uzun düşlere daldığı oluyordu. Güzel günlerle birlikte, sevgili Melihovo'su, kendini görmeye gelenlerle dolup taşıyordu yeniden. Evli kardeşleri, çoluk çocuklarıyla geliyorlardı bir haftalığına. Sevine sevine bağrına bastığı Levitan, Lika ve İvanenko gibi birkaç dosta karşılık, ne kadar da çanak yalayıcı geliyordu! Leontiev - Çeglov'a «Düşün hele bir» diyordu. «Şu son günlerde en az on kadar konuk geldi buraya Moskova'dan. Sanki bir han işletiyorum. Onları beslemek, yedirip içirmek, yatıracak yer bulmak gerek onlara!» Evin gürültü patırdısı Çehov'un çalışmasına engel oluyordu. Çoğu kez, sessizlik içinde yazabilmek amacıyla bütün konukların uyumasını beklemesi gerekiyordu. Leontiev - Çeglov'a bakılırsa, Çehov'un rengi uçmuş, yüz çizgileri gergin, bakışları tedirgindi. Çok öksürüyordu. Sesi boğuktu ve acıya çalıyordu. Akşamları, hava yumuşak da olsa, bir battaniyeye sarılıyordu.

Melihovo dışında, Moskova'ya ya da çevreye yaptığı kaçamaklar onu çok yoruyordu. Zenginliğin sergilenmesine dayanamıyordu artık. Levitan, onu milyoner Serj Morozov'un malikanesine çağırdığında, Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Ev, Vatikan kadar geniş. Uşaklar, göbekleri üstüne sarkan yaldızlı zincirlerle süslü, beyaz pikeli yelekler giymişler. Mobilyalar bayağı bir zevk ürünü. Ev sahibinin yüzü anlamsız. Kaçıp gittim oradan.»*

Çehov az yazıyor, çok okuyordu. Maupassant'a bayılıyordu. Fransızcayı az bilmesine karşın, öykülerinden bazılarını çevirmeyi düşünüyordu. Aynı zamanda, garipliklerı dolayısıyla Maeterlinck'in piyeslerini de beğeniyordu. Suvorin, niçin *Körler*'i tiyatrosunda sergilemiyordu? Çehov, ona şunları yazıyordu: «Seyirciler yarı aptal olduğu için,

* 21 Haziran 1897 tarihli mektup.

piyesin bir özetini afişlerde yayınlayarak başarısızlığı önlenebilir.» Ayrıca şunları da ekliyordu: «Birçok konuğum var. Aleksandr, oğullarını bana okuttu üstleri başları çırılçıplak. Evimde yaşıyorlar. Ne zaman gideceklerini kimse bilmiyor. Galiba, yaz sonuna dek, belki de sonsuza dek kalacaklar! Ana-babalarınca çok nazik bir davranış!»* Leikin'e de aynı sızlanmada bulunuyordu: «Konuklarım var, istiyorsan al onları! Yerim, yatak çarşaflarım yok. İnsanlarla konuşacak ve ev sahipliği rolü yapacak durumda değilim.»**

Ağustos başlarında sabrı öylesine tükenmişti ki, doktorların sözüne uyup, soğuklar bastırmadan önce, dinlenmek için, kışı sıcak bir iklimde geçirmeyi düşünüyordu. Tam o sırada *Rus Haberleri*'nin başyazarı, dostu Sobolevski, Biarritz'te yazlıkta olduğunu yazıyordu. Çehov, oraya tek başına gitmeye karar verdi. Ama, Avrupa'da tek başına yolculuk yapmaktan çekiniyordu. Suvorin'e: Bana bir yolculuk kitabı göndermenizi rica edeceğim. Çünkü, Biarritz'e hiç gitmedim ve bu girişim beni biraz ürkütüyor. Biliyorsunuz, ben yabancı diller dışında bütün dilleri konuşurum. Almanca ya da Fransızca konuştuğum zaman, şümendüfer görevlileri benimle alay ediyorlar. Paris'te istasyon değiştirmeye gelince, bu, benim için körebe oynama gibidir,»***

Geriye kala kala, para sorununu çözmek kalıyordu. Çehov, karışık hesaplara girişti. Rakamlar onu haklı çıkardı. Şimdilerde, Rusya'nın hemen her yerinde oynanan *Martı*'nın telif hakkıha eklenen *Mujikler* için aldığı yüklü bir avans, Fransa'da birkaç ay kalmasını sağlamaya yeterliydi. Çehov, Melihovo'dan ayrıldığı 31 Ağustos 1897'de. bu çok bildik yerden kaçarken, hastalığından da kaçıyor duygusu içindeydi.

* 12 Temmuz 1897 tarihli mektup.
** 4 Temmuz 1897 tarihli mektup.
*** 19 Ağustos 1897 tarihli mektup.

Çehov, kızkardeşine: «Sevimli yol arkadaşlarıyla Berlin'e kadar gittim. Berlin'den Köln'e kadar, Almanlar puro dumanlarıyla az kalsın boğacaklardı beni. Köln'den Paris'e dek uyudum.» diye yazıyordu.*

Çehov, Paris'te Suvorin'lerle buluştu. Onlar, Çehov'u birkaç gün sokaklarda dolaştırdılar. Yorgunluğunu bastıra bastıra, dönemin gözde kahvelerine, Moulin-Rouge'a gitti. Orada tef sesleriyle göbek danslarını seyretti, sonra Néant ve Ciel kabarelerine uğradı, Louvre mağazalarından bir kazak, iki kravat, bir gömlek satın aldı. Kenti *ilginç ve çekici* buldu. Sonra trene binip, kendini Sobolevski'nin beklediği Biarritz'e gitti.

Orada, Victoria oteline yerleşti. Bu deniz banyoları merkezine ayak basar basmaz, sokaklardaki ve dalgakırandaki canlılığın büyüsüne kaptırdı kendini. Önce, güneşten korunmak için, kendine bir ipek şapka satın aldı Plajda, küçük bir hasır kulübeye oturdu, köpüklü büyük dalgalı okyanusu gözlerinin içine doldurdu kendinden geçercesine. Oyalanmak için gazete okuyor ve tiril tiril giysili, elvan elvan şemsiyeli, tasmalı köpekleriyle yazlığa çıkmış insanların ve gitarlı gezgin şarkıcıların geçişini seyrediyordu. Bütün bunlar, dediğine göre, onu Melihovo'dan binlerce verst uzaklara sürüklüyordu. Rusya'ya dönmeye hiç de istek duymuyordu. Fransa'nın daha iyi tadını çıkarmak için, Margot adlı, on dokuz yaşında bir genç kızdan Fransızca

* 5 Eylül 1897 tarihli mektup.

dersler alma zorunluluğunu duydu. Tek üzüldüğü şey, Biarritz'de birçok Rusun bulunmasıydı. On beş günün sonunda, hava, rüzgara ve yağmura soyununca, güneşe yeniden kavuşmak için Nice'e gitti bir koşu.

Bu kez, oturmak için Gounod sokağında 9 no.'daki Rus pansiyonunu seçti. Orada, çoğu hasta, kırk kadar yurttaşı vardı. İkinci kattaki odası genişti, güneye bakan pencere boşlukları, yerde halılar, *Kleopatranınkine benzeyen* bir karyola ve ayrı bir helası vardı. Rus olan aşçı kadın, borç ile kızarmış patatesli bifteklerin yanyana bulunduğu, yarı Rus yarı Fransız yemekleri hazırlıyordu. Konuk masasında Çehov, yanındakileri alaylı alaylı gözlüyordu. Orada yemekler verilirken, en iyi et parçasını seçer korkusuyla, Çehov'a dik dik bakan, öfkesi burnunda dul bir kadın, solgun yüzlü yaşlı kızlar, çenebaz, dedikoducu geçkin hanımlar vardı. Çehov, Suvorin'e, bir gün bu hanımlara benzemekten korktuğunu yazıyordu. Çehov, dışarı çıkabilecek oldu mu, hemen fırlıyordu. Güneşli hava, çiçekler, palmiyeler, durgun ve mavi deniz, her şey, onu tembelliğe itiyordu. Uzun uzun Promemade des Anglais'de dolaşıyor, bir kahvenin terasında oturuyor, gazete okuyor, açık hava orkestrasını dinliyor ve hiçbir şey düşünmemeye çalışıyordu. Bununla birlikte, Fransızca dersleri almayı sürdürüyordu ama, boşuna. Dil bilmemesi, bura insanlarıyla ilişki kurmasını engelliyordu. Buna karşın, birkaç üstün yetenekli Rusla tanıştı: İleri düşünceleri yüzünden Moskova Üniversitesindeki görevinden atılan ve Paris'e sığınan hukukçu, tarihçi ve filozof Kovalevski, öfkesi burnunda ressam Yakobi, yumuşak ve çekingen bir adam olan Rusya Konsolos yardımcısı Yurasov. Çehov, onlarla iskambil oynuyor, gotik tavernaya istridye yemeye gidiyor ya da belediye gazinosundaki gösterileri seyrediyordu.

Bu ufak-tefek zevkler, içine pişmanlık ve vicdan ezinci salıyordu. Ufak not defterine öykü konularını yazıyor ama, onları geliştirmeyi göze alamıyordu. «Hep ağır ağır gerilimlerle yazıyorum ama, burada, bir otel odasında, yabancı bir masa başında, güzel bir havada dışarı çıkmak is-

terse insan, yazı yazmak daha da güç gelir»* diye yazıyordu gazeteci Batiuçkov'a. Bu koşullar altında çalışmak, bir başkasının dikiş makinasının başına oturmak gibi bir şeydir.» diyordu. Ayrıca, uyku getiren bol yemeklerden de rahatsız olduğunu söylüyordu. Bununla birlikte, inat etti, aşırı bir coşku içinde, iğrene tiksine, üstüste üç öykü yazdı: *Peçenek, Doğum yeri, Arabayla.* Bu çabadan yıprandı ve sonuç ona pek parlak görünmedi. Öyküleri, istemeye istemeye *Rus Öyküleri*'ne yolladı.

Kısa süren bir iyileşmeden sonra, Çehov, yeniden kan tükürmeye başladı. Bu uyarıyı hafiften alır göründü. Helena Şavrova'ya: «Zaman zaman kan tükürüyorum. Ama, bunun sağlık durumumla bir ilgisi yok, henüz çifteleştirmedikleri bir dana gibi sıçrayıp duruyorum. Evlenmemiş olmam ne şans! Ne rahatlık!»** diye yazıyordu. Ne var ki, doktorlar, artık merdiven çıkmaması için, zemin katında bir odaya taşınmasını salık verdiler ona. Ayrıca, güneş batar batmaz, pansiyona dönmesini istediler. Bu önlemlere karşın, Moskova'daki kadar ağır olmamakla birlikte, kan tükürmeler sürüp gidiyordu. Çehov, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Kan tükürme yüzünden, oda hapsindeymişim gibi, evde kalıyorum. Benim için böyle tek başına yaşamak can sıkıcı ve üzücü.»***

Bu bir yere kapanıp kalma duygusuna karşı savaşmak için, Rusya'da bıraktığı dostları ve yakınlarıyla sürekli mektuplaşıyordu. Onlardan kaçtıktan sonra, yokluklarına üzülüyordu. Kendisi Melihovo'da yokken, nasıl kalkıyorlardı işlerin altından? Tam yetki verdiği Maria, ondan kesin buyruklar alıyordu: paraya gereksinimi olursa, *Rus Düşüncesi*'nden avans isteyebilirdi.

Noel için inek çobanına bir, köy papazına üç ruble vermeyi, Novosselki okulu için kiremit veren komşuya teşekkür etmeyi ve babaya Melihovo'nun *seyir defteri*'

* 15 Aralık 1897 tarihli mektup.
** 29 Ekim 1897 tarihli mektup.
*** 16 Aralık 1897 tarihli mektup.

nin bir nüshasını almakla ne denli mutlu olduğunu, unutmamak gerekti.

Çehov, Lika'ya da, yarı ciddi yarı şaka, mektuplar yazıyordu. Böylece, ona, milyoner Serj Morozov'un garip bir davranışını anlattı öfkeler içinde. Milyoner, Levitan'a danışarak, Çehov'a iki bin rublelik bir *yardım* parası yollamıştı: «Ben istemedim bu parayı, istemiyorum da bu parayı, tabii, adamı incitmeden geri göndermeme izin vermesini istedim Levitan'dan. Levitan, geri göndermemi istemiyor ama, ben göndereceğim. On beş gün yada bir ay bekleyeceğim ve parayı, bir teşekkür mektubuyla, geri göndereceğim.»*

Ayrıca Çehov, Lika'dan, kiminle kırıştırdığını, gerçekten bir iç çamaşır butiği açmak isteyip istemediğini soruyordu dostça. «Size ahlâk dersi verecek değilim, sadece ilk bakışta kendi halinde — ister bir atölyede, ister bir butikte olsun — bir çalışma size bağımsız bir durum, dinginlik ve yarın için bir güven sağlayacaktır.» diye yazıyor ve mağazasına gidip güzel satıcı kızlara takılmak istediğini bildiriyordu.

Lidya Avilova'ya gelince, Çehov'un gidişi onu hiç rahatsız etmemişti. Çehov'un peşini bırakmamaya karar vererek, onunla yeniden mektuplaşma cesaretini buldu kendinde. Bir kez daha, öykülerinden birkaçını gönderdi ona ve görüşünü almak istedi. Anılarında: «ona kendimi zorla kabul ettirmek istediğimin farkındayım. Ama, canıma kıyamadığım gibi, bu mektuplaşmaya da son veremiyordum.» diye yazıyordu. Canı sıkılan Çehov, her zamanki kibarlığıyla, ustalıklı bir öğüt ve eleştiri dozuyla yanıt verdi ona «Bütün öykülerinizde, deneyimsizlik, kararsızlık ve tembellik görünüyor çoğu kez satırlar arasında... Tümcelerinizin üzerinde çalışmıyorsunuz: Çalışmanız gerek. Bütün sanat da burada.»** Lidya Avilova onu, öykülerinde yalnız üzgün ve silik kişileri göstermekle suçlayınca, haklı oldu-

* 2 Kasım 1897 tarihli mektup.

** 3 Kasım 1897 tarihli mektup.

günu kabul ederek, şunları yazıyordu ona, bir başka mektubunda: «Ne yazık ki, benim kabahatim değil bu. İstemeye istemeye oluyor. Yazı yazarken de kendimi üzgün hissetmiyorum: ne olursa olsun, çalıştığım zamanlar hep keyfim yerindedir. Üzgün ve içi kararmış insanların hep neşe içinde yazdıkları, neşeli insanların yazdıklarınınsa, daha çok, bunaltıcı olduğu gözlenmiştir. Ben neşeli bir adamım: Hiç değilse, yaşamımın ilk otuz yılını keyfimce geçirdim. Sağlığım, sabahları şöyle böyle, akşamlarsa iyinin iyisidir. Hiçbir şey yapmıyorum. Yazmak da içimden gelmiyor. Çok tembelleştim »*

Gerçekte, içinde yaşaması istenen dekorun yeniliği düş gücünü köreltiyordu. En belirgin izlenimlerini hemen kullanamadığını söylüyordu Yalnız, insanlardan ve görünümlerden uzaklaştığı zaman, onları öykülerinde canlandırmaya hazır hissediyordu kendini. Hammaddele i. roman öğesine dönüştüren bu gizemli değişim aylar, yıllar sürebilirdi. Birçok dilde yayınlanan *Cosmopolis* adlı dergi-nin Rus başyazarı, yabancı ülkelerdeki yaşamından esinlenen yeni bir yazı isteyince Çehov şu yanıtı verdi ona: «Böyle bir yazıyı, anılarıma dayanarak ancak Rusya'da yazabilirim. Yalnız anılarıma dayanarak yazabiliyorum, hiçbir zaman doğrudan doğruya *d'après nature* yazamam Konuyu belleğimin süzgecinden geçirmem gerek, önemli ve tipik olan süzgecin dibinde kalıncaya kadar »**

Çehov, Nice'de görünümlere ilgisiz kalıyor, yalnız halka büyük ilgi duyuyordu. Fransızlar ona, incelikleri, kültürleri, doğruluk duyguları ve nezaketleriyle dikkate değer görünüyordu «Buraya ilk gelen köpek, uygarlık kokusu alır» diye yazıyordu. Bir papazın, sokakta öğrencilerle top oynamasına hayran oluyor, pansiyondaki oda hizmetçisinin, yorgunluğuna karşın, kendisine *düşesler* gibi gülümsediğini kaydediyor, mağazalarda ve trenlerde herkesin

* 6 Ekim 1897 tarihli mektup.
** 15 Aralık 1897 tarihli mektup.

birbirine *günaydın* demesini, bir dilenciyle konuşurken bile *bay* diye seslenmelerini iç rahatlatıcı buluyordu.*

Çehov'a göre Fransa *öbür ulusların başında gidiyor ve Avrupa kültürünün havasını* veriyordu. Fransızların bağımsızlık anlayışlarına duyduğu hayranlık, Kasım ayı süresince kimi gazetelerin, yeni açıklamalara dayanarak, Dreyfus davası çerçevesinde savaşımı tazeledikleri zaman, daha da arttı. 1894'te bir askeri mahkemece, Almanya hesabına casusluk yapmak suçundan, ömürboyu hapis cezasına çarptırılan ve cezasını Şeytan adasında çekmekte olan yüzbaşı Alfred Dreyfus, kendine yüklenen suçu işlemiş miydi? Ordunun yüksek katlarında egemen olan, körü körüne, Yahudi düşmanlığının kurbanı değil miydi? Asıl suçlu, Dreyfus'ün kardeşinin açıkça suçladığı Macar kökenli komutan Esterhazy değil miydi?

Bu sorunlar Çehov'un yakasını bırakmıyordu Her gün basında, ülkeyi ikiye bölen büyük tartışmayı izliyordu. Sobolevski'ye: «Gün boyunca, gazeteleri okuyor, Dreyfus davasını inceliyorum. Bana kalırsa, Dreyfus suçsuzdur»** diye yazıyordu.

Bir ay sonra. 13 Ocak 1897'de. *Aurore* gazetesinde Zola'nın cumhurbaşkanına yazdığı *Suçluyorum* başlıklı açık mektubu okuyunca, hop oturdu hop kalktı Yazar, bu mektupta hükümetin gerçeği örtbas etme isteğini açığa vuruyordu: «Dreyfus davası fokurdaya fokurdaya ilerliyordu. Ama, henüz yönünü bulamamıştı. Zola, soylu bir insan... ve ben onun atılımlarıyla coşuyorum Fransa, olağanüstü bir ülke ve onun olağanüstü yazarları var»*** diye yazıyordu Suvorin'e Ve Batiuçkov'a da şunları yazıyordu:

* İvan Çehov'a 2 Ekim 1897 tarihli mektup.

** 4 Ara'ık 1897 tarihli mektup.

*** 4 Ocak 1898 tarihli mektup (öbürleri gibi, rumi takvime 12 gün gecikmeyle uyularak tarihlenen XIX. Yüzyılda Fransa'da kullanılan Gregorien takvimine göre).

«Kültürlü insanların çoğu Zola'dan yana ve Dreyfus'ün suçsuzluğuna inanıyorlar. Zola, itiraz mektuplarından bu yana çok büyüdü. Burada serin bir rüzgar esiyor sanki ve her Fransız, Tanrıya şükür, bu dünyada hâlâ adaletin var olduğuna ve bir günahsıza suç yüklenirse, onu savunacak bir kimsenin çıkacağına inanıyor.»*

Yazarın bir yıl hapis cezası ve Légion d'honneur nişanının geri alınmasıyla sonuçlanacak olan Zola davası Şubat ayında açılınca, Çehov, Fransız kökenliymiş gibi heyecanla, basındaki yazıları yutarcasına okudu. Zola'ya saldırdıkları ölçüde hayranlık duyuyordu ona. Aleksandra Hotiayintseva'ya şunları yazıyordu: «Bana, Zola'nın haklı olduğuna hep inanıyor musun diye soruyorsunuz. Ben de size soruyorum: Beni gerçekten o kadar kötü mü bellemişsiniz ki, bir an olsun, Zola'dan yana olduğumdan kuşkuya düşüyorsunuz? Şimdi onu ağır cezada yargılayan insanlar, bütün generaller ve soylular sınıfından tanıklar, bence onun tırnaklarının bir tekine bile değmezler.»**

Çehov, bütün Rus dostlarını aynı inanışa sürüklemek istiyordu ve onlar arasında, en sevdiği Suvorin'in gazetesi *Yeni Zamanlar*'da Zola ve Dreyfus'a açık açık düşmanca yazılar yayınlanmasına üzülüyordu. Tutumunu değiştirmesi umuduyla Suvorin'e 6 Şubat 1898'de, aynı zamanda hukuksal bir açıklama, ateşli bir savunma ve aydın namusuna bir çağrı olan uzun bir mektup yazdı: «Bana Zola'nın sizi rahatsız ettiğini yazıyorsunuz. Ama, biz burada yeni ve daha iyi bir Zola'nın doğduğu kanısındayız. Bu davada Zola, tıpkı terebentinle bütün lekelerden temizlenmiş, Fransızlar önünde gerçek ışıltısıyla parıldamaktadır şimdi. Kimsenin kuşkusu olmayan bir temizlik ve ahlâk yüceliği var onda.» Ayrıca mektupta Çehov, davayı baştan özetliyor, sağcı basını, Fransa'da gerçeğin ortaya çıkmasını engellemek için, yahudi düşmanlığını kışkırtmakla suç-

* 23 Ocak 1898 tarihli mektup.

** 2 Şubat 1898 (Fransa'da 14 Şubat) tarihli mektup.

luyor ve Zola'yı, korkunç bir adli yanılgıyı gün ışığına çıkarmak amacıyla, kendini kavganın ortasına attığı için kutluyordu. Mektubunu şöyle sürdürüyordu: «Önemli olan şu ki, Zola içtenliklidir, yani yargılarını salt gördükleri üzerine kurmaktadır, yoksa başkaları gibi görünüşlere değil. İçtenlikli insanlar aldanabilirler, su götürmez bu. Ama, onların yanılgıları, hesaplı kitaplı yalanlardan, ön yargılardan ya da politik düşüncelerden daha az kötülük yaratırlar. Dreyfus suçlu olsa bile, Zola haklıdır. Çünkü, yazarın görevi suçlamak ya da işkence etmek değil, suçlular için bile olsa, hüküm giydikleri ve cezalarını çektikleri andan başlayarak, yardım için araya girmektir... Büyük yazarlar ve sanatçılar, politikaya, kendilerini ancak ona karşı savunma zorunda kaldıkları ölçüde girmelidirler.»* Kısacası, Zola, Çehov'a, gönlüne göre özgür, dört dörtlük bir insan gibi görünüyordu. Bağımlı aydınların tersine Çehov, yazarın hiçbir partiye bağlanmamak ve vicdanının buyruğuna uyarak sağa da, sola da vurabilmek hakkının sağlanmasını istiyordu.

Bu çağrı mektubuna karşın, *Yeni Zamanlar*, Dreyfus'e ve Zola'ya karşı kinci bir savaşım sürdürüyordu. Çehov bu inadı, politikacı dostlarının baskısına dayanamayan Suvorin'in kişiliksizliğine veriyordu. «Suvorin'i severim, gerçekten severim. Ama, görüyorsunuz, karaktersiz insanlar, en azılı kara ruhlular gibi davranabiliyorlar, hem de yaşamın en ciddi anlarında.» diye yazıyordu Leontiev-Çeglov'a. Suvorin'le kalem tartışmalarına yanaşmadan, kardeşi Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Zola davasında *Yeni Zamanlar* düpedüz iğrenç davrandı. İhtiyarla (Suvorin'le) bu konuda yazıştık (çok ılımlı bir tonla) ve şimdi, yazışmaz olduk. Ona ne yazmak istiyorum, ne de ondan, askerleri sevdiğini ileri sürerek, gazetesindeki incelik yoksunluğunu haklı göstermek isteyeceği mektuplarını almak istiyorum.»**

* 6 Şubat (18 Şubat) 1898 tarihli mektup.

** 23 Şubat 1898 tarihli mektup.

Derinden derine düşkırıklığına uğrayan Çehov, yine de dostuyla bağlarını koparmak istemiyordu. Doğal hoşgörülülüğü, bir öfke patlamasından sonra, herbiri için, hafifletici durumlar bulmaya yöneltiyordu onu. Hiçbir kuruntuya kapılmadan, Suvorin'in bütün kusurlarını görüyor, ama saygısını esirgemiyordu ondan. Dostlukları artık bir güven işi değil, bir alışkanlık sorunuydu. Onlar için de, Dreyfus çevresinde kopartılan fırtınalar, gerçekleri acımasızca gün ışığına çıkarmıştı.

Gazete haberleri Çehov'un aklını karıştırıyordu. Rus pansiyonundaki yaşamıysa, dinlendirici tekdüzelik içindeydi. Çehov, zaman zaman, kendini, emekli küçük bir Fransız gibi görüyordu, kemiklerini güneş altında ısıtarak. Kayda değer tek alarm: çok acı çektiren ve ameliyatı gerektiren bir diş iltihabıydı. Ama, kan tükürmeleri durmuştu. Öyle ki, Kovalevski'yle birlikte, Kuzey Afrika, Cezayir, Tunus v.b.'a gitmeyi bile düşler olmuştu. Son dakikada Kovalevski hastalanınca, tasarıdan vazgeçti ve Çehov, üzgün üzgün, odasına, kapalı yaşamına döndü, *38 değil, 89 yaşında bir adammış gibi.*

Bereket, 2 Martta, güler yüzlü Potapenko, Nice'e geldi ve Rus pansiyonuna indi. Pansiyonun dingin havası coşup taştı adeta. Aşırı kumar düşkünü olan Potapenko, buraya, Monte Carlo'da bir milyon kazanmak amacıyla geldiğini ileri sürüyordu. Bu bir milyon, ona, yayıncılardan avans istemeden özgürce yaşama olanağı sağlayacaktı. Kumar tutkusuna kendini kaptıran Çehov da, çocukça bir sapıklıkla, gazinoda bir servet elde etme olanağını düşündü. Ama yanılmadan oynamak gerekti. İki dost, bir küçük rulet satın aldı ve pansiyon odasına kapanarak, fildişi bir bilyeyi sallayıp kumar oyununun girdisini çıktısını öğrenme umuduyla rakam üstüne rakam yazmakla geçirdiler saatlerini. Hemen her gün, şanslarını denemek için Monte Carlo'ya gidiyorlardı. Çok coşmakla birlikte Çehov, kendini dizginliyor ve sakına sakına ufak paralar sürüyordu ortaya. Ama, kumarın rastlantıları sinirlerini bozuyordu

adamakıllı. Pansiyona, bir savaştan çıkmışcasına yorgun argın, üzüntüler içinde dönüyordu. On beş gün sonunda, bu aşırı coşkunun sağlığına zarar verdiğini düşünerek, gazinoya pek az gider oldu. Potapenko'ysa, her şeyi kaybettikten sonra, oynamaz oldu. Rusya'ya dönmek için Çehov'dan borç aldı ve Nice'den ayrıldı, 28 Martta. Aynı gün Çehov, kızkardeşine: «Potapenko'suz canım sıkılıyor» diye yazıyordu.

Bu ara, ressam Braz, zengin kolleksiyoncu Tretiyakov' un isteği üzerine, yazarın portresini yapmak için Nice'e geldi. İki hafta, bütün öğleden önceleri, poz vermek zorunda kaldı. Yüzü tutmadığı için kabul ettiği bu zorunluluktan fazlasıyla bıkmıştı. Portre bitti ama, Çehov'un hoşuna gitmedi: «Yeşil bir kadife koltukta oturuyordum. Cepheden... kravatım ve kendim tıpa tıpmışız, öyle diyorlar. Ama görünüşüm bayırturpunu düşündürüyor.»* diye yazıyordu Aleksandra Hotiayintseva'ya. Kızkardeşine de şöyle yazıyordu: «Bu portrede bir şeyler var ki, ben o değilim ve benden hiçbir şey yok onda.»** Bana kalırsa, tablo, fotoğrafa çok yakındı. Ayrıca, Çehov şöyle diyordu: «Kötümser oldumsa ve üzücü öyküler yazıyorsam, kabahat benim bu portremde.»

İlkbaharın yaklaşmasıyla, Rusya'ya dönme isteği acı acı yapıştı yakasına. Melihovo'yu düşünde görüyor, Maria' ya, karların ne zaman eriyeceğini soruyor ve bahçenin bakımı için öğütler veriyordu: «Ben gelmeden gül fidanlarını budama, yalnız kışın çürüyen ya da çok hastalanmış dalları kes. Ama, unutma ki, hasta dallar iyileşirler. Meyva ağaçlarını kireçlemek gerek. Kiraz ağaçlarının dibinde, toprağın verimini arttırmak ister.»***

Nisan başlarında, Maria, Melihovo'da havanın hâlâ

* 23 Mart 1898 tarihli mektup. Bu portre, bugün Moskova'da Tretiyakov galerisinde bulunuyor.

** 28 Mart 1698 tarihli mektup.

*** 1 Nisan 1898 tarihli mektup.

kendisi için çok soğuk olduğunu bildirince Çehov, Paris'e gitmeye ve orada, iyi günleri beklemeye karar verdi. Başkente vardıktan bir hafta sonra Suvorin geldi oraya. Birbirlerini çekingen bir içtenlikle karşıladılar. Aralarında hiçbir şey kopmamıştı ama, hiçbir şey de eskisi gibi değildi. Bununla birlikte, indiği Dijon otelinden, Suvorin'in kaldığı Vendome oteline taşınmaya razı oldu. Sağlığı biraz iyileştiği için, tiyatrolara, resim sergilerine koştu, Versailles'a gitti, Rus kolonisine sık sık uğradı, Alfred Dreyfus'ün kardeşi ve Bernard Lazare'la görüşmek istedi. Bu sonuncusu, ona *dava* ile ilgili broşürünü yolladı bir sunuyla. Bununla birlikte, zamanının büyük bölümünü, doğduğu kente ayırdı. Daha Nice'deyken, üç yüzden çok Fransız klasik yapıtı satın alıp, Taganrog belediye kitaplığına yollamıştı. Şimdi de Paris'te aynı kitaplık için, Dreyfus davasıyla ilgili bir sürü belge topluyordu. Ayrıca, Rus yontucusu Antokolski'yle tanışmış ve Taganrog'da, kentin kurucusu Büyük Petro'nun bir yontusunu yapmaya razı etmişti onu.

Bütün bu girişimler, kızkardeşinden Rusya'ya dönmesini isteyecek telgrafı kaygıyla beklemekten alıkoymadı. Paris'te yağmur yağmaya başlamıştı bile. Uzun süre beklenen telgraf geldi sonunda: Melihovo'da hava iyiydi, yollar da geçilir duruma gelmişti. 28 Nisanda Çehov, Aleksandr'a şunları yazıyordu: «Ayakkabılarını boya, doğru dürüst giyin ve gelip garda beni bekle. Zengin bir akraba olduğum için, böylesi bir etiket istemeye hakkım var, sanıyorum. Gelişimden kimseye söz etme.» Çehov, 2 Mayısta, tek başına, Petersburg'a giden Kuzey Ekspresine bindi. 5 Mayısta Melihovo'daydı. Babası, *seyir defteri*ne şunları yazıyordu: «Antoşa, Fransa'dan döndü. Birçok hediye getirdi.» Annesi de Mişel'e şunları yazıyordu: «Akşam saat beşte geldi. Çok zayıflamış.»

Çehov, Melihovo'ya yerleşir yerleşmez Nemiroviç-Dançenko'dan, *Martı*'yı sahneye koyma izni isteyen bir mektup aldı. Dram yazarı ve dram sanatı profesörü olan bu

eski dost, sahne koyucusu, oyuncu Stanislavski ile birlikte Halk Sanatı Tiyatrosunu yeni kurmuştu. Çok geçmeden, adı Moskova Sanat Tiyatrosu olarak değiştirildi. Yeni topluluk, Stanislavski'nin genç amatörler grubu ile Nemiroviç-Dançenko'nun öğrencilerinden oluşuyordu. Coşkuyla biraraya gelmiş olan bu acemi oyuncular, dönemin tumturaklı tiyatro geleneğini altüst edip, sahneye doğallığı ve sadeliği getirmeyi düşünüyorlardı. Nemiroviç-Dançenko, dikkate değer bir yapıt gözüyle baktığı *Martı*'da bu nitelikleri değerlendireceğini ileri sürüyordu. Ne var ki, Çehov, bir yıl önce, oyununun Petersburg'da sövgülerle karşılandığını unutmuyordu. Nice'den Suvorin'e şunları yazıyordu: «Eskiden, tiyatroya gitmekten daha büyük bir zevk tanımazdım. Ama, şimdi, üst balkondan birilerinin *Yanğın var!* diye bağıracağını düşünerek gidiyorum. Oyuncuları da sevmiyorum. Bu, benim oyunlar yazma cesaretimi kırdı.»* Bu yüzden, rahatı kaçar kaygısıyla Çehov, Nemiroviç-Dançenko'nun önerisini geri çevirdi. Yazdığı öyküler, ona göre güvenliği, tiyatroysa serüveni temsil ediyordu. Masasının yalnızlığına alışmıştı, oyuncuların tedirginliğine, kuliste çevrilen dolaplara, seyircinin, önceden kestirilemeyen tutumuna, kendini yeniden bırakmaktan nefret ediyordu. Bununla birlikte, Nemiroviç-Dançenko, öylesine coşku ve incelikle diretti ki, sonunda Çehov, duygulanıp razı oldu.

İsteğinin kabul edilmesinden başı göklere eren Nemiroviç-Dançenko, coşkusunu, piyesin *oynanamaz* olmasından korkan Stanislavski'ye iletmeye çalıştı. Ona: «Bu yapıtta çağdaş Rus yaşamının nabzı atıyor, bunun için çok seviyorum onu.»** diye yazıyordu. Moskova yakınlarında bir villada, provalar için biraraya gelen topluluğun genç oyuncuları, Petersburg'daki birinci sergilenişinde ıslıklanan güç bir oyunda oynamaktan tedirgindiler, her ne kadar deneyimli oyuncularca savunulmaktaysa da. Onlara

* 13 Mart 1898 tarihli mektup.

** 2 Haziran 1898 tarihli mektup.

güven aşılamak için, sahneye koyucunun bütün gücünü kullanması gerekiyordu.

Oyuncular, kendi köşelerinde, *Martı*'daki kişilerin gizlerini yakalamaya çalışırken Çehov, Melihovo'da sessiz sedasız, çalış allah çalış bir yaşam sürüyordu. Sağlığının çok iyi olduğu kuruntuları içindeydi. Doktorların öğütlerini kös dinleyerek, uğraşlarına dönmüştü eskisi gibi. Ailenin eski dostu Rum manastırı rahibi Serj Petrov'a şunları yazıyordu: «Daha önce de size bildirdiğim gibi, hastaydım, bir klinikte yattım. Bende basiller buldular v.b. Ama, şimdi her şey yolunda gidiyor. Kendimi iyi hissediyorum. Her ne olursa olsun, her zamanki gibi yaşayıp duruyorum, eskiden olduğu gibi. Tıp ve edebiyatla uğraşıyorum. Köylülere bakıyorum, öyküler yazıyorum ve her yıl bir şeyler koparıp duruyorum.»*

Çehov, bu kez kendi köyü Melihovo'da bir okul yaptırmayı aklına koymuştu ama, birçok çocuk kaydolmayı beklerken, Çehov, geçici olarak bir kulübe kiraladı, onu onartarak sıralar satın aldı ve bir öğretmen tuttu.

Melihovo'ya geldikten birkaç hafta sonra, *Rus Düşüncesi* başyazarına, koltukları kabara kabara: «Makina çoktan işlemeye başladı»** diye yazıyordu. Gerçekten de Çehov, o yaz, kendini görmeye gelen birçok dosta karşın, durup dinlenmeden çalıştı, defterlerindeki notlardan yararlanarak dört öykü yazdı: *İyoniç, Kabuğuna Çekilmiş Adam, Frenk Üzümü, Aşk Üstüne*. Son üç öykü, özellikle, aynı dekor içinde geçiyor ve onlarda aynı kişileri buluyoruz: Profesör Burkin, veteriner İvan İvaniç. Nicedir, Çehov, aynı kişiler ve yerlerle, birbirine bağlı bir sürü öykü yazmayı tasarlıyordu. Bu, gerçek bir roman, hiç değilse, aynı esinden kaynaklanan öyküler olacaktı. Ama, bu kez de, tasarısı boşa çıktı ve daha önce sözü geçen üç belirli tablodan öteye geçemedi. Kısa ve orta boyutlu tasarılarda kendini

* 27 Mayıs 1898 tarihli mektup.
** 6 Haziran 1898 tarihli mektup.

rahat bulan Çehov, kişilerini, romancının uzun soluklu yoluna sokma cesaretini bulamıyordu kendinde. Konu dışına çıkmaktan, tumturaklıktan ve fazlalıktan nefret edişi, onu hızlı yazmaya zorluyordu. Ağırlıklı yapıtları, beğenmekle birlikte, sanatta, hafiflikten yanaydı.

Ayrıca, yaratıcı bir coşku alevinden sonra, Çehov'un ateşli çabası sönüyordu yavaş yavaş. Temmuz sonundan başlayarak Lidya Avilova'ya dert yanıyordu: «Beni görmeye gelenler öylesine çok ki, son mektubunuza yanıt veremedim. Size uzun uzun yazmak istiyorum ve her an, birilerinin eve gelip beni rahatsız edeceği düşüncesiyle elim kolum bağlanıyor, *rahatsız etme* sözünü yazarken, bir küçük kız gelip, bir hastanın beni görmek istediğini söylemez mi? O hastaya bakmak gerek.. Yazı yazmaktan tiksiniyorum ve ne yapacağımı bilmiyorum.. Şimdi, yazı yazdığım ya da yazmam gerektiğini düşündüğüm zaman, içinden bir hamamböceği çıkan lahana çorbası içiyormuşum gibi tiksinti duyuyorum. Benzetmeyi bağışlayın. Yalnız yazma işi değil beni ürküten, tıpkı dünya yuvarlağını saran atmosfer* gibi, kimsenin kaçıp kurtulamayacağı ve onu her yere beraberinde götüreceği şu edebi *entourage*'dır.»**

Ne var ki, nefret ettiği bu *entourage*, bu *atmosfer* ona gerekliydi. İspatı şu ki, Çehov, kendisini Melihovo'da görmeye gelen meslek arkadaşlarını candan karşılıyordu. Eylül başlarında, Nemiroviç-Dançenko, topluluğun Moskova'ya taşındığını bildirince, Çehov, birkaç provada bulunmak için oraya gitmeye karar verdi.

9 Eylül 1898'de, onun salona geldiğini görünce, genç oyuncuların, coşkudan soluğu kesildi. Ona olan hayranlıkları, kendilerinden kuşkuya düşürüyordu onları. Onlar kadar saygılı olan Çehov, sakalını çekiştiriyor, öksürüyor, kelebek gözlüğüyle oynuyordu. Ama, bir perdeyi tümüyle seyrettikten sonra, gevşedi. İlk kez, oyuncuların kendini

* Metinde Fransızca, Çevre anlamında.

** Haziran 1898 sonları (23-27 arası)

anladığını gördü. İkinci provada, oyunda bazı değişmeler önerdi ve Trigorin rolünü oynayan oyuncunun, yerini Stanislavski'ye bırakmasını istedi. Aynı zamanda sahne koyuculuğunu da üstlenen Stanislavski'nin, sanatı konusunda çok titiz bir anlayışı vardı. Öyle ki, kır havasını daha iyi yansıtmak için, kulislerde kurbağa ve köpek sesleri vermek niyetindeydi. Bu gerçekçilik kaygısı Çehov'u çok güldürdü ve şöyle dedi: «Tiyatro kendi yöntemlerinin ne olduğunu bilir. Dördüncü duvar yoktur orda. Bunun dışında, tiyatro bir sanattır. Yaşamın özünü yansıtır. Onun için, gereksiz hiçbir şey sokmamalı ona.»

Çehov, ilk provalarda, o ince Arkadina rolünü oynayan Olga Leonardovna Knipper'in güzelliği ve oyunu karşısında özellikle duygulanmıştı. Bu, yirmi sekiz yaşında genç bir kadındı. Yüzü, geniş ve kımıltılıydı. Gözlerinde zekâ pırıltıları vardı. Saçları gür ve karaydı. Dram sanatı kurslarını yeni bitirmiş ve yaşamını tiyatroya adamaya karar vermişti. Çehov'u görür görmez, önsezili bir heyecana kapılmıştı. Çehov da Aleksis Tolstoy'un, Moskova Sanat Tiyatrosu mevsimini açacak olan *Çar Fedor*'un provalarına katılmak istedi. Bu oyunda, Olga Knipper, İrina rolünü oynuyordu. Soğuk ve nemli bir salonda, şişelere oturtulmuş mumlarla aydınlanan boş sahnenin karşısında, kalın giysilere bürünmüş oturan Çehov, oyuncunun en ufak jestini, tek sözünü kaçırmıyordu. Az sonra, Suvorin'e şunları yazıyordu: «Bana göre, İrina hayran olunası bir kadın. Sesi, davranışlarının soyluluğu, içtenliği öylesine kusursuz ki, heyecandan boğazım tıkanıyordu. Moskova'da kalsaydım, bu İrina'ya aşık olurdum.»*

Oysa, bu unutulmaz provanın ertesinde, Kırım'a gitmişti Çehov. Sonbahar yaklaşırken, yeniden kan tükürmeye başlamıştı. Doktorların önerisi üzerine, uzun Rus aylarını, sıcak bir iklimde geçirmeye razı olmuştu ister istemez. Önceleri seçerek yaptığı bu yolculuk, şimdi bir sürgün gi-

* 8 Ekim 1898 tarihli mektup.

bi geliyordu ona. Bir kez daha, yaşaması için kendisine güneşi gerekli olan Güney uğruna, sert görünümlerini sevdiği Kuzey'e ihanet ediyormuş gibi geliyordu ona.

18 Eylül 1898'de Yalta'ya varınca, bahçesinde çiçekler açmış bir villanın iki odasını kiraladı. Bu deniz banyosu kenti, büyük otelleri, hurma ağaçları, kaktüsleri ve mavi deniziyle ona, garip bir biçimde, yapay göründü. Orada yaşayanlar, ona göre akıp giden yaşamın uzağındaydılar. Kıyı boyunca yaptığı gezintilerde, kentin aydınlar merkezi olan kitapçı ve tütüncü dükkanı Sinani'ye kadar uzanıyordu. Orada, genç şair Konstantin Balmont, opera şarkıcısı Şalyapin ve besteci Rahmaninov'la tanıştı. Bu sonuncu, ona *Yolda* adlı öyküden esinlenen *Orkestra İçin Fantazi*'sini sundu. Çehov, öte yandan, ün peşinde koşan amatörlere karşı kendini her zaman olduğu gibi, savunmak zorunda kalıyordu. Tatyana Çiçepkin-Kopernik'e «Mersin-balığı gibi canım sıkılıyor», ayrıca «Ellerinde yazılar olan ya da olmayan birtakım hanım hatuncuklar çıkıyor her yerden.»* diye yazıyordu. Kendini rahatsız edenlerden kaçmak için, bir kız okuluna sığınıyordu sık sık. Orada, müdire ve öğretmenlerle birlikte yemek yiyordu. Çok geçmeden, yönetim komitesinin üyesi bile oldu. Koridorlardan geçerken, beyaz pelerinli kızlar, yerlere kadar eğilip selamlıyorlardı onu.

Çehov, bir aydır Yalta'daydı. Bir gün öğle sonrasında, Sinani'nin dükkânına girdiğinde, beriki ona, Maria'nın Çehov'un adresine değil de, kendi adresine çektiği bir telgrafı verdi: «Anton Pavloviç Çehov, babasının ölümünü nasıl karşıladı?» Günlerden 19 Ekimdi. Çehov'un babası bir gün önce ölmüştü. Kuşkusuz Maria, kardeşinin aşırı ölçüde heyecana kapılmasını önlemek için, önce Sinani'ye haber salma önlemini yeğlemişti. Çehov, hemen, şaşkınlığını ve üzüntüsünü bildirmek için kızkardeşine telgraf çekti. Gençlik yıllarında, evdeki zorbaya karşı gizliden gizliye

* 28 Eylül ve 1 Ekim 1898 tarihli mektuplar.

beslediği hınca karşın, bu beklenmedik yitimden sarsılmıştı. Yas içinde, anasını ve Maria'yı düşünüyordu özellikle. Maria'ya şunları yazıyordu: «Babamız için de, sizin hepiniz için de üzülüyorum. Moskova'da güç anlar yaşadığınız, benimse, Yalta'da rahat olduğum düşüncesi yakamı bırakmıyor, durmadan rahatsız ediyor beni.»*

Daha ince bir başka düşünce, yavaş yavaş giriyordu Çehov'un kafasına. Görkemli bir kukla, şişirilmiş bir balon gözüyle baktığı bu baba, karakterine damgasını vurmamış mıydı eni-konu? Ölünün iğrenç bağnazlığına, çatık kaşlı otoritesine, anlamsız sözlerine karşı değil miydi ki? Anton, gencecik yaşından beri, insan ilişkilerinde ve yazında, dinsel kuşkuculuğunu, evrensel hoşgörüsünü, yalınlık ve alçakgönüllülüğe olan eğilimini ileri sürmüştü. Her şeyde, babasının davranışının tam tersini benimsemiş gibiydi. Kimi ana-babalar çocuklarını, örnek olarak eğitiyorlarsa da, Pol Egoroviç, karşıt tutumuyla oğlunu eğitmişti. Belki de Çehov, ailesinin hiçbir üyesine, her zaman kınadığı bu babaya borçlu olduğu denli borçlu değildi. Yaşadığı, yazdığı ne varsa, hepsi, baba ocağında geçen çocukluğunda vardı tohum halinde.

Çok geçmeden Çehov, bu ölümün ayrıntılarını öğrendi. Babası, Melihovo'da bir kitap sandığını kaldırırken, ağır biçimde fıtık olmuştu. Moskova'da bir kliniğe kaldırılmış, orada uzun ve zahmetli bir ameliyat geçirmiş ve ölmüştü. Bu durumda Çehov'un üzüntülerine tuz biber ekti. Bir oğul ve doktor olarak, kaza anında Melihovo'da olmak isterdi. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Evde olsaydım, bu iş başına gelmezdi. Onu ölümden kurtarırdım.»** Sağlık durumu, elverişsiz bir durumdaydı, cenazede bulunmak üzere hemen gitmesine engel olmaktaydı. Ama, babasının, Moskova'nın Novodiyeviçi manastırının güzel ve dingin mezarlığına gömüldüğünü öğrenince içi rahat etti. Tören sonrasında yine

* 14 Ekim 1898 tarihli mektup.

** 17 Ekim 1898 tarihli mektup.

kızkardeşine şunları yazdı: «Bana öyle geliyor ki, babamızın ölümünden sonra Melihovo'daki yaşam aynı kalmayacak. Sanki *Seyir Defteri* ile birlikte, Melihovo'daki yaşamımızın bütün akışı durmuştur.»*

Annesinin bu kır evine çok bağlı olmasına karşın, Çehov, bütün bir yıl boyunca orada, yalnız Maria ile kalmasının akıllıca bir şey olmayacağını düşünüyordu. Değil mi ki, kendisi de, sağlık nedeniyle Güney'de yaşamaya mahkûmdu. Onun için, Melihovo'yu satmak cesaretini göstermek ve Kırım'da aile için bir yuva kurmak gerekirdi. Zaten, babasının ölümünden önce bile, turist olarak değil ev sahibi olarak Yalta'ya yerleşmeyi düşünmüştü. Sinani, Tatar köyü Kuçukoi yakınlarında, dağa tünemiş güzel bir villayı görmeye götürmüştü onu. Çehov, Yalta'dan yirmi dakika uzakta Autka'da bir araziyi de görmeye gitmişti. Denize yüksekten bakan bu arazinin konumuna bayılmıştı. Duraksamadan onu satın almaya ve orada gönlüne göre bir ev yaptırmaya karar vermişti. Geriye para sorunu kalıyordu. Çehov, telif hakkından kesilmek üzere beş bin ruble avans aldı. Bir bölge bankası da, ipotek karşılığı yedi bin ruble ödünç sağlamaya söz verdi. Ekim sonunda, kağıt imzalanmış ve genç mimar Şapolavov da ilk planları çiziyordu. Yapı işleri Aralık ayında başlayacaktı.

Kardeşinin satın aldığı yerleri görüp de hayran olsun diye çağrılan Maria, düşkırıklığını saklayamadı. Şöyle diyordu: «Arsa, yani ayrıkotlarıyla kaplı ve bir çitle çevrili eski bir bağ. Denizden çok uzakta. Ayrıca, bir Tatar mezarlığıyla yanyana.» Maria, annesinin hiçbir zaman, Melihovo'sunu bırakmayacağını söyleyerek, başını alıp gitti. O günden sonra Çehov, her ikisine de, kararsızlıklarından caydırmak için, üstüste coşkulu mektuplar yazıyordu. Maria'ya, kentin gürültüsünden uzakta, meyva bahçesini, sebze bahçesini, bu güneşli cennette safa bahçesini ayrıntılarıyla anlatıyordu. Annesine de, mutfağın *akan suyu ve bü-*

* 14 Ekim 1898 tarihli mektup.

tün Amerikan rahatlığı ile güzelin güzeli olacağını, bir çamaşırlık, bir odun-kömür deposu, hizmetçiler için bir zil, bir telefon bulunacağını sayıp döküyordu. Dahası, Autka' da, sabahın altısında —yaşlı kadının yeğlediği saatte— ayin yapılıyordu ve annesi, koruluklarda, bütün sonbahar boyunca mantar toplayabilecekti.

Ne var ki, Autka'daki evin güzelliklerini överken, Çehov, Kuçukoi'deki o küçük villayı unutamıyordu. Maria, uzaktan, gelecekteki evlerinin düzeni üstünde onunla hâlâ tartışırken, 8 Aralık 1898'de şu şaşırtıcı mektubu aldı. Anton şöyle yazıyordu: «Bak. Önce sana bir haber vereceğim. Güzel, beklenmedik bir haber. Evleniyorum, çoktan evlenme önerisinde bulundum, sanma. Kendimi tutamadım, çılgınlık edip Kuçukoi'yi satın aldım. Onu iki bin rubleye aldım ve bağıtı da imzaladım. Yakınlarda oraya, yatak yorgan, gideceğim... Bugüne bu gün, Kırım'ın en güzel, en şaşılası evlerinden birinin sahibiyim.» Çılgınlığının bilincinde olarak da şunları ekliyordu mektubuna: «Evi satın aldığımdan kimseye söz etme. Yoksa, gazeteler haberi duyar ve evi yüz bin rubleye satın aldığımı yazarlar.»

Maria, ağzını sıkı tutacağına söz verdi. Ama, Çehov' un savurganlığı onu kaygılandırıyordu. Çehov, Yalta'dayken, Maria, ailenin orta direği olmuştu. Melihovo'yu çekip çeviriyor, annesine bakıyor, köy okulunun yapımını denetliyor, giderlerin ve gelirlerin hesabını tutuyordu sıkı sıkıya. Anton'un uğraşı onun başlıca kaygısıydı. *Martı*'nın oynanacağı 17 Aralıktan az önce, Sanat Tiyatrosu müdürlüğüne gitti ve iki göz iki çeşme, böylesine tehlikeli bir temsili ertelemelerini rica etti. İsteği, saygılı bir biçimde geri çevrildi. Oyunu sahnelemek için çok para harcanmış, yirmi altı prova yapılmıştı. Ne olursa olsun, iş işten geçmişti, geri dönülemezdi.

17 Aralık 1898 akşamı, perde kalkmadan önce, oyuncuların kaygısı son haddini bulmuştu. Başaramazlarsa, çok sevdikleri yazarın, kendi kusurları yüzünden ölebileceğini

söylüyorlardı aralarında. Hepsi de, Rusya'da, genellikle yatıştırıcı olarak kullanılan valerian damlaları almışlardı. Perde, dörtte üçü dolu bir salonda açıldı. Birinci bölüm sonunda, perde indiğinde, Nemiroviç-Dançenko'nun yazdığına göre, «Tiyatroda, on yılda bir yalnız bir kez görülen bir şey oldu: Sessizlik, salonda ve sahnede derin bir sessizlik. Herkes donmuş gibiydi. Henüz bir şey anlamıyordu kimse burada. Uzun sürdü bu. Sahnedekiler, birinci perdenin başarısız, hem hiç kimsenin alkışlamadığı ölçüde başarısız olduğu sonucuna vardılar. Oyuncular, nerdeyse histerik bir sinir bunalımı geçirir oldular. Ama, birden, bir su bendi yıkılıyormuş, bir bomba patlıyormuşcasına bir şey oldu: Kulakları sağır edici bir alkış tufanı patladı. Dost düşman, herkes alkışlıyordu.»* Oyunun geri kalan bölümü, başarıyı zafere dönüştürdü. Son perde bittiğinde, kulakları alkıştan sağır olan oyuncular, birbirlerine sarılıyor, sevinçten ağlaşıyorlardı. Stanislavski sahnede görkemle dans etti. Seyircilerse, ayakta, yazara telgraf çekilmesini istiyorlardı bağıra bağıra.

O gece çekilen telgrafı Çehov, ertesi günü Yalta'da aldı: «*Martı*'yı demin oynadık. Çok büyük bir başarı... Sayısız alkışlar... Sevinçten deli gibiyiz.» Bunu, bir başka telgraf izledi: «Görülmemiş bir sözbirliğiyle gazeteler, *Martı*'nın başarısını parlak, büyük büyük laflarla kutluyorlar. Coşkulu eleştiriler.» Sevinçten coşan Çehov da telgrafa yanıt verdi: «Herkese aktarılması: Yürekten sonsuz teşekkürler. Ben Yalta sürgünüyüm, Şeytan Adasındaki Dreyfus gibi. Aranızda olmadığıma üzgünüm. Telgrafınız bana sağlık ve mutluluk getirdi.»

Olga Knipper'in zorlu bir bronşiti yüzünden birkaç gün ara verildikten sonra, tıklım tıklım tiyatro salonunda *Martı* yeniden sergilenmeye başladı. Geceleri, gişe önünde kuyruklar oluşuyordu. İnatçı hayranlar arasında, katlanan iskemleler üstünde oturan birçok genç, sokak lambalarının ışığında bir şeyler okuyor ve ısınmak için dans ediyordu.

* Nemiroviç-Dançenko'nun **Geçmiş Üzerine** adlı yapıtı.

Bilet alma şansına kavuşanlar, işlerine dönüyorlardı koşa koşa.

Kutlama mektup ve telgraf çığı altında kalan Çehov, *Martı*'nın Petersburg'daki başarısızlığında bulunuşunu ve hastalığı yüzünden, aynı oyunun Moskova'daki başarısında bulunamayışını düşünüyordu acı acı. Bununla birlikte, kendisi için, bir öç almadan çok bir kabullenme demek olan olayın önemini düşünüyordu. Gorki ona, dostlarından ince ve kültürlü birisinin, kendisine, tiyatroya gittiğini ve kırk yıldır *Martı* gibi böylesi olağanüstü ve böylesi sapkın deha ürünü bir oyun görmediğini, gözleri coşkudan yaşara yaşara söylediğini yazıyordu. Ayrıca şunları da ekliyordu: «Demek, artık tiyatro için yazmayacaksınız? Hay Allahım, yazmak zorundasınız!» Bu dostça buyuru Çehov'u çok duygulandırdı. Belki de Gorki haklıydı. Moskova Sanat Tiyatrosu oyuncuları, yazarın niyetlerine öylesine saygılıydılar ki, yeni bir tiyatro serüvenine atılabilirlerdi. Onların yetenekleri sayesinde Çehov, seyircilerini ve yorumlarını bulmuştu aynı zamanda. Dünyaya vermek istediğiyle, dünyanın ondan beklediği şey arasında bir çeşit uyum kuruluyordu. Ayrıca, ürünlerini sürdürmek için ona oldukça bir direnme gücü gerekliydi. Ne var ki, Eylül sonundan beri, yeniden kan tükürmeye başlamıştı. Onu düzenli olarak gören doktoru İsaak Alçuler, bir türlü ciddi bir tedaviyi kabul ettiremiyordu ona. Hastasının yumuşaklığına ve cesaretine hayran olan doktor, Çehov'un sesini yükseltmeden yavaş yavaş konuştuğunu ve bir öksürük nöbetinde, bir kağıt külahına gizlice tükürdüğünü gözlemişti. Ne var ki, durumunun apaçık olmasına karşın, Çehov, ağır hasta olduğunu kabul etmeye yanaşmıyordu hep. Ekim sonunda, Petersburg gazetelerinden biri, *Haberler*, birinci sayfasında, sağlığı üstüne telaşlandırıcı bir haber yayınladığı zaman Çehov çok öfkelendi ve basına verilmek üzere bir yalanlama yazdı. Çehov, Suvorin'e şunları yazdı: «Bilmiyorum kim, ailemi telaşa verdirmek için, acımasız ve baştanbaşa yalan olan bu haberi gazeteye göndermeyi

uygun buldu. Öksürüyorum ama, her zamankinden daha çok değil. Kurtlar gibi iştahlıyım, uyuyor, vodka ve şarap içiyorum.»* Bir ay sonra da, yine Suvorin'e yazıyordu: «Beş gün kan tükürdüm. Ancak bugün durdu kan. Ama, aramızda kalsın, kimseye söylemeyin. Artık öksürmüyorum ve ateşim normal. Kanım benden çok başkalarını korkutuyor. Onun için durumumu ailemden gizlemeye çalışıyorum.»**

Bu birbirini izleyen bunalımlar ve yatışmalar, Çehov' un Yalta'daki yaşamını dengeliyordu. Güçsüzlük anlarında, odasına kapanıyor ama, kendini iyi hissedince, yitirdiği zamanı yakalamak için ha babam ha çalışıyordu: Yazmaktan hoşnut kalmayınca da, Autka'daki evin yapımını denetliyor, bazı hastalara bakıyor, okulları görmeye gidiyor, Kızılhaç'ın bölge komitesine uğruyor, kıtlık kurbanı Samara'lı çocuklar için para topluyordu. Dr. Alçuler onun için şöyle diyordu: «İyiliği, yararlı olma, önemli işler için olduğu kadar ıvır-zıvır şeyler için de, hizmet etme isteği olağanüstüydü.» Çehov, olduğu yerde birçok ilişkiler kurmuştu ama, ailesini, dostlarını özlüyordu. Yalnız İvan, o da Noel'de, birkaç gün için yanına gelmişti. Moskova'da kiralanan bir apartman katına yerleşen annesiyle kızkardeşi, Kırım'a gitmemekte diretiyorlardı inatla. Onlara Yalta'nın üstünlüklerini övmekle birlikte, güneşten ve mavi denizden bıkan Çehov, karları, kalabalık sokakları, lokantaları, tiyatroları düşlüyordu. Meslek arkadaşı Tikhonov'a şunları yazıyordu: «Başkente gitmeye müthiş can atıyorum. Burada canım sıkılıyor, küçük burjuva oluyorum, hiç kuşku yok, haftanın her gününde beni döven, bayram günlerinde de avutan, yüzü çiçek bozuğu bir kadın kadıncıkla evlenebilirim. Bizim gibi insanların taşrada yaşaması beş para etmez... Yalta'da basiller bile uyumakta.»***

* 27 Ekim 1898 tarihli mektup.
29 Kasım 1898 tarihli mektup.
5 Ocak 1899 tarihli mektup.

Yalnız dostlarının mektupları, Çehov'a, insanların yaşamına katılıyormuş izlenimini veriyordu. Onlara coşkuyla yazıyordu uzun uzun. Her zaman mektuplaştığı kimselere, son zamanlarda, asıl adı Pehov olan Maksim Gorki de eklenmişti. Nijni-Novgorod kökenli geçmişi yoksulluk ve isyanla geçen otuz yaşındaki bu kendi kendini yetiştirmiş yazar, ilk anlatılarında burjuva toplumunun kötü yanlarını sergiliyordu. İki yazar, birbirlerine kitaplar yollamışlardı. Gorki, Çehov'a hayrandı alabildiğine ve bazı öykülerini okurken ağladığını söylüyordu. Çehov da, genç meslek arkadaşının *çok büyük yeteneğini* övüyordu: «Bir şeyi betimlediğiniz zaman, onu görüyor ve ellerinizle dokunuyorsunuz ona. İşte, bu gerçek sanattır.» Ama, Çehov, onu bir takım kolaylıklara, tumturaklılığa, boş laflara karşı uyarıyordu: «Bu ölçüsüzlük, diyaloglarınızla kestiğiniz doğa betimlemelerinde gösteriyor kendini. Bu betimlemeleri okuyunca, onların daha yoğun, daha kısa, iki ya da üç satırlık olmalarını istiyor insan. Cinsel zevke, fısıldaşmalara, kadife yumuşaklığına olan sık anıştırmalar v.b., bu betimlemelere özentili sözler ve tekdüzelik katıyor ki, bunlar okuyucuyu soğutup yoruyor. Bu ölçüsüzlük, aynı zamanda, kadın portrelerinde de görülüyor... Sizi tanımıyorum, nerden geldiğinizi, kim olduğunuzu bilmiyorum. Ama, öyle sanıyorum ki, henüz daha gençken, Nijni-Novgorod'dan ayrılsanız, iki üç yıl başka yerde yaşasanız, edebiyatla, edebiyat adamlarıyla düşüp kalksanız iyi edersiniz, öbür horozlar gibi ötmek ya da daha kurnaz olmak için değil, edebiyata önce kafanızı daldırmak ve ona abayı yakmak için.»*

Birkaç ay sonra Çehov, yine Gorki'ye, biçem üstüne daha kesin öğütler verecektir: «Öylesine kesin sözcükleriniz var ki, okuyucu kendini onlarda bulmakta güçlük çeker ve yorulur. Ben, 'adam, çimenler üzerine oturdu' diye yazdığım zaman, tümcem kolay anlaşılır, çünkü açıktır ve

* 3 Aralık 1898 tarihli mektup.

dikkati çekmez. Tam tersine, eğer 'iriyarı , basık göğüslü, orta boylu, kızıl sakallı adam, çevresinden çekine çekine ve korka ürke, gelip geçenlerin çiğnediği çimenlere oturdu' diye yazarsam, hem güç anlaşılırım, hem de okuyanı yorarım. Bu, okuyanın hemencecik zihnine girmez. Oysa, edebiyat, saniyesinde girmelidir zihnine.»* Böylece, daha ilk mektuplarda iki adam arasında açık yürekli karşılıklı ilişkiler doğdu, Gorki'den yana büyük saygı, Çehov'dan yanaysa biraz alçakgönüllülük ve koruma duygusuyla.

Çehov'un mektuplaşma ilişkileri içinde, en tuhafı, hani aşkını kabule yanaşmadığı ve kesin olarak kopmak istediği şu Lidya Avilova ile olan ilişkileriydi. Genç kadın, Dr. Ostroumov'un kliniğine uğradıktan sonra, Çehov'a kendini görme çağrısında bulunmayı ve soğuk davranışını, suçlamalarını sürdürmüştü. Çehov, kendini savunmak için verdiği yanıtta şöyle diyordu: «Mektuplarım kimi kez soğuk ve sertse, nedeni ciddi olmayışımdandır.»** Birkaç hafta sonra, *Rus Düşüncesi* dergisi, Çehov'un *Aşk Üstüne* adlı bir öyküsünü yayınlayınca, Lidya Avilova kendinden geçti. Lidya, anılarında şöyle yazacaktı: «Yalnız bu öykünün adı içimi allakbullak etti. Her türlü tahminlere girişip, koşa koşa eve geldim, elimde dergiyle.» Öyküyü telaşla okuyarak, kendini yazara bağlayan bu doyumsuz aşk öyküsünün, gizli kapaklı bir yansıması olduğuna karar verdi. Alekhin adlı bir kişiyle Çehov, niçin kendisine aşkını ilan etmediğini anlatıyordu sanki. «Artık ağlamıyorum,» diye yazacaktı, «çılgınca hıçkırıyordum. Öyle ki, derginin sayfaları ıslanıyordu. Demek, beni kınamıyor, haklı çıkarıyor, anlıyor ve benimle birlikte acı çekiyordu.» Sonra da şunları yazıyordu: «Ailem benim Anton Çehov'la mutlu olmamı istemiyorsa da, Anton Çehov da, benim ailemle mutlu olmama engel oluyordu. Ruhumu parçalayıp ikiye bölmem gerekiyordu.» Kızgınlığın doruğunda Lidya, Çehov'u peşine düşürmek için bu bahaneyi fırsat bildi. So-

* 3 Eylül 1899 tarihli mektup.
** 10 Temmuz 1898 tarihli mektup.

nunda, onu daha da kendine çekmek için, alaycı bir tutum takındı. Mektubunda, kendisini öykülerinden birinin başkişisi seçtiği için çılgınca teşekkür ediyordu ona. Çehov'a, *kötü ve iğrenç* aşırılıklara kaçıp, sonradan bu durumları romanlarında gerçekçilikle anlatan benzer bir yazardan söz ediyordu: «Bu, demektir ki», diye ekliyordu, «yazar arı gibi balını bulduğu yerden toplar. Can sıkıntısını yazmak, bıkkınlık getirir ona... Ama, ruhunun artık duyamayacağı duyguları serin kanla ve kayıtsızca anlatmayı sürdürür, çünkü, yeteneği, ruhunu koparıp atmıştır kendinden. Yazar, ne denli soğuk olursa, öyküleri o denli duyarlı ve dokunaklı olur. Erkek ya da kadın okuyucu, ağlasın onları okurken. Sanat bu işte.»

Bu şiddetli mektuba Çehov, dengesiz birine seslenir gibi, yanıt verdi ölçülü ölçülü: «Arı ile ilgili yargınız yanlış. Arı, parlak ve güzel çiçekleri görür önce ve ancak o zaman toplar balını. Daha sonra söylediklerinize, *kayıtsızlık, sıkıntı ve yetenekli insanların yalnız kendi düş güçleriyle yarattıkları bir dünyada seviyor ve yaşıyorlar* yollu sözlerinize gelince, şunu söyleyebilirim: başkalarının ruhu karanlıklarla doludur... Ellerinizden sıkarım. Sağlıkla kalın ve mutlu olun!»* Çehov'un, oyununa gelmediğine öfkelenen Lidya, mektuplaşmalarına son vermekle onu suçlamak için kaleme sarıldı. Bu ateşli hayranıyla bağları koparmak için fırsattan yararlanacak yerde, ona kendini haklı gösterme durumuna düştü: «Mektubunuzu okudum ve ellerimi havaya kaldırıp teslim olmaktan başka bir şey yapamadım... Mektuplarımda olmayan şeyleri görüyorsunuz. Bu, belki de, onları nasıl yazmam gerektiğini bilmediğimdendir... Ne olursa olsun bana gücenmeyin ve eğer son mektuplarımda acımasızlık ve tatsızlık varsa, bağışlayın beni. Sizi kırmak istemedim.»**

Üç gün sonra, Lidya'ya yazdığı aynı dost ağzıyla, gü-

* 30 Ağustos 1898 tarihli mektup.

** 21 Ekim 1898 tarihli mektup.

zel Lika'ya bir mektup yazdı, resmini gönderdiği için teşekkür etmek ve *eski hayranını* unutmamasını dilemek amacıyla.* Kadınlarca ayartılmanın, rahatlığını altüst edeceğinden korkmakla birlikte, mektuplaştığı iki kadını düşünmekten hiç de hoşnutsuz değildi. Kendini bir kez daha evlenmeye zorlayan kardeşi Mişel'e bu sorun üstündeki görüşlerini açıklayan bir yanıt verdi: «Üzerinde dirençle durduğun evlenmeme gelince, bilmem nasıl anlatayım sana! Evlenmek, insan aşık olursa ilginçtir ancak. Bir genç kızla, sadece sevimli olduğu için evlenmek, tıpkı çarşıda, sırf hoş olduğu için yararsız bir nesneyi satın almak gibidir. Aile yaşamında en önemli şey aşktır, cinsel çekiciliktir, tek bir beden olma olgusudur. Onun ötesinde her şey belirsiz, can sıkıcıdır, hesaplarımızın inceliği ne olursa olsun. Sorun, sevimli bir genç kız bulmak değil, insanın sevebileceği bir kız bulmaktır.»**

Çehov, bu genç kızı henüz bulamamıştı, hatta bulmaktan da çekiniyordu. Ne güçlükler çıkardı o zaman! Hem, bakalım sevebilecek miydi. Hastalıktan yıpranmış olarak, dünyadan elini eteğini çekmişti istemeye istemeye. En büyük duyarlığı, bundan böyle mektuplardan geliyordu: Aşırı yorgunluğu ortasında, istek patlamaları oluyordu birden: yeni bir ev yapmak, öncekilerden daha güzel bir roman yazmak, *Martı* rolünü oynayan Olga Knipper gibi, tatlı, neşeli ve akıllı bir kadının sevgilisi olmak.

Şimdilik mimarlık ve yazarlığın hazlarına bel bağlamak zorundaydı. Yerden yükselen Autka'daki ev çok güzel olacağa benziyordu. *Martı*'sı, Moskova'da büyük başarıyla oynanıyordu, öykü kitapları da iyi satış yapıyordu. Suvorin, tüm yapıtlarını basma işine girişmişti bile. Ama, öylesine savsaklama ile ki, Çehov, son cildin ancak 1948'de çıkabileceğini söylüyordu. Yazarın bu hoşnutsuzluğunu A. F. Marx sömürdü. Tolstoy'un *Diriliş*'ini yayınladıktan

* 24 Ekim 1898 tarihli mektup.

** 26 Ekim 1898 tarihli mektup.

sonra, Sergiyenko aracılığıyla, Çehov'a bütün yapıtlarını satın alma ve kısa sürede yayınlama önerisinde bulundu. Baskı hakkını devretme karşılığı olarak Marx, kitapların satıldıkça ödenecek telif hakkı yerine, götürü olarak büyük bir para ödemeyi öneriyordu. Bugün yarın eline büyük bir para geçeceği düşüncesi Çehov'a kararını verdirdi: bu parayla borçlarını ödeyecek, Autka'daki evin yapım giderlerini karşılayacak ve anasıyla kızkardeşini geçim sıkıntısından kurtaracaktı. Dürüstlük olsun diye, Suvorin'e, vefasızlık yapmaya hazırlandığını haber verdi. Ama, onun karşı koymalarına kulak asmadı. Haklarının tümünden vazgeçmemesini isteyen ve şimdilerde, Tolstoy'un karısının yaptığı gibi, yapıtlarını kendinin yayınlamasını öneren Maria'ya, kafasını hiçbir şeye yormamasını ve Marx'la sıkı bir pazarlığa girmek niyetinde olduğunu yazdı. Marx, elli bin ruble sunuyordu. Çehov'sa seksen bin istiyordu. Sonunda yetmiş beş bin üzerinde anlaştılar. 26 Ocak 1899'da imzalanan sözleşme, aslında, yazar için oldukça elverişliydi. Sözleşme, yirmi bini, sözleşme imzalandığında, geri kalanı da iki yıl içinde dört taksitte ödenecek olan yetmiş beş bin ruble karşılığında, Çehov, tiyatro yapıtları dışında, o günkü ve gelecekteki ürünlerini veriyordu ona. Bununla birlikte yazar, gelecekteki yapıtları için ilk yapıtlarının telif hakkını kendine ayırıyor, sonra, yayınlanan on altı sayfalık formalar üzerinden hesaplanan ek bir ücret karşılığında, yapıtları Marx'ın oluyordu. Çehov, Maria'ya yazdığı bir mektupta, bu işlemin bazı sakıncaları olduğunu kabul etmekle birlikte, hiç değilse, böylelikle, yapıtlarının özenle basılacağını ve kendisinin her türlü hesap kaygısından kurtulacağını, geleceğim ne olacak diye korkmadan, erinç içinde yaşayabileceğini söylüyordu. Gerçekte, kısa süreli bir yaşama mahkum olduğunu bildiği için, bu tekelci sözleşmeyi kabul etmişti. Uzun süre yaşayacağını ummadığı için, her ne olursa olsun, rahat yaşamak istiyordu. Marx, son yıllarının kurtarıcısı olacaktı. Sevgili Lika'sına şunları yazıyordu: «Yaşamımda büyük bir haber, bir olay

var. Bulun bakalım. Evleniyor muyum? Evleniyorsam, kiminle? Hayır, evlenmiyorum ama, bütün yapıtlarımı Marx'a satıyorum. Telif haklarımı satıyorum... Üç dört yılda bir gelir sahibi olabilirim.»* Çehov, başka dostlarına da «Ben Marksçı oldum» diyordu güle oynaya.

On üç yıllık bir ortak çalışmaya son verdiği için Suvorin'e karşı vicdan ezinci duyuyordu. Marx'la pazarlığını ona haber vermiş olmakla birlikte, mektupla ona kararının nedenlerini anlatma gereğini duydu bir kez daha.

Hemen büyük bir paraya sahip olma zorunluluğunun kendini böyle kesin olarak bağlanmaya ittiğini söylüyordu Çehov. Ama, bir kurt gibi savunmuştu kendini. Tiyatrosuyla ilgili hiçbir şeyi elden çıkarmamıştı böylece. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Piyeslerim üzerindeki haklarım benim mülkiyetimde kalıyor, sonradan mirasçılara geçecekler. Bu son durumu çekişe kopara elde ettim... Buna karşın, zengin bir kadınla evlenmiş gibi tatsız bir duygu içindeyim... Siz ve ben, birbirimizden ayrılıyoruz dingin dingin. Çatışmasız yaşadık. Yapıtlarım sizde yayınlandığı sürece, hiçbir anlaşmazlık olmadı aramızda. Bununla birlikte, büyük şeyler yaptık bir arada.»**

Marx'la imzalanan sözleşmeye göre, Çehov ona altı ay içinde, en eskileri ve en yenileriyle tüm yapıtlarının kopyasını iletmeye söz veriyordu. Bu iş, başa çıkılır gibi değildi. Çünkü yazar, çoğu artık ortadan kalkmış olan gazete ve mizah dergilerinde çıkan ilk günlerin sayısız öykülerini araştırmak zorundaydı. Ha, yirmi yıl içinde avladığı balıkları kesin olarak saymasını istemişler, ha bunu istemişlerdi, aynı şey, diyordu Çehov. Bazı metinleri arayıp bulduğunda titiz bir seçme yapıyor, biçemleri kendine görünenleri yeni baştan yazıyordu. Kendi deyimiyle *kürek mahkumu* işleri yürütmek için, Yalta'da başvuracağı ne gerekli belgeler vardı, ne de kitaplıklar. Şaşkınlık içinde

* 22 Ocak 1899 tarihli mektup.

** Suvorin'e 27 Ocak 1899 tarihli mektup.

Maria ile Aleksandr'ı imdada çağırdı. Onlar da Moskova'da ve Petersburg'da dergileri tarayıp, buldukları öyküleri kopya ettiler. Çehov, Lidya'nın kayınbiraderinin çıkardığı *Petersburg Gazetesi*'nde yayınlanan öyküleri için genç kadına mektup yazdı, araştırma ve kopya işleriyle ilgilenecek birini bulması ricasıyla. Ondan bu hizmeti isterken, mektuplaşmanın çalkantılı niteliğini unutmuyor ve uzlaşma havası içinde: «Bana, hiç değilse, dargın olmadığınızı yazın, genellikle bana yazmak isteğinde değilseniz bile»* diye yazıyordu.

Bu dilek, Lidya Avilova'nın canını sıkacak yerde, sevince boğdu onu. Kuşkusuz, farkında olmadan kendine aşık olan büyük adama hizmet etmekten mutlu olan Lidya, bu işle kendisinin uğraşacağına söz verdi. İşi titizlikle başardı. Çehov da ona minnet duydu. Bu kısa işbirliği süresinde Çehov'un ona yazdığı mektuplar, geçmiştekilerden daha uzun ve daha güvendirici oldu; artık ondan çekinmez olmuş gibiydi. Ona şunları yazıyordu: «Niçin Yalta'dayım? Neden burası bunca can sıkıcı? Kar yağmaya başladı. Fırtına çıktı. Rüzgar camlara vuruyor. Yazmak içimden gelmiyor ve hiçbir şey yazmıyorum... Çok iyisiniz. Bin kez söyledim bunu size, yine de söylüyorum.»**

Kırım'da kış, görülmedik ölçüde sert olduğundan, Autka'daki evin yapım çalışmalarını canlandırmak için, iyi havaları beklemek gerekti. Bu ev, kuzey yönünde iki, güneydeyse üç katlı, üslupsuz, karmakarışık, oldukça önemli bir yapıydı; bir çeşit kulesi, bir verandası ve camlı bir giriş kapısıyla. Biraz düşkırıklığına uğrayan Çehov, buna *sardalya kutusu* adını takıyordu. Bir tasarının pratik olarak gerçekleşeceğini anlar anlamaz, coşup yelkenleri suya indirmek huyunda vardı. İsteği ne denli ateşliyse, onun gerçekleştiğini görmek o denli acı çektiriyordu ona. Bütün yaşamında, düşüncesiz atılımlar ve üzüntülü geri çekilmeler

* 5 Şubat 1899 tarihli mektup.

** 18 Şubat 1899 tarihli mektup.

izlemişti birbirini. Şimdi, bütün özenini, bahçeye veriyordu, ağaçlıklı yolları ve çimenlerin krokilerini çizerek. Kırmızı fesli iki Türk, toprağı işliyor, Çehov da, açılan delikten deliğe giderek, ağaç fidanları, çalı ve gül fidanları dikiyordu. Kızkardeşine şunları yazıyordu: «Gerçek bir harika bu! On iki kiraz, dört dut ağacı, dört badem ağacı fidanı ve daha başka küçük küçük ağaçlar diktim. Hepsi de kusursuz. Yakında meyva verecekler. Eski ağaçlar tomurcuklandı, armut ve badem ağaçları ve güller çiçeğe durdular. Kuzeye göç eden kuşlar, özellikle, ardıç kuşları, geceyi bahçede geçiriyorlar ve sabahleyin ötüyorlar.»*

Çehov, Autka'daki evinin düzenlenmesine hesapsız para harcıyorsa da, iyilikseverliğine başvurulduğunda daha da tutumlu olamıyordu. Marx'tan ilk taksiti aldığı zaman, Yalta yakınlarındaki bir köy okulunun yapımı için beş bin ruble verdi. Babasının Taganrog'daki dükkanında çırak olarak çalışan Gavriuşka'nın izini bulunca, kızının okuma giderlerini karşılamayı önerdi. Geçim sıkıntısında genç yazarlar, onun yardımına güvenebiliyorlardı. Petersburg yakınlarında bir kır evi yapmayı kafasına koyan kardeşi Aleksandr'a bin ruble verdi. Çehov, ona yolladığı mektuplarını, *parababası kardeşin* ya da *insansever zengin* diye imzalıyordu.

Gittikçe artan, ünü dolayısıyla Çehov'a, yalnız para yardımı istemek, biçem üstüne öğütlerini almak ya da bir yayıncıya tanıtılmak için değil, günün sorunlarına ilişkin düşüncesini öğrenmek için de, tanınmamış kimseler başvuruyorlardı. Bu sonuncu istek Çehov'u rahatsız ediyordu. Bütün ömrü boyunca politika ve toplum olaylarına katılmak istememişti. İşte tam o günlerde, Petersburg'da başlayan öğrenci grevleri, bütün Rusya'yı sarsıyordu. Polisle şiddetli çatışmalarda, birçok genç tutuklanmış, kimileri de üniversiteden atılmıştı. Bunlardan bazıları, düşüncesini öğrenmek ve yardım istemek için Çehov'a mektuplar yazdı-

* 14 Mart 1899 tarihli mektup.

lar. Canı sıkılan Çehov, sanatçının kamu işlerine karışmaması gerektiği kuralının arkasına sığındı. Lidya Avilova'ya şunları yazıyordu: «Böylesi durumları yargılamak bize mi düşer? Bu, daha çok, jandarmalara, polislere, özellikle bu işler için seçilmiş görevlilere düşer. Bizim işimiz, yazmak, sadece yazmaktır. Savaşmamız, öfkelenmemiz, suçlamamız gerekirse, bunu ancak kalemimizle yapmalıyız.»*

Ne var ki, Çehov, üniversitedeki çalkantıların dışında kalıyorsa da, mektuplarında ve konuşmalarında, hükümetin uyguladığı hoyratca baskıları açık açık eleştiriyordu. Yaşı ilerledikçe, otokratik rejimin aşırılıklarından nefret ediyor ama, yine de Gorki'nin savaşkan sosyalizmine katılmıyordu. Halk hareketleri ürkütüyordu onu. İnanmış bir liberal olarak, ister yukarıdan, ister aşağıdan gelsin kaba gücü kınıyordu. Ona göre, Rusya'ya sağlıklı bir evrimi, yığınların eylemi değil, yalnız yaşayan birkaç cömert kişinin etkinliği getirebilirdi. Eski dostu, köy doktoru Orlov'a şunları yazıyordu: «Ben bireylere inanıyorum, kurtuluşu, bütün Rusya'ya dağılmış, ister aydın, ister köylü olsun, tek tek kişiliklerde görüyorum. Çünkü sayıları az bile olsa, güç var kendilerinde... Sözünü ettiğim tek tek kişiler, toplumda göze görünmeyen bir rol oynamaktadırlar. Egemenlikleri yok, ama, çalışmalarının sonucu apaçık ortada. Ne olursa olsun, bilim hep önde gidiyor, toplumsal bilinç artıyor, ahlaksal sorunlar daha bir kesinlikle ortaya konuluyor ve bütün bunlar, savcıların, mühendislerin, yöneticilerin, aydınların haberi olmadan, kotarılıyor hep birden, rüzgârlara ve dalgalara karşı.»**

Umulduğu üzere Suvorin, öğrenci davasında, kargaşalık çıkaranlara karşı sert bir tutum almıştı. Hatta, genç grevcileri suçlayan ve hareketi önlemek için Çar'ın bir soruşturma kurmasını onaylayan iki yazı yazmıştı. Sonuç olarak aydınlar gazeteyi boykot ettiler ve Gorki, *Yaşam*'da

* 27 Nisan 1899 tarihli mektup.
** 22 Şubat 1899 tarihli mektup.

zehir gibi bir *açık mektup* yayınladı. Başkaları da, Suvorin'i, hükümetten iki bin ruble almakla suçladılar. Son olarak da, Rus Yazarları Yardımlaşma Derneği, *Yeni Zaman*'ın direktörünü, bir onur jürisi önünde, gazeteyi kapatma yıldırısıyla, herkesin önünde, kendini aklamaya çağırdı. Gazetenin tirajı iyiden iyiye düşmüş, yazılışlerinden birçok kişi istifa etmişti. Dört bir yandan saldırıya uğrayan üstelik de hasta olan Suvorin nasıl bir tutum alacağını bilemiyordu. Şaşkınlık içinde, kendini haklı çıkarmak ve akıl danışmak için Çehov'a mektup yazdı.

Çehov, iki yazısını düpedüz eleştirerek yanıt verdi. Ciddi bir sorundan ciddilikten uzak bir biçimde söz etmesini ve bireylere karşı, haklarını aşan bir hükümetin savunuculuğunu yapmasını kınadı. Şöyle yazıyordu ona: «Devlet kavramı, hukuktan esinlenen ilişkilere dayandırılmalıdır, yoksa, anlamsız bir sözcük, imgeleme yetisini yıldırmaya yönelik bir korkuluk olur çıkar.»* Birkaç hafta sonra Çehov, bir başka mektubunda tutumunu kesinleştirdi: «İnsanlar, düşüncelerini özgürce açıklama hakkından yoksun iseler, o düşüncelerini öfke ve kızgınlıkla dile getirirler ve çoğu kez hükümet açısından canavarca ve çileden çıkartıcı sayılan bir biçimde. Ama, basın ve vicdan özgürlüğü verilsin, o zaman herkesin arzuladığı yatışma gelir ve uzun süremeyecek olsa da, bizim ömrümüz kadar sürecektir kuşkusuz.»** Bununla birlikte Çehov, bir onur jürisi düşüncesine karşıydı.

Çünkü, ona göre, böyle bir kurum askerler için uygun olabilir ama, rolleri, denklerinin yargısından korkmadan düşüncelerini özgürce dile getirmek olan yazarlara saçma gelir. Son olarak Çehov, gazetenin gözden düşmesinden yalnız *Yeni Zaman* yönetiminin sorumlu olduğunu ileri sürüyor, ayrıca şunları yazıyordu: «*Yeni Zaman*'ın Rus hükümetinden ve Fransız genelkurmaylığından para yar-

* 4 Mart 1899 tarihli mektup.

** 2 Nisan 1899 tarihli mektup.

dımı gördüğü kanısı yayıldı ortalığa. *Yeni Zaman* da, bu hakketmediği kötü ünü güçlendirmeye çalışıyor ayrıca... Sizin hükümet çevrelerince güçlü bir kişi, katı, acımasız bir insan olduğunuz ve *Yeni Zaman*'ın bir kez daha, önyargılı bu düşüncenin, toplumda, elden geldiği kadar, uzun süre tutunması için her şeyi yaptığı kanısında herkes.»*

Suvorin, onur jürisi önüne çıkmayı reddetti ama, öfkeye kapılan karısı, Çehov'u böylesi dramatik bir durumda dostça davranmamakla suçladı. Çehov, şöyle yanıt verdi: «Ne denli iyi düşünürsem düşüneyim onun (Suvorin) için ne yapabilirim? Bugünkü durum birden yaratılmadı. Yıllardır var bu durum. Bugün söylenen şeyler, ne zamandır söylenmekteydi her yerde biraz. Ama, sız ve Aleksis Sergiyeviç (Suvorin), gerçeği bilmiyordunuz, tıpkı krallar gibi... *Yeni Zaman*, güç günler yaşıyor, ama kuşkusuz uzun ömürlü bir güçtür o hâlâ. Bir zaman sonra, her şey yerli yerine oturacak. Her şey eskisi gibi olacak. Hiçbir şey değişmeyecek.»**

Çehov aldanmıyordu. Rus halkının belleği kısa ömürlüydü. Fırtına dindikten sonra, *Yeni Zaman*, görkemli yürüyüşünü sürdürdü ve Suvorin'in durumu yeniden düzeldi.*** Ama, Marx ve Dreyfus davalarından sonra patlak veren üniversitedeki çalkantılar, iki adamı birbirinden ayıran uçurumu derinleştirdi. Bu bir sürü anlaşmazlığa karşın Çehov, onuru çetin bir sınav geçiren eski dostuyla her türlü ilişkiyi kesmeye karar veremiyordu. Onunla mektuplaşmayı sürdürdü ve gelip kendisini görmesini boşuna istedi durdu.

Suvorin kaytardıysa da, Gorki, Çehov'u görmeye gitti. Yalta'da, ilk karşılaşmalarında, çok sevdiği yazarın büyüsüne kaptırdı kendini. Çehov da, genç meslek arkadaşına büyük bir yakınlık duydu. Günlerce, sanat, edebiyat, poli-

* 24 Nisan 1899 tarihli mektup.

** 29 Mart 1899 tarihli mektup.

*** 1834'te doğan Aleksis Suvorin 1912'ye dek rahat yaşadı. Yetmiş sekiz yaşında öldü.

tika üstüne konuşup durdular, geçmişin baş yapıtlarını ve çaresiz öğretmenlerin acıklı durumunu dile getirerek. Çehov, Gorki'ye şöyle diyordu: «Her Rus köyünde, iyi, akıllı ve kültürlü bir ilkokul öğretmeni bulunmasının ne denli gerekli olduğunu bir bilseniz... İlkokul öğretmeni, mesleğini çok seven bir sanatçı olmalıdır. Ama, bizde, zindana gider gibi, köy çocuklarını okutmaya giden yarı cahil bir taşerondur o. Karnı aç, boynu büküktür ve bir dilim ekmeğini yitirmekten korkmaktadır... Bir ilkokul öğretmeni gördüm mü, rahatsız oluyorum. Çünkü, ezilip büzülmektedir, çünkü üstü başı berbattır. Bana öyle geliyor ki, öğretmenin sefilliğinden, şöyle ya da böyle, ben de sorumluyum.» Çoğu hasta olan bu öğretmenler Yalta'ya geliyorlardı. Çehov, onlar için bir sanatoryum yaptırmayı tasarlıyordu. Gorki de onu destekliyordu bu düşünde. Halkın bağrından çıkmış bu yazarın yaman idealizmi, yalçın doğallığı Çehov'u büyülüyordu. Bu pek yontulmamış meslek arkadaşının yanında, Petersburg ve Moskova'nın çıtkırıldım yazarlarından çok daha rahat hissediyordu kendini. Lidya Avilova'ya şunları yazıyordu: «Görünüşte baldırı çıplağın biri bu. Ama, içten içe çok kibar bir insan. Hayranım ona. Onu kadınlarla tanıştırmak isterdim, iyi olurdu onun için bence. Ama, sırt çeviriyor.»* Seçkin eleştirmen ve düşünür Rozanov'a da şunları diyordu: «Yazar Gorki'yi görüyorum burda. Ancak ergin yaşta okumaya başlamış, sade, başına buyruk bir adam. İkinci kez dünyaya gelmişcesine, şimdilerde basılı ne varsa atılıyor üstüne, içtenlikle ve önyargısız okuyor.**

Gorki'ye gelince, Çehov gibi dahi bir yazarın, aynı zamanda, eşine az rastlanır nitelikte bir insan olabildiğine şaşıyordu. Karısına şunları yazıyordu: «Çehov, olağanüstü bir varlık. Yumuşak ve ince. İnsanlar deli divane oluyor onun için. Rahat da bırakmıyorlar onu... Onunla konuşmak

* 23 Mart 1899 tarihli mektup.
** 30 Mart 1899 tarihli mektup.

çok hoş. Bundan daha güzeli olmaz. Hiç kimseyle böylesine hoşlanarak konuştuğumu anımsamıyorum.» Ama, Gorki, hastalığının Çehov'u kaprisli, hatta insanlardan kaçar duruma soktuğunu da yazıyordu. Ayrıca, «dört bir yanını saran hayranları olmasına karşın, düşünceli, düşkırıklığı içinde ve yalnız bir insandı,» diye kaydediyordu. Bir gün, divanına uzanmış olan Çehov, iki öksürük arasında, Gorki'ye şunları söyledi: «Öleceğiz düşüncesiyle yaşamak hoş bir şey değil ama, miadını doldurmadan bile bile yaşamak da, baştan başa aptallık.»

İlkbahar daha kapıyı çalmadan Çehov, Yalta'dan kaçma isteğine, o süregen isteğe kaptırdı kendini. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Artık yaşamaz olan, ama sağlığına kavuşmak için sürünen bir insan rolünden usandım. Kıyıda, sokaklarda sürtüp duruyorum, açığa çıkarılmış bir keşiş gibi.»* 10 Nisan'da, Dr. Alçuler'e danışmadan, Moskova'ya doğru yola çıktı.

Orada önce, annesiyle kızkardeşinin oturdukları, Malaya-Dmitrovka sokağındaki küçük daireye yerleşti. Her zaman kendini görmeye gelenler, hemen oraya akın etmeye başladılar, reçelli bir ekmeğe üşüşen sinekler gibi. Sabahın sekizinden akşamın onuna kadar, semaverde su kaynıyordu. Marx hesabına tamamlamak zorunda olduğu düzeltme çalışmasına karşın, kendini rahatsız edenleri geri çevirmeye gönlü razı olmuyordu Çehov'un. Kimi kez, Maria'yı bir kenara çekiyor ve fısıldarcasına: «Dinle, şu adamı tanımıyorum, onunla hiç birlikte olmadım okulda. Biliyorum, cebinde bir yazısı vardır. Akşam yemeğine kalacak, kalacağını da söyleyecek bize. Gerçekten, olacak şey değil!» Dört gün sonra, biraz yalnız kalmak için, aynı sokaktaki bir başka apartman dairesine taşındı tek başına. Çan seslerini dinlemekten hoşlandığı Strasnoi manastırının yakınındaydı burası. Çok geçmeden, burada da konukların gelgiti yordu onu. Dr. Alçuler'e şunları yazıyordu: «Görüşmeye gelen

* 2 Nisan 1899 tarihli mektup.

sürü sürü insan, sonu gelmez konuşmalar; bu şenliğin ikinci gününde öylesine bitkin düştüm ki, zar zor kımıldanabiliyordum. Kendimi bir kadavra gibi cansız hissediyordum.»* Bu hayhuy arasında, Nijni Novgorod'a dönen Gorki'den, sıcak, açıkyürekliliğiyle içine dokunan bir mektup aldı: «Sizinle tanışmaktan mutluyum, korkunç ölçüde mutlu» diye yazıyordu Gorki, «Bence, siz gördüğüm ilk özgür insansınız, hiçbir şeye tapmayan ilk insan. Edebiyatı, bu yaşamın bilincini ve en büyük uğraşı yapmanız ne iyi. Ama ben, bunun iyi olduğunu düşünmekle birlikte, sizin gibi yaşamak için yaratılmamışım kuşkusuz. Ayrıca ben, sevgiler ve nefretler duymak zorundayım. Üzgünüm, ama başka türlü yapamam. Beni unutmayın ne olursunuz! Açık açık konuşalım: Arada bir bana öğüt vermenizi, kısaca, bana, yetişmeye gereksinimi olan bir arkadaş gibi davranmanızı isteyeceğim.»

Çehov'u duygulandıran bir başka olay, Tolstoy'un, Moskova'ya, onu görmeye gelmesi oldu. Ama, bir rastlantıyla orada bulunan oyuncular, aptalca gevezelikleriyle kafalarını şişirdiler. Bereket versin, ertesi gün, Çehov, Tolstoy'un evinde akşam yemeği yedi ve iki yazar, içtenlikle konuştular. Özellikle Gorki'den söz ettiler. Tolstoy, psikolojiden anlamadığını ileri sürmekle birlikte onun çok yetenekli olduğunu kabul ediyordu. Şöyle diyordu: «İnsan istediği her şeyi uydurabilir ama, psikolojiyi uyduramaz. İşte, Gorki'de psikolojik uydurmalar var. Duyumlamadığı şeyleri anlatıyor.»

Çehov, Lidya Avilova'yı da gördü yeniden. Lidya, 1 Mayıs 1899'da, üç çocuğuyla birlikte evine gitmek üzere Moskova'dan geçerken, Çehov'a, iki tren saati arasında garda buluşma önerisinde bulundu. Çehov kabul etti. Çünkü, kendisi için yaptığı çalışmalar dolayısıyla ona teşekkür etmek istiyordu. Ama, bu coşkulu, insanı avucunun içine almak isteyen bu kadının karşısına çıkınca; her zamanki

* 24 Nisan 1899 tarihli mektup.

gibi geri çekildi ve onun çekip gitmesini sabırsızlıkla bekledi. Her zaman, düşsel kuruntuları içinde kendini yitiren Lidya ise, ayrılışlarını *Aşk Üstüne* adlı öyküdeki kadının ayrılışına benzetiyor ve yüreği parçalanacak gibi çarpıyordu. Çehov, onunla ve çocuklarla birlikte kompartımana bindi. Lidya, ona, kır evine, kendini görmeye gelip gelmeyeceğini sordu. Çehov, alaycı alaycı «Hasta düşseniz bile gelmeyeceğim. İyi bir hekimim, ama çok para isterim. Bu da, sizin olanaklarınızı aşar.» dedi. Lidya'nın elini sıktı ve trenden indi. Çocuklar: «Anne, anne! Çabuk, çabuk!» diye bağırdılar. Lidya, anılarında şöyle yazacaktı: «Tren yavaş yavaş kalktı. Anton Pavloviç yavaş yavaş yürümeye başladı. Pencere boyunca silueti kaydı durdu ama, dönüp bakmadı. O zaman, onu son kez gördüğümün farkında değildim ve bunu düşünemiyordum.»

Aynı gün Çehov, *Martı*'nın özel bir temsilinde bulundu, oyuncuları övdü ama, dördüncü perdenin ritmini sertçe eleştirdi. Moskova'daki çırpınışın yorgunluğunu üstünden atmak için Melihovo'ya gitmeden önce, piyesini görmek istemişti. Ayrılacağı 7 Mayıs günü, Sanat Tiyatrosu topluluğunun tam kadrosuyla resim çektirmeyi kabul etti. Bir masanın arkasına oturmuş, dört bir yanını saygıyla çevreleyen oyunculara *Martı*'nın metnini okuyor gibi görünüyordu. Toplulukta, derin düşüncelere dalmış bir genç kadın, profilden ayrı bir yer tutuyordu: Olga Knipper. Çehov, bir gün önce ona, Melihovo'daki küçük evin bir resmini vermişti, şu sunuyla: «*Martı*'nın yazıldığı evim. Olga Leonardovna Knipper'e iyi anılarımla». Olga, için için duygulanmıştı.

XIII./«MERHABA, YAŞAMIMIN SON SAYFASI...»

Çehov'un uzağında, kızkardeşi, Olga Knipper'le dostluk kurmuştu. Maria aynı zamanda, sahnedeki yalın oyununa ve yaşamdaki hercailiğine hayrandı Olga'nın. Kardeşine: «Knipper'le biraz ilgilenmeni salık veririm sana. Bence çok ilginç bir kadın» diye yazıyordu. Çok geçmeden, iki kadın birbirlerine gidip gelmeye başladılar. Alman kökenli bir mühendisin kızı olan Olga, burjuya eğitimi görmüştü, müzik, resim ve yabancı dil dersleriyle. Babanın ölümü üzerine ailesi, giderlerini kısmak zorunda kaldı birden. Gorki'nin deyimiyle, *çılgın Knipper ailesi,* Moskova'da üç odalı bir kata yerleşti. Şan dersleri veren dul anneyle, içkiye düşkün, gürültücü, derbeder iki dayı ve tiyatro oyuncusu olmayı kafasına koyan Olga tık'şmışlardı o kata. Genç kız, Moskova Sanat Tiyatrosuna girmeden önce, annesinin kararsızlığını zorlayarak üç yıl Nemiroviç-Dançenko'nun dram sanatı derslerini izlemişti. Mesleğine tutkun, kaygısız ve çalkantılı bir yaşam sürüyordu. Rollerini ezberlerken, annesinin öğrencileri ses terimleri yapıyor, biri doktor, biri de subay olan dayıları da vodkayla kafayı buluyor, ya kağıt oynuyor ya da Tolstoy'dan ve Çehov'dan metinler okuyorlardı yüksek sesle.

Oyunculuğun ruhuna işlediği Olga, her biçimiyle yaşama tutkundu. Sanat ve edebiyat üstüne akıllıca konuşabilen Olga, giysilere, şapkalara ya da yemek pişirmeye ilgi duymakla alçalacağına inanmıyordu. Çehov'u daha ilk görüşünde, ona kendini beğendirmek için, soluk bir aydın kadın rolü oynamaması ama, cilveli, neşeli, doğal, sağlık

ve istek dolu görünmesi gerektiğini anladı. Yirmi dokuz yaşında, parlak teni, ipek gibi koyu saçları, gülen gözbebekleriyle bir bahar simgesi gibi kendini kabul ettirdi ona. Çehov, ondan on yaş büyüktü ama, yaşlı bir adamın acınaklı gözleriyle bakıyordu ona.

Çehov, 7 Mayıs 1899'da Melihovo'ya gelir gelmez, Olga'yı çağırdı, Rus kırlarının ilkbahar açılıp saçılmasını görmesi için. Olga, hemen Melihovo'ya gitti ve ilkten, evin sade ve içtenlikli havasına, yazarın *nükteden anlayan sessiz bir Rus kadını* olan annesinin sevecenliğine, ona topraklarını gezdiren Çehov'un saf gururuna hayran oluverdi. Olga, *Anılar*'ında şunları yazacaktı: «(Çehov), toprağın ürettiği her şeyi seviyordu. Olağanüstü sezi, sevinç ve güneşle dolu geçti üç gün.» Olga, Çehov'dan ayrıldığı zaman, ikisi de birbirini büyülemişti ve yeniden görüşme susuzluğu içindeydiler.

Olga, Haziranda Kafkasya'ya gitti: Orada, kardeşi Lıtshet'in evinde geçirecekti tatilini. Çehov, ona yazmaktan kendini alamadı, Lika'ya uyguladığı şakacı üslubuyla: «Ne demek oluyor bu? Nerdesiniz?.. Bizi unuttuğunuzu ve Kafkasya'da evlendiğinizi düşünmeye başladık... Doğruysa eğer, kiminle evlendiniz? Sahneyi bırakmaya karar mı verdiniz? Yazar unutuldu, ah ne acımasızlık bu, ne korkunç şey, ne vefasızlık!»* Ertesi gün, kızkardeşinin Olga'ya yazdığı mektubun altına şunları ekliyordu: «Merhaba, yaşamımın son sayfası, Rus topraklarının büyük aktrisi. Sizi gören Kafkasyalı'lara imreniyorum... Size olağanüstü bir neşe ve büyüleyici düşler dilerim...»**

Çehov, Melihovo'yu Olga'ya beğendirdikten sonra, nice anılarıyla yüklü olan bu topraklardan ayrılmaya hazırlanıyordu üzüntüyle karışık bir kararlılıkla. Burasını yirmi beş bin rubleye satmaya karar vererek, gazetelere ilan bile vermişti. Ama, hiçbir ciddi alıcı çıkmamıştı ortaya. İşi

* 16 Haziran 1899 tarihli mektup.
** 17 Haziran 1899 tarihli mektup.

en kısa sürede bir sonuca bağlamak için fiyatı düşürmeye hazırken, Yalta'ya yollamak üzere, kitaplarını, kişisel eşyalarını ve verandadaki eşyaları denklere koydurdu. Bu yeni yerleşme düşüncesi, sırtını geçmişe dönmesine yardım ediyordu.

Haziran sonunda, Olga ona mektupla, Güneyde buluşma önerisinde bulundu. Çehov, minnetle kabul etti öneriyi. 18 Haziranda Novorossiik'te buluşacaklar, oradan da Yalta'ya doğru birlikte vapura bineceklerdi.

Bu program kılı-kılına uygulandı. Yalta'da Çehov, Marino oteline indi, Olga da, ortak dostları Sredin'lere yerleşti. Çehov, zamanını, yapı işleri hayli ilerlemiş olan evinin işliğine giderek ve aktrisle kente inerek geçiriyordu. Olga, onun yaşayışına bakıp, bunca sıkıntılı olmasına, yemek yemeyip öğleleri ekmek peynirle geçiştirip iyi beslenmemesine çok üzülüyordu. Ama, Çehov, kimi kez çok acıkınca, beyaz Kırım şarabıyla deniz ürünleri yemeye götürüyordu Olga'yı. Olga, sağı solu belli olmayan ani parlayışlarla onu şaşırtıyordu. Çehov, kızkardeşine şunları yazıyordu: «Üzüntüler içinde. Dün beni görmeye geldi ve çay içti. Oturup kaldı, ağzını açmadan.»*

2 Ağustosta, Moskova'ya döndüler. Çünkü Olga, toplulukla birlikte provalara yeniden başlamak zorundaydı. Yalta yolundan, o zamanlar şümendüferin uğradığı Bahçesaray'a dek kupa arabasıyla gittiler. Yolda, dağlık görünümleri, servilerle çevrili gül bahçelerini, kendi haline bırakılmış Müslüman mezarlıklarını ve küçük Tatar köylerini hayran hayran seyrettiler. Hava güzel kokular içindeydi; konuşmalar hafif ve neşeliydi. İki yolcumuz, kendilerini birbirine yakınlaştıran ama birleştirmeyen bu güzel tatilin sona ermesine hayıflanıyordu.

Moskova'da, provalar Olga'yı avucunun içine aldı ve Çehov onu az görür oldu. Kendisi de, toplu yapıtlarının ilk cildini baskıya hazırlamakla uğraşıyordu harıl harıl. Bu

* 21 Temmuz 1899 tarihli mektup.

ara, kızkardeşi, Melihovo'yu bir odun tüccarına satmayı başarmıştı... Çehov, ödemenin taksitle yapılacağını öngören sözleşmeyi imzaladı.*

Ağustos ayı içinde havalar serinledi ve Çehov hastalandı. Suvorin'e şöyle yazıyordu: «Bilmiyorum, basiller mi ayaklandı, yoksa zaman mı duyuruyor kendini, ama artık dayanamıyorum, başım yastığa düşüyor.»** Bir tek çözüm vardı: Yalta'ya dönmek. Oraya, 27 Ağustos 1899'da, yorgun argın vardı. Annesiyle kızkardeşi 8 Eylülde yanına geldiler.

Üçü birlikte, daha alçıları kurumamış olan Autka köşküne yerleştiler iyi kötü. İşçiler, işlikte ağır basmaktaydı. Çehov, *Rus Düşüncesi* başyazarına şunları yazıyordu: «Parkeciler ve marangozlar, sabahtan akşama dek çekiç sallıyor ve çalışmama engel oluyorlar. Üstelik, hava çok güzel ve insanın odasında kapalı kalması güç.»*** Bu güzel günler, Çehov'un annesinin kararsızlığını haklı çıkardı. Evin yerleşme düzeni rahat olmamakla birlikte, artık Melihovo'yu aramıyordu hiç. 25 Ekimde Maria, Moskova'ya dönerken, onunla birlikte gitmeyi uygun bulmadı.

Bu ara, Autka villası, daha sevimli bir görünüm almıştı. Çehov, sonunda, çalışma odasına yerleşebildi. Duvarları, zambak çiçekleriyle bezeli kağıtlarla kaplı oda, üst bölümü değirmi ve vitraylarla kaplı yüksek bir pencereyle aydınlanıyordu. Oradan, vadi, Yalta'nın evleri, daha uzaklarda, deniz görünüyordu. Şöminenin üstünde Levitan'ın bir peyzajı, duvarlarda da, sayısız aile fotoğrafları, Tolstoy'un, Turgeniyev'in ve Grigoroviç'in suluboya ve yağlıboya portreleri vardı. Kağıtlar, kitaplar, tahta ve taş üstüne oyulmuş küçük yontularla kaplı büyük masanın yukarısında bir levha asılıydı: *Lütfen sigara içmeyin!*. Ama, Çe-

* İlk taksit gecikti. Daha sonrakiler de ödenmedi. Sonunda Melihovo Baron Stuart adında birine devredildi.

** 19 Ağustos 1899 tarihli mektup.

*** 15 Eylül 1899 tarihli mektup.

hov, dalgınlıkla bir sigara yakan konuğa, hiçbir zaman levhayı göstermiyordu. Birilerini hizaya getirmektense, öksürmeyi yeğliyordu. Çok sade döşeli olan çalışma odası, beyaz, temiz ve süssüz yatak odasına açılıyordu. Böylece, dinlendikten sonra, çalışmaya geçmesi için üç adım atması gerekiyordu. O sonbaharda, tüm yapıtlarının düzeltmesi zamanını almakla birlikte *Küçük Köpekli Bayan* ve *Çukurda* adlı iki öyküyü yazmayı ve *Piskopos* adlı bir öykünün planını çizmeyi başardı. *Mujikler*'de olduğu gibi, *Çukurda*' da, Çehov'un Melihovo'da tanıdığı köylü dünyasının acımasız bir çağrıştırımıydı. *Küçük Köpekli Kadın*'ı ise, tersine, Yalta'nın yapay havası esinlemişti yazara. Basit bir tatil flörtü gibi başlayan ve olaylar içinde, derin ama umarsız bir aşka dönüşen bu zina öyküsü bombozuk bir istasyon büyüsüyle dopdoludur: Güney görünümleri, tozlu yollar, meydan köşelerindeki lokantalar, Ay ışığı, denizin tatlı sesi, aşıkların başını döndüren bir o kadar harç. Serüvenleri, aynı zamanda hafif ve acımasız bir hava içinde anlatılmakta, görünüşte önemsiz her ayrıntı, bütünün ara renkli uyumuna katkıda bulunmaktaydı. Sonuç da, Çehov' un çoğu öykü ve piyeslerindeki sonuç olabilirdi: «Ona öyle geliyordu ki az sonra çözümü bulacaktı ve o zaman, yepyeni ve güzel bir yaşam başlayacaktı. Ama, ikisi de bu sonucun henüz uzak olduğunu ve en karmaşık, en güç şeyin daha yeni yeni başladığını görüyorlardı. *Küçük Köpekli Kadın* adlı öyküyü okuyunca coşkuya gelen Gorki, Çehov'a şunları yazdı: «Öykülerinizin en küçüğünden sonra, her şey kaba görünüyor, kalemle değil, sanki baltayla yazılmışlar. Özellikle de, artık hiçbir şey, yani gerçek, basit görünmüyor... Evet, siz gerçekçiliğin işini yürütüyorsunuz... Küçük öykülerinizle çok büyük bir iş görüyorsunuz, bu uyuşuk, bu can çekişen yaşama nefret uyandırarak... Öyküleriniz, yaşamın tüm güzel kokularıyla dolu zarif şişelere benziyor.»*

Çehov, yapıtlarını yaratmak için başkalarının yaşamı-

* Ocak 1900 başlarında yazılan mektup.

nı yağma ediyorsa da, bu kez, kendi aşk deneyimlerinden çok şey almak zorunda kaldı. *Küçük Köpekli Kadın*'da şunları yazarken kendini düşünmüyor muydu?: «Zaman geçiyordu, kadınlarla tanışıyor, bağlanıyor, ayrılıyor ama, sevmiyordu onları. Tanışmalarında her şey vardı, aşktan başka. Ama şimdi, saçları kırlaştığında, gerçekten seviyordu, yaşamında ilk kez.»

Gerçekte, kendi durumu, öykü kişisi Gurov'unkinden farklıydı. Kuşkusuz, gün geçmiyordu ki, uzaktaki o sevimli Olga'yı üzüntülü üzüntülü düşünmesin. Ama, aşk mıydı bu acaba? Yoksa, cansıkıntısından ve yalnızlıktan kaynaklanan bir çeşit özlem mi? Ona, Yalta'dan şunları yazıyordu: «Size alıştım ve şimdi canım sıkılıyor. Sizi ilkbahardan önce göremeyeceğim düşüncesine alıştırmalıyım kendimi. bütün bütün. Fena halde keyifsizim.»* Bir ay sonra da: «Sıkılıyorum. Öfkeden çatlıyorum, yine de yine de çatlıyorum. Tiyatronuzun döşemesi altında yaşayan fareyi kıskanıyorum.»** diye yazıyordu. Bununla birlikte, geçip giden haftalar içinde, aşkla ilgili sabırsızlığı duruldu, mektupları seyreldi. 8 Aralıkta Olga'ya kısa bir mektup yazdı: «Sevgili aktris, tapınılası kadın, size yazamıyorsam, iyiden iyiye çalışmaya daldığım ve ondan kopamadığım için yazamıyorum.»

Olga'yı görmeye can atmıyor değildi yine de, ama yalnız onu seyretmek, onunla konuşmak zevkini tadabilmek için. Yalta'da, yazar dostlarından, edebiyat tartışmalarından, tiyatro haberlerinden, redaksiyon salonlarından yoksun olduğuna üzülüyordu. Bu yoksunluk, sürgünlük ve acı yalnızlık duygusunu, bellibaşlı sırdaşı Maria'ya iletiyordu içtenlikle: «Dağlara kar yağdı. Hava soğumaya başladı... Tiyatro, dost çevreleri ve her türlü imrendirici şeylerden söz ediyorsun. Düpedüz bir kışkırtıcılık bu senin yaptığın. Akşamın dokuzunda gidip yatağa girmek ve öfkeler

* 3 Eylül 1899 tarihli mektup.

** 4 Ekim 1899 tarihli mektup.

içinde, gidilecek hiçbir yer, konuşulacak kimse olmadığını, çalışmaya hiçbir neden bulunmadığını bile bile, uzanıp kalmanın ne denli cansıkıcı olduğunu sanki bilmiyorsun. Sizin yaptığınız umurunuzda değil. Çünkü, çalışmanızın sonucunu görmeyecek ve işitmeyeceksiniz. Piyano ile ben, evde ağzı kilitli iki nesneyiz, piyanomuzu çalacak kimsecikler yokken, bizi buraya niçin koymuşlar diye sorup duruyoruz hep.»*

Bu uzunboylu kişisel yakınma, Çehov'u, başkalarının mutsuzluklarına, her zaman çok duyarlı olmaktan alıkoymuyordu. Yalta'ya sağıtılmaya gelen yoksul veremlilerin yürekler acısı koşullarda yaşadıklarını görünce, yoksullar için bir sanatoryum yaptırma tasarısını anımsadı. Bir esirgeme komitesi kurduktan sonra, dostlarına durumu bildirdi, gazetelerde iyilikseverlere seslendi ve bir küçük sağlık evinde otuz kadar hastayı barındıracak kadar para toplamayı başardı. Bir ilk başarıydı bu ama, eylemde olduğu kadar yazı işlerinde de zorlu olan bu adama yetmezdi bu. Çehov, gazeteci Tarahovski'ye şunları yazıyordu: «Yeni veremlilerin istilasına uğradık. Gelip beni buluyorlar. Bunaldım. Ne yapacağımı bilemiyorum... Rusya'nın başından atmak için buraya sürü sepet yolladığı bu zavallı hastaların nasıl yaşadığını bir bilseniz. Düpedüz korkunç.»** Gorki'ye de şunları yazıyordu: «Burada bir sürü yoksul veremli var. Yataklarında berbat yorganları altında bir şeyler istedikleri ve ölmek üzere oldukları zaman yüzlerini görmek kadar acı bir şey olamaz. Bir sanatoryum yaptırmaya karar verdik.»*** Bu sanatoryumun yapımına gerekli 40 bin rubleyi toplamak iki yılı gerektirmekteydi. Sağlıkevi, bugün Çehov'un adını taşımaktadır. Bu yüce gönül işi savaşımında, girişimin başarılamayacak denli önemli olduğu bahanesiyle yardıma yanaşmayan birtakım *ilericilerin* aldırmazlıkları kadar hiçbir şey üzmedi Çehov'u.

* 11 Kasım 1899 tarihli mektup.
** 26 Kasım 1899 tarihli mektup.
*** 25 Kasım 1899 tarihli mektup.

İşin tuhafı, başkaları için bir sanatoryum açılmasını isteyen Çehov'un, bu tür bir kuruma çekilip oturma olanağını kendisi için bir dakikacık olsun düşünmemesidir. Hastalığının ciddi olduğunu bilen Çehov, ölümü beklerken, sağlık nedeni ile bir yere kapanma düşüncesine katlanamıyordu. Keyfince yaşamayı yeğliyordu, aşağı yukarı hemen hiç önlem almadan yaşamını kısaltma pahasına da olsa. Başkaları söz konusu olunca doktordu, ama kendi sağlığı söz konusu oldu mu, çoğu kez, doktorluğun yardımını istemiyordu.

Sanatoryum tasarısını kabul ettirmek için, gün be gün sürdürdüğü bu savaşıma karşın Çehov, Yalta'da duyduğu, kendi deyimiyle, hoş bir boşluk ve ılık bir hiçlik duygusunu, Moskova Sanat Tiyatrosu'nun oyuncu ve rejisörü Meyerhov'a şöyle anlatıyordu: «Burada hava çok güzel ve sıcak ama, sadece sos. Et olmayınca da, sos neye yarar ki.»* O günlerde *mektuplaşmalarının* hatırı sayılır bir bölümü, *Vanya Dayı*'yı sahnelemeye çalışan topluluğa ayrılmıştı. *Orman Perisi*'nin yeniden elden geçirilmişi olan *Vanya Dayı*, her ne kadar daha önce başarıyla sergilenmişse de, Çehov, Petersburg ya da Moskova'nın büyük bir sahnesinde oynanmasına pek razı olamıyordu. Ama, 1899 başlarında, Moskova'nın en eski ve en ünlü tiyatrosu Malyi' nin müdürlüğü oyunu sahneye koymaya niyet etmişti. Çehov da, razı olmuştu sonunda. Ne var ki, ilk incelemeden sonra, edebi kurul, önemli değişiklikler istemişti: Örneğin, bu baylar *Vanya Dayı* gibi aydın bir adamın, eski bir üniversite profesörüne tabanca çekecek denli öfkeye kapılmasının tümden inamlmaz, ayıp uygunsuz bir şey olduğu düşüncesindeydiler. Onlara öyle geliyordu ki, bütün aydınlar sınıfı, böylesi bir davranışı kendilerine hakaret sayabilirlerdi. Çehov, onların tepkilerine çok güldükten sonra, metni alıp topluluğuna hayran olduğu Sanat Tiyatrosu'na verdi.

* 1899 sonlarında yazılan bir mektup.

Moskova'ya son gittiğinde Çehov, *Vanya Dayı*'nın birkaç provasında hazır bulunmuş, böylesi silik bir kişi hesabına şaşılası bir dikkat ve titizlik göstermişti. En ufak bir yorumlama yanlışı, abartılan en ufak bir etki, tırnağı sökülüyormuş gibi rahatsız ediyordu onu. Rejisöre ve oyunculara, keyfi yorumlarını yüzlerine söylemekten çekinmiyordu, kadınlara karşıysa farklı bir nazikliği elden bırakmadan. Bu da, ona *Kadın oyuncuların denetmeni* adının takılmasına yol açmıştı.

Sonbaharda Yalta'ya döndüğünde, kendinden uzakta, Moskova'da yaşama giren *Vanya Dayı*'sının haberlerini kaygıyla bekledi. Oyunda Elena rolünü oynayan Olga, ona mektup yazarak, kişisinin psikolojisi üstüne açıklamalar istedi. Çehov yanıt olarak ona, Dr. Astrov'un Elena'ya delicesine tutkun olduğunu ileri süren Stanislavski'nin yanıldığını yazdı. Ayrıca şunları da yazıyordu: «Dr. Astrov, Elena'nın güzelliğine kaptırmıştı kendini ama, bilinçle yargılıyordu onu ve perdede onunla 'Afrika'yı kasıp kavuran sıcakla konuşurmuş gibi' konuşuyor ve onu 'vakit geçirmek için, hemen hemen dalgınca' öpüyordu.» Çehov, mektubuna şunları ekliyordu: «Ah, sevimli aktris, ne kadar isterdim Moskova'da olmayı! Ama kafanız dönüyor sizin, zehir içmişsiniz ve tümden şaşkına dönmüşsünüz, bana ayıracak zamanınız yok.»*

Vanya Dayı'nın ilk temsili 26 Ekim 1899'da olacaktı. Yerler tümüyle çok önceden tutulmuştu. İnanç dolu bir topluluk, seyircilerin önüne çıkacaktı. Çehov'un yatağına girdiği 27 Ekim akşamında, Yalta postahanesi, aldığı telgrafları ona telefonla iletmeye başladı arayla. Çehov, Olga Knipper'e şunları yazıyordu: «Her uyanışta, telefona koşuyordum karanlıkta, yalınayak. Soğuktan donuyordum. Kazandığım başarı ilk kez, uyumama engel oluyordu.»**

Kuşkusuz, bütün bu telgraflar, büyük bir başarıyı, sa-

* 30 Eylül 1899 tarihli mektup.
** 30 Ekim 1899 tarihli mektup.

yısız alkış tufanlarını bildiriyordu. Ama, Çehov, başarı raporlarında, bir kaygı ve doyumsuzluk belirtisi seziyordu. Basındaki yazılar onu, bu yatışkın izleniminde haklı çıkardı. Övgüler ve eleştiriler birbirine karışmaktaydı ustaca. Bununla birlikte, daha sonraki temsillerde, oyunun niteliği iyileşti ve seyirciler oyunu büyük coşkuyla karşıladı.

Çehov, *Vanya Dayı*'da içli-dışlı olduğu temaları yeniden ele aldı: Günlük yaşamda ruhun yavaş yavaş yıpranışı, aylak köy yaşamının sıkıntısı, her türlü ideal özleminin kaçınılmaz başarısızlığı, olumsuz kişilerle, insanlara yardımcı olmayı deneyenlerin karşıtlığı. Birinciler arasında, kof ve kendini beğenmiş ünlü profesör Serebriakov ile genç ve güzel karısı Elena var. İkincilerdense, iyi, sade ve candan *Vanya Dayı* var. O, yeğeni Sonya ile birlikte, Sonya'nın anasından kalan çiftliği yönetmektedir. Sonya'nın annesi, Serebriakov'un ilk karısıdır. Yaşamı boyunca, kayınbiraderi *parlak profesöre* kendini adamış olan *Vanya Dayı*, bu adamın yaldızlı bir hiç, şatafatlı bir asalak olduğunu fark edince, umutsuzluk ve nefrete kaptırır kendini. Çok geçmeden Serebriakov, gözü kapalı bencilliği içinde, daha gösterişli bir yaşam sürmek için çiftliği satmayı koyar aklına. Bunun üzerine, yumuşak *Vanya Dayı*, sabrı tükenerek, ateş eder ona ama, vuramaz. Bu utanç verici olaydan sonra, her şey yeniden düzene girer. Aşk düşleri bir bir sönüp gider: *Vanya Dayı*'nın güzel Elena'ya, Dr. Astrov'un aynı kadına, coşkun Sonya'nın Dr. Astrov'a olan aşkları. Acemice bir uzlaşma kişileri birbirine yaklaştırır. Serebriakov'la Elena kente giderler. *Vanya Dayı* ile Sonya kalırlar ve kendilerini unutarak, eskisi gibi, profesörün rahatlığı ve ünü uğrunda çalışmalarını sürdürürler, çiftliğin gelirini profesöre yollayarak... Böylece, nitesizlik, bir kez daha baskın çıkar ve ruh yüceliği hiçe sayılır. Burada, tüm önemli kişiler bozguna uğramışlardır. Hepsinin en bilinçlisi olan Dr. Astrov, hastaları için kendini harcar, yeteneğinden kuşkulara kapılarak. Çok yumuşak ve duyarlı olan *Vanya Dayı*, saçma bir *aile anlayışı* uğruna geleceğini ber-

bat ettiğinin bilincindedir. Elena, kendisinin herhangi bir kimse kadar bilinçsiz olduğu kanısındadır. Oyunun temel kişilerinden olan kendini beğenmiş Serebriakov, yaşamında hiçbir doyum bulamıyor, *tiksinç bir yaşlılık* hastalığına tutulmaktan yakınıyor ve karısına: «İğreniyorum senden, önce senden.» diyordu. Ateşli Sonya'ya gelince, sonunda, bütün kuruntularından sıyrılarak, tek düze ve geçim sıkıntısı içinde küçük bir yaşama hazır olduğunun farkına varır. Oyunun son sözünü söylemek de ona düşer: «*Vanya Dayı, ömründe sevinç nedir bilmedin ama sabret, sabret... Dinleneceğiz... Dinleneceğiz!*» Bu kırılgan varlıklar için, yaşamın hoyratlıkları karşısında, yazgıya boyun eğmek en iyi tutumdur yine de. Ta başından beri, ne yaparlarsa yapsınlar, ezileceklerini biliyorlardı. Belki de, bilinçsiz olarak, bu alçak gönüllü özveriyi diliyorlardı. Kasvetli hava içinde erinç.

Gorki, *Vanya Dayı*'yı ikinci kez seyrettikten sonra, Çehov'a şunları yazıyordu: «Hep *Vanya Dayı*. Hep. Yerimi ayırtarak yine gidip göreceğim... Oyun, düşünce ve simgelerle dolup taşıyor ve tümü, baştanbaşa özgün, eşsiz bir yapıt oluşturuyor.»* Böylesi tanıklıklardan sonra Çehov, oyunun uzun ve parlak bir yaşamı olacağına inanıyordu kesin olarak. Yorgunluktan yakınan ve tiyatronun yönetim kurulundan ayrılacağını söyleyen Nemiroviç-Dançenko'ya ateşli bir dostlukla şöyle yanıt verdi Çehov: «Bıkma, soğuma! Sanat Tiyatro'su, bir gün çağdaş Rus tiyatrosu üstüne yazılacak kitabın en güzel sayfasını sağlayacak. Bu tiyatro senin övüncün olmalıdır. Sevdiğim tek tiyatro bu... Moskova'da otursaydım, personele katılmak isterdim, kapıcı göreviyle de olsa, sizlere biraz yardım edebilmek ve elimden gelirse, bu sevgili kuruma kayıtsız kalmana engel olmak için.»** O günlerde *Vanya Dayı* çevresinde sözbirliğiyle yükselen övgüler ortasında, bir tek çatlak ses: Tols-

* Ocak 1900 tarihli mektup.

** 24 Ekim 1899 tarihli mektup.

toy'un görüşüydü. Oyuncu Sanin'e soruyordu, öfkeli öfkeli: «Dram nerede? Neye dayanıyor? Olay, yerinde sayıyor.» Nemiroviç-Dançenko, yazarını savunmaya kalkışınca, Tolstoy ona, *Vanya Dayı*'da trajik durum bulunmadığını, onun yerini gitarlar ve cırcırböceklerinin tuttuğunu söylüyordu. Bu konuşmayı Çehov'a anlattıklarında, öfkeye kapılmadan, alaya aldı işi. Bir zaman sonra yazar Gnediç'e, Tolstoy'dan söz ederken, oyunlarını yaşlı ustanın sevmediğini söyledi ve şunları ekledi: «Beni avutan bir şey var. Tolstoy bana 'Biliyorsunuz, ben Shakespeare'den nefret ediyorum. Ama, sizin piyesiniz onunkinden daha berbat.' dedi.» Bu kesin suçlamayı anımsayan Çehov, öyle bir kahkaha attı ki, kelebek gözlükleri burnundan düştü.

Tolstoy'un, gevşeklik ve ahlakdışılıkla suçladığı *Vanya Dayı*'ya duyduğu nefret, Çehov'un kışın, *Diriliş*'in yayınlanmasını büyük bir edebiyat olayı olarak karşılamasına engel olmadı. Gorki'ye şunları yazıyordu: «*Diriliş*'i yeni okudum. Nehliudov'la Katia arasındaki oldukça karışık ve yapma ilişkiler dışında, her şey çarptı beni bu romanda: gücü, zenginliği, gürlüğü, aynı zamanda, ölümden korkan, korktuğunu açığa vuramayan ve Kutsal Kitap metinlerine sıkı sıkıya sarılan bir adamın ikiyüzlülüğü.»*

Aralık ayında Çehov, Tolstoy'un ağır hasta olduğunu öğrenince, en yakın akrabalarından birinin yaşamı tehlikede imişcesine kaygılandı. Menşikov'a şunları yazıyordu: «Hastalığı beni korkuttu ve sınırsız gerilime soktu. Tolstoy ölecek diye ödüm kopuyor. Ölürse, yaşamımda büyük bir boşluk olacak. Önce, hiçbir insanı onun kadar sevmedim. Ben imansızın biriyim ama, bütün inançlar içinde, onunkini yüreğime en yakını ve benim için en iyi olanı sayıyorum. Sonra, edebiyatta bir Tolstoy olduğu sürece, bir yazar olmak hem kolay hem hoştur. İnsan, geçmişte hiçbir şey yapmamış olduğu ve gelecekte de hiçbir şey yapmayacağı bilincinde olsa bile, gerçekten korkunç bir şey

* 15 Şubat 1900 tarihli mektup.

değil bu. Çünkü, Tolstoy her şeyi yaratıyor bizim için. Onun yaptığı şey, edebiyattan umulan ve beklenen her şeyin doğrulanmasıdır. Sonra, Tolstoy'un kesin bir tutumu ve çok büyük etkinliği var. Yaşadığı sürece, edebiyatta, kötü zevk, ister saygısız ister sulu göz olsun bayağılık, bütün kaba ve sinir bozucu övünmeler uzaklara itilerek karanlıklara gömülecek. Yalnız onun manevi etkisi, çeşitli akımları ve edebi mizaçları belirli bir düzeyde tutabilir. Onsuz, yazarlar çobansız bir sürü ya da iğrenç bir bulamaç olurdu, içinde açık seçik görmenin olanağı olmayan bir bulamaç.»*

Çehov'un Tolstoy'a olan saygısına, Tolstoy, hemen hemen bir baba sevecenliğiyle yanıt veriyordu. Tolstoy, Çehov'un oyun yazarlığını kabul etmiyorsa da, onu üstün nitelikli bir öykü yazarı sayıyordu. Çehov'un öykülerinden büyük tad alıyordu. *Çukurda*'yı okuduktan sonra Gorki'ye şunları yazıyordu: «Çehov, *Yaşam*'la ne güzel bir öykü çıkarmış ortaya! Olağanüstü bir mutluluk duydum ondan.» Tolstoy, Çehov'u Maupassant'la karşılaştırıyor, Goldenweiser'e şunları yazıyordu: «Gerçek kuruntusu Çehov'da tastamam. Metinleri, steoroskop etkisi yaratıyor. Sözcükleri adeta gelişigüzel havaya fırlatıyor, ama bir izlenimci ressam gibi, fırça vuruşlarıyla olağanüstü sonuçlar elde ediyor.»**

16 Ocak 1900'de Çehov, Tolstoy ve Korolenko ile birlikte, Bilim Akademisi'nin edebiyat bölümüne üye seçildiğini öğrendi. Gerçekte hükümet, bir yıl önce, yazarları ve seçkin bilginleri bir araya getirme düşüncesiyle Akademi'ye bir Puşkin bölümü eklemeye karar vermişti. Bu nedenle Çehov birçok kutlama telgrafı aldı. Taganrog belediye meclisi de, yetenekli öğrencilere ayrılması gereken iki burs onun adını verdi. Tolstoy'un yanında, ilk on akademisyen arasında olmanın sevincine karşın, bu onurlandırmayı gülünç buldu. Yakın dostlarına yazdığı kimi mektuplara, şaka olsun diye, *Antonio academicus* ya da *onursal ve ka-*

* 28 Ocak 1900 tarihli mektup.

** Goldenweiser'in günlüğünden: **Tolstoy'un Özel Yaşamında.**

lıtsal akademisyen diye imzalar attı. Kızkardeşine de, «ailenin yaşlı hizmetçisi, *general* katına yükseltildiğimi sanarak, görmeye gelenlerin, beni *ekselans* diye karşılamalarını istiyor» diye yazdı. Çehov'un bu yeni saygınlık katında gördüğü tek üstünlük şuydu: Bu, ona yasal olarak akademik dokunmazlık ve onu gümrük zorluklarından kurtaran özel bir pasaport sağlıyordu. Uzun süre akademisyen olarak kalacağına gelince «Herhangi bir anlaşmazlıktan sonra, bu ünvanı yitirince çok daha mutlu olacağım»* diye yazıyordu Menşikov'a.

Gerçekteyse, ünü arttıkça, dostlarından, kent gürültülerinden başarı eksikliğinden uzakta, Yalta'ya kapanıp kalmanın üzüncünü duyuyordu. Gorki'ye şunları yazıyordu: «Aylaklık, ısının, sıfırın altında duraladığı tatsız bir kış, ilginç kadınların yokluğu, gezinti yerlerindeki domuz suratlı insanlar, bütün bunlar insanı tüketebilir. Yorgunum. Kış on yıldır sürüyormuş gibi geliyor bana.»** Gorki, ona bir ay önce: «Kim olduğunu bilmediğim yabancı adlı bir aktrisle evleneceğinizi söylüyorlar. Hiç inanmıyorum buna. Ama, doğruysa eğer, sevinirim.»*** diye yazıyordu.

Çehov, bu konuda ona yanıt vermedi. On beş yıldan beri, evlenme üzerine çıkarılan söylentilerden bıkmıştı. Ne var ki, bu kez, koşullar, haberi yayanlara hak vereceğe benziyordu. Herkes, Olga Knipper'le Maria'nın içtikleri suyun ayrı gitmediğini söylüyordu. Çehov'un kızkardeşinden aldığı mektupların hepsi, yeni dostunun övgüleriyle doluydu. Olga, çoğu kez, mektupların altına birkaç sevimli sözler yazıyordu. Maria, bu mektup ilişkilerini eğlenceli buluyordu. Ona göre, kardeşiyle Olga arasında geçici bir hayranlık söz konusuydu sadece. Kesin olan bir şey varsa o da: Anton'un hiçbir zaman evlenmeyecek olmasıydı. Hem,

* 28 Ocak 1900 tarihli mektup.
** 3 Şubat 1900 tarihli mektup.
*** Ocak 1900 başlarında yazılan mektup.

Olga'ya verdiği yanıtlarda asık suratlıydı. Genç kadın, onun yabancı ülkelere gitmek zorunda olduğu düşüncesinden kaygıya düşünce, Çehov ona şunları yazdı: «Niçin üzgünsünüz? Düşler kuruyor, umutlanıyor, içiyor, gülüyorsunuz... Daha ne istersiniz? Benim içinse, durum başka. Ben gurbette bir adamım, dolu dolu yaşayamıyorum, her ne kadar seviyorsam da, içki içemiyorum. Gürültüden hoşlanıyorum ama duyduğum olmuyor. Kısacası, sökülüp başka yere dikilmiş kararsız bir ağaç gibiyim: Kök salacak mı, yoksa kuruyacak mıyım?»*

Çehov, oyalanmak için, bahçe işleriyle uğraşıyordu, sert ve çakıllı Autka toprağında palmiye ve ökaliptüs ağaçları yanında, kayın ve kavak ağaçlarını iklime alıştırmaya çalışarak. Akasyalı yolu, çok çabuk gelişmişti. Bir önceki sonbaharda diktiği yetmiş gül fidanından yalnız üçü kurumuştu. Koltukları kabara kabara Menşikov'a şunları yazıyordu: «Bana öyle geliyor ki, yazar olmasaydım bahçevan olabilirdim.» Melihovo'daki, kısa, eğri bacaklı köpekleri ölmüştü. Onların yerini, gezintilerine eşlik eden iki fino köpeği almıştı. *Kestane*, kocaman, şapşal ve uslu bir köpekti. *Küçük As* ise, saldırgan, dik kafalıydı. İkide bir boğuk boğuk havlıyordu. Kanatları yıpranmış kül renginde iki turna kuşu, bahçeyi kendilerine yurt edinmişlerdi. Gül fidanlarını budarken, Çehov'u adım adım izliyorlar ama, yanlarına yanaştırmıyorlardı. O elinden her iş gelen Arsen, kentten alışveriş yaptıktan sonra döndüğünde, boğuk sesler çıkarıp gagalarını birbirine vura vura, o çıkıntılı uzun bacaklarıyla, dört bir yanında dans ediyorlardı. Çehov, ürkek bir tiksinti duyduğu kediler dışında, bütün hayvanları seviyordu. Melihovo'da olduğu gibi, fareleri canlı canlı yakalıyor, sonra evden biraz uzaktaki Tatar mezarlığına bırakıyordu.

Çehov'un parayla ilgili kaygıları ikinci plana düşmüştü artık. Marx ona, sözleşmede öngörülen avansları düzenli

* 10 Şubat 1900 tarihli mektup.

olarak gönderiyordu. Çehov, tiyatro için yüklü telif hakları alıyordu. Maria adına, beş bin ruble yatırdı bankaya. Mülk edinme içgüdüsü onu yeni serüvenlere ittiğinden, Yalta'da, yirmi kilometre uzaklarda, Gurzuf'ta, deniz kıyısında küçük bir arsayla, üç gözlü bir kulübe satın aldı. Bu çılgınlığı haklı göstermek için, kızkardeşine, yaz tatilini ailece bu ev bozuntusunda geçireceklerini yazdı. Bu kez Maria onayladı ve yanıtında, Olga Knipper'in de onayladığını ekledi muzipce.

İlkbahar yaklaşınca Çehov, genç aktrisi görme sabırsızlığının filizlendiğini duyuyordu. Sanat Tiyatrosu müdürlüğüne, Kırım'da bir turne tasarısı sunmuştu. Kısa bir kararsızlıktan sonra, Stanislavski, onun düşüncesini benimsemişti. Gerçekte, bütün topluluk, en iyi gününde Çehov'u bir an önce görmeye can atar olmuştu, onu yeni oyun yazmaya isteklendirmek umuduyla. Turne Nisan başlarında yapılacaktı. Çehov'un etekleri zil çalıyordu sevinçten. Oyuncu Vişnevski'ye şunları yazıyordu: «Seviniyorum, seviniyorum, önce kendi hesabıma, özellikle elektrikle aydınlanmış bir sahnede hepinizi göreceğim için. Açıkça söyleyeyim, son günlere dek gerçekleşeceğine inanmadığım bir düştür bu. Şimdi açıklayayım: telefon her çaldığında, tasarlanan oyunların kaldırıldığını Moskova'dan bildiren bir telgraf geldiğini düşünüp titriyordum.»*

Nisan başlarında, Olga ile Maria, Aynı ayın yedisinde Sivastopol'e gidecek olan Sanat Tiyatrosu topluluğundan önce, Yalta'ya vardılar. Birçok dost ziyareti ve odasından çıkmamayı gerektiren şiddetli bir tükürme, genç kadına kavuşma sevincini Çehov'un kursağında bıraktı. Bu kan tükürme nöbetlerinden ürken Olga, oyunculara katılmak üzere tek başına gitmek zorunda kaldı. Çehov, iyileşir iyileşmez, büyük bir çaba göstererek 9 Nisan'da Sivastopol'a gitmek üzere vapura bindi. Ertesi gün, solgun, zayıf ve göğsü kuru öksürüklerle sarsıla sarsıla karaya çıktı. Sağ-

* 17 Mart 1900 tarihli mektup.

lık durumunu soranlara, kasılmış bir gülümsemeyle: «Çok iyi, çok iyiyim» diye yanıt veriyordu.

Aynı akşam, direktör locasının derinlerinde gizlenerek, daha önce sahnede görmediği bir topluluğun oynadığı *Vanya Dayı*'yı seyretti. Başarı parlak oldu. Salondakiler, alkışlar arasında bağıra bağıra yazarı istediler. Güçsüz bacakları üstünde, gözleri buğulu, sahneye çıktı. Bütün oyuncuları, ama asıl Olga'yı beğenmişti. İki gün sonra, aynı topluluğun oynadığı, İbsen'in *Hedda Gabler*'i seyretti. Yargısı sert oldu. İzlenimini soran oyunculara: «Söylüyorum işte, İbsen dram yazarı değil gerçekten!» diye yanıt verdi. 15 Nisan'da oynanması gereken *Martı*'nın temsiline katılmadan Yalta'ya döndü, hastalıktan ve heyecandan halsiz düşmüştü.

Sanat Tiyatrosu topluluğu, ertesi gün Yalta'ya gitmek üzere vapura bindi. Kıyıyı döven fırtınaya aldırmaksızın, büyük bir kalabalık limana yığılmıştı. Bagaj yığınları çevresinde sevinçli bir itiş kakış... bağırıp çağırmalar, çiçek demetleri, rüzgâr savruntuları ortasında kutlamalar... daha oyun oynanmadan oyuncular, utku kazanmış kişiler gibi karşılanıyordu. Ertesi gün, kimisi yayan, kimisi faytonla, Çehov'un onlara bir kabul töreni hazırladığı Autka'ya gittiler. Orada, özellikle kendilerini alkışlamak için Yalta'ya gelen yazar ve sanatçılarla karşılaştılar: İvan Bunin, Maksim Gorki, Aleksandr Kuprin, Serj Rahmaninov... Yazı odasında, taraçada, bahçede, çay masaları çevresinde, rastgele gruplar oluşuyordu. Kibar Bumin, dinleyenleri, tipik Rus fıkraları anlatarak eğlendiriyor, Gorki coşkuyla sanat ve politika tartışmaları yapıyor; Olga ile Maria tepsilerle şekerleme dağıtıyor, sevinç ve mutlulukla dolup taşan Çehov, dakikada on kez gözlüğünü çıkarıp yine takarak, bu kalabalık arasında dolaşıyor ve herkese iltifat ediyordu.

Hacca gider gibi, her gün yemek yemek ya da çay içmek için *yazar*larının evine gitmek oyunculara bir alışkanlık haline geldi hemencecik. Sofra başında en ciddi ko-

nuşmalarla, en çılgınca gülmeler birbirini izliyordu. Kendilerini Çehov'un yanında öylesine güven içinde hissediyorlardı ki, her yıl Yalta'da buluşmayı, hatta orada *ortak bir ev* yapmayı tasarlıyorlardı.

Oyuncular Yalta'da seri temsillerine 16 Nisanda *Vanya Dayı* ile başladılar, yazlığa gelmiş zenginler, profesörler, taşra memurları ve veremlilerden oluşan seyirciler önünde. Oğlunun oyunlarını görmemiş olan Çehov'un annesi, illa geleceğim diye tutturmuş ve sandığının dibinde bulduğu yıpranmış siyah bir ipek entariyi giymişti. Tiyatro dünyasına pek alışık olmayan annesinin tiyatro salonunda bulunması Çehov'u rahatsız ediyordu. Talihsizlik bu ya, üstelik, bitişik parkta belediye orkestrası çalıyordu ve polka havaları, en dokunaklı anlarda, tiyatronun içine içine giriyordu. Bununla birlikte, oyun gerçekten başarılı oldu ve seyirciler yazarı alkışladılar. Sekiz gün sonra, Martı'nın temsili sırasında coşku daha da gürültülü oldu ve oyuncular alkışlarla birçok kez sahneye getirildikten sonra Çehov'a, aralarında dünyanın bütün edebiyat ve sanat dünyası dostlarının da imzaları bulunan iki yüzü aşkın imzalı bir kutlama yazısı sunuldu törenle.

Çehov'un hayranlarından zengin bir bayan, bütün topluluk için, sarayının üst taraçasında bir öğle yemeği verdi. Sonra veda armağanları sundular birbirlerine. Oyuncular Çehov'a, *Vanya Dayı*'da kullanılan sıra ve salıncağı armağan ettiler. Çehov da, her oyuncuya, kitap biçiminde, yazarın, oyunculara *Martı*'yı okurken çekilen fotoğrafı içeren birer altın madalyon verdi Nemiroviç-Dançenko'ya ayrılan madalyonun arkasında şunlar yazılı idi: «*Martı*'ma can verdiniz. Teşekkürler.»

Topluluk gittikten sonra Yalta uyuşukluk içine düştü birden. Son günlerin neşe dolu canlılığının yerini alan bu ölümcül sessizlik, Çehov'a dayanılmaz geldi. 6 Mayıs'ta Moskova'ya attı kendini. Orada, ölmekte olan Levitan'ı görmeye gitti ve provalardan başını alamayan Olga'ya sağlık durumunu gizlemeye çalıştı. On gün sonra Yalta'ya

dönüyor, *sevgili ve hayran olunası aktris*ine şunları yazıyordu: «Moskova çok güzeldi, başım ağrıyordu ve ateşim vardı. Sizden bunları saklamak benim için bir günahtı. Ama, şimdi kendimi oldukça iyi hissediyorum.»*

Çehov, kendisini öylesine iyi hissediyordu ki, çılgınca bir davranışla, Gorki ve birkaç dosta katılarak, on beş günlük Kafkasya gezisine çıkmaya karar verdi. Gürcistan'ın ünlü *askeri yolu*'nu geçerek birçok manastırı gezdiler, sonra Tiflis'te durdular. Onları Batum'dan Tiflis'e götüren vagonda Çehov, mutluluktan şaşkına dönerek bölgede, kısa tatillerini geçirmeye giden Olga ile annesini buldu karşısında. Birlikte altı saat geçirdiler, bir tren değiştirmesiyle ayrılmadan önce. Ama, Haziran başlarında Olga'nın Yalta'ya geleceği konusunda anlaşmaya vakit buldular.

Olga, randevuya günü gününe geldi ve hemen Autka' da Çehov'un evine yerleşti. Aşağı yukarı iki yıldan beri birbirlerini tanıyor ve mektuplaşıyorlardı ama, ilk kez birbirlerinin yanında her anın içtenliğini yaşıyorlardı. Bu her günkü yaklaşım, Olga'nın büyüsünü, uzaktakinden çok daha etkili kılıyordu. Neşesi, gençliği, gelgeç hevesleri bile Çehov'u büyülüyordu. Ama Çehov, yine de diretiyordu yaklaşma ve kaçma taktiklerine bağlı kalarak. Olga öngörülerinde her zaman düşkırıklığına uğramasına öfkeleniyordu. Çehov da, yavaş yavaş, kadınlarla olagelen kibarca düzenbazlığından vazgeçti. Alaycı gönül avcılığından aşka geçiverdi kaşla göz arasında. Olga, kazandığını anladı koltukları kabararak sonunda da Çehov'un metresi oldu. Çehov'un Ay ışığı içindeki çalışma odasında ilk kez sarmaş-dolaş oldular, Çehov'un annesiyle kızkardeşi odalarında ya da kıyıya yakın, dalga seslerinin kulaklarına geldiği o Gurzuf kulübesinde uyurlarken. Olga ile Çehov, her akşam gizlice buluşuyorlardı artık. Olga, Çehov'un beğendiği uzun, beyaz fistanını giyiyordu. Siyah ve dalgalı saçları omuzlarına dökülüyordu. Alçak sesle Glinka ro-

* 20 Mayıs 1900 tarihli mektup.

mansını söylüyordu: «Boşuna beni ayartmaya çalışma...» Seviştikten sonra, elele, tatlı tatlı konuşuyorlardı. Sonra Olga'nın kendine gelip, hazırladığı kahve ve tereyağlı ve ballı ekmekleri, güle oynaya yiyip içiyorlardı.

Aldıkları bütün önlemlere karşın, Maria ile annesi, bu ilişkiden kuşkulandılar çarçabuk. Ama Anton öylesine mutlu görünüyordu ki, kızkardeşi kendini heyecana kaptırıyordu. Deneyimlerine dayanarak da, bunun geçici olduğunu düşünüyordu. Çehov mutluluk içinde, cansıkıcı insanları kendinden uzaklaştırıyor ve çalışma masasına yüz vermiyordu. Tabloda tek gölge: Levitan'ın 22 Temmuz' da öğrendiği ölümüydü. Bir de, daha çok, gülünç bir tatsızlık: eski *martılar*dan Vera Kommissaryevskaya'nın Yalta'ya gelişi. Ününün doruğuna varmış olan bu güzel aktris, Rusya'nın güneyinde turnede bulunuyordu. Çehov' un yakasına yapıştı. Çehov, 3 Ağustos'ta Gurzuf'ta onunla buluşmaya razı oldu. Deniz kenarında gezindiler. Vera bütün çekiciliğini ortaya döktü ve güzel sesiyle *Martı*'daki Nina monoloğunu ve Puşkin'den dizeler okudu ve Çehov' dan bir gün daha yanında kalmak için izin istedi. Olga'ya âşık olan Çehov, bu hortlağın, daha çok, yapışkanlığından rahatsız oluyordu. Ertesi gün, ona şu sunu ile fotoğrafını bırakarak sıvışıp gitti oradan: «Vera Kommissaryevskaya'ya, 3 Ağustos'ta, denizin uğuldadığı gün, dingin Anton Çehov'dan.»

İki gün sonra ayrılmak zorunda olan Olga'yla yeniden buluşmaya can atıyordu. Artık her saat, ters bir yazgıdan koparılıp alınmış gibi geliyordu ona. 5 Ağustos'ta, Sivastopol'a kadar gemiyle eşlik etti genç kadına. Geceyi onunla birlikte geçirdikten sonra, gara götürdü ve Moskova trenine binerken seyretti onu. Artık birbirlerine alabildiğine özgürce davranıyor, birbirlerine sen diyorlardı. Aralarında coşa-taşa konuşuyor, birbirlerinden ayrı bir yaşamı düşünemiyorlardı. Olga'dan ayrıldıktan iki gün sonra Çehov ona şunları yazıyordu: «Sevgili Olga, sevincim, günaydın!.. Şimdi Yalta'dayım. Canım sıkılıyor, sıkıntıdan patlıyorum.

Kapı birden açılacak ve sen gireceksin diye düşünüyorum hep, ama sen girmeyeceksin. Şu anda bir provada olmak zorundasın... Yalta'dan ve benden uzakta... Hoçşa kal, sevimli kız!»* Kısa bir süre sonra da: «Sevgili, sevimli ve eşsiz aktris, hayattayım, seni düşünüyorum, seni düşlüyorum ve canım sıkılıyor, çünkü sen yoksun burada. Azgın bir rüzgâr esiyor, küçük gemi ilerlemiyor, çalkantı çok zorlu; insanlar boğuluyor. Kısacası, sen gittikten sonra her şey kötüye gidiyor burada. Sensiz, kendimi asabilirim.. Sağlıklı ve mutlu benim çok güzel Almanım.»**

Başlangıçta, hemen her gün birbirlerine tatlı mektuplar yazdılar. Sonra Çehov, *Üç Kızkardeş* adlı yeni bir oyun çalışmasına daldı. «Oyunumu yazıyorum, ama, sıkıcı olmasından korkuyorum. Öyle olursa, onu gelecek yıla kadar ya da yeniden ele almak isteyinceye dek bir köşeye koyacağım.»*** Bu güç işi iyi bir sonuca bağlamak için Yalta'daki yalnızlığından yararlanmak istiyordu. Zaten, sağlık durumu da, şimdiden Moskova'ya gitme niyetine engel oluyordu. Olga ona Moskova'dan sevimli mektuplar yazıyor, kıskançlığını kamçılıyordu. Olga, kırlarda geçirdiği unutulmaz bir günden söz ediyor ve yaz ayını «buralarda bir yerde» geçirmeyi öneriyordu. «Senin ne kadar da, Rusya'ya özgü bu doğaya, bu enginliğe, bu tarlalara, bu çayırlara, bu dar vadilere, bu gölgeli ırmaklara bağlı olduğunu düşünüyorum hep.» diye yazıyor ya da dostlarla sabahın ikisine kadar süren bir toplantıyı anlatıyordu «Ömrümde bu kadar güldüğümü anımsamıyorum» ya da, bir baloda *çok dekolte* beyaz bir giysiyle, soluğu kesilinceye dek dans ettiğini söylüyordu. Genç ve parıltılı bir yaşamın yankıları, Çehov'da, tam tersine, yaşlılık, hastalık ve yalnızlık duygusunu arttırıyordu: «Seni düşkırıklığına uğratmaktan korkuyorum. Saçlarım fena halde dökülü-

* 9 Ağustos 1900 tarihli mektup.
** 13 Ağustos 1900 tarihli mektup.
*** 23 Ağustos 1900 tarihli mektup.

yor. Öylesine ki, bir hafta içinde, dazlak kafalı bir ihtiyar olacağım belki.. Dayanılmazcasına canım sıkılıyor, dayanılmazcasına, anlıyor musun? Yalnız çorbayla besleniyorum para suyunu çekti. Sakalım kırlaşıyor.»* Bu acıklı tablo, Olga'yı soğutacak yerde, Çehov'a olan aşkını arttırıyordu. Onun güçsüz ve hasta olduğunu bile bile, onunla evlenmeyi kafasına koymuştu... Hatta, bu evlilikten Nemiroviç-Dançenko'ya «karar verilmiş bir şey» diye söz etmişti. Bu, Çehov'un evlilik yaşamından tiksindiğini unutmak demekti. Çehov, yalnız aşkını ilan etmeyi düşünmemekle kalmıyor, Moskova'ya gitmeyi de günden güne geciktiriyordu. Kendini haklı çıkarmak için, Olga'nın önünde, oyun çalışmasının yavaşlığını, esin yokluğunu ve hastalığını ileri sürüyordu: «Ateş, öksürük ve beyin nezlesi.» Hem bakalım, Olga kendisini görmek istiyor muydu? Kendisini unutmaya başlamamış mıydı? Ona şunları yazıyordu: «Korkunç derecede soğuksun, bir aktrise yaraşan bu ya! Bunu sana şöyle bir söyleyiverdim.»** Olga buna karşı çıkınca ve Yalta'dan ayrılıp yanına gelmesini isteyince, acı acı şunları yazıyordu: «Niçin gelecekmişim oraya? Seni şöyle bir görüp geri dönmek için mi? Ne ilginç! Gelip tiyatro kalabalığına bir göz atmak ve yeniden çekip gitmek... Bana pek seyrek yazıyorsun. Seni sıkmaya başladığım, başkalarının sana kur yaptıkları anlamına alıyorum bunu.»*** Kalbi kırılan Olga da, onu katılıkla, duygu ve düşüncelerini gizlemekle suçluyordu. Ondan ne beklediğini anlatmaya çalışıyordu yarım yamalak. Bu saklambaç oyunu, bu sonsuz kaçamaklar neden? Birbirini herkeslerin önünde sevmek, dürüst ve güzel olmaz mıydı? Olga direttikçe Çehov sıkışıp bir köşeye çekiliyordu. Özellikle önemli soruna yanaşmamak, her şeyi olduğu gibi bırakmak, geleceği bağlamaktan kaçınmak. «Sana karşı hangi konuda

* 8 Eylül 1900 tarihli mektup.
** 15 Eylül 1900 tarihli mektup.
*** 22 Eylül 1900 tarihli mektup.

katı davrandım ki?» diye soruyordu Olga'ya vicdan ezinci duymadan, «kalbim seni her zaman sevdi ve sana karşı yumuşaktı. Bunu senden saklamadım hiçbir zaman, hiçbir zaman. Mektubundan anladığım kadarıyla, bir açıklama istiyor ve ciddi bir suratla uzun uzun konuşup ciddi sonuçlar bekliyorsun. Sana on bin kez söylediğim ve uzun süre söyleyeceğim dışında ne diyeceğimi bilmiyorum: seviyorum seni. Hepsi bu. Şimdilerde bir arada değilsek, kabahat ne bende, ne de sende. Ama kabahat, bana basiller, sana da sanat aşkı veren şeytanda.»* Çehov, Olga'yı pohpohlamak için, *Üç Kızkardeş*'te, onu düşünerek yarattığı kişiden söz ediyordu: «*Üç Kızkardeş*'te rolün hangisi olacak? Hangi rol? Bana on ruble verirsen o rolü sen oynarsın, yoksa bir başka oyuncuya veririm onu.»** Sonunda, 16 Ekim'de oyun tamamlandı. Çehov, Gorki'ye bunu bildiriyordu sevinçle: «*Üç Kızkardeş*'i yazmakta çok sıkıntı çektim. Şundan ötürü: Üç kız var, herbirinin kendi kişiliği. Üçü de general kızı. Olay, Perm gibi bir taşra kentinde geçiyor, askeri bir çevrede, topçu birlikleri çevresinde... Hava olağanüstü güzel ve serin. Sağlığım düzeldi. Buradan ayrılmak istemiyorum, Moskova'ya gitmek için bile olsa...» Bu son söze karşın, Olga'nın yinelenen çağrılarına dayanamayarak, 23 Ekim'de gemiyle yola çıktı, Moskova'da Tverskaya kıyısında kentin merkezindeki Dresde oteline indi.

Çehov, her gün Sanat Tiyatrosu'na gidiyor, provalarda, oyunlarda hazır bulunuyordu. Böylece, *Martı*'yı ve *Vanya Dayı*'yı birkaç kez seyretti. Seyircilerin alkışları duygulandırıyordu onu ama, gelecek oyununun yazgısıyla ilgili kaygısını ortadan kaldırmıyordu. Ressam Serov'un, portresini yapmasına razı oldu, istemeye istemeye. Çoğu kez Olga, Gorki ve Şalyapin'le dolaşmaya çıkıyor, lokantada yemek yiyor ve gece geç vakit otele dönüyordu Olga ile.

* 27 Eylül 1900 tarihli mektup.
** 28 Eylül 1900 tarihli mektup.

Bu düzensiz yaşam çok yoruyordu onu. Ateşi birden yükseliyor, başına ağrılar giriyor, öksürük nöbetlerine tutuluyordu. Ama, Kırım'a dönmek için Moskova'daki günlerini kısaltmayı da düşünmüyordu. Moskova'da ilgisinin merkezi, elbette ki, Olga'ydı. Olga, yıldırım gibi onu görmeye geliyordu otele, iki prova arasında, ona şekerlemeler, çiçekler, bir şişe parfüm, hoş biblolar getiriyordu. Masanın üstünde semaver vardı. Olga, tereyağlı, ballı ekmekler hazırlıyordu. Çehov, onun çevresinde tam bir ev hanımı gibi dolaşmasını seyrediyordu. Bununla birlikte yine de evlenme önerisinde bulunmayı düşünmüyordu. Gizli kapaklı serbest aşkları ona yetiyordu.

Çehov'un Moskova'ya varışından az sonra, Stanislavski, tiyatronun fuayesinde, topluluk önünde *Üç Kızkardeş* için bir okuma toplantısı düzenledi. Başlangıçta, çok iyi olan izlenim, bir perdeden öbürüne, kötüye gitti. Son perdeden sonra, ağır bir sessizlik oldu, bir çeşit edepli terbiyeli üzüntü. Çehov, sıkıntısını gizlemek için, gülümsüyor, sinirli sinirli öksürüyor, gözleriyle oyuncuları sorguya çekiyordu. Çok geçmeden, oyuncular düşüncelerini söyleme cesaretini gösterdiler. Herkesin katıldığı konuşmada, birkaç tümce kırıntısı, Olga'yı rahatsız etti: «Bir oyun değil bu gerçekten, olsa olsa bir taslak!» ya da «Bu, oynanamaz. Rol diye bir şey yok. Sadece bilgiler!» Kimileri de, «Bu bir trajedi mi, yoksa komedi mi?» diye soruyorlardı kendilerine. Oradakilerden biri, yüksek sesle: «İlke olarak yazarla aynı kanıda olmamakla birlikte, şunu kabul etmeliyim ki...» dedi. Daha fazlasına dayanamayan Çehov, toplantıdan ayrıldı. Hastalanacak korkusuyla, Stanislavski, arkasından otele koştu. Yazarı, topluluğun *Üç Kızkardeş*'i kötü karşılamasına kızmış buldu. «Olacak şey değil bu 'ilke olarak' sözü!» diye bağırdı Çehov ve oyununun sahne ışıklarına çıkmayacağına karar verdi. Stanislavski, onu yatıştırmayı ve yola getirmeyi başardı. Cesaretini toplayan Çehov, otel odasına kapanarak, ilk perdeyi baştan başa düzeltti. *Üç Kızkardeş*'i *onun yararına* Petersburg'da sah-

nelemek isteyen Vera Kommissaryevskaya'ya yapıtının *can sıkıcı, tekdüze ve sevimsiz* olduğunu ileri sürerek üzüle üzüle red yanıtı verdi. *Üç Kızkardeş*'in gözden geçirilmesi daha tamamlanmamışken, 11 Aralık 1900'de, Çehov, Moskova'dan ayrılmaya karar verdi. Hep, ufuk değiştirme gereksinimi. Her seferinde yeni seraplara atılıyor, gideceği yere varınca da, kendini can sıkıntısı çölünde buluyordu. Yalta'da kış, ona acı alayın ve aptallığın daniskası gibi geliyordu. Birden Nice'e gitmeye karar verdi. Bu beklenmedik yolculuktan şaşkına dönen Olga, iki göz iki çeşme ağlamaya başladı. Yapışkanlığıyla onu kaçıran kendisi miydi? «Bu ayrılığa katlanamam» diye yazıyordu ona, «benim yanımda olman gerekirken, niçin gittin? Dün, tren uzaklaşırken ve benden uzaklaşırken, ilk kez, birbirimizden ayrıldığımızı hissettim. Uzun süre, trenin ardından yürüdüm, buna hâlâ akıl erdiremiyormuşum gibi. Sonra, yıllardan beri, hiç ağlamadığım gibi ağlamaya başladım.»

Çehov'un Viyana'dan yazdığı 12 Eylül tarihli mektup onu biraz avuttu: «Otel odamın iki yatağına, ateşli bir istekle bakıp duruyorum. Birazdan uyuyacağım, düşüneceğim. Ama, ne yazık ki yalnızım, sensizim, yaramaz çocuk, sevgilim, çok çok yazık!» Olga, bir aydan az bir zaman önce Çehov'un Suvorin'e «Evleneceğimi duymuşsunuz. Doğru değil.»* diye yazdığını bilmiyordu.

Çehov, Nice'de Gounod sokağındaki Rus pansiyonuna indi, buranın içe kapalı havasından nefret etmesine karşın. Hiçbir şey değişmemişti burada, daha önceki konukluğundan bu yana. *Düşes gülüşlü* Fransız oda hizmetçilerini, bir zenciyle evlenen Rus aşçı kadını ve yemek masasında *insanı ürkütecek denli iğrenç* yaşlı kadınları buldu karşısında. İklimin yumuşaklığı Çehov'un çok hoşuna gidiyordu. Olga'ya şunları yazıyordu: «Güller açmış. Delikanlılar yaz giysileri içinde. Şapka giyen yok.»** Ertesi gün

* 16 Kasım 1900 tarihli mektup.

** 14 Aralık 1900 tarihli mektup.

de : «Ay'daymışım gibi geliyor bana. Hava ılık, güneş parıl parıl, odamın pencereleri ardına kadar açık, ruhumun pencereleri gibi. Piyesimi yeniden temize çekiyorum ve böyle bir zımbırtı yazmış olduğuma şaşıp kalıyorum.»*

İlk iki perde Stanislavski'de kalmıştı ve provalar çoktan başlamıştı. Çehov, üçüncü perdeye çok az rötuş yaptı ama, dördüncü üzerinde iyiden iyiye çalıştı ve Fransa'ya gelişinden bir hafta sonra, oyunun son bölümünü Moskova'ya gönderdi. Olga'ya, tatlı tatlı şunları yazıyordu: «Senin rolüne birçok laf kattım. 'Sana teşekkür ederim' demen gerek.»** Çehov, kendinden uzakta, tiyatroda olup bitenlerden kaygılanıyordu. Oyuncular, kişilerini iyice anlamışlar mıydı? Stanislavski, ne yazık ki çok sevdiği bu doğalcı ayrıntılara boğmuyor muydu sahneyi? Olga'ya soruyordu: «Bana, hiç değilse, *Üç Kızkardeş*'in provalarından birini anlat. Bir şeyler eklemek ya da çıkarmak gerekir mi? İyi oynuyor musun sevgilim? Ha, dikkat et, oyunun hiçbir anında üzgün olmayacak yüzün; sıkkın evet, ama üzgün değil. Uzun süre, içlerinde üzüntü taşıyan insanlar buna alışırlar, ıslık çalmak ve çoğu kez, dalgın olmakla yetinirler. Aynı biçimde, sen de sahnede, çoğu kez düşünceli bir havaya girmelisin, anlıyor musun?»*** Ve birkaç gün sonra, yine Olga'ya: «Sen bana yine de, *Üç Kızkardeş*'in ne olduğunu yazabilirdin. Oyunum üstüne hiçbir şey yazmadın bana, hiç mi hiç, provaya gittiğin ya da bugün prova olmadığı için olsa gerek.»****

En ufak bir ayrıntıyı kendine dert edinen Çehov, bir oyuncudan yalnız birinci perdede frak giymesini, bir başkasından da şair Lermontov'a benzeyecek biçimde makyaj yapmasını istiyordu. Oyunda birçok subay rolü olduğundan, abartılarak karikatürleştirilmesinden korkuyor ve gülünç her türlü etkiden sakınılmasını salık veriyordu,

* 15 Aralık 1900 tarihli mektup.
** 17 Aralık 1900 tarihli mektup.
*** 2 Ocak 1901 tarihli mektup.
**** 11 Ocak 1901 tarihli mektup.

oyuna daha bir gerçeklik görünümü vermek için. Bir dostunu, albay Petrov'u, provalarda bulunmak ve üniformaların gerçeğe uygunluğu ve üniformalı oyuncuların davranışlarını gözlemlemekle bile görevlendirdi. Albay, bu görevi öylesine yürekten benimsedi ki, uzun bir mektupla, evli bir kadını ayartmak için hayli ahlaksız, Verşinin adlı bir subayı seyirciler önüne çıkardığı için, Çehov'a çattı. Çehov, Olga'ya şunları yazıyordu: «Bu albay, hiç değilse, kendinden istediğim şeyi yapacaktır yine de, yani askerler asker elbisesi giyeceklerdir... Moskova'sız ve sensiz canım sıkılıyor.»*

Mektuplarının havası hep böyle sevecendi ama, olası bir evlenmeye hiç mi hiç dokunmadan. Çehov, kuşkucu ve hafif, uzaktan, büyüleme, üzünç ve kaçamak oyununu sürdürüyordu. Olga, Çehov gittikten hemen sonra, şunları yazıyordu ona «Biliyorsun Anton, düş kurmaktan, daha doğrusu, düşlerimi yüksek sesle dile getirmekten korkuyorum ama, bana öyle geliyor ki, aşkımızdan güzel, güçlü bir şeyler çıkacak. Bunu düşününce, yaşamak ve çalışmak geliyor içimden ve yaşamın ufak-tefek yanları öfkelendirmiyor beni. Artık niçin yaşıyorum diye sormuyorum kendime.»** Çehov, onun duygusuna katılacak yerde, gelecekten söz etmeye yanaşmıyordu. Hastalığı, uzun süreli tasarılar yapmasına elverişli değildi. Günü gününe, sakınımlı yaşamak, güçlerini ölçülü harcamak, yüreğini gözetmek zorundaydı. Olga'ya şöyle yanıt veriyordu: «Seni seviyorum ama, doğrusunu istersen anlamıyorsun beni. Sana bir koca, daha doğrusu favorili ve fiyakalı bir memur gerek. Ama, ben neyim ki? Ünlü bir hiç sadece.»*** Ve yine: «Önceki mektubumda yeni yılını kutladım mı? Nasıl olur, nasıl kutlamamış olurum? İki elini, on parmağını, alnını öper ve sana mutluluk, dinginlik ve çok, çok aşk, uzun sürecek örneğin on beş yıl sürecek bir aşk dile-

* 24 Ocak 1901 tarihli mektup.
** 11 Aralık 1900 tarihli mektup.
*** 2 Ocak 1901 tarihli mektup.

rim. Ne dersin buna? Böylesi bir aşk var olabilir mi? Bence evet, sence hayır.»* Mektuplarının delişmen havasını belirtmek için de, şöyle imzalar atıyordu: *can dostun, akademi üyesi Toto, papaz Antonius, emekli doktorun, açığa çıkarılmış oyun yazarı.*

Daha varır varmaz, iklimine ve canlılığına hayran olduğu Nice, çoktan Çehov'a sıkıcı görünür olmuştu. Orada, kendini görmek isteyen çok meraklı Ruslar vardı. Çalışma masasının başına oturma düşüncesi bile yüreğini bulandırıyordu. Olga'ya şunları yazıyordu: «Yazıyorum, elbette. Ama coşkusuz. Bana öyle geliyor ki, *Üç Kızkardeş* beni tüketti, meğerki yazmaktan yorulmuş olayım: yaşlandım. Bilmiyorum. Beş yıl yazmaktan kaçınmam, beş yıl gezilere çıkmam, sonra geri dönüp yeniden çalışmaya koyulmam gerek.»** Çehov, Cezayir'e gitmeyi tasarlıyordu ama, deniz azgındı, deniz yolculuğu zorlu olabilirdi. Onun için, dostu Kovalevski ile birlikte, 26 Ocak'ta İtalya'ya gitmekle yetindi. Trende, geceleyin, yol arkadaşına: «Doktor olarak, ömrümün kısa olduğunu biliyorum» diye içini açtı. Birlikte, Pisa'yı, Floransa'yı, özellikle de Roma'yı gezdiler canlabaşla. Çehov, Olga'ya şunları yazıyordu «Ne güzel memleket şu İtalya! Şaşırtıcı bir memleket! Burada hiçbir köşe, bir karış toprak yok ki, büyük ölçüde öğretici görünmesin.»*** Ama, öte yandan, piyesinden hiçbir haber çıkmamasına şaşıyordu. Sergilenmiş miydi acaba? Bu sessizliği, başarısızlığın açıklanması olarak mı yorumlamak gerekirdi? Birçok adres değişikliği yüzünden, birkaç günlük bir gecikmeyle, *Üç Kızkardeş*'in 31 Ocak 1901'de ilk olarak sergilendiğini öğrendi. Nemiroviç-Dançenko telgrafla, ikinci perdenin biraz uzun olmasına karşın, oyunun büyük başarı kazandığını bildirdi. Bu bilgi, tümüyle gerçeğe uygun değildi. Seyirciler ve eleştiriciler, diyalogların görünürdeki birbirini tutmazlığı, olay yokluğu, kişilerin karar-

* 2 Ocak 1901 tarihli mektup.
** 21 Ocak 1901 tarihli mektup.
*** 2 Şubat 1901 tarihli mektup.

sız davranışları karşısında afallamışlardı. Çehov, kendine ulaşan övgülerin altında, bir çeşit sözbirliği duygusu yattığını anlamakta gecikmedi. Dostları arasında, *Rus Düşüncesi*'nin başyazarı Lavrov, düşüncesini açıkça dile getiren tek kişi oldu: «Bir başarı mı? *Martı*'nın kazandığı denli gürültülü olmadı ama, benim için, ondan daha değerli ve daha anlamlı.»

Bu ara, Roma'da hava bozuyordu. Ölümsüz kentin yıkıntıları üstüne kar yağıyordu. Düşkırıklığına uğrayan ve titreyen Çehov, Napoli'ye dek uzanma tasarısından vazgeçip, Odessa'ya gitmek üzere vapura bindi. Odessa'dan da, vapurla Yalta'ya gitti. Oraya varır varmaz, hâlâ yolculuğun sarsıntısı içinde, kızkardeşine: «Gece geldim. Uyuyamadım. Moskova ve oyunumla ilgili hiçbir şey bilmiyorum»* diye yazdı. Olga'ya da: «Ayrıntılı telgraf bekliyorum. Sağlığım iyi, aşıkım, sensiz canım sıkılıyor, benim küçük finom...»**

Daha basındaki yazıları okumadan, Çehov oyununun anlaşılmadığını biliyordu. Bekliyordu bunu. Ama, şimdi, *Üç Kızkardeş*'in, yıllar geçtikçe, bugün yavaşlığını ve sönüklüğünü eleştirenlere kendini kabul ettireceğini de seziyordu.

Çehov, *Üç Kızkardeş*'in çerçevesini oluşturan küçük taşra kentini kafasında canlandırmak için, uyuşukluk içindeki ilçede, aydınlarla garnizon subaylarının can sıkıntısı, aylaklık ve gevezelik içinde ömür tükettikleri Voskressensk ilçesinde geçirdiği günleri anımsamıştı. Bu anılara, Luka'da Lintvaryev soyadlı üç kızkardeşin villasında geçirdiği tatilin anılarını eklemişti. Gerçekte, birbirlerini hiç görmemiş olan bu iki insan grubu arasında gizemli bir kaynaşma oluştu kafasında. Genç kızlar, topçu subaylarını evlerine aldılar ve yapıt onların tuhaf birleşmesinden doğdu.

Bir general kızları olan üç kızkardeş Moskova'da doğ-

* 16 Şubat 1901 tarihli mektup.

** 19 Şubat 1901 tarihli mektup. Çehov, çoğu kez, mektuplarında Olga'ya, sevecenlikle «benim küçük finom» diyordu.

muşlardı ve taşra yaşamının bayağılığından ve anlamsızlığından kurtulmak için oraya dönmeyi umuyorlardı delicesine. «Moskova'ya, Moskova'ya!» Ana motif, oyunun başından sonuna kadar sürüp gidiyordu. Ama bu acılı özlem, tek ortak yanlarıydı. Katı, üzüntülü ve görev duygusuyla dolup taşan büyük kız Olga, ilkokul öğretmeniydi ve evde kalmış kız durumunda olmaya kararlı görünüyordu.. Olga Knipper'in yorumladığı ikinci kız Maşa, sinirli, duyarlı ve coşkulu bir yaratıktı. Aptal ve kendini beğenmiş bir ilkokul öğretmeni ile sevişerek evlenmişti. Düşkırıklığından bütün dünyayı sorumlu tutuyordu. Neşeli ve doğal olan küçük kız İrina, kuruntular içinde yaşıyor, kendini bir şeye vermeye, inanmaya can atıyordu. Kızların üçü de, yoksunluklarını düşlerle avutuyorlardı. Birden gerçekle yüz yüze geliverdiler. Bir alay, küçük kente gelip yerleşti. Birkaç subay eve gelip gitmeye başladı. Hafif ama umut verici ilişkiler kuruluyordu. Uyuşukluklarından koparılan üç kızkardeş, yaşamdan tat almaya başladılar yeniden. Cesur Olga, okuldan ayrılmayı düşünüyor, kötü bir evlilik yapan Maşa, yarbay Vişinin'e yanıp tutuşuyor, taptaze İrina da, bir başka subayın evlenme önerisini kabul ediyordu. Ne var ki, birkaç ay sonra, alay, garnizon değiştiriyor ve subaylar, şaşkına çevirdikleri genç kadınlardan ayrılıyorlardı. Üç kızkardeş için, aşk esrikliğinden sonra, birden ayılmak oldu bu. Olga, nefret ettiği bu küçük kentte, yalnızlık yazgısına yeniden dönüyordu şiddetle, Maşa, o berbat ilköğretmen kocasının yanında kalıyordu, hınç ve somurtkanlıkla katılaşarak. Nişanlısı bir düelloda ölen İrina'ya gelince, kendisi için kurtuluşun, çalışmada ve özveride olduğunu görüyordu, yalnız. Askeri bando sokakta uzaklaşırken, Olga kızkardeşlerine sarılarak, sevecenlikle şöyle diyordu: «Ey benim sevgili kardeşlerim, yaşamımız henüz sona ermiş değil. Bando mızıka neşe ve coşkuyla çalıyor ve bana öyle geliyor ki, birazdan, niçin yaşadığımızı, niçin acı çektiğimizi anlayacağız. Ah, bir bilseydi insan, bir bilseydi!»

Böylece, düşleri boşa çıktıktan sonra, üç genç kadın, yeryüzünde bulunmalarının nedenini araştırıyorlardı umutsuzca. Bütün oyun, psikolojik bir gerilim içinde şu soruya dayanıyor: «Yaşamın anlamı nedir?» Üç kızkardeşin kaygılı sorularına, subayların kuşkucu düşünceleri yanıt veriyor: «Anlamı mı?» diyor subaylardan biri. «Bakın yağan kara. Bunun anlamı nedir?» Çehov, özentisiz, küçük tümcelerle, öylesine ağır ve şiirsel bir hava yaratıyor ki, seyirciler, insan durumunun saçmalığı karşısında, oyun kişilerinin şaşkınlığını paylaşıyor. Yazar, bir dış olayı izlemekten çok, kendi içimize inmeye çağırıyor bizi. İç karartıcı taşra kenti, bizim iç yurdumuz oluyor yavaş yavaş. Üç kızkardeşin acınası serüveni, nereden geldiğimizi, nereye gittiğimizi, bu dünyada ne yaptığımızı bilmeyen bizlerin kendi serüvenimizdir. Tiyatro salonundan çıktıktan uzun süre sonra bir baltaya sap olamamış kardeşin, André'nin şu korkunç suçlamasını duyuyoruz: «İnsan, yemekten, içmekten, uyumaktan ve ölmekten başka bir şey yapmıyor.. Başkaları doğuyor. Onlar da yiyor, içiyor, uyuyorlar ve can sıkıntısı, onları kesin olarak şaşkına çevirmeden, iğrenç dedikodu, vodka, kâğıt oyunu ve hırgürle değişiklik getiriyorlar yaşamlarına. Kadınlar kocalarını aldatıyor, kocalar yalan söylüyor, hiçbir şeyin farkında değilmişler, hiçbir şey duymuyorlarmış gibi davranıyorlar ve bu dayanılmaz bayağı etki çocukları bunaltıyor, onlarda yaşayan tanrısal kıvılcımı söndürüyor ve babaları anaları gibi acınası birer kadavra oluyorlar.» Kısacası, yaşam çirkindir, aşağılıktır, mutluluk bir kuruntudan başka bir şey değildir ve umutsuzluğa karşı tek deva, açgözlülükten uzak, ödül beklemeyen çalışmadır yine de. Bu felsefe, Çehov'un oyununu yazdığı zamanki yaşam felsefesiydi. Hastalığın saldırısına uğradığını hissettiği ölçüde, kendini adıyla çağıran, dostunuz diyen, iltifatlarıyla onu şaşırtan bu insanların arasında, etten kemikten varlığına o ölçüde daha az inanır oluyordu.

Bununla birlikte, Yalta'da İvan Bunin'i bulduğuna çok

sevindi. Maria'nın çağırdığı İvan, birkaç haftadan beri Autka'daki villada yaşıyordu. Sevimli ve neşeli yaradılışta olan İvan, çarçabuk genç kızın ve annesinin sevgisini kazanmıştı. Belki de, Maria'nın ona olan duygusu, basit bir dostluğu aşıyordu. Çehov, Yalta'ya gelince, Bunin otele çıktı. Çehov'dan on yaş küçük olan Bunin, Çehov'a edebiyatta ustası gözüyle bakıyor ve onu sevecen bir hayranlıkla kuşatıyordu. Eve sık sık uğradığı zamanlar, Çehov' un, kim olursa olsun, hiç kimsenin karşısına yeleksiz ve kravatsız çıkmaktan çekindiği, kendini rahatsız edenlere bile nazik davrandığı, hastalık derecesindeki düzen tutkusu, kendine bir fıkra anlattıkları zamanki o biraz hüzünlü gülümseyişi, o çocukça sevinci gözünden kaçmamıştı.

Bir akşam, arabayla gezinti yaparken, Çehov, Bunin'e şunları söylüyordu: «Bilir misiniz, beni daha kaç yıl okuyacaklarını? Yedi.» «Niçin yedi?» diye sordu Bunin. «Ha, diyelim yedibuçuk.» diye yanıtladı Çehov. Biraz sonra da şunu ekledi: «Beni yedi yıl okuyacaklarında diretiyorum. Ama, ondan daha az yaşayacağım: En çok altı yıl. Bunu Odessa gazetelerine söylemeyin.»

Çehov'la aynı günlerde tanışan bir başka genç yazar, Aleksandr Kuprin, onun zayıf, silik ve üzgün görünüşü karşısında çarpılmışa döndü. *Kara şeritli kelebek gözlüğü ve keçi sakalıyla, bir Alman doktoruna ya da taşra ilkokul öğretmenine benziyordu,* diye yazacaktı. Ama, maviye kaçan kestane rengi gözlerinin yoğun ışığıyla büyüleniyordu insan çarçabuk. Kuprin şöyle yazacaktı: «Rastladığım en güzel, en ince, en esinli yüzü gördüm.» Daha çok sabahları yazan Çehov, çalışmaları konusunda ağzını sıkı tutuyor, edebi tasarılarından binde bir söz ediyor, kendine sanatçı süsü vermekten kaçınıyordu. Sağlığından da hiç yakınmıyordu. Bu aşırı çekince, onun hesabına, iyi bir eğitim göstergesiydi. Çehov'a göre, terbiyeli bir insanın, sıkıntılarını sergileyerek benzerlerinin canını sıkmaya hakkı yoktur. Ne denli acı çekiyorsa, o denli sağlıklı görünmeye çalışıyordu. Kızkardeşiyle annesi, onu koltuğa oturmuş, göz-

leri kapalı, yüz hatları kasılmış gördükleri zaman «Bir şeyim yok, biraz başım ağrıyor» diye onların içini rahat ettiriyordu hemen. Yapmacıklardan, bağırtı çağırtılardan, trajik olaylardan nefret ediyor, gösteriş budalalarından kaçıyordu. Tiyatronun yaşama ne denli benzemesini seviyorsa, yaşamın tiyatroya benzemesinden o denli nefret ediyordu. Ünü öylesine büyüktü ki, Autka villası, öğleden başlayarak, onu görmeye gelenlerin baskınına uğruyordu. Kuprin şöyle yazıyordu: «Aynı zamanda, geniş kenarlı şapkalı, kadana gibi kadınlar, ağızları bir karış açık, villayı yoldan ayıran demir parmaklıklara asılıp duruyorlardı saatlerce. Her çeşit insan Çehov'un evine geliyordu: bilginler, edebiyatçılar, bölge memurları, doktorlar, subaylar, ressamlar, kadın erkek hayranları, profesörler, kibar çevre insanları, senatörler, papazlar, oyuncular ve Tanrı bilir kimler.»

Kimileri, Çehov'u politik eyleme katılması gerektiğine inandırmak istiyordu. Çehov, her zamanki gibi, bir yazarın sadece edebiyatla uğraşması gerektiğini ileri sürerek, soruyu geçiştiriyordu. Direttikleri zaman da, çok sevdiği tümceyi atıyordu ortaya: «Dinleyin, size bir şey söyleyeyim mi? On yıl içinde Rusya'nın bir anayasası olacak!»* Bununla birlikte, 1901 ilkbaharından başlayarak, ülke bir seri zorlu kargaşalıklarla sarsıldı. Hırpalanan dinsel mezheplerden yana çıktığı için Tolstoy, Din İşleri Kurulunca afaroz edilmişti. Bu Ortaçağa özgü yargı, onun ününe gölge düşürecek yerde, Rusya'da ve yabancı ülkelerde arttırdı. Artık halk yığınları Petersburg ve Moskova sokaklarında gösteriler yapıyordu. Üniversite özgürlüğünü kısıtlayan yeni yasalar, üniversite öğrencileri arasında korkunç düzensizliklere yol açtı. Bu ayaklanmalar sırasında, 4 Martta, Petersburg'da Kazan Katedrali önünde, kazak süvarileri, protestocuların üzerine saldırdılar. Birçok öğrenci öldürüldü. Olup bitenleri gören Çehov, gördüklerini Gorki'ye dramatik bir biçimde anlattı mektupla: «Sinir-

* Kuprin'in **Anılar**'ı.

lerimiz kopacak kadar gergin... Bu kavgayı hiç unutmayacağım... Her iki yanda da vahşice ve kıyasıya döğüşüldü... Yaşam, gergin, ağırlıklı bir nitelik kazandı. Pusuya yatmış, karanlıkta bekleyen ve kimi parçalayacağını kendine soran korkunç, kapkara, yırtıcı bir hayvanın varlığını, yanı başında duyar gibi oluyor insan.»* Olayları yakından izleyen Çehov, soğukkanlılığını koruyordu. Çekinim kuralına bağlı kalarak, hiçbir dilekçeye imza atmadı, başkaldıran öğrencilerden yana hiçbir yazı yazmadı. Bununla birlikte, Olga'ya içini döküyordu: «Petersburg ve Moskova'dan korkunç mektuplar alıyorum. Gazeteleri de okuyorum.» Mektubunu şöyle bitiriyordu: «Sevgilim, sevimli aktrisim, hoşça kal. Çok öperim seni. Yaz bana, beni yüzüstü bırakma. Küçük adamın.»**

Bir gün, Bunin, çalışma odasındayken Çehov ona birden şöyle dedi: «Yakında evleneceğimi biliyor musunuz?» Ama, ardından işi alaya alarak, bir Rus kadınıyla evleneceğine, bir Alman kadınla evlenmenin daha iyi olacağını, çünkü Alman kadının daha titiz davranacağını, çocuklarının evin içinde dört bir yana yayılmalarını, bakır leğene kaşıkla vurarak, önleyeceğini söylüyordu. Yazarın Olga ile seviştiklerinden haberi olan Bunin, düşüncesini söylemekten çekindi. Bununla birlikte, Olga'nın oyunculuk mesleğini ve kardeşine korkunç bağlı olan Maria ile Olga arasında çıkabilecek güçlükleri düşünerek, kendi kendine şu sonuca vardı: «Bu, Sahalin'den daha kötü bir cana kıyma olur.»***

O günlerde Çehov, Sanat Tiyatrosu'nun ilkbaharda Petersburg'da yapacağı turneden sonra Olga'nın Yalta'ya geleceğini umuyordu. Olga ise, buna karşılık, Çehov'un Moskova'ya gelip kendisini bulmasında diretiyordu. Çehov, oraya gidecek kadar gücü olmadığını yazıyordu yanıt olarak. Çehov evlenmeden hiç söz etmeyince, Olga, sonunda alın-

* 1901 Mart sonunda yazılmış mektup.

** 18 Mart 1901 tarihli mektup.

*** Bunin'in **Anılar**'ı.

maya başladı. Olga, ortak dostlarının yakında evleneceklerinden söz ettiklerini söylüyordu. Yalnız Çehov buna inanmaz görünüyordu. Yani Çehov, Olga'nın, gizliden gizliye gidip kendini göreceğini mi sanıyordu sonsuza dek? Olga, herkesin önünde sevilmek istiyordu. Yaşamını paylaşmak. Onun adını taşımak. Hiç değilse kentte. Çünkü, sahnede Olga Knipper olarak kalacaktı kuşkusuz. Ne olursa olsun, paskalyada Yalta'ya gitmeye yanaşmıyor ve Çehov'un annesiyle kızkardeşinin kuşkulu bakışları altında sakınımlı metres rolü oynamak istemiyordu. Çehov'a şunları yazıyordu: «Anımsıyor musun bu yaz, ne denli üzücü, ne denli kıvrandırıcı oldu? Ne zamana kadar saklanacağız? Hem niçin? Beni eskisi kadar sevmiyorsun gibi geliyor bana. Bütün istediğim sensin, geleyim, orada da, yanı başında olayım.»

Bu kez Çehov, reddetmekte direttikçe gerçekten sevdiği tek kadını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anladı. Yaşayacak çok az zamanı kalmıştı! Bağımsızlık ilkesine bağlı kalmak için, son bir mutluluktan kendini yoksun bırakmalı mıydı? Evlilikte bile, yazı yazmak için gerekli olan iç dinginliğini korumasını başaramayacak mıydı? Bütün bu düşünceler teslim bayrağı çekmeye zorladı onu. 16 Mart'ta Olga'ya şunları yazıyordu: «Dört bir yana koşuşturmaktan öylesine yoruldum ve sağlığım öylesine açıkça bir ihtiyarın sağlık durumuna geldi ki, bende bir koca değil bir büyükbaba bulacaksın... Yazı çiziyi tümden bıraktım ve evlendiğimiz zaman, tiyatroyu bırakmanı isteyeceğim ve biz birlikte ağaç yetiştirerek yaşayacağız... İstiyor musun? Pekâlâ, diyelim beş yıl daha oyna, sonra görürüz.»

Bu ara, Sanat Tiyatrosu ile Petersburg'da turnede olan Olga, parlak ve pohpohlar içinde bir yaşam sürüyordu. Eleştirmenlerin asık suratla karşıladıkları *Üç Kızkardeş*, seyirciler önünde büyük bir başarı kazanmaktaydı. Topluluk onuruna düzenlenen şölenler ve akşam yemekleri, yaşamaya susamış bu kadını sevindiriyordu. Çehov'a şunları yazıyordu: «Dün, Yazarlar Birliği'nin konuğuyduk. Sofra takımlarında çiçekler ve lira biçiminde altın madalyon-

lar vardı. Ben onur yerindeydim, bir kuaförün bezediği küçük dantela yakalı siyah kadife giysimle. Ama, bu ayrıntılar seni ilgilendiriyor mu?»* Sonraki günler, Olga'yla arkadaşları Finlandiya'ya gittiler, kayak yaptılar, kartopu oynadılar, tatile çıkmış yatılı öğrenciler gibi eğlendiler.

Bu gürültülü eğlencelerden sonra Moskova'ya dönen Olga, evlenme tasarılarına kaptırdı kendini. Başkentin şenlikleri sırasında Çehov'u biraz unuttuğu için kendini suçladı belki. Çehov, Olga'ya ulaşmak için, istemeye istemeye, yola çıkmaya hazırlanırken, Olga, ışıl ışıl ve kendine güvenli, Yalta'ya ayak bastı. Yalnız on beş gün kaldı orada. Ama, üstelemesine karşın, evlenmeleri için kesin bir tarih elde edemedi Çehov'dan. Bu kaypak durum Olga'yı zıvanadan çıkardı. Evine döner dönmez Çehov'a, onu «ağzında buruk bir tatla» bıraktığını yazdı. Bu kez, Olga, Moskova'ya gelip en kısa zamanda kendisiyle evlenmesini istedi buyururcasına.

Çehov sonunda diretmeyi bırakarak, garip zorunluk ve mutsuzluk duygusuyla yelkenleri suya indirdi. Yazgısına bırakıyordu kendini. Bilinmeyene dalıyor gibiydi diklemesine. Olga'ya «Mayıs başında Moskova'ya geleceğim, nikâhımız kıyılmadan önce kimsenin bilmeyeceğine söz verirsen, seninle tam geldiğim günde evlenmeye hazırım. Nedendir bilmiyorum, törenden, kutlamalardan, elde şampanya bardağı, belli belirsiz gülümsemelerden fena halde tiksiniyorum» diye yazıyor ve ekliyordu: «Bende her şey yolunda, ufak bir ayrıntı, sağlığım dışında.»**

Gerçekte Çehov, bir haftadan beri, zorlu öksürük nöbetleri geçiriyordu. Ama, verdiği sözü tutmaya kararlıydı. «Öksürüğüm bütün enerjimi yok ediyor» diye yazıyordu Olga'ya, «Duygusuz duygusuz düşünüyorum geleceği ve yazdıklarımı coşkusuz yazıyorum. Sen düşün bunları benim yerime, yönet her şeyi. Ne dersen, yaparım onu. Yok-

* 5 Mart 1901 tarihli mektup.
** 26 Nisan 1901 tarihli mektup.

sa, yaşamak yerine, saatte bir kaşıkcık yaşamı tüketmekle yetineceğiz.»* Birkaç gün sonra da: «Dışarı çıkmadan çalışma odamda oturuyorum, yapacak başka işim olmadığı için düşünüyor ve öksürüyorum... Yakında görüşeceğiz... Sen istersen onu yapacağız. Senin buyruğundayım.»**

Çehov, 11 Mayıs 1901'de Moskova'ya vardı ve Dresde oteline indi. Ama, evlenme tasarıları dolayındaki her türlü reklamdan alabildiğine tiksindiği için, kimseye sözünü etmedi. Hatta, kentte bulunan Maria ve İvan'dan bile gizli tuttu. Kızkardeşi Yalta'ya, annesinin yanına döndüğü zaman Çehov ona 20 Mayıs'ta yazdığı bir mektupta, bir uzmana başvurduğunu, uzmanın iki ciğerinin de ağır hasta olduğunu görerek, hemen Ufa eyaletine gidip kımız*** kürü yapmasını salık verdiğini yazıyordu. Gizli niyetlerinin meydana çıkmasından korkuyormuş gibi, hafiften alarak şunları ekliyordu: «Oraya tek başına gitmek sıkıcı, kımız içmek de bir o kadar sıkıcı. Ama, bana eşlik etsin diye birilerini yanımda götürmek bencillik olur, hoş kaçmaz. Evleneceğim. Ama, gerekli belgelerim yanımda yok. Yalta'da çalışma masamda.»

Oysa, Olga'nın isteği üzerine, bu belgeleri yanına almıştı. Töreni artık hiçbir şey engellemiyordu. Ama, olay çevresinde duygusal hiçbir gösteri yapılmasını istemiyordu. Çevresini iyice aldatmak için, oyuncu Vişnevski'den kendi adına, 25 Mayıs'ta —yani nikâh günü— evlilerin akrabalarının ve dostlarının çağrılacağı bir akşam yemeği düzenlemesini rica etti. Bu şölen yemeğinin nedenini bilmeyen çağrılılar, lokantada bir araya geldiler ve Çehov'la Olga'nın gelmesini beklediler sabırsızlıkla. Bu ara, onlar Moskova'nın küçük bir kilisesinde nikâhlanıyorlardı. Yanlarında yalnız gerekli dört tanık vardı: Olga için, kardeşi ve dayısı, Anton için de, tanınmamış iki öğrenci. Kutsama-

* 22 Nisan 1901 tarihli mektup.

** 2 Mayıs 1901 tarihli mektup.

*** Tatarların deve ya da kısrak sütüyle hazırladıkları mayalı içki.

dan sonra, yeni evliler, aceleyle Olga'nın annesine Allaha ısmarladığa gittiler, sonra evliliklerinin ilk uğrağı Nijni-Novgorod'a doğru yola çıktılar trenle. Gitmeden önce Çehov iki telgraf çekti: Biri, çağrılıların kendini lokantada beklerken nikâhlandığını bildirmek için Vişnevski'ye, öbürünü de annesine: «Sevgili anneciğim, kutsa beni. Evlendim. Her şey eskisi gibi kalacak. Kımız kürü yapmak için gidiyorum. Sağlığım daha iyi.»

Karı koca, Mart ayaklanmalarına katıldığından gözetim altında tutulan Gorki'yi görmek için, bir gün Nijni-Novgorod'da kaldılar. Sonra, Volga'nın aşağılarına indiler, Kama ve Blanche ırmaklarının yukarılarına ilerleyerek Ufa eyaletinde Aksenovo'ya vardılar ve orada sanatoryumda iki oda tuttular. Çehov, buraya varınca, annesinden, kendini kutsayan bir telgraf aldı. Ama, Maria'dan ses seda çıkmadı. Çehov'u üzdü bu. Kuşkusuz, kızkardeşi, sonuna kadar niyetini kendisinden sakladığı için kırılmıştı. Hemen ertesi gün, Çehov kendini bağışlatmak için bir mektup yazdı ona: «Çoktan biliyorsun evlendiğimi. Bunun, yaşamımı ve bugüne kadar içinde bulunduğum koşulları hiçbir biçimde değiştireceğini sanmıyorum. Annem, kuşkusuz, Tanrı bilir neler anlatıyordur. Ama, söyle ona, hiçbir şey değişmiş değil ve her şey eskisi gibi sürecek. Bugüne kadar nasıl yaşadımsa yine öyle yaşayacağım, annemde öyle. Sana gelince, ilişkilerimiz her zamanki gibi değişmezcesine sevecen kalacaktır. Karımla ben, ayrı yaşamak zorunda kalacağız: Söz arasında söyleyeyim, çoktan alıştığım bir durumdur bu.»*

Ertesi gün, Çehov, kızkardeşinden, 24 Mayıs tarihli bir mektup aldı. Mektup, adres değişiklikleri yüzünden eline geç varmıştı. Bu, 20 Mayıs tarihli mektubuna, olası bir evlenmeye alaylı bir dille anıştırmada bulunan bir yanıttı. Kızkardeşinin tepkisi, Çehov'un korktuğu gibi, sert oldu. Çehov'a şöyle yazıyordu: «Bırak da, evliliğin konusunda düşüncemi söyleyeyim. Benim için bu davranışın irkilticidir.

* 2 Haziran 1901 tarihli mektup.

Senin durumunda, bu çoşkular da gereksiz. İnsan seni seviyorsa, bırakmaz seni. Bu bakımdan hiçbir özveri, senin için de bencillik, söz konusu olamaz. Nasıl girdi kafana bunlar? Niçin bencillik? İstediğin zaman evlenebilirdin. Bunu Knipşits'ine* söyleyebilirsin... Her şeyden önce kendi sağlığına dikkat etmen gerek. Tanrı aşkına, beni konuşturan şeyin bencillik olduğunu düşünme, ne olursun. Benim için, sen her zaman en yakın, en aziz bir varlık oldun ve senin mutluluğun tek kaynağımdır. Seni sağlıklı ve mutlu görmekten başka hiçbir şeye gereğim yok... Tanrım, sensiz iki ay yaşamak ne zor olacak, Yalta'da bile. Bu kürü yaparken, gelip bir hafta orada seni görmek için izin versen.» Maria, mektubunun altına kaygılı kardeş sevgisinin coşup taştığı şu sözleri ekliyordu: «Bu mektuba hemen yanıt vermezsen hastalanırım. O'na selamlarımı söyle.»

Çehov üzülüyordu: Maria, Olga ile evlenebilme düşüncesini böylesine kötü karşılıyor idiyse, işin çoktan olup bittiğini öğrenince, kimbilir nasıl acı çekmiş olmalıydı. Çehov, vicdan ezinci içinde, 4 Haziran'da bir mektup yazarak bu söz anlamaz kızkardeşi önünde kendini savunmayı denedi alçak gönüllülükle: «Bir yanlış adım atıp atmadığımı bilmiyorum ama, evlenmemin başlıca nedenleri şunlardır: Birincisi, şimdilerde kırk yaşımı geçmiş durumdayım. İkincisi, Olga iyi aile kızıdır. Üçüncüsü, ondan ayrılmam gerekirse, güçlük çekmeden ayrılırım, onunla evlenmemiş gibi. Bağımsızdır Olga ve kendi geliriyle yaşıyor. Bu evlenme, ne benim yaşam tarzımı, ne de benimle birlikte yaşamayı sürdürenlerinkini değiştirmedi, diyebilmek önemli. Her şey tamı tamına eskisi gibi kalacak ve ben tek başıma Yalta'da yaşamımı sürdüreceğim.» Çehov, Maria'nın kendisi için hâlâ vazgeçilmez olduğunu ispatlamak için ona bir telgraf çekiyor, balayının ortasında, Volga üstünde üç kişilik duygusal bir vapur gezisi yapmak amacıyla yanlarına çağırıyordu onu.

* Bu, Çehov'un, Olga Knipper'e taktığı sevecen adlardan biriydi.

Bu ara, kardeşinin evlendiğini öğrendiği zaman Maria kendini acınası bir şaşkınlığa kaptırmıştı. Olay dışı bırakılmanın öfkesiyle Anton'a çok sert bir mektup göndermiş olmanın pişmanlığı karışıyordu bu şaşkınlığa. 28 Mayısta ona şunları yazıyordu: «Düşünüyor, düşünüyorum durmadan. Kafamda birbirine karışıyor düşüncelerim. Ansızın evlendiğini öğrenmem korkunç bir etki yaptı bende. Kuşkusuz, Olga'nın er geç sana yaklaşmayı başaracağının farkındaydım. Ama, böylesine çabuk evlenmeniz, yaşamımı altüst etti ve seni, kendimi ve Olga'yla ilerdeki ilişkilerimizi düşünmeye zorladı beni. Bu ilişkiler birden bozuluverdi. Bu da ürkütüyor beni. Kendimi her zamandan daha çok yalnız buluyorum. Bende kötülük, ya da buna yakın bir şey olduğunu sanma. Hayır, seni her zamankinden daha çok seviyorum, bütün yüreğimle senin mutluluğunu istiyorum, her ne kadar bizim için ne düşündüğünü ve şu anda onun için neler duyduğumu söylemiyorsam da, Olga'nın da mutluluğunu istiyorum. Ona biraz kırgınım. Çünkü bana evlilikten hiç mi hiç söz etmedi. Oysa bu, öyle birden oluvermiş bir şey değildi, kuşkusuz. Anlamalısın Anton, çok mutsuz olduğumu, maneviyatımın çok bozuk olduğunu, hiçbir şeye yaramadığımı, her şeyden nefret ettiğimi anlamalısın! Yalnız seni görmek istiyorum, başkasını değil.»

Aslında, Maria, iki bakımdan ihanete uğradığını düşünüyordu: kardeşi ve en iyi dostu tarafından. Herbiri, kendini sırdaş seçmiş olan bu iki varlık, evlenmelerini kendine danışmadan düzenlemişlerdi. Şimdi Anton'un yanında bir başka kadın, kendi yerini almıştı. Her iki durumda da kaybetmekteydi. Yakın dostluklarından dışlanmış olarak, kime, neye kendini adayacağını bilemiyordu. Anton'un, balayı gezisine üçüncü kişi olarak katılması yolundaki o garip öneriden yararlanmayı, bir saniye olsun, düşünmedi. Öte yandan, gazeteler Çehov'un evlendiğini haber verdiklerinde, *Günlük Haberler* gazetesinde çıkan karı koca portresi konusunda Olga'ya taş atma isteğinden alamadı

kendini: «Kim ünlü kişi, sen mi Knipşits mi? Onu *Vanya Dayı*'daki giysisi ile, seni de kelebek gözlüğünle vermişler.» diye yazdı. Olga, ona sevgi dolu bir sitem mektubu yolladı. Maria da, yengesine değil kardeşine yazarak, duyduğu üzüntüden ötürü özür diledi: «İlk kez, böylesi bir açık yüreklilik göstermeye cesaret ettim. Seni ve Olga'yı üzdüğüm için özür dilerim. Knipşits'ten başkasıyla evlenmiş olsaydın, belki sana hiçbir şey yazmazdım. Çünkü, karından nefret ederdim. Ama şimdiki durum bambaşka; karın dostumdu, ona bağlanmıştım, birçok ortak yanımız vardı. İşte, bu yüzden türlü kuşkular ve korkular içindeydim, belki abartılmış ve yararsız. Ama, düşündüğümü içtenlikle yazdım... Onun için kızma bana ve unutma ki seni ve Olga'yı seviyorum, dünyada her şeyden çok.»*

Böylece, yaşamının en iyi yıllarını kardeşine adadıktan, hatta belki de onun yanında kalmak, işlerine bakmak, ev işlerini yürütmek, sağlığıyla uğraşmak için evlenmekten vazgeçtikten sonra, birden elleri bomboş, böğründe kaldığını görüyordu. Bayağı bir dadı gibi teşekkür edilmeyi bile hak etmemişti. Anton, ilişkilerinde hiçbir şeyin değişmeyeceği konusunda istediği kadar güvence versin, evlenerek kendisini uzaklaştırdığını biliyordu Maria. Olga, sadece *metres* olduğu sürece, Maria, ailede ayrıcalıklı bir rol oynuyordu. *Eş* durumuna yükselince, yeni gelen kadın bütün ufku kaplıyordu. Çehov'un düşündüklerinin tersine, onunla kızkardeşi arasında, anlatılmaz, yeri doldurulmaz sevecenlik bağları kopmuştu. Maria, yitirmişti onu, kuşkusuz ölünceye dek. Umutsuzluk içinde, birçok kez inceliğini, sezgisini, hatta kendine olan eğilimini beğendiği Bunin'e yüreğini açtı. Ona şunları yazıyordu: «Korkunç sinirliyim. Yaşamım hep bir yıkımmış gibi geliyor bana. Bunun nedeni, bir bakıma, kardeşimin evlenmesidir. Çok ansızın oldu bu!... Uzun süre, duygularımda altüst oldum ve: 'Niçin Olga, bir hastanın böylesi bir sarsıntı geçirmesine izin verdi,

* 16 Haziran 1901 tarihli mektup.

üstelik de Moskova'da,' diye sordum kendi kendime. Ama, bana öyle geliyor ki, iş bitmiş gitmiştir.» Kendini pahalıya satarcasına, kendisinin de evlenmeyi düşündüğünü bildiriyordu Bunin'e: «Bana zengin ve cömert bir koca bulun. Yazmak gelmiyor içimden ama, sizinle konuşmak benim için büyük bir zevk olacaktır. Biraz daha sık yazın bana. Antoşa ve Olecka* yüzünden çok yıkıldım.»

Çehov, Aksenovo'da, kür yapan bir adamın tekdüze yaşamını sürdürüyordu. Sanatoryum, meşe ormanıyla bozkır arasında, iyi bir yerde kurulmuş bir handı. Tek ilişki, kara cahil Bakşirlerle, sağlıklarıyla ilgili hastalarlaydı. Olga'nın varlığı bile, dünyanın bu kaybolmuş köşesini neşelendiremiyordu. Çehov, Sobolevski'ye şunları yazıyordu: «Evet, sayın bayım, kaşla göz arasında evlendim. Yeni durumuma hemen hemen alıştım çoktan, yani bazı haklardan ve ayrıcalıklardan yoksun olmaya. Kendimi iyi hissediyorum. Karım, hiç de aptal olmayan, iyi huylu bir insandır.»**

Birkaç gün sonra da, yine Sobolevski'ye: «Burada bir inzibat taburundaymış gibi yaşıyorum. Fena halde sıkılıyorum. İçimden kaçıp gitmek geliyor.»*** diye yazıyordu. Her ne olursa olsun, bakıma alındığından beri kendini iyi hissediyordu. Midesi bulana bulana, günde dört şişe kımız içiyordu. Gözle görülürcesine kilo alıyor ve artık öksürmüyordu. Ama bir ay sonra, aman diledi. 30 Haziran'da, her zamanki şakacı tutumuyla Bunin'e şunları yazıyordu: «Yarın karımla Yalta'ya gidiyorum. Kutlamalarınızı oraya iletin. Beni evlendirdiklerini öğrenmiş olmalısınız. Şimdi, boşanma işine girişiyor, avukatlar tutuyorum.»

8 Temmuz 1901'de, bir haftalık yolculuktan sonra Çehov, karısıyla birlikte Yalta'ya vardı. Annesi ve kızkardeşi, onları sevgi, merak ve çekinceyle karşıladılar.

* Anton ve Olga'nın küçültülmüş adları.
** 9 Haziran 1901 tarihli mektup.
*** 23 Haziran 1901 tarihli mektup.

Olga, Çehov ailesinin yanına gider gitmez, artık göz yumulan bir metres değil, tartışılmaz ayrıcalıklara sahip bir eş olduğunu ispatlamayı kendine görev bildi. Almanlara özgü düzenlilikle, kocasının benimsediği düzensiz yaşama zor katlanıyordu. Annesiyle kızkardeşinin al bebek gül bebek özen gösterdikleri Çehov, sağlığına hiç özen göstermiyordu. Sağlık kurallarına aldırış etmiyor, canının istediği gibi yiyip içiyordu, ne annesi ne kızkardeşi göze alabiliyordu onu o tohuma kaçmış bekârlık alışkanlıklarından vazgeçirmeye. Bütün bunları düzene koyma zamanı gelmişti. Çehov, Olga'nın gözünde, kuşkusuz büyük bir adamdı ama, aynı zamanda küçük bir çocuktu da. Olga, daha sık çamaşır değiştirmeye, düzenli olarak ayakkabılarını ve giysilerini fırçalamaya, başını yıkamaya, karmakarışık olmasını beklemeden saçlarını kestirmeye zorladı onu, bir ana buyurganlığıyla. Çehov mide ağrıları çektiği için, Olga ona bir rejim değişikliği uyguladı, yemek saatlerini saptadı ve müshil içirdi. Yemeklerde hep söz sahibi olan anne, gelinin mutfağını istila etmesini hazmedemiyordu. Öte yandan, kardeşinin sağlığına yıllardan beri sevgi ile özen gösteren Maria, hastabakıcı rolünden uzaklaştırılmasına üzülüyordu. Bir yumuşaklık geleneğinin bekçileri olan bu iki kadın için Olga, çekilmez istekleri olan çağrısız bir konuk, ortalığı, herşeyi altüst eden bir zorbaydı. Taşlamalar, öfke gösterileri oldu ve birçok kez, genç gelin, kocasını alıp evden ayrılma yıldırılarıyla gözdağı verdi. Çehov ise, ağız dalaşı kadar hiçbir şeyden nef-

ret etmezdi. Artık canına tak etmişti. Her iki yanda alınganlıkları yatıştırmaya, hınçları ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Ama, bu bir insana sahip çıkma savaşımı yoruyordu onu. 20 Ağustos 1901'de Olga, Sanat Tiyatrosu'nun provalarına katılmak üzere, tek başına, Moskova'ya gittiği zaman, Çehov hem çok üzüldü, hem de çok rahatladı. Olga, açık yürekle, kaynanasını ve görümcesini kıskandığını yazınca, Çehov, anlayışlı ve sabırlı olmaya çağırarak şöyle yazıyordu ona: «Maria'nın sana hiçbir zaman alışamayacağını vb. yazıyorsun bana. Ne saçma! Her şeyi abartıyorsun, aptalca kuruyorsun kafanda, Maria ile çoktan çekişmiş olmandan korkuyorum. Sana şunu söylememe izin ver: sabırlı ol ve sadece bir yıl ağzını açma. O zaman, her şey senin için açıklık kazanacak. Sana ne derlerse desinler, ne düşünürsen düşün, sesini çıkarma, sus; kadın erkek, yeni evlenen herkes için, yaşamın güzellikleri, ilk günlerdeki bu dayanma gücüne bağlıdır. Sana ne diyorsam onu yap, sevgilim, akıllı olduğunu göster!.. Senin dışında, artık kimseyi hiç kimseyi, hiçbir kadını sevmeyeceğim. Kendine iyi bak ve neşeni yitirme!»*

Böylece, birbirlerini ikiye bölen bu anlaşmazlıklarda, uysal olmayı, annesinden ve kızkardeşinden değil, karısından istiyordu. Hem o yaz, ölümünden sonra Maria'ya iletilmek üzere bir mektup vermişti Olga'ya. Bu, onun vasiyetnamesiydi. «Sevgili Maria» diye yazıyordu «ömrünün sonuna dek yararlanabileceğin Yalta'daki evimi ve piyeslerimin parasını ve gelirini miras bırakıyorum sana. Karım Olga Leonardova'ya da Gurzuf'taki villamla beş bin ruble bırakıyorum»** Bunu, kardeşlerine, kuzenlerine, Taganrog belediyesine, Melihovo köylülerine bağışlarla, annelerinin bakımına ilişkin tavsiyeler izliyordu. Vasiyetnamesinde Çehov, karısını kızkardeşinden daha az gözetmişse, bunun nedeni, Olga'nın oyunculuk mesleği dolayısıyla,

* 3 Eylül 1901 tarihli mektup.

** 3 Ağustos 1901 tarihli mektup.

geçim sıkıntısı bakımından güvence altında olduğunu düşünmesiydi. Ama üç aylık beraber yaşamdan sonra, Olga' dan ayrı düşünce, ona olan aşkını yalnız kalemle dile getirmek acı geliyordu. İki günde bir, birbirlerine yolladıkları mektuplarda, üzüntü, sevecenlik ve istek en basit ayrıntılarla dile geliyordu. Çehov, Olga'ya şunları yazıyordu «Çok iyi uyuyorum. Her gün, seve seve kefir içiyorum. Kolonya ile ensemi ovuşturmayı unuttum. Dün başımı yıkadım.»* Başka bir mektupta da şöyle diyordu: «Küçük bir çocuk gibi alıştım sana ve sensiz rahat değilim ve üşüyorum.»** Ya da: «sensiz, beni bir manastıra kapamışlar gibi sıkılıyorum»*** diye yazıyordu. Olga, yeni apartman dairelerine bir kedi almayı düşündüğünü söyleyince, Çehov önce karşı çıktı. Çünkü, bu hayvanlara katlanamıyordu. Olga'ya, kedi yerine bir köpek almayı önerdi. Ama, ardından da hemen sözünü şöyle bağladı: «Hem, sevgilim istediğini yap, istersen bir krokodil al. Sana her şeyi yapma izni veriyorum, hatta bir kediyle yatmaya bile hazırım »****

Ayrı düşmelerinden daha bir ay geçmemişti ki, Çehov, Moskova'ya koştu, Olga'yı görmek için. Moskova'da kış, soğuk, ve rüzgârla kendini gösteriyordu. Maria ile Olga, Moskova'da, Çehov için bir çalışma odası olan, büyük bir apartman katı kiralamışlardı birlikte. İkisinin, şimdi daha iyi anlaştıklarını görmek Çehov'u mutlu etti. Ama, Olga ile başbaşa kalmaya susamış olmakla birlikte, onu tiyatro ile paylaşmak zorundaydı. Mesleğine tutkun olan Olga topluluğun baş oyuncusu olmak istiyordu. Günlük provalar altı saat sürüyor ve kimi kez, gece geç saatlerde bitiyordu. Neşeli ve enerjik olan genç kadın, akşamları kibar çevre eğlencelerine katılma yolunu buluyordu hâlâ. Eve döndüğünde, kocasının, kendi deyimiyle *Rus Maupassant*'ının boynuna sarılıyor ve birkaç dakikalık içli dışlılık, Çehov'a ölçüsüz ama ince bir mutluluk veriyordu.

* 28 Ağustos 1901 tarihli mektup.
** 24 Ağustos 1901 tarihli mektup.
*** 31 Ağustos 1901 tarih'i mektup.
**** 30 Ağustos 1901 tarihli mektup.

O sonbahar, Sanat Tiyatrosu'nda *Üç Kızkardeş* yineleniyordu. Tiyatro salonunda büzülüp yerleşen Çehov, her zamanki gibi, oyuncuların oyunlarını düzeltiyor ve sahneye konuluşun aşırı gerçekliğini eleştiriyordu. Böylece perdenin kalkmasıyla birlikte, kulislerdeki bir grup oyuncunun taklit ettiği güvercin kuğurdamalarının kaldırılmasını istedi. Bir gün, dört bir yanını alan oyunculara şunları söyledi: «Dinleyin. Şöyle başlayan yeni bir oyun yazacağım: *Hava ne güzel, ne tatlı! Ne kuş sesi duyuluyor, ne köpek, ne guguk kuşu, ne baykuş, ne bülbül, ne çıngırak, ne saat, hatta ne cırcırböceği sesi!.*»* Sahne etkinliklerini en aza indirme isteği, herşeyden önce kılıkırk yaran ve gerçek nitelikli sahnelerle seyircileri şaşırtmayı yeğleyen Stanislavski'yi sinirlendiriyordu. O, oyunu, ikinci plandaki ayrıntılarla aşırı ölçüde doldururken, Çehov, karakterler daha iyi belirsin diye, ayrıntılardan arınma konusunda diretiyordu. Stanislavski, yapıtı dışarıdan görüyordu, Çehov'sa içeriden. Bununla birlikte, mevsimi açan 21 Eylüldeki temsilde *Üç Kızkardeş* çılgın alkışlarla karşılandı. Yazar, dördüncü perde sonunda sahneye çıkınca, salonda gerçek bir taşkınlık oldu. Çehov, Dr. Sredin'e şöyle yazıyordu: «Sahneye koyuşla biraz ilgilendim, yazar olarak, birkaç öneride bulundum. Oyunun, geçen mevsimden daha iyi yürüdüğünü söylüyorlar.»**

Moskova yaşamının canlılığı, Çehov'u tüketmekte gecikmedi, çok geçmeden. Dr. Çurovski'ye başvurduktan sonra, onun öğütlerine uyarak, üzüle üzüle, Yalta'ya gitmeye razı oldu. «Kendisine çok alıştığım ve bağlandığım karım Moskova'da yalnız kalıyor ve ben tek başıma gidiyorum. Karım ağlıyor ve ben tiyatroyu bırakmasını istemiyorum. Kısacası, her şey karman çorman.»*** diye yazıyordu gazeteci Miroliyubov'a.

* Konstantin Stanislavski: **Sanatta Yaşamım.**

** 24 Eylül 1901 tarihli mektup.

*** 19 Ekim 1901 tarihli mektup.

28 Ekimde Çehov, yine Yalta'daydı, karısını yalnız mektuplarla sevmeye mahkum olarak. Hemen ertesi gün, ona tutkusunu bağıra çağıra iletiyordu: «Tatlım, meleğim, küçük finom, güvercinim, yalvarırım sana, inan ki: seni sevdiğime, aşırı ölçüde sevdiğime güven; unutma beni, yaz, daha sık düşün beni. Ne olursa olsun, hatta sen yaşlı bir kadın oluversen, seni, ruhun için, kişiliğin için seveceğim. Canımla kucaklarım seni, canımla, sana sarılır, kucaklarım seni. Yatağımda çok yalnız hissediyorum kendimi, yaşlı ve mızmız bir sefil, bir bekâr gibi.»* Birkaç gün sonra da: «Bu anda, sen karımla konuşmaktan, kaşlarına, omuzuna dokunmaktan, onunla birlikte gülmekten ne denli zevk alırdım. Ah Sevgilim, sevgilim!» diye yazıyordu. Olga da, bu susamışlık dolu yakınmalara aynı gönül bağıyla yanıt veriyordu. Olga, Çehov gittikten sonra, yataklarını toplamayı göze alamadığını, söylüyordu. Çünkü böylece, yakınlıkları hâlâ sürüp gidiyormuş gibi geliyordu ona: «Kucaklarım seni Antonka'm, aşkla kucaklarım, sevecenlikle, tatlı tatlı. Ne denli istiyorum yanında büzülüp kalmayı!» ve dahası: «Yorgunum. Bu sabah yataktan kalkmak gelmiyor içimden. Her döndüğümde, sarışın sakallı sevgili yüzünü görmek istiyorum ama, üzüle üzüle, yatağın bozulmamış yerini görüyorum yalnız. Nasıl olduğunu anımsıyorum: olağanüstü ve sıcak..» Ya da «Seni anımsamaktan çok hoşlanıyorum, sabahlardaki halinle, elini yüzünü yıkadıktan sonra, karyolaya oturmuş, ceketsiz ve sırtını bana dönmüş halinle. Görüyorsun, ne suçlu düşünceler yokluyor beni. Daha da suçluları var ki sana söyleyemeyeceğim.» İki aşk iççekişi arasında Olga ona, provalarından, kibar çevrelerdeki başarılarından, tuvaletlerinden söz ediyordu. Çehov da, kendini görmeye gelenlerden, bekâr yaşamının sıkıntılarından, ufak-tefek olaylardan söz ediyordu: Çehov hintyağı içmiştir, saçlarını kestirmiştir, biri gelip, masasını düzene sokarken mürekkep hokkasını kırmıştır...

Mektuptan mektuba aynı soru tazeleniyordu: «Ne za-

* 29 Ekim 1901 tarihli mektup.

man, yeniden bir araya geleceğiz?» İkisi de bunu öylesine düşünüyordu ki, çok geçmeden Olga vicdan ezinçleri duymaya başladı. Çehov'un metresi olduğu sürece, gece gündüz, onun yanıbaşında olmak zorunda hissetmiyordu kendini. Yasal karısı olduktan sonra, öyle geliyordu ki ona, bu olağanüstü varlığın mutluluğuna kendini bütün varlığıyla adaması gerekmekteydi. Kuşkusuz, çevresinin, özellikle de Maria'nın kimi sözleri, mesleğini sürdürmede direttiği için, Olga'yı kabahatli olduğu düşüncesine sürüklüyordu. Ama, oynamak, kendini göstermek, hoşa gitmek isteği öylesine canlıydı ki, Yalta'ya gömülmek için, bunlardan vazgeçemezdi. Kocasını tiyatroya mı, tiyatroyu kocasına mı yeğlemeliydi? Çehov, her zamanki düşünce inceliğiyle, Olga'nın tiyatrodan vazgeçmesini istemiyordu. Bununla birlikte, öylesine yalnız, öylesine hastaydı ki! Şöyle yazıyordu: «Birlikte yaşamamakla günah işliyoruz.»

6 Kasımda, sabrı tükenen Olga, Çehov'a sıkıntısını açıkladı: «Seninle olmak istiyorum. Sahneyi bırakmadığım için kendime kızıyorum. Gerçekten bana ne oluyor, bilmiyorum ve kızıyorum buna. Neler oluyor bende, açık-seçik göremiyorum. Orada, tek başına, mutsuz olduğunu, sıkıldığını düşünmek hasta ediyor beni. Oysa, ben burada, kendimi tümüyle aşkıma verecek yerde, geçici bir işle uğraşıyorum. Ne alıkoyuyor beni bundan?» Besbelli, Olga, Çehov'dan, kendi yerine karar vermesini bekliyordu. Öyle bir karar ki, ne olursa olsun, onu yıkacaktı. Oysa, Çehov karısının Moskova'daki parlak yaşamını, Yalta'nın, içine kapalı, tatlı ama, yavan yaşamıyla trampa etmek istemeyecek kadar, başkalarının bağımsızlığına saygısı vardı. İlk günlerde, Olga'ya evet ya da hayır konusunda iyi düşünmesini salık verdi. Ona şunları yazıyordu: «Tiyatroyu bırakmak istiyorsun. Doğru mu? Mektubundan bu anlamı çıkardım. Gerçekten istiyor musun? Ciddi olarak düşünmen gerek bunu sevgilim, çok ciddi olarak. Ancak sonra karar verebilirsin. Gelecek bütün kışı Moskova'da geçireceğimi gözardı et-

me.»* Dört gün sonra, düşüncesini yetki ve özveriyle, kesin olarak dile getiriyordu: «Şimdi Yalta'daki donuk yaşam tarzımız için sahneyi bırakmanın anlamı yok.» Bu yanıt, Olga'nın yeni ruh durumuna uyuyordu. Olga, soylu duygularla esrikleştikten sonra, gelecek üstüne daha bencil bir görüşe yöneliyordu. 4 Aralıkta «Sağlığının, hiç değilse kışın bir bölümünü Moskova'da geçirmene elverişli olacağını ummuştum hep» diye yazıyordu, «Ama, her zaman, evdeki pazar çarşıya uymuyor Antonçik. Ne yapmam gerektiğini söyle bana. İşim gücüm olmazsa, seni çok sıkabilirim. Aylak bir yaşam alışkanlığını çoktan yitirdim tümüyle, benim yaşımda, bunca zahmetle kurduğum işi yıkmak akıl kârı değil. Kınayıcı bakışlar altında olduğumu biliyorum: Niçin sahneyi bırakmıyormuşum, senin orada tek başına eriyip gitmene nasıl göz yumarmışım vb. Bütün bunları biliyorum, sevgilim, işte bunun için çoğu kez susuyorum, özellikle senin yanında.»

Sonbahar boyunca Çehov, Ocakta Moskova'da Olga ile buluşma umuduyla yaşadı. Ama, Aralığın ilk haftasında, kan tükürerek ağır bir bunalım geçirdi; ve yatağa yatmak zorunda kaldı. Yolculuk tehlikeye düşmüştü. Karısının özgürlüğüne saygılı olmaya her zaman dikkat ederek, koşup yatağının başucuna gelmek zorunda kalmasından korkuyordu. 11 Aralıkta, Olga'ya kendini acındırarak şunları yazıyordu hasta yatağında: «Bugün kendimi daha iyi hissediyorum. Bu sabah, çok az kan tükürdüm. Ama, yatakta kalmak gerek. Hiçbir şey yemiyorum, çalışamadığım için de çılgına dönüyorum. Bayramlar için beklemiyorum seni. Buraya gelmemen gerek, tatlım. İşlerinle uğraş, birlikte yaşamaya daha çok zamanımız olacak.» Ertesi gün, aynı öğütler: «Tatlım, üzme kendini, kızma, bunaltma beni, üzülme, her şey senin ve benim dilediğimiz gibi olacak, eşsiz karım benim. Kabul et ve bekle.» Ne var ki, ertesi gün, sözlerine garip bir özlem havası karışıyordu: «8 Aralıkta çok

* 7 Kasım 1901 tarihli mektup.

içtiğini yazıyorsun. Ah, tatlım, nasıl da imreniyorum sana, bir bilsen! Senin canlılığına, tazeliğine, sağlığına, neşene imreniyorum, imreniyorum çünkü, kan tükürmeye ilişkin hiçbir düşünce seni içmekten alıkoymuyor.» Çehov, daha sonra, ona sağlık durumunun yavaş yavaş iyileştiğini bildirdi: «Sağ yanımda bir kompres var. Kreozot içiyorum, hararetim normal. Her şey iyi gidiyor. Çok geçmeden, gerçek bir adam olacağım yeniden.»* Gücü yerine gelince, yine ayrılığın acısını çekmeye başlıyordu. Birden, Olga'ya daralan yüreğinin sesini iletti, kendini tutamayarak: «Seni nasıl tutkuyla anıyorum, bir bilsen. Şu koca kompresi yerleştirmek gerektiğinde, burada olmayışına ne denli hayıflanıyorum ve kendimi öylesine yalnız, öylesine dayanaksız hissediyorum ki! Seviyorum seni küçük finom, seviyorum ve korkunç derecede üzülüyorum. Birbirimizi yine görebilmemiz bile, olacak değilmiş gibi geliyor bana. Sensiz beş para etmem... Çok iyi uyuyorum ama, uyku değil benimkisi, değil mi ki sevgili karım yanıbaşımda yok.»** Bu imdat çağrısına Olga, Noelden iki gün önce yanıt verdi: «Söz veriyorum sana. Böyle olmanın son yılıdır bu, sevgilim. Yaşamı güzel, rahat ve birarada geçirmek için her şeyi yapacağım. Göreceksin, benimle ne kadar iyi olacaksın, yazacak, çalışacaksın. Belki de, sana olan aşkım eksildi diye, içinden beni kınıyorsundur, öyle değil mi? Tiyatrodan vazgeçmediğim, senin için gerçek bir eş olmadığım için ayıplıyorsundur. Annenin benim için neler düşündüğünü kestirebiliyorum. Haklı, baştan başa haklı. Anton, Antoncuğum, benim gibi kuş beyinliyi bağışla ve benim için kötü şeyler düşünme. Belki de benimle evlendiğine pişmansındır. Söyle bana, açık açık söylemekten çekinme. Ben kendimi korkunç derecede katı yürekli buluyorum. Ne yapmalıyım, söyle bana.»***

* 17 Aralık 1901 tarihli mektup.
** 18 Aralık 1901 tarihli mektup.
*** 23 Aralık 1901 tarihli mektup.

Bu kendini suçlamaya Çehov, yiğitçe karşı çıktı. Bedenindeki bu kokuşmuşlukla, genç, yaşam tutkunu bir varlığı yatağına bağlamaya hakkı olmadığını düşünüyordu. «Sen aptalsın, tatlım. Evlendim evleneli, tiyatro konusunda sana bir tek sitemde bulunmadım. Tam tersine. Bir uğraşın olduğuna, yaşamda bir amacın olmasına ve kocan gibi boşu boşuna sürünüp gitmediğine seviniyorum... Üzüntülere düşmeni ve üzüntülü havalara girmeni yasaklıyorum. Gül! Seni kucaklarım. Ne yazık ki, hepsi bu kadar.»*

Bununla birlikte, Çehov, ertesi gün, yılbaşı gecesinin yaklaşmasıyla, sağlıklı insanların gürültülü sevinçlerini düşünerek, kendini öylesine bırakılmış hissetti ki, yine karısına şunları yazdı: «Yarın saat dokuzda, yeni yılı selamlamak için, yatağa yatacağım. Burada değilsin. Ben hiçbir şey değilim, hiçbir şeye gereksinimim yok demektir bu.»**

Bir hasta adamın yaşayışına gömülüp, gitgide daha sık bitkin, kımıltısız, gözleri kapalı, koltuğunda otururken, Olga, Moskova'da, bayram yapan kentin güzelliklerinin tadını çıkarıyordu doyasıya. Her mektubunda, Anton'un sağlığını sorduktan, ayrı olmalarına üzülüp hayıflandıktan sonra Çehov'a, provaların, temsillerin, konserlerin, gece yemeklerinin, göz kamaştırdığı baloların özetini veriyordu coşkuyla. Çehov, adeta hastalığını bağışlatmak ister gibi, eğlenmeye isteklendiriyordu onu. Şöyle yazıyordu ona: «Yanıp yakılmakta haksızsın. Sen istediğin için değil, ikimiz de bunu istediğimiz için Moskova'dasın. Annem bunun için kızmıyor hiç, sana dargın da değil.»*** Çehov'un tek korkusu, dediğine göre, Olga'nın aşırı ölçüde yorulmasıydı. «Benim sefih karım, bir haftacık olsun evde otur ve yatağına gir,» diye yalvarıyordu. «Her gün sabah saat üçle altı arasında yatarsan, çarçabuk yaşlanır ve hırçınlaşırsın.»****

* 29 Aralık 1901 tarihli mektup.
** 30 Aralık 1901 tarihli mektup.
*** 3 Ocak 1902 tarihli mektup.
**** 7 Ocak 1902 tarihli mektup.

Ama, Olga söz dinlemeye yanaşmıyordu ve kaygılarından hoşlandığı bu kocaya, çılgınca davranışlarını gizlemeye bile yanaşmıyordu. Olgunlaşmamış bir genç kız gibi, 11 Ocakta Çehov'a şunları yazıyordu: «Oyundan sonra, Ermitage'a gittik yemek yemeye ve çok güldük. Konstantin Sergiyeviç'e kur yaptım. İyi mi?.. Sonra iğrenç! Gece kulübüne gittik.»

Genç kadınla birlikte oturan Maria, Olga'nın davranışını kınıyordu. Kendini kardeşine adadıktan sonra, Olga'ya karşı bir çeşit kahyalık yapacak kadar büyük çaba harcıyordu. Böylece, karı kocanın tümüyle yaşamı dışına atılmış olmuyor muydu? Yaradılıştan uzlaşmaz olan Maria, ne yuları karısına kaptıran Anton'u, ne de bu hoşgörüden fazlasıyla yararlanan Olga'yı onaylıyordu. Kardeşine şunları yazıyordu: «Şimdi, Moskova'da canım sıkılıyor. Çünkü, Olga'yı hemen hiç görmüyorum. Morozov balosuna gitmesine engel olmak istedim ama, yine de gitti ve gün ağarırken eve döndü. Bugün, tabii çok yorgun. Provalara gitti, bu akşam da sahneye çıkacak.»*

Olga, kimi kez, Çehov'un yazarlık çalışmalarına kendini daha çok ortak etmemesini kınıyordu. Mektuplarında Çehov, sağlığından, perhizinden, aşkından bol bol söz ediyorsa da, yazın tasarıları üstünde, ağzı sıkı görünüyordu kıskançça. Kendine artık güvenmiyor muydu? Sanat kaygısını ve sevinçlerini paylaşamayacak mı sanıyordu? Zorla kafasının içine girmek istiyordu ama, o, barikat kurup arkasına kapanıyordu. Çehov, ona şöyle yanıt veriyordu: «Her şeyin boş, kendinin tam bir hiç olduğunu, mektuplarının beni sıktığını ve yaşamının daraldığını görüp korktuğunu v.b. yazıyorsun. Ne aptalsın! Sana güvenim olmadığı için değil, bu piyese henüz güvenim olmadığı için, gelecekteki piyesimden söz etmiyorum. Ancak şimdi şimdi kafamda uç vermeye başlıyor. Mektubunda, artık benden hiçbir şey istemeyeceğini, hiçbir şeye karışmayacağını söy-

* 3 Şubat 1902 tarihli mektup.

leyerek gözdağı veriyorsun bana. Ama, hangi nedenle, tatlım?... Kara kara düşünmeyi bırak, bırak! Gülmeye çalış! Kara kara düşünmek benim hakkım. Bir çölde yaşıyorum çünkü. Hemen her hafta hastayım.»*

Olga inanmaya yanaşmıyordu. Kesin olarak biliyordu, Tolstoy, Gorki; Bunin ve bütün yazar dostlarıyla, kendisiyle olduğundan daha yüksek düzeyde konuşmaları oluyordu. Haksız da değildi hani.

Tam o günlerde Tolstoy, Kırım'da kalıyordu. Ağır bir sıtma nöbeti sonunda, doktorlar onun İanayya Poliana'dan ayrılıp, Karadenizin güneşi altında nekahat dönemini geçirmesini salık vermişlerdi. Tolstoy, özel bir vagonla gelmiş, Yalta'dan on kilometre kadar uzakta, Gaspra'da Kontes Panin'in kendisine ayırdığı şatoya yerleşmişti. İki kuleli, İskoç üslubundaki büyük yapı, yarı yarıya glisinlere gömülmüştü. Taraça, bol çiçekli parka ve denize bakıyordu yüksekten. 21 Eylül 1901'de Çehov, ilk kez, yetmiş üç yaşındaki büyücüyü, Gaspra'daki lüks barınağında görmeye gitti. Daha önce, uzun süre, nasıl giyinmesi gerektiğine karar veremedi. Çok şık ya da çok kalender görünmekten korkuyordu. Birçok denemeden sonra, çok koyu renk bir giysiyi ve yumuşak bir fötr şapkayı yeğledi. Tolstoy, onu her zamanki sadeliği içinde, köylü gömleği ve geniş kenarlı beyaz bir panama şapkayla karşıladı. Bunu izleyen öbür görüşmeler Gaspra taraçasında sürdü, içten ve candan. Tolstoy, tek ayaklı yuvarlak masanın başında oturuyordu, iki büklüm. Elinin altında soğumuş bir fincan çay duruyordu. Diri bakışı, titrek sakalıyla gürül gürül konuşuyor, kesin yargılarla şunu bunu suçluyor, şunu bunu övüyordu. Onun karşısında Çehov, çelimsiz omuzları, koyu renkli kelebek gözlüğü ile, söylediklerine karşı çıkmak istiyordu, dizleri üzerinde duran fötr şapkasına parmak uçlarıyla hafif hafif vurarak. Sonunda ikisi de kendi dediği dedikle kalıyorlardı. Karşılıklı konuşmalar, sanrılı bir peygamberle

* 20 Ocak 1902 tarihli mektup.

nazik bir kuşkucu konuşmasıydı. Edebiyat konusunda bile, görüşleri uzlaşmıyordu her zaman. Tolstoy'un, Shakespeare'ı ve genç kuşak yazarlarını eleştirmesi Çehov'u eğlendiriyordu. Tolstoy'a göre kötü piyesler yazmaktan başka bir şey yapmamıştı; genç yazarlar da süslü-püslü ve ucuz yapıtlardan hoşlanıyorlardı. Bu ara, yaşlı usta, Çehov'un oyunlarına da diş geçirmekten geri kalmıyor, konuğunu, ortaya hiçbir ahlâk sorunu koymamak ve hiçbir çözüm getirmemekle suçluyordu: «Kişileriniz nereye götürüyor sizi? Uzandıkları divandan apteshaneye kadar gidiş ve geliş!» Ama, buna karşılık, Çehov'un öykülerinin erişilmez olduğunu söylüyordu: «Siz Russunuz, evet, sapına kadar Rus.» Bu sözler keskin milliyetçinin ağzında, bir hayranlık ve minnetin dile gelmesiydi. Serj Tolstoy, şöyle yazacaktı: «Bana öyle geliyor ki, babam, Çehov'a yaklaşmak ve onu etkisi altına almak istemişti. Ama, sessiz bir geri tepiş, her türlü anlaşmaya engel olan aşılmaz bir sınırın varlığını görüyordu aralarında.»* Çehov da, Bunin'e şunları yazıyordu: «Tolstoy'da en çok hayran olduğum şey, bizi, biz yazarları küçümsemesidir. Küçümsemeden daha fazla bir şey bu. Hepimize hiçten daha hiç... Çocuklar gözüyle bakma izlenimi.» Tolstoy'un, aşırı ölçüde sıkılganlığı gözünden kaçmayan Çehov'a takıldığı da oluyordu. Bir gün: «Gençliğinizde çapkınlık yaptınız mı?» diye sordu damdan düşer gibi. Şaşkına dönen Çehov, sakalını çekiştirip, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanınca, yaşlı usta, gençliğinde *doyma nedir bilmez* bir çapkın olduğunu söyledi övüne övüne. Ayrıntılara giriyor, açık-saçık sözler dökülüyordu ağzmdan. Sıkılıp utanan Çehov, nasıl davranacağını bilemiyordu. İkisini de gözleyen Gorki, birinin canlılığı, kabalığı ve övüngenliğiyle, öbürünün aşırı silikliği arasındaki çelişkiyi saptıyor ve şöyle yazıyordu: «O (Tolstoy), Çehov'u seviyordu ve onu gördüğü zamanlar, bakışı yumuşuyor ve sanki konuğunun yüzünü okşuyordu

* Serj Tolstoy: **Geçmişin Taslakları.**

gözleriyle. Coşkulu ve burnu havalarda olan Tolstoy, Çehov'u utangaç ve sessiz bir genç kıza benzetiyordu.» Bir gün, Çehov bahçeden geçerken Tolstoy şöyle dedi: «Ah ne sevimli, ne güzel adam! Bir genç kız kadar utangaç ve sessiz. Bir genç kız gibi yürüyor. Sadece olağanüstü!» Az bir zaman sonra da, üçü bir araya geldikten sonra Tolstoy *Günce*'sine şunları yazacaktır: «Gorki'yi ve Çehov'u sevdiğim için mutluyum.»*

Devrimci eylem dolayısıyla hapsedilen, sonra Petersburg ve Moskova'da oturması yasaklanarak serbest bırakılan Gorki, sağlık nedeniyle, Yalta'ya değil, Kırım'a gitme izni elde etmişti. Bununla birlikte, bir hafta Çehov'da kaldı. Bir polis görevlisi, villanın demir parmaklıkları önünde nöbet tutuyordu. Gorki evden çıktığı zaman, polis komiseri Çehov'a telefon ederek, şüpheli adamın nereye gittiğini öğrenmek istiyordu. Daha sonra Gorki, Gaspra'dan uzak olmayan Oleiz'de bir villa kiralayarak karısı ve çocuklarıyla oraya yerleşti. Çehov'la sık sık buluşuyorlar, ve her buluşmada dostlukları daha bir artıyordu. Çehov, Olga'ya şunları yazıyordu: «Aleksis Maksimoviç (Gorki) değişmedi. Hep aynı nitelikli, akıllı ve iyi insan. Onda, daha doğrusu üstünde bir tek şey var aksayan: köylü gömleği. Mabeyinci üniformasına nasıl alışamadımsa, buna da alışamıyorum.»** Gorki'ye gelince, övgüye önem vermeyen, karşısındaki adamla kendini her koşulda aynı düzeyde gören bu ünlü yazarı öve öve bitiremiyordu. Şöyle yazacaktı: «Sanırım onu görmeye gelen herkes, Anton Pavloviç'in önünde, daha sade, daha içten, kısaca, daha kendi olmak isteğini duyuyordu... Çehov, doğru dürüst bir pantalonu bile olmayan, gelecekte kadife giysilerden söz etmenin gülünç ve aptalca olduğunu unutan Rus insanının bayıldığı *yüksek konulu* konuşmalardan hoşlanmıyordu.»*** Aslın-

* Tolstoy'un **Günce**'si, 29 Kasım 1901 tarihli.
** 17 Kasım 1901 tarihli mektup.
*** Gorki'nin **Anılar**'ı.

da, büyük meslek arkadaşının yakında öleceğini bildiği oranda, onun alçakgönüllülüğü ve inceliği karşısında duygulanıyordu. Çehov, güler yüzlü bir davranışla, can sıkıcı konukları ağırlamayı, ağaç dikmeyi, yazı yazmayı, yakında iyileşeceğini umarak gezi tasarıları yapmayı seviyordu. Yanında bulunmayan bir kadınla garip bir evlenme yaptığından da yakınmıyordu. Soğuk bir ağırbaşlılıkla kendi içine kapanmış, başkalarının gizlerini dinliyor ama, kendisi sır vermiyordu. Kimi kez Gorki ile politik konulara giriyorsa da, onu gelecek konusunda, daha az sert bir görüşe sürüklemeye çalışıyordu. Inanmış bir marksçı olan Gorki, burjuvaziyi ortadan kaldıracak ve iktidarı işçi sınıfına verecek toptan bir devrim düşlüyordu. Ayrımlar adamı olan Çehov ise, tam tersine, çarlık rejiminin, yavaş yavaş aydın bir liberalizme dönüşmesinde buluyordu kurtuluşu. Hem, kendi yurttaşlarını da pek öyle büyütmüyordu gözünde. Kimi kez, ülkelerinin büyüklüğünü üstlenip üstlenemeyeceklerini sorduğu oluyordu kendine. Gorki'ye şöyle diyordu: «Ne garip yaratıktır şu Rus! Hiçbir şeyi tutmayan bir elek gibi. Gençliğinde ruhunu rastladığı her şeyle doldurur, sonra, otuz yaşını geçince, bütün bunlardan kala kala, iç sıkıcı bir yığın karmakarışık şeyler kalır. Dürüst insan olarak yaşamak için çalışmak gerek, aşkla, inançla çalışmak. Ama, bizde bunu yapmasını bilen yok... Bütün Rusya açgözlü, tembel insanlar ülkesidir. Yiyorlar, korkunç içiyorlar, güpe-gündüz uyumaktan hoşlanıyor ve düşlerinde horulduyorlar... Köpek zihniyetindeler: Onları döverlerse, hafif hafif inilder, gidip kulübelerinde saklanırlar, okşarlarsa da, sırt üstü yatar, ayakları havada, boyuna kuyruklarını oynatırlar.» Ayrıca: «Biz kendi kendimize, yeni bir Çarla işlerin daha iyiye, ikiyüz yıl içinde daha da iyiye gideceğini söylüyoruz ama, bu daha iyinin yarın gerçekleşmesi için kimse bir şey yapmıyor. Kısaca, yaşam günden güne karmakarışık oluyor ve insanlar git gide daha aptallaşıyor ve git gide yaşamın uzağında kalıyorlar.»*

* Gorki'nin **Anılar**'ı.

Aynı kış, yeniden buluştuğu Bunin'e buna benzer bir dil kullanıyordu. Bunin, ona, az yazdığını söyleyince, Çehov, kısık bir sesle bağırıyordu: «Doğru değil bu! Biliyorsunuz, önemli olan durmadan çalışmaktır... yaşam boyu», sonra ona şu öğüdü veriyordu: «İnsan kendini buz gibi hissetmeden yazı yazmaya koyulmamalı!»* İlk öyküleri düşsel ve yapmacık olan ve beğeni kazanan Leonid Andreyev ile tanıştıktan sonra, huzursuz ve yapmacıklı adamın tam karşıtını buldu karşısında: «Andreyev'den bir sayfa okuduktan sonra, temiz havada iki saat dolaşmak gerek» diye yazıyordu Bunin'e. Olga, genç yazarın büyüsüne kapılmış görününce, ona şunları yazdı: «Onda az içtenlik ve az yalınlık var. Öyle ki, ona alışmak güç. Ama, er geç okuyucular alışacaklar ve büyük isim yapacak.»** Aynı mektupta, karısına hintyağı içtiğini, çok öksürdüğünü ve yazı yazamayacak durumda olduğunu bildiriyordu. Bütün kış, bir büyük rütbeli papazın yaşamının ve ölümünün ince bir anımsaması olan *Piskopos* adlı öyküsünü bitirip düzeltmekle geçirdi. Bütün öykü, geleneksel bir dindarlık havası içinde yüzüyordu, bir kuşkucunun değil, bir din iman adamının kaleminden çıkmış gibi. Çehov, aynı zamanda, *Vişne Bahçesi*'nin planını kafasında kurmaya çalışıyordu ama, oyunun kişileri ve olayları henüz belirginleşmemişti. Buna karşılık, çok okuyordu: Bunin'i, Kuprin'i, kusurlarını sertçe bildirdiği Gorki'yi, hatta, ününü zorla ele geçirmiş görünen Turgeniyev'i. Olga'ya şunları yazıyordu: «Turgeniyev'i okuyorum. Bu yazarın yazdıklarının sekizde ya da onda biri yaşayacak kendinden sonra. Geriye kalanlar, gelecekteki yirmi beş ya da otuz beş yıl içinde arşivlere gömülü kalacak.»*** Ayrıca kimi eleştirmenlerin, yapıtlarında, Turgeniyev'inkilerle bir yakınlık görmelerinden rahatsız olduğunu söylüyordu.

* Bunin'in **Anılar**'ı.
** 7 Aralık 1901 tarihli mektup.
*** 13 Şubat 1902 tarihli mektup.

Çehov, kendi geçmişini düşününce, yıllardır, gün be gün, özenle yaptığı çalışmaya şaşıyordu. Yaşamını belirleyen büyük olaylar değil, öyküler, oyunlardı. Yaşayacak yerde, yaşamını yazmış gibiydi. Kimi kez, bu uzakta kalmış günlerden bir hayalet çıkıyordu ortaya. Nitekim, Lidya Mizinova çıkıverdi birden su yüzüne: Opera şarkıcısı olarak başarısızlığa uğramıştı, bir iç çamaşırı mağazası açmaktan vazgeçmiş, şimdilerde işsiz güçsüz, içkiyle avutuyordu kendini. Maria, nezaket gereği, bir gece için oturduğu daireyi ona bırakmıştı. Sonra, duman ve içki kokusunu gidermek için, her tarafı baştan başa havalandırmada Maria'ya yardım etmesi gerekmişti. Maria kardeşine: «Lika'ya acıyorum» diye yazıyordu. Ama, bir suarede, *eski güzel* Lika'yı tanıdıktan sonra, daha az bağışlayıcı olan Olga, acı bir alayla şunları bildiriyordu: «Lika kafayı bulmuştu, *Brüderschaft*'* da birlikte içelim diye sıkıştırıyordu beni ama, ben istemiyordum. Çünkü, bu tür şeylerden nefret ederim. Onu tanımıyordum, çok garibime gidiyordu. Ona özel bir yakınlık da duymuyordum.» Birkaç hafta sonra, Olga, Lika'nın Sanat Tiyatrosu rejisörü Aleksandr Sanin'le evlendiğini haber veriyordu Çehov'a. Çehov, şöyle yanıt verdi ona: «Lika'yı uzun süredir tanıyorum. Ne olursa olsun, iyi bir kızdır, akıllı ve dürüst. Sanin'le anlaşamayacak, onu sevmeyecek... Bir yıla kalmaz, koca bir bebek doğuracak, bir buçuk yıl sonra da kocasını aldatmaya başlayacaktır. Kısacası, bütün bunlar yazgı sorunudur.»** Bu kötümser sonucu vurguladıktan sonra Çehov, genç kadınla ilgilenmedi. Evliydi, aşıktı, hastaydı, artık eskinin çapkınca şakalarına en ufak bir eğilimi kalmamıştı.***

* Bu geleneğe göre, dostluklarını pekiştirmek istiyen iki kişi birlikte içer, sarmaş dolaş olur ve birbirlerine sen derler.

** 12 Mart 1902 tarihli mektup.

*** Gerçekte, Maria'ya göre, Lika ile kocası, birbirine bağlı bir çift oldular. Rus Devriminde Fransa'ya göç ettiler. Lika, Paris'te 1937'de bir hastahanede öldü.

Bir başka hortlak, ortaya çıkmakta gecikmedi: Lidya Avilova. Çehov'un evlendiğini duyunca, kemiklerine varıncaya dek sarsılmıştı. Anılarında şöyle yazacaktı: «Soğuk bir ter kapladı alnımı ve önüme gelen ilk sandalyeye yığılıp kaldım.» Onun tek avuntusu, ünlenen *rakibesi* üstüne dolaşan kötü niyetli dedikoduları duymaktı: «Olga, Anton Pavloviç'in yanında garip bir etki yaratıyor. Hemen hemen yaşlı bir adam. Yüz çizgileri gerilmiş, sakat bir insana benziyor. Genç bir evli hali yok doğrusu, hiç yok.» Bu salon dedikoduları arasında, Nemiroviç-Dançenko'nun aktrisle kırıştırdığıyla ilgili sinsice anıştırmalar da yer alıyordu. Bu koşullarda, Lidya Avilova, Çehov'u evlendiği için kutlamak gerekli mi değil mi diye soruyordu kendine. Sonunda, geçmişe karışmış aşklarının verdiği sevinç üzerinde durarak, mektubunda, yazgısına boyun eğdiğini yazıyordu. Lidya'ya bakılırsa, Çehov, onun iyi düşüncelerine teşekkür ettikten sonra, şöyle yanıtlıyordu onu: «Mutlu olmadığımı öğrenmek mi istiyorsunuz? Önce, ben hastanın biriyim ve şimdi, çok hasta olduğumu biliyorum. İşte, gerçek. Nasıl isterseniz öyle yorumlayın. Yineliyorum, mektubunuz için size çok minnettarım... Her zaman sizin mutluluğunuzu dilerim. Bu yolda bir şeyler yapabilirsem, sevinçle yaparım. Ama elimden hiçbir şey gelmiyor.»*

Çehov, bir kez daha, aralarında gelecek kuşakların gözünde yücelmeye yönelik bir aşk romanı uyduran bu rahatsız edici yaratıktan yakasını sıyırıyordu bir kalemde.

O anda, kendini ilgilendiren tek aşk, kendini kopmazcasına Olga'ya bağlayan temiz sevgiydi. Uzaklığı dolayısıyla yüceltilen genç kadın, onun gözünde, Edmond Rostand'nın kahramanı *uzaklardaki prenses*'i idi. Çehov'un yalvarmalarına karşın, Dr. Alçuler, Moskova'ya gitmesine izin vermiyordu hâlâ. Büyük üzüntüsü karşısında duygulanan Maria, Sanat Tiyatrosu müdürlüğüne başvurarak, 1902 Şubatında, Olga'nın birkaç gün izinle Yalta'ya gitme-

* Lidya Avilova'nın **A. P. Çehov Yaşamımda** adlı yapıtı.

sini istedi. Çok geçmeden Olga, *dört beş gece* geçirmek üzere geleceğini Anton'a bildirdi. Olga, Yalta'ya 22 Şubatta vardı. Dediğine göre, bu *ikinci bir balayı* oldu. Onlara ayrılan zaman öylesine kıttı ki, yıldırım altında bir karı koca gibi, delicesine seviştiler, arkalarından atlı koşuyormuşcasına. Olga, daha henüz ayrılmıştı ki, Çehov ona şunları yazıyordu: «Geri gel, sevgilim, elden geldiğince çabuk. Karım yanımda olmadan yaşayamıyorum.»*

O günlerde Olga, Sanat Tiyatrosu ile Petersburg'da turnedeydi. Stanislavski topluluğu, başkentin seyircileri önünde ve basında tam bir başarı kazanmaktaydı. Çar ve saray halkı önünde, *Üç Kızkardeş*'in olağanüstü bir temsili oldu. Olga, topluluğun yıldızı olarak, arkadaşlarından ayrı bir yer alıyordu. Ömründe bunca iltifat görmemiş, çiçek sepetleri almamış ve akşam yemeklerine çağrılmamıştı. Bu lehteki gürültü patırdı içinde, başı dönüyordu. Ama, bunca saygıdan sonra, tek başına kalınca, ötelerde, konforlu *hapishanesi*'nde can sıkıntısından patlayan, hasta Anton'u düşünerek vicdan ezincine kaptırıyordu kendini. O zaman, kendini temize çıkarmak için şunları yazıyordu ona: «Zaman zaman, tiyatrodan fena halde nefret ediyorum. Ama, başka zaman çılgınca seviyorum. Tiyatro bana yaşamı verdi, birçok üzüntü, birçok sevinç ve seni verdi ve bana bir kişilik kazandırdı. Belki, sahte bir yaşam, düşsel bir şey diye düşünüyorsun. Ama, ne de olsa, yaşam. Tiyatrodan önce ot gibi yaşıyordum. Yaşam bana yabancıydı. İnsanları ve duygularını bilmiyordum.»

Çehov, her zamanki gibi, yatıştırıyordu onu. Başarısına seviniyordu: «Böylece, ünlü bir oyuncu olacaksın. Bir Sarah Bernhardt! Beni bırakacaksın, ya da sayman olarak alacaksın yanına» diye şaka yollu yazıyor ve mektubun altına şunları ekliyordu: «Senin ünlü olmana ve yılda yirmibeş-kırk ruble kazanmana karşı değilim ama, önce küçük Pamphile için elinden geleni yap!»**

* 28 Şubat 1902 tarihli mektup.

** 17 Mart 1902 tarihli mektup.

Bu *küçük Pamphile*'den, bu *yarı Alman küçükten* sık sık söz ediyorlardı mektuplarında. İkisi de bir çocuk istiyordu. Birkaç haftadan beri de Olga, bulantılar geçiriyordu. Belki de gebeydi. Birden, 31 Mart tarihli bir mektupta Olga, çocuk düşürdüğünü bildiriyordu: «Yalta'dan ayrıldıktan sonra, sana bir Pamphile sunmayı umuyordum, ama kesin bir şey bilmiyordum. Kendimi iyi hissetmediğim süre, bir mide ağrısı sandım ve gebe kalmak istememe karşın, gebe olduğumun farkında değildim... Doktorlar getirdiler. Sonra olup biteni anladım birden ve acı acı ağladım... Pamphile'i yitirmek yüreğimi dağladı.» Kliniğe kaldırılan Olga ameliyat olmuştu. Topluluk arkadaşlarının ona gösterdikleri dostluğa karşın, sarsıntının etkisinden kolay kolay kurtulamıyordu. Tek düşüncesi, Yalta'da kocasının yanına sığınmaktı. Ama, bu korkunç düşkırıklığından sonra, kendini kabul edecek miydi? Birkaç gün sonra Çehov'a şunları yazıyordu: «Telgraf çek bana. Unutma beni, başarısızlığımdan ötürü hor görme.»

Çehov, birçok kez, sağlık durumunu sormak ve onu sabırsızlıkla beklediğini bildirmek için, sevgi dolu telgraflar çekti. Çocuğunu yitirmek, karısının bedensel ve ruhsal dengesinden daha az önemliydi. Olga, 14 Nisanda Yalta'ya geldiğinde, vapurdan, sedye ile taşımak gerekti onu. Çehov, *başarısızlığını* başına kakmayı düşünmediği gibi, onu çok solgun ve güçsüz görünce, iştahtan kesildi ve birkaç gün hastalanıp yatağa düştü. Kafası, durmadan Olga'nın kaygı verici durumu ile doluydu ve başka yerlerde olup bitenlerle ilgilenmiyordu. Oysa, Rusya'nın yazın yaşamında önemli bir olay çıkmıştı ortaya: Son zamanlarda, Akademi'ye üye seçilen Gorki'nin atanmasını hükümet bir kararla iptal etmişti, adli sicilde sabıkalı göründüğü gerekçesi ile. Durumdan çok sarsılan Çehov, birkaç dostuna danıştı. Onlar, dayanışma gereği, Akademi'den istifa etmesini istediler. Bir avukat da hiçbir şey yapmamasını öğütledi. Tolstoy, suratını asarak, kendine Akademi üyesi gözü ile bakmadığını ileri sürerek yan çizdi. Birbirine karşıt

bunca düşünce karşısında Çehov hâlâ duraksıyordu. Resmi makamların yetkilerini kötüye kullanmaları karşısında tepkisini soran meslek arkadaşı Korolenko'ya şunları söylemekle yetindi: «Karımın çok ateşi var, sırtüstü yatıyor. Çok zayıfladı.»* Birkaç hafta sonra, Korolenko, Yalta'ya gitti ve iki Akademi üyesi, istifa etmeye karar verdiler. Ama, hiçbiri, saygın kurula istifa mektubu göndermeyi düşünmüyordu. Sakınca önlemi olarak, Akademi'nin üyelikten çıkarma kararını, şöyle ya da böyle geri alıp almayacağını beklemeyi uygun buldular. Gorki'nin çıkarını gözeterek, diplomatça davranmak gerekiyordu.

Bununla birlikte, evde hava gitgide gerginleşiyordu. Anton'un annesi ve kızkardeşi, Olga'nın, gebe olduğu halde, uçarı bir yaşam sürerek utanılası bir hafiflikle davrandığını söylemekten çekinmiyorlardı. Üç kadın arasındaki, alttan alta anlaşmazlık, Çehov'u öylesine üzüyordu ki, Olga'nın iyileşmesini beklemeden, onunla birlikte Moskova'ya gitmeye karar verdi. Karı koca 27 Mayısta, Moskova'ya vardılar ve orada Olga, yeniden yataklara düştü.

Çok geçmeden Olga, ağır hastalandı yeniden. Çehov, üzüntüler içinde, karısının başucundan ayrılmıyordu, ateşini yoklayarak ve lapalar koyarak. Maria vicdan ezinci içinde, Yalta'dan, kardeşinin yardımına koşmaya hazır olduğunu yazıyordu. Sonra, 12 Haziranda, ameliyat kaçınılmazken, hastanın durumu iyileşti birden. Acıları sızıları, kusmaları kalmadı. Çehov, besi olarak yalnız süt ve kaymak yedirerek onu kurtardığını ileri sürüyordu. Nemiroviç-Dançenko'ya şunları yazıyordu böbürlene böbürlene: «Dört bir yanını saran doktorlar arasında, yalnız ben, başka şey yemesini yasaklamakta haklı çıktım, çok geçmeden de Olga, tehlikeyi atlatmış oldu.»

Derin bir nefes alan Çehov, tatil yapmaktan başka bir şey düşünmez olmuştu. Maria, ona karısıyla birlikte, mutlu bir nekahat geçirmek üzere Yalta'ya gelmelerini öneriyordu. Ama Nisan ayındaki ortak yaşam deneyimlerinden

* 20 Nisan 1902 tarihli mektup.

belleğinde kötü bir anı kalmış olan Çehov, öneriyi kabul etmedi. Para babası Savva Morozov'un* çağrılısı olarak, Urallardaki Perm'e gitmeyi yeğlediğini söylüyordu. Oraya tek başına gidecekti, Olga'yı annesinin bakımına bırakarak. Bu garip karar, bir kez daha, uzun süre aynı yerde kalma olanaksızlığından kaynaklanıyordu. Tanımadığı bir kimsenin çağrısı kendini öylesine etkilemişti ki, delicesine sevdiği karısını bırakıp uzaklara koşmaktan kaçınmadı.

Çehov, 17 Haziranda, Savva Morozov'la birlikte yola çıktı. Önce trenle, sonra Volga ve Kama üstünden vapurla yolculuk yaptılar. Savva Morozov'un, Perm ötelerinde Vsevolodo-Vilva'daki büyük yurtluğuna varmak bir haftalık zaman aldı. Bu uzun yolculukta Çehov, iyileşmekte olan karısına sevgi dolu telgraflar ve mektuplar yolladı: «Keyfime diyecek yok, hemen hemen cermen keyfi. Yolculuk rahat ve çok iyi. Daha az öksürüyorum. Seni merak etmiyorum, biliyorum ve güveniyorum ki, benim finomun sağlığı yerindedir: Başka türlü de olamaz.» ya da «Sağlığım çok iyi. Tıkabasa yiyorum. Üşümüyorum. Darılma, canını sıkma ve neşeli olmaya bak!», başkaca: «Döndüğümde, kilo almış, toplanmış olman gerek, bir emprezaryo gibi.»**

Savva Morozov'un malikânesi, bir uşak ordusunun kaynaştığı görkemli bir şatodan, büyük bir parktan, kayın ağacı ormanından, sevimli ahşap evleri olan köylerden ve kimyasal ürünler üreten birkaç atölyeden oluşuyordu. Yurtluk sahibinin uzun sakalı vardı, sonradan görmelere özgü davranıyor genellikle de, bilim ve sanat koruyucusu ve insansever geçiniyordu. Modern elektrik donatımı, döner sahnesi ve oyuncular için rahat odalarıyla birlikte, Sanat Tiyatrosunun yeni lokalinin düzenleme giderlerini üstlenmişti.

Çehov, oraya varır varmaz, yorgun olmasına karşın, bir atölyeyi gezmek zorunda kaldı. Orayı çok gürültülü ve

* Daha önce sözü edilen Serj Morozov'un kardeşi.

** 18, 19 ve 20 Haziran 1902 tarihli mektuplar.

pis kokulu buldu. İşçilerle konuştu. Günde on iki saat çalışmalarını aşırı buldu ve bunu açık açık evsahibine söyledi. Beriki, dediklerine göre, Çehov'un eleştirisi karşısında sarsılarak, çalışma saatini uzman işçiler için sekize, öbürleri için de on saate indirmeye razı oldu. Aynı akşam, büyük bir şölen düzenlendi. Savva Morozov, bölgenin aydınlarını, memurlarını ve kendi kurumlarının müdür ve personelini çağırdı. Şık giyinmiş bir kalabalık arasında, onur yerine oturan Çehov, ağzını açıp konuşmadı. Yedi kaptan oluşan yemeklerden, yalnız bir parça çorba içti. Sudan başka bir şey de içmedi. Çağrılılar, kuşkusuz, Savva Morozov'un önünde titriyor, davranışlarını taklit ediyor ve sözlerini onaylıyorlardı. Çoğu Çehov'u tanımıyor, sadece bir *yazar* olduğunu biliyorlardı ve görüşe göre, Çehov'un da, çok güçlü patronlarına çok şeyler borçlu olduğunu düşünüyorlardı. Bu iyiliksever pozundaki iş adamı karşısında Çehov, hayranlık ve tiksinti karışımı bir duygu içindeydi. Savva Morozov'un büyük tutkusunu, gönül okşayıcılığını, açık yürekliliğini beğeniyor, ama simgesi olduğu ezici zenginliğinden ve masasından düşen kırıntılardan yararlananların aşırı dalkavukluğundan nefret ediyordu. Milyonerin hizmetinde çalışan genç öğrenci Tihomov'a, işçilere ayrılmış bir tıp merkezini gezdikten sonra şöyle diyordu: «O, zengin bir tüccar. Tiyatrolar yaptırıyor... Devrim oyunu oynuyor...* Ama eczanesinde tentürdiyot yok. Hastabakıcı, kavanozlardaki bütün alkolü içen ve romatizmayı müshil ile tedavi eden ayyaşın biridir. Bu adamların hepsi birbirinin eşidir. Bunlar Rus Rockefeller'leridir.»

İşleri dolayısıyla başka yere gitmek zorunda olan Savva Morozov, Tihomov'u, konuğuna bakmakla görevlendirdi. Başlangıçta genç adam, Çehov'u içine kapanık, çabuk öfkelenen bir insan sanıyordu. Ama, çarçabuk dost oldu bu iki insan. Kayın ağaçlı geniş ormanda, birlikte gezintiye

* Dediklerine göre, Savva Morozov, dar kafalı o'madığını göstermek için, dönemin Rus devrimcilerine para yardımı yapmıştı.

çıkıyor, olta ile balık avlıyor, politika ve edebiyat üstüne tartışıyorlardı. Kimi kez, yazarın bir uyarması, bu yirmi iki yaşındaki coşkun ruhlu delikanlıyı altüst ediyordu. Bir gün, Çehov ona alaycı bir edayla şunları söyledi: «Üniversite öğrencileri, kendilerine kahraman süsü vermek ve genç kızlara daha rahatça kur yapmak için ayaklanıyorlar!» Bu yargıya alınan Tihomov, suratını astı. O zaman Çehov, kolunu onun omuzuna koyup, acı acı gülümseyerek şunları söyledi: «Peki, siz yazı yazıyor musunuz?... Hayır mı?... İyi. Şimdilerde, öğrenciler okuyacak yerde roman yazıyor ya da devrimci oyunlar oynuyorlar. Hem, belki bu daha iyi. Bizler, öğrenciyken bira içer ve hiçbir şey çalışmazdık. Sonuç: kuru yemişiz biz.» Bir başka kez, ona şunları söylüyordu: «Hiçbir zaman yalan söylememeli. Sanatın, özellikle, iyinin iyisi bir yanı var. Sanat yaparken insan, yalan söyleyemez. Aşkta, politikada, tıpta yalan söylenebilir, insanlar, hatta Tanrı aldatılabilir, örnekleri var bunun ama, sanatta yalan söylenemez... Bakın, bana çatıyorlar, —başta Tolstoy— yalnız entipüften olayları ele alıyorum, olumlu kişilerim yok diye: devrimciler, Makedonyalı İskender ya da, hatta Leskov'un namuslu polis şefleri gibi. Ama nerede bulmalı bunları. Bulsam canıma minnet! Hayır, biz Taşra yaşamı sürüyoruz, kentlerimizin sokakları taşla döşenmiş bile değil. Köylülerimiz yoksul, halkımız yıpranmış. Hepimiz gençliğimizde, bir gübre yığını üzerindeki serçeler gibi cıvıldıyoruz, kırk yaşlarına doğru çoktan yaşlanmış oluyoruz ve ölümü düşünmeye başlıyoruz. Ne kahraman insanlarız biz!»

Savva Morozov, gitmeden önce, yaptırdığı yeni okula Çehov'un adını koymaya karar vermişti. Ne var ki, açılış gününde Çehov öylesine zayıf hissediyordu ki kendini, delegeleri, şatonun salonunda, kanapeye uzanmış olarak kabul etti. Malikanenin kahyası, ünlü yazarın onuruna bir söylev çekti. Söylevi bittiği zaman Çehov, onu baştan aşağı süzdü ve sadece şunları söyledi: «Pantolonunun önü hâlâ çözük!» Bu söz üzerine herkes kahkahayı bastı. Çehov da,

gülünç bulduğu bu törenin resmiliğini, bir sözcükle bozduğu için, sevine sevine gülümsüyordu.

Gorki gibi Tihomov da, kendine akranı gibi davranan ve hastalığına yiğitçe katlanan bu ünlü adamın sadeliği karşısında duygulanıyordu. Göğsü delik deşik, gözleri üzerine inmiş kasketi, solgun yüzü, kırçıl sakalı ile Çehov, ihtiyarlar gibi küçük küçük adımlar atıyor ve soluk almak için sık sık duraklıyordu. Sağ kalçası üzerinde, omuzundan geçen, deri kaplı bir dikdörtgen matara sarkıyordu. Öksürüğü tutunca, mataranın nikel kaplı tıpasını çıkarıyor ve kırmızımsı vıcık vıcık bir sıvı tükürüyordu. Sonra, soluklanıyor, kelebek gözlüğünü düzeltiyor, gülümsemeye çalışıyordu. Tihomov, yazarın yattığı odanın bitişiğindeki odada oturuyordu. Bir akşam, Tihomov, bölme arasından, yürek parçalayıcı bir öksürük, ardından da inlemeler duydu. Korkular içinde, yalınayak, gecelikle, atılıp kapıyı açtı ve bir mum ışığı altında, başı yatağından dışarıya sarkmış, yan yatmış buldu Çehov'u. Hastanın bedeni şiddetli sarsıntılar içindeydi. Her kasılmada, açık ağzından kanlar boşalıyor ve elinde tuttuğu mavi bir tükürük hokkasına akıyordu. Tihomov şöyle diyecekti: «İçi boşalıyordu, dikey olarak devrilmiş bir şişe gibi.» Tihomov ona adıyla seslendi. O zaman Çehov, başını yastığa bıraktı, bir mendille bıyığını ve kırmızıya bulanmış sakalını sildi, sonra, karşısına çıkan adama kaydırdı gözlerini. Tihomov şöyle yazacaktı: «Orada, mumun sarımtırak ışığı altında, ilk kez, gözlüksüz gözlerini gördüm. Kocamandılar, savunmasız, bir çocuğun gözleri gibi.» Hastanın gözleri yaş içindeydi. Önce, Tihomov'un varlığını fark etmez göründü. Sonra, çabalaya çabalaya, yavaşça mırıldandı: «Sizi... uyumaktan alıkoydum. Bağışlayın beni, sevgili dostum...»*

Birkaç gün sonra Çehov kendini iyi hissetti ve Moskova'nın yolunu tuttu. Kente gelir gelmez, yeniden gitmeyi düşündü. Bu kez, tümüyle iyileşmiş görünen Olga ile. Sta-

* Tihomov'un **Anılar**'ı.

nislavski'nin annesi, Moskova'nın büyük banliyösü Liyubimovka'ya çağırıyordu onları.

Yerleştikleri villa, güzel görünümlü kırların ortasında, büyük ağaçlarla kaplıydı. Evin birkaç adım yukarısında bir ırmak akıyordu. Birçok çağrıya karşın, Çehov'la karısı bu barınağa bayıldılar. «Hava güzel, ırmak güzel. Başpiskoposlar gibi yiyip içiyoruz» diye yazıyordu Çehov, yabancı ülkelere geziye çıkmış olan Stanislavski'ye, «Yüreğimin derinlerinden size bin selam yolluyorum. Nicedir böyle bir yaz geçirmemiştim. Her gün, beş kez balık avlıyorum ve av hiç de fena değil (dün tatlısu levreği yedik). Su kenarında yaşamanın ne denli güzel olduğunu anlatamam size. Tek sözcükle, her şey çok iyi gidiyor. Bir tek sıkıntı var: tembelim ve hiçbir şey yapmıyorum. Piyesime hâlâ başlayamadım. Onu düşünmekten başka bir şey yaptığım yok.»*

Bu güneşli ve uyuşuk tatil 14 Ağustosa dek sürdü. O günlerde Çehov, Moskova'ya gitmeye karar verdi. Olga, orada provalara yeniden başlamak zorundaydı. Bununla birlikte, Olga, Kırım'a kadar birlikte gitmelerini önermediği için Çehov'a kırılmıştı. Maria'nın, tekbaşına kardeşinin gelmesini istediğinden kuşkulanarak, Çehov'a, açmadan kızkardeşine iletmek üzere bir mektup verdi. Karı koca arasındaki tartışma kötüye dönüştü. Anton, bir gün daha kalmaya yanaşmadı. Karısından ayrılırken, hem ona, hem annesiyle kızkardeşine, hem de kendine kızgındı.

16 Ağustosta Yalta'ya varınca, aile ilişkilerini yumuşatmak istedi. Ama Maria, Olga'nın mektubunu okuyunca, onun sataşkan edasına öfkelendi ve mektubu kardeşine gösterdi. Çehov, karısına hemen şunları yazdı: «Niçin Maria'yı azarladın?... Mektubun çok, çok haksız ve kalemle yazılan her şey, hiçbir zaman unutulmaz: yapılacak bir şey yok. Yineliyorum sana ve namusum hakkı için söylüyorum: annemle Maria, yalnız beni değil, ikimizi çağırdılar ve her zaman sana sıcak ve sevecen duygular bes-

* 18 Temmuz 1902 tarihli mektup.

lediler.»* Çok geçmeden Çehov, Moskova'ya gideceğini bildirdi Olga'ya. Yanıt alamayınca, diretti aşağıdan alarak: «Sevgilim, beni boşuna üzme, tedirgin etme, daha sık haberlerini ilet. Bana kızgınsın, ama hangi nedenle? Seni anlamıyorum. Seni bırakıp gittiğim için mi? Ama, paskalyaya dek yanında yaşadım, ara vermeden, bir adım uzaklaşmadan. Çalışmam olmasaydı, kan tükürmeseydim gitmezdim.»** Sonunda, Olga haber saldı. Ama, hak arayan bir üslupla şunları ileri sürüyordu: Maria'nın, mektubunu Anton'a göstermeye hakkı yokmuş; hastalandığında, annesiyle kızkardeşinin, Çehov'un, yanında kalmasını istemiyorlarmış ve Çehov da (Olga'yı) sevmediği için, onu görmekte acele etmemeliymiş. Çehov, aklını kullanmaya çağırdı onu: «Olamaz, olamaz, Sevgilim, haksızlığa düşmekten kaçınmalı. Hakseverlik konusunda kusursuz olmak gerek, baştan başa kusursuz. Sen, iyi, çok iyi ve anlayışlı olduğun ölçüde daha da kusursuz olmalısın. Bu kınamalarımı bağışla, Sevgilim. Artık bir daha kınamayacağım, zaten sevmiyorum kınamayı.» Ayrıca şunu ekliyordu üzgün üzgün: «Mektuplarında soğuk hava esiyor ve ben sevgiyle sarılıyorum sana, durmadan seni düşünüyorum. Ne de olsa kocanım! Benden böylesine çabuk kopma. Oysa, yaşamamız gerektiği gibi yaşamadık bir arada. Bana bir erkek ya da kız çocuğu da vermedin. Bir bebeğin olursa, istediğini yapabilirsin.»***

Bu kez, Olga küplere binerek, kocasını açık yürekli olmamakla suçlayarak yanıtladı. Hem, kendisiyle yeniden birlikte yaşamak istemediği apaçıktı. Şunları yazıyordu acı acı: «Bunun yalnız bir tek anlamı olabilir: birlikte uzun süre yaşamamız. Birbirimizden ayrılma zamanı geldi mi? Tamam.» Daha sonra, mesleğinin yarattığı sorunu anımsatıyor ve yaşamlarının bu yüzden *heder olduğunu* söylüyordu. Yanında bulunmasına pek az gereksinimi olduğu bir sırada,

* 17 Ağustos 1902 tarihli mektup.
** 24 Ağustos 1902 tarihli mektup.
*** 27 Ağustos 1902 tarihli mektup.

tiyatroyu bırakmalı mıydı? Sonra, şöyle sürdürüyordu mektubunu: «Ağzını açıp bir şey söylemeden de benimle yaşamayı başarabilirsin. Kimi kez kendimi fazla bulduğum oldu. Bana yalnız hoş bir kadın olarak gereksinim duyuyorsun galiba. Ama, bir insan olarak kendimi yalnız ve senin için yabancı hissediyorum.»

Mektubunun başka yerleri, kocasının garip karakterini açıkça gördüğünü ispatlıyordu. Dıştan sevimli, başkalarının yazgısına oldukça kayıtsız olmak, yaşadığı yerden hiçbir zaman hoşnut görünmemek, karısına bir nesne gözüyle bakmak, kişisel duygularını kavramaya çalışmamak, dört bir yanını çeviren hayranlarına karşı hiç kıskançlık duymamak, aslında çok hoşlandığı halde, kendini görmeye gelenlerden boyuna yakınmakla suçluyordu Çehov'u. Bu bir sürü sitem karşısında Çehov şahlandı. Şöyle yanıtladı onu: «Kim söyledi sana artık Moskova'ya gitmek istemediğimi, oradan kesin olarak ayrıldığımı ve sonbaharda dönmeyeceğimi? Ama yazdım sana, açık-seçik, düzgün Rusçayla yazdım, Eylülde kesin olarak geleceğimi ve Aralığa kadar seninle kalacağımı. Mektuplarımı okurken ürperdiğini, ayrılmamızın zamanı geldiğini ve beni artık hiç anlamadığını söylüyorsun. Bana öyle geliyor ki, bu karışıklıktan ne sen sorumlusun ne de ben, ama konuşmuş olacağın bir başkası sorumlu. Bütün sözlerime, davranışlarıma güvenmemeyi koymuşlar kafana ve şimdi her şey sana kuşkulu görünüyor. Böyle ise eğer, ben hiçbir şey yapamam, kesin olarak hiçbir şey. Hem, hem seni yanılgından vazgeçirmeye ya da seni inandırmaya çalışmayacağım. Çünkü, boşunadır... Tatlı ve yürekli sevgilim, sen benim karımsın, anla bunu son olarak! Sen bana en yakın ve en değerli varlıksın. Seni sonsuzca sevdim ve her zaman seviyorum. Ama, sen hep *hoş*, yalnız ve benim için bir yabancı olan bir kadından söz ediyorsun. Peki, Tanrı seninle olsun, istediğini düşün...»*

* 1 Eylül 1902 tarihli mektup.

Didişmekten usanan Olga, en iyi duygularına döndü yeniden. Çekişmelerine üzülüyor ama, birer hayalet değil, etten kemikten yaratıklar oldukları için, ikisinin de özürü olduğunu söylüyordu. Her ne olursa olsun, kimsenin Çehov'a güvenmemeye kendini itmediğine yemin ediyordu. Sadece Liubimovka'da yaşadıkları ışıklı saatlerden sonra ayrılmalarına dayanamamıştı. Hem, kimi kez çok hırçınlaştığını da kabul ediyordu: «Ne kötü, ne kötü insanım ben!... Seni düşündüğüm zaman, dizlerine kapanmış görüyorum kendimi, senden af dileyerek.» Ve genel uzlaşma belirtisi olarak, Maria'nın Moskova'ya dönmesini sabırsızlıkla beklediğini ve şimdiden odasına çiçekler koyduğunu bildiriyordu kocasına. Çehov'sa, doktorunun çocuk yapmasına izin verip vermediğini soruyordu kaygıyla: «Ah, Sevgilim, zaman geçiyor, bebeğimiz bir buçuk yaşına geldiğinde, ben, kuşkusuz kel olacağım, sakalım kırçıllaşacak ve ağzımda diş kalmayacak.»* diye yazıyordu ona. Olga, doktorunun kendisine tümden iyileştiğini söylediğini yazdı Çehov'a yanıt olarak: «Memnun musun? Gelecek yıl sana küçük bir oğlan çocuğu vereceğim» diye ekledi.

Son günlerin mektup fırtınasına karşın, Çehov, Yalta'da annesi ile kızkardeşi arasında yazı geçirmekten memnundu. Olga'nın tersine, bekarlık düşkünlüğünü eleştirmiyor, istediği gibi yiyip içmesine karışmıyor ve ona tatlı bir ağırbaşlılıkla bakıyorlardı. Eylül başlarında, Suvorin, Çehov'u görmeye geldi. Birlikte geçmişi andılar. Çehov, *Yeni Zaman*'ın politikasını eleştirmekle birlikte, zengin editörüne sevecen bir minnet duymaktaydı. Suvorin gittikten sonra, yöresel bir gazetenin müdürü Privuhin'in karşısında onu savundu. Ona, Suvorin'in, kusurlarına karşın, gazetecilerin aylıklarını arttıran ve çalışma koşullarını iyileştiren ilk insan olduğunu, hekim sıkıntısı çeken birçok yazara yardım ettiğini, kültürün yayılmasına katkıda bulunduğunu söyledi. Suvorin'e sunduğu bu iyi hal kağıdı, Çehov'u, kurulu düzene karşı gitgide düşman olmaktan

* 10 Eylül 1902 tarihli mektup.

alıkoymadı. 18 Eylülde, Zola'nın öldüğünü öğrenince, karısına şunları yazdı: «Bugün üzüntülüyüm: Zola ölmüş. Ne beklenmedik, ne zamansız bir şey bu. Yazar olarak onu az seviyordum ama, insan olarak, fazlasıyla beğeniyordum onu, özellikle, Dreyfus olayının gürültü kopardığı şu son yıllarda.»

Bir başka sorun, Çehov'u rahatsız edip duruyordu: Gorki *sorunu*. Uzun süre, resmi bir düzeltme bekledikten sonra Çehov, dostunun Akademi'ye seçilme kararının geri alınmasının kesin olduğuna inanır olmuştu. Edebiyat yaşamının iktidarca çiğnenmesine karşı tavır almak zamanı gelmişti. İlk kez, ahlâksal bakımdan politikaya karışma zorunluluğunu duydu. 25 Ağustos 1902'de, istifa mektubunu, Akademi müdürü Aleksandr Vaselovski'ye gönderdi. Özgürce alınan bir kararın, yukarılardan bir buyrukla, geçersiz kılındığını belirttikten sonra, şunları ekledi: «Ben böylesi bir çelişkiyi açıkça ne kabul ederim ne de onaylarım. Uzun uzun düşündükten sonra, benim için çok acı ve üzücü bir karara vardım, beni, Akademi'nin onursal üyeliğinden bağışlamanızı isteme kararma.» Çehov, aynı gün, olayı anlatmak için Korolenko'ya bir mektup yazdı: «Bu belgeyi, ağır ağır ve güçlükle yazdım. Hava çok sıcaktı. Belki de daha iyisini yazamazdım.»

İstifa mektubu, yeraltı gazetelerinde ve yabancı ülkelerde yayınlandı. Çoğu Rus aydınları, Çehov'un ve Korolenko'nun bu cesurca kararını onayladılar. Çehov, artık, Akademi üyesi değildi. Ama, ünü daha bir artmıştı.

Okuyucular ondan, daha göze çarpıcı yeni yapıtlar bekliyordu. Çehov, biliyordu bunu ve hayranlarını sevindirememenin acısını çekiyordu. Gerçekte, kendini koşunun sonunda, bitkin, kafası bomboş ve tembel hissediyordu. Olga, Moskova'dan yeni bir oyun yazması için onu sıkıştırıp duruyordu. Bunu, *müshil için* ya da *başını yıka* der gibi, bir anne buyruğu ile yapıyordu. Yaratma gizinden habersiz olan Olga, bir yazarın, beyaz kağıt önünde masaya oturmasının, önemli sözcüklerin, kalemin ucun-

dan dökülüp saçılması için yeterli sanıyordu. Nemiroviç-Dançenko ile Stanislavski de aynı şeyi söylüyorlardı, koro halinde. Çehov, kendini savunuyordu, gevşek gevşek: Yorgundu, coşkusuzdu, yaratma gücüne güveni yoktu artık. Kendini görmeye gelenler soluk almasına fırsat vermiyorlardı... Kendine hâlâ yaratabiliyor sanısını vermek için, 1885'te yazdığı *Tütünün Zararları* adlı monoloğun kimi sayfalarını yeniden gözden geçiriyordu. Yazarlık mesleğinin iflası mıydı bu? Yarın, evet yarın, yeniden soluğuna kavuşacaktı. Bu ara, her günkü yaşamın kendini pek ilgilendirmediğine şaşıp kalıyordu. Yaşlılık ve hastalık, onu benzerlerinden daha da uzaklaştırmıştı. Artık, içini kimselere açma gereksinimi duymuyordu, Olga'ya bile. Dostlarına karşı koyduğu mesafe, kopma durumuna geliyordu. Görünürde ne kadar sevimli ise, konuştuğu kimselere o ölçüde kapalı kalıyordu. Not defterine şunları yazıyordu: «Mezarımda nasıl tek başıma yatacaksam, gerçekte de, öyle yalnız yaşıyorum.» Onu iyi tanıyan Bunin şunları yazacaktı: «Ruhunun derinlerinde olup bitenleri tümüyle hiç kimse, kendine en yakın olanlar bile bilmiyorlardı. Kendine egemen olma yeteneğini, en içli dışlı konuşmalarımızda bile elden bırakmıyordu. Her zaman, herkese karşı kibardı, kimi kez bazılarına karşı çok sevecendi. Ama, onu bunu, belli bir uzaklıkta tutuyordu, hiç sektirmeden... Yaşamında, ateşli, romantik, gözü kapalı bir aşka tutuldu mu? Hiç sanmıyorum.» Aynı Bunin, Çehov'un sevecenliğinden, kara sevdasından, insan sıcaklığından söz edilebilmesine şaşıyordu. «*Sevecenliği* üstüne yorumları okuyunca neler hissedeceğini düşünüyorum. Ayrıca, insan sıcaklığının ve kara sevdasının övülmesinden nefret ederdi» diye yazıyordu. Gerçekte, Çehov'un sanatı, bir kişilik aydınlığını ve soğukkanlılığını açığa vuruyordu. Gorki, onu iyi anlamıştı; *Vanya Dayı* için şunları yazıyordu: «Siz insanlar şeytanca bir soğuklukla davranıyorsunuz. Siz kar gibi, fırtına gibi duyarlıksızsınız.»* Sınıf arkadaşı Sergueyenko, Çehov'un

* Kasım 1898 tarihli mektup.

yakın dostu olduğuna değinerek şöyle diyordu: «O, hiç kimsenin dostu değildi. Kendini unutacak derecede kimseyi çekmiyordu kendine. Böylece, insanların en açığı, en yardım severi olmakla, yalvar yakar bir şeyler isteyen sürü sürü insanları kabul etmekle, genç yazarlara, geçim sıkıntısındaki öğrencilere, parasız veremlilere yardım etmekle birlikte, acı çeken insanlığı, körü körüne ve safcasına sevmekten kaçınıyordu. İlgisinde, evrensel bir bencillik yok değildi. Olağanüstü bir sezgiye sahip olan Çehov, bir ışıltıyla başkalarının ruh durumlarını anlamakta ve onunla yapıtlarını beslemekteydi. Ama, bu sürekli yararlanabilirlik, iç varlığını bağlamıyordu. Gözü capcanlı, başı donmuş olarak bir cam bardak içinde yaşıyordu sanki. Ona dokunduklarını sananlar bile, ergeç bu saydam duvara çarpıyorlardı. Günlük yaşamda, büyük sevinçlerden olduğu kadar, büyük acılardan da kaçınıyordu. Tam ortanın adamıydı. Tek tutkusu sanatıydı, yani edebiyat. Yazarken, zamanın akışını durdurduğunu sanıyordu. Daha dün boşluktan başka bir şey bulunmayan bir yerden, karalanmış sayfalar, yeni kişiler, yepyeni bir öykü çıkıyordu ortaya. Bir hiçten doğan şeyden daha büyük mucize olabilir miydi? Bununla birlikte, gittikçe artan ününe karşın, kendini üstün bir varlık kabul etmeye yanaşmıyordu. Başkalarında övüngenlikten nefret ediyor, başarının doruğunda, yeteneğinin sınırlarını unutamıyordu. Onda, bu, alçakgönüllülük değildi, kendini küçük görme hiç değil. Ama, ileriyi görmenin, iyi bir eğitimin tepkisiydi. Öykülerinin ve oyunlarının biçemini budamaya, işleyip geliştirmeye, yetkinleştirmeye can atmakla birlikte, onların yaşamlarını sürdüreceklerine inanıyordu.» Bunin şöyle yazacaktı: «Edebiyattaki seçkin yerine karşın Çehov, değerinin farkında değildi.» Kuprin da: «Hiç kimse, ondan ayrılırken, büyük yeteneğinin bilinci ve kendi yeteneksizliğinin altında ezilmiyordu.» diye yazıyordu.

İkinci cildi 1902'de çıkacak olan toplu yapıtlarını düzeltirken, Çehov, ta başlangıçtan beri, edebiyatla ilgili an-

layışında değişiklik olmadığını gördü: Her şeyden önce yalınlık ve içtenlik; özentisiz ve kesin betimlemeler ve öykü boyunca, yazarın araya girmemesi. Kişilerinin yerine savunmalar yaparak, karşılaştıkları sorunlara ahlaksal çözümler esinleyerek oyunu bozmuş olurdu. Okuyucu, kendiliğinden bir kanıya varmalıydı. Oyunları yargılamak. Tamı tamına özgürce. Çehov yaşlandıkça, edebiyatın yaşamına benzediğine daha çok inanıyordu. Gösterişli olaylar, büyük büyük laflar, kahramanca tutumlar yok; boğuk, içten, dokunaklı bir müzik; karanlık bölgeler, yanıtsız sorular, bizi dalga dalga, baş döndürücü bir hızla son uçuruma sürükleyen günlük yaşamın tatlı saçmalığı var. Öğrenci Tihomov'a, daha geçenlerde, oyunlarında güttüğü amacın, Stanislavski'nin sandığı gibi, seyircileri ağlatmak değil, insanlığın durumu üzerinde düşünmeye çağırmak olduğunu anlatmıştı: «Ben, sadece insanlara dürüstçe şunları söylemek istiyorum: *Bakın kendinize, nasıl kötü, sıkıntı içinde yaşadığınız: görün.* Önemli olan bunu anlamalarıdır. Bunu anlarlarsa, kendiliklerinden, farklı ve daha iyi bir yaşam kuracaklardır kuşkusuz. Ben görmeyeceğim ama, bütün bunların başka olacağını ve hiçbir şeyin bugünün yaşamına benzemeyeceğini biliyorum.» Çehov, bu görüşünü not defterine de geçirdi: «Ne durumda olduğunu gösterirsen, insan daha iyi olacaktır.» Bununla birlikte, Çehov bu umutla oyalanıyordu belli belirsiz. Bunu gerçekleştirmek için de politik bir bunalıma bel bağlamıyordu. Kişileri, bundan avutucu ve az saçma bir düş olarak söz ediyorlardı. *Üç Kızkardeş*'in yarbayı Verşinin şöyle diyordu: «Yaşam, taşınması güç bir yüktür. İçimizden çoğu kimse, yaşama, sağır ve umarsız gözüyle bakıyor. Bununla birlikte şunu açıkça söylemeli ki, yaşam, her gün daha aydınlık, daha kolay oluyor ve her şeyin, baştan başa aydınlanacağı günün uzak olmadığını düşündürüyor.» Bu ara, Rusya'yı olduğu gibi kabul etmek gerekti, çarı, bürokratları ve polisiyle. Çehov, yazgıya boyun eğerek şunları yazıyordu: «Devlet gücünü ellerinde tutanlar, hiçbir yerde, biz Rus-

larda olduğu kadar ezici bir güce sahip değiller. Bizler, yüz yıllık köleliğimizle alçaltılmışız ve özgürlükten korkar olmuşuz.»

Uzun süredir yazmayı düşündüğü yeni oyunu, bu ulusal uyuşukluğu sergileyecekti. Ama, onu hiçbir zaman Yalta'da yazmayacakmış gibi geliyordu ona. Yaşamaya, çalışmaya yeniden başlaması için, Moskova, Olga ve tiyatronun pırıltısı gerekti. Dr. Alçuler, Çehov'un, isteği üzerine 12 Eylülde, muayene ettikten sonra, yolculuk yapmayı yasaklayacak denli katı davranmadı ona. Çehov, karısına şunları yazdı: «Sağlığımı, büyük ölçüde iyileşmiş buldu. İlkbahardan beri olagelen değişikliğe bakılırsa, hastalığım iyi olma yolunda. İyiyim, öylesine iyiyim ki, Moskova'ya gitmeme bile izin verdi. Yalnız, şimdi gitmeyip karların erimesini beklememi söyledi... Böylece yakında birbirimizi göreceğiz, Sevgilim!»* İki gün sonra da: «Unutma finocuğum, Moskova'ya geldiğimde Houbigant parfümü alacağız, büyük bir şişe ya da üç küçük şişe ve onları Dr. Alçuler'e göndereceğiz... Moskova'da, yalnız yiyecek içeceğim, karımı okşayacağım, tiyatroya gideceğim, boş saatlerde de uyuyacağım. Epikurosçu olmaya karar verdim.»**

Bu tasarıyı öğrenir öğrenmez Olga, bir nişanlı kız coşkusuyla yanıt verdi Çehov'a: «Antoşa, benim tatlı, altın çocuğum, yakında birbirimizi göreceğiz demek? Yaşasın! Yeniden umutlanabilir, neşeli olabiliriz, her şey öyle üzüntülü olmayacak hep. Seni nasıl da kucaklayacağım, nasıl da inceden inceye süzeceğim seni benim harika kocacığım!»

Çehov yola çıkmadan önce, Yalta'da tek başına kalmasın diye, annesini Petersburg'da, kardeşi Mişel'in yanına gönderdi. Maria da, başkente gitti. Çünkü, yazın yaptıkları kavgadan sonra, Moskova'daki apartman dairesinde, Anton'la Olga'nın yanında bulunmaktan çekiniyordu. Çehov, 12 Ekimde valizlerini hazırladı. Baharlık pardösüyle yola çıkıyordu. Trenden inerken, hava soğuksa, Olga ona

* 22 Eylül 1902 tarihli mektup.
** 24 Eylül 1902 tarihli mektup.

bir kürk palto getirecekti. Olga, daha önceden, her zamanki ilaçları, balık yağıyla kreozot hazırlamıştı. Bunlardan başka Çehov, Moskova'ya varır varmaz, bir bardak birayı ve iyi bir banyoyu hak etmiş olacaktı.

Çehov, Moskova'ya ve Olga'ya kavuşunca, paylaşılan aşk ve günlük bayram sevincini, çifte sevinci tattı. Doymak bilmez bir iştahayla, mağazalara, lokantalara, tiyatrolara koştu, Şalyapin, Diagilev, Rossolimo, Bunin, Suvorin ve *Ayak Takımı Arasında* adlı oyunu yinelenen Gorki'yle karşılaştı. Sanat Tiyatrosu'nun lokalleri, dekorasyonunun sadeliği, sahne ve locaların ustaca düzeni hoşuna gitti. Tolstoy'un *Karanlığın Gücü* adlı oyununu seyretti. *Vanya Dayı* ile *Üç Kızkardeş*'i yeniden gördü. Bu kez, yorumlanışı kusursuz buldu. Bu birbirini hızla izleyen değişik duygular, çok geçmeden yordu onu. Yeniden öksürmeye başladı. Altı hafta sonunda, güneşe, yalnızlığa ve can sıkıntısına kavuşmak için, Yalta'ya dönmek zorunda kaldı. Kuzey ile Güney, büyük kentin çalkantısı ile deniz banyosu kentinde zorunlu dinlenme, evlilik ile bekarlık, yaşam kuruntusu ile ölüme hazırlanma arasındaki bu çekilmez gidiş-geliş, sinirlerini fena halde bozuyordu. Yalta'ya vardığının ertesi gününde, Olga'ya şunları yazdı: «Sıkma canını Sevgilim, çalış, her yere git, elden geldiğince uyu. Neşeli ve sağlıklı olmanı öyle istiyorum ki! Şu son günlerde, her zamankinden daha değerli oldun benim için. Seni eskisinden daha çok seviyorum. Sensiz yatağa girmek ve yataktan kalkmak çok sıkıcı, hatta saçma. Beni çok çok şımarttın!»*

Yalta'da hava öylesine soğuktu ki, Çehov sokağa çıkmaya karar veremiyordu. Hem, dışarıda hiçbir şey ilgisini çekmiyordu. Bir yeni kilisenin açılışı için Nikola II kente geldiğinde, törene katılmadı. Ocak ayı başlarında, zatülcemp oldu ve karşı çıkmadan Dr. Alçuler'in tedavisine bıraktı kendini. Tek sevinci, bu uzun kış aylarında, Gorki'nin *Ayaktakımı Arasında* adlı oyununun Moskova'da ba-

* 30 Kasım 1902 tarihli mektup.

şarı kazanması oldu. *Martı*'nın, altı yıl önce, acınası bir başarısızlığa uğradıktan sonra, Aleksandrinski tiyatrosunda parlak başarı kazandığını sevinerek öğrendi. *Sanat Dünyası* adlı dergi, Çehov için çok övgülü bir yazı yayınladı: «*Martı*'nın imparatorluk sahnesindeki başarısı çok parlak oldu. Bu, Çehov'un savaşım döneminin sona erdiğini gösteriyordu. Dram yazarı olarak Çehov, bir klâsik oldu ve bir devlet tiyatrosu onu resmen kabul etti.» diye yazılıydı dergide.

Sanat Dünyası'nın, çok geçmeden koreografi alanında ünlenecek olan müdürü Serj Diagilov, yayınlarına Çehov'un yardım etmesini boşuna istiyordu direte direte. Moskova'da, son buluşmalarının birinde, ikisi, Rusya'da din hareketinin geleceği üstünde konuşmuşlardı. Mektupla yeniden diyaloğa başlamak isteyen Diagilov'a Çehov şu yanıtı verdi: «Toplumumuzun kültürlü bölümü dinden uzaklaşmıştır, gitgide de uzaklaşıyor, halk ne derse desin, dinsel felsefe derneklerinin sayısı ne olursa olsun. Bunun iyi ya da kötü olduğuna karar vermek bana düşmez: Hareketin bir şey, modern uygarlığın da bir başka şey olduğunu söyleyebilirim yalnız ve ikinci ile birinci arasında bir neden ve etki ilişkisi olduğu söylenemez, derim. Modern uygarlık, büyük bir gelecek adına harcanan bir çabanın, belki on binlerce yıl sürecek olan bir çabanın başlangıcıdır. Öyle bir çaba ki, amacı, çok uzak bir gelecekte, insanlığın asıl Tanrı gerçeğini öğrenmesi, yani onu Dostoyevski'nin yapıtlarında bulup araştırması değil, iki kere iki dört eder yollu, açık-seçik öğrenmesidir.»* Bu, Ruslara özgü inanç araştırmasını Çehov, anı defterlerinde şöyle değerlendiriyordu: «'Tanrı var' ile 'Tanrı yok' arasında, içtenlikli bilge kişinin büyük bir güçlükle içinden geçtiği uçsuz bucaksız bir boşluk var. Rus insanı, iki uçtan yalnız birini bilir, ikisi arasındaki şey onu ilgilendirmez çünkü. Bir başka deyişle, genel olarak, hiçbir şey bilmez ya da çok az şey bilir.» Kendini, ölüme gitgide daha yakın hissettiği ölçüde,

* 30 Aralık 1902 tarihli mektup.

kuşkucu olan Çehov, Tolstoy'un, dünyayı aydınlatmak amacıyla yayınladığı esinli vaazlarına kızıyordu. Yaşlı peygamberin, okurlarına Tanrı'yı açıklayan bu metinleri, Çehov'a, *Savaş ve Barış* ve *Anna Karenina* yazarına bir hakaret gibi geliyordu. Ne var ki, Çehov'un kendisi de, canlılığını yitirmekte olduğunu görüyordu acı acı. Coşturucu bir uğraşa kendini adayamıyor, Olga'ya, yaşamının ufak-tefek olaylarını bildirmekle yetiniyordu: paltosunun bir düğmesi düşmüştü, tırnakları kesilmemişti, başını yıkarken üşütmüştü, su boruları delinmişti... Ve hep aynı sızlanma, aynı umut: «Öyle sanıyorum ki, bir yarım gececik olsun, burnum omuzuna gömülü yatabilseydim, kendimi kötü hissetmezdim artık. Ne dersin? Sensiz yaşayamıyorum... Yazın, yazı yazabileceğim bir villa kiralamaya bak.»* Olga'ya, aynı zamanda, kendisiyle bütün bir yıl yaşayacağı bir zamanın geleceğini söylüyordu: «O zaman, kapkacakları kıracak, köpeğini kuyruğundan çekecek bir çocuğun olacak, ona bakacak ve avunacaksın.»** Ama, Olga pek uzağı düşünemiyor ve az çok içtenlikle, dönüp dolaşıp ayrılıklarındaki sorumluluğa değiniyordu. Çehov, her zamanki gibi,onu tatlı tatlı yatıştırıyordu: «Sevgilim, bana Yalta'da değil Moskova'da yaşadığın için vicdan ezinci çektiğini yazıyorsun hep. Ne yapabiliriz ki, Güvercinim? Şöyle doğru dürüst düşün bir: Benimle bütün kışı Yalta'da geçirecek olsan, yaşamın berbat olup giderdi ve o zaman, ben kendimi suçlu bulurdum. Buysa, hiç de iyi olmazdı. Evlendiğim insanın bir aktrist olduğunu biliyordum, yani, evlendiğim zaman, senin kışları Moskova'da geçireceğini çok iyi biliyordum. Kendimi hiç de incinmiş ve aldatılmış saymıyorum. Tam tersine, bana göre, her şey yolunda gidiyor, gitmesi gerektiği gibi. Onun için, Sevgilim, kendini vicdan ezinçleriyle sıkıntıya sokma. Martta, yeniden bir araya geleceğiz ve artık, bugünkü yalnızlığı duymayacağız... Şim-

* 25 Aralık 1902 tarihli mektup.

** 14 Aralık 1902 tarihli mektup.

dilerde, yeniden çalışmaya başladım. Onun için, sana, galiba her gün yazamayacağım. Bağışla beni.»*

Çehov, *yeniden çalışmaya başladım* derken övünüyordu biraz. *Nişanlı Kız* adlı öyküsü batağa saplanmıştı ve ağır aksak ilerliyordu. Düş gücü suyunu çekmiş değildi ama, öylesine yorgundu ki, bir sayfaya sözcükler dizmek zorunluluğu onu bıktırıyordu: «Kafamda ne kadar çok konu var!» diye yazıyordu Olga'ya, «Ama, bende bir şeylerin eksik olduğunu duyuyorum: Bilmiyorum bu, çevreden mi geliyor, yoksa sağlık durumumdan mı?»** Az sonra da, iç sıkıntısının nedenlerini belirtiyordu: «Günde, altı ya da yedi satır yazıyorum. Daha fazlasını yapamıyorum artık, yaşamım buna bağlı olsa da. Her gün, hemen hemen ishal oluyorum.»*** Ve birden korkunç bir iç dökmesi: «Ah, Sevgilim, şimdi yazar olmaktan vazgeçersem ne denli sevineceğimi, bırak da söyleyeyim sana.»**** Bununla birlikte Çehov, onur ve istenç zoruyla *Nişanlı Kız*'ı yazmayı sürdürdü, kendi deyişiyle *her saat başı bir kaşık çorba* tokluğuna. Beş aylık kesintili bir çaba sonunda, 27 Şubatta, öykü tamamlandı ve Çehov onu, gazetesinde yayınlasın diye Miroliyubov'a gönderdi. Öykünün baş kişisi Nadia, aile ocağının rahat ve boğucu yaşamına baş kaldırır, bir budalayla, eli kulağında bir evlenmeden vazgeçip Petersburg'a kaçar, yüksek öğrenimini sürdürmek, bir özveri ve bağımlılık yaşamı bulmak amacıyla. Bu ara ona, uzak akrabası Saşa, burjuva uyarcılığıyla savaşma isteği aşılar ve Nadia, kımız kürü yapmak üzere Volga dolaylarına gider ve orada veremden ölür. Nadia'nın son düşleri, *Üç Kızkardeş*'in sonucuna bir yankı niteliği taşımaktadır: «A, diye düşünüyordu, tez elden gelsin şu yeni dingin yaşam, insanın yazgısının gözlerinin içine dosdoğru, cesurca bakabileceği, hakkının bilincinde, neşeli, özgür olabileceği yaşam.»

* 20 Ocak 1903 tarihli mektup.
** 23 Ocak 1903 tarihli mektup.
*** 5 Şubat 1903 tarihli mektup.
**** 16 Şubat 1903 tarihli mektup

Çehov, *Nişanlı Kız*'la, son öyküsünü mü yazdığını sanıyordu? Toplu Yapıtlarında, iki yüz kırktan fazla öykü vardı, kimileri çok kısa, kimileri uzun, kimileri açıkça neşeli, kimileri yürek parçalayıcı üzünçte. Bu karman çorman bütün, o dönem Rus yaşamının olağanüstü bir panoramasını veriyordu. Mujikten papaza, profesörden fayton sürücüsüne, üniversite öğrencisinden tüccara, bütün toplumsal takımlar bu insan mahşerinde temsil edilmiştir. Çehov'un öykülerini okumak, Rusya'nın geçmişinde, baş döndürücü bir gezi yapmaktır, her şeyi gösteren ama, hiçbir yorumda bulunmayan, soğuk ve uyanık bir rehber ile. Bu zigzaklı yolculuğun bir ucundan öbür ucuna, biçem birliği, olağanüstüdür. Çehov, kardeşi Aleksandr'a şöyle diyordu: «Özlülük (kısalık), yeteneğin kardeşidir»* Bu özlülük, bu kesinlik, yazarın kişilerin arkasında gizlenmesi, Çehov'un son öyküsünde de kendini göstermektedir, daha öncekilerde olduğu gibi. Bir saniye olsun, bütün kaynaklarını kurutmuş bir yazarın güçsüzlüğünü duymuyor insan.

Nişanlı Kız'ı tamamladıktan sonra Çehov, yaratıcı atılımından yararlanarak *Vişne Bahçesi*'ne el attı. Ama, replikler birbirine pek iyi bağlanmıyordu Olga, onu tembellikle suçlayınca, horozlandı: «Tembelliğim söz konusu olamaz. Kendi kendimin düşmanı değilim ki. Gücüm yetseydi bir değil yirmi beş oyun yazardım»** Çehov, iki gün sonra, yeniden iyimser görünüyordu: «Piyesim istediğim gibi olmazsa, alnımı yumruklamana izin veriyorum. Stanislavski'nin komik bir rolü olacak, senin de»*** Az sonra şunları belirtiyordu: «*Vişne Bahçesi* iyi gidiyor. Elden geldiğince sahneye çok az kişi çıkarmak istiyorum. Bu, oyunu daha içtenlikli yapar.»**** diye tutturdu. Moskova'ya

* 11 Nisan 1889 tarihli mektup.
** 4 Mart 1903 tarihli mektup.
*** 6 Mart 1903 tarihli mektup.
**** 21 Mart 1903 tarihli mektup.

gitme tasarısı, Dr. Alçuler'in, hastanın yer değiştirmesine izin vermemesi üzerine, suya düştü. Umudu kırılan Çehov, tiyatro müdürlüğünden Yalta'ya gelme izni alması için Olga'ya yalvardı. Olga, oraya gelemeyeceğini üzülerek bildirdi ona. Petersburg için turneye çıkacaktı çünkü. Çehov nasıl doktorunun kararına uymak zorundaysa, kendisi de sahne koyucusunun buyruklarına boyun eğmek zorundaydı. Ne biri, ne öbürü davranışlarında özgür değillerdi.

Güzel günlerin sükun etmesi üzerine, Dr. Alçuler yumuşadı ve hastasının dalgakıran boyunca gezintiye çıkmasına izin verdi. Ama Çehov, arkasında iki köpekle, bahçede birkaç adım atmak, ağaçları yoklamak, gül fidanlarını budayan uşağını gözlemek, sonra, bitkin, nefes nefese, gidip denize karşı bir sıraya oturmakla yetiniyordu. İlkbahar, Çehov'un dostlarını, Bunin'i, Gorki'yi, Kuprin'i Kırım'a getirmişti Hepsi de Çehov'a sık sık uğruyor ve konuşa konuşa eğlendirmeye çalışıyorlardı onu. Çehov, bastonu bacakları arasında, yüzü solgun, bakışları uzaklarda, dinliyordu onları, nerdeyse uyuşuk bir kayıtsızlıkla. Yaşam, onun için tadını yitirmişti sanki. Kimi kez, garip sözler dökülüyordu dudaklarından. Bunin'e sunları söylüyordu: «Bir serseri, bir gezgin olmak, kutsal yerleri gezmek, bir orman yakınında, bir göl kenarında, bir manastıra yerleşmek, bir yaz akşamı, manastırın kapısında bir sıraya oturmak...» Sonra, sabırsızlık belirtileri gösteriyordu. Kendisiyle konuşanlar, gitmeleri gerektiğini anlıyorlardı. Çehov, «Başım ağrıyor», diye yazıyordu Olga'ya, 11 Nisanda, «Öksürüyorum. Beni görmeye gelenler uzun süre kalıyorlar. Dün, bir sakallı, masamın yanında oturdu ve dört saat kaldı.» Çehov'un saplantısı, bir an önce karısını görmekti Sonunda, Yalta'dan, kendisini rahatsız edenlerden ve gitmesine karşı çıkan Dr. Alçuler'den nefret eder olmuştu 22 Nisan 1903'te, doktora danışmadan, kaçak bir asker gibi, Moskova'ya kaçtı.

XV./«BU OYUNU YAZMAK NE KADAR DA ZOR GELDİ BANA»

Yalta'nın günlük güneşlik günlerinden sonra, Moskova'nın nemi ve soğuk günleri Çehov'u, bir süre odasında kalmak zorunda bıraktı. Olga'yla Maria'nın, Petrovka sokağında kiraladıkları yeni apartman katı ona çok sevimli göründü. Ne var ki, daire üçüncü kattaydı, asansör de yoktu. İki kadın, ona mektupla durumu bildirdikleri zaman Çehov, hiç önemsememişti bunu. Şimdilerdeyse, merdiven basamaklarını çıkmak için, canını dişine takıyor, nefes nefese kalıyor, yüreği tıkanıyordu. Merdiven basamağına varmak için yarım saat, sık sık durması gerekiyordu. Sokağa çıkmayı göze alamayınca, birkaç dostun gelip kendini görmesini istedi. Dostlar, akın akın geldiler. Bunlar arasında, Çehov'a çok bağlı olan Bunin şunları yazacaktı: «Suskunluğunu, kesik kesik öksürüğünü, inik gözkapaklarını, düşünceli, duru, üzgün, nerdeyse resmi duruşunu anımsıyorum... Ne denli güçsüz olursa olsun, giyim kuşamında hiçbir özensizliğe yer vermiyordu. Elleri büyük, kuru, dokunulması hoştu. Derin derin düşünen insanlar gibi, çoğu kez, söylediklerini unuttuğu oluyordu.» Çehov'un Moskova'ya döndüğü haberi, çarçabuk kentte yayılınca, ondan bir şeyler isteyenler ayılıverdiler. Her zamanki gibi Çehov, daha ne dedikleri anlaşılmayan genç yazarları, başarısız yaşlı yazarları kabul edip sabırla dinlemeyi görev bildi. Gazeteci taslaklarını, yazı peşinde koşan yayımcıları, edebiyatçı geçinen yaygaracı kadınları kabul etmek ve on-

ları dinlemek zorunda olduğunu anladı. Çehov'un içgücünü yükseltmek için Tolstoy, ona imzalı fotoğraflarını ve Çehov'un o güne dek yayınladığı öyküler içinde, en iyilerinin bir listesini yolladı. Bunların içinde, Tolstoy'un *birinci sınıf* diye nitelendirdiği on beş, *ikinci sınıf* dediği yine on beş öykü vardı.*

Tolstoy, Çehov'un sık sık okuduğu, sevdiği öykülerini ciltletmişti. Lazarevski'ye şunları söylüyordu: «Çehov, düzyazıda bir Puşkin'dir. Puşkin'in şiirlerinde, kendi coşkularının bir yankısını buluyorsak, Çehov'un öykülerinde de aynı şeyi buluyoruz. Bunların bazıları hayran olunası öykülerdir baştan başa.»

O günlerde, işin uzmanları ve büyük halk yığınları, Çehov'u birinci sınıf büyük bir usta olarak selamlamakta söz birliği içindeydiler. Gogol'den, Dostoyevski'den, Gonçarov'dan, Turgeniyev'den, Tolstoy'dan sonra gelerek, çağdaşlarının beğenisini haklı çıkaracak ne gibi bir yenilik getiriyordu? Her şeyden önce, içtenlik ve ölçülülük. Kendinden önceki ünlülerin her biri, kendi türünde coşkulu kişilerdi. Onlar sizi, sözlerinin abartısı, betimlemelerinin lirizmi, dillerinin görkemli büyüsüyle yakalıyorlardı. Çehov ise; ilk olarak alçak sesle konuşuyordu, gizliden gizliye. Turgeniyev'in o ağır, uyumlu, sanatsı, özenli anlatımına bir tepki olarak Çehov, her sözcüğün gizli bir önemi olan kısa ve özlü bir biçem kullanıyordu. Rus yazınının öbür büyükleri okuyucuya, duyarlığıyla eşlik ediyorlardı. Çehov ise, onu, olaylar ve kişiler karşısında yalnız bırakıyordu. Okuyucuyu gülümsetmek ya da ağlatmak için, her an duyarlık istemiyordu ondan. Ona uzaktan uzağa, sinirlerini altüst eden bir fiske vuruyordu. Böylece, hiçbir

* Tolstoy'a göre, birinci sınıf öyküler: **Çocuklar, Korocu Kadın, Bir Dram, Evde, Üzüntü, Kaçak, Mahkemede, Vanka, Bayan'ar, Kötü Adam, Karanlık, Uyuma İsteği, Evli Kadın, Sevgili, Oğlan Çocuklar.** İkinci sınıf öyküler: **Hiçe sayma, Acı, Cadı Karı, Vera, Yabancı Ülkede, Aşçı Kadın Evleniyor, Halk, Maske, Bir Kadının Talihi, Sinirler, Düğün, Savunmasız Bir Yaratık, Dedikoducu Kadınlar, Gürültü Patırdı, Tedirginlik.**

şeyi açıklamadan, ayrıntıdan ayrıntıya, sarsa sarsa, kişilerini derinlemesine anlamaya hazırlıyordu onu. Okuyucu ve seyirci Çehov'la, bir yapıtı, edilgen bir esrimeyle yer yutar gibi içine sindirmiyor ama, farkında olmaksızın, yaradılışına yardım ediyordu. Burda, aydınca bir besiye koyma yok, bir suç ortaklığı vardı. Çehov'un öykülerinde ve oyunlarında serpili olan düşüncesine gelince, karamsardı, kuşkusuz yaşadığı günler için ama, ilerlemeye, insanın yetkinleşmesine, daha iyi bir yaşamın gelişine safca bir inançla. Maddeci ve inançsız olan Çehov, içinin derinlerinde mistik bir kaygı, tanımlayamayacağını söylediği bir gizin önsezisini saklıyordu. Bu bilimsel kafayla insan sevecenliği, coşkun ve ince alayla soğuk gözlem karışımı, üslubuna olağanüstü gerçek bir söyleyiş kazandırıyordu. Alçakgönüllülüğüne karşın Çehov, Rusya'da yeni bir düşünce ve yazma tarzının kaynağında olmanın bilincindeydi Gorki'ye şunları yazıyordu: «Çizdiğim yollar tertemiz ve güvenli kalacaktır. Tek övüncüm de budur benim.»

Bir süreden beri, başlarında Gorki olmak üzere, dostları, Çehov'u yayımcı Marx'a bağlayan sözleşmeyi gözden geçirmesini istiyorlardı ondan. Gerçekte Marx, Çehov'un yapıtlarının satışından yüz bin rubleye yakın bir kazanç elde etmişti ve onları *Niva* adlı dergisinin uzantısı olarak yeniden yayınlıyordu, Çehov'a bir kopek fazla vermeden. İmza sırasında ödenen yetmiş beş bin rubleyi geri verip sözleşmeyi ortadan kaldırmak söz konusu değildi. Ama, Marx'dan, çok iyi ticari sonuçlar göz önünde tutularak, bu arslan payını yayımcıya bırakan sözleşmeyi gözden geçirmek ve yazara, gelirlerin üçte birini ayırması istenebilirdi. Eğer Çehov, oyunlarının sergilenmesinden bol telif hakkı almasaydı, kitap satışlarının başarısına karşın, darlık içinde kalacaktı. Her türlü girişime karşı çıktıktan sonra, istemeye istemeye, Petersburg'a, Marx'la görüşmeye gitti. Orada bir duvarla karşılaştı. Yayımcı, her türlü çözüme karşı çıkıyordu. Zaten Çehov, oldum olası, iş konuşmalarında sıkılgandı. Rakamlar önünde, çocukça bir şaşkınlığa

düşerdi. Kararlı bir hasım karşısında, bir şeyler isteme, yüksekten konuşma, yumruğunu masaya vurma konularında, nerdeyse bedensel bir olanaksızlık duyardı. Moskova'ya dönünce kızkardeşine şunları yazdı: «Marx'la tartıştım ama, hiçbir önemli sonuç alamadım. Bana, çok güzel ciltlenmiş bir çok kitap verdi (aşağı yukarı dört pud'luk), ayrıca *ilaç gideri* olarak beş bin ruble sundu, kabul etmedim tabii.»*

Bütün kış boyunca kurduğu düş, Olga'yla İsviçre ve İtalya'ya gitmekti. Ama, böylesi bir yolculuğa çıkmadan önce, bir tıp otoritesinin düşüncesine başvurmak istiyordu. Seçtiği kişi, birkaç yıl önce, kan tükürdüğünde kendisine bakan Dr. Ostroumov oldu. Çehov'u muayene eden doktor, durumunu çok kötü buldu. Sağ akciğer ağır durumdaydı. Sol ciğere amfizem yayılmıştı. Bu koşullarda, hastanın yabancı ülkelere gitmesi söz konusu olamazdı. Yalta'ya gitmesi bile sakıncalıydı. Profesör: «Siz sakat bir insansınız» diyordu. Konsültasyonun hemen ertesi günü Çehov, az bir süre önce, Yalta'ya annelerinin yanına giden kızkardeşine şunları yazıyordu: «Beni uzun uzun yokladı, parmaklarıyla hafif hafif göğsüme vurdu, beş ilaç yazdı. Kışları, havanın genellikle kötü olduğunu söyleyerek, Yalta'da kalmamı yasakladı. Kışı, Moskova dolaylarında bir villada geçirmemi salık verdi.»**

Bir bilim adamından gelen bu buyruk, Çehov'un çok hoşuna gitti. Ostroumov'un ağır tanısını unutup yalnız bir noktasını aklında tutuyordu: Bundan böyle, artık kötü mevsimi, düşman olduğu Kırım kıyısında değil, Moskova'da, karısının yanıbaşında, yazın yaşamının costurucu havasında geçirecekti. Bunu da, daha geçenlerdeki gibi, gelgeç bir heves uğruna değil, sağlık nedeniyle, doktorunun kararı üzerine yapacaktı. Daha şimdiden, Gurzof'la Kuçukoyi'yi satacağından söz ediyordu Maria'ya ve Moskova dolaylarında bir villa araştırmaya koyuluyordu.

Bununla birlikte Çehov, bir doktor olarak, meslek ar-

* 7 Haziran 1903 tarihli mektup.

** 24 Mayıs 1903 tarihli mektup.

kadaşlarının birbirini tutmayan düşüncelerine şaşıp kalıyordu. Kırım'ın iklim üstünlüğünü öven Dr. Alçuler'e mi, yoksa oranın kötü etkilerinden söz eden Dr. Ostroumov'a mı inanmalıydı? Çehov, dostu Dr. Sredin'e şunları yazıyordu: «Hiçbir şey anlamıyorum. Eğer Ostroumov haklıysa, niçin Yalta'da dört kış geçirdim?»* Lavrov'a da: «Moskova'ya yerleşip buna tam alışacağım sırada, doktorlar beni yeniden Kırım'a ya da Kahire'ye göndereceklerdir.»** diye yazıyordu.

Bu ara, Olga'nın bir kadın arkadaşı Maria Yakunçikova, Çehov'lara, Moskova dolaylarında Naro-Fominskoye yakınlarındaki yurtluğunda birkaç hafta geçirmelerini önerdi. Tiyatro mevsimi sona erdiği için, çağrısını candan ve gönülden kabul ettiler. Oraya vardıklarında, ev sahibesinin, kendilerine, on kişiyi barındıracak kadar geniş, ayrı bir ev ayırmış olduğunu gördüler. Çehov, «Burada bir ırmak, gezinmek için geniş bir alan, eski bir küçük kilise, birçok balık var» diye yazıyordu, hep Yalta'da kalan kızkardeşine, «Bana yaz, meyva ağaçlarının, gül fidanlarının, genellikle, bütün bitkilerin ne durumda olduğunu bildir. Ökaliptüs ne oldu? Japon süsenleri nerede?»*** Çehov, sonbahar için kiralık bir villa bulacağını umuyordu. Olga ile bölgede araştırmaya çıktı ama boşuna. Çekici tek tük evler, keselerinin kaldıramayacağı denli pahalıydı. Kırk sekiz saat, Voskressensk'de, *Rus Rockefelleri* Savva Morozov'un evinde dinlendiler. Bu kısa süre içinde, Çehov, bayan Morozov'a şunları söylüyordu içini dökerek: «Bugüne dek bütün yazdıklarım geçmişte kaldı. Gelecekte nasıl yazacağım, hiç bilmiyorum. Çok üzüyor bu beni.»

Çehov, Naro-Fominskoye'ye dönünce, bir yıl önce yazmaya başladığı *Vişne Bahçesi*'ni yeniden ele almak istedi ama, daha önce *Nişanlı Kız*'ın ikinci provalarını düzeltmek zorunda kaldı. Metinden hoşnut değildi, kim yerlerini yeni

* 4 Haziran 1903 tarihli mektup.
** 1 Temmuz 1903 tarihli mektup.
*** 29 Mayıs 1903 tarihli mektup.

baştan yazdı. Bu iş onu yıpratıyordu. Bununla birlikte, kusurlu bir yapıtı yayımcıya vermeye yanaşmıyordu. Bu aşırı çalışma ona göre, bir çeşit kafa sağlığını koruma, bir meslek onuruydu. Çehov, daha sonra, oyununa döndü ama, coşkusuz. Uzun süredir, oyun kişileriyle yaşıyordu. Kafasında, döne döne, bütün tazeliklerini yitirmişlerdi. Bir fırtına günü, rüzgar açık pencereden odasına dolarak, yazılı kağıtlarının çoğunu bahçeye savurdu. Sayfalar toplandığı zaman, yağmur mürekkebi okunmayacak denli ıslatmıştı. Konuklardan biri, avutmak amacıyla, «Yazdıklarınızı anımsarsınız kuşkusuz» deyince, Çehov: «İşe bakın ki, anımsamıyorum. Bu sahneleri yeni baştan yazmam gerekecek» diye yanıt verdi gülümseyerek.

Moskova'ya yakın olmasına karşın, Naro-Fominskoye dünyanın öbür ucunda gibiydi, yaşam orada öylesine sessiz, lüks ve düzenli idi çünkü. Bununla birlikte, bu barış limanına, kimi politik söylentiler de geliyordu. Çehov, bu yoldan, Kişinev'deki Yahudi soykırımını şaşkınlık ve öfkeyle öğrendi. Resmi basın, bunun sözünü etmekten kaçınıyordu. Ama, kulaktan kulağa, bu kıyımın polisin kurduğu gerici çetelerin işi olduğu söyleniyordu. Çehov, daha fazlasını öğrenmek amacıyla, gizli marksçı Kurtuluş gazetesinin nüshalarından göndermesini Suvorin'den istedi. Katı bir tutucu olan Suvorin, yine de, yasa dışı gazetenin birkaç sayısını gizlice, dostuna gönderme tehlikesini göze almaktan geri kalmadı. Çehov, hükümet düşmanı yazıları ciddi ciddi okudu ve onları *bir ansiklopedi kadar sıkıcı* buldu. Gorki'nin *Kurtuluş* gazetesinde yayınlanan Kişinev kanlı olayları üstüne yazdığı açık mektuba gelince, Çehov, onun özünü onayladı ama, biçimini eleştirdi. Suvorin'e şunları yazıyordu: «Gorki'nin, Kişinev kanlı olayları üstüne yazdığı mektup, her yazısı gibi, sempati uyandırıyor ama, yazılmaktan çok uydurulmuş. Onda Tolstoy'un ne gençliği ne de inancası var. Oldukça da uzun.»*

* 29 Haziran 1903 tarihli mektup.

Salt yazınsal olan sakınımlar dışında, Çehov bütün yüreğiyle soykırım kurbanlarından yanaydı... Ünlü Yahudi yazar Şolom Aleykem, hırpalanan din kardeşleri yararına Varşova'da yayınlamak niyetinde olduğu bir derleme için bir öykü isteyince, Çehov, sağlık durumu olanak verirse yazacağını ama, daha önce basılmış öykülerinden birini seçebileceğini bildirdi hemen. «Öykülerim emirlerinize hazırdırlar, onları, Kişinev'deki Yahudi kurbanları yararına çıkaracağınız derlemenizde, Yidişçe'ye çevrilmiş görmek benim için büyük bir zevk olacaktır» diye yazdı ve içtenliğini göstermek için de mektubun altına «Mektubunuzu dün aldım»* diye ekledi.

Çehov, aynı zamanda, *Rus Düşüncesi* adına gelen yazıları okuma önerisini de kabul etti. Kendinin artık yazı yazacak gücü olmadığından, başkalarının yapıtlarını okuyarak edebiyata hâlâ hizmet edebilmek olanağını, düşündüğü için mi kabul etmişti bu öneriyi? Bunu yaparken, sağlık durumunun aşırı çalışmasına elverişli olmadığını unutuyordu.

Maria Yakunçikova'nın kalabalık konukları arasında neşeleniyorsa da, Çehov, bu tatsız tatsız konuşan geveze insanlara gitgide daha az katlanır olmuştu. Ona göre, ev sahibesinin çevresine doluşan yüksek sosyetelilerin konuşmaları, yurtluğun bahçevanlarından Maksim'in kaba saba konuşmalarının kâbına varamazdı. Naro-Fominskoye'ye iki ay kalmak niyetiyle gelen Çehov, altı hafta sonunda, oradan bitkin ayrıldı. Mantıkca, Moskova'ya dönmesi gerekirdi. Oysa, profesör Ostroumov'un öğütlerini hesaba katmaksızın, karısıyla Yalta'ya gitti.

Çehov, oraya, oyununu bitirmeden bir yere kımıldamama kararıyla vardı 9 Haziran 1903'te. Kendini çalışmaya daha bir zorlamak için, bir süre saptadı. *Vişne Bahçesi*, yeni tiyatro mevsimi için, Ekimde hazır olmalıydı. Bedence kırık-dökük bir haldeyken, sonuncu olacağını önceden sezdiği bu yapıtı, gün gün, satır satır yazmak için kendini

* 19 Haziran 1903 tarihli mektup.

sıkıp korkunç bir çaba harcamak zorundaydı. Bulunduğu yerin güzelliği, iklimin yumuşaklığı, sonunda yeniden kurulan aile dinginliğinin, çalışmasını sürdürmeye yardım edeceğini umuyordu. Ne var ki, bahçe çiçeklerle dolup taşıyor, güneş mavi gökyüzünde parıldıyorsa da, evin havası fırtınalıydı. Maria, kardeşine yeniden kavuştuğuna öylesine seviniyordu ki, onu yengesiyle paylaşmaya katlanamıyordu. Eskiden olduğu gibi, Olga, kocasının yaşamını yönlendiriyordu. Çehov da onun bütün gelgeç heveslerine boyun eğiyordu. Olga, onun giyim kuşamını eleştiriyor, perhizini denetliyor, ve onu, her gün, kendi önünde soğuk suyla yıkanmaya zorluyor ve bunun, ona güç kazandıracağını ileri sürüyordu. Maria ile annesi, bu tatlı yuva zorbalığının gösterilerini gözlüyorlardı, kınayarak. Olga şöyle diyecektir: «Ben buradayken, neden güçlükler çıkıyor? Niçin beni üzüyorsun, hiçbir şey yapmaz mısın sen?.. Ama, ben gider gitmez, ya da benden ayrılır ayrılmaz, sana ilaçlar veriyorlar, kendini beslemeye başlıyorsun. Maria senin için her şeyi yapabilir.»

Olga, Çehov'u günlük yaşamında yönlendirmekle yetinmiyordu... Sürekli peşindeydi, onu, daha çok çalışmaya zorlayarak, Sanat Tiyatrosu'nun sonbahar için, oyununu beklediğini üsteleye üsteleye anımsatarak. Çehov, suç üstü yakalanmış bir öğrenci gibi, yapıtını, istenen zamanda sunacağına söz veriyordu. Ama, Stanislavski ile Nemiroviç-Dançenko merak ediyor, mektupla Olga'ya soruyorlardı: Kocası çalışmasında ilerliyor muydu? Sözünü tutacağı umulabilir mi? diye. Çehov, özür dilemek için, onlara şöyle yazıyordu: «Oyunum hazır değil. Güçlükle ilerliyor. Nedeni de, tembelliğim, güzel havalar, konunun güçlüğü.»* Stanislavski, bu pervasız açıklamaların ardında, Çehov'un oyununu geciktirişinin gerçek nedenini buldu sonunda: *Yaratıcı gücünü kemiren hastalık.* İsteklerinde kaba davrandığını ayrımsayarak, Olga'nın önünde kendini temize çıkarmaya çalıştı. Ona şunları yazdı: «Bizim için kötü şeyler düşün-

* 28 Temmuz 1903 tarihli mektup.

meyin. Biz, Anton Çehov ve yanında bulunanlar için kaygılanıyoruz. Yalnız, tiyatromuzun yazgısından tasalandığımız zaman, oyunu düşünüyoruz. Ne türlü düşünürse düşünülsün, tiyatromuz Çehov'un tiyatrosudur, onsuz, durumumuz kötü olur.» Bu sızlanmaya Olga, iyimserlikle yanıt verdi: «Şimdilerde her gün çalışıyor. Ne var ki, dün ve bugün hastaydı, dolayısıyla da yazamadı. Bugünlerde az kimse geliyor onu görmeye. Sağlığı elverirse, daha düzenli çalışacak.» Sonra, mektubunu yarıda bırakarak, gidip kocasının ne yaptığına baktı, daha sonra da kaleme sarılarak şunları ekledi: «Merak etmeyin, tam şu anda, yazı yazmak için masasına oturdu.»*

Oyundan çok öykü yazarken daha az acı çekiyormuş gibi geliyordu Çehov'a. «Yapmacıklı, şamatacı, küstah ve yıpratıcı bir sevgili»** diye nitelendirdiği tiyatroyu bırakacağına and içmişti yüz kez. Ama, giriştiği işteki güçlüğün büyüsüne kapılarak, tiyatroya dönüyordu hep. Tiyatro sanatı ona, seyircilerle doğrudan, nerdeyse tensel bir ilişki sağlıyordu. Tiyatro, onun için, kişilerinin içine saklanan yazarla, bunları sahnede dinleyerek kendi kaygılarını unutması gereken, onların kaygılarını paylaşan seyirci arasında bir güç sınavıdır. Başkasının ruhunu ele geçirme savaşı, bütün tiyatro salonuna yapılan saldırı, çalışma odasının yalnızlığına kapanan romancının ince duygularından daha baş döndürücüydü. Üstelik, Olga, tiyatro dünyasının çalkantısıyla sürekli ilişki içindeydi. *Vişne Bahçesi*'ni yazarken Çehov, oyuncuları düşünüyordu, kendi sözlerini, onların ağzından dinleyerek.

Ağustos sonunda Olga, kocasının daha iyi olduğunu ve coşkuyla çalıştığını bildiriyordu Nemiroviç-Dançenko'ya. 2 Eylülde, Çehov'un kendisi, bu başarı bültenini doğruluyordu: «Şimdiye dek çalıştığım gibi, çalışmamı sürdürüyorum. İçin rahat etsin. Oyunum yakında bitmiş olacak. İkinci perdeyi yazmakta güçlüklerim, çok güçlüklerim ol-

* 3 Ağustos 1903 tarihli mektup.

** Pleççeiyev'e 15 Ocak 1889 tarihli mektup.

du. Ama, sanıyorum, fena olmayacak. Oyunuma *komedi* diyeceğim» diye yazıyordu Nemiroviç-Dançenko'ya. Olga, 19 Eylülde Moskova'ya gitmek zorunda olduğu için, biten oyunu bavulunda götürebileceğini umuyordu. Ama, hastalık Çehov'u pusuda bekliyordu. Yeni bir bunalıma girince, yazmaktan, hatta yazdırmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Stanislavski'nin karısına, 15 Eylülde sağlığının hafif hafif iyiye doğru gitmekle birlikte, eline hâlâ kalem alamayacak denli başının ağrıdığını bildirdi: «Onun için Olga size oyunu getiremeyecek. Bütün, gün, çalışma olanağı bulur bulmaz, dört perdeyi göndereceğim» diye yazıyor ve bir kez daha: «Bu, bir dram değil yazdığım, bir komedi, hattâ bir fars.» diye ekliyordu.

Olga gittikten sonra, ev Çehov'a öylesine boş göründü ki, yapıtını sürdürme isteğini bile yitirdi bir an. Olga'ya şunları yazıyordu: «Her şeyden öylesine uzağım ki, cesaretimi yitirmeye başladım. Yazar olarak, günümü tamamladım, yazdığım her tümce şöyle böyle, hatta gereksiz gibi geliyor.»* Bununla birlikte, ertesi gün, kendini toparlıyor, aşırı güçsüzlüğüne, baş ağrılarına ve bağırsaklarının iyi çalışmamasına karşın, tamamlanmamış yapıtına dönüyordu yeniden. Akşamın geç saatlerine dek bir şeyler çiziktiriyor, yazıp bozuyor, hem umutlu hem umutsuz, Olga'ya şunları yazıyordu: «Son perde neşeli olacak. Hem bütün oyun neşeli ve havai olacak.»** Sonra, günlük mektuplarıyla, sözcüklere ve hastalığa karşı verdiği savaşımdan söz ediyordu ona: «Dördüncü perde, kolay ve oldukça iyi yazılıyor galiba. Onu henüz tamamlamadımsa, hasta olduğum için tamamlamadım.»*** 26 Eylülde Çehov, karısına şu telgrafı yolladı: «Dört perde de tümden tamamlandı. Onları sana göndereceğim.» Ertesi gün, ona şunları yazıyordu: «Canlı kişiler yarattım doğrusu, ama oyunum bir şeye benzedi mi, bilmiyorum.»

* 20 Eylül 1903 tarihli mektup.
** 21 Eylül 1903 tarihli mektup.
*** 25 Eylül 1903 tarihli mektup.

Karalamalarını temize çeker çekmez, coşkusu yeniden söndü. Karşılıklı konuşmalarda, psikolojik yanlışlar, uzunluklar, bağışlanmaz acemilikler buluyordu. Kendinden hoşnut olmayan Çehov, düşkırıklığı yaratan tüm yerleri yeniden yazmaya karar verdi. Ne var ki, Moskova'da olan Olga sabırsızlanıyordu: Telgrafla vaadedilen el yazmalarını ne zaman alacaktı? Bütün topluluk, bunu beklemekteydi. Oysa Çehov, ayak sürüyor, düzeltmelerle uğraşıyordu... Alçakgönüllülükle kendini savunuyordu: «Takatım kalmadı. Öksürüyorum. Her gün yazıp duruyorum, çok değil, ama yazıyorum. Sana oyunu yollayacağım ve okuduğun zaman, elverişli koşullar altında yani, sapa-sağlamken, bu konu ile neler yapılabileceğini göreceksin. Ama, şimdi yüzkarası. Günde bir satır yazıyorum. Yazdığımla yetiniyorum...»* Ertesi gün, Olga'ya, «Ne olursun kızma, daha hızlı yazacak durumda değilim», diyordu. «Sevgilim, oyunum için beni bağışla! Yemin ediyorum bitirdim onu, temize çekmekten başka bir şey yaptığım yok.»** Dört gün sonra: «Ağırdan alıyorum, ağırdan alıyorum, onun için de, oyunum bana şimdi ölçüsüz, çok heybetli bir şey gibi görünüyor ve korkutuyor beni. Ona olan bütün hevesim kaçıp gitti.»*** Sonunda, 12 Ekimde şu başarı çığlığı: «İşte, küçük atım benim, benim ve senin birlikte çektiğimiz acılar için hurra! Oyunum bitti, tümüyle bitti ve yarın akşam ya da en geç 14 Ekim sabahı, Moskova'ya yollanmış olacak.» Ve bir hamlede şunları ekliyordu: «Tatlım, bu oyunu yazmak ne güç oldu benim için.»

Elyazmasını postalayınca, birden yüreği daraldı. Kendine bunca sıkıntıya mâlolan bu *komedi* için, Sanat Tiyatrosu ne diyecekti? Yeteneğine fazla güvenmemiş miydi? Kuşkular içine düşüp, düpedüz kusurlu bir yapıttan ayrılmış olduğuna yetinir olmuştu. Oyunu yolladıktan beş gün sonra, henüz hiçbir ses çıkmamasına şaşıyordu. Kuşkusuz,

* 2 Ekim 1903 tarihli mektup.
** 3 Ekim 1903 tarihli mektup.
*** 7 Ekim 1903 tarihli mektup.

mektupların Yalta'dan Moskova'ya gitmesi en azından kırk sekiz saat alırdı. Ama, bu kadarı da olmazdı ki!... Nemiroviç-Dançenko sesini duyurmuyorsa, hiç kuşkusuz kötüye gidişin belirtisiydi bu. Sonunda Çehov, 19 Ekimde, yüz seksen sözcüklük bir telgraf aldı. Nemiroviç-Dançenko, Çehov'a, *Vişne Bahçesi*'nin en iyi, en yeni, en özgün ve en şiirsel bir oyun olduğunu bildiriyordu. Çehov, hemen Olga'ya, bütün gün haber bekleye bekleye, meraktan hastalandığını yazdı. İki gün sonra, Stanislavski'nin bir telgrafı yüreğine su serpti: «Oyunu daha yeni okudum, pek çok duygulandım. Coşkumu bastıramıyorum. Ömrümde böylesi bir hayranlık duymadım. Oyununuz bence, yazdığınız bütün güzel şeylerin hepsinin üstünde. Bir dahi yazarı gönülden kutlarım.» Ertesi ve daha ertesi günler, *Vişne Bahçesi*'nin bütün topluluk önünde okunmasından sonra, iki direktörden yeni telgraflar: «Büyük etki... Büyük coşku... olağanüstü başarı... İlk perdeden başlayarak büyüleniyor insan... Her incelik değerlendirildi. Karınız ve hepimiz hayran kaldık. Hiçbir oyun böylesi genel bir coşkuyla karşılanmamıştır.»

Bunda, Çehov'dan başka herkesi sevince boğacak şeyler vardı. Ama, Çehov yatışamıyordu. Övgülerin aşırılığı tedirgin ediyordu onu. Olga'ya şunları yazıyordu: «Bugün Stanislavski'den bir telgraf aldım. Oyunum için bir deha ürünü, diyor. Bu, oyuna aşırı değer vermek ve onu elverişli koşullar altında kazanabileceği başarının yarısından yoksun bırakmak demektir.»* Çehov, ayrıca, bir gazetede *Vişne Bahçesi*'nin —üstelik— yanlış bir özetini yayımlatmayı uygun gören Nemiroviç-Dançenko'ya kızmıştı. Ona öyle geliyordu ki, oyunun metnini ele geçiren Sanat Tiyatrosu direktörlüğü, yazarı hesaba katmadan canının istediğini yapıyordu. Nasıl oluyordu da, *Vişne Bahçesi*'nin bu mevsimde sergilenip sergilenmeyeceğini, sahneye nasıl konacağını bildirmiyordu hâlâ. Ya oyuncuların seçimi? İstemediği oyuncuları ona zorla mı kabul ettireceklerdi? Daha ön-

* 21 Ekim 1903 tarihli mektup.

ce davranarak, kendi listesini yolladı. Sinirleri aşırı ölçüde gergindi. Kimseye güvenmiyordu artık. Sonunda, oyun bölümü, ortak anlaşmayla karara bağlandı ve ilk prova 10 Kasım olarak saptandı...

O gün yaklaştıkça Çehov, daha da çabuk öfkelenir olmuştu. Öksürük nöbetleri ve bağırsaklarının bozukluğu yüzünden Yalta'ya çivilenip kaldığı için, oyununun kendinden uzaklarda, Moskova'da, iyi niyetli ama beceriksiz insanların elinde kuşa çevrilmesinden korkuyordu. Bir yazar için, başarısı ve başarısızlığı kendi üstüne kalacak bir oyunun hazırlanmasına karışamamasından daha kötü bir ceza olabilir miydi? Korsov adında birinin *Vişne Bahçesi*'ni Fransızcaya çevirmeyi düşündüğünü öğrenince Olga'ya şunları yazdı Çehov: «Tatlım, küçük atım benim, oyunumu Fransızcaya çevirmenin ne gereği var? Gülünç bir şey! Fransız, ne Lopahin*'den bir şey anlar ne de yurtluğun satılmasından, sadece canı sıkılır. Yapmamalı bunu Tatlım, Gereksiz!»** Öte yandan, Olga'yla Stanislavski'ye üstüste mektuplar yazıyordu, kimi kez gözdağı verici, kimi kez yalvarıcı. Bu mektuplarda, dekor, sahneye koyuş, şu bu kişinin psikolojisi üstüne düşüncelerini belirliyordu. Bunu yaparken de, kendi yokluğunda, bu bilgilerden hiçbirine uyulmayacağından kuşkusu yoktu. «Biz işe, anlaşmazlıkla başladık, yine öyle bitireceğiz. Oyunumun yazgısı buymuş gibi geliyor bana.»*** diye yazıyordu Olga'ya.

Çözüm, hemen Moskova'ya koşup gitmekti. Ama Çehov'un sağlık durumu kaşla göz arasında öylesine ağırlaşmıştı ki, giyinirken bile nefes nefese kalıyordu. Hasta yatağına çağrılan Dr. Alçuler, bir kez daha, her türlü yer değiştirmeyi yasakladı ona. Kışı Moskova'da geçirmesini salık veren profesör Ostroumov düşüncesini ileri sürünce, Dr. Alçuler, seçkin meslektaşına kızmıştı. Çehov, Olga'ya

* Vişne Bahçesi'nin Başlıca kişilerinden biri.

** 24 Ekim 1903 tarihli mektup.

*** 25 Kasım 1903 tarihli mektup.

şunları yazıyordu: «Dr. Alçuler, Moskova'ya gitmememi istedi benden. Ostroumov, belki de sarhoştu, dedi bana.»* Çehov, Alçuler'e hak veriyordu içinden. Öylesine bitkindi ki, hastalığını hiçbir an unutmuyordu. Üstündeki palto, dayanılmazcasına ağır geliyordu ona. Bahçede, dört adım atınca durmak zorunda kalıyordu nefes nefese, kulakları zonklaya zonklaya. Çalışma odasında otururken, çoğu kez, elinden kalemi bırakmak zorunda kalıyordu. Öksürükten göğsü parçalanır gibi oluyordu. Sofrada, yemekler karşısında midesi bulanıyordu. Doktorların verdiği hapları iğrene iğrene yutuyordu. Annesiyle kızkardeşi, üzgün bir dikkatle onu gözlüyor ve günde sekiz yumurta yemesini salık veren Dr. Alçuler'in öğüdünü yerine getirmesini istiyorlardı. Çehov, bu bıktırıcı beslenmeye katlanamıyordu. Yaşamının en ufak olayları ağır geliyordu ona. Olga ile mektuplaşması bile, doyurmuyordu artık onu. Ama, tiyatro dışında, tek kaygısı sağlığıydı. Her zamanki gibi, Olga, kocasının sağlığına dikkat etmesini, perhizini sürdürmesini, sağlık kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmasını istiyordu. Onun, beden sağlığına özen gösterme yolundaki saplantısı, canını sıkıyordu Çehov'un. Soğuk suyla yıkanması konusundaki zorlamalarını duyunca, Dr. Alçuler dehşet içinde kaldığını yazıyordu. Ama, artık yıkanmayalı beri, bütün bedeninde eğrelti otları ve mantarlar bitti diye yazıyordu.

Maria'nın, Ekim ortalarında, Moskova'ya gitmesinden önce, Çehov, eli böğründe kalmış hissediyordu kendini. Sinirlerini yatıştırmak için, *Rus Düşüncesi*'nden yollanan yazıları okuyor ve iskambil falı açıyordu. Arada bir de, yolculuk izni koparmak için, Alçuler'in yakasına yapışıyordu. Ama, Doktor söz anlamıyordu. Olga bile, Moskova'ya gitmemesini salık veriyordu. Çünkü, Moskova'da havalar çok kötüydü. Çehov'u yola getirmek istedikleri ölçüde, o, diretiyordu. Nemiroviç-Dançenko'ya şunları yazıyordu:

* 2 Ekim 1903 tarihli mektup.

«Tek başıma bir yaşam sürmekteyim. Perhiz yapıyorum, öksürüyorum, kimi kez de tepem atıyor, okumaktan yoruluyorum. İşte, benim yaşamım.»* Moskova yaşamının anıları dalga dalga gelip buluyordu onu. Nemiroviç-Dançenko, Çehov'dan şu açıklamayı alıyordu: «Şimdi Ermitage'a gitmeyi, orada çokça yemeyi ve bir şişe şarap içmeyi çok istiyorum. Bir gün orada tek başıma bir şişe şarap içtim ve sarhoş olmadım. Sonra, konyak içtim, yine kafam dumanlanmadı.»**

Birkaç gün sonra, Olga'ya isteklerini yineliyordu: «Canım yazmak istemiyor. Moskova'ya gitmek istiyorum ve hep iznini bekliyorum... Sevgilim, buradan gitmemi iste benden... Kendimi oldukça iyi hissediyor gibiyim. Ne yazık ki, bağırsaklarım bozuk. Sıkı beslenmeyi değiştirmek, daha gelişi güzel bir yaşam sürmek gerek! Ne diyorsun?»***

O günlerde Çehov, Moskova toprağına dokunursa, güçleneceğine inanıyordu. Oyununun üç kızkardeşi gibi, bu ütopik düş için yaşıyordu yalnız. Olga'nın da içlerinde bulunduğu akıllı uslu kişiler sinirine dokunuyordu. Beklediği haberi vermekte geciktiği için Olga'yı, kendisini artık yanında görmek istememekle suçladı. Sonra, kendine geldi ve yalvarır oldu: «Küçük atım, durmadan huysuzluk ediyorum. Bağışla beni... Çabuk, çabuk çağır beni yanına, Moskova'ya!... Tiyatrodan ve edebiyattan uzakta yaşayamıyorum artık. Hem, şunu kabul et ki, evliyim ve karımı görmek istiyorum... Hiçbir şey yazmıyorum. Valizimi hazırlamak ve Moskova'ya gitmek için yalnız senin emrini bekliyorum. Bunu Üç Kızkardeş değil, senin kocan söylüyor.»****

İki gün sonra, yola çıkma coşkusu öylesine ateşliydi ki, Stanislavski'ye şunları yazıyordu Çehov: «Karımın beni

* 23 Ekim 1903 tarihli mektup.
** 2 Kasım 1903 tarihli mektup.
*** 7 Kasım 1903 tarihli mektup.
**** 21 Kasım 1903 tarihli mektup.

yanına çağıracağı günü ve saati sabırsızlıkla bekliyorum şimdiden. Bunda karım oyun mu oynuyor diye düşünmeye başlıyorum. Burada hava dingin, sıcak ve olağanüstü ama, insan Moskova'yı düşününce bütün bu tatlılık, sıkıcı ve gereksiz görünüyor. Telgrafları bana telefonla bildiriyorlar. İşte, ben, her dakika, Moskova'ya çağrılmayı bekliyorum.»*

Sonunda Olga, ona yolculuk için oyunu verdi. Çehov, Dr. Alçuler'e danışmadan, çılgınca bir aceleyle yola çıktı, 2 Aralık 1903'te, atıldığı serüvenin sonuçlarına aldırış etmeden. Düşüncesizliği yüzünden, uzun süre yaşamayacak bile olsa, bu son sevinçten kendini yoksun bırakmak istemiyordu.

* 23 Kasım 1903 tarihli mektup.

XVI/«ICH STERBE»*

Hastasının apar-topar gittiğini öğrenen Dr. Alçuer, «Bu, bir intihardır!» diye bağırıp çağırdı. Ama, karlar altındaki Moskova, Çehov'u yeniden canlandırdı. Çehov, kuru soğuğu, durgun ve buzlu havada çan seslerini seviyordu. Bir tek sıkıntısı vardı: Gezintilerden dönüşte, üçüncü kata varmak için çıkmak zorunda olduğu sayısız merdivenler. Gücünü ölçüyle kullanmak amacıyla, bütün çağrıları geri çevirmeyi bir kural olarak kabul etmişti. Bununla birlikte, dostu Şalyapin yararına verilen bir opera gösterisine gitti ve yılbaşı akşamı, onuruna Sanat Tiyatrosu'nda düzenlenen bir şölene katıldı... Sahnede, oyuncuların tuluatı birbirini izledi. Gösterinin can alıcı noktası, doğulu prens kılığındaki atletik Şalyapin ile, ufak-tefek Sulerjitski arasındaki göstermelik bir döğüş oldu. Kavga sonunda barışan iki düşman, karşılıklı, bir Ukrayna şarkısı söylediler. Fuayede neşeli neşeli kadeh kaldırılarak noktalanan akşam yemeğinden sonra, masalar itildi ve çağrılılar, frak, üniforma ve alabildiğine dekolte, pırıl pırıl giysilerin fırdolayı dönüşlerinde dansa başladılar. Olga da, bu kasırgaya kaptırmıştı kendini hemen. Bir kenarda oturan Çehov, bu hayhuya, müzik ve gülmelere karşın, Gorki ile gevezelik etmeye çalışıyordu. Birbirlerini duymak için seslerini yükseltiyor, gizliden gizliye sevecen bakışlarla birbirlerini süzüyorlardı. Çehov, boğazında gıcık, öksürüp duruyordu. Biraz sonra Çehov, üzgün üzgün gülümseyerek şöyle dedi: «Bizim için, çok ilginç öksürük alışverişinde bulundular, diyebilirler.»

* Almanca, ölüyorum, demektir.

Ama Çehov, her zamanki gibi, Petrovka sokağındaki apartman dairesinde geçiriyordu akşamlarını. Çoğu kez, Bunin yanıbaşındaydı. Olga, tiyatroya, konsere ve yardım dernekleri adına yapılan satışlara gidiyordu sık sık. Kimi zaman, Nemiroviç-Dançenko, Çehov'u görmeye geliyordu. Şık bir kıyafet içinde puro ve kolonya kokuyordu. Akşam giysileri içinde, genç, pırıl pırıl, güzel kokular sürünmüş olan Olga kocasına şunları söylüyordu: «Ben yokken sıkılma Sevgilim. Hem, Bukişon* ile her zaman mutlu olduğunu biliyorum. Hoşça kal!» Bunin, Olga'nın elini öpüyor ve Olga, arkasında kavalyesi, çıkıp gidiyordu. İki dost yalnız kalınca, sere-serpe gevezelik ediyorlardı. Çehov, kendisini öyle rahat hissediyordu ki —Olga'nın öğütlerine uymak için— genç meslek arkadaşının önünde başını yıkamaktan çekinmiyordu. Temizlenip taranırken, Bunin'e, ailesinden, çocukluğundan, sanat anlayışından, son olarak okuduğu kitaplardan söz ediyordu. Bunin şöyle yazacaktı: «Sabahın dördüne doğru, kimi kez de, gün ağarırken Olga eve gelirdi. Şarap ve lavanta kokardı. *'Nasıl oluyor da hâlâ uyumamışsın Sevgilim? Senin için iyi değil. Bukişon, siz de hâlâ buradasınız! Sizinle birlikte, elbette ki canı sıkılmaz.'* derdi ve ben hemen kalkar, çekip giderdim.»

Bununla birlikte, Çehov'un Olga'yı koluna takarak sokağa çıktığı da olurdu. Sokaklarda onunla birlikte olmaktan gurur duyuyordu. Olga ona, kürklü bir palto ve kunduz kürkünden bir başlık yaptırmıştı. Böylesine giyim kuşamlı, çekine çekine, soluklana soluklana yürüyordu, mağazaların camlıklarına baka baka. Şansı yaver gider umuduyla, provaların çoğunda hazır bulunuyordu. Ama, Stanislavski'nin sahneye koyuşuyla, *Vişne Bahçesi*'nin günden güne anlamını yitirdiğini görüyordu. Karanlık, soğuk ve boş salonda, çenesine kadar kürklü paltosuna gömülü, öksürüğünü tuta tuta, gözlüğünü sinirli sinirli çıkarıp takarak, oyunun, yavaş yavaş, isteğinin tam tersi yönde geliştiğini

* Çehov, Bunin'e bu adı takmıştı dostlukla.

görüp üzülüyordu. Önce çekingen, sonra sonra öfkeli, kendisini dinlemek istemeyen Stanislavski'ye, görüşünü açıklamaya çalışıyordu. Stanislavski'ye göre, yazar, sahneye koyuşu eleştirerek, rolünün dışına çıkıyordu. Stanislavski, bir dostuna şunları yazıyordu: «Çiçekler tam açmaya başlarken, yazar geldi ve her şeyi altüst etti.»* Olga da «Direktörlerle yazar, ne birbirlerini anlamaya, ne de anlaşmaya yanaşmıyorlar» diyordu. Bu uyuşmazlığın kökeninde, yapıtın psikolojik yorumunda, temelde bir karşıtlık vardı. Çehov, yirmi kez söylemişti, *Vişne Bahçesi*'ni bir komedi, hemen hemen bir *fars* olarak tasarladığını. Stanislavski ise, bunda toplumsal bir dram görüyordu, kır kesiminin küçük soylularının, direşken ve girişken yeni zenginler karşısında silinişinin dramını. Çehov gelmeden önce, oyuncuları bu yönde koşullandırmıştı. Söz konusu, güldürmek ya da gülümsetmek değil, günün ekonomik zorunluluklarının mahkûm ettiği sevimli bir dünyanın yıkılışı karşısında seyircileri ağlatmaktı. Çehov, istediği kadar kıyameti koparsındı, sonunda Stanislavski'nin düşüncesi üstün geldi Çehov, kendini görmeye gelenlerden birine: «Neler olup bittiğini bilmiyorum. Ya benim oyunum iyi değil ya da oyuncular anlamıyorlar onu... Şimdi sahnelendiği durumda, *Vişne Bahçesi* oynanamaz.» diyordu. İlk gösteriden birkaç gün önce de, Yalta Okulu müdiresi, dostu Harkeiyeviç'e şunları yazıyordu: «Özel bir başarı beklemiyorum. Durum kötü görünüyor.»** Stanislavski'nin kendisi de, bir süredir, oyunun şöyle böyle karşılanmasından korkuyordu. Oyuna daha bir görkem kazandırmak için, Çehov'un kırk dördüncü doğum yıldönümüne ve yirmi beş yıllık yazın yaşamına rastlatarak, 17 Ocak 1904 tarihini seçmeye karar verdi.»*** Böylece, seyircilerin çekingenliğini gider-

* Stanislavski'nin 26 Aralık 1903 tarihli mektubu.

** 13 Ocak 1904 tarihli mektup.

*** Aslında, Çehov'un da söylediği gibi, bu jübile gerçeğe uymuyordu. Çünkü, Stanislavski, 1888'de çıkan ilk öyküsünü unutmuştu.

meyi, oyuncuları değilse bile, yazarı alkışlatmayı umuyordu.

Gorki ile Andreyev de, bu jübileden Çehov hesabına yararlanmaya karar verdiler. Ama bu, Marx'ı, Çehov'la olan sözleşmesini yeniden ele almaya çağırmak amacını taşıyordu. Birlikte, Marx'a gönderilmek üzere bir mektup yazdılar. Mektupta Rusya'nın, az bir zaman sonra, Çehov' un yazınsal etkinliğinin yirmi beşinci yılını kutlayacağını, Çehov'un hasta olduğunu, ülkeye yaptığı sanat hizmetine karşın, paraca güç durumda olduğunu ve yayımcının yurttaşlık ve kültür görevinin, güvenli bir deha adamının imzalamış olduğu bir anlaşmanın koşullarını iyileştirmek olduğunu belirtiyorlardı. Bu mektup, birçok yazar, sanatçı ve üniversitenin seçkin kişilerince imzalanmıştı. Çehov, bunu öğrenince, mektubun gönderilmesine karşı çıktı. Teleşov'a: «Marx'la yapılan bu sözleşmeyi kendi elimle imzaladım. Onu reddetmek hoşuma gitmez. Yapıtlarımı çok ucuza sattımsa, yalnız ben sorumluyum bundan... Ben aptallık yaptım. Marx başkasının aptallığından sorumlu değildir. Bir başka sefer daha dikkatli olurum.» diye yazıyordu. Yakovlev'e de şöyle yazıyordu: «Yapıtlarımı kendim yayınlamalıydım. Ama, daha beş yıl yaşayacağımı nasıl bilebilirdim o zaman? O günlerde yetmiş beş bin ruble bana tükenmez bir servet gibi görünüyordu. Şimdiyse, oyunlarımın geliri olmasa, hiçbir şeyim olmayacaktır.»

Bununla birlikte, oyuncular, gizliden gizliye, yazarlarının jübilesini, *Vişne Bahçesi*'nin ilk temsilinde kutlamaya hazırlanıyorlardı. Çehov, dostlarının kendisini seyirciler önünde onurlandırmak istediklerinden kuşkulanıyordu. Bu tür gösterilerden çekindiği için, 17 Ocak akşamı, evinde kalmaya karar verdi. Onun için, temsilin başları, onun yokluğunda gelişti, seyircilerin büyük üzüntüleriyle. Ama, ikinci perdenin sonunda, Stanislavski ve Nemiroviç-Dançenko ona bir pusula göndererek, seyircilerin, bağıra çağıra, kendisini istediklerini bildirdiler. Çehov, tiyatroya üçüncü perde sonunda geldi ve iki direktör onu, önce oyun-

culların ve Moskova'nın bellibaşlı edebiyat dernekleri delegelerinin toplandığı sahneye sürüklediler. Birinci sırada, karşısında, kendini alkışlayan ve coşkuyla uğuldayan dop dolu salonu gördü. Saygı toplantısı, jübilesi yapılan şaşkına dönmüş yazarın önüne yığılan armağanlar, çelenkler ve çiçek demetleriyle başladı. Sonra, tumturaklı ve birbirine benzer söylevler sökün etti. Gazeteciler, oyuncular, edebiyat derneklerinin başkanları, iltifatlardan nefret eden bir adamı övmek için sırayla konuştular. Çehov, sapsarı, kansız, eğitmen giysileri içinde büzülmüş, lambanın çığ ışığı altında gözlerini kırpıştırıyor, ellerini ne yapacağını bilemiyordu. Onun için en güç şey, öksürüğünü bastırmaktı. Baygınlık geçirecek gibiyken, salonda biri bağırdı: «Oturunuza!» diye. Ama, sahnede iskemle yoktu. Hem, Çehov, ölçüsüz övgüleri karşılamak için ayakta kalmak istiyordu. Bunun, en azından bir nezaket sorunu olduğunu düşünüyordu. Rusların ateşli söylevlere, yalancıktan bardak kaldırmalara olan tutkusunu, daha az gülünç bulmuyor değildi. Kendisini *keşfeden* Grigoroviç'in jübilesine gitmemiş miydi eskiden? Bir gün, Nemiroviç-Dançenko'ya, ölmekten çok, Goltsev'in, mezarı başında söylev çekmesinden korktuğunu söylememiş miydi? İşe bakın ki, *Rus Düşüncesi*'nin direktörü, altı kadem toprağın altındaymış gibi, şimdiden kutluyordu onu. İki söylev arasında, bütün Rusya'dan gelen telgrafları okunuyordu. Çehov, hep ayakta dinliyor, boşluğa gülümsüyor, buğulanan gözlüğünü siliyordu, bu gürültüye yabancıymış gibi. Törenin bitmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Oysa, locasının dibinde gizlenmiş olan Maria, övgülerin hiç durmamasını diliyordu. Kardeşinin başarısı, Maria'ya, yirmi yıllık özveri ve sevgisinin ödüllenmesi gibi geliyordu. Olga, çiğ ışıklı sahnede, kendisi de salonun loşluğunda, Anton'un yaşamında iki kadındılar. Sonunda, Nemiroviç-Dançenko, o güzel madensi sesiyle şöyle seslendi Çehov'a: «Sana çaktığımız selamlar yordu seni belki. Ama, bir şey yüreğine su serpmeli: Bilmiş ol ki, burada gördüğün, kültürlü Rus toplumunun sana

olan sevgisinin sadece bir örneğidir. Tiyatromuz, senin yeteneğine, yüreğinin sevecenliğine, ruhunun temizliğine öylesine borçludur ki, tam anlamıyla haklı olarak, bu benim tiyatromdur diyebilirsin.»

Bu çok sesli övgüler, ayakta var güçleriyle alkış tutan seyirciler önünde, bir saatten çok sürdü. Uzun süren son alkışlardan sonra, bitkin düşen Çehov, teşekkür etmeden sahneden çekildi. Töreni düzenleyenlerden biri olan Stanislavski şöyle diyecekti: «Jübile başarılı oldu ama, üzücü bir izlenim bıraktı. Orda, insan sanki bir cenaze havasını solukluyordu. Hepimiz çok üzüntülüydük.» Çehov'a gelince, bu tür törenlerin gülünçlüğünü eleştirmekle birlikte, karşılaştığı hayranlık ve sevgi gösterilerinden, gerçekten duygulanmıştı. «Beni öylesine cömertçe, sevinçle ve beklenmedik bir biçimde onurlandırdılar ki, hâlâ kendime gelemedim.»* diye yazıyordu Batiuşkov'a.

Aslında, seyirciler, oyundan çok, yazarı alkışlıyorlardı. O akşam, oyun, saygıya dayanan bir başarı kazanmıştı sadece. Basın, ölçülü davrandı. Sağcı gazeteler, oyunu, çok yinelenmiş bir konuyu sömürmekle suçluyor, solcu gazetelerse, bu *toplumsal trajedi*'de, kimi komik etkileri eleştiriyorlardı. Hiç kimse, *Vişne Bahçesi*'nde, Çehov'un sözünü ettiği *komedi*'yi görmüyordu. Bu anlaşılmazlık, onu öylesine rahatsız ediyordu ki, birkaç ay sonra, Olga'ya, şunları yazacaktı yakına yakına: «Oyunuma, dram adını koymak için, neden böylesine diretiyorlar afişlerde ve gazete ilanlarında? Nemiroviç-Dançenko ve Stanislavski, oyunumda, yazdıklarımdan bambaşka şeyler görüyorlar? Ne onun, ne öbürünün, oyunumu bir kerecik olsun, dikkatle okumadıklarına bahse girerim.»**

Gerçekte, *Vişne Bahçesi*'nin yarattığı coşku, konunun gizli trajedisiyle, kişilerin hafif gülünçlüğü arasındaki karşıtlıktan kaynaklanmaktadır. Çehov'un burada dramatik

* 19 Ocak 1904 tarihli mektup.

** 10 Nisan 1904 tarihli mektup.

gerilimi, öbür oyunlarından daha çok, eylem yokluğu doğuruyordu. Anıştırmalı, uyuşuk, gündelik bir diyaloğun büyüsüne kendini kaptıran seyirci, artık hiçbir atılım beklemiyordu. Hatta, taşra yaşamının sessiz akışını, çözüm getiren bir olayın altüst etmesinden korkar olmuştu. Kendi kendine, elverir ki, *Vişne Bahçesi* satılmasın demekteydi. Çünkü, oyunun merkezi, çok geçmeden, mal sahiplerinin elinden çıkacak olan, şu anılarla yüklü, iflasın eşiğindeki eski aile yuvasıydı. Mal sahipleri, yine de düşçül insanlardır. Liyubov Raniyevskaya ve kardeşi Leonid Gayev, bu sayfiye evindeki geçmişlerini, çocuklarının geçtiği odaları, çiçeğe durmuş vişne ağaçlarını düşünmektedirler özlemle. Ama bunlar, çok sevdikleri bir yeri elde tutmak için hiçbir girişimde bulunamayan gevşek yaratıklardır. İkisi de, karar vermekten nefret ediyor, can sıkıcı yükümlülükleri ertesi güne erteliyor ve işin içinden çıkmak için şanslarına güveniyordu. Liyubov Raniyevskaya, yurtluğun satışını önlemek için araya girebilecek olan zengin halayı görme zahmetine bile katlanmıyor; Gayev de yıkımı beklerken bilardo oynuyordu. Zaten, Liyubov Raniyevskaya'nın, Paris'te, kendine tutkun bir sevgilisi vardı. Gayev ise, bir bankada bulacağı bir iş için çok sevinmektedir. Aniya ve Trofimov'a gelince, bu evli çift, gençliği temsil etmektedir, Vişne bahçesinin yitimini güle oynaya karşılamaktadırlar. «Bütün Rusya, bizim meyva bahçemizdir. Topraklarımız geniş ve güzel. Sayısız olağanüstü yerler var» diyordu Trofimov, Aniya'ya. Vişne bahçesinin yazgısı karara bağlanırken, genel tasasızlık, üçüncü perdenin ayaküstü düzenlenen şöleninde çıkıyor ortaya. Herkes vals yapıyor, satışın korkunçluğunu unutmak için içiyor, flört ediyordu. Evin üstüne ölü toprağı serpilmiş gibiydi, ve ev sahipleri, evin yıkıntısı üstünde dans etmekteydiler sanki. Yurtluğu satın alan kişi, kaba-saba, kararlı ve pratik bir adamdır. Vişne bahçesini yerle bir edip, toprakları ağaçsız bırakacak, sonradan satmak üzere villalar yapacaktı. «Babamın ve büyükbabamın köle olduğu, onların mutfağa bi-

le alınmadığı bu yurtluğu satın aldım» diye sesini yükseltmektedir. Para kaygısıyla, güzelliği, şiiri yokeden bu adam, kararsızlıklarıyla bu kaybı önlenemez duruma getiren öbür kişilerden daha az kınanabilir. O, mal mülk sahiplerinin temsil ettiği o eski, kaderci, çökmekte olan sevimli Rusya karşısında, geleceği çalışmada ve soyut akılda simgeliyordu. Yazarın, belki de öbür oyunlarından daha da sade olan *Vişne Bahçesi*, oyunun aileye değin ince alaylı havasından alıyordu büyüsünü. Görünüşte çok basit bu karşılıklı konuşmaları dinlerken, seyirci, yıllardan beri bu insanların yakınında yaşamış, geçmişlerini tümüyle bildiği kendisinin de bu bayağı cennetin bir konuğu olduğu duygusuna kaptırır kendini; her nesnenin bir kutsal emanet olduğu ve bugün yıkıcıların kolladığı bir cennetin konuğu. Çehov' un mucizesi, bu gülme ve utanıp sıkılma, ince alay ve üzüntü karışımındadır. Efendilerinin unuttuğu emektar uşak Firs, terk edilen evde tek başına kaldığında ve vişne ağaçlarını kökünden kesmeye gelen oduncuların balta sesleri uzaktan uzağa yankılandığında, seyirciler, artık kimi suçlayacaklarını, kime acıyacaklarını bilemez olmaktadırlar. Çünkü yazar, kişiliksiz ve kararsız kişileriyle alay ederken, onların kusurlarını büyük bir sevgiyle betimlemektedir. Vişne bahçesinden ayrılırken Aniya, «Hoşça kal ev! Hoşça kal eski yaşam!» diye bağırır. Trofimov da, sevinçli sevinçli «Merhaba yeni yaşam!» diye yanıt verir. Bu, yükselen kuşağın umut çığlığıdır. Ama, oyunun son sözünü Firs söyler: «Yaşam çekti gitti, daha başlamamış gibi sanki.»

Temsilin ertesi günü, Çehov'un düşüncesi de bu olmalıydı. Birden aylak, coşkusuz ve kaygısız kalan Çehov, artık hiçbir şey yazamayacağı kanısına varmıştı. Vakit öldürmek için, *Vişne Bahçesi*'nin provalarını düzeltiyor, elinde kurşun kalemi, *Rus Düşüncesi*'nden gönderilen yazıları okuyordu. Aynı zamanda, kendini görmeye gelenleri karşılıyor ama direnişlerinden yakınıyordu. Dr. Sredin'e şunları yazıyordu: «Burada insanlar kaynaş kaynaş. Durmadan, gelenleri karşılamak ve uğurlamak zorundayım. Bo-

yuna konuşuyorum. Oysa, serbest olduğum çok az anlarda, Yalta'daki evime dönmeyi düşünmeye başlıyorum. Açıkça söyleyeyim, canla-başla düşünüyorum bunu.»*

Çehov'un dostlarıyla, yeni bir tartışma konusu vardı: Rusya ile Japonya arasında patlak veren savaş. Basının yaydığı yalanlara güvenmemekle birlikte, tez elden bir Rus başarısını umarak yurtseverce davranıyor ve pek inanmasa da, doktor olarak orduya katılmaktan söz ediyordu. Ama, birisi, ona askeri olaylar üzerine bir piyes yazmasını önerince, şöyle bir yanıt verdi ona: «Dinleyin, aradan yirmi yıl geçmesi gerek. Şimdiden bunun sözünü etmek olanaksız. Önce, yazarın ruhu dingin olmalı. Ancak o zaman, yan tutmaz.» Unutulmuşluğun derinlerinden yüze çıkan Lidya Avilova, savaş kurbanları yararına çıkarmak istediği bir derlemeye bir öykü vermesini isteyince Çehov, bu tasarısından vazgeçmesini istedi ondan. Çehov'a göre, tek akıllıca girişim, yaralılar ve onların yolaçtığı acıma duygusuyla ilgili, dünya edebiyatından en güzel metinlerle bir antoloji yayınlamak olurdu.** Aynı mektupta Çehov, Yalta'ya gitmeye hazırlandığını bildiriyordu ona. Tiksinç bulduğu şu Kırım'da kendini çeken şeyin ne olduğunu doğru dürüst bilmiyordu. Bu, «Benim Sibiryamdır» diyordu. Mavi gök altında bir hapishane. Ama, vazgeçmiyordu ondan. Hastalığı onu, acınası gidiş gelişlere zorluyordu. Sık sık ev değiştirerek, ölümü şaşırtmak istiyordu, sanki. Burun buruna geldiği yıpranmışlık aşamasında, Alçuler ya da Ostroumov'un öğütlerine artık aldırış etmiyordu. Bununla birlikte, bu sonuncunun, kendine yazı Moskova'da geçirmesini öğütlediğini anımsadı ve Olga'yla Tsaritsino'da, kiralık bir villayı görmeye gitti. Güneşli ve buzlu bir havada, üstü açık kızakla yolculuk yapmak, kuşkusuz bir düşüncesizlikti. Ama, Çehov, bundan sonsuz bir zevk aldı, bembeyaz ovaya bakarak, diri havayı ciğerlerine çeke-

* 20 Ocak 1904 tarihli mektup.
** 7 Şubat 1904 tarihli mektup.

rek, çıngırak seslerini ve katı kar üstünde patenlerin şıngırtısını dinleyerek. O akşam evine dönerken, Çehov, Lidya Avilova'dan yeni bir mektup aldı. Lidya, Çehov'la yeniden ilişki kurmak istiyordu kuşkusuz. Lidya, taktik değiştirerek, eski beceriksizliklerinden dolayı kendini suçluyor açık yürekli bir açıklama amacıyla buluşma umudunu dile getiriyordu. «İstemediğiniz halde, açık yüreklilik yaptığım için bağışlayın beni, Anton Pavloviç.» diye yazıyordu ona, «Aramamakla birlikte bu fırsatı yakaladım. Size, hep derin bir saygı beslediğimi ve size her zaman insanların en iyisi gözüyle baktığımı söylemeden ölürüm diye korkuyorum. Gözünüzden düştümse de, ne önemi var? Böyle olması gerekti. Bu, yaşamımın en büyük üzüntüsü oldu. Şimdi bunu dile getirmemin tam zamanıdır. Beni bağışlamanızı ve anlamanızı istiyorum.»*

Çehov, tuzağa düşmekten korkuyordu kuşkusuz. İçgüdülerini denetleyemeyen, kafası karışık bu kadınla, yeniden bir mektup alışverişine girmek niyetinde değildi hiç. Uzun süredir, yaşamından çıktığını nasıl anlamıyordu? Çehov, mektuplaşmalarına son noktayı koyan bir pusulayla yanıtladı onu: «Bağışlayın beni. Buz kesmiş durumdayım, Tsaritsino'dan yeni döndüm eve. Elim zor bela yazabiliyor. Bavullarımı hazırlamam gerek. Size iyilikler diliyorum. Neşeli olun ve yaşama daha az karmaşık gözle bakın. Çünkü, yaşam, çok daha basittir gerçekte. Hiçbir şeyini bilmediğimiz bu yaşam, biz Rusların ruhunu kemiren bütün o acı çektirici derin derin düşünmelere değer mi? Sorun varlığını korumakta.»**

Ertesi gün, 15 Şubatta, Çehov, Olga'yla vedalaştıktan sonra Sivastopol trenine bindi. Oradan vapurla Yalta'ya gidecekti. Evine vardığında, komşu villada, kardeşi Aleksandr'ı, karısı, en küçük oğlu, bir sütnine ve bir köpek bulunca, şaşırdı, biraz da tedirgin oldu. Onlar, bir ay kalmak

* 9 Şubat 1904 tarihli mektup.
** 14 Şubat 1904 tarihli mektup.

üzere Kırım'a gelmişlerdi. Anton'un kaygıları çarçabuk dağılıverdi. Aleksandr artık içki içmiyordu, saçma-sapan konuşmuyordu. Konuşmaları hayli ilginçti. Ne yazık ki, az sonra Başkente gitti.

Çehov'un dönüşünde, haber almaya koşan Dr. Alçuler, onu oldukça iyi görünce şaşırdı. Hastası, jübilesi dolayısıyla, kendine verilen türlü armağanları gösterdi ona. Çehov'un en çok beğendiği, geliştirilmiş bir olta kamışıydı. Alçuler ise, XVIII. yüzyıldan kalma bir gümüş hokkayı beğendi. Çehov, ona neşeli neşeli: «Madem bu kadar hoşunuza gitti, ceza olsun diye, size verilmesi için gereğini yapacağım.» dedi.

Ne var ki, Çehov'un neşesi uzun sürmedi. Başka yerde olduğu gibi, burada da can sıkıcı konuklara sinirlendiğini söylüyor ama, kapıyı suratlarına kapatmayı göze alamıyordu. Moskova'dan niçin ayrıldığını kendine sorar oldu çoktan. «Oradaki apartman dairesi akıl almaz yükseklikte olmasaydı, bıkardım oradan» diye yazıyordu Olga'ya 23 Şubatta. Dört gün sonra da: «Yaşam can sıkıcı ve önemsiz burada. Çevremi kuşatan insanlar, hiç de ilginç değiller, hiçbir şeyden hoşlanmıyorlar, her şeye karşı kayıtsızlar» diye yazıyordu ve yazı, karısıyla, Moskova yakınlarında bir villada geçirmeyi düşlüyordu. «Yaz için tasarıların var mı? Nerede yaşayacağız?.. Düşün, Sevgilim villayı... Belki bir şeyler bulursun... Tsaritsino'ya gidip gelişimizi öyle sevinçle anımsıyorum ki!»

Vişne Bahçesi'nin gitgide artan başarısı konusunda Moskova'dan aldığı haberler Çehov'u keyiflendirmeye yetmiyordu. Oyunu, taşrada, tıklım tıklım dolu salonlarda sergileniyordu. Ama, Çehov, oyununun kötü oynandığı kanısındaydı. Olga'ya şunları yazıyordu: «On iki dakika sürmesi gereken bir perde, sizlerle kırk dakika sürüyor. Bir tek şey söyleyebilirim, Stanislavski, oyunumu katletti. Ama,

Tanrı onunla olsun! Kızmıyorum ona.»* Karpov'a** da şunları yazıyordu: «Benim *Vişne Bahçesi* mi bu? Bunlar benim kişilerim mi? İki ya da üç rol dışında, hiçbir şey benim değil. Ben, yaşamı dile getiriyorum. Bu, iç karartıcı burjuva yaşamıdır kuşkusuz. Ama, tatsız tussuz, sulugöz bir yaşam değil. Beni, kimi kez sulugöz, kimi kez can sıkıcı bir yazar yapıveriyorlar. Ciltlerce neşeli öyküler yazdım. Eleştirmenlerse, beni ağlamış suratlı bir insan kılığına soktular...» Aşırı ölçüde sinirli olan Çehov, tiyatroya olan inancına, ancak 2 Nisanda, oyununun Petersburg'daki ilk temsili dolayısıyla Stanislavski'den aldığı telgrafla, yeniden kavuştu: «*Vişne Bahçesi*'nin seyirciler önündeki başarısı, Moskova'dakinden kıyaslanmayacak denli büyük oldu.» Bu yargıyı Nemiroviç-Dançenko'nun telgrafı doğruladı: «Tiyatroyla uğraştım uğraşalı, seyircilerin, psikolojik dramın en ufak ayrıntısı karşısında, böylesine yoğun bir biçimde, etkilendiğini anımsamıyorum. Çehov'un çoğu oyunları için hep aynı gelişim olurdu: İlk seyircilerce çekingen hatta düşmanca karşılama, sonra birden, bir patlama gibi gerçek başarı. Çehov'un, bunca yıldır, seyircilerdeki bu görüş sallantısına alışmış olması gerekirdi. Ama, hep şaşırır, incinir, sonra, yüreğinin derinlerinden bir acı turtu ile dinginleşirdi yeniden. Ne var ki, bu kez, Olga'ya, kimi basının zehirli saldırılarına önem vermemesini yazdı: «Ne yaparlarsa yapsınlar, sizi çökertecek güçleri yok. Çünkü, sanatçı olarak benimsediğiniz amaca çoktan ulaştınız. Onun için de, bugünü ve geleceği hemen kayıtsızca düşünebilirsiniz».*** Olga artık, kendini kocasına adamak için tiyatroyu bırakmayı düşünmüyordu. Çehov da, bütün yılı onunla geçirmeyi tasarlamıyordu. Yanıbaşında sürekli kadın bulunmasına katlanamazdı kuşkusuz. Olga, ona

* 29 Mart 1904 tarihli mektup.

** Suvorin'in tiyatrosunun müdürü. Karpov'un Anılar'ında geçen sözler.

*** 31 Mart 1904 tarihli mektup.

uzaktan çok arzulanır geliyordu! Çehov, hemen her gün, ona mektup yazıyordu. Ona *küçük kısrağım, olağanüstü küçük parçam, sevgili büyük oyuncum, küçük köpeğim, en büyük sabırsızlıkla seni görmeyi bekliyorum, ey benim Sevincim!* diye sesleniyor, «sensiz şöyle böyle yaşıyorum. Gün geçti gitti, Tanrıya şükür, düşüncesiz, iskambil falı açıyor bir köşeden bir köşeye dolaşıyorum»* diye yazıyordu. Ertesi gün «Yolculuğum, villam ve bütün yaşamla ilgili buyruklarını bekliyorum. Seni pataklamak, fena halde pataklamak istiyor canım, sana gücümü ispatlamak için. Pertoskave Tverskaya sokaklarında dolaşmak istiyorum seninle.» Daha sonra da «Karım yokken fena halde canım sıkılıyor ve bir metres edinmekten korkuyorum... Bana soruyorsun, yaşam ne diye. Bu, tamıtamına havuç nedir diye sorman gibi. Havuç havuçtur. Daha fazlasını bilmiyor kimse.»**

Bu şaka, Çehov'un metafizik sorunlar karşısındaki tutumunu simgesel olarak özetliyor. Öbür dünya üstüne bütün felsefesel ve dinsel açıklamalar yanlış gö ünüyordu ona. Eğer Tanrı varsa, diye düşünüyordu, bir karışlık aklımızla ölçmeye kalkmak O'nu küçültmek olur. Çehov not defterine şunları yazıyordu: «İnsanda ölen, sadece beş duyumuza bağlı olan şeydir. Ama bu duyular dışındaki her şey, büyük bir olasılıkla, uçsuz bucaksız, tasarlanamaz ve yüce olan her şey, yaşamayı sürdürüyordur.»

Arada bir Çehov, yazı yazma susuzluğu duyuyordu. Ama, sürekli çalışmaya katlanamayacak denli güçsüz olduğu için, uyuşukluğuna özürler ileri sürmeye çalışıyordu: Kuşkusuz, onu rahatsız eden birtakım saygısız insanlardan başka, bir de uzakdoğudaki savaş haberleri vardı. Olga'ya şöyle diyordu: «Çalışıyorum ama, baştan sona başarısız. Bana öyle geliyor ki, savaş yüzünden kimse bizi okumayacak.» Çehov, bütün yurttaşları gibi, gazetelere

* 10 Nisan 1904 tarihli mektup.
** 20 Nisan 1904 tarihli mektup.

saldırıyor ve Rus bozgununa çok üzülüyordu. Tek umudu, çarpışmaların az zamanda durmasında ve savaşan devletlerin, Rusya için pek az şanlı olsa da, barış imzalamalarındaydı. Eline kalem almaktan vazgeçerek, keyfi yerine gelince, yeni oyunlar yazmayı düşlediğini söylüyordu. Böylece, oyuncu Orleniev'e, onun için, sansürden geçmeden yabancı ülkelerde sahnelenebilecek üç perdelik bir komedi yazmaya, hatta, oyunun metnini gelecek Eylülde sunmaya söz verdi. Stanislavski'ye de, yeni bir dram tasarısından söz etti: başkişisi, kendini hiçe sayan ya da aldatan karısından düşkırıklığına uğrayan Kuzey Kutbuna gitmekte olan bir bilim adamı olacaktı. Son perdede, buzlara saplanmış geminin güvertesinde tek başına duran bilgin, kutup denizinin gerçek dışı ışığında, karısının gölgesinin dalgalandığını görecektir.

Yaratma gücünün olaysız dönüşünü beklerken Çehov, çalışma odasında, elleri boş, bakışları uzaklarda saatlerce oturuyordu. Bir şeylerle uğraşmış olmak için Goltsev'in *Rus Düşünce*'si adına gönderdiği yazıları düzeltiyor ve kısa raporlarla geri yolluyordu. Aynı zamanda not defterindeki kurşun kalemle yazdığı yazıları silinebilirler diye, mürekkeple yazıyordu. «Bunlarda, beş yüz sayfalık kullanılmamış gereç var» diyordu kendini görmeye gelenlerden birine.* «Bu, beş yıllık bir çalışma eder. Bütün bunları yazabilirsem, ailem yoksulluktan uzak kalır.»

Nisan ortalarından beri, öksürüğünün ve bağırsak ağrılarının azmasından yakınıyordu. Sobolevski'ye şunları yazıyordu: «Öyle sanıyorum ki, bütün bunlar, tıpkı kötü huylu bir kadın nasıl hem sevilir hem nefret edilirse, benim de sevdiğim ve nefret ettiğim iklimi andırıyor.»** Çehov, sağlık durumunun kötü olmasına karşın, yerinde duramıyordu. 1 Mayısta gitmeye karar verince, önlem olarak, bir dişini doldurtmak için bir dişçiye gitti ama, Dr. Alçu-

* Garin Mihailovski.

** 20 Nisan 1904 tarihli mektup.

ler'e danışmaya yanaşmadı. Bu yeni sıvışıp kaçmanın sevinciyle Olga'ya şunları yazıyordu: «Moskova'ya öğleden önce geleceğim. Çünkü ekspres çoktandır işlemeye başladı... Küçük köpeğim, küçük köpeğim benim, seni ne denli özlemişim.»*

Bu kez, Çehov, uzun yolculuğa dayanamadı. Yolda öksürük nöbeti tuttu ve 3 Mayısta, Moskova'da, trenden inerken, bir ayağını öbürünün önüne güç bela atabildi. Olga, onun için Leontiyevski sokağında, asansörlü yeni bir daire tutmuştu. Çehov, dairenin rahatlığının tadına varmaya fırsat bulamadı: hemen yatağa yatmak zorunda kaldı. Olga, kendilerinin aile doktoru bir Almanı, Dr. Taube'yi çağırdı. Doktor, hastanın durumunun ağır olduğunu saptamaktan başka bir şey yapamadı. *Bağırsak nezlesi* ile birlikte *satılcan depreşmesi* tanısını koydu. Bu da, kuşkusuz, veremin karın bölgesine yayıldığını gösteriyordu. Çehov, nefes almakta gitgide güçlük çekiyordu. Ateşi yükselmişti, titriyordu. Bacakları sancılar içindeydi. Acılar yüzünden okuyamıyordu ve hastalığın bel kemiğine de yavılmış olmasından korkuyordu. Dr. Taube, kalbini morfin iğnesiyle destekledi, sıkı bir rejim koydu ve onu yatakta kalmaya zorladı. Biraz iyileşir gibi olunca da, Berlinli bir verem uzmanına görünmek için Almanya'ya gitmesini öğütledi. Çehov, yeniden eline kalem alır almaz, Dr. Sredin'e şunları yazdı: «Karım, hasta kocasının başucunda. Ne mutlu! Böyle bir hastabakıcı görmedim ömrümde. Bu demektir ki, evlenmem iyi, çok iyi olmuş. Yoksa, şimdi ne yapacağımı bilemezdim.»** Maria'ya da şunları yazıyordu: «Hep yataktayım. Bir kez olsun giyinmedim, dışarı çıkmadım, Senin gittiğin zamanki durumdayım. Evvelsi gün, hiçbir neden yokken birden satılcan oluverdim... Şimdi her şey iyi... Daha rahat nefes alıyorum astım krizlerim hafifledi, Doktorumdan memnunum.»***

* 22 Nisan 1904 tarihli mektup.
** 22 Mayıs 1904 tarihli mektup.
*** Aynı tarihli mektup.

Ayağa kalkma zamanını beklerken, yazıları okuyup notlar düşmeyi, düşüncesine danışanların mektuplarını yanıtlamayı, Taganrog devlet kitaplığına kitap balyaları yollamayı ve Maria'ya, Yalta'daki bahçeye bakmasını tenbihlemeyi sürdürüyordu. Çehov'u görmeye gelen dostlar onu, robdöşambrıyla bir Türk divanı üzerine uzanmış buluyorlardı. Özensiz kılığından ötürü özür diliyor, neşeli ve her şeye karşı meraklı görünmeye çalışıyordu. Ama gelenler, yanaklarının çöküklüğü, yüzünün balmumu gibi sarılığı ve bakışlarının baygınlığı karşısında çarpılmışa dönüyorlardı. Dr. Rossolimo, bütün veremliler gibi, ellerinin ateş içinde, yanaklarının al al olmasına karşın, Çehov'un, hastalığından neşeli bir aldırışsızlıkla söz ettiğini gördü. Çehov, iyileşeceğini umuyor muydu acaba? Yoksa, buna inanıyormuş gibi mi davranıyordu?

Eskiden, yazı yazmaya başladığı günlerde Çehov'u yüreklendiren şair Guiliyorovski ile gençliklerinin tuhaflıklarını anıyorlardı. Guiliyorovski, bozkırlarda kazaklar arasında yaptığı yolculuğu anlatırken Çehov: «Ah Bozkırlar! Bozkırlar! Ne mutlu insansın sen! İnsan, şiire ve güce orada rastlar. Her şey bronz rengindedir orada. Buradaki gibi değil!» diyordu, sesini yükselterek. Sonra, dudaklarında çocuksu bir gülümsemeyle gözlerini yumuyor ve başı yastığına düşüyordu. Guiliyorovski: «Bozkırı görüyordu galiba» diye düşünüyordu.

Ay sonuna doğru Çehov'un ateşi düştü ve ayağa kalkacak denli güçlendi. 31 Mayısta, kızkardeşine sevinçten uçarcasına şunları bildiriyordu: «Düşün hele bir, bugün ilk kez çizmelerimi ve redingotumu giydim... Yine ilk kez, arabayla gezintiye çıktım...» Dr. Taube'ye göre, bu koşullarda Çehov'un Almanya'ya gitmesi için hiçbir engel kalmamıştı. Çehov, Olga'ya ve kendisine Berlin treni için bilet almıştı bile. Moskova'dan 3 Haziran 1904'te ayrılacaklardı.

Dostlar, iyi yolculuklar dilemeye geldiler. Aralarında, yazar Teleşov da vardı. Teleşov, birkaç hafta içinde, hastanın görünüşündeki değişikliklere üzüldü. Çehov onu, di-

vanda otururken karşıladı. Robdöşambrı üstündeydi, başı ve sırtı yastıklarla desteklenmişti. Bacakları battaniye ile örtülüydü. Çehov, artık dar omuzlu, bumburuşuk ve solgun yüzlü ufacık bir adamdı. İskeleti çıkmış elini uzatarak ona üzgün bir bakışla: «Yarın gidiyorum. Allaha ısmarladık. Ölmek için gidiyorum.»* dedi.

Gördüklerinden ve duyduklarından sarsılan Teleşov susuyordu. Sonradan şöyle yazacaktı: «Birbirimizi son kez gördüğümüze kuşkum yoktu. Ne kadar da apaçıktı bu! O anda, yeniden yüksek sesle konuşmaktan, ayakkabılarımla gürültü yapmaktan korkuyordum. Sevecen bir sessizlik gerekliydi. Bu birkaç sözcük, açık yürekle karşılanmalıydı. Çünkü benim için, hiç kuşkusuz, Çehov'un o temiz ve soylu ruhundan gelen son sözcüklerdi bunlar.»

Kendinden söz etmeye yanaşmayan hasta, edebiyat grubu *Çarşamba Kulübü* arkadaşlarına selam söylemesini, onlara mutluluk ve başarı dileklerini iletmesini rica etti Teleşov'dan. O zaman, gözlerinde, kaçınılmaz olana gülümsemeyle boyun eğme tutumu okunuyordu. «Bunin'e söyleyin, yazsın, daha çok yazsın. Büyük bir yazar olacak. Evet, söyleyin bunu benim tarafımdan. Unutmayın!»

Teleşov'un onu görmeye geldiğinde gördüğü sayrılı üzüntü, 15 Haziran 1904'te, karı-kocanın Berlin'e varmasıyla yok oldu bir mucize olarak. Savoy otelinin rahat bir odasına yerleşir yerleşmez Çehov, kendini daha iyi hissetti. Her zamanki gibi, yer değişikliği ona, enerjisini yeniden kazandırıyordu. Sürekli göçebe yaşamı sürdüren Çehov, gezilere çıkarak, bedence ve ruhca yenileniyordu. Kızkardeşine yazdığı ilk mektuplardan başlayarak, iştahla yemek yediğini, gözle görülürcesine toparlandığını, bacağındaki ağrıların ve ishalinin geçtiğini, bütün günü, Berlin'i dolaşarak, dükkanları gezerek, Tiergarten'de arabayla gezinerek ayakta geçirdiğini söylüyordu. Yabancı bir kentte,

* Çehov, «ölmek» için daha çiğ bir terim kullanmıştı. Ama, Teleşov, **Anılar**'ında bunu söylemekten çekinmişti.

kaybolmuş iki gezgin olma duygusu, kendini karısına yaklaştırıyordu. Olga ile ilk kez, Rusya dışında bulunuyordu. Onun yanıbaşında, yeni bir dünyayı keşfetmenin ve turist olarak izlenimlerini birbirlerine aktarmanın sevincini tadıyordu. Hâlâ bir tek güzel Alman kadınına rastlamadığını, hepsinin de *berbat giyindiğini* söylüyordu alaylı alaylı. «Buna karşın, Berlin'de çok rahat yaşanıyor, doyasıya yiyip içiliyordu. Yaşam pahalı değil. Atlar besili... Sokaklar tertemiz, düzen egemen.»* diye yazıyordu. İyimserliğe kapılıp, sonradan, bir süre İtalyan göller bölgesinde kalmayı ve Ağustosa doğru İstanbul'dan geçerek Yalta'ya dönmeyi bile tasarlıyordu.

Dr. Taube'ın hastasını gönderdiği verem uzmanı seçkin doktor profesör Karl Ewald, geleceğe olan bu mutlu güveni paylaşmıyordu. Profesör Ewald, Çehov'u özenle yokladı, elden hiçbir şey gelmez anlamında kollarını havaya kaldırdı ve her türlü tedavinin artık hiçbir şeye yaramayacağına inanır gibi, bir şey söylemeden çekip gitti. Dr. Alçuler şöyle yazacaktır: «Acımasız bir şeydi bu, kuşkusuz. Ama, Ewald'ın tutumu, böylesine hasta bir adamın böyle bir yolculuğa çıkmasına, hem nereye gitmek için izin verildiğini anlamamasıyla açıklanıyordu.» Çehov'u gören, *Rusya Haberleri*'nin Berlin muhabiri İllos da, direktörü Sobolevski'ye şunları yazıyordu: «Çehov'un günlerinin sayılı olduğu izlenimini edindim. Bana, ağır hasta göründü, korkunç ölçüde zayıftı, öksürüyordu, en ufak bir harekette, güçlükle nefes alıyordu. Hep yüksek ateşi vardı.»

Aynı gazeteci, Çehov ve Olga ile birlikte Potsdam garına gitti. Berlin'de üç gün kaldıktan sonra, karı-koca, Kara Orman'da Badenweiler'e gitmek üzere trene bindiler. İllos şöyle yazıyordu: «Potsdam garının küçük merdivenlerini güçlükle çıktı. Dakikalarca oturup soluk almaya çalışıyordu. Tren kalkarken, yerinden kımıldamamasını istememe karşın, vagonun penceresinden eğildi ve tren sarsılırken, başıyla uzun uzun işaretler yaptı bana.»

* Maria'ya 8 Haziran 1904 tarihli mektup.

Kara Orman'ın batı sınırında, Bal'in kırk kilometre uzağında bulunan tertemiz, sıradan ve sessiz küçük su kenti Bad, Çehov'a, iyileşmek için düşlenen bir yer gibi göründü. Olga ile birlikte, ilk iki günü, bir aile pansiyonunda geçirdiler. Sonra, parayla özel bir ev olan Frederike villasına yerleştiler. Villanın büyük bahçesinden, düzgün ağaçlıklı yollar, iyi bakımlı çiçekliklere dek ta uzaklardaki dağlar görünüyordu. Çehov, açık havada, sabahtan akşamın yedisine dek, rahat bir koltukta oturuyor, ya da yarı uzanıp kalıyordu. Kızkardeşine, burada, güneşin insanı yakmadığını, okşadığını yazıyordu. Bölgenin doktoru Schwöhrer yetkiliydi ve sevimli bir yaklaşımı vardı. Onun öğütlediğine göre hasta, tam dinleniyor ve yararlı besinler yiyordu: Kakao, bir ölçüde tereyağı, havanda dövülmüş yulaf çorbası, çay ve *uykuyu kolaylaştırmak için* çilek. Çehov, bütün bunların *çok şarlatanlık* olduğunu homurdanmakla birlikte, sonucun doyurucu olduğunu kabul ediyordu. Şimdilerde daha iyi uyuyor, artık bacaklarında da ağrı duymuyordu. Maria'ya, inanılmaz bir hızla güçlendiğini yazıyor ve annesine, 13 Haziran tarihli mektubunda şöyle diyordu: «Sağlığım iyi yolda, belki bir hafta içinde bütünüyle iyileşmiş olacağım.» Olga da umutlanıyordu. Öyle ki, arada bir dişlerine baktırmak için Bal'e gidiyor ve kocasını yalnız bırakıyordu. Kocasına beyaz faniladan bir giysi ısmarlamak için Friburg'a da gitti.

Bununla birlikte, bir haftalık rahatlık sonunda Çehov, tedirginlik, can sıkıntısı ve değişiklik gereksinimi duymaya başladı yeniden. Badenweiler'in Almanlara özgü sessiz rahatlığını övdükten sonra, orada söndürülen bir alev durumunda olmaktan yakındı: «Almanların sessizliğine ve dinginliğine alışamıyorum bir türlü» diye yazıyordu kızkardeşine, «Evin içinde ve dışında, sabahın yedisinde ve öğle vakti, berbat bir orkestra bahçede çalmasa, ses seda yok. Burada insan, bir habbecik yetenek, bir damlacık ince zevk bulamıyor. Buna karşılık, düzen ve karşılıklı dürüstluk. Bizim Rus yaşamımız, İtalyanların ve Fransızların ya-

şamı bir yana, daha bir yetenekli.» Dr. Schwöhrer'in bilgisi bile, şimdi ona güvenilmez görünüyordu. «Bana bakıyor, yani beni yoklamaya geliyor... Tedavisi, Moskova'da gördüklerimden farklı değil. Aynı aptalca kakao, aynı yulaf çorbası.»* Şimdiden Badenweiler'den ayrılmak onun için söz konusu olmadığından, *çok bayağı* bulduğu Frederike villasını bırakıp oranın en iyi oteli olan Sommer oteline yerleşerek sabırsızlığını yatıştırdı. Orada, odasının balkonuna oturmak ve saatlerce, karşıdaki postahane dolaylarında insanların gidip gelişini seyretmek hoşuna gidiyordu. Hep, yolculuk tasarıları yapıyor, izlenecek yolları inceliyor, Trieste ya da Marsilya'nın çeşitli vapurlarının Odessa'ya kalkış tarihlerini soruyordu.

Bu arada, bir sıcak dalgası Badenweiler'i kasıp kavuruyordu. Bu ağır ve nemli havada, akciğerleri, yarı yarıya harabolan Çehov, boğulur gibi oluyordu. Rossolimo'ya şunları yazıyordu: «Burada sıcak dayanılır gibi değil. Yangın var, diye bağırası geliyor insanın.»** Bu kavurucu sıcak yüzünden mi, yoksa yer değiştirmesinden mi, gücünü yitirmişti yeniden. Almanya'ya geldiğinden beri, ilk kez, umutsuzluğunu sevgili Maria'ya söylemezlik edemiyordu: «Lezzetli yemekler yiyorum. Ama, az geliyor ve midemi bozuyorum. Buranın tereyağını yiyemiyorum. Hiç kuşku yok, midem her zaman hasta. Buna, perhiz yapmaktan, yani hiçbir şey yememekten başka çare yok. Nefes alıp verme güçlüğüne gelince, yine bir tek çare var: Kımıldamamak.» Mektubu, Maria'nınkiyle kesişti. Maria ona, sağlığı iyi olduğuna göre, kardeşi İvan'la birlikte, Kafkasya'ya gitmeye hazırlandığını bildiriyordu. «Kendine iyi bak Sevgili Antoşa,» diye yazıyordu, «öksürmemeye ve daha çok yemek yemeye çalış, gücünü topla ve eve dön.»

29 Haziranda Çehov, zorlu bir kriz geçirdi ve kalbini desteklemek için doktor ona morfin iğnesi ve oksijen bu-

* Maria'ya 21 Haziran 1904 tarihli mektup.
** 28 Haziran 1904 tarihli mektup.

ğusu yapmak zorunda kaldı. Nabızları normale dönünce hasta, dingin bir gece geçirdi. Ama, ertesi gün, yeniden bir baygınlık geçirdi. Rus basınının iki muhabiri Badenweiler'e koşarak, gazetelerine, telgrafla, kaygı verici sağlık bültenleri yolladılar. Bu ikinci rahatsızlığı da atlatan Çehov, bilinçle ve dingin dingin, Berlin bankasına, bundan böyle bütün ödemeleri karısı adına gönderme emri verdi. Ona, bu önlemlerin nedenini soran Olga'ya, kaçamaklı, bir yanıt verdi: «İşte böyle, ne olur ne olmaz.»

1 Temmuzda Çehov, kendini iyi hisseder buldu ve gazete muhabirleri iyimser bültenler gönderdiler: *Yürek dayanıyor. Gün alarmsız geçti,* diye/ Akşama doğru hasta, üç gündür başucundan ayrılmayan Olga'nın, otel parkında gezinmesini istedi direte direte. Olga, geri döndüğünde, Çehov ona, niçin aşağıya inip yemek yemediğini sordu. Olga, gongun henüz çalmadığını söyledi ona. Doğru değildi bu. Gongu ne Çehov duymuştu ne de Olga. Olga, yatağının yanındaki küçük bir divana uzanırken Çehov ona: «Niçin üzgünsün» diye başına kaktı ve zayıf bir sesle, durmadan uydurduğu bir öyküyü anlatmaya başladı. Olay, moda olan bir su kentinde geçiyordu. Buranın müşterileri, besili bankacılardan ve *al yanaklı İngiliz ve Amerikalı turistlerden* oluşuyordu. Bu zenginler topluluğu, gezintiler yapa yapa iştahlarını açıyor ve akşam, karınları zil çalan neşeli turist kafilesi olarak, kendilerini bekleyen lezzetli yemekleri düşleye düşleye otele dönüyorlardı. Otele geldiklerinde, baş aşçının ortadan kaybolduğunu ve yemek verilemeyeceğini öğreniyorlardı. Öykünün bu noktasına gelen Çehov, bu midelerine düşkün insanları alaylı alaylı anlatmaya koyuluyordu. Divanın üzerinde büzülüp kalmış olan Olga, sürekli iç sıkıntısına karşın, gülmekten kendini alamıyordu.

Az sonra, Çehov uykuya daldı. Ezici bir sıcak odayı kavuruyordu. Hasta, kesik kesik nefes alıyordu. Ama, yüzü dingin görünüyordu. Birkaç saat sonra, birden uyanıverdi saat yarımdı ve doktoru istedi. Yaşamında, ilk kez karısın-

dan böyle bir istekte bulunuyordu. Çılgına dönen Olga, kendini yalnız ve çok çaresiz buldu, hepsinin de, çoktan uyumuş olması gereken tanımadık insanlarla dolu bu büyük Alman otelinde. Bir duraklama anından sonra, bitişik odada iki Rus öğrencisinin kaldığını anımsadı ve bir koşu gidip onları uyandırdı. Öğrencilerden biri, Dr. Schwöhrer'i çağırmaya gitti acele acele. Olga şöyle yazacaktı: «Bu boğucu Temmuz gecesinin sessizliği içinde, kumları çıtırdatan ayak seslerini duyuyorum onun hâlâ.»

Yüksek ateş, sayıklatıyordu Çehov'u. Gözleri çakır çakır, bilinmeyen bir denizciden söz ediyor, Japonlarla ilgili birtakım sorular soruyordu. Ama, Olga, Çehov'un göğsüne bir buz torbası koymaya kalkışınca, birden kendine geldi ve gülümseyerek: «Bomboş bir kalbin üstüne buz koyma» dedi.

Pencerelerin ardına dek açık olmasına karşın, Çehov'un alnı ter içindeydi. Soluğu kesiliyordu. Dr. Schwöhrer, sabahın ikisinde geldi. Onu görünce Çehov, yastıktan başını kaldırdı. Ardından da, son bir nezaket refleksine uyarak, Almanca bilgisine dayanıp, dingin ve ciddi: «İch sterbe» (yani ölüyorum) dedi. Doktor ona hemen bir kâfuri iğnesi yaptı. Sonra, kalp yanıt vermeyince, bir oksijen tüpü getirtmelerini istedi. Sonuna dek bilinçli olan Çehov, kesik kesik bir sesle karşı çıktı: «Artık her şey gereksiz. Tüp gelmeden önce, bir kadavra olacağım.» O zaman, Dr. Schwöhrer bir şişe şampanya getirtti.

Çehov, kendine uzatılan bardağı aldı ve Olga'ya dönerek, acınası bir gülümsemeyle: «Nicedir şampanya içmemiştim» dedi. Şampanyayı yudum yudum içti. Ve sol yanına uzandı. Biraz sonra, nefes almıyordu artık. Yaşamdan ölüme geçmişti, her zamanki sadelikle. Günlerden 2 Temmuz 1904'tü. Küçük sarkaçlı saat, sabahın üçünü gösteriyordu. Siyah kanatlı bir gece kelebeği pencereden içeri girmiş, yanan lambaya çarpıyordu deli deli. Cenazenin dört bir yanındaki bu yoğun çırpınma, sonunda, çekilmez oluyordu. Birkaç avutma sözcüğünden sonra, doktor çekip

gitti. Birden, neşeli bir patlama oldu: Şampanya şişesinin tıpası fırlamış ve köpükler, şişenin ağzında boncuk boncuk olmuştu. Kelebek, açık pencereyi buldu ve sıcak gecede yitip gitti. Sonradan, sessizlik ve hareketsizlik oldu yeniden. Sonunda gün ışıdı, kuşların cıvıltıları ve yaprakların hışırtıları ile. Olga, büyülenmiş gibi, kocasının yüzünden ayıramıyordu gözlerini. Dingin, gülümseyen, ve her şeyden haberli bir yüzdü bu. Olga şöyle yazacaktı: «Hiçbir insan sesi duyulmuyordu, günlük yaşamın çalkantısı yoktu, yalnız güzellik, dinginlik ve ölümün büyüklüğü vardı.»

Olga, kocasının cesedinin Moskova'ya götürülmesi için gerekli önlemleri almıştı. Cenaze, Moskova'dan 9 Temmuz 1904'te toprağa verilecekti. O gün, dostlar, cesedi getiren trenin gelişinde hazır bulunmak için, Nikola garında toplandılar. Moskova'nın sevecenlikle bağrına bastığı yazarın tabutunun üzerinde büyük harflerle *İstridye Taşımacılığı* yazılı yeşilimtrak bir vagonda yolculuk ettiğini görünce şaşkına döndüler. Gorki, öfkeden boğulacak gibiydi. Karısına şunları yazıyordu: «Yüreğim sıkışıyor, ulumak, hüngür hüngür ağlamak, kızgınlık ve öfkeden tepinmek üzereyim. Cesedinin kirli bir çamaşır sepetinde yolculuk etmesi, onun umrunda olmazdı. Ama, bizim, bir Rus toplumu olarak, üstünde *istiridye taşımacılığı* yazılı bir vagonda getirilmesini bağışlayamam.» *Anılar*'ında şunları yazacaktı: «Bu vagonun kirli yeşil lekesi, tükenmiş düşmanı karşısında sevinçli bayalığın kocaman gülümsemesi gibi geliyor bana.» Bununla birlikte, bu acı alay, çoğu kez öykülerinde ve oyunlarında, yaşamın saçmalığını vurgulayan Çehov'un tarzı değil miydi? Garın peronunda, askeri bando bir ölüm marşı çalmaya başlamıştı bile. Cenaze alayı oluşuyordu. Ölüye saygı göstermeye gelen dostların bir bölümü yürüyüşe katıldılar. Gerçekte, çoğu kimse, niçin savaş müziğiyle Çehov'un toprağa verilmekte olduğunu anlamıyordu. Ama, resmi makamların, olaya bir kahramanlık havası

vermesini övüyorlardı. Sonradan Mançurya'da ölen ve gara Yazarın cenazesiyle aynı zamanda getirilen general Keller'in tabutu arkasında gittiklerini öğrendiler. Bıyık altından gülerek yoldan döndüler. İstridyelerden sonra, böylesi bir yanılgı! Bu cenaze töreninde her şey başarısızlığa uğramıştı.

Çehov'un, yüz kişiden oluşan cenaze alayı, iri beyaz bir at üstündeki bir komiserin ardında, gardan ayrıldı. Üniversite öğrencileri tabutu omuzlarında taşıyorlardı. Olga, onların arkasından yürüyordu. Ayakların altından bir toz bulutu yükseliyordu. Gorki'nin önünde, *genç evliler gibi giyinmiş*, yeni ayakkabıları ve alacalı bulacalı kravatlarıyla iki avukat, köpeklerinin akıllılığı ve villalarının rahatlığı üzerine konuşuyorlardı. Açık mor giysili, yüzünü dantelalı şemsiyesiyle koruyan bir bayan, yanındaki yaşlı, gözlüklü bir adama Çehov'dan «Ah, olağanüstü, nazik ve çok nükteciydi» diye söz ediyordu, yayvan yayvan. Gorki'ye öyle geliyordu ki, çevresinde kimse, Rusya'nın uğradığı yıkımın öneminin farkında değildi.

Cenaze alayı ilerlerken, katılanlar artıyordu. İnsanlar şapkalarını ellerine alıp istavroz çıkarıyorlardı. Öğrenciler, meraklıların şoseyi kapatmasını önlemek için, elele halkalar oluşturuyordu. Yol boyunca, tramvaylar, arabalar durmuştu. Yaya kaldırımlarını dolduran aylaklar, yanyana giden Gorki ile Şalyapin'i parmaklarıyla gösteriyorlardı birbirlerine. Kimileri de ulaşmak istiyordu onlara. Kısa dinsel ayin için, birkez duruldu, özellikle Sanat Tiyatrosu ve *Rus Düşüncesi* binası önünde. Çok geçmeden, Çehov'un Moskova'ya yeni gelen annesi, kız ve erkek kardeşleri cenaze alayına katıldılar. Tören görevlilerine kendilerini tanıtmak için tartışmaları gerekti: «Bırakın beni, bırakın kardeşime yaklaşayım» diye bağırıyordu Maria.

Büyük bir kalabalık tabutu izliyordu. Novodiyeviçi manastırına gelince, kalabalık kapı önünde toplandı, birbirlerine dirsek vura vura içeri girmeye çalışıyorlardı. İnsanlar yolu tıkamışlardı. İtiş-kakış içinde tabutu taşıyan-

lar, ölünün ailesi, yakınları, mezara kadar güçlükle yol açabildiler kendilerine. Kalabalık, arkalarından, küfürler ve yakınmalarla üşüşüp, mezarlığa dağıldı, haçları kırıp, parmaklıkları devirip çiçekleri çiğneyerek. Gözleri yaşlar içinde Şalyapin, Gorki'ye: «Bu ayaktakımı için yaşadı, çalıştı ve öğretti» dedi içinden isyan ederek.

Çehov'un cesedinin konulacağı çukur, babasınınkinin yanında kazılmıştı. Söylev çeken olmadı. Tabut çukura indirilirken, sonunda yatışan kalabalık, ölüler için *Ebedi Anı* ilahisini okudu. Sonra Olga, ölünün ailesi, dostları, açık mezarın önünde ardarda yürüdüler ve kapağı boğuk boğuk ses çıkaran uzun sandukanın üzerine toprak attılar. Ondan sonra, çukur dolduruldu ve demet demet çiçek dağı altında kayboldu. Üzüntüden şaşkına dönen üç kadın, annesi, kızkardeşi ve eşi, bundan sonra Çehov'un altında dinleneceği bu çiçek dağından gözlerini ayıramıyorlardı.*

Ertesi gün, mezarlıkta dinsel bir ayin yapıldı. Mezara gölge salan ıhlamur ağaçları, batan güneş altında yaldız yaldızdı. Bir kilise korosu, umutsuzluğa çağıran yumuşak bir ilahi okuyordu. Birkaç dost, Çehov'un ailesini çepeçevre sarmıştı. Törenin sonunda, Kuprin, Çehov'un annesinin önünde eğildi, bir şey söylemeden, elini öptü. Anne: «Bakın, neler geldi başımıza! Antoşa yok artık.» dedi.

Mezarın önünde söylenen tek ölübaşı söylevi bu oldu. Tumturaklı sözlerden nefret eden Çehov'un çok hoşuna giderdi bu ağırbaşlılık.

* Çehov'un annesi, oğlundan sonra on beş yıl yaşadı. Maria, Rus Devriminden sonra, Yalta'daki Çehov Müzesi'nin müdiresi oldu ve 1957'de 94 yaşında öldü. Çehov'un karısı Olga Knipper, parlak tiyatro mesleğini sürdürdü ve 1959'da 89 yaşında öldü.

Çehov ve ailesi, 1874'de Taganrog'da. Ayaktakiler: İvan, Anton, Nikola, Aleksandr ve dayısı Mitrofan Egoroviç. Oturanlar: Mişel, Maria, kız ve erkek kardeşleri, Çehov'un babası ve annesi, teyzesi ve yeğeni.

Çehov 1890'da ailesi ve dostlarıyla birlikte. Yanıbaşında oturan kardeşi Mişel.

Çehov (oturan) ve kardeşi Nikola, 1881'de Moskova'da.

Çehov 1888'de.

Çehov Yalta'da, 1899.

Çehov, Gorki, Tolstoy.

Çehov ve Gorki Yalta'da, 1900.

Çehov 1900 yıllarında.

Çehov ve Tolstoy 1901'de Gaspra'da (Kırım).

Çehov çalışma odasında, Yalta 1900.

Çehov ve eşi, oyuncu Olga Knipper, 1901.

Çehov, Yalta'daki köşkü önünde, 1904.

Çehov'un Melihovo'daki köşkü.

Çehov'un Yalta'daki köşkü.

Çehov'un Yalta'daki yatak odası.

Çehov, Moskova Sanat Tiyatrosu oyuncularına Martı'yı okurken.

Stanislavski ve M.P. Lilina, Vanya Dayı'nın bir sahnesinde.

Henri Troyat; Dostoyevski, Tolstoy, Gogol biyografilerinden sonra, Rus yazınının daha öncekilere benzemeyen büyük bir ustasının, Anton Çehov'un yaşamını ve yapıtlarını ele alıyor bu son incelemesinde. Büyük öykü ve oyun ustası Anton Çehov, kısa süren yaşamında (1860-1904), dünya yazınına sayısız kısa öykü ve beş eşsiz oyun ***(İvanov, Martı, Vanya Dayı, Üç Kızkardeş, Vişne Bahçesi)*** *kazandırmıştır.*

Henri Troyat, Çehov'un başından sonuna yaşamını, yakın geçmişini Rus toplumuyla karşılaştırıyor ve bu dönemin sorunlarını, yazarlarını da sergiliyor.

Çehov'un karmaşık ve zengin yaşamıyla sanatının gizlerine inmeye çalışan bu yapıtı dilimize Vedat Günyol kazandırdı.

5000 TL.